නමො තස්ස භගවතො අරහතො සම්මාසම්බුද්ධස්ස

අභිධම්මපිටකෙ

පඤ්චපකරණ-අට්ඨකථා

ධාතුකථා-අට්ඨකථා

අට්ඨාරසහි භෙදෙහි, විභඞ්ගං මාරභඤ්ජනො;
දෙසයිත්වා මහාවීරො, යං තස්සෙව අනන්තරං.

අදෙසයි ධාතුකථං, ධාතුභෙදප්පකාසනො;
තස්සත්ථං දීපයිස්සාමි, තං සුණාථ සමාහිතාති.

1. මාතිකාවණ්ණනා

1. නයමාතිකාවණ්ණනා

1. **සඞ්ගහො අසඞ්ගහො**තිආදිනඤ්හි වසෙන ඉදං පකරණං චුද්දසවිධෙන විභත්තන්ති වුත්තං. තං සබ්බම්පි උද්දෙසනිද්දෙසතො ද්විධා ඨිතං. තත්ථ මාතිකා **උද්දෙසො**. සා පඤ්චවිධා – නයමාතිකා, අබ්භන්තරමාතිකා, නයමුඛමාතිකා, ලක්ඛණමාතිකා, බාහිරමාතිකාති. තත්ථ **සඞ්ගහො අසඞ්ගහො…පෙ…. විප්පයුත්තෙන සඞ්ගහිතං අසඞ්ගහිතන්ති** – අයං චුද්දසහි පදෙහි නික්ඛිත්තා **නයමාතිකා** නාම. අයඤ්හි ඉමිනා සඞ්ගහාදිකෙන නයෙන ධාතුකථා ධම්මා විභත්තාති දස්සෙතුං ඨපිතත්තා නයමාතිකාති වුච්චති. එතෙසං පදානං මූලභූතත්තා **මූලමාතිකා**තිපි වත්තුං වට්ටති.

2. අබ්භන්තරමාතිකාවණ්ණනා

2. **පඤ්චක්ඛන්ධා …පෙ…. මනසිකාරො**ති අයං පඤ්චවීසාධිකෙන පදසතෙන නික්ඛිත්තා **අබ්භන්තරමාතිකා** නාම. අයඤ්හි ''සබ්බාපි ධම්මසඞ්ගණී ධාතුකථාය මාතිකා''ති එවං අවත්වා සඞ්ගහාදිනා නයෙන විභජිතබ්බෙ ඛන්ධාදිධම්මෙ සරූපතො දස්සෙත්වා ධාතුකථාය අබ්භන්තරෙයෙව ඨපිතත්තා අබ්භන්තරමාතිකාති වුච්චති. ඛන්ධාදිපදානං ධම්මසඞ්ගණීමාතිකාය අසඞ්ගහිතත්තා **පකිණ්ණකමාතිකා**තිපි වත්තුං වට්ටති.

3. නයමුඛමාතිකාවණ්ණනා

3. **තීහි සඞ්ගහො, තීහි අසඞ්ගහො; චතූහි සම්පයොගො, චතූහි විප්පයොගො**ති අයං චතූහි පදෙහි නික්ඛිත්තා **නයමුඛමාතිකා** නාම. අයඤ්හි සබ්බෙසුපි පඤ්චක්ඛන්ධාදීසු චෙව කුසලත්තිකාදීසු ච මාතිකාධම්මෙසු, තීහි ඛන්ධායතනධාතුපදෙහෙව සඞ්ගහො ච අසඞ්ගහො ච යොජෙතබ්බො. තථා චතූහි අරූපක්ඛන්ධෙහි සම්පයොගො ච විප්පයොගො ච. එතානි ඉමෙසං සඞ්ගහාසඞ්ගහාදීනං නයානං මුඛානීති දස්සෙතුං ඨපිතත්තා නයමුඛමාතිකාති වුච්චති.

4. ලක්ඛණමාතිකාවණ්ණනා

4. **සභාගො , විසභාගො**ති අයං ද්වීහි පදෙහි නික්ඛිත්තා **ලක්ඛණමාතිකා** නාම. අයඤ්හි සභාගලක්ඛණෙහි ධම්මෙහි සඞ්ගහනයො, විසභාගලක්ඛණෙහි අසඞ්ගහනයො, තථා සම්පයොගවිප්පයොගනයො යොජෙතබ්බොති සභාගවිසභාගලක්ඛණවසෙන සඞ්ගහාදිලක්ඛණං දස්සෙතුං ඨපිතත්තා ලක්ඛණමාතිකාති වුච්චති.

5. බාහිරමාතිකාවණ්ණනා

5. **සබ්බාපි ධම්මසඞ්ගණී ධාතුකථාය මාතිකා**ති අයං ඡසට්ඨි තිකපදානි, ද්වෙ ච දුකපදසතානි සඞ්ඛිපිත්වා නික්ඛිත්තා **බාහිරමාතිකා** නාම. අයඤ්හි ''පඤ්චක්ඛන්ධා…පෙ…. මනසිකාරො''ති එවං ධාතුකථාය අබ්භන්තරෙ අවත්වා ''සබ්බාපි ධම්මසඞ්ගණී''ති එවං ධාතුකථාය මාතිකතො බහි ඨපිතත්තා බාහිරමාතිකාති වුච්චති.

එවං මාතිකාය පඤ්චධා ඨිතභාවං විදිත්වා ඉදානි 'සඞ්ගහො අසඞ්ගහො'තිආදීසු සඞ්ගහො තාව ජාතිසඤ්ජාතිකිරියාගණනවසෙන චතුබ්බිධො. තත්ථ – ''සබ්බෙ ඛත්තියා ආගච්ඡන්තු, සබ්බෙ බ්‍රාහ්මණා, සබ්බෙ වෙස්සා, සබ්බෙ සුද්දා ආගච්ඡන්තු'', ''යා චාවුසො විසාඛ, සම්මාවාචා, යො ච සම්මාකම්මන්තො, යො ච සම්මාආජීවො, ඉමෙ ධම්මා සීලක්ඛන්ධෙ සඞ්ගහිතා''ති අයං **ජාතිසඞ්ගහො** නාම. ''එකජාතිකා ආගච්ඡන්තූ''ති වුත්තට්ඨානෙ විය හි ඉධ සබ්බෙපි ජාතියා එකසඞ්ගහං ගතා. ''සබ්බෙ කොසලකා ආගච්ඡන්තු, සබ්බෙ මාගධකා, සබ්බෙ භාරුකච්ඡකා ආගච්ඡන්තු'', ''යො චාවුසො විසාඛ, සම්මාවායාමො; යා ච සම්මාසති, යො ච සම්මාසමාධි, ඉමෙ ධම්මා සමාධික්ඛන්ධෙ සඞ්ගහිතා''ති (ම. නි. 1.462) අයං **සඤ්ජාතිසඞ්ගහො** නාම. ''එකට්ඨානෙ ජාතා සංවඩ්ඪා ආගච්ඡන්තූ''ති වුත්තට්ඨානෙ විය හි ඉධ සබ්බෙපි සඤ්ජාතිට්ඨානෙන නිවුත්ථොකාසෙන එකසඞ්ගහං ගතා. ''සබ්බෙ හත්ථාරොහා ආගච්ඡන්තු, සබ්බෙ අස්සාරොහා, සබ්බෙ රථිකා ආගච්ඡන්තු'', ''යා චාවුසො විසාඛ, සම්මාදිට්ඨි, යො ච සම්මාසඞ්කප්පො, ඉමෙ ධම්මා පඤ්ඤාක්ඛන්ධෙ සඞ්ගහිතා''ති (ම. නි. 1.462) අයං **කිරියාසඞ්ගහො** නාම. සබ්බෙව හෙතෙ අත්තනො කිරියාකරණෙන එකසඞ්ගහං ගතා. ''චක්ඛායතනං කතමක්ඛන්ධගණනං ගච්ඡතීති? රූපක්ඛන්ධගණනං ගච්ඡතී''ති. හඤ්චි චක්ඛායතනං රූපක්ඛන්ධගණනං ගච්ඡති, තෙන වත රෙ වත්තබ්බෙ – 'චක්ඛායතනං රූපක්ඛන්ධෙන සඞ්ගහිත''න්ති (කථා. 471), අයං **ගණනසඞ්ගහො** නාම. අයමිධ අධිප්පෙතො. තප්පටිපක්ඛෙන අසඞ්ගහො වෙදිතබ්බො. තෙසං විකප්පතො සඞ්ගහිතෙන අසඞ්ගහිතාදීනි. එකුප්පාදෙකනිරොධඑකවත්ථුකඑකාරම්මණතාවසෙන සම්පයොගො, තප්පටිපක්ඛතො විප්පයොගො. තෙසං විකප්පතො සම්පයුත්තෙන විප්පයුත්තාදීනි. තදුභයසංසග්ගවිකප්පතො සඞ්ගහිතෙන සම්පයුත්තං විප්පයුත්තන්තිආදීනි. පඤ්චක්ඛන්ධාතිආදීනි පන ඛන්ධවිභඞ්ගාදීසු වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බානි. **ඵස්සාදයො** පනෙත්ථ සන්නිට්ඨානවසෙන වුත්තසබ්බචිත්තුප්පාදසාධාරණතො වුත්තාති.

මාතිකාවණ්ණනා.

2. නිද්දෙසවණ්ණනා

1. පඨමනයො සඞ්ගහාසඞ්ගහපදවණ්ණනා

1. ඛන්ධපදවණ්ණනා

6. ඉදානි පඤ්චක්ඛන්ධාදිවසෙන නික්ඛිත්තමාතිකං ‘සඞ්ගහො අසඞ්ගහො’තිආදීහි නයමාතිකාපදෙහි සද්ධිං යොජෙත්වා දස්සෙතුං **රූපක්ඛන්ධො කතිහි ඛන්ධෙහීති**ආදිනා නයෙන නිද්දෙසවාරො ආරද්ධො. තත්ථ යස්මා ‘‘සඞ්ගහො අසඞ්ගහොතිආදිකාය නයමාතිකාය ‘‘තීහි සඞ්ගහො, තීහි අසඞ්ගහො’’ති නයමුඛමාතිකා ඨපිතා, තස්මා රූපක්ඛන්ධාදීනං සඞ්ගහං දස්සෙතුං **කතිහි ඛන්ධෙහි කතිහායතනෙහි කතිහි ධාතූහීති** තීණි ඛන්ධායතනධාතුපදානෙව උද්ධටානි. ‘චත්තාරි සච්චානී’තිආදීසු එකම්පි න පරාමට්ඨං. යස්මා ච ‘‘සභාගො විසභාගො’’ති එවං ලක්ඛණමාතිකා ඨපිතා, තස්මා ඉමස්ස පඤ්හස්ස විස්සජ්ජනෙ **රූපක්ඛන්ධො එකෙන ඛන්ධෙනාති**ආදි වුත්තං. සභාගා හි තස්ස එතෙ ඛන්ධාදයොති. තත්ථ **එකෙන ඛන්ධෙනාති** රූපක්ඛන්ධෙනෙව. යඤ්හි කිඤ්චි රූපං රූපක්ඛන්ධසභාගත්තා රූපක්ඛන්ධොත්වෙව සඞ්ගහං ගච්ඡතීති රූපක්ඛන්ධෙනෙව ගණිතං, තං රූපක්ඛන්ධෙනෙව පරිච්ඡින්නං. **එකාදසහායතනෙහීති** මනායතනවජ්ජෙහි. සබ්බොපි හි රූපක්ඛන්ධො දසායතනානි ධම්මායතනෙකදෙසො ච හොති, තස්මා එකාදසහායතනෙහි ගණිතො , පරිච්ඡින්නො. **එකාදසහි ධාතූහීති** සත්තවිඤ්ඤාණධාතුවජ්ජාහි එකාදසහි එතාසු හි අපරියාපන්නං රූපං නාම නත්ථි.

අසඞ්ගහනයනිද්දෙසෙ **කතිහි අසඞ්ගහිතොති** සඞ්ඛෙපෙනෙව පුච්ඡා කතා. විස්සජ්ජනෙ පනස්ස යස්මා රූපක්ඛන්ධස්ස විසභාගා චත්තාරො අරූපක්ඛන්ධා, එකං මනායතනං, සත්ත විඤ්ඤාණධාතුයො; තස්මා **චතූහි ඛන්ධෙහීති**ආදි වුත්තං. ඉමිනා නයෙන සබ්බපදෙසු සඞ්ගහාසඞ්ගහො වෙදිතබ්බො. ඉමස්මිං පන ඛන්ධනිද්දෙසෙ – ‘‘රූපක්ඛන්ධො කතිහි ඛන්ධෙහී’’තිආදිම්හි තාව එකමූලකෙ සඞ්ගහනයෙ සරූපෙනෙව දස්සිතා පඤ්ච පුච්ඡා, පඤ්ච විස්සජ්ජනානි. අසඞ්ගහනයෙ සඞ්ඛෙපෙන දස්සිතා පඤ්ච පුච්ඡා, පඤ්ච විස්සජ්ජනානි. ඉමිනා උපායෙන දුකමූලකාදීසුපි පුච්ඡාවිස්සජ්ජනානි වෙදිතබ්බානි. රූපක්ඛන්ධමූලකායෙව චෙත්ථ දුකතිකචතුක්කා දස්සිතා. පඤ්චකෙ පන ‘‘රූපක්ඛන්ධො ච…පෙ…. විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො චා’’ති එවං භෙදතො ච, ‘‘පඤ්චක්ඛන්ධා කතිහි ඛන්ධෙහී’’ති එවං අභෙදතො චාති ද්විධා පුච්ඡාවිස්සජ්ජනානි කතානි. එවං පාළිනයො වෙදිතබ්බොති.

2. ආයතනපදාදිවණ්ණනා

22. ආයතනපදනිද්දෙසාදීසු ආයතනපදනිද්දෙසෙ තාව **චක්ඛායතනං එකෙන ඛන්ධෙනාති** එකෙන රූපක්ඛන්ධෙනෙව, එකෙන චක්ඛායතනෙනෙව එකාය චක්ඛුධාතුයාව සඞ්ගහිතන්ති වෙදිතබ්බං. **සොතායතනාදීසුපි** ඉමිනාව නයෙන සඞ්ගහාසඞ්ගහො වෙදිතබ්බො. **අසඞ්ඛතං ඛන්ධතො ඨපෙත්වාති** එත්ථ පන යස්මා අසඞ්ඛතං ධම්මායතනං නාම නිබ්බානං, තඤ්ච ඛන්ධසඞ්ගහං න ගච්ඡති; තස්මා ‘ඛන්ධතො ඨපෙත්වා’ති වුත්තං. **චතූහි ඛන්ධෙහීති** රූපවෙදනාසඤ්ඤාසඞ්ඛාරක්ඛන්ධෙහි. නිබ්බානවජ්ජඤ්හි ධම්මායතනං එතෙහි සඞ්ගහිතං. විඤ්ඤාණක්ඛන්ධෙන පන ඨපෙත්වා ධම්මායතනධම්මධාතුයො සෙසායතනධාතූහි ච තං න සඞ්ගය්හති. තෙන වුත්තං – ‘‘එකෙන ඛන්ධෙන, එකාදසහායතනෙහි, සත්තරසහි ධාතූහි අසඞ්ගහිත’’න්ති. යථා ච තෙ හෙට්ඨා රූපක්ඛන්ධමූලකා, එවමිධාපි චක්ඛායතනමූලකාව නයා වෙදිතබ්බා. දුකමත්තමෙව පන පාළියං දස්සෙත්වා ‘‘ද්වාදසායතනානී’’ති අභෙදතොව පුච්ඡාවිස්සජ්ජනං කතං. ධාතුනිද්දෙසෙපි එසෙව නයො.

40. සච්චනිද්දෙසෙ – සබ්බෙපි දුකතිකචතුක්කා පාළියං දස්සිතා. යස්මා ච දුකතිකෙසු සමුදයසච්චසදිසමෙව මග්ගසච්චෙපි විස්සජ්ජනං, තස්මා තං සමුදයානන්තරං වුත්තං.

50. ඉන්ද්‍රියනිද්දෙසෙ – **ජීවිතින්ද්‍රියං ද්වීහි ඛන්ධෙහීති** රූපජීවිතින්ද්‍රියං රූපක්ඛන්ධෙන, අරූපජීවිතින්ද්‍රියං සඞ්ඛාරක්ඛන්ධෙන සඞ්ගහිතං. සෙසං වුත්තනයානුසාරෙනෙව වෙදිතබ්බං. පාළිවවත්ථානං පනෙත්ථ ආයතනධාතුනිද්දෙසසදිසමෙව.

6. පටිච්චසමුප්පාදවණ්ණනා

61. පටිච්චසමුප්පාදනිද්දෙසෙ – ‘‘අවිජ්ජා කතිහි ඛන්ධෙහී’’ති පුච්ඡං අනාරභිත්වා **අවිජ්ජා එකෙන ඛන්ධෙනාති** එවං විස්සජ්ජනමෙව දස්සිතං. තත්ථ **සඞ්ඛාරපච්චයා විඤ්ඤාණන්ති** පටිසන්ධියං පවත්තෙ ච සබ්බම්පි විපාකවිඤ්ඤාණං. තෙනෙවාහ – ‘‘සත්තහි ධාතූහි සඞ්ගහිත’’න්ති. නාමරූපම්පි පටිසන්ධිපවත්තිවසෙනෙව වෙදිතබ්බං. තෙනෙවෙත්ථ සද්දායතනම්පි සඞ්ගහෙත්වා එකාදසහායතනෙහි සඞ්ගහො දස්සිතො. **ඵස්සාදීසු** ඛන්ධභෙදො වෙදිතබ්බො. අඤ්ඤෙනෙව හි එකෙන ඛන්ධෙන ඵස්සො සඞ්ගහිතො, අඤ්ඤෙන වෙදනා, තණ්හාඋපාදානකම්මභවා පන සඞ්ඛාරක්ඛන්ධෙනෙව සඞ්ගහිතා. භවපදඤ්චෙත්ථ කම්මභවාදීනං වසෙන එකාදසධා විභත්තං. තත්ථ කම්මභවො ඵස්සාදීහි සදිසවිස්සජ්ජනත්තා තෙහි සද්ධිං එකතො දස්සිතො. උපපත්තිභවකාමභවසඤ්ඤාභවපඤ්චවොකාරභවා

අඤ්ඤමඤ්ඤසදිසවිස්සජ්ජනත්තා එකතො දස්සිතා. යස්මා චෙතෙ උපාදින්නකධම්මාව තස්මා ''එකාදසහායතනෙහි සත්තරසහි ධාතූහී''ති වුත්තං. සද්දායතනඤ්හි අනුපාදින්නං, තං එත්ථ න ගහිතං.

68. රූපභවනිද්දෙසෙ – **පඤ්චහායතනෙහීති** චක්ඛුසොතමනරූපධම්මායතනෙහි. **අට්ඨහි ධාතූහීති** චක්ඛුසොතචක්ඛුවිඤ්ඤාණසොතවිඤ්ඤාණරූපධම්මමනොධාතුමනොවිඤ්ඤාණධාතූහි. අරූපභවාදයොපි තයො සදිසවිස්සජ්ජනත්තාව එකතො දස්සිතා. තථා අසඤ්ඤාභවඑකවොකාරභවා. තත්ථ **ද්වීහායතනෙහීති** රූපායතනධම්මායතනෙහි. ධාතූසුපි එසෙව නයො. එකතලවාසිකානඤ්හි සෙසබ්‍රහ්මානං චක්ඛුසබ්භාවතො තස්සාරම්මණත්තා තත්ථ රූපායතනං උද්ධටං.

71. **ජාති ද්වීහි ඛන්ධෙහීති** රූපජාති රූපක්ඛන්ධෙන, අරූපජාති සඞ්ඛාරක්ඛන්ධෙන. ජරාමරණෙසුපි එසෙව නයො. සොකාදීසුපි **එකෙන ඛන්ධෙනාති** සොකදුක්ඛදොමනස්සානි වෙදනාක්ඛන්ධෙන, පරිදෙවො රූපක්ඛන්ධෙන, උපායාසාදයො සඞ්ඛාරක්ඛන්ධෙනාති එවං ඛන්ධවිසෙසො වෙදිතබ්බො.

73. **ඉද්ධිපාදො ද්වීහීති** සඞ්ඛාරවිඤ්ඤාණක්ඛන්ධෙහි, මනායතනධම්මායතනෙහි, ධම්මධාතුමනොවිඤ්ඤාණධාතූහි ච. **ඣානං ද්වීහීති** වෙදනාක්ඛන්ධසඞ්ඛාරක්ඛන්ධෙහි. අප්පමඤ්ඤාදයො සදිසවිස්සජ්ජනත්තා එකතො නිද්දිට්ඨා. චිත්තං පන චෙතනානන්තරං නික්ඛිත්තම්පි අසදිසවිස්සජ්ජනත්තා පච්ඡා ගහිතං. තත්ථ අප්පමඤ්ඤාදීසු **එකෙන ඛන්ධෙනාති** වෙදනා වෙදනාක්ඛන්ධෙන, සඤ්ඤා සඤ්ඤාක්ඛන්ධෙන, සෙසා සඞ්ඛාරක්ඛන්ධෙන සඞ්ගහිතාති එවං ඛන්ධවිසෙසො වෙදිතබ්බො.

7. තිකපදවණ්ණනා

77. එවං අබ්භන්තරමාතිකාය සඞ්ගහං දස්සෙත්වා ඉදානි බාහිරමාතිකාය සඞ්ගහං දස්සෙතුං **කුසලා ධම්මා**තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ වෙදනාත්තිකෙ **තීහි ධාතූහීති** කායවිඤ්ඤාණමනොවිඤ්ඤාණධම්මධාතූහි. **සත්තහි ධාතූහීති** චක්ඛුසොතඝානජිව්හාවිඤ්ඤාණධාතූහි චෙව මනොධාතුධම්මධාතුමනොවිඤ්ඤාණධාතූහි ච. විපාකත්තිකෙ **අට්ඨහි ධාතූහීති** කායවිඤ්ඤාණධාතුයා සද්ධිං තාහියෙව. විපාකධම්මධම්මා පන සංකිලිට්ඨසංකිලෙසිකෙහි සද්ධිං සදිසවිස්සජ්ජනත්තා එකතො ගහිතා. යථා චෙතෙ, එවං සබ්බතිකදුකපදෙසු යං යං පදං යෙන යෙන පදෙන සද්ධිං සදිසවිස්සජ්ජනං හොති, තං තං උප්පටිපාටියාපි තෙන තෙන සද්ධිං ගහෙත්වා විස්සජ්ජිතං. තත්ථ වුත්තානුසාරෙනෙව සඞ්ගහාසඞ්ගහනයො වෙදිතබ්බොති.

සඞ්ගහාසඞ්ගහපදවණ්ණනා.

2. දුතියනයො සඞ්ගහිතෙනඅසඞ්ගහිතපදවණ්ණනා

171. ඉදානි සඞ්ගහිතෙන අසඞ්ගහිතපදං භාජෙතුං **චක්ඛායතනෙනාති**ආදි ආරද්ධං. තත්‍රිදං ලක්ඛණං – ඉමස්මිඤ්හි වාරෙ යං ඛන්ධපදෙන සඞ්ගහිතං හුත්වා ආයතනධාතුපදෙහි අසඞ්ගහිතං, ඛන්ධායතනපදෙහි වා සඞ්ගහිතං හුත්වා ධාතුපදෙන අසඞ්ගහිතං, තස්ස ඛන්ධාදීහි අසඞ්ගහං පුච්ඡිත්වා විස්සජ්ජනං කතං. තං පන රූපක්ඛන්ධාදීසු න යුජ්ජති. රූපක්ඛන්ධෙන හි රූපක්ඛන්ධොව සඞ්ගහිතො. සො ච අඩ්ඪෙකාදසහි ආයතනධාතූහි අසඞ්ගහිතො නාම නත්ථි. වෙදනාක්ඛන්ධෙන ච වෙදනාක්ඛන්ධොව සඞ්ගහිතො. සොපි ධම්මායතනධම්මධාතූහි අසඞ්ගහිතො නාම නත්ථි. එවං අසඞ්ගහිතතාය අභාවතො එතානි අඤ්ඤානි ච එවරූපානි මනායතනධම්මායතනාදීනි පදානි ඉමස්මිං වාරෙ න ගහිතානි. යානි පන පදානි රූපෙකදෙසං අරූපෙන අසම්මිස්සං, විඤ්ඤාණෙකදෙසඤ්ච අඤ්ඤෙන අසම්මිස්සං දීපෙන්ති, තානි ඉධ ගහිතානි. පරියොසානෙ ච –

> ''දසායතනා සත්තරස ධාතුයො,
> සත්තින්ද්‍රියා අසඤ්ඤාභවො එකවොකාරභවො;
> පරිදෙවො සනිදස්සනසප්පටිඝං,
> අනිදස්සනං පුනදෙව සප්පටිඝං උපාදා''ති.

එවං **උද්දානගාථාය** දස්සිතානෙව. තස්මා තෙසං වසෙනෙව සඞ්ගහාසඞ්ගහො වෙදිතබ්බො. පඤ්හවසෙන හි ඉමස්මිං වාරෙ ආයතනධාතුවසෙනෙව සදිසවිස්සජ්ජනෙ වීසති ධම්මෙ සමොධානෙත්වා එකො පඤ්හො කතො, සත්ත විඤ්ඤාණධාතුයො සමොධානෙත්වා එකො, සත්තින්ද්‍රියානි සමොධානෙත්වා එකො, ද්වෙ භවෙ සමොධානෙත්වා එකො, පරිදෙවෙන ච සනිදස්සනසප්පටිඝෙහි ච එකො, අනිදස්සනසප්පටිඝෙහි එකො, සනිදස්සනෙහි එකො, සප්පටිඝෙහි ච උපාදාධම්මෙහි ච එකොති අට්ඨ පඤ්හා කතා. තෙසු ඛන්ධාදිවිභාගො එවං වෙදිතබ්බො සෙය්‍යථිදං – පඨමපඤ්හෙ තාව **චතූහි ඛන්ධෙහීති** අරූපක්ඛන්ධෙහි, **ද්වීහායතනෙහීති** චක්ඛායතනාදීසු එකෙකෙන සද්ධිං මනායතනෙන, **අට්ඨහි ධාතූහීති** චක්ඛුධාතුආදීසු එකෙකාය සද්ධිං සත්තහි විඤ්ඤාණධාතූහි.

තත්‍රායං නයො – චක්ඛායතනෙන හි ඛන්ධසඞ්ගහෙන රූපක්ඛන්ධො සඞ්ගහිතො. තස්මිං සඞ්ගහිතෙ රූපක්ඛන්ධෙ ආයතනසඞ්ගහෙන චක්ඛායතනමෙවෙකං සඞ්ගහිතං. සෙසානි දස ආයතනානි අසඞ්ගහිතානි. ධාතුසඞ්ගහෙනපි තෙන චක්ඛුධාතුයෙවෙකා සඞ්ගහිතා. සෙසා දස ධාතුයො අසඞ්ගහිතා. ඉති යානි තෙන අසඞ්ගහිතානි දසායතනානි, තානි චක්ඛායතනමනායතනෙහි ද්වීහි අසඞ්ගහිතානි. යාපි තෙන අසඞ්ගහිතා දස ධාතුයො, තා චක්ඛුධාතුයා චෙව සත්තහි ච විඤ්ඤාණධාතූහි අසඞ්ගහිතාති. රූපායතනාදීසුපි එසෙව නයො.

172. දුතියපඤ්හෙ – යස්මා යාය කායචි විඤ්ඤාණධාතුයා සඞ්ගහිතො විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො මනායතනෙන අසඞ්ගහිතො නාම නත්ථි, තස්මා **ආයතනසඞ්ගහෙන සඞ්ගහිතා**ති වුත්තං. එත්ථ පන **චතූහි ඛන්ධෙහී**ති රූපාදීහි චතූහි. **එකාදසහායතනෙහී**ති මනායතනවජ්ජෙහි. **ද්වාදසහි ධාතූහී**ති යථානුරූපා ඡ විඤ්ඤාණධාතුයො අපනෙත්වා සෙසාහි ද්වාදසහි. චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුයා හි චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුයෙව සඞ්ගහිතා, ඉතරා අසඞ්ගහිතා. සොතවිඤ්ඤාණධාතුආදීසුපි එසෙව නයො.

173. තතියපඤ්හෙ – චක්ඛුන්ද්‍රියාදීනං විස්සජ්ජනං චක්ඛායතනාදිසදිසමෙව. ඉත්ථින්ද්‍රියපුරිසින්ද්‍රියෙසු පන ධම්මායතනෙන සද්ධිං ද්වෙ ආයතනානි, ධම්මධාතුයා ච සද්ධිං අට්ඨ ධාතුයො වෙදිතබ්බා.

174. චතුත්ථපඤ්හෙ – **තීහායතනෙහී**ති රූපායතනධම්මායතනමනායතනෙහි. තෙසු හි භවෙසු රූපායතනධම්මායතනවසෙන ද්වෙව ආයතනානි තෙහි සඞ්ගහිතානි . සෙසානි නව රූපායතනානි තෙහෙව ච ද්වීහි, මනායතනෙන චාති තීහි අසඞ්ගහිතානි නාම හොන්ති. **නවහි ධාතූහී**ති රූපධාතුධම්මධාතූහි සද්ධිං සත්තහි විඤ්ඤාණධාතූහි.

175. පඤ්චමපඤ්හෙ – **ද්වීහායතනෙහී**ති පඨමපදං සන්ධාය සද්දායතනමනායතනෙහි. දුතියපදං සන්ධාය රූපායතනමනායතනෙහි. ධාතුයොපි තෙසංයෙව එකෙකෙන සද්ධිං සත්ත විඤ්ඤාණධාතුයො වෙදිතබ්බා.

176. ඡට්ඨපඤ්හෙ – **දසහායතනෙහී**ති රූපායතනධම්මායතනවජ්ජෙහි. **සොළසහි ධාතූහී**ති රූපධාතුධම්මධාතුවජ්ජෙහෙව. කථං? අනිදස්සනසප්පටිඝා හි ධම්මා නාම නව ඔළාරිකායතනානි. තෙහි ඛන්ධසඞ්ගහෙන සඞ්ගහිතෙ රූපක්ඛන්ධෙ, ආයතනසඞ්ගහෙන තානෙව නවායතනානි සඞ්ගහිතානි. රූපායතනධම්මායතනානි අසඞ්ගහිතානි. ධාතුසඞ්ගහෙනපි තා එව නව ධාතුයො සඞ්ගහිතා. රූපධාතුධම්මධාතුයො අසඞ්ගහිතා. ඉති යානි තෙහි අසඞ්ගහිතානි ද්වෙ ආයතනානි , තානි රූපායතනවජ්ජෙහි නවහි ඔළාරිකායතනෙහි, මනායතනෙන චාති දසහි අසඞ්ගහිතානි. යාපි තෙහි අසඞ්ගහිතා ද්වෙ ධාතුයො, තා රූපධාතුවජ්ජාහි නවහි ඔළාරිකධාතූහි, සත්තහි ච විඤ්ඤාණධාතූහීති සොළසහි අසඞ්ගහිතාති වෙදිතබ්බා.

177. සත්තමපඤ්හෙ – **ද්වීහායතනෙහී**ති රූපායතනමනායතනෙහි. **අට්ඨහි ධාතූහී**ති රූපධාතුයා සද්ධිං සත්තහි විඤ්ඤාණධාතූහි.

178. අට්ඨමපඤ්හෙ – **එකාදසහායතනෙහී**ති සප්පටිඝධම්මෙ සන්ධාය ධම්මායතනවජ්ජෙහි, උපාදාධම්මෙ සන්ධාය ඵොට්ඨබ්බායතනවජ්ජෙහි. ධාතූසුපි එසෙව නයො. අත්ථයොජනා පනෙත්ථ හෙට්ඨා වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බාති.

සඞ්ගහිතෙනඅසඞ්ගහිතපදවණ්ණනා.

3. තතියනයො අසඞ්ගහිතෙනසඞ්ගහිතපදවණ්ණනා

179. ඉදානි අසඞ්ගහිතෙනසඞ්ගහිතපදං භාජෙතුං **වෙදනාක්ඛන්ධෙනා**තිආදි ආරද්ධං. තත්‍රිදං ලක්ඛණං – ඉමස්මිඤ්හි වාරෙ යං ඛන්ධපදෙන අසඞ්ගහිතං හුත්වා ආයතනධාතුපදෙහි සඞ්ගහිතං, තස්ස ඛන්ධාදීහි සඞ්ගහං පුච්ඡිත්වා විස්සජ්ජනං කතං. තං පන රූපක්ඛන්ධවිඤ්ඤාණක්ඛන්ධචක්ඛායතනාදීසු න යුජ්ජති. රූපක්ඛන්ධෙන හි චත්තාරො ඛන්ධා ඛන්ධසඞ්ගහෙන අසඞ්ගහිතා. තෙසු තෙන එකධම්මොපි ආයතනධාතුසඞ්ගහෙන සඞ්ගහිතො නාම නත්ථි. නනු ච වෙදනාදයො ධම්මායතනෙන සඞ්ගහිතාති? සඞ්ගහිතා. න පන රූපක්ඛන්ධොව ධම්මායතනං, රූපක්ඛන්ධතො හි සුඛුමරූපමත්තං ධම්මායතනං භජති. තස්මා යෙ ධම්මායතනෙන සඞ්ගහිතා, න තෙ රූපක්ඛන්ධෙන සඞ්ගහිතා නාම. විඤ්ඤාණක්ඛන්ධෙනපි ඉතරෙ චත්තාරො ඛන්ධා අසඞ්ගහිතා. තෙසු තෙන එකොපි ආයතනධාතුසඞ්ගහෙන සඞ්ගහිතො නාම නත්ථි. එවං සඞ්ගහිතතාය අභාවතො එතානි අඤ්ඤානි ච එවරූපානි චක්ඛායතනාදීනි පදානි ඉමස්මිං වාරෙ න ගහිතානි. යානි පන පදානි විඤ්ඤාණෙන වා ඔළාරිකරූපෙන වා අසම්මිස්සං ධම්මායතනෙකදෙසං දීපෙන්ති, තානි ඉධ ගහිතානි. තෙසං ඉදමුද්දානං –

‘‘තයො ඛන්ධා තථා සච්චා, ඉන්ද්‍රියානි ච සොළස;
පදානි පච්චයාකාරෙ, චුද්දසූපරි චුද්දස.

‘‘සමතිංස පදා හොන්ති, ගොච්ඡකෙසු දසස්වථ;
දුවෙ චූළන්තරදුකා, අට්ඨ හොන්ති මහන්තරා’’ති.

එතෙසු පන පදෙසු සදිසවිස්සජ්ජනානි පදානි එකතො කත්වා සබ්බෙපි ද්වාදස පඤ්හා වුත්තා. තෙසු එවං බන්ධවිභාගො වෙදිතබ්බො. ආයතනධාතූසු පන භෙදො නත්ථි. තත්ථ පඨමපඤ්හෙ තාව – **තීහි ඛන්ධෙහීති** රූපසඤ්ඤාසඞ්ඛාරක්ඛන්ධෙහි. ආයතනධාතුයො පන ධම්මායතනධම්මධාතුවසෙන වෙදිතබ්බා.

තත්‍රායං නයො – වෙදනාක්ඛන්ධෙන හි නිබ්බානඤ්ච සුඛුමරූපසඤ්ඤාසඞ්ඛාරා ච ඛන්ධසඞ්ගහෙන අසඞ්ගහිතා හුත්වා ආයතනධාතුසඞ්ගහෙන සඞ්ගහිතා. තෙසු නිබ්බානං ඛන්ධසඞ්ගහං න ගච්ඡති, සෙසා රූපසඤ්ඤාසඞ්ඛාරක්ඛන්ධෙහි සඞ්ගහං ගච්ඡන්ති. ආයතනධාතුසඞ්ගහං පන නිබ්බානම්පි ගච්ඡතෙව. තෙන වුත්තං – ‘‘අසඞ්ඛතං ඛන්ධතො ඨපෙත්වා තීහි ඛන්ධෙහි, එකෙනායතනෙන, එකාය ධාතුයා සඞ්ගහිතා’’ති. සඤ්ඤාක්ඛන්ධපක්ඛෙ පනෙත්ථ සඤ්ඤං අපනෙත්වා වෙදනාය සද්ධිං තයො ඛන්ධා සඞ්ඛාරාදීසු සඞ්ඛාරක්ඛන්ධං අපනෙත්වා රූපවෙදනාසඤ්ඤාවසෙන තයො ඛන්ධා වෙදිතබ්බා.

180. දුතියෙ – **චතූහි ඛන්ධෙහීති** විඤ්ඤාණවජ්ජෙහි. තෙ හි නිරොධෙන ඛන්ධසඞ්ගහෙන අසඞ්ගහිතා හුත්වා ආයතනධාතුසඞ්ගහෙන සඞ්ගහිතා.

181. තතියෙ – **ද්වීහීති** වෙදනාසඤ්ඤාක්ඛන්ධෙහි. රූපාරූපජීවිතින්ද්‍රියෙන හි වෙදනාසඤ්ඤාවිඤ්ඤාණක්ඛන්ධා ච ඛන්ධසඞ්ගහෙන අසඞ්ගහිතා. තෙසු පන වෙදනාසඤ්ඤාව ආයතනධාතුසඞ්ගහෙන සඞ්ගහිතා. තෙන වුත්තං – ‘‘වෙදනාසඤ්ඤාක්ඛන්ධෙහී’’ති. ඉමිනා උපායෙන සබ්බත්ථ ඛන්ධභෙදො වෙදිතබ්බො. ඉතො පරඤ්හි ඛන්ධානං නාමමත්තමෙව වක්ඛාම.

182. චතුත්ථෙ – **තීහි ඛන්ධෙහීති** ඉත්ථින්ද්‍රියපුරිසින්ද්‍රියෙසු වෙදනාසඤ්ඤාසඞ්ඛාරෙහි, වෙදනාපඤ්චකෙ රූපසඤ්ඤාසඞ්ඛාරෙහි; සද්ධින්ද්‍රියාදීසු ඵස්සපරියොසානෙසු රූපවෙදනාසඤ්ඤාක්ඛන්ධෙහි. වෙදනාය වෙදනාක්ඛන්ධසදිසොව තණ්හුපාදානකම්මභවෙසු සඞ්ඛාරක්ඛන්ධසදිසොව විනිච්ඡයො.

183. පඤ්චමෙ – ජාතිජරාමරණෙසු ජීවිතින්ද්‍රියසදිසොව. ඣානෙන පන නිබ්බානං සුඛුමරූපං සඤ්ඤා ච ඛන්ධසඞ්ගහෙන අසඞ්ගහිතා හුත්වා ආයතනධාතුසඞ්ගහෙන සඞ්ගහිතා. තස්මා තං සන්ධාය රූපක්ඛන්ධසඤ්ඤාක්ඛන්ධානං වසෙන ද්වෙ ඛන්ධා වෙදිතබ්බා.

184. ඡට්ඨෙ – සොකාදිත්තයෙ වෙදනාය සදිසො. උපායාසාදීසු සඞ්ඛාරසදිසො. පුන වෙදනාය වෙදනාක්ඛන්ධසදිසො, සඤ්ඤාය සඤ්ඤාක්ඛන්ධසදිසො, චෙතනාදීසු සඞ්ඛාරක්ඛන්ධසදිසො විනිච්ඡයො. ඉමිනා උපායෙන සත්තමපඤ්හාදීසුපි සඞ්ගහාසඞ්ගහො වෙදිතබ්බොති.

අසඞ්ගහිතෙනසඞ්ගහිතපදවණ්ණනා.

4. චතුත්ථනයො සඞ්ගහිතෙනසඞ්ගහිතපදවණ්ණනා

191. ඉදානි සඞ්ගහිතෙනසඞ්ගහිතපදං භාජෙතුං **සමුදයසච්චෙනාති**ආදි ආරද්ධං. තත්ථ යං ඛන්ධාදීහි සඞ්ගහිතෙන ඛන්ධාදිවසෙන සඞ්ගහිතං, පුන තස්සෙව ඛන්ධාදීහි සඞ්ගහං පුච්ඡිත්වා විස්සජ්ජනං කතං. තං ඛන්ධායතනධාතූසු එකම්පි සකලකොට්ඨාසං ගහෙත්වා ඨිතපදෙසු න යුජ්ජති. සකලෙන හි ඛන්ධාදිපදෙන අඤ්ඤං ඛන්ධාදිවසෙන සඞ්ගහිතං නාම නත්ථි, යං අත්තනො සඞ්ගාහකං සඞ්ගණ්හිත්වා පුන තෙනෙව සඞ්ගහං ගච්ඡෙය්‍ය. තස්මා තථාරූපානි පදානි ඉමස්මිං වාරෙ න ගහිතානි. යානි පන පදානි සඞ්ඛාරෙකදෙසං වා අඤ්ඤෙන අසම්මිස්සං දීපෙන්ති – වෙදනෙකදෙසං වා සුඛුමරූපං වා සද්දෙකදෙසං වා, තානි ඉධ ගහිතානි. තෙසං ඉදමුද්දානං –

‘‘ද්වෙ සච්චා පන්නරසින්ද්‍රියා, එකාදස පටිච්චපදා;
උද්ධං පුන එකාදස, ගොච්ඡකපදමෙත්ථ තිංසවිධ’’න්ති.

පඤ්හා පනෙත්ථ ද්වෙයෙව හොන්ති. තත්ථ යං පුච්ඡාය උද්ධටං පදං, තදෙව යෙහි ධම්මෙහි ඛන්ධාදිවසෙන සඞ්ගහිතං, තෙ ධම්මෙ සන්ධාය සබ්බත්ථ **එකෙන ඛන්ධෙනාති**ආදි වුත්තං. තත්‍රායං නයො – සමුදයසච්චෙන හි තණ්හාවජ්ජා සෙසා සඞ්ඛාරා ඛන්ධාදිසඞ්ගහෙන සඞ්ගහිතා. පුන තෙහි තණ්හාව සඞ්ගහිතා. සා තණ්හා පුන සඞ්ඛාරෙහෙව ඛන්ධාදිසඞ්ගහෙන සඞ්ගහිතාති. එසෙව නයො සබ්බත්ථ. අරූපධම්මපුච්ඡාසු පනෙත්ථ සඞ්ඛාරක්ඛන්ධො වා වෙදනාක්ඛන්ධො වා එකො ඛන්ධො නාම. රූපධම්මපුච්ඡාසු රූපක්ඛන්ධො. පරිදෙවපුච්ඡාය සද්දායතනං එකං ආයතනං නාම. සද්දධාතු එකා ධාතු නාම, සෙසට්ඨානෙසු ධම්මායතනධම්මධාතුවසෙනෙව අත්ථො වෙදිතබ්බොති.

සඞ්ගහිතෙනසඞ්ගහිතපදවණ්ණනා.

5. පඤ්චමනයො අසඞ්ගහිතෙනඅසඞ්ගහිතපදවණ්ණනා

193. ඉදානි අසඞ්ගහිතෙන අසඞ්ගහිතපදං භාජෙතුං **රූපක්ඛන්ධෙනා**තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ යං ඛන්ධාදීහි අසඞ්ගහිතෙන ඛන්ධාදිවසෙන අසඞ්ගහිතං, පුන තස්සෙව ඛන්ධාදීහි අසඞ්ගහං පුච්ඡිත්වා විස්සජ්ජනං කතං. තං පඤ්චක්ඛන්ධග්ගාහකෙසු දුක්ඛසච්චාදීසු විඤ්ඤාණෙන සද්ධිං සුඛුමරූපග්ගාහකෙසු අනිදස්සනඅප්පටිඝාදීසු ච පදෙසු න යුජ්ජති. තාදිසෙන හි පදෙන නිබ්බානං ඛන්ධසඞ්ගහමත්තං න ගච්ඡෙය්‍ය. සෙසා ඛන්ධාදීහි අසඞ්ගහිතධම්මා නාම නත්ථි. තස්මා තථාරූපානි පදානි ඉමස්මිං වාරෙ න ගහිතානි. යානි පන පඤ්චක්ඛන්ධෙ විඤ්ඤාණඤ්ච සුඛුමරූපෙන සද්ධිං එකතො න දීපෙන්ති, තානි ඉධ ගහිතානි. තෙසං ඉදමුද්දානං –

‘‘සබ්බෙ ඛන්ධා තථායතනධාතුයො සච්චතො තයො;
ඉන්ද්‍රියානිපි සබ්බානි, තෙවීසති පටිච්චතො.

‘‘පරතො සොළස පදා, තෙචත්තාලීසකං තිකෙ;
ගොච්ඡකෙ සත්තති ද්වෙ ච, සත්ත චූළන්තරෙ පදා.

‘‘මහන්තරෙ පදා වුත්තා, අට්ඨාරස තතො පරං;
අට්ඨාරසෙව ඤාතබ්බා, සෙසා ඉධ න භාසිතා’’ති.

පඤ්හා පනෙත්ථ සදිසවිස්සජ්ජනානං වසෙන සමොධානෙත්වා කතිහි සද්ධිං සබ්බෙපි චතුත්තිංස හොන්ති. තත්ථ යං පුච්ඡාය උද්ධටං පදං, තදෙව යෙහි ඛන්ධාදීහි අසඞ්ගහිතං, තෙ ධම්මෙ සන්ධාය **එකෙන ඛන්ධෙනා**තිආදි වුත්තං.

තත්‍රායං නයො – රූපක්ඛන්ධෙන හි චත්තාරො ඛන්ධා නිබ්බානඤ්ච ඛන්ධසඞ්ගහෙන අසඞ්ගහිතා. ආයතනධාතුසඞ්ගහෙන පන ඨපෙත්වා විඤ්ඤාණං අවසෙසා සඞ්ගහිතාති විඤ්ඤාණමෙව තීහිපි ඛන්ධසඞ්ගහාදීහි අසඞ්ගහිතං නාම. පුන තෙන විඤ්ඤාණෙන සද්ධිං නිබ්බානෙන චත්තාරො ඛන්ධා ඛන්ධාදිසඞ්ගහෙන අසඞ්ගහිතා. තෙ සබ්බෙපි පුන විඤ්ඤාණෙනෙව ඛන්ධාදිසඞ්ගහෙන අසඞ්ගහිතාති එකෙන ඛන්ධෙන, එකෙනායතනෙන, සත්තහි ධාතූහි අසඞ්ගහිතා නාම හොන්ති. අථ වා – යදෙතං රූපක්ඛන්ධෙන විඤ්ඤාණමෙව තීහි ඛන්ධාදිසඞ්ගහෙහි අසඞ්ගහිතං, තෙහිපි විඤ්ඤාණධම්මෙහි තෙ රූපධම්මාව තීහි සඞ්ගහෙහි අසඞ්ගහිතා. පුන තෙ රූපධම්මා විඤ්ඤාණෙනෙව තීහි සඞ්ගහෙහි අසඞ්ගහිතා. විඤ්ඤාණඤ්ච ඛන්ධතො එකො විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො හොති, ආයතනතො එකං මනායතනං, ධාතුතො සත්ත විඤ්ඤාණධාතුයො. තස්මා ‘‘එකෙන ඛන්ධෙනා’’තිආදි වුත්තං. ඉමිනා උපායෙන සබ්බත්ථ යං පුච්ඡාය උද්ධටං පදං, තදෙව යෙහි ධම්මෙහි ඛන්ධාදිවසෙන අසඞ්ගහිතං, තෙසං ධම්මානං වසෙන ඛන්ධාදයො වෙදිතබ්බා. තත්ථ දුතියපඤ්හෙ තාව – රූපවිඤ්ඤාණානං වසෙන වෙදිතබ්බා. වෙදනාදයො හි රූපවිඤ්ඤාණෙහෙව ඛන්ධාදිසඞ්ගහෙන අසඞ්ගහිතා. තෙ ච ද්වෙ ඛන්ධා එකාදසායතනානි සත්තරස ධාතුයො හොන්ති.

195. තතියපඤ්හෙ – විඤ්ඤාණං රූපාදීහි චතූහි අසඞ්ගහිතන්ති තෙසං වසෙන ඛන්ධාදයො වෙදිතබ්බා.

196. චතුත්ථපඤ්හෙ – චක්ඛායතනං වෙදනාදීහි චතූහීති ඉමිනා නයෙන සබ්බත්ථ ඛන්ධාදයො වෙදිතබ්බා. පරියොසානෙ – රූපඤ්ච ධම්මායතනන්ති උද්දානගාථාය දස්සිතධම්මායෙව අඤ්ඤෙනාකාරෙන සඞ්ඛිපිත්වා දස්සිතාති.

අසඞ්ගහිතෙනඅසඞ්ගහිතපදවණ්ණනා.

6. ඡට්ඨනයො සම්පයොගවිප්පයොගපදවණ්ණනා

228. ඉදානි සම්පයොගවිප්පයොගපදං භාජෙතුං **රූපක්ඛන්ධො**තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ යං ලබ්භති යඤ්ච න ලබ්භති තං සබ්බං පුච්ඡාය ගහිතං. විස්සජ්ජනෙ පන යං න ලබ්භති, තං නත්ථීති පටික්ඛිත්තං. චතූහි සම්පයොගො, චතූහි විප්පයොගො; සභාගො විසභාගොති හි වචනතො චතූහි අරූපක්ඛන්ධෙහෙව සභාගානං එකසන්තානස්මිං එකක්ඛණෙ උප්පන්නානං අරූපක්ඛන්ධානංයෙව අඤ්ඤමඤ්ඤං සම්පයොගො ලබ්භති. රූපධම්මානං පන රූපෙන නිබ්බානෙන වා, නිබ්බානස්ස ච රූපෙන සද්ධිං සම්පයොගො නාම නත්ථි. තථා රූපනිබ්බානානං අරූපක්ඛන්ධෙහි, විසභාගා හි තෙ තෙසං. යථා ච අරූපක්ඛන්ධානං රූපනිබ්බානෙහි, එවං භින්නසන්තානෙහි නානාක්ඛණිකෙහි අරූපධම්මෙහිපි සද්ධිං නත්ථියෙව. තෙපි හි තෙසං සන්තානක්ඛණවිසභාගතාය විසභාගායෙව. අයං පන විසභාගතා සඞ්ගහට්ඨෙන විරුජ්ඣනතො සඞ්ගහනයෙ නත්ථි. ගණනූපගමත්තඤ්හි සඞ්ගහට්ඨො. සම්පයොගනයෙ පන අත්ථි, එකුප්පාදතාදිලක්ඛණඤ්හි සම්පයොගට්ඨොති. එවමෙත්ථ යස්ස එකධම්මෙනපි සම්පයොගලක්ඛණං න යුජ්ජති, තස්ස පුච්ඡාය සඞ්ගහං කත්වාපි **නත්ථී**ති පටික්ඛෙපො කතො. යස්ස විප්පයොගලක්ඛණං යුජ්ජති, තස්ස විප්පයොගො දස්සිතො. යානි පන පදානි සත්තසු විඤ්ඤාණධාතූසු එකායපි අවිප්පයුත්තෙ රූපෙන නිබ්බානෙන වා මිස්සකධම්මෙ දීපෙන්ති, තානි සබ්බථාපි ඉධ න යුජ්ජන්තීති න ගහිතානි. තෙසං ඉදමුද්දානං –

‘‘ධම්මායතනං ධම්මධාතු, දුක්ඛසච්චඤ්ච ජීවිතං;
සළායතනං නාමරූපං, චත්තාරො ච මහාභවා.

‘‘ජාතිජරා ච මරණං, තිකෙස්වෙකූනවීසති;
ගොච්ඡකෙසු ච පඤ්ඤාස, අට්ඨ චූළන්තරෙ පදා.

‘‘මහන්තරෙ පන්නරස, අට්ඨාරස තතො පරෙ;
තෙවීස පදසතං එතං, සම්පයොගෙ න ලබ්භතී’’ති.

ධම්මායතනඤ්හි රූපනිබ්බානමිස්සකත්තා තස්මිං අපරියාපන්නෙන විඤ්ඤාණෙනපි න සක්කා සම්පයුත්තන්ති වත්තුං. යස්මා පනෙත්ථ වෙදනාදයො විඤ්ඤාණෙන සම්පයුත්තා, තස්මා විප්පයුත්තන්තිපි න සක්කා වත්තුං. සෙසෙසුපි එසෙව නයො. එවං සබ්බත්ථාපි එතානි න යුජ්ජන්තීති ඉධ න ගහිතානි. සෙසානි ඛන්ධාදීනි යුජ්ජන්තීති තානි ගහෙත්වා එකෙකවසෙන ච සමොධානෙන ච පඤ්හවිස්සජ්ජනං කතං. තෙසු පඤ්හෙසු, පඨමෙ – **එකෙනායතනෙනා**ති මනායතනෙන. **කෙහිචී**ති ධම්මායතනධම්මධාතුපරියාපන්නෙහි වෙදනාසඤ්ඤාසඞ්ඛාරෙහි.

229. දුතියෙ – **තීහී**ති පුච්ඡිතං පුච්ඡිතං ඨපෙත්වා සෙසෙහි. **කෙහිචි සම්පයුත්තො**ති වෙදනාක්ඛන්ධො සඤ්ඤාසඞ්ඛාරෙහි. ඉතරෙපි අත්තානං ඨපෙත්වා ඉතරෙහි. **කෙහිචි විප්පයුත්තො**ති රූපනිබ්බානෙහි. එවං සබ්බත්ථ රූපස්ස විප්පයොගෙ ධම්මායතනධම්මධාතූසු අරූපං, අරූපස්ස විප්පයොගෙ රූපං දට්ඨබ්බං. තතියපඤ්හො උත්තානත්ථොව.

231. චතුත්ථෙ – ‘කතිහි ඛන්ධෙහී’තිආදිං අවත්වා **සම්පයුත්තන්ති නත්ථී**ති වුත්තං. තං පන ඛන්ධාදීනංයෙව වසෙන වෙදිතබ්බං. පරතොපි එවරූපෙසු පඤ්හෙසු එසෙව නයො. ආදිපඤ්හස්මිඤ්හි සරූපතො දස්සෙත්වා පරතො පාළි සංඛිත්තා. ඉමිනා නයෙන සබ්බත්ථ අත්ථයොජනා වෙදිතබ්බා. යත්ථ පන නාතිපාකටා භවිස්සති, තත්ථ නං පාකටං කත්වාව ගමිස්සාම.

234. **සොළසහි ධාතූහී**ති චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතු තාව අත්තානං ඨපෙත්වා ඡහි විඤ්ඤාණධාතූහි, දසහි ච රූපධාතූහි. සෙසාසුපි එසෙව නයො.

235. **තීහි ඛන්ධෙහී**ති සඞ්ඛාරක්ඛන්ධං ඨපෙත්වා සෙසෙහි. **එකාය ධාතුයා**ති **මනොවිඤ්ඤාණධාතුයා.** සමුදයමග්ගානඤ්හි අඤ්ඤාය ධාතුයා සම්පයොගො නත්ථි. **එකෙන ඛන්ධෙනා**ති සඞ්ඛාරක්ඛන්ධෙන. **එකෙනායතනෙනා**ති ධම්මායතනෙන. **එකාය ධාතුයා**ති ධම්මධාතුයා. එතෙසු හි තං සච්චද්වයං කෙහිචි සම්පයුත්තං.

238. සුඛින්ද්‍රියාදිපඤ්හෙ – **තීහී**ති සඤ්ඤාසඞ්ඛාරවිඤ්ඤාණෙහි. **එකාය ධාතුයා**ති කායවිඤ්ඤාණධාතුයා, මනොවිඤ්ඤාණධාතුයා ච. **ඡහි ධාතූහී**ති කායවිඤ්ඤාණධාතුවජ්ජාහි.

245. රූපභවපඤ්හෙ – සබ්බෙසම්පි අරූපක්ඛන්ධානං අරූපායතනානඤ්ච අත්ථිතාය **න කෙහිචී**ති වුත්තං. ඝානජිව්හාකායවිඤ්ඤාණධාතූනං පන නත්ථිතාය **තීහි ධාතූහි විප්පයුත්තො**ති වුත්තං.

256. අධිමොක්ඛපඤ්හෙ – **ද්වීහි ධාතූහී**ති මනොධාතුමනොවිඤ්ඤාණධාතූහි. **පන්නරසහී**ති සෙසාහි දසහි රූපධාතූහි, පඤ්චහි ච චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීහි.

257. කුසලපඤ්හෙ – කුසලෙහි චතුන්නම්පි ඛන්ධානං ගහිතත්තා සම්පයොගො පටික්ඛිත්තො.

258. වෙදනාත්තිකපඤ්හෙ – **එකෙන ඛන්ධෙනා**ති වෙදනාක්ඛන්ධෙනෙව. **පන්නරසහී**ති චක්ඛුසොතඝානජිව්හාවිඤ්ඤාණධාතුමනොධාතූහි චෙව රූපධාතූහි ච. **එකාදසහී**ති කායවිඤ්ඤාණධාතුයා සද්ධිං රූපධාතූහි.

262. නෙවවිපාකනවිපාකධම්මධම්මපඤ්හෙ – **පඤ්චහී**ති චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීහි. අනුපාදින්නඅනුපාදානියපඤ්හෙ – **ඡහී**ති මනොවිඤ්ඤාණධාතුවජ්ජාහි. සවිතක්කසවිචාරපඤ්හෙ – **පන්නරසහී**ති පඤ්චහි විඤ්ඤාණෙහි සද්ධිං රූපධාතූහි. අවිතක්කවිචාරමත්තපඤ්හෙ – **එකෙන ඛන්ධෙනා**තිආදි සඞ්ඛාරක්ඛන්ධවසෙනෙව වෙදිතබ්බං. දුතියජ්ඣානවිචාරඤ්හි ඨපෙත්වා සෙසා **අවිතක්කවිචාරමත්තා** නාම. පීතිං ඨපෙත්වා සෙසා **පීතිසහගතා**. තත්ථ විචාරො විචාරෙන, පීති ච පීතියා න සම්පයුත්තාති සඞ්ඛාරක්ඛන්ධධම්මායතනධම්මධාතූසු කෙහිචි සම්පයුත්තා නාම. **සොළසහී**ති ධම්මධාතුමනොවිඤ්ඤාණධාතුවජ්ජාහෙව. අවිතක්කඅවිචාරපඤ්හෙ – **එකාය ධාතුයා**ති මනොධාතුයා. **සුඛසහගතා උපෙක්ඛාසහගතා** ච වෙදනාත්තිකෙ වුත්තාව. **දස්සනෙනපහාතබ්බා**දයො කුසලසදිසාව.

271. **පරිත්තාරම්මණං** විපාකධම්මසදිසං. **එකාය ධාතුයාති** ධම්මධාතුයා. **කෙහිචීති** යෙ තත්ථ පරිත්තාරම්මණා න හොන්ති, තෙහි. ධම්මධාතු පන පරිත්තාරම්මණානං ඡන්නං චිත්තුප්පාදානං වසෙන චතූහි ඛන්ධෙහි සඞ්ගහිතත්තා පඨමපටික්ඛෙපමෙව භජති. **මහග්ගතාරම්මණා**දයො කුසලසදිසාව.

273. අනුප්පන්නෙසු – **පඤ්චහි ධාතූහීති** චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීහි. තානි හි එකන්තෙන උප්පාදිධම්මභූතානෙව, උප්පන්නකොට්ඨාසම්පි පන භජන්ති. **පච්චුප්පන්නාරම්මණා**දයො පරිත්තාරම්මණසදිසාව . **හෙතුආ**දයො සමුදයසදිසාව. **සහෙතුකා චෙව න ච හෙතූපි** පීතිසහගතසදිසාව. තථා **පරාමාසසම්පයුත්තා. අනුපාදින්නා** අනුප්පන්නසදිසාව. සෙසං සබ්බත්ථ උත්තානත්ථමෙවාති.

සම්පයොගවිප්පයොගපදවණ්ණනා.

7. සත්තමනයො සම්පයුත්තෙනවිප්පයුත්තපදවණ්ණනා

306. ඉදානි සම්පයුත්තෙනවිප්පයුත්තපදං භාජෙතුං **වෙදනාක්ඛන්ධෙනා**තිආදි ආරද්ධං. තත්‍රිදං ලක්ඛණං – ඉමස්මිඤ්හි වාරෙ පුච්ඡාය උද්ධටපදෙන යෙ ධම්මා සම්පයුත්තා, තෙහි යෙ ධම්මා විප්පයුත්තා, තෙසං ඛන්ධාදීහි විප්පයොගං පුච්ඡිත්වා විස්සජ්ජනං කතං. තං පන රූපක්ඛන්ධාදීසු න යුජ්ජති. රූපක්ඛන්ධෙන හි සම්පයුත්තා නාම නත්ථි. තස්මා තඤ්ච අඤ්ඤානි ච එවරූපානි පදානි ඉමස්මිං වාරෙ න ගහිතානි. යානි පන පදානි ධම්මධාතුයා සම්පයුත්තෙ ධම්මෙ විඤ්ඤාණඤ්ච අඤ්ඤෙන අසම්මිස්සං දීපෙන්ති, තානි ඉධ ගහිතානි. තෙසං ඉදමුද්දානං –

> ‘‘චත්තාරො ඛන්ධායතනඤ්ච එකං,
> ද්වෙ ඉන්ද්‍රියා ධාතුපදානි සත්ත;
> තයො පටිච්චා අථ ඵස්සසත්තකං,
> තිකෙ තයො සත්ත මහන්තරෙ ච.
>
> ‘‘එකං සවිතක්කං, සවිචාරමෙකං;
> යුත්තං උපෙක්ඛාය ච එකමෙවා’’ති.

පරියොසානෙ – ඛන්ධා චතුරොතිආදිනාපි අයමෙවත්ථො සඞ්ගහිතො. තත්ථ යානි පදානි සදිසවිස්සජ්ජනානි, තානි උප්පටිපාටියාපි සමොධානෙත්වා තත්ථ වෙදනාක්ඛන්ධාදිකා පඤ්හා කතා. තෙසු එවං ඛන්ධාදිවිභාගො වෙදිතබ්බො. වෙදනාක්ඛන්ධාදිපඤ්හෙ තාව – **එකෙනාති** මනායතනෙන. **සත්තහීති** විඤ්ඤාණධාතූහි. **කෙහිචීති** ධම්මායතනෙ වෙදනාදීහි. විඤ්ඤාණධාතුපඤ්හෙ – **තෙ ධම්මා න කෙහිචීති** තෙ පුච්ඡාය උද්ධටපදං විඤ්ඤාණධාතුං ඨපෙත්වා සෙසා ඡ විඤ්ඤාණධාතුධම්මා, රූපං, නිබ්බානඤ්ච. තෙහි සබ්බෙසං ඛන්ධායතනානං සඞ්ගහිතත්තා න කෙහිචි ඛන්ධෙහි ආයතනෙහි වා විප්පයුත්තා. **එකාය ධාතුයාති** යා යා පුච්ඡාය උද්ධටා හොති තාය තාය.

309. උපෙක්ඛින්ද්‍රියපඤ්හෙ – **පඤ්චහීති** උපෙක්ඛාසම්පයුත්තාහි චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුආදීහි. ඉමිනා නයෙන සබ්බත්ථ පුච්ඡාය උද්ධටපදෙනෙව සද්ධිං විප්පයුත්තානං වසෙන අත්ථො වෙදිතබ්බොති.

සම්පයුත්තෙනවිප්පයුත්තපදවණ්ණනා.

8. අට්ඨමනයො විප්පයුත්තෙනසම්පයුත්තපදවණ්ණනා

317. ඉදානි විප්පයුත්තෙනසම්පයුත්තපදං භාජෙතුං **රූපක්ඛන්ධෙනා**තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ සබ්බාපි පුච්ඡා මොඝපුච්ඡාව . රූපක්ඛන්ධෙන හි විප්පයුත්තා නාම චත්තාරො ඛන්ධා, තෙසං අඤ්ඤෙහි සම්පයොගො නත්ථි. වෙදනාක්ඛන්ධෙන විප්පයුත්තං රූපං නිබ්බානඤ්ච, තස්ස ච කෙනචි සම්පයොගො නත්ථි. එවං සබ්බපදෙසු. විප්පයුත්තානං පන සම්පයොගාභාවො වෙදිතබ්බො. ඉති පුච්ඡාය මොඝත්තා සබ්බවිස්සජ්ජනෙසු **නත්ථි නත්ථී**ඉච්චෙව වුත්තන්ති.

විප්පයුත්තෙනසම්පයුත්තපදවණ්ණනා.

9. නවමනයො සම්පයුත්තෙනසම්පයුත්තපදවණ්ණනා

319. ඉදානි සම්පයුත්තෙනසම්පයුත්තපදං භාජෙතුං **වෙදනාක්ඛන්ධෙනා**තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ යං ඛන්ධාදිවසෙන සම්පයුත්තං, පුන තස්සෙව ඛන්ධාදීහි සම්පයොගං පුච්ඡිත්වා විස්සජ්ජනං කතං. තං රූපෙන වා රූපමිස්සකෙහි වා සබ්බරූපක්ඛන්ධසඞ්ගාහකෙහි වා පදෙහි සද්ධිං න යුජ්ජති. රූපෙන හි රූපමිස්සකෙන වා අඤ්ඤෙසං සම්පයොගො නත්ථි. සබ්බරූපක්ඛන්ධසඞ්ගාහකෙහි සබ්බෙසං සම්පයොගාරහානං ඛන්ධාදීනං ගහිතත්තා අඤ්ඤංයෙව නත්ථි, යං

තෙන සහ සම්පයොගං ගච්ඡෙය්‍ය. තස්මා තථාරූපානි පදානි ඉධ න ගහිතානි. යානි පන පදානි රූපෙන අසම්මිස්සං අරූපෙකදෙසං දීපෙන්ති, තානි ඉධ ගහිතානි. තෙසං ඉදමුද්දානං –

‘‘අරූපක්ඛන්ධා චත්තාරො, මනායතනමෙව ච;
විඤ්ඤාණධාතුයො සත්ත, ද්වෙ සච්චා චුද්දසින්ද්‍රියා.

‘‘පච්චයෙ ද්වාදස පදා, තතො උපරි සොළස;
තිකෙසු අට්ඨ ගොච්ඡකෙ, තෙචත්තාලීසමෙව ච.

‘‘මහන්තරදුකෙ සත්ත, පදා පිට්ඨිදුකෙසු ඡ;
නවමස්ස පදස්සෙතෙ, නිද්දෙසෙ සඞ්ගහං ගතා’’ති.

සබ්බපඤ්හෙසු පන යෙ ධම්මා පුච්ඡාය උද්ධටා, තෙ යෙහි සම්පයුත්තා හොන්ති, තෙසං වසෙන ඛන්ධාදිභෙදො වෙදිතබ්බො . වෙදනාක්ඛන්ධෙන හි ඉතරෙ තයො ඛන්ධා සම්පයුත්තා, පුන තෙහි වෙදනාක්ඛන්ධො සම්පයුත්තො. සො තෙහි සඤ්ඤාදීහි තීහි ඛන්ධෙහි, එකෙන මනායතනෙන, සත්තහි විඤ්ඤාණධාතූහි, එකස්මිං ධම්මායතනෙ, ධම්මධාතුයා ච, කෙහිචි සඤ්ඤාසඞ්ඛාරෙහෙව සම්පයුත්තො. එසෙව නයො සබ්බත්ථාති.

සම්පයුත්තෙනසම්පයුත්තපදවණ්ණනා.

10. දසමනයො විප්පයුත්තෙනවිප්පයුත්තපදවණ්ණනා

353. ඉදානි විප්පයුත්තෙනවිප්පයුත්තපදං භාජෙතුං **රූපක්ඛන්ධෙනා**තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ යෙ සම්පයොගවිප්පයොගපදනිද්දෙසෙ රූපක්ඛන්ධාදයො ධම්මා උද්ධටා, සබ්බපුච්ඡාසු තෙයෙව උද්ධටා. සදිසවිස්සජ්ජනානං පන එකතො ගහිතත්තා පදානි අඤ්ඤාය පටිපාටියා ආගතානි. තත්ථ යං පදං පුච්ඡාය උද්ධටං, තං යෙහි ධම්මෙහි විප්පයුත්තං, තෙසං වසෙන ඛන්ධාදිවිභාගො වෙදිතබ්බො. රූපක්ඛන්ධෙන හි වෙදනාදයො විප්පයුත්තා, තෙහි ච රූපක්ඛන්ධො විප්පයුත්තො. නිබ්බානං පන සුඛුමරූපගතිකමෙව. සො රූපක්ඛන්ධො චතූහි ඛන්ධෙහි, එකෙන මනායතනෙන සත්තහි විඤ්ඤාණධාතූහි, ධම්මායතනධම්මධාතූසු, කෙහිචි වෙදනාදීහි ධම්මෙහෙව විප්පයුත්තො. එසෙව නයො සබ්බත්ථාති.

විප්පයුත්තෙනවිප්පයුත්තපදවණ්ණනා.

11. එකාදසමනයො සඞ්ගහිතෙනසම්පයුත්තවිප්පයුත්තපදවණ්ණනා

409. ඉදානි සඞ්ගහිතෙනසම්පයුත්තවිප්පයුත්තපදං භාජෙතුං **සමුදයසච්චෙනා**තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ යෙ සඞ්ගහිතෙනසඞ්ගහිතපදනිද්දෙසෙ සමුදයසච්චාදයොව ධම්මා උද්ධටා, සබ්බපුච්ඡාසු තෙයෙව උද්ධටා. සදිසවිස්සජ්ජනානං පන එකතො ගහිතත්තා පදානි අඤ්ඤාය පටිපාටියා ආගතානි. තත්ථ යෙ ධම්මා පුච්ඡාය උද්ධටපදෙන ඛන්ධාදිසඞ්ගහෙන සඞ්ගහිතා, තෙසං යෙහි සම්පයොගො වා විප්පයොගො වා හොති, තෙසං වසෙන ඛන්ධාදිවිභාගො වෙදිතබ්බො.

තත්‍රායං නයො – සමුදයසච්චෙන තාව සඞ්ඛාරක්ඛන්ධපරියාපන්නා ධම්මා ඛන්ධාදිසඞ්ගහෙන සඞ්ගහිතා. තෙ ච සෙසෙහි තීහි ඛන්ධෙහි, එකෙන මනායතනෙන, සත්තහි විඤ්ඤාණධාතූහි, සඞ්ඛාරක්ඛන්ධෙ ධම්මායතනධම්මධාතූසු ච ඨපෙත්වා තණ්හං සෙසෙහි සම්පයුත්තත්තා කෙහිචි සම්පයුත්තා නාම. එකෙන පන රූපක්ඛන්ධෙන, දසහි රූපායතනෙහි, රූපධාතූහි ච විප්පයුත්තා, එකස්මිං ධම්මායතනෙ ධම්මධාතුයා ච, රූපනිබ්බානෙහි විප්පයුත්තත්තා කෙහිචි විප්පයුත්තා නාම. ඉමිනා උපායෙන සබ්බත්ථ අත්ථො වෙදිතබ්බොති.

සඞ්ගහිතෙනසම්පයුත්තවිප්පයුත්තපදවණ්ණනා.

12. ද්වාදසමනයො සම්පයුත්තෙනසඞ්ගහිතාසඞ්ගහිතපදවණ්ණනා

417. ඉදානි සම්පයුත්තෙනසඞ්ගහිතාසඞ්ගහිතපදං භාජෙතුං **වෙදනාක්ඛන්ධෙනා**තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ යෙ සම්පයුත්තෙනසම්පයුත්තපදනිද්දෙසෙ වෙදනාක්ඛන්ධාදයො ධම්මා උද්ධටා, සබ්බපුච්ඡාසු තෙයෙව උද්ධටා. තත්ථ යෙ ධම්මා පුච්ඡාය උද්ධටපදෙන සම්පයුත්තා, තෙසං යෙහි සඞ්ගහො වා අසඞ්ගහො වා හොති, තෙසං වසෙන ඛන්ධාදිභෙදො වෙදිතබ්බො.

තත්‍රායං නයො – වෙදනාක්ඛන්ධො හි සඤ්ඤාදීහි සම්පයුත්තො. තෙ සඤ්ඤාදයො තීහි සඤ්ඤාදික්ඛන්ධෙහි, ද්වීහි ධම්මායතනමනායතනෙහි, ධම්මධාතුයා චෙව, සත්තහි ච විඤ්ඤාණධාතූහීති අට්ඨහි ධාතූහි සඞ්ගහිතා, සෙසාහි ඛන්ධායතනධාතූහි අසඞ්ගහිතා. ඉමිනා උපායෙන සබ්බත්ථ අත්ථො වෙදිතබ්බොති.

සම්පයුත්තෙනසඞ්ගහිතාසඞ්ගහිතපදවණ්ණනා.

13. තෙරසමනයො අසඞ්ගහිතෙනසම්පයුත්තවිප්පයුත්තපදවණ්ණනා

448. ඉදානි අසඞ්ගහිතෙනසම්පයුත්තවිප්පයුත්තපදං භාජෙතුං **රූපක්ඛන්ධෙනා**තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ යෙ පඤ්චමෙ අසඞ්ගහිතෙනඅසඞ්ගහිතපදනිද්දෙසෙ රූපක්ඛන්ධෙන සදිසපඤ්හා ධම්මා, යෙ ච අරූපභවෙන සදිසා, තෙයෙව උද්ධටා. සෙසා පන න රූහන්තීති න උද්ධටා. වෙදනාක්ඛන්ධෙන හි ඛන්ධාදිවසෙන පන රූපාරූපධම්මා අසඞ්ගහිතා හොන්ති. තෙසඤ්ච සම්පයොගො නාම නත්ථි. තස්මා යානි පදානි රූහන්ති, තානෙව සදිසවිස්සජ්ජනෙහි සද්ධිං සමොධානෙත්වා උද්ධටානි. තත්ථ යෙ ධම්මා පුච්ඡාය උද්ධටධම්මෙහි ඛන්ධාදිවසෙන අසඞ්ගහිතා, තෙ යෙහි සම්පයුත්තා ච විප්පයුත්තා ච, තෙසං වසෙන ඛන්ධාදිවිභාගො වෙදිතබ්බො.

තත්‍රායං නයො – රූපක්ඛන්ධෙන තාව විඤ්ඤාණමෙව තීහි සඞ්ගහෙහි අසඞ්ගහිතං. තං වෙදනාදීහි තීහි ඛන්ධෙහි, ධම්මායතනධම්මධාතූසු ච වෙදනාදීහෙව සම්පයුත්තං. එකෙන රූපක්ඛන්ධෙන, දසහි රූපායතනරූපධාතූහි, ධම්මායතනධම්මධාතූසු ච රූපනිබ්බානධම්මෙහි විප්පයුත්තං. තං සන්ධාය **තෙ ධම්මා තීහි ඛන්ධෙහී**තිආදි වුත්තං. ඉමිනා නයෙන සබ්බත්ථ අත්ථො වෙදිතබ්බොති.

අසඞ්ගහිතෙනසම්පයුත්තවිප්පයුත්තපදවණ්ණනා.

14. චුද්දසමනයො විප්පයුත්තෙනසඞ්ගහිතාසඞ්ගහිතපදවණ්ණනා

456. ඉදානි විප්පයුත්තෙනසඞ්ගහිතාසඞ්ගහිතපදං භාජෙතුං **රූපක්ඛන්ධෙනා**තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ යෙසං පදානං විප්පයොගො න රූහති, තානි ඉමස්මිං වාරෙ න ගහිතානි. කානි පන තානීති? ධම්මායතනාදීනි. ධම්මායතනස්ස හි ඛන්ධාදීසු එකෙනාපි විප්පයොගො න රූහති. ධම්මධාතුආදීසුපි එසෙව නයො. තෙසං ඉදමුද්දානං –

‘‘ධම්මායතනං ධම්මධාතු, ජීවිතින්ද්‍රියමෙව ච;
නාමරූපපදඤ්චෙව, සළායතනමෙව ච.

‘‘ජාතිආදිත්තයං එකං, පදං වීසතිමෙ තිකෙ;
තිකාවසානිකං එකං, සත්ත චූළන්තරෙ පදා.

‘‘දසෙව ගොච්ඡකෙ හොන්ති, මහන්තරම්හි චුද්දස;
ඡ පදානි තතො උද්ධං සබ්බානිපි සමාසතො;
පදානි ච න ලබ්භන්ති, චත්තාලීසඤ්ච සත්ත චා’’ති.

පරියොසානෙ ච – ධම්මායතනං ධම්මධාතූති ගාථාපි ඉමමෙවත්ථං දීපෙතුං වුත්තා. ඉමානි පන ඨපෙත්වා සෙසානි සබ්බානිපි ලබ්භන්ති. තෙසු ඛන්ධාදිවිභාගො වුත්තනයානුසාරෙනෙව වෙදිතබ්බොති.

විප්පයුත්තෙනසඞ්ගහිතාසඞ්ගහිතපදවණ්ණනා.

නිගමනකථා

එත්තාවතා ච –

ධාතුප්පභෙදකුසලො, යං ධාතුකථං තථාගතො ආහ;
තස්සා නයමුඛභෙද-ප්පකාසනං නිට්ඨිතං හොති.

ඉමිනා නයමුඛභෙද-ප්පකාසනෙන හි විභාවිනා සක්කා;
ඤාතුං සබ්බෙපි නයා, සඞ්ඛෙපකථාව ඉති වුත්තා.

එකෙකස්ස පන සචෙ, පදස්ස විත්ථාරමෙව භාසෙය්‍යං;
වචනඤ්ච අතිවිය බහුං, භවෙය්‍ය අත්ථො ච අවිසෙසො.

ඉති ඌනභාණවාරද්වයාය, යං තන්තියා මයා එතං;
කුරුනා පත්තං පුඤ්ඤං, සුඛාය තං හොතු ලොකස්සාති.

ධාතුකථා-අට්ඨකථා නිට්ඨිතා.

නමො තස්ස භගවතො අරහතො සම්මාසම්බුද්ධස්ස

අභිධම්මපිටකෙ

පුග්ගලපඤ්ඤත්ති-අට්ඨකථා

නිපුණත්ථං පකරණං, ධාතුභෙදප්පකාසනො;
සත්ථා ධාතුකථං නාම, දෙසයිත්වා සුරාලයෙ.

අනන්තරං තස්ස ජිනො, පඤ්ඤත්තිභෙදදීපනං;
ආහ පුග්ගලපඤ්ඤත්තිං, යං ලොකෙ අග්ගපුග්ගලො.

තස්සා සංවණ්ණනොකාසො, යස්මා දානි උපාගතො;
තස්මා නං වණ්ණයිස්සාමි, තං සුණාථ සමාහිතාති.

1. මාතිකාවණ්ණනා

1. **ඡ පඤ්ඤත්තියො – ඛන්ධපඤ්ඤත්ති…පෙ…. පුග්ගලපඤ්ඤත්තීති** අයං තාව පුග්ගලපඤ්ඤත්තියා උද්දෙසො. තත්ථ **ඡාති** ගණනපරිච්ඡෙදො. තෙන යෙ ධම්මෙ ඉධ පඤ්ඤපෙතුකාමො තෙසං ගණනවසෙන සංඛෙපතො පඤ්ඤත්තිපරිච්ඡෙදං දස්සෙති. **පඤ්ඤත්තියොති** පරිච්ඡින්නධම්මනිදස්සනං. තත්ථ ‘‘ආචික්ඛති දෙසෙති පඤ්ඤපෙති පට්ඨපෙතී’’ති (සං. නි. 2.20) ආගතට්ඨානෙ පඤ්ඤාපනා දස්සනා පකාසනා පඤ්ඤත්ති නාම. ‘‘සුපඤ්ඤත්තං මඤ්චපීඨ’’න්ති (පාරා. 269) ආගතට්ඨානෙ ඨපනා නික්ඛිපනා පඤ්ඤත්ති නාම. ඉධ උභයම්පි වට්ටති. ඡ පඤ්ඤත්තියොති හි ඡ පඤ්ඤාපනා, ඡ දස්සනා පකාසනාතිපි; ඡ ඨපනා නික්ඛිපනාතිපි ඉධ අධිප්පෙතමෙව. නාමපඤ්ඤත්ති හි තෙ තෙ ධම්මෙ දස්සෙතිපි, තෙන තෙන කොට්ඨාසෙන ඨපෙතිපි.

ඛන්ධපඤ්ඤත්තීතිආදි පන සංඛෙපතො තාසං පඤ්ඤත්තීනං සරූපදස්සනං. තත්ථ ඛන්ධානං ‘ඛන්ධා’ති පඤ්ඤාපනා දස්සනා පකාසනා ඨපනා නික්ඛිපනා **ඛන්ධපඤ්ඤත්ති** නාම. ආයතනානං ආයතනානීති, ධාතූනං ධාතුයොති, සච්චානං සච්චානීති, ඉන්ද්‍රියානං ඉන්ද්‍රියානීති, පුග්ගලානං පුග්ගලාති පඤ්ඤාපනා දස්සනා පකාසනා ඨපනා නික්ඛිපනා **පුග්ගලපඤ්ඤත්ති** නාම.

පාළිමුත්තකෙන පන අට්ඨකථානයෙන අපරාපි ඡ පඤ්ඤත්තියො – විජ්ජමානපඤ්ඤත්ති, අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්ති, විජ්ජමානෙන අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්ති, අවිජ්ජමානෙන විජ්ජමානපඤ්ඤත්ති, විජ්ජමානෙන විජ්ජමානපඤ්ඤත්ති, අවිජ්ජමානෙන අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්තීති. තත්ථ කුසලාකුසලස්සෙව සච්චිකට්ඨපරමත්ථවසෙන විජ්ජමානස්ස සතො සම්භූතස්ස ධම්මස්ස පඤ්ඤාපනා **විජ්ජමානපඤ්ඤත්ති** නාම. තථා අවිජ්ජමානස්ස ලොකනිරුත්තිමත්තසිද්ධස්ස ඉත්ථිපුරිසාදිකස්ස පඤ්ඤාපනා **අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්ති** නාම. සබ්බාකාරෙනපි අනුපලබ්භනෙය්‍යස්ස වාචාවත්ථුමත්තස්සෙව පඤ්චමසච්චාදිකස්ස තිත්ථියානං අණුපකතිපුරිසාදිකස්ස වා පඤ්ඤාපනාපි අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්තියෙව. සා පන සාසනාවචරා න හොතීති ඉධ න ගහිතා. ඉති ඉමෙසං විජ්ජමානාවිජ්ජමානානං විකප්පනවසෙන සෙසා වෙදිතබ්බා. ‘තෙවිජ්ජො’, ‘ඡළභිඤ්ඤො’තිආදීසු හි තිස්සො විජ්ජා ඡ අභිඤ්ඤා ච විජ්ජමානා, පුග්ගලො අවිජ්ජමානො. තස්මා තිස්සො විජ්ජා අස්සාති තෙවිජ්ජො, ඡ අභිඤ්ඤා අස්සාති ඡළභිඤ්ඤොති එවං විජ්ජමානෙන අවිජ්ජමානස්ස පඤ්ඤාපනතො එවරූපා **විජ්ජමානෙන අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්ති** නාම. ‘ඉත්ථිරූපං’, ‘පුරිසරූප’න්තිආදීසු පන ඉත්ථිපුරිසා අවිජ්ජමානා, රූපං විජ්ජමානං. තස්මා ඉත්ථියා රූපං ඉත්ථිරූපං, පුරිසස්ස රූපං පුරිසරූපන්ති එවං අවිජ්ජමානෙන විජ්ජමානස්ස පඤ්ඤාපනතො එවරූපා **අවිජ්ජමානෙන විජ්ජමානපඤ්ඤත්ති** නාම. චක්ඛුසම්ඵස්සො, සොතසම්ඵස්සොතිආදීසු චක්ඛුසොතාදයොපි ඵස්සොපි විජ්ජමානොයෙව. තස්මා චක්ඛුම්හි සම්ඵස්සො, චක්ඛුතො ජාතො සම්ඵස්සො, චක්ඛුස්ස වා ඵලභූතො සම්ඵස්සො චක්ඛුසම්ඵස්සොති එවං විජ්ජමානෙන විජ්ජමානස්ස පඤ්ඤාපනතො එවරූපා **විජ්ජමානෙන විජ්ජමානපඤ්ඤත්ති** නාම. ඛත්තියපුත්තො, බ්‍රාහ්මණපුත්තො, සෙට්ඨිපුත්තොතිආදීසු ඛත්තියාදයොපි අවිජ්ජමානා, පුත්තොපි. තස්මා ඛත්තියස්ස පුත්තො ඛත්තියපුත්තොති එවං අවිජ්ජමානෙන අවිජ්ජමානස්ස පඤ්ඤාපනතො එවරූපා **අවිජ්ජමානෙන අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්ති** නාම. තාසු ඉමස්මිං පකරණෙ පුරිමා තිස්සොව පඤ්ඤත්තියො ලබ්භන්ති. ‘‘ඛන්ධපඤ්ඤත්ති…පෙ…. ඉන්ද්‍රියපඤ්ඤත්ති’’ති ඉමස්මිඤ්හි ඨානෙ විජ්ජමානස්සෙව පඤ්ඤාපිතත්තා විජ්ජමානපඤ්ඤත්ති ලබ්භති. ‘‘පුග්ගලපඤ්ඤත්ති’’ති පදෙ අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්ති. පරතො පන ‘තෙවිජ්ජො’, ‘ඡළභිඤ්ඤො’තිආදීසු විජ්ජමානෙන අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්ති ලබ්භතීති.

අට්ඨකථාමුත්තකෙන පන ආචරියනයෙන අපරාපි ඡ පඤ්ඤත්තියො – උපාදාපඤ්ඤත්ති, උපනිධාපඤ්ඤත්ති, සමොධානපඤ්ඤත්ති, උපනික්ඛිත්තපඤ්ඤත්ති, තජ්ජාපඤ්ඤත්ති, සන්තතිපඤ්ඤත්තීති . තත්ථ යො රූපවෙදනාදීහි එකත්තෙන වා අඤ්ඤත්තෙන වා රූපවෙදනාදයො විය සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙන අනුපලබ්භසභාවොපි රූපවෙදනාදිභෙදෙ ඛන්ධෙ උපාදාය නිස්සාය කාරණං කත්වා සම්මතො සත්තො. තානි තානි අඞ්ගානි උපාදාය රථො ගෙහං මුට්ඨි උද්ධනන්ති ච; තෙ තෙයෙව රූපාදයො උපාදාය ඝටො පටො; චන්දසූරියපරිවත්තාදයො උපාදාය කාලො, දිසා; තං තං භූතනිමිත්තඤ්චෙව භාවනාවිසෙසඤ්ච උපාදාය නිස්සාය කාරණං කත්වා සම්මතං තෙන තෙනාකාරෙන උපට්ඨිතං උග්ගහනිමිත්තං පටිභාගනිමිත්තන්ති අයං එවරූපා **උපාදාපඤ්ඤත්ති** නාම. පඤ්ඤපෙතබ්බට්ඨෙන චෙසා පඤ්ඤත්ති නාම, න පඤ්ඤාපනට්ඨෙන. යා පන තස්සත්ථස්ස පඤ්ඤාපනා, අයං අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්තියෙව.

යා පඨමදුතියාදීනි උපනිධාය දුතියං තතියන්තිආදිකා, අඤ්ඤමඤ්ඤඤ්ච උපනිධාය දීඝං රස්සං, දූරං, සන්තිකන්තිආදිකා පඤ්ඤාපනා; අයං **උපනිධාපඤ්ඤත්ති** නාම. අපිචෙසා උපනිධාපඤ්ඤත්ති – තදඤ්ඤාපෙක්ඛූපනිධා, හත්ථගතූපනිධා, සම්පයුත්තූපනිධා, සමාරොපිතූපනිධා, අවිදූරගතූපනිධා , පටිභාගූපනිධා, තබ්බහුලූපනිධා, තබ්බිසිට්ඨූපනිධාතිආදිනා භෙදෙන අනෙකප්පකාරා.

තත්ථ දුතියං තතියන්තිආදිකාව තදඤ්ඤං අපෙක්ඛිත්වා වුත්තතාය **තදඤ්ඤාපෙක්ඛූපනිධා** නාම. ඡත්තපාණි, සත්ථපාණීතිආදිකා හත්ථගතං උපනිධාය වුත්තතාය **හත්ථගතූපනිධා** නාම. කුණ්ඩලී, සිඛරී, කිරිටීතිආදිකා සම්පයුත්තං උපනිධාය වුත්තතාය **සම්පයුත්තූපනිධා** නාම. ධඤ්ඤසකටං, සප්පිකුම්භොතිආදිකා සමාරොපිතං උපනිධාය වුත්තතාය **සමාරොපිතූපනිධා** නාම. ඉන්දසාලගුහා, පියඞ්ගුගුහා, සෙරීසකන්තිආදිකා අවිදූරගතං උපනිධාය වුත්තතාය

අවිදූරගතූපනිධා නාම. සුවණ්ණවණ්ණො, උසභගාමීතිආදිකා පටිභාගං උපනිධාය වුත්තතාය **පටිභාගූපනිධා** නාම. පදුමස්සරො, බ්‍රාහ්මණගාමොතිආදිකා තබ්බහුලං උපනිධාය වුත්තතාය **තබ්බහුලූපනිධා** නාම. මණිකටකං, වජිරකටකන්තිආදිකා තබ්බිසිට්ඨං උපනිධාය වුත්තතාය **තබ්බිසිට්ඨූපනිධා** නාම.

යා පන තෙසං තෙසං සමොධානමපෙක්ඛිත්වා තිදණ්ඩං, අට්ඨපදං, ධඤ්ඤරාසි, පුප්ඵරාසීතිආදිකා පඤ්ඤාපනා, අයං **සමොධානපඤ්ඤත්ති** නාම. යා පුරිමස්ස පුරිමස්ස උපනික්ඛිපිත්වා ද්වෙ, තීණි, චත්තාරීතිආදිකා පඤ්ඤාපනා, අයං **උපනික්ඛිත්තපඤ්ඤත්ති** නාම. යා තං තං ධම්මසභාවං අපෙක්ඛිත්වා පථවී, තෙජො, කක්ඛළතා, උණ්හතාතිආදිකා පඤ්ඤාපනා, අයං **තජ්ජාපඤ්ඤත්ති** නාම. යා පන සන්තතිවිච්ඡෙදාභාවං අපෙක්ඛිත්වා ආසීතිකො, නාවුතිකොතිආදිකා පඤ්ඤාපනා, අයං **සන්තතිපඤ්ඤත්ති** නාම. එතාසු පන තජ්ජාපඤ්ඤත්ති විජ්ජමානපඤ්ඤත්තියෙව. සෙසා අවිජ්ජමානපක්ඛඤ්චෙව, අවිජ්ජමානෙන අවිජ්ජමානපක්ඛඤ්ච භජන්ති.

අට්ඨකථාමුත්තකෙන ආචරියනයෙනෙව අපරාපි ඡ පඤ්ඤත්තියො – කිච්චපඤ්ඤත්ති, සණ්ඨානපඤ්ඤත්ති, ලිඞ්ගපඤ්ඤත්ති, භූමිපඤ්ඤත්ති, පච්චත්තපඤ්ඤත්ති, අසඞ්ඛතපඤ්ඤත්තීති. තත්ථ භාණකො, ධම්මකථිකොතිආදිකා කිච්චවසෙන පඤ්ඤාපනා **කිච්චපඤ්ඤත්ති** නාම. කිසො, ථූලො, පරිමණ්ඩලො, චතුරස්සොතිආදිකා සණ්ඨානවසෙන පඤ්ඤාපනා **සණ්ඨානපඤ්ඤත්ති** නාම. ඉත්ථී, පුරිසොතිආදිකා ලිඞ්ගවසෙන පඤ්ඤාපනා **ලිඞ්ගපඤ්ඤත්ති** නාම. කාමාවචරා, රූපාවචරා, අරූපාවචරා, කොසලකා, මාධුරාතිආදිකා භූමිවසෙන පඤ්ඤාපනා **භූමිපඤ්ඤත්ති** නාම. තිස්සො , නාගො, සුමනොතිආදිකා පච්චත්තනාමකරණමත්තවසෙන පඤ්ඤාපනා **පච්චත්තපඤ්ඤත්ති** නාම. නිරොධො, නිබ්බානන්තිආදිකා අසඞ්ඛතධම්මස්ස පඤ්ඤාපනා **අසඞ්ඛතපඤ්ඤත්ති** නාම. තත්ථ එකච්චා භූමිපඤ්ඤත්ති අසඞ්ඛතපඤ්ඤත්ති ච විජ්ජමානපඤ්ඤත්තියෙව, කිච්චපඤ්ඤත්ති විජ්ජමානෙන අවිජ්ජමානපක්ඛං භජති. සෙසා අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්තියො නාම.

2. ඉදානි යාසං පඤ්ඤත්තීනං උද්දෙසවාරෙ සඞ්ඛෙපතො සරූපදස්සනං කතං, සඞ්ඛෙපතොයෙව තාව තාසං වත්ථුං විභජිත්වා දස්සනවසෙන තා දස්සෙතුං **කිත්තාවතා**තිආදිමාහ. තත්ථ පුච්ඡාය තාව එවමත්ථො වෙදිතබ්බො – යා අයං ඛන්ධානං ‘ඛන්ධා’ති පඤ්ඤාපනා, දස්සනා, ඨපනා, සා කිත්තකෙන හොතීති කථෙතුකම්‍යතාපුච්ඡා. පරතො **කිත්තාවතා ආයතනානන්**තිආදීසුපි එසෙව නයො. විස්සජ්ජනෙපි එවමත්ථො වෙදිතබ්බො – යත්තකෙන පඤ්ඤාපනෙන සඞ්ඛෙපතො පඤ්චක්ඛන්ධාති වා පභෙදතො ‘‘රූපක්ඛන්ධො…පෙ…. විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො’’ති වා; තත්‍රාපි රූපක්ඛන්ධො කාමාවචරො, සෙසා චතුභූමිකාති වා එවරූපං පඤ්ඤාපනං හොති; එත්තකෙන ඛන්ධානං ‘ඛන්ධා’ති පඤ්ඤත්ති හොති.

3. තථා යත්තකෙන පඤ්ඤාපනෙන සඞ්ඛෙපතො ද්වාදසායතනානීති වා, පභෙදතො ‘‘චක්ඛායතනං…පෙ…. ධම්මායතන’’න්ති වා; තත්‍රාපි දසායතනා කාමාවචරා , ද්වායතනා චතුභූමිකාති වා, එවරූපං පඤ්ඤාපනං හොති; එත්තකෙන ආයතනානං ආයතනානීති පඤ්ඤත්ති හොති.

4. යත්තකෙන පඤ්ඤාපනෙන සඞ්ඛෙපතො අට්ඨාරස ධාතුයොති වා , පභෙදතො ‘‘චක්ඛුධාතු…පෙ…. මනොවිඤ්ඤාණධාතු’’ති වා; තත්‍රාපි සොළස ධාතුයො කාමාවචරා, ද්වෙ ධාතුයො චතුභූමිකාති වා එවරූපං පඤ්ඤාපනං හොති; එත්තකෙන ධාතූනං ධාතූති පඤ්ඤත්ති හොති.

5. යත්තකෙන පඤ්ඤාපනෙන සඞ්ඛෙපතො චත්තාරි සච්චානීති වා, පභෙදතො ‘‘දුක්ඛසච්චං…පෙ…. නිරොධසච්ච’’න්ති වා; තත්‍රාපි ද්වෙ සච්චා ලොකියා, ද්වෙ සච්චා ලොකුත්තරාති වා එවරූපං පඤ්ඤාපනං හොති; එත්තකෙන සච්චානං ‘සච්චානී’ති පඤ්ඤත්ති හොති.

6. යත්තකෙන පඤ්ඤාපනෙන සඞ්ඛෙපතො බාවීසතින්ද්‍රියානීති වා, පභෙදතො ‘‘චක්ඛුන්ද්‍රියං…පෙ…. අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රිය’’න්ති වා; තත්‍රාපි දසින්ද්‍රියානි කාමාවචරානි, නවින්ද්‍රියානි මිස්සකානි, තීණි ඉන්ද්‍රියානි ලොකුත්තරානීති වා එවරූපං පඤ්ඤාපනං හොති; එත්තකෙන ඉන්ද්‍රියානං ඉන්ද්‍රියානීති පඤ්ඤත්ති හොති. එත්තාවතා සඞ්ඛෙපතො වත්ථුං විභජිත්වා දස්සනවසෙන පඤ්ච පඤ්ඤත්තියො දස්සිතා හොන්ති.

7. ඉදානි විත්ථාරතො වත්ථුං විභජිත්වා දස්සනවසෙන පුග්ගලපඤ්ඤත්තිං දස්සෙතුං **සමයවිමුත්තො අසමයවිමුත්තො**තිආදිමාහ. සම්මාසම්බුද්ධෙන හි තිලෙ විසාරයමානෙන විය, වාකෙ හීරයමානෙන විය ච, හෙට්ඨා විභඞ්ගප්පකරණෙ ඉමාසං පඤ්චන්නං පඤ්ඤත්තීනං වත්ථුභූතා ඛන්ධාදයො නිප්පදෙසෙන කථිතාති තෙන තෙ ඉධ එකදෙසෙනෙව කථෙසි. ඡට්ඨා පුග්ගලපඤ්ඤත්ති හෙට්ඨා අකථිතාව. ඉධාපි උද්දෙසවාරෙ එකදෙසෙනෙව කථිතා; තස්මා තං විත්ථාරතො කථෙතුකාමො සමයවිමුත්තො අසමයවිමුත්තොති එකකතො පට්ඨාය යාව දසකා මාතිකං ඨපෙසීති.

මාතිකාවණ්ණනා.

2. නිද්දෙසවණ්ණනා

1. එකකනිද්දෙසවණ්ණනා

1. ඉදානි යථාඨපිතං මාතිකං ආදිතො පට්ඨාය විභජිත්වා දස්සෙතුං – **කතමො ච පුග්ගලො සමයවිමුත්තොති**ආදිමාහ. තත්ථ ඉධාති ඉමස්මිං සත්තලොකෙ. **එකච්චො පුග්ගලොති** එකො පුග්ගලො. **කාලෙන කාලන්ති** එත්ථ භුම්මවසෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො. එකෙකස්මිං කාලෙති වුත්තං හොති. **සමයෙන සමයන්ති** ඉදං පුරිමස්සෙව වෙවචනං. **අට්ඨ විමොක්ඛෙති** රූපාවචරාරූපාවචරඅට්ඨසමාපත්තියො. තාසඤ්හි පච්චනීකධම්මෙහි විමුච්චනතො විමොක්ඛොති නාමං. **කායෙනාති** විමොක්ඛසහජාතෙන නාමකායෙන. **ඵුසිත්වා විහරතීති** පටිලභිත්වා ඉරියති. කතමස්මිං පනෙස කාලෙ විමොක්ඛෙ ඵුසිත්වා විහරතීති? සමාපත්තිං සමාපජ්ජිතුකාමස්ස හි කාලො නාම අත්ථි, අකාලො නාම අත්ථි. තත්ථ පාතොව සරීරපටිජග්ගනකාලො, වත්තකරණකාලො ච සමාපජ්ජනස්ස අකාලො නාම. සරීරං පන පටිජග්ගිත්වා වත්තං කත්වා වසනට්ඨානං පවිසිත්වා නිසින්නස්ස යාව පිණ්ඩාය ගමනකාලො නාගච්ඡති, එතස්මිං අන්තරෙ සමාපජ්ජනස්ස කාලො නාම.

පිණ්ඩාය ගමනකාලං පන සල්ලක්ඛෙත්වා නික්ඛන්තස්ස චෙතියවන්දනකාලො, භික්ඛුසඞ්ඝපරිවුතස්ස විතක්කමාළකෙ ඨානකාලො පිණ්ඩාය ගමනකාලො ගාමෙ චරණකාලො; ආසනසාලාය යාගුපානකාලො වත්තකරණකාලොති අයම්පි සමාපජ්ජනස්ස අකාලො නාම. ආසනසාලාය පන විවිත්තෙ ඔකාසෙ සති යාව භත්තකාලො නාගච්ඡති, එතස්මිම්පි අන්තරෙ සමාපජ්ජනස්ස කාලො නාම. භත්තං පන භුඤ්ජනකාලො, විහාරගමනකාලො, පත්තචීවරපටිසාමනකාලො, දිවාවත්තකරණකාලො, පරිපුච්ඡාදානකාලොති අයම්පි සමාපජ්ජනස්ස අකාලො නාම. යො අකාලො, ස්වෙව අසමයො. තං සබ්බම්පි ඨපෙත්වා අවසෙසෙ කාලෙ කාලෙ, සමයෙ සමයෙ වුත්තප්පකාරෙ අට්ඨ විමොක්ඛෙ සහජාතනාමකායෙන පටිලභිත්වා විහරන්තො, ''ඉධෙකච්චො පුග්ගලො…පෙ…. විහරතී''ති වුච්චති.

අපිචෙස සඵස්සකෙහි සහජාතනාමධම්මෙහි සහජාතධම්මෙ ඵුසතියෙව නාම, උපචාරෙන අප්පනං ඵුසතියෙව නාම. පුරිමාය අප්පනාය අපරං අප්පනං ඵුසතියෙව. යෙන හි සද්ධිං යෙ ධම්මා සහජාතා, තෙන තෙ පටිලද්ධා නාම හොන්ති. එස්සෙනාපි ඵුට්ඨායෙව නාම හොන්ති. උපචාරම්පි අප්පනාය පටිලාභකාරණමෙව, තථා පුරිමා අප්පනා අපරඅප්පනාය. තත්‍රාස්ස එවං සහජාතෙහි සහජාතානං ඵුසනා වෙදිතබ්බා – පඨමජ්ඣානඤ්හි විතක්කාදීහි පඤ්චඞ්ගිකං. තස්මිං ඨපෙත්වා තානි අඞ්ගානි සෙසා අතිරෙකපණ්ණාසධම්මා චත්තාරො ඛන්ධා නාම හොන්ති. තෙන නාමකායෙන පඨමජ්ඣානසමාපත්තිවිමොක්ඛං ඵුසිත්වා පටිලභිත්වා විහරති. දුතියං ඣානං පීතිසුඛචිත්තෙකග්ගතාහි තිවඞ්ගිකං, තතියං සුඛචිත්තෙකග්ගතාහි දුවඞ්ගිකං, චතුත්ථං උපෙක්ඛාචිත්තෙකග්ගතාහි දුවඞ්ගිකං, තථා ආකාසානඤ්චායතනං… පෙ…. නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනඤ්ච. තත්ථ ඨපෙත්වා තානි අඞ්ගානි සෙසා අතිරෙකපණ්ණාසධම්මා චත්තාරො ඛන්ධා නාම හොන්ති. තෙන නාමකායෙන නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනසමාපත්තිවිමොක්ඛං ඵුසිත්වා පටිලභිත්වා විහරති.

පඤ්ඤාය චස්ස දිස්වාති විපස්සනාපඤ්ඤාය සඞ්ඛාරගතං, මග්ගපඤ්ඤාය චතුසච්චධම්මෙ පස්සිත්වා. **එකච්චෙ ආසවා පරික්ඛීණා හොන්තීති** උපඩ්ඪුපඩ්ඪා පඨමමග්ගාදිවජ්ඣා ආසවා පරික්ඛීණා හොන්ති. **අයං වුච්චති පුග්ගලො සමයවිමුත්තොති** එත්ථ අට්ඨසමාපත්තිලාභී පුථුජ්ජනො තෙන නාමකායෙන ඵුසිත්වා විහරතීති වත්තුං වට්ටති. පාළියං පන ''එකච්චෙ ආසවා පරික්ඛීණා''ති වුත්තං. පුථුජ්ජනස්ස ච ඛීණා ආසවා නාම නත්ථි, තස්මා සො න ගහිතො. අට්ඨසමාපත්තිලාභී ඛීණාසවොපි තෙන නාමකායෙන ඵුසිත්වා විහරතීති වත්තුං වට්ටති. තස්ස පන අපරික්ඛීණාසවා නාම නත්ථි, තස්මා සොපි න ගහිතො. **සමයවිමුත්තොති** පන තිණ්ණං සොතාපන්නසකදාගාමිඅනාගාමීනංයෙවෙතං නාමන්ති වෙදිතබ්බං.

2. අසමයවිමුත්තනිද්දෙසෙ – පුරිමසදිසං වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං. **අසමයවිමුත්තොති** පනෙත්ථ සුක්ඛවිපස්සකඛීණාසවස්සෙතං නාමං. සුක්ඛවිපස්සකා පන සොතාපන්නසකදාගාමිඅනාගාමිනො අට්ඨසමාපත්තිලාභිනො ච ඛීණාසවා පුථුජ්ජනා ච ඉමස්මිං දුකෙ න ලබ්භන්ති, දුකමුත්තකපුග්ගලා නාම හොන්ති. තස්මා සත්ථා අත්තනො බුද්ධසුබුද්ධතාය හෙට්ඨා ගහිතෙ ච අග්ගහිතෙ ච සඞ්කඩ්ඪිත්වා සද්ධිං පිට්ඨිවට්ටකෙහි තන්තිං ආරොපෙන්තො **සබ්බෙපි අරියපුග්ගලා**තිආදිමාහ. තත්ථ **අරියෙ විමොක්ඛෙති** කිලෙසෙහි ආරකත්තා අරියෙති සඞ්ඛං ගතෙ ලොකුත්තරවිමොක්ඛෙ. ඉදං වුත්තං හොති – බාහිරානඤ්හි අට්ඨන්නං සමාපත්තීනං සමාපජ්ජන්තස්ස සමයොපි අත්ථි අසමයොපි. මග්ගවිමොක්ඛෙන විමුච්චනස්ස සමයො වා අසමයො වා නත්ථි. යස්ස සද්ධා බලවතී, විපස්සනා ච ආරද්ධා, තස්ස ගච්ඡන්තස්ස තිට්ඨන්තස්ස නිසීදන්තස්ස නිපජ්ජන්තස්ස ඛාදන්තස්ස භුඤ්ජන්තස්ස මග්ගඵලපටිවෙධො නාම න හොතීති නත්ථි. ඉති මග්ගවිමොක්ඛෙන විමුච්චනස්ස සමයො වා අසමයො වා නත්ථීති හෙට්ඨා ගහිතෙ ච අග්ගහිතෙ ච සඞ්කඩ්ඪිත්වා ඉමං පිට්ඨිවට්ටකං තන්තිං ආරොපෙසි ධම්මරාජා. සමාපත්තිලාභී පුථුජ්ජනො ඉමායපි තන්තියා අග්ගහිතොව. භජාපියමානො පන සමාපත්තිවික්ඛම්භිතානං කිලෙසානං වසෙන සමයවිමුත්තභාවං භජෙය්‍ය.

3. කුප්පධම්මාකුප්පධම්මනිද්දෙසෙසු – යස්ස අධිගතො සමාපත්තිධම්මො කුප්පති නස්සති, සො **කුප්පධම්මො. රූපසහගතානන්ති** රූපනිමිත්තසඞ්ඛාතෙන රූපෙන සහගතානං. තෙන සද්ධිං පවත්තානං න විනා රූපාරම්මණානං චතුන්නං රූපාවචරජ්ඣානානන්ති අත්ථො. **අරූපසහගතානන්ති** රූපතො අඤ්ඤං, න රූපන්ති අරූපං. අරූපෙන සහගතානං තෙන සද්ධිං පවත්තානං න විනා අරූපාරම්මණානං චතුන්නං අරූපාවචරජ්ඣානානන්ති අත්ථො. **න නිකාමලාභීති** පඤ්චහාකාරෙහි අචිණ්ණවසිතාය ඉච්ඡිතාකාරෙන අලද්ධත්තා න නිකාමලාභී. අප්පගුණසමාපත්තිකොති අත්ථො. **න අකිච්ඡලාභීති** කිච්ඡලාභී දුක්ඛලාභී. යො ආගමනම්හි කිලෙසෙ වික්ඛම්භෙන්තො උපචාරං පාපෙන්තො අප්පනං පාපෙන්තො චිත්තමඤ්ජූසං ලභන්තො දුක්ඛෙන කිච්ඡෙන සසඞ්ඛාරෙන සප්පයොගෙන කිලමන්තො තං සම්පදං පාපුණිතුං සක්කොති, සො න අකිච්ඡලාභී නාම. **න අකසිරලාභීති** අවිපුලලාභී. සමාපත්තිං අප්පෙත්වා අද්ධානං ඵරිතුං න සක්කොති. එකං ද්වෙ චිත්තවාරෙ වත්තෙත්වා සහසාව වුට්ඨාතීති අත්ථො.

යත්ථිච්ඡකන්ති යස්මිං ඔකාසෙ සමාපත්තිං අප්පෙත්වා නිසීදිතුං ඉච්ඡති. **යදිච්ඡකන්ති** කසිණජ්ඣානං වා ආනාපානජ්ඣානං වා බ්‍රහ්මවිහාරජ්ඣානං වා අසුභජ්ඣානං වාති යං යං සමාපත්තිං අප්පෙත්වා නිසීදිතුං ඉච්ඡති. **යාවතිච්ඡකන්ති** අද්ධානපරිච්ඡෙදෙන යත්තකං කාලං ඉච්ඡති. ඉදං වුත්තං හොති – යත්ථ යත්ථ යං යං සමාපත්තිං යත්තකං අද්ධානං සමාපජ්ජිතුම්පි වුට්ඨාතුම්පි ඉච්ඡති, තත්ථ තත්ථ තං තං සමාපත්තිං තත්තකං අද්ධානං සමාපජ්ජිතුම්පි වුට්ඨාතුම්පි න සක්කොති. චන්දං වා සූරියං වා උල්ලොකෙත්වා ‘ඉමස්මිං චන්දෙ වා සූරියෙ වා එත්තකං ඨානං ගතෙ වුට්ඨහිස්සාමී’ති පරිච්ඡින්දිත්වා ඣානං සමාපන්නො යථාපරිච්ඡෙදෙන වුට්ඨාතුං න සක්කොති, අන්තරාව වුට්ඨාති; සමාපත්තියා අප්පගුණතායාති.

පමාදමාගම්මාති පමාදං පටිච්ච. **අයං වුච්චතීති** අයං එවංවිධො පුග්ගලො කුප්පධම්මොති වුච්චති. ඉදං පන අට්ඨසමාපත්තිලාභිනො පුථුජ්ජනස්ස සොතාපන්නස්ස සකදාගාමිනොති තිණ්ණං පුග්ගලානං නාමං. එතෙසඤ්හි සමාධිපාරිබන්ධකා විපස්සනාපාරිබන්ධකා ච ධම්මා න සුවික්ඛම්භිතා, න සුවික්ඛාලිතා, තෙන තෙසං සමාපත්ති නස්සති පරිහායති. සා ච ඛො නෙව සීලභෙදෙන, නාපත්තිවීතික්කමෙන. න ගරුකමොක්ඛධම්මො පනෙස අප්පමත්තකෙනපි කිච්චකරණීයෙන වා වත්තභෙදමත්තකෙන වා නස්සති.

තත්‍රිදං වත්ථු – එකො කිර ථෙරො සමාපත්තිං වළඤ්ජෙති. තස්මිං පිණ්ඩාය ගාමං පවිට්ඨෙ දාරකා පරිවෙණෙ කීළිත්වා පක්කමිංසු. ථෙරො ආගන්ත්වා ‘පරිවෙණං සම්මජ්ජිතබ්බ’න්ති චින්තෙත්වා අසම්මජ්ජිත්වා විහාරං පවිසිත්වා ‘සමාපත්තිං අප්පෙස්සාමී’ති නිසීදි. සො අප්පෙතුං අසක්කොන්තො, ‘කිං නු ඛො ආවරණ’න්ති සීලං ආවජ්ජන්තො අප්පමත්තකම්පි වීතික්කමං අදිස්වා ‘වත්තභෙදො නු ඛො අත්ථී’ති ඔලොකෙන්තො පරිවෙණස්ස අසම්මට්ඨභාවං ඤත්වා සම්මජ්ජිත්වා පවිසිත්වා නිසීදන්තො සමාපත්තිං අප්පෙන්තොව නිසීදි.

4. අකුප්පධම්මනිද්දෙසො වුත්තපටිපක්ඛවසෙනෙව වෙදිතබ්බො. **අකුප්පධම්මොති** ඉදං පන අට්ඨසමාපත්තිලාභිනො අනාගාමිස්ස චෙව ඛීණාසවස්ස චාති ද්වින්නං පුග්ගලානං නාමං. තෙසඤ්හි සමාධිපාරිබන්ධකා විපස්සනාපාරිබන්ධකා ච ධම්මා සුවික්ඛම්භිතා සුවික්ඛාලිතා; තෙන තෙසං භස්සසඞ්ගණිකාරාමාදිකිච්චෙන වා අඤ්ඤෙන වා යෙන කෙනචි අත්තනො අනුරූපෙන පමාදෙන වීතිනාමෙන්තානම්පි සමාපත්ති න කුප්පති, න නස්සති. සුක්ඛවිපස්සකා පන සොතාපන්නසකදාගාමිඅනාගාමිඛීණාසවා ඉමස්මිං දුකෙ න ලබ්භන්ති; දුකමුත්තකපුග්ගලා නාම හොන්ති. තස්මා සත්ථා අත්තනො බුද්ධසුබුද්ධතාය හෙට්ඨා ගහිතෙ ච අග්ගහිතෙ ච සඞ්කඩ්ඪිත්වා ඉමස්මිම්පි දුකෙ සද්ධිං පිට්ඨිවට්ටකෙහි තන්තිං ආරොපෙන්තො **සබ්බෙපි අරියපුග්ගලා**තිආදිමාහ. අට්ඨන්නඤ්හි සමාපත්තීනං කුප්පනං නස්සනං භවෙය්‍ය, ලොකුත්තරධම්මස්ස පන සකිං පටිවිද්ධස්ස කුප්පනං නස්සනං නාම නත්ථි, තං සන්ධායෙතං වුත්තං.

5. පරිහානධම්මාපරිහානධම්මනිද්දෙසාපි කුප්පධම්මාකුප්පධම්මනිද්දෙසවසෙනෙව වෙදිතබ්බා. කෙවලඤ්හි ඉධ පුග්ගලස්ස පමාදං පටිච්ච ධම්මානං පරිහානම්පි අපරිහානම්පි ගහිතන්ති ඉදං පරියායදෙසනාමත්තමෙව නානං. සෙසං සබ්බත්ථ තාදිසමෙව.

7. චෙතනාභබ්බනිද්දෙසෙ – **චෙතනාභබ්බොති** චෙතනාය අපරිහානිං ආපජ්ජිතුං භබ්බො. **සචෙ අනුසඤ්චෙතෙතීති**, සචෙ සමාපජ්ජති. සමාපත්තිඤ්හි සමාපජ්ජන්තො අනුසඤ්චෙතෙති නාම. සො න පරිහායති, ඉතරො පරිහායති.

8. අනුරක්ඛණාභබ්බනිද්දෙසෙ – **අනුරක්ඛණාභබ්බොති** අනුරක්ඛණාය අපරිහානිං ආපජ්ජිතුං භබ්බො. **සචෙ අනුරක්ඛතීති** සචෙ අනුපකාරධම්මෙ පහාය උපකාරධම්මෙ සෙවන්තො සමාපජ්ජති. එවඤ්හි පටිපජ්ජන්තො අනුරක්ඛති නාම. සො න පරිහායති, ඉතරො පරිහායති.

ඉමෙ ද්වෙපි සමාපත්තිං ඨපෙතුං ථාවරං කාතුං පටිබලා. චෙතනාභබ්බතො පන අනුරක්ඛණාභබ්බොව බලවතරො. චෙතනාභබ්බො හි උපකාරානුපකාරෙ ධම්මෙ න ජානාති. අජානන්තො උපකාරධම්මෙ නුදති නීහරති, අනුපකාරධම්මෙ සෙවති. සො තෙ සෙවන්තො සමාපත්තිතො පරිහායති . අනුරක්ඛණාභබ්බො උපකාරානුපකාරෙ

ධම්මෙ ජානාති. ජානන්තො අනුපකාරධම්මෙ නුදති නීහරති, උපකාරධම්මෙ සෙවති. සො තෙ සෙවන්තො සමාපත්තිතො න පරිහායති.

යථා හි ද්වෙ ඛෙත්තපාලා එකො පණ්ඩුරොගෙන සරොගො අක්ඛමො සීතාදීනං, එකො අරොගො සීතාදීනං සහො. සරොගො හෙට්ඨාකුටිං න ඔතරති, රත්තාරක්ඛං දිවාරක්ඛං විජහති. තස්ස දිවා සූකමොරාදයො ඛෙත්තං ඔතරිත්වා සාලිසීසං ඛාදන්ති, රත්තිං මිගසූකරාදයො පවිසිත්වා ඛලං තච්ඡිතං විය ඡෙත්වා ගච්ඡන්ති. සො අත්තනො පමත්තකාරණා පුන බීජමත්තම්පි න ලභති. ඉතරො රත්තාරක්ඛං දිවාරක්ඛං න විජහති. සො අත්තනො අප්පමත්තකාරණා එකකරීසතො චත්තාරිපි අට්ඨපි සකටානි ලභති.

තත්ථ සරොගඛෙත්තපාලො විය චෙතනාභබ්බො, අරොගො විය අනුරක්ඛණාභබ්බො දට්ඨබ්බො. සරොගස්ස අත්තනො පමාදෙන පුන බීජමත්තස්සපි අලභනං විය චෙතනාභබ්බස්ස උපකාරානුපකාරෙ ධම්මෙ අජානිත්වා උපකාරෙ පහාය අනුපකාරෙ සෙවන්තස්ස සමාපත්තියා පරිහානං. ඉතරස්ස අත්තනො අප්පමාදෙන එකකරීසමත්තතො චතුඅට්ඨසකටඋද්ධරණං විය අනුරක්ඛණාභබ්බස්ස උපකාරානුපකාරෙ ධම්මෙ ජානිත්වා අනුපකාරෙ පහාය උපකාරෙ සෙවන්තස්ස සමාපත්තියා අපරිහානං වෙදිතබ්බං. එවං චෙතනාභබ්බතො අනුරක්ඛණාභබ්බොව සමාපත්තිං ඨාවරං කාතුං බලවතරොති වෙදිතබ්බො.

9. පුථුජ්ජනනිද්දෙසෙ – **තීණි සංයොජනානීති** දිට්ඨිසංයොජනසීලබ්බතපරාමාසසංයොජනවිචිකිච්ඡාසංයොජනානි. එතානි හි එලක්ඛණෙ පහීනානි නාම හොන්ති. අයං පන එලක්ඛණෙපි න හොතීති දස්සෙති. **තෙසං ධම්මානන්ති** තෙසං සංයොජනධම්මානං. මග්ගක්ඛණස්මිඤ්හි තෙසං පහානාය පටිපන්නො නාම හොති. අයං පන මග්ගක්ඛණෙපි න හොති. එත්තාවතා විස්සට්ඨකම්මට්ඨානො ථූලබාලපුථුජ්ජනොව ඉධ කථිතොති වෙදිතබ්බො.

10. ගොත්‍රභූනිද්දෙසෙ – **යෙසං ධම්මානන්ති** යෙසං ගොත්‍රභුඤාණෙන සද්ධිං උප්පන්නානං පරොපණ්ණාසකුසලධම්මානං. **අරියධම්මස්සාති** ලොකුත්තරමග්ගස්ස. **අවක්කන්ති හොතීති** ඔක්කන්ති නිබ්බත්ති පාතුභාවො හොති. **අයං වුච්චතීති** අයං නිබ්බානාරම්මණෙන ඤාණෙන සබ්බං පුථුජ්ජනසඞ්ඛං පුථුජ්ජනගොත්තං පුථුජ්ජනමණ්ඩලං පුථුජ්ජනපඤ්ඤත්තිං අතික්කමිත්වා අරියසඞ්ඛං අරියගොත්තං අරියමණ්ඩලං අරියපඤ්ඤත්තිං ඔක්කමනතො ගොත්‍රභූපුග්ගලො නාම වුච්චති.

11. භයූපරතනිද්දෙසෙ – භයෙන උපරතොති **භයූපරතො**. සත්තපි සෙක්ඛා පුථුජ්ජනා ච භායිත්වා පාපතො ඔරමන්ති පාපං න කරොන්ති . තත්ථ පුථුජ්ජනා දුග්ගතිභයං, වට්ටභයං, කිලෙසභයං, උපවාදභයන්ති චත්තාරි භයානි භායන්ති. තෙසු භායිතබ්බට්ඨෙන දුග්ගතියෙව භයං **දුග්ගතිභයං**. සෙසෙසුපි එසෙව නයො. තත්ථ පුථුජ්ජනො 'සචෙ ත්වං පාපං කරිස්සසි, චත්තාරො අපායා මුඛං විවරිත්වා ඨිතඡාතඅජගරසදිසා, තෙසු දුක්ඛං අනුභවන්තො කථං භවිස්සසී'ති දුග්ගතිභයං භායිත්වා පාපං න කරොති. අනමතග්ගසංසාරවට්ටංයෙව පන **වට්ටභයං** නාම. සබ්බම්පි අකුසලං **කිලෙසභයං** නාම. ගරහා පන **උපවාදභයං** නාම. තානිපි භායිත්වා පුථුජ්ජනො පාපං න කරොති. සොතාපන්නසකදාගාමිඅනාගාමිනො පන තයො සෙක්ඛා දුග්ගතිං අතීතත්තා සෙසානි තීණි භයානි භායිත්වා පාපං න කරොන්ති. මග්ගට්ඨකසෙක්ඛා ආගමනවසෙන වා අසමුච්ඡින්නභයත්තා වා **භයූපරතා** නාම හොන්ති. ඛීණාසවො ඉමෙසු චතූසු භයෙසු එකම්පි න භායති. සො හි සබ්බසො සමුච්ඡින්නභයො; තස්මා **අභයූපරතොති** වුච්චති. කිං පන සො උපවාදම්පි න භායතීති? න භායති. උපවාදං පන රක්ඛතීති වත්තුං වට්ටති. දොණුප්පලවාපිගාමෙ ඛීණාසවත්ථෙරො විය.

12. අභබ්බාගමනනිද්දෙසෙ – සම්මත්තනියාමාගමනස්ස අභබ්බොති **අභබ්බාගමනො. කම්මාවරණෙනාති** පඤ්චවිධෙන ආනන්තරියකම්මෙන. **කිලෙසාවරණෙනාති** නියතමිච්ඡාදිට්ඨියා. **විපාකාවරණෙනාති** අහෙතුකදුහෙතුකපටිසන්ධියා. **අස්සද්ධාති** බුද්ධධම්මසඞ්ඝෙසු සද්ධාරහිතා. **අච්ඡන්දිකාති** කත්තුකම්‍යතාකුසලච්ඡන්දරහිතා. තෙ ඨපෙත්වා ජම්බුදීපං ඉතරදීපත්තයවාසිනො වෙදිතබ්බා. තෙසු හි මනුස්සා අච්ඡන්දිකභාවං පවිට්ඨා නාම. **දුප්පඤ්ඤාති** භවඞ්ගපඤ්ඤාරහිතා. **අභබ්බාති** අප්පටිලද්ධමග්ගඵලූපනිස්සයා. **නියාමන්ති** මග්ගනියාමං, සම්මත්තනියාමං. **ඔක්කමිතුන්ති** එතං කුසලෙසු ධම්මෙසු සම්මත්තසඞ්ඛාතං නියාමං ඔක්කමිතුං පවිසිතුං තත්ථ පතිට්ඨාතුං අභබ්බා.

13. භබ්බාගමනනිද්දෙසො වුත්තපටිපක්ඛනයෙන වෙදිතබ්බො. එවමිමස්මිං දුකෙ යෙ ච පුග්ගලා පඤ්චානන්තරියකා, යෙ ච නියතමිච්ඡාදිට්ඨිකා, යෙහි ච අහෙතුකදුහෙතුකපටිසන්ධි ගහිතා , යෙ ච බුද්ධාදීනං න සද්දහන්ති, යෙසඤ්ච කත්තුකම්‍යතාඡන්දො නත්ථි, යෙ ච අපරිපුණ්ණභවඞ්ගපඤ්ඤා, යෙසඤ්ච මග්ගඵලානං උපනිස්සයො නත්ථි, තෙ සබ්බෙපි සම්මත්තනියාමං ඔක්කමිතුං අභබ්බා, විපරීතා භබ්බාති වුත්තා.

14. නියතානියතනිද්දෙසෙ – **ආනන්තරිකාති** ආනන්තරිකකම්මසමඞ්ගිනො. **මිච්ඡාදිට්ඨිකාති** නියතමිච්ඡාදිට්ඨිසමඞ්ගිනො. සබ්බෙපි හෙතෙ නිරයස්ස අත්ථාය නියතත්තා **නියතා** නාම. අට්ඨ පන අරියපුග්ගලා සම්මාභාවාය උපරූපරිමග්ගඵලත්ථාය චෙව අනුපාදාපරිනිබ්බානත්ථාය ච නියතත්තා **නියතා** නාම. අවසෙසපුග්ගලා

පන අනිබද්ධගතිකා. යථා ආකාසෙ ඛිත්තදණ්ඩො පථවියං පතන්තො ‘අග්ගෙන වා මජ්ඣෙන වා මූලෙන වා පතිස්සතී’ති න ඤායති; එවමෙව ‘අසුකගතියා නාම නිබ්බත්තිස්සන්තී’ති නියමාභාවා **අනියතා** නාමාති වෙදිතබ්බා. යා පන උත්තරකුරුකානං නියතගතිකතා වුත්තා, න සා නියතධම්මවසෙන. මිච්ඡත්තසම්මත්තනියතධම්මායෙව හි නියතා නාම. තෙසඤ්ච වසෙනායං පුග්ගලනියමො කථිතොති.

15. පටිපන්නකනිද්දෙසෙ – **මග්ගසමඞ්ගිනොති** මග්ගට්ඨකපුග්ගලා. තෙ හි ඵලත්ථාය පටිපන්නත්තා **පටිපන්නකා** නාම. **ඵලසමඞ්ගිනොති** ඵලපටිලාභසමඞ්ගිතාය ඵලසමඞ්ගිනො. ඵලපටිලාභතො පට්ඨාය හි තෙ ඵලසමාපත්තිං අසමාපන්නාපි ඵලෙ ඨිතායෙව නාම.

16. සමසීසීනිද්දෙසෙ – **අපුබ්බං අචරිමන්ති** අපුරෙ අපච්ඡා, එකප්පහාරෙනෙවාති අත්ථො. **පරියාදානන්ති** පරික්ඛයො. **අයං වුච්චතීති** අයං පුග්ගලො **සමසීසී** නාම වුච්චති. සො පනෙස තිවිධො හොති – ඉරියාපථසමසීසී, රොගසමසීසී, ජීවිතසමසීසීති. තත්ථ යො චඞ්කමන්තොව විපස්සනං පට්ඨපෙත්වා අරහත්තං පත්වා චඞ්කමන්තොව පරිනිබ්බාති **පදුමත්ථෙරො** විය; ඨිතකොව විපස්සනං පට්ඨපෙත්වා අරහත්තං පත්වා ඨිතකොව පරිනිබ්බාති **කොටපබ්බතවිහාරවාසීතිස්සත්ථෙරො** විය; නිසින්නොව විපස්සනං පට්ඨපෙත්වා අරහත්තං පත්වා නිසින්නොව පරිනිබ්බාති, නිපන්නොව විපස්සනං පට්ඨපෙත්වා අරහත්තං පත්වා නිපන්නොව පරිනිබ්බාති – අයං **ඉරියාපථසමසීසී** නාම.

යො පන එකං රොගං පත්වා අන්තොරොගෙයෙව විපස්සනං පට්ඨපෙත්වා අරහත්තං පත්වා තෙනෙව රොගෙන පරිනිබ්බාති – අයං **රොගසමසීසී** නාම.

කතරො ජීවිතසමසීසී නාම? ‘‘සීසන්ති තෙරස සීසානි – පලිබොධසීසඤ්ච තණ්හා, විනිබන්ධනසීසඤ්ච මානො, පරාමාසසීසඤ්ච දිට්ඨි, වික්ඛෙපසීසඤ්ච උද්ධච්චං, සංකිලෙසසීසඤ්ච අවිජ්ජා, අධිමොක්ඛසීසඤ්ච සද්ධා, පග්ගහසීසඤ්ච වීරියං, උපට්ඨානසීසඤ්ච සති, අවික්ඛෙපසීසඤ්ච සමාධි, දස්සනසීසඤ්ච පඤ්ඤා, පවත්තසීසඤ්ච ජීවිතින්ද්‍රියං, ගොචරසීසඤ්ච විමොක්ඛො, සඞ්ඛාරසීසඤ්ච නිරොධො’’ති (පටි. ම. 1.87). තත්ථ කිලෙසසීසං අවිජ්ජං අරහත්තමග්ගො පරියාදියති. පවත්තසීසං ජීවිතින්ද්‍රියං චුතිචිත්තං පරියාදියති. අවිජ්ජාපරියාදායකං චිත්තං ජීවිතින්ද්‍රියං පරියාදාතුං න සක්කොති. ජීවිතින්ද්‍රියපරියාදායකං චිත්තං අවිජ්ජං පරියාදාතුං න සක්කොති. අවිජ්ජාපරියාදායකං චිත්තං අඤ්ඤං, ජීවිතින්ද්‍රියපරියාදායකං චිත්තං අඤ්ඤං. යස්ස චෙතං සීසද්වයං සමං පරියාදානං ගච්ඡති, සො **ජීවිතසමසීසී** නාම.

කථමිදං සමං හොතීති? වාරසමතාය. යස්මිඤ්හි වාරෙ මග්ගවුට්ඨානං හොති – සොතාපත්තිමග්ගෙ පඤ්ච පච්චවෙක්ඛණානි, සකදාගාමිමග්ගෙ පඤ්ච, අනාගාමිමග්ගෙ පඤ්ච, අරහත්තමග්ගෙ චත්තාරීති එකූනවීසතියා පච්චවෙක්ඛණඤාණෙ පතිට්ඨාය භවඞ්ගං ඔතරිත්වා පරිනිබ්බායති. ඉමාය වාරසමතාය ඉදං උභයසීසපරියාදානං සමං හොති නාම. තෙනායං පුග්ගලො ජීවිතසමසීසීති වුච්චති. අයමෙව ච ඉධ අධිප්පෙතො.

17. ඨිතකප්පීනිද්දෙසෙ – ඨිතො කප්පොති ඨිතකප්පො, ඨිතකප්පො අස්ස අත්ථීති **ඨිතකප්පී**. කප්පං ඨපෙතුං සමත්ථොති අත්ථො. **උඩ්ඩය්හනවෙලා අස්සාති** ඣායනකාලො භවෙය්‍ය. **නෙව තාවාති** යාව එස මග්ගසමඞ්ගී පුග්ගලො සොතාපත්තිඵලං න සච්ඡිකරොති, නෙව තාව කප්පො ඣායෙය්‍ය. ඣායමානොපි අජ්ඣායිත්වාව තිට්ඨෙය්‍ය. කප්පවිනාසො හි නාම මහාවිකාරො මහාපයොගො කොටිසතසහස්සචක්කවාළස්ස ඣායනවසෙන මහාලොකවිනාසො. අයම්පි එවං මහාවිනාසො තිට්ඨෙය්‍ය වාති වදති. සාසනෙ පන ධරමානෙ අයං කප්පවිනාසො නාම නත්ථි. කප්පවිනාසෙ සාසනං නත්ථි. ගතකොටිකෙ හි කාලෙ කප්පවිනාසො නාම හොති. එවං සන්තෙපි සත්ථා අන්තරායාභාවං දීපෙතුං ඉදං කාරණං ආහරි – ‘‘ඉදම්පි භවෙය්‍ය, මග්ගසමඞ්ගිනො පන ඵලස්ස අන්තරායො න සක්කා කාතු’’න්ති. අයං පන පුග්ගලො කප්පං ඨපෙන්තො කිත්තකං කාලං ඨපෙය්‍යාති? යස්මිං වාරෙ මග්ගවුට්ඨානං හොති, අථ භවඞ්ගං ආවට්ටෙන්තං මනොද්වාරාවජ්ජනං උප්පජ්ජති. තතො තීණි අනුලොමානි, එකං ගොත්‍රභුචිත්තං, එකං මග්ගචිත්තං, ද්වෙ ඵලචිත්තානි, පඤ්ච පච්චවෙක්ඛණඤාණානීති එත්තකං කාලං ඨපෙය්‍ය. ඉමං පනත්ථං බාහිරාය ආගන්තුකූපමායපි එවං දීපයිංසු. සචෙ හි සොතාපත්තිමග්ගසමඞ්ගිස්ස මත්ථකූපරි යොජනිකං එකග්ඝනසෙලං තිවට්ටාය රජ්ජුයා බන්ධිත්වා ඔලම්බෙය්‍ය, එකස්මිං වට්ටෙ ඡින්නෙ ද්වීහි ඔලම්බෙය්‍ය, ද්වීසු ඡින්නෙසු එකෙන ඔලම්බෙය්‍යෙව, තස්මිම්පි ඡින්නෙ අබ්භකූටං විය ආකාසෙ තිට්ඨෙය්‍ය, න ත්වෙව තස්ස පුග්ගලස්ස මග්ගානන්තරඵලස්ස අන්තරායං කරෙය්‍යාති. අයං පන දීපනා පරිත්තා, පුරිමාව මහන්තා. න කෙවලං පන සොතාපත්තිමග්ගට්ඨොව කප්පං ඨපෙති, ඉතරෙ මග්ගසමඞ්ගිනොපි ඨපෙන්තියෙව. තෙන භගවා හෙට්ඨා ගහිතඤ්ච අග්ගහිතඤ්ච සබ්බං සඞ්කඩ්ඪිත්වා සද්ධිං පිට්ඨිවට්ටකපුග්ගලෙහි ඉමං තන්තිං ආරොපෙසි – ‘‘සබ්බෙපි මග්ගසමඞ්ගිනො පුග්ගලා ඨිතකප්පිනො’’ති.

18. අරියනිද්දෙසෙ – කිලෙසෙහි ආරකත්තා **අරියා**. සදෙවකෙන ලොකෙන අරණීයත්තා අරියා. අරියට්ඨො නාම පරිසුද්ධට්ඨොති පරිසුද්ධත්තාපි අරියා. සෙසා අපරිසුද්ධතාය **අනරියා**.

19. සෙක්ඛනිද්දෙසෙ – මග්ගසමඞ්ගිනො මග්ගක්ඛණෙ, ඵලසමඞ්ගිනො ච ඵලක්ඛණෙ, අධිසීලසික්ඛාදිකා තිස්සොපි සික්ඛා සික්ඛන්තියෙවාති **සෙක්ඛා**. අරහතා පන අරහත්තඵලක්ඛණෙ තිස්සො සික්ඛා සික්ඛිතා. පුන තස්ස සික්ඛනකිච්චං නත්ථීති **අසෙක්ඛා**. ඉති සත්ත අරියා සික්ඛන්තීති සෙක්ඛා. ඛීණාසවා අඤ්ඤස්ස සන්තිකෙ සීලාදීනං සික්ඛිතත්තා සික්ඛිතඅසෙක්ඛා නාම. බුද්ධපච්චෙකබුද්ධා සයම්භූතතාය අසික්ඛිතඅසෙක්ඛා නාම. සෙසපුග්ගලා නෙව සික්ඛන්ති න සික්ඛිතාති **නෙවසෙක්ඛානාසෙක්ඛා**.

20. තෙවිජ්ජනිද්දෙසෙ – පඨමං පුබ්බෙනිවාසදිබ්බචක්ඛුඤාණානි නිබ්බත්තෙත්වා පච්ඡා අරහත්තං පත්තොපි, පඨමං අරහත්තං පත්වා පච්ඡා පුබ්බෙනිවාසදිබ්බචක්ඛුඤාණනිබ්බත්තකොපි **තෙවිජ්ජොයෙව** නාම. සුත්තන්තකථා පන පරියායදෙසනා අභිධම්මකථා නිප්පරියායදෙසනාති ඉමස්මිං ඨානෙ ආගමනීයමෙව ධුරං. තස්මා පඨමං ද්වෙ විජ්ජා නිබ්බත්තෙත්වා පච්ඡා අරහත්තං පත්තොව ඉධ අධිප්පෙතො. **ඡළභිඤ්ඤෙ**පි එසෙව නයො.

22. සම්මාසම්බුද්ධනිද්දෙසෙ – **පුබ්බෙ අනනුස්සුතෙසූති** පච්ඡිමභවෙ සච්චප්පටිවෙධතො පුබ්බෙ අඤ්ඤස්ස කස්සචි සන්තිකෙ අස්සුතපුබ්බෙසු. තතො පුරිමපුරිමෙසු පන භවෙසු සබ්බඤ්ඤුබොධිසත්තා බුද්ධසාසනෙ පබ්බජිත්වා තීණි පිටකානි උග්ගහෙත්වා ගතපච්චාගතවත්තං ආරුය්හ කම්මට්ඨානං අනුලොමං ගොත්‍රභුං ආහච්ච ඨපෙන්ති. තස්මා පච්ඡිමභවස්මිංයෙව අනාචරියකභාවං සන්ධායෙතං වුත්තං. තදා හි තථාගතො පූරිතපාරමිත්තා අඤ්ඤස්ස සන්තිකෙ සාමං අනනුස්සුතෙසු සඞ්ඛතාසඞ්ඛතධම්මෙසු ''ඉදං දුක්ඛං…පෙ…. අයං දුක්ඛනිරොධගාමිනී පටිපදා''ති අත්තපච්චක්ඛෙන ඤාණෙන චත්තාරි සච්චානි අභිසම්බුජ්ඣති.

තත්ථ චාති තස්මිඤ්ච චතුසච්චසම්බොධිසඞ්ඛාතෙ අරහත්තමග්ගෙ. **සබ්බඤ්ඤුතං පාපුණාති බලෙසු ච වසීභාවන්ති** සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණඤ්චෙව බලෙසු ච චිණ්ණවසීභාවං පාපුණාති. බුද්ධානඤ්හි සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණස්ස චෙව දසබලඤාණස්ස ච අධිගමනතො පට්ඨාය අඤ්ඤං කාතබ්බං නාම නත්ථි. යථා පන උභතොසුජාතස්ස ඛත්තියකුමාරස්ස අභිසෙකප්පත්තිතො පට්ඨාය 'ඉදං නාම ඉස්සරියං අනාගත'න්ති න වත්තබ්බං, සබ්බං ආගතමෙව හොති. එවමෙව බුද්ධානං අරහත්තමග්ගස්ස ආගමනතො පට්ඨාය 'අයං නාම ගුණො න ආගතො, න පටිවිද්ධො, න පච්චක්ඛො'ති න වත්තබ්බො, සබ්බෙපි සබ්බඤ්ඤුගුණා ආගතා පටිවිද්ධා පච්චක්ඛකතාව හොන්ති. **අයං වුච්චතීති** අයං එවං පාරමීපූරණසිද්ධානුභාවෙන අරියමග්ගෙන පටිවිද්ධසබ්බඤ්ඤුගුණො පුග්ගලො **සම්මාසම්බුද්ධො**ති වුච්චති.

23. පච්චෙකබුද්ධනිද්දෙසෙපි – **පුබ්බෙ අනනුස්සුතෙසූති** පදෙ පුබ්බෙ වුත්තනයෙනෙව අත්ථො වෙදිතබ්බො. පච්චෙකබුද්ධොපි හි පච්ඡිමභවෙ අනාචරියකො අත්තුක්කංසිකඤාණෙනෙව පටිවිද්ධසච්චො සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණඤ්චෙව බලෙසු ච චිණ්ණවසීභාවං න පාපුණාති.

24. උභතොභාගවිමුත්තනිද්දෙසෙ – **අට්ඨ විමොක්ඛෙ කායෙන ඵුසිත්වා විහරතීති** අට්ඨ සමාපත්තියො සහජාතනාමකායෙන පටිලභිත්වා විහරති. **පඤ්ඤාය චස්ස දිස්වාති** විපස්සනාපඤ්ඤාය සඞ්ඛාරගතං, මග්ගපඤ්ඤාය චත්තාරි සච්චානි පස්සිත්වා චත්තාරොපි ආසවා ඛීණා හොන්ති. **අයං වුච්චතීති** අයං එවරූපො පුග්ගලො **උභතොභාගවිමුත්තො** නාමාති වුච්චති. අයඤ්හි ද්වීහි භාගෙහි ද්වෙ වාරෙ විමුත්තොති උභතොභාගවිමුත්තො. තත්‍රායං ථෙරවාදො – **තිපිටකචූළනාගත්ථෙරො** තාව ආහ – ''සමාපත්තියා වික්ඛම්භනවිමොක්ඛෙන, මග්ගෙන සමුච්ඡෙදවිමොක්ඛෙන විමුත්තොති උභතොභාගෙහි ද්වෙ වාරෙ විමුත්තො''ති. **තිපිටකමහාධම්මරක්ඛිතත්ථෙරො** ''නාමනිස්සිතකො එසො''ති වත්වා –

> ''අච්චී යථා වාතවෙගෙන ඛිත්තා, (උපසීවාති භගවා;)
> අත්ථං පලෙති න උපෙති සඞ්ඛං;
> එවං මුනී නාමකායා විමුත්තො,
> අත්ථං පලෙති න උපෙති සඞ්ඛ''න්ති. (සු. නි. 1080);

වත්වා සුත්තං ආහරිත්වා ''නාමකායතො ච රූපකායතො ච සුවිමුත්තත්තා උභතොභාගවිමුත්තො''ති ආහ. **තිපිටකචූළාභයත්ථෙරො** පනාහ – ''සමාපත්තියා වික්ඛම්භනවිමොක්ඛෙන එකවාරං විමුත්තො මග්ගෙන සමුච්ඡෙදවිමොක්ඛෙන එකවාරං විමුත්තොති උභතොභාගවිමුත්තො''ති. ඉමෙ පන තයොපි ථෙරා පණ්ඩිතා, 'තිණ්ණම්පි වාදෙ කාරණං දිස්සතී'ති තිණ්ණම්පි වාදං තන්තිං කත්වා ඨපයිංසු.

සඞ්ඛෙපතො පන අරූපසමාපත්තියා රූපකායතො විමුත්තො, මග්ගෙන නාමකායතො විමුත්තොති උභොහි භාගෙහි විමුත්තත්තා උභතොභාගවිමුත්තො. සො චතුන්නං අරූපසමාපත්තීනං එකෙකතො වුට්ඨාය සඞ්ඛාරෙ සම්මසිත්වා අරහත්තං පත්තානං චතුන්නං, නිරොධා වුට්ඨාය අරහත්තං පත්තස්ස අනාගාමිනො ච වසෙන පඤ්චවිධො හොති. තත්ථ පුරිමා චත්තාරො සමාපත්තිසීසං නිරොධං න සමාපජ්ජන්තීති පරියායෙන උභතොභාගවිමුත්තා නාම. අට්ඨසමාපත්තිලාභී අනාගාමී තං සමාපජ්ජිත්වා තතො වුට්ඨාය විපස්සනං වඩ්ඪෙත්වා අරහත්තං පත්තොති නිප්පරියායෙන උභතොභාගවිමුත්තසෙට්ඨො නාම. නනු ච අරූපාවචරජ්ඣානම්පි උපෙක්ඛාචිත්තෙකග්ගතාහි දුවඞ්ගිකං රූපාවචරචතුත්ථජ්ඣානම්පි, තස්මා තම්පි පදට්ඨානං කත්වා අරහත්තං පත්තෙන උභතොභාගවිමුත්තෙන භවිතබ්බන්ති? න භවිතබ්බං. කස්මා? රූපකායතො අවිමුත්තත්තා. තඤ්හි කිලෙසකායතොව විමුත්තං, න

රූපකායතො; තස්මා තතො වුට්ඨාය අරහත්තං පත්තො උභතොභාගවිමුත්තො නාම න හොති . අරූපාවචරං පන නාමකායතො ච විමුත්තං රූපකායතො වාති තදෙව පාදකං කත්වා අරහත්තං පත්තො උභතොභාගවිමුත්තො හොතීති වෙදිතබ්බො.

25. පඤ්ඤාවිමුත්තනිද්දෙසෙ – පඤ්ඤාය විමුත්තොති **පඤ්ඤාවිමුත්තො**. සො සුක්ඛවිපස්සකො චතූහි ඣානෙහි වුට්ඨාය අරහත්තං පත්තා චත්තාරො චාති පඤ්චවිධො හොති. එතෙසු හි එකොපි අට්ඨවිමොක්ඛලාභී න හොති. තෙනෙව **න හෙව ඛො අට්ඨ විමොක්ඛෙ**තිආදිමාහ. අරූපාවචරජ්ඣානෙසු පන එකස්මිං සති උභතොභාගවිමුත්තොයෙව නාම හොතීති.

26. කායසක්ඛිනිද්දෙසෙ – **එකච්චෙ ආසවා**ති හෙට්ඨිමමග්ගත්තයවජ්ඣා. **අයං වුච්චතී**ති අයං එවරූපො පුග්ගලො **කායසක්ඛී**ති වුච්චති. සො හි ඵුට්ඨන්තං සච්ඡිකරොතීති කායසක්ඛී. ඣානඵස්සං පඨමං ඵුසති, පච්ඡා නිරොධං නිබ්බානං සච්ඡිකරොතීතිපි කායසක්ඛී. සො සොතාපත්තිඵලට්ඨං ආදිං කත්වා යාව අරහත්තමග්ගට්ඨා ඡබ්බිධො හොති.

27. දිට්ඨිප්පත්තනිද්දෙසෙ – **ඉදං දුක්ඛ**න්ති ඉදං දුක්ඛං, එත්තකං දුක්ඛං, න ඉතො උද්ධං දුක්ඛං. **දුක්ඛසමුදයාදීසුපි** එසෙව නයො. **යථාභූතං පජානාතී**ති ඨපෙත්වා තණ්හං පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධෙ ‘දුක්ඛසච්ච’න්ති යාථාවසරසතො පජානාති. තණ්හා පන දුක්ඛං ජනෙති නිබ්බත්තෙති, පභාවෙති, තතො තං දුක්ඛං සමුදෙති; තස්මා නං අයං ‘දුක්ඛසමුදයො’ති යථාභූතං පජානාති. යස්මා පන ඉදං දුක්ඛඤ්ච සමුදයො ච නිබ්බානං පත්වා නිරුජ්ඣන්ති වූපසම්මන්ති අප්පවත්තිං ගච්ඡන්ති; තස්මා නං ‘අයං දුක්ඛනිරොධො’ති යථාභූතං පජානාති. අරියො පන අට්ඨඞ්ගිකො මග්ගො, තං දුක්ඛනිරොධං ගච්ඡති; තෙන තං ‘අයං දුක්ඛනිරොධගාමිනී පටිපදා’ති යථාභූතං පජානාති. එත්තාවතා නානාක්ඛණෙ සච්චවවත්ථානං දස්සිතං. ඉදානි එකක්ඛණෙ දස්සෙතුං **තථාගතප්පවෙදිතා**තිආදිමාහ. තත්ථ **තථාගතප්පවෙදිතා**ති මහාබොධිමණ්ඩෙ නිසීදත්වා තථාගතෙන පටිවිද්ධා විදිතා පාකටීකතා. **ධම්මා**ති චතුසච්චධම්මා. **වොදිට්ඨා හොන්තී**ති සුදිට්ඨා හොන්ති. **වොචරිතා**ති සුචරිතා. තෙසු අනෙන පඤ්ඤා සුට්ඨු චරාපිතා හොතීති අත්ථො. **අයං වුච්චතී**ති අයං එවරූපො පුග්ගලො දිට්ඨිප්පත්තොති වුච්චති. අයඤ්හි දිට්ඨන්තං පත්තො. ‘‘දුක්ඛා සඞ්ඛාරා, සුඛො නිරොධො’’ති ඤාණං හොති . දිට්ඨං විදිතං සච්ඡිකතං පස්සිතං පඤ්ඤායාති **දිට්ඨප්පත්තො**. අයම්පි කායසක්ඛී විය ඡබ්බිධොව හොති.

28. සද්ධාවිමුත්තනිද්දෙසෙ – **නො ච ඛො යථා දිට්ඨිප්පත්තස්සා**ති යථා දිට්ඨිප්පත්තස්ස ආසවා පරික්ඛීණා, න එවං සද්ධාවිමුත්තස්සාති අත්ථො. කිං පන නෙසං කිලෙසප්පහානෙ නානත්තං අත්ථීති? නත්ථි. අථ කස්මා සද්ධාවිමුත්තො දිට්ඨිප්පත්තං න පාපුණාතීති? ආගමනීයනානත්තෙන. දිට්ඨිප්පත්තො හි ආගමනම්හි කිලෙසෙ වික්ඛම්භෙන්තො අප්පදුක්ඛෙන අප්පකසිරෙන අකිලමන්තොව වික්ඛම්භෙතුං සක්කොති. සද්ධාවිමුත්තො පන දුක්ඛෙන කසිරෙන කිලමන්තො හුත්වා වික්ඛම්භෙතුං සක්කොති, තස්මා දිට්ඨිප්පත්තං න පාපුණාති. අපිච නෙසං පඤ්ඤායපි නානත්තං අත්ථියෙව. දිට්ඨිප්පත්තස්ස හි උපරි තිණ්ණං මග්ගානං විපස්සනාඤාණං තික්ඛං සූරං පසන්නං හුත්වා වහති. සද්ධාවිමුත්තස්ස විපස්සනාඤාණං නො තික්ඛං සූරං පසන්නං හුත්වා වහති, තස්මාපි සො දිට්ඨිප්පත්තං න පාපුණාති.

යථා හි ද්වීසු තරුණෙසු සිප්පං දස්සෙන්තෙසු එකස්ස හත්ථෙ තිඛිණො අසි, එකස්ස කුණ්ඨො. තිඛිණෙන අසිනා කදලී ඡිජ්ජමානා සද්දං න කරොති. කුණ්ඨෙන අසිනා ඡිජ්ජමානා ‘කටකටා’ති සද්දං කරොති. තත්ථ තිඛිණෙන අසිනා සද්දං අකරොන්තියා එව කදලියා ඡෙදනං විය දිට්ඨිප්පත්තස්ස තිණ්ණං මග්ගානං විපස්සනාඤාණස්ස තිඛිණසූරවිප්පසන්නභාවො. කුණ්ඨෙන අසිනා සද්දං කරොන්තියාපි කදලියා ඡෙදනං විය සද්ධාවිමුත්තස්ස තිණ්ණං මග්ගානං විපස්සනාඤාණස්ස අතිඛිණඅසූරඅප්පසන්නභාවො වෙදිතබ්බො. ඉමං පන නයං ‘නො’ති පටික්ඛිපිත්වා, ආගමනීයනානත්තෙනෙව සද්ධාවිමුත්තො දිට්ඨිප්පත්තං න පාපුණාතීති සන්නිට්ඨානං කතං.

ආගමට්ඨකථාසු පන වුත්තං – ‘‘එතෙසු හි සද්ධාවිමුත්තස්ස පුබ්බභාගමග්ගක්ඛණෙ සද්දහන්තස්ස විය ඔකප්පෙන්තස්ස විය අධිමුච්චන්තස්ස විය ච කිලෙසක්ඛයො හොති. දිට්ඨිප්පත්තස්ස පුබ්බභාගමග්ගක්ඛණෙ කිලෙසච්ඡෙදකඤාණං අදන්ධං තිඛිණං සූරං හුත්වා වහති. තස්මා යථා නාම අතිඛිණෙන අසිනා කදලිං ඡින්දන්තස්ස ඡින්නට්ඨානං න මට්ඨං හොති, අසි න සීඝං වහති, සද්දො සුය්‍යති, බලවතරො වායාමො කාතබ්බො හොති ; එවරූපා සද්ධාවිමුත්තස්ස පුබ්බභාගමග්ගභාවනා. යථා පන සුනිසිතෙනෙව අසිනා කදලිං ඡින්දන්තස්ස ඡින්නට්ඨානං මට්ඨං හොති, අසි සීඝං වහති, සද්දො න සුය්‍යති, බලවවායාමකිච්චං න හොති; එවරූපා දිට්ඨිප්පත්තස්ස පුබ්බභාගමග්ගභාවනා වෙදිතබ්බා’’ති. **අයං වුච්චතී**ති අයං එවරූපො පුග්ගලො **සද්ධාවිමුත්තො**ති වුච්චති. අයඤ්හි සද්දහන්තො විමුත්තොති සද්ධාවිමුත්තො. අයම්පි කායසක්ඛී විය ඡබ්බිධොව හොති.

29. ධම්මානුසාරිනිද්දෙසෙ – **පටිපන්නස්සා**ති ඉමිනා සොතාපත්තිමග්ගට්ඨො දස්සිතො. **අධිමත්ත**න්ති බලවං. පඤ්ඤං වාහෙතීති **පඤ්ඤාවාහී**. පඤ්ඤා ඉමං පුග්ගලං වහතීති පඤ්ඤාවාහීතිපි වුත්තං හොති. **පඤ්ඤාපුබ්බඞ්ගම**න්ති පඤ්ඤං පුරෙචාරිකං කත්වා. **අයං වුච්චතී**ති අයං එවරූපො පුග්ගලො **ධම්මානුසාරී**ති වුච්චති. සො හි

පඤ්ඤාසඞ්ඛාතෙන ධම්මෙන සරති අනුස්සරතීති ධම්මානුසාරී. සොතාපත්තිමග්ගට්ඨස්සෙවෙතං නාමං. ඵලෙ පන පත්තෙ දිට්ඨිප්පත්තො නාම හොති.

30. සද්ධානුසාරිනිද්දෙසෙපි – සද්ධං වාහෙතීති **සද්ධාවාහී**. සද්ධා ඉමං පුග්ගලං වහතීති සද්ධාවාහීතිපි වුත්තමෙව. **සද්ධාපුබ්බඞ්ගම**න්ති සද්ධං පුරෙචාරිකං කත්වා. **අයං වුච්චතී**ති අයං එවරූපො පුග්ගලො **සද්ධානුසාරී**ති වුච්චති. සො හි සද්ධාය සරති. අනුස්සරතීති සද්ධානුසාරී. සොතාපත්තිමග්ගට්ඨස්සෙවෙතං නාමං. ඵලෙ පන පත්තෙ සද්ධාවිමුත්තො නාම හොති. ලොකුත්තරධම්මඤ්හි නිබ්බත්තෙන්තානං ද්වෙ ධුරානි නාම, ද්වෙ අභිනිවෙසා නාම, ද්වෙ සීසානි නාම. තත්ථ සද්ධාධුරං පඤ්ඤාධුරන්ති – ද්වෙ ධුරානි නාම. එකො පන භික්ඛු සමථාභිනිවෙසෙන අභිනිවිසති, එකො විපස්සනාභිනිවෙසෙනාති – ඉමෙ ද්වෙ අභිනිවෙසා නාම. එකො ච මත්ථකං පාපුණන්තො උභතොභාගවිමුත්තො හොති, එකො පඤ්ඤාවිමුත්තොති – ඉමානි ද්වෙ සීසානි නාම. යෙ කෙචි හි ලොකුත්තරධම්මං නිබ්බත්තෙන්ති, සබ්බෙ තෙ ඉමෙ ද්වෙ ධම්මෙ ධුරං කත්වා ඉමෙසු ද්වීසු ඨානෙසු අභිනිවිසිත්වා ඉමෙහි ද්වීහි ඨානෙහි විමුච්චන්ති. තෙසු යො භික්ඛු අට්ඨසමාපත්තිලාභී පඤ්ඤං ධුරං කත්වා සමථවසෙන අභිනිවිට්ඨො අඤ්ඤතරං අරූපසමාපත්තිං පදට්ඨානං කත්වා විපස්සනං පට්ඨපෙත්වා අරහත්තං පාපුණාති, සො සොතාපත්තිමග්ගක්ඛණෙ ධම්මානුසාරී නාම. පරතො පන ඡසු ඨානෙසු කායසක්ඛී නාම. අරහත්තඵලෙ පත්තෙ උභතොභාගවිමුත්තො නාම.

අපරො පඤ්ඤමෙව ධුරං කත්වා විපස්සනාවසෙන අභිනිවිට්ඨො සුද්ධසඞ්ඛාරෙ වා රූපාවචරජ්ඣානෙසු වා අඤ්ඤතරං සම්මසිත්වා අරහත්තං පාපුණාති, අයම්පි සොතාපත්තිමග්ගක්ඛණෙයෙව ධම්මානුසාරී නාම. පරතො පන ඡසු ඨානෙසු දිට්ඨිප්පත්තො නාම. අරහත්තෙ පත්තෙ පඤ්ඤාවිමුත්තො නාම. ඉධ ද්වෙ නාමානි අපුබ්බානි, තානි පුරිමෙහි සද්ධිං පඤ්ච හොන්ති. අපරො අට්ඨසමාපත්තිලාභී සද්ධං ධුරං කත්වා සමාධිවසෙන අභිනිවිට්ඨො අඤ්ඤතරං අරූපසමාපත්තිං පදට්ඨානං කත්වා විපස්සනං පට්ඨපෙත්වා අරහත්තං පාපුණාති – අයං සොතාපත්තිමග්ගක්ඛණෙ සද්ධානුසාරී නාම. පරතො ඡසු ඨානෙසු කායසක්ඛීයෙව නාම. අරහත්තෙ පත්තෙ උභතොභාගවිමුත්තොයෙව නාම. ඉධ එකමෙව නාමං අපුබ්බං. තෙන සද්ධිං පුරිමානි පඤ්ච ඡ හොන්ති. අපරො සද්ධමෙව ධුරං කත්වා විපස්සනාවසෙන අභිනිවිට්ඨො සුද්ධසඞ්ඛාරෙ වා රූපාවචරජ්ඣානෙසු වා අඤ්ඤතරං සම්මසිත්වා අරහත්තං පාපුණාති. අයම්පි සොතාපත්තිමග්ගක්ඛණෙ සද්ධානුසාරී නාම. පරතො ඡසු ඨානෙසු සද්ධාවිමුත්තො නාම. අරහත්තෙ පත්තෙ පඤ්ඤාවිමුත්තො නාම. ඉධාපි එකමෙව නාමං අපුබ්බං. තෙන සද්ධිං පුරිමානි ඡ සත්ත හොන්ති. ඉමෙ සත්ත පුග්ගලා ලොකෙ අග්ගදක්ඛිණෙය්‍යා නාමාති.

31. සත්තක්ඛත්තුපරමනිද්දෙසෙ – **සත්තක්ඛත්තු**න්ති සත්තවාරෙ. සත්තක්ඛත්තුපරමා භවූපපත්ති අත්තභාවග්ගහණං අස්ස, තතො පරං අට්ඨමං භවං නාදියතීති **සත්තක්ඛත්තුපරමො. සොතාපන්නො හොතී**ති එත්ථ **සොතො**ති අරියමග්ගො, තෙන සමන්නාගතො **සොතාපන්නො** නාම. යථාහ –

> ‘‘සොතො සොතොති හිදං, සාරිපුත්ත, වුච්චති. කතමො නු ඛො, සාරිපුත්ත, සොතොති? අයමෙව හි, භන්තෙ, අරියො අට්ඨඞ්ගිකො මග්ගො සොතො, සෙය්‍යථිදං – සම්මාදිට්ඨි…පෙ…. සම්මාසමාධීති. සොතාපන්නො සොතාපන්නොති, හිදං, සාරිපුත්ත, වුච්චති. කතමො නු ඛො, සාරිපුත්ත, සොතාපන්නොති? යො හි, භන්තෙ, ඉමිනා අරියෙන අට්ඨඞ්ගිකෙන මග්ගෙන සමන්නාගතො අයං වුච්චති සොතාපන්නො, ස්වායං ආයස්මා එවංනාමො එවංගොත්තො ඉති වා’’ති (සං. නි. 5.1001).

එවං මග්ගක්ඛණෙපි සොතාපන්නො නාම හොති. ඉධ පන මග්ගෙන ඵලස්ස නාමං දින්නන්ති ඵලක්ඛණෙ සොතාපන්නො අධිප්පෙතො.

අවිනිපාතධම්මොති විනිපාතසඞ්ඛාතං අපායං උපපත්තිවසෙන අනාගමනසභාවො. **නියතො**ති මග්ගනියාමෙන නියතො. **සම්බොධිපරායණො**ති බුජ්ඣනකභාවපරායණො. සො හි පටිලද්ධමග්ගෙන බුජ්ඣතීති සම්බොධිපරායණො. උපරි තීහි මග්ගෙහි අවස්සං බුජ්ඣිස්සතීති සම්බොධිපරායණො. **දෙවෙ ච මනුස්සෙ චා**ති දෙවලොකඤ්ච මනුස්සලොකඤ්ච. **සන්ධාවිත්වා සංසරිත්වා**ති පටිසන්ධිවසෙන අපරාපරං ගන්ත්වා. **දුක්ඛස්සන්තං කරොතී**ති වට්ටදුක්ඛස්ස පරියන්තං පරිවටුමං කරොති. **අයං වුච්චතී**ති අයං එවරූපො පුග්ගලො සත්තක්ඛත්තුපරමො නාම වුච්චති. අයං පන කාලෙන දෙවලොකස්ස කාලෙන මනුස්සලොකස්ස වසෙන මිස්සකභවෙන කථිතොති වෙදිතබ්බො.

32. කොලංකොලනිද්දෙසෙ – කුලතො කුලං ගච්ඡතීති **කොලංකොලො**. සොතාපත්තිඵලසච්ඡිකිරියතො හි පට්ඨාය නීචෙ කුලෙ උපපත්ති නාම නත්ථි, මහාභොගකුලෙසුයෙව නිබ්බත්තතීති අත්ථො. **ද්වෙ වා තීණි වා කුලානී**ති දෙවමනුස්සවසෙන ද්වෙ වා තයො වා භවෙ. ඉති අයම්පි මිස්සකභවෙනෙව කථිතො. දෙසනාමත්තමෙව චෙතං – ‘ද්වෙ වා තීණි වා’ති. යාව ඡට්ඨභවා සංසරන්තොපි පන කොලංකොලොව හොති.

33. එකබීජිනිද්දෙසෙ – ඛන්ධබීජං නාම කථිතං. යස්ස හි සොතාපන්නස්ස එකංයෙව ඛන්ධබීජං අත්ථි, එකං අත්තභාවග්ගහණං, සො **එකබීජී** නාම. **මානුසකං භව**න්ති ඉදං පනෙත්ථ දෙසනාමත්තමෙව. දෙවභවං නිබ්බත්තෙතීතිපි පන වත්තුං වට්ටතියෙව. භගවතා ගහිතනාමවසෙනෙව චෙතානි එතෙසං නාමානි. එත්තකං ඨානං ගතො

සත්තක්ඛත්තුපරමො නාම හොති, එත්තකං කොලංකොලො, එත්තකං එකබීජීති භගවතා එතෙසං නාමං ගහිතං. නියමතො පන අයං සත්තක්ඛත්තුපරමො, අයං කොලංකොලො, අයං එකබීජීති නත්ථි.

කො පන තෙසං එතං පභෙදං නියමෙතීති? කෙචි තාව ථෙරා 'පුබ්බහෙතු නියමෙතී'ති වදන්ති, කෙචි 'පඨමමග්ගො', කෙචි 'උපරි තයො මග්ගා', කෙචි 'තිණ්ණං මග්ගානං විපස්සනා'ති. තත්ථ 'පුබ්බහෙතු නියමෙතී'ති වාදෙ 'පඨමමග්ගස්ස උපනිස්සයො කතො නාම හොති, උපරි තයො මග්ගා නිරුපනිස්සයා උප්පන්නා'ති වචනං ආපජ්ජති. 'පඨමමග්ගො නියමෙතී'ති වාදෙ උපරි තිණ්ණං මග්ගානං නිරත්ථකතා ආපජ්ජති. 'උපරි තයො මග්ගා නියමෙන්තී'ති වාදෙ 'අථ්ඨමමග්ගෙ අනුප්පන්නෙයෙව උපරි තයො මග්ගා උප්පන්නා'ති ආපජ්ජති. 'තිණ්ණං මග්ගානං විපස්සනා නියමෙතී'ති වාදො පන යුජ්ජති. සචෙ හි උපරි තිණ්ණං මග්ගානං විපස්සනා බලවතී හොති, එකබීජී නාම හොති; තතො මන්දතරාය කොලංකොලො; තතො මන්දතරාය සත්තක්ඛත්තුපරමොති.

එකච්චො හි සොතාපන්නො වට්ටජ්ඣාසයො හොති, වට්ටාභිරතො, පුනප්පුනං වට්ටස්මිංයෙව විචරති සන්දිස්සති. අනාථපිණ්ඩිකො සෙට්ඨී, විසාඛා උපාසිකා, චූළරථමහාරථා දෙවපුත්තා, අනෙකවණ්ණො දෙවපුත්තො, සක්කො දෙවරාජා, නාගදත්තො දෙවපුත්තොති ඉමෙ හි එත්තකා ජනා වට්ටජ්ඣාසයා වට්ටාභිරතා ආදිතො පට්ඨාය ඡ දෙවලොකෙ සොධෙත්වා අකනිට්ඨෙ ඨත්වා පරිනිබ්බායිස්සන්ති, ඉමෙ ඉධ න ගහිතා. න කෙවලඤ්චිමෙ; යොපි මනුස්සෙසුයෙව සත්තක්ඛත්තුං සංසරිත්වා අරහත්තං පාපුණාති, යොපි දෙවලොකෙ නිබ්බත්තො දෙවෙසුයෙව සත්තක්ඛත්තුං අපරාපරං සංසරිත්වා අරහත්තං පාපුණාති, ඉමෙපි ඉධ න ගහිතා. මිස්සකභවවසෙනෙව පනෙත්ථ සත්තක්ඛත්තුපරමකොලංකොලා මානුසකභවනිබ්බත්තකොයෙව ච එකබීජී ගහිතොති වෙදිතබ්බො. තත්ථ එකෙකො දුක්ඛාපටිපදාදිවසෙන චතුබ්බිධභාවං ආපජ්ජති. සද්ධාධුරෙනෙව චත්තාරො සත්තක්ඛත්තුපරමා, චත්තාරො කොලංකොලා, චත්තාරො එකබීජිනොති ද්වාදස හොන්ති. සචෙ පඤ්ඤාය සක්කා නිබ්බත්තෙතුං, 'අහං ලොකුත්තරං ධම්මං නිබ්බත්තෙස්සාමී'ති එවං පඤ්ඤං ධුරං කත්වා සත්තක්ඛත්තුපරමාදිභාවං පත්තාපි පටිපදාවසෙන ද්වාදසෙවාති ඉමෙ චතුවීසති සොතාපන්නා ඉහට්ඨකනිජ්ඣානිකවසෙනෙව ඉමස්මිං ඨානෙ කථිතාති වෙදිතබ්බා.

34. සකදාගාමිනිද්දෙසෙ – පටිසන්ධිවසෙන සකිං ආගච්ඡතීති **සකදාගාමී. සකිදෙවාති** එකවාරංයෙව. **ඉමං ලොකං ආගන්ත්වාති** ඉමිනා පඤ්චසු සකදාගාමීසු චත්තාරො වජ්ජෙත්වා එකොව ගහිතො. එකච්චො හි ඉධ සකදාගාමිඵලං පත්වා ඉධෙව පරිනිබ්බායති, එකච්චො ඉධ පත්වා දෙවලොකෙ පරිනිබ්බායති, එකච්චො දෙවලොකෙ පත්වා තත්ථෙව පරිනිබ්බායති, එකච්චො දෙවලොකෙ පත්වා ඉධූපපජ්ජිත්වා පරිනිබ්බායති – ඉමෙ චත්තාරොපි ඉධ න ගහිතා. යො පන ඉධ පත්වා දෙවලොකෙ යාවතායුකං වසිත්වා පුන ඉධූපපජ්ජිත්වා පරිනිබ්බායති – අයං එකොව ඉධ ගහිතොති වෙදිතබ්බො. සෙසමෙත්ථ යං වත්තබ්බං සියා තං සබ්බං හෙට්ඨා ධම්මසඞ්ගහට්ඨකථාය ලොකුත්තරකුසලනිද්දෙසෙ වුත්තමෙව. ඉමස්ස පන සකදාගාමිනො එකබීජිනා සද්ධිං කිං නානාකරණන්ති? එකබීජිස්ස එකාව පටිසන්ධි, සකදාගාමිස්ස ද්වෙ පටිසන්ධියො – ඉදං නෙසං නානාකරණන්ති.

35. අනාගාමිනිද්දෙසෙ – **ඔරම්භාගියානං සංයොජනානන්ති** ඔරං වුච්චති කාමධාතු. යස්ස ඉමානි පඤ්ච බන්ධනානි අප්පහීනානි හොන්ති, සො භවග්ගෙ නිබ්බත්තොපි ගිලිතබළිසො මච්ඡො විය දීඝසුත්තකෙන පාදෙ බද්ධකාකො විය තෙහි බන්ධනෙහි ආකඩ්ඪීයමානො කාමධාතුයංයෙව පවත්තතීති පඤ්ච බන්ධනානි **ඔරම්භාගියානීති** වුච්චන්ති. හෙට්ඨාභාගියානි හෙට්ඨාකොට්ඨාසිකානීති අත්ථො. **පරික්ඛයාති** තෙසං බන්ධනානං පරික්ඛයෙන. **ඔපපාතිකොති** උපපාතයොනිකො. ඉමිනාස්ස ගබ්භසෙය්‍යා පටික්ඛිත්තා. **තත්ථ පරිනිබ්බායීති** තත්ථ සුද්ධාවාසලොකෙ පරිනිබ්බායිතා. **අනාවත්තිධම්මො තස්මා ලොකාති** පටිසන්ධිග්ගහණවසෙන තස්මා ලොකා ඉධ අනාවත්තනසභාවො. බුද්ධදස්සනථෙරදස්සනධම්මස්සවනානං පනත්ථායස්ස ආගමනං අනිවාරිතං. **අයං වුච්චතීති** අයං එවංවිධො පුග්ගලො පටිසන්ධිවසෙන පුන අනාගමනතො **අනාගාමී** නාම වුච්චති.

36. අන්තරාපරිනිබ්බායිනිද්දෙසෙ – **උපපන්නං වා සමනන්තරාති** උපපන්නසමනන්තරා වා හුත්වා. **අප්පත්තං වා වෙමජ්ඣං ආයුප්පමාණන්ති** ආයුප්පමාණං වෙමජ්ඣං අප්පත්තං වා හුත්වා අරියමග්ගං සඤ්ජනෙතීති අත්ථො. වාසද්දවිකප්පතො පන වෙමජ්ඣං පත්තන්තිපි අත්ථො වෙදිතබ්බො. එවං තයො අන්තරාපරිනිබ්බායිනො සිද්ධා හොන්ති. **උපරිට්ඨිමානං සංයොජනානන්ති** උපරි පඤ්චන්නං උද්ධම්භාගියසංයොජනානං අට්ඨන්නං වා කිලෙසානං. **පහානායාති** එතෙසං පජහනත්ථාය මග්ගං සඤ්ජනෙති. **අයං වුච්චතීති** අයං එවරූපො පුග්ගලො ආයුවෙමජ්ඣස්ස අන්තරායෙව පරිනිබ්බායනතො **අන්තරාපරිනිබ්බායීති** වුච්චති.

37. උපහච්චපරිනිබ්බායිනිද්දෙසෙ – **අතික්කමිත්වා වෙමජ්ඣං ආයුප්පමාණන්ති** ආයුප්පමාණං වෙමජ්ඣං අතික්කමිත්වා. **උපහච්ච වා කාලකිරියන්ති** උපගන්ත්වා කාලකිරියං. ආයුක්ඛයස්ස ආසන්නෙ ඨත්වාති අත්ථො. **අයං වුච්චතීති** අයං එවරූපො පුග්ගලො අවිහෙසු තාව කප්පසහස්සප්පමාණස්ස ආයුනො පඤ්චකප්පසතසඞ්ඛාතං වෙමජ්ඣං අතික්කමිත්වා ඡට්ඨෙ වා කප්පසතෙ සත්තමට්ඨමනවමානං වා අඤ්ඤතරස්මිං දසමෙයෙව වා කප්පසතෙ ඨත්වා අරහත්තං පත්වා කිලෙසපරිනිබ්බානෙන පරිනිබ්බායනතො **උපහච්චපරිනිබ්බායීති** වුච්චති.

38. අසඞ්ඛාරසසඞ්ඛාරපරිනිබ්බායිනිද්දෙසෙසු – අසඞ්ඛාරෙන අප්පදුක්ඛෙන අධිමත්තපයොගං අකත්වාව කිලෙසපරිනිබ්බානෙන පරිනිබ්බානධම්මොති **අසඞ්ඛාරපරිනිබ්බායී.** සසඞ්ඛාරෙන දුක්ඛෙන කසිරෙන

අධිමත්තපයොගං කත්වාව කිලෙසපරිනිබ්බානෙන පරිනිබ්බායනධම්මොති **සසඞ්ඛාරපරිනිබ්බායී**.

40. උද්ධංසොතනිද්දෙසෙ – උද්ධං වාහිභාවෙන උද්ධමස්ස තණ්හාසොතං වට්ටසොතං වාති **උද්ධංසොතො**. උද්ධං වා ගන්ත්වා පටිලභිතබ්බතො උද්ධමස්ස මග්ගසොතන්ති උද්ධංසොතො. අකනිට්ඨං ගච්ඡතීති **අකනිට්ඨගාමී. අවිහා චුතො අතප්පං ගච්ඡතී**තිආදීසු අවිහෙ කප්පසහස්සං වසන්තො අරහත්තං පත්තුං අසක්කුණිත්වා අතප්පං ගච්ඡති. තත්‍රාපි ද්වෙ කප්පසහස්සානි වසන්තො අරහත්තං පත්තුං අසක්කුණිත්වා සුදස්සං ගච්ඡති. තත්‍රාපි චත්තාරි කප්පසහස්සානි වසන්තො අරහත්තං පත්තුං අසක්කුණිත්වා සුදස්සිං ගච්ඡති. තත්‍රාපි අට්ඨ කප්පසහස්සානි වසන්තො අරහත්තං පත්තුං අසක්කුණිත්වා අකනිට්ඨං ගච්ඡති. තත්ථ වසන්තො අරියමග්ගං සඤ්ජනෙතීති අත්ථො.

ඉමෙසං පන අනාගාමීනං පභෙදජානනත්ථං උද්ධංසොතො අකනිට්ඨගාමීචතුක්කං වෙදිතබ්බං. තත්ථ යො අවිහතො පට්ඨාය චත්තාරො දෙවලොකෙ සොධෙත්වා අකනිට්ඨං ගන්ත්වා පරිනිබ්බායති අයං උද්ධංසොතො අකනිට්ඨගාමී නාම. යො පන හෙට්ඨා තයො දෙවලොකෙ සොධෙත්වා සුදස්සීදෙවලොකෙ ඨත්වා පරිනිබ්බායති – අයං උද්ධංසොතො, න අකනිට්ඨගාමී නාම . යො පන ඉතො අකනිට්ඨමෙව ගන්ත්වා පරිනිබ්බායති, අයං න උද්ධංසොතො, අකනිට්ඨගාමී නාම . යො පන හෙට්ඨා චතූසු දෙවලොකෙසු තත්ථ තත්ථෙව පරිනිබ්බායති, අයං න උද්ධංසොතො, න අකනිට්ඨගාමී නාමාති. එවමෙතෙ අට්ඨචත්තාලීස අනාගාමිනො හොන්ති.

කථං? අවිහෙ තාව තයො අන්තරාපරිනිබ්බායිනො, එකො උපහච්චපරිනිබ්බායී, එකො උද්ධංසොතො තෙ අසඞ්ඛාරපරිනිබ්බායිනො පඤ්ච, සසඞ්ඛාරපරිනිබ්බායිනො පඤ්චාති දස හොන්ති. තථා අතප්පාසුදස්සාසුදස්සීසූති චත්තාරො දසකා චත්තාලීසං. අකනිට්ඨෙ පන උද්ධංසොතො නත්ථි. තයො පන අන්තරාපරිනිබ්බායිනො, එකො උපහච්චපරිනිබ්බායී. තෙ අසඞ්ඛාරපරිනිබ්බායිනො චත්තාරො, සසඞ්ඛාරපරිනිබ්බායිනො චත්තාරොති අට්ඨ. එවං අට්ඨචත්තාලීසං හොන්ති.

තෙ සබ්බෙපි පපටිකොපමාය දීපිතා – දිවසං සන්තත්තානම්පි හි ආරකණ්ටකවිප්ඵලිකනබච්ඡෙදනානං අයොමුඛෙ හඤ්ඤමානෙ පපටිකා උප්පජ්ජිත්වාව නිබ්බායති – එවරූපො පඨමො අන්තරාපරිනිබ්බායී වෙදිතබ්බො. කස්මා? උප්පන්නසමනන්තරාව කිලෙසපරිනිබ්බානෙන පරිනිබ්බායනතො. තතො මහන්තතරෙ අයොමුඛෙ හඤ්ඤමානෙ පපටිකා ආකාසං උල්ලඞ්ඝිත්වා නිබ්බායති – එවරූපො දුතියො අන්තරාපරිනිබ්බායී දට්ඨබ්බො. කස්මා? වෙමජ්ඣං අප්පත්වා පරිනිබ්බායනතො. තතො මහන්තතරෙ අයොමුඛෙ හඤ්ඤමානෙ පපටිකා ආකාසං උල්ලඞ්ඝිත්වා නිවත්තමානා පථවියං අනුපහච්චතලා හුත්වා පරිනිබ්බායති – එවරූපො තතියො අන්තරාපරිනිබ්බායී දට්ඨබ්බො. කස්මා? වෙමජ්ඣං පත්වා අනුපහච්ච පරිනිබ්බායනතො. තතො මහන්තතරෙ අයොමුඛෙ හඤ්ඤමානෙ පපටිකා ආකාසං උල්ලඞ්ඝිත්වා පථවියං පතිත්වා උපහච්චතලා හුත්වා නිබ්බායති – එවරූපො උපහච්චපරිනිබ්බායී වෙදිතබ්බො. කස්මා? කාලකිරියං උපගන්ත්වා ආයුගතිං ඛෙපෙත්වා පරිනිබ්බායනතො. තතො මහන්තතරෙ අයොමුඛෙ හඤ්ඤමානෙ පපටිකා පරිත්තෙ තිණකට්ඨෙ පතිත්වා තං පරිත්තං තිණකට්ඨං ඣාපෙත්වා නිබ්බායති – එවරූපො අසඞ්ඛාරපරිනිබ්බායී වෙදිතබ්බො. කස්මා? අප්පයොගෙන ලහුසාය ගතියා පරිනිබ්බායනතො. තතො මහන්තතරෙ අයොමුඛෙ හඤ්ඤමානෙ පපටිකා විපුලෙ තිණකට්ඨපුඤ්ජෙ පතිත්වා තං විපුලං තිණකට්ඨපුඤ්ජං ඣාපෙත්වා නිබ්බායති – එවරූපො සසඞ්ඛාරපරිනිබ්බායී වෙදිතබ්බො. කස්මා? සප්පයොගෙන අලහුසාය ගතියා පරිනිබ්බායනතො. අපරා මහන්තෙසු තිණකට්ඨපුඤ්ජෙසු පතති, තත්ථ මහන්තෙසු තිණකට්ඨපුඤ්ජෙසු ඣායමානෙසු වීතච්චිතඞ්ගාරො වා ජාලා වා උප්පතිත්වා කම්මාරසාලං ඣාපෙත්වා ගාමනිගමනගරරට්ඨං ඣාපෙත්වා සමුද්දන්තං පත්වා නිබ්බායති – එවරූපො උද්ධංසොතො අකනිට්ඨගාමී දට්ඨබ්බො. කස්මා? අනෙකභවබීජවිප්ඵාරං ඵුස්ස ඵුස්ස බ්‍යන්තීකත්වා පරිනිබ්බායනතො. යස්මා පන ආරකණ්ටකාදිභෙදං ඛුද්දකම්පි මහන්තම්පි අයොකපාලමෙව, තස්මා සුත්තෙ සබ්බවාරෙසු අයොකපාලන්ත්වෙව වුත්තං (අ. නි. 7.55). යථාහ –

"ඉධ, භික්ඛවෙ, භික්ඛු එවං පටිපන්නො හොති – 'නො චස්ස, නො ච මෙ සියා, න භවිස්සති, න මෙ භවිස්සති, යදත්ථි යං භූතං, තං පජහාමී'''ති උපෙක්ඛං පටිලභති. සො භවෙ න රජ්ජති, සම්භවෙ න රජ්ජති, අත්ථුත්තරි පදං සන්තං සම්මප්පඤ්ඤාය පස්සති. තඤ්ච ඛ්වස්ස පදං න සබ්බෙන සබ්බං සච්ඡිකතං හොති. තස්ස න සබ්බෙන සබ්බං මානානුසයො පහීනො හොති, න සබ්බෙන සබ්බං භවරාගානුසයො පහීනො හොති, න සබ්බෙන සබ්බං අවිජ්ජානුසයො පහීනො හොති. සො පඤ්චන්නං ඔරම්භාගියානං සංයොජනානං පරික්ඛයා අන්තරාපරිනිබ්බායී හොති. සෙය්‍යථාපි, භික්ඛවෙ, දිවසං සන්තත්තෙ අයොකපාලෙ හඤ්ඤමානෙ පපටිකා නිබ්බත්තිත්වා නිබ්බායෙය්‍ය; එවමෙව ඛො , භික්ඛවෙ, භික්ඛු එවං පටිපන්නො හොති – නො චස්ස…පෙ…. අන්තරාපරිනිබ්බායී හොති.

"ඉධ පන, භික්ඛවෙ, භික්ඛු එවං පටිපන්නො හොති – නො චස්ස…පෙ…. අන්තරාපරිනිබ්බායී හොති. සෙය්‍යථාපි, භික්ඛවෙ, දිවසං සන්තත්තෙ අයොකපාලෙ හඤ්ඤමානෙ පපටිකා නිබ්බත්තිත්වා උප්පතිත්වා නිබ්බායෙය්‍ය; එවමෙව ඛො, භික්ඛවෙ, භික්ඛු එවං පටිපන්නො හොති – නො චස්ස…පෙ…. අන්තරාපරිනිබ්බායී හොති.

"ඉධ පන, භික්ඛවෙ, භික්ඛු එවං පටිපන්නො හොති – නො චස්ස…පෙ…. අන්තරාපරිනිබ්බායී හොති. සෙය්‍යථාපි, භික්ඛවෙ, දිවසං සන්තත්තෙ අයොකපාලෙ හඤ්ඤමානෙ පපටිකා නිබ්බත්තිත්වා උප්පතිත්වා

අනුපහච්ච තලං නිබ්බායෙය්‍ය; එවමෙව ඛො, භික්ඛවෙ, භික්ඛු එවං පටිපන්නො හොති – නො වස්ස…පෙ…. අන්තරාපරිනිබ්බායී හොති.

‘‘ඉධ පන, භික්ඛවෙ, භික්ඛු එවං පටිපන්නො හොති – නො වස්ස…පෙ…. උපහච්චපරිනිබ්බායී හොති. සෙය්‍යථාපි, භික්ඛවෙ, දිවසං සන්තත්තෙ අයොකපාලෙ හඤ්ඤමානෙ පපටිකා නිබ්බත්තිත්වා උප්පතිත්වා උපහච්ච තලං නිබ්බායෙය්‍ය; එවමෙව ඛො, භික්ඛවෙ, භික්ඛු එවං පටිපන්නො හොති – නො වස්ස…පෙ…. උපහච්චපරිනිබ්බායී හොති.

‘‘ඉධ පන, භික්ඛවෙ, භික්ඛු එවං පටිපන්නො හොති – නො වස්ස…පෙ…. පරික්ඛයා අසඞ්ඛාරපරිනිබ්බායී හොති. සෙය්‍යථාපි, භික්ඛවෙ, දිවසං සන්තත්තෙ අයොකපාලෙ හඤ්ඤමානෙ පපටිකා නිබ්බත්තිත්වා උප්පතිත්වා පරිත්තෙ තිණපුඤ්ජෙ වා කට්ඨපුඤ්ජෙ වා නිපතෙය්‍ය, සා තත්ථ අග්ගිම්පි ජනෙය්‍ය, ධූමම්පි ජනෙය්‍ය, අග්ගිම්පි ජනෙත්වා ධූමම්පි ජනෙත්වා තමෙව පරිත්තං තිණපුඤ්ජං වා කට්ඨපුඤ්ජං වා පරියාදියිත්වා අනාහාරා නිබ්බායෙය්‍ය; එවමෙව ඛො, භික්ඛවෙ, භික්ඛු එවං පටිපන්නො හොති – නො වස්ස…පෙ…. පරික්ඛයා අසඞ්ඛාරපරිනිබ්බායී හොති.

‘‘ඉධ පන, භික්ඛවෙ, භික්ඛු එවං පටිපන්නො හොති – නො වස්ස…පෙ…. සසඞ්ඛාරපරිනිබ්බායී හොති. සෙය්‍යථාපි, භික්ඛවෙ, දිවසං සන්තත්තෙ අයොකපාලෙ හඤ්ඤමානෙ පපටිකා නිබ්බත්තිත්වා උප්පතිත්වා විපුලෙ තිණපුඤ්ජෙ වා කට්ඨපුඤ්ජෙ වා නිපතෙය්‍ය, සා තත්ථ අග්ගිම්පි ජනෙය්‍ය…පෙ…. තමෙව විපුලං තිණපුඤ්ජං වා කට්ඨපුඤ්ජං වා පරියාදියිත්වා අනාහාරා නිබ්බායෙය්‍ය; එවමෙව ඛො, භික්ඛවෙ, භික්ඛු එවං පටිපන්නො හොති – නො වස්ස…පෙ…. සසඞ්ඛාරපරිනිබ්බායී හොති.

‘‘ඉධ පන, භික්ඛවෙ, භික්ඛු එවං පටිපන්නො හොති – නො වස්ස…පෙ…. පරික්ඛයා උද්ධංසොතො හොති අකනිට්ඨගාමී. සෙය්‍යථාපි, භික්ඛවෙ, දිවසං සන්තත්තෙ අයොකපාලෙ හඤ්ඤමානෙ පපටිකා නිබ්බත්තිත්වා උප්පතිත්වා මහන්තෙ තිණපුඤ්ජෙ වා කට්ඨපුඤ්ජෙ වා නිපතෙය්‍ය, සා තත්ථ අග්ගිම්පි ජනෙය්‍ය…පෙ…. තමෙව මහන්තං තිණපුඤ්ජං වා කට්ඨපුඤ්ජං වා පරියාදියිත්වා ගච්ඡම්පි දහෙය්‍ය, දායම්පි දහෙය්‍ය , ගච්ඡම්පි දහිත්වා දායම්පි දහිත්වා හරිතන්තං වා පථන්තං වා සෙලන්තං වා උදකන්තං වා රමණීයං වා භූමිභාගං ආගම්ම අනාහාරා නිබ්බායෙය්‍ය; එවමෙව ඛො, භික්ඛවෙ, භික්ඛු එවං පටිපන්නො හොති – නො වස්ස…පෙ…. පරික්ඛයා උද්ධංසොතො හොති අකනිට්ඨගාමී’’ති (අ. නි. 7.55).

41-44. සොතාපත්තිඵලසච්ඡිකිරියාය පටිපන්නාදිනිද්දෙසා උත්තානත්ථාව. **අයං වුච්චති පුග්ගලො අරහා**ති එත්ථ පන ද්වාදස අරහන්තො වෙදිතබ්බා. කථං? තයො හි විමොක්ඛා – සුඤ්ඤතො, අනිමිත්තො, අප්පණිහිතොති. තත්ථ සුඤ්ඤතවිමොක්ඛෙන විමුත්තඛීණාසවො පටිපදාවසෙන චතුබ්බිධො හොති; තථා අනිමිත්තඅප්පණිහිතවිමොක්ඛෙහීති – එවං ද්වාදස අරහන්තො වෙදිතබ්බා. ඉති ඉමෙ ද්වාදස අරහන්තො විය ද්වාදසෙව සකදාගාමිනො, චතුවීසති සොතාපන්නා, අට්ඨචත්තාලීස අනාගාමිනොති එත්තකා පුග්ගලා ඉතො මුච්චිත්වා බහිද්ධා නුප්පජ්ජන්ති, ඉමස්මිඤ්ඤෙව සබ්බඤ්ඤුබුද්ධසාසනෙ උප්පජ්ජන්තීති.

එකකනිද්දෙසවණ්ණනා.

2. දුකනිද්දෙසවණ්ණනා

45. දුකනිද්දෙසෙ **කොධනො**ති කුජ්ඣනසීලො මහාකොධො. එවං පුග්ගලං පුච්ඡිත්වාපි ධම්මෙන පුග්ගලං දස්සෙතුං **තත්ථ කතමො කොධො**තිආදිමාහ. **උපනාහී**නිද්දෙසාදීසුපි එසෙව නයො. **කොධො කුජ්ඣනා**තිආදීනි හෙට්ඨා වුත්තත්ථානෙව. තථා උපනාහිනිද්දෙසාදීසු **පුබ්බකාලං කොධො**තිආදීනි. **අයං කොධො අප්පහීනො**ති අයං එත්තකො කොධො වික්ඛම්භනප්පහානෙන වා තදඞ්ගප්පහානෙන වා සමුච්ඡෙදප්පහානෙන වා අප්පහීනො. පරතො **උපනාහා**දීසුපි එසෙව නයො.

53. අහිරිකනිද්දෙසාදීසු – **ඉමිනා අහිරිකෙනා**ති ඉමිනා එවංපකාරෙන අහිරිකධම්මෙන සමන්නාගතො. **ඉමිනා අනොත්තප්පෙනා**තිආදීසුපි එසෙව නයො.

63. **අජ්ඣත්තසංයොජනො**ති අජ්ඣත්තබන්ධනො. **බහිද්ධාසංයොජනො**ති බහිද්ධාබන්ධනො. තෙ උභොපි වච්ඡකසාලූපමාය දීපෙතබ්බා. වච්ඡකසාලාය හි අන්තො බද්ධො අන්තොයෙව සයිතවච්ඡකො විය ඉධට්ඨකසොතාපන්නසකදාගාමිනො. තෙසඤ්හි බන්ධනම්පි ඉධෙව, සයම්පි ඉධෙව. අන්තො බද්ධො පන බහි සයිතවච්ඡකො විය රූපාරූපභවෙ සොතාපන්නසකදාගාමිනො. තෙසඤ්හි බන්ධනමෙව ඉධ, සයං පන බ්‍රහ්මලොකෙ ඨිතා. බහි බද්ධො බහි සයිතවච්ඡකො විය රූපාරූපභවෙ අනාගාමී. තස්ස හි බන්ධනම්පි බහිද්ධා, සයම්පි බහිද්ධාව. බහි බද්ධො පන අන්තොසයිතවච්ඡකො විය ඉධට්ඨකඅනාගාමී. තස්ස හි බන්ධනං රූපාරූපභවෙසු, සයං පන ඉධ ඨිතො.

65. අක්කොධනනිද්දෙසාදීසු – **පහීනොති** වික්ඛම්භනප්පහානෙන වා, තදඞ්ගප්පහානෙන වා, සමුච්ඡෙදප්පහානෙන වා පහීනො.

83. දුල්ලභනිද්දෙසෙ – **දුල්ලභාති** න සුලභා. **පුබ්බකාරීති** පඨමමෙව කාරකො. **කතවෙදීති** කතං වෙදෙති, විදිතං පාකටං කරොති. තෙ අගාරියානගාරියෙහි දීපෙතබ්බා. අගාරියෙසු හි මාතාපිතරො පුබ්බකාරිනො නාම. පුත්තධීතරො පන මාතාපිතරො පටිජග්ගන්තා අභිවාදනාදීනි තෙසං කුරුමානා කතවෙදිනො නාම. අනගාරියෙසු ආචරියුපජ්ඣායා පුබ්බකාරිනො නාම. අන්තෙවාසිකසද්ධිවිහාරිකා ආචරියුපජ්ඣායෙ පටිජග්ගන්තා අභිවාදනාදීනි තෙසං කුරුමානා කතවෙදිනො නාම. තෙසං ආවිභාවත්ථාය උපජ්ඣායපොසකසොණත්ථෙරාදීනං වත්ථූනි කථෙතබ්බානි.

අපරො නයො – පරෙන අකතෙයෙව උපකාරෙ අත්තනි කතං උපකාරං අනපෙක්ඛිත්වා කාරකො පුබ්බකාරී, සෙය්‍යථාපි මාතාපිතරො චෙව ආචරියුපජ්ඣායා ච. සො දුල්ලභො; සත්තානං තණ්හාභිභූතත්තා. පරෙන කතස්ස උපකාරස්ස අනුරූපප්පවත්තිං අත්තනි කතං උපකාරං උපකාරතො ජානන්තො, වෙදියන්තො, කතඤ්ඤුකතවෙදී. සෙය්‍යථාපි මාතාපිතුආචරියුපජ්ඣායෙසු සම්මා පටිපන්නො. සොපි දුල්ලභො; සත්තානං අවිජ්ජාභිභූතත්තා.

අපිච – අකාරණවච්ඡලො පුබ්බකාරී, සකාරණවච්ඡලො කතඤ්ඤුකතවෙදී. ‘කරිස්සති මෙ’ති එවමාදිකාරණනිරපෙක්ඛකිරියො පුබ්බකාරී. ‘කරිස්සති මෙ’ති එවමාදිකාරණසාපෙක්ඛකිරියො කතඤ්ඤුකතවෙදී. තමොජොතිපරායණො පුබ්බකාරී, ජොතිජොතිපරායණො කතඤ්ඤුකතවෙදී. දෙසෙතා පුබ්බකාරී, පටිපජ්ජිතා කතඤ්ඤුකතවෙදී. සදෙවකෙ ලොකෙ අරහං සම්මාසම්බුද්ධො පුබ්බකාරී, අරියසාවකො කතඤ්ඤුකතවෙදීති. දුකනිපාතට්ඨකථායං (අ. නි. අට්ඨ. 2.2.120) පන – ‘‘‘පුබ්බකාරී’ති පඨමං උපකාරස්ස කාරකො, ‘කතඤ්ඤුකතවෙදී’ති තෙන කතං ඤත්වා පච්ඡා කාරකො. තෙසු පුබ්බකාරී ඉණං දෙමීති සඤ්ඤං කරොති, පච්ඡාකාරකො ‘ඉණං ජීරාපෙමී’ති සඤ්ඤං කරොතී’’ති එත්තකමෙව වුත්තං.

84. දුත්තප්පයනිද්දෙසෙ – **දුත්තප්පයාති** අතප්පයා, න සක්කා කෙනචි තප්පෙතුං. යො හි උපට්ඨාකකුලං වා ඤාතිකුලං වා නිස්සාය වසමානො චීවරෙ ජිණ්ණෙ තෙහි දින්නං චීවරං නික්ඛිපති, න පරිභුඤ්ජති. පුනප්පුනං දින්නම්පි ගහෙත්වා නික්ඛිපතෙව. යො ච තෙනෙව නයෙන ලද්ධං ලද්ධං විස්සජ්ජෙති පරස්ස දෙති. පුනප්පුනං ලද්ධම්පි තථෙව කරොති. ඉමෙ ද්වෙ පුග්ගලා සකටෙහිපි පච්චයෙ උපනෙන්තෙන තප්පෙතුං න සක්කාති දුත්තප්පයා නාම.

85. සුතප්පයනිද්දෙසෙ – **න විස්සජ්ජෙතීති** අත්තනො අකත්වා පරස්ස න දෙති. අතිරෙකෙ පන සති න නික්ඛිපති පරස්ස දෙති. ඉදං වුත්තං හොති – යො පන භික්ඛු උපට්ඨාකකුලා වා ඤාතිකුලා වා ජිණ්ණචීවරො සාටකං ලභිත්වා චීවරං කත්වා පරිභුඤ්ජති, න නික්ඛිපති; අග්ගළං දත්වා පාරුපන්තොපි පුන දියමානෙ සහසා න පටිග්ගණ්හාති. යො ච ලද්ධං ලද්ධං අත්තනා පරිභුඤ්ජති, පරෙසං න දෙති. ඉමෙ ද්වෙපි සුඛෙන සක්කා තප්පෙතුන්ති සුතප්පයා නාමාති.

86. **ආසවාති** කිලෙසා. **න කුක්කුච්චායිතබ්බං කුක්කුච්චායතීති** න කුක්කුච්චායිතබ්බයුත්තකං කුක්කුච්චායති. සූකරමංසං ලභිත්වා අච්ඡමංසන්ති කුක්කුච්චායති, මිගමංසං, ලභිත්වා දීපිමංසන්ති කුක්කුච්චායති. කාලෙ සන්තෙයෙව ‘කාලො නත්ථී’ති, අප්පවාරෙත්වාව ‘පවාරිතොස්මී’ති, පත්තෙ රජස්මිං අපතිතෙයෙව ‘පතිත’න්ති, අත්තානං උද්දිස්ස මච්ඡමංසෙ අකතෙයෙව ‘මං උද්දිස්ස කත’න්ති කුක්කුච්චායති. **කුක්කුච්චායිතබ්බං න කුක්කුච්චායතීති** කුක්කුච්චායිතබ්බයුත්තකං න කුක්කුච්චායති. අච්ඡමංසං ලභිත්වා සූකරමංසන්ති න කුක්කුච්චායති...පෙ.... අත්තානං උද්දිස්ස මච්ඡමංසෙ කතෙ ‘මං උද්දිස්ස කත’න්ති න කුක්කුච්චායති . අඞ්ගුත්තරට්ඨකථායං පන – ‘‘‘න කුක්කුච්චායිතබ්බ’න්ති සඞ්ඝභොගස්ස අපට්ඨපනං අවිචාරණං න කුක්කුච්චායිතබ්බං නාම, තං කුක්කුච්චායති. ‘කුක්කුච්චායිතබ්බ’න්ති තස්සෙව පට්ඨපනං විචාරණං, තං න කුක්කුච්චායතී’’ති එත්තකමෙව වුත්තං. **ඉමෙසන්ති** ඉමෙසං ද්වින්නං පුග්ගලානං සුඛුමිපං තිණලතාදීනි විය රත්තිම්පි දිවාපි ආසවා වඩ්ඪන්තියෙව. සුක්කපක්ඛෙ කප්පියමංසං ලභිත්වා කප්පියමංසන්ත්වෙව ගණ්හන්තො න කුක්කුච්චායිතබ්බං න කුක්කුච්චායති නාමාති ඉමිනා නයෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො.

88. **හීනාධිමුත්තොති** හීනජ්ඣාසයො. **දුස්සීලොති** නිස්සීලො. **පාපධම්මොති** ලාමකධම්මො.

89. **පණීතාධිමුත්තොති** පණීතජ්ඣාසයො. **කල්‍යාණධම්මොති** භද්දකධම්මො, සුචිධම්මො, සුන්දරධම්මො.

90. **තිත්තොති** සුහිතො පරියොසිතො. **තප්පෙතාති** අඤ්ඤෙසම්පි තිත්තිකරො. **පච්චෙකසම්බුද්ධා යෙ ච තථාගතසාවකාති** එත්ථ පච්චෙකබුද්ධා නවහි ලොකුත්තරධම්මෙහි සයං තිත්තා පරිපුණ්ණා. අඤ්ඤෙ පන තප්පෙතුං න සක්කොන්ති. තෙසඤ්හි ධම්මකථාය අභිසමයො න හොති. සාවකානං පන ධම්මකථාය අපරිමාණානම්පි දෙවමනුස්සානං අභිසමයො හොති. එවං සන්තෙපි යස්මා පන තෙ ධම්මං දෙසෙන්තා න අත්තනො වචනං කත්වා කථෙන්ති, බුද්ධානං වචනං කත්වා කථෙන්ති. සොතුං නිසින්නපරිසාපි ‘අයං භික්ඛු න අත්තනා පටිවිද්ධධම්මං කථෙති, බුද්ධෙහි පටිවිද්ධධම්මං කථෙතී’ති චිත්තීකාරං කරොති. ඉති සො චිත්තීකාරො බුද්ධානංයෙව හොති. එවං තත්ථ සම්මාසම්බුද්ධොව **තප්පෙතා** නාම. යථා හි ‘අසුකස්ස නාම ඉදඤ්චිදඤ්ච දෙථා’ති රඤ්ඤා ආණත්තා කිඤ්චාපි ආනෙත්වා දෙන්ති, අථ ඛො රාජාව තත්ථ දායකො. යෙහිපි ලද්ධං හොති, තෙ ‘රඤ්ඤා අම්හාකං ඨානන්තරං දින්නං,

ඉස්සරියවිභවො දින්නො’ත්වෙව ගණ්හන්ති, න රාජපුරිසෙහීති. එවංසම්පදමිදං වෙදිතබ්බං. සෙසං සබ්බත්ථ උත්තානත්ථමෙවාති.

දුකනිද්දෙසවණ්ණනා.

3. තිකනිද්දෙසවණ්ණනා

91. තිකනිද්දෙසෙ – **දුස්සීලොති** නිස්සීලො. **පාපධම්මොති** ලාමකධම්මො. සීලවිපත්තියා වා දුස්සීලො, දිට්ඨිවිපත්තියා පාපධම්මො . කායවචීසංවරභෙදෙන දුස්සීලො, සෙසසංවරභෙදෙන පාපධම්මො. අසුද්ධපයොගතාය දුස්සීලො, අසුද්ධාසයතාය පාපධම්මො. කුසලසීලවිරහෙන දුස්සීලො; අකුසලසීලසමන්නාගමෙන පාපධම්මො. **අසුචීති** අසුචීහි කායකම්මාදීහි සමන්නාගතො. **සඞ්කස්සරසමාචාරොති** සඞ්කාය පරෙහි සරිතබ්බසමාචාරො. කිඤ්චිදෙව අසාරුප්පං දිස්වා ‘ඉදං ඉමිනා කතං භවිස්සතී’ති එවං පරෙහි ආසඞ්කනීයසමාචාරො, අත්තනොයෙව වා සඞ්කාය සරිතබ්බසමාචාරො – සාසඞ්කසමාචාරොති අත්ථො. තස්ස හි දිවාට්ඨානාදීසු සන්නිපතිත්වා කිඤ්චිදෙව මන්තයන්තෙ භික්ඛූ දිස්වා ‘ඉමෙ එකතො හුත්වා මන්තෙන්ති, කච්චි නු ඛො මයා කතකම්මං ජානිත්වා මන්තෙන්තී’ති එවං සාසඞ්කසමාචාරො හොති.

පටිච්ඡන්නකම්මන්තොති පටිච්ඡාදෙතබ්බයුත්තකෙන පාපකම්මෙන සමන්නාගතො. **අස්සමණො සමණපටිඤ්ඤොති** අස්සමණො හුත්වාව සමණපතිරූපකතාය ‘සමණො අහ’න්ති එවං පටිඤ්ඤො. **අබ්‍රහ්මචාරී බ්‍රහ්මචාරිපටිඤ්ඤොති** අඤ්ඤෙ බ්‍රහ්මචාරිනො සුනිවත්ථෙ සුපාරුතෙ සුම්භකපත්තධරෙ ගාමනිගමජනපදරාජධානීසු පිණ්ඩාය චරිත්වා ජීවිකං කප්පෙන්තෙ දිස්වා සයම්පි තාදිසෙන ආකාරෙන තථා පටිපජ්ජනතො ‘අහං බ්‍රහ්මචාරී’ති පටිඤ්ඤං දෙන්තො විය හොති. ‘අහං භික්ඛූ’ති වත්වා උපොසථග්ගාදීනි පවිසන්තො පන බ්‍රහ්මචාරිපටිඤ්ඤො හොතියෙව, තථා සඞ්ඝිකං ලාභං ගණ්හන්තො. **අන්තොපූතීති** පූතිනා කම්මෙන අන්තො අනුපවිට්ඨො, නිග්ගුණතාය වා ගුණසාරවිරහිතත්තා අන්තොපූති. **අවස්සුතොති** රාගාදීහි තින්තො. **කසම්බුජාතොති** සඤ්ජාතරාගාදිකචවරො. අථ වා කසම්බු වුච්චති තින්තකුණපගතං කසටඋදකං. ඉමස්මිඤ්ච සාසනෙ දුස්සීලො නාම ජිගුච්ඡනීයත්තා තින්තකුණපකසටඋදකසදිසො. තස්මා කසම්බු විය ජාතොති කසම්බුජාතො.

තස්ස න එවං හොතීති කස්මා න හොති? යත්ථ පතිට්ඨිතෙන සක්කා භවෙය්‍ය අරහත්තං ලද්ධුං, තස්සා පතිට්ඨාය භින්නත්තා. යථා හි චණ්ඩාලකුමාරකස්ස ‘අසුකො නාම ඛත්තියකුමාරො රජ්ජෙ අභිසිත්තො’ති සුත්වාපි, යස්මිං කුලෙ පච්චාජාතා අභිසෙකං පාපුණන්ති, තස්මිං කුලෙ අපච්චාජාතත්තා න එවං හොති – ‘කුදාස්සු නාමාහම්පි සො ඛත්තියකුමාරො විය අභිසෙකං පාපුණෙය්‍යා’න්ති; එවමෙව දුස්සීලස්ස ‘අසුකො නාම භික්ඛු අරහත්තං පත්තො’ති සුත්වාපි, යස්මිං සීලෙ පතිට්ඨිතෙන අරහත්තං පත්තබ්බං, තස්ස අභාවතො ‘කුදාස්සු නාමාහම්පි සො සීලවා විය අරහත්තං පාපුණෙය’න්ති න එවං හොති. **අයං වුච්චතීති** අයං එවරූපො පුග්ගලො අරහත්තාසාය අභාවා **නිරාසොති** වුච්චති.

92. **තස්ස එවං හොතීති** කස්මා හොති? යස්මිං පතිට්ඨිතෙන සක්කා භවෙය්‍ය අරහත්තං පාපුණිතුං, තස්සා පතිට්ඨාය ඨිතත්තා. යථා හි සුජාතස්ස ඛත්තියකුමාරස්ස ‘අසුකො නාම ඛත්තියකුමාරො රජ්ජෙ අභිසිත්තො’ති සුත්වාව යස්මිං කුලෙ පච්චාජාතා අභිසෙකං පාපුණන්ති, තස්මිං පච්චාජාතස්ස එවං හොති – ‘කුදාස්සු නාමාහම්පි, සො කුමාරො විය අභිසෙකං පාපුණෙය්‍යා’න්ති එවමෙව සීලවතො ‘අසුකො නාම භික්ඛු අරහත්තං පත්තො’ති සුත්වාව යස්මිං සීලෙ පතිට්ඨිතෙන අරහත්තං පත්තබ්බං, තස්සා පතිට්ඨාය ඨිතත්තා – ‘කුදාස්සු නාමාහම්පි සො භික්ඛු විය අරහත්තං පාපුණෙය්‍යා’න්ති එවං හොති. **අයං වුච්චතීති** අයං එවරූපො පුග්ගලො **ආසංසො** නාම වුච්චති. සො හි අරහත්තං ආසංසති පත්ථෙතීති ආසංසො.

93. **යා හිස්ස පුබ්බෙ අවිමුත්තස්සාති** යා තස්ස ඛීණාසවස්ස පුබ්බෙ අරහත්තවිමුත්තියා අවිමුත්තස්ස විමුත්තාසා අහොසි, සා පටිප්පස්සද්ධා, තස්මා න එවං හොති. යථා හි අභිසිත්තස්ස ඛත්තියස්ස ‘අසුකො නාම ඛත්තියකුමාරො රජ්ජෙ අභිසිත්තො’ති සුත්වා එකස්ස රඤ්ඤො ද්වින්නං රජ්ජාභිසෙකානං ද්වින්නං සෙතච්ඡත්තානං අභාවා න එවං හොති – ‘‘කුදාස්සු නාමාහම්පි සො කුමාරො විය අභිසෙකං පාපුණෙය්‍යා’’න්ති; එවමෙව ඛීණාසවස්ස ‘අසුකො නාම භික්ඛු අරහත්තං පත්තො’ති සුත්වා, ද්වින්නං අරහත්තානං අභාවා – ‘කුදාස්සු නාමාහම්පි සො භික්ඛු විය අරහත්තං පාපුණෙය්‍යා’න්ති න එවං හොති. **අයං වුච්චතීති** අයං එවරූපො පුග්ගලො අරහත්තාසාය විගතත්තා **විගතාසොති** වුච්චති.

94. ගිලානූපමනිද්දෙසෙ – යාය උපමාය තෙ ගිලානූපමාති වුච්චන්ති, තං තාව උපමං දස්සෙතුං **තයො ගිලානාති**ආදි වුත්තං. **තත්ථ සප්පායානීති** හිතානි වුද්ධිකරානි. **පතිරූපන්ති** අනුච්ඡවිකං. **නෙව වුට්ඨාති තම්හා ආබාධාති** ඉමිනා අතෙකිච්ඡෙන වාතාපමාරාදිනා රොගෙන සමන්නාගතො නිට්ඨප්පත්තො ගිලානො කථිතො. **වුට්ඨාති තම්හා ආබාධාති** ඉමිනා ඛිපිතකච්ඡුතිණපුප්ඵකජරාදිප්පභෙදො අප්පමත්තකාබාධො කථිතො.

ලභන්තො සප්පායානි භොජනානි නො අලභන්තොති ඉමිනා පන යෙසං පටිජග්ගනෙන ඵාසුකං හොති, සබ්බෙපි තෙ ආබාධා කථිතා. එත්ථ ච පතිරූපො උපට්ඨාකො නාම ගිලානුපට්ඨාකඅඞ්ගෙහි සමන්නාගතො පණ්ඩිතො දක්ඛො

අනලසො වෙදිතබ්බො.

ගිලානුපට්ඨාකො අනුඤ්ඤාතොති ‘භික්ඛුසඞ්ඝෙන දාතබ්බො’ති අනුඤ්ඤාතො. තස්මිඤ්හි ගිලානෙ අත්තනො ධම්මතාය යාපෙතුං අසක්කොන්තෙ භික්ඛුසඞ්ඝෙන තස්ස භික්ඛුනො ‘එකො භික්ඛු ච සාමණෙරො ච ඉමං පටිජග්ගථා’ති අපලොකෙත්වා දාතබ්බා. යාව පන තෙ තං පටිජග්ගන්ති, තාව ගිලානස්ස ච තෙසඤ්ච ද්වින්නං යෙනත්ථො සබ්බං භික්ඛුසඞ්ඝස්සෙව භාරො. **අඤ්ඤෙපි ගිලානා උපට්ඨාතබ්බාති** ඉතරෙපි ද්වෙ ගිලානා උපට්ඨාතබ්බා. කිං කාරණා? යොපි හි නිට්ඨප්පත්තගිලානො, සො අනුපට්ඨියමානො ‘සචෙ මං පටිජග්ගෙය්‍යුං, ඵාසුකං මෙ භවෙය්‍ය, න ඛො පන මං පටිජග්ගන්ති’ති මනොපදොසං කත්වා අපායෙ නිබ්බත්තෙය්‍ය. පටිජග්ගියමානස්ස පන එවං හොති – ‘භික්ඛුසඞ්ඝෙන යං කත්තබ්බං තං සබ්බං කතං, මය්හං පන කම්මවිපාකො ඊදිසො’ති සො භික්ඛුසඞ්ඝෙ මෙත්තං පච්චුපට්ඨපෙත්වා සග්ගෙ නිබ්බත්තති. යො පන අප්පමත්තකෙන බ්‍යාධිනා සමන්නාගතො ලභන්තොපි අලභන්තොපි වුට්ඨාතියෙව, තස්ස විනාපි භෙසජ්ජෙන වූපසමනකබ්‍යාධි භෙසජ්ජෙ කතෙ ඛිප්පතරං වූපසම්මති. තතො සො බුද්ධවචනං වා උග්ගණ්හිතුං සමණධම්මං වා කාතුං සක්ඛිස්සති. ඉමිනා කාරණෙන අඤ්ඤෙපි ගිලානා උපට්ඨාතබ්බාති වුත්තං.

නෙව ඔක්කමතීති නෙව පවිසති. **නියාමං කුසලෙසු ධම්මෙසු සම්මත්තන්ති** කුසලෙසු ධම්මෙසු මග්ගනියාමසඞ්ඛාතං සම්මත්තං. ඉමිනා පදපරමො පුග්ගලො කථිතො. දුතියවාරෙන උග්ඝටිතඤ්ඤූ ගහිතො සාසනෙ නාළකත්ථෙරසදිසො . බුද්ධන්තරෙ එකවාරං පච්චෙකබුද්ධානං සන්තිකෙ ඔවාදං ලභිත්වා පටිවිද්ධපච්චෙකබොධිඤාණො ච. තතියවාරෙන විපඤ්චිතඤ්ඤූ පුග්ගලො කථිතො. නෙය්‍යො පන තන්නිස්සිතොව හොති.

ධම්මදෙසනා අනුඤ්ඤාතාති මාසස්ස අට්ඨ වාරෙ ධම්මකථා අනුඤ්ඤාතා. **අඤ්ඤෙසම්පි ධම්මො දෙසෙතබ්බොති** ඉතරෙසම්පි ධම්මො කථෙතබ්බො. කිං කාරණා? පදපරමස්ස හි ඉමස්මිං අත්තභාවෙ ධම්මං පටිවිජ්ඣිතුං අසක්කොන්තස්සාපි අනාගතෙ පච්චයො භවිස්සති. යො පන තථාගතස්ස රූපදස්සනං ලභන්තොපි අලභන්තොපි ධම්මවිනයඤ්ච සවනාය ලභන්තොපි අලභන්තොපි ධම්මං අභිසමෙති; සො අලභන්තො න තාව අභිසමෙති, ලභන්තො පන ඛිප්පමෙව අභිසමෙස්සතීති ඉමිනා කාරණෙන තෙසං ධම්මො දෙසෙතබ්බො. තතියස්ස පන පුනප්පුනං දෙසෙතබ්බොව. කායසක්ඛිදිට්ඨිප්පත්තසද්ධාවිමුත්තා හෙට්ඨා කථිතායෙව.

98. ගූථභාණීආදීසු – **සභග්ගතොති** සභායං ඨිතො. **පරිසග්ගතොති** ගාමපරිසාය ඨිතො. **ඤාතිමජ්ඣගතොති** දායාදානං මජ්ඣෙ ඨිතො. **පූගමජ්ඣගතොති** සෙණීනං මජ්ඣෙ ඨිතො. **රාජකුලමජ්ඣගතොති** රාජකුලස්ස මජ්ඣෙ මහාවිනිච්ඡයෙ ඨිතො. **අභිනීතොති** පුච්ඡනත්ථාය නීතො. **සක්ඛිපුට්ඨොති** සක්ඛිං කත්වා පුච්ඡිතො. **එහම්භො පුරිසාති** ආලපනමෙතං. **අත්තහෙතු වා පරහෙතු වාති** අත්තනො වා පරස්ස වා හත්ථපාදාදිහෙතු වා ධනහෙතු වා. **ආමිසකිඤ්චික්ඛහෙතු වාති** එත්ථ **ආමිසන්ති** ලාභො අධිප්පෙතො. **කිඤ්චික්ඛන්ති** යං වා තං වා අප්පමත්තකං. අන්තමසො තිත්තිරවට්ටකසප්පිපිණ්ඩනවනීතපිණ්ඩාදිඅප්පමත්තකස්සාපි ලඤ්ජස්ස හෙතූති අත්ථො. **සම්පජානමුසා භාසිතා හොතීති** ජානන්තොයෙව මුසාවාදං කත්තා හොති. **අයං වුච්චතීති** අයං එවරූපො පුග්ගලො ගූථසදිසවචනත්තා **ගූථභාණීති** වුච්චති. යථා හි ගූථං නාම මහාජනස්ස අනිට්ඨං හොති අකන්තං; එවමෙව ඉමස්ස පුග්ගලස්ස වචනං දෙවමනුස්සානං අනිට්ඨං හොති අකන්තං.

99. **අයං වුච්චතීති** අයං එවරූපො පුග්ගලො පුප්ඵසදිසවචනත්තා **පුප්ඵභාණීති** වුච්චති. යථා හි ඵුල්ලානි වස්සිකානි වා අධිමුත්තකානි වා මහාජනස්ස ඉට්ඨානි කන්තානි හොන්ති; එවමෙව ඉමස්ස පුග්ගලස්ස වචනං දෙවමනුස්සානං ඉට්ඨං හොති කන්තං.

100. **නෙලාති** එලං වුච්චති දොසො. නාස්සා එලන්ති නෙලා. නිද්දොසාති අත්ථො, ‘‘නෙලඞ්ගො සෙතපච්ඡාදො’’ති (උදා. 65) එත්ථ වුත්තනෙලං විය. **කණ්ණසුඛාති** බ්‍යඤ්ජනමධුරතාය කණ්ණානං සුඛා. සූචිවිජ්ඣනං විය කණ්ණසූලං න ජනෙති. අත්ථමධුරතාය සකලසරීරෙ කොපං අජනෙත්වා පෙමං ජනෙතීති **පෙමනීයා.** හදයං ගච්ඡති අප්පටිහඤ්ඤමානා සුඛෙන චිත්තං පවිසතීති **හදයඞ්ගමා**. ගුණපරිපුණ්ණතාය පුරෙ භවාති **පොරී**. පුරෙ සංවඩ්ඪනාරී විය සුකුමාරාතිපි පොරී. පුරස්ස එසාතිපි පොරී. නගරවාසීනං කථාති අත්ථො. නගරවාසිනො හි යුත්තකථා හොන්ති. පිතිමත්තං පිතාති, මාතිමත්තං මාතාති, භාතිමත්තං භාතාති වදන්ති. එවරූපී කථා බහුනො ජනස්ස කන්තා හොතීති **බහුජනකන්තා**. බහුජනස්ස කන්තභාවෙනෙව බහුනො ජනස්ස මනාපා චිත්තවුද්ධිකරාති **බහුජනමනාපා. අයං වුච්චතීති** අයං එවරූපො පුග්ගලො **මධුභාණීති** වුච්චති. මුදුභාණීතිපි පාඨො. උභයත්ථාපි මධුරවචනොති අත්ථො. යථා හි චතුමධුරං නාම මධුරං පණීතං; එවමෙව ඉමස්ස පුග්ගලස්ස වචනං දෙවමනුස්සානං මධුරං හොති.

101. අරුකූපමචිත්තාදීසු – **අභිසජ්ජතීති** ලග්ගති. **කුප්පතීති** කොපවසෙන කුප්පති. **බ්‍යාපජ්ජතීති** පකතිභාවං පජහති, පූතිකො හොති. **පතිත්ථීයතීති** ථිනභාවං ථද්ධභාවඤ්ච ආපජ්ජති. **කොපන්ති** දුබ්බලකොධං. **දොසන්ති** දුස්සනවසෙන තතො බලවතරං. **අප්පච්චයන්ති** අතුට්ඨාකාරං දොමනස්සං. **දුට්ඨාරුකොති** පුරාණවණො. **කට්ඨෙනාති** දණ්ඩකකොටියා. **කඨලායාති** කපාලෙන. **ආසවං දෙතීති** අපරාපරං සවති. පුරාණවණො හි අත්තනො ධම්මතාය එව පුබ්බං ලොහිතං යූසන්ති ඉමානි තීණි සවති , ඝට්ටිතො පන තානි අධිකතරං සවති. **එවමෙවං ඛොති** එත්ථ ඉදං

ඔපම්මසංසන්දනං, දුට්ඨාරුකො විය හි කොධනො පුග්ගලො. තස්ස අත්තනො ධම්මතාය සවනං විය කොධනස්සපි අත්තනො ධම්මතාය උද්ධුමාතකස්ස විය චණ්ඩිකතස්ස වරණං. කට්ඨෙන වා කඨලාය වා සට්ටනං විය අප්පමත්තකම්පි වචනං භියොයාසො මත්තාය සවනං විය 'මාදිසං නාම එස එවං වදතී'ති භියොයාසො මත්තාය උද්ධුමායනභාවො දට්ඨබ්බො. **අයං වුච්චතීති** අයං එවරූපො පුග්ගලො **අරුකූපමචිත්තොති** වුච්චති. පුරාණවණසදිසචිත්තොති අත්ථො.

102. **රත්තන්ධකාරතිමිසායාති** රත්තිං චක්ඛුවිඤ්ඤාණුප්පත්තිනිවාරණෙන අන්ධභාවකරණෙ බහලතමෙ. **විජ්ජන්තරිකායාති** විජ්ජුප්පත්තික්ඛණෙ. ඉධාපි ඉදං ඔපම්මසංසන්දනං – චක්ඛුමා පුරිසො විය හි යොගාවචරො දට්ඨබ්බො. අන්ධකාරං විය සොතාපත්තිමග්ගවජ්ඣා කිලෙසා. විජ්ජුසඤ්චරණං විය සොතාපත්තිමග්ගඤාණස්ස උප්පත්තිකාලො. විජ්ජන්තරිකාය චක්ඛුමතො පුරිසස්ස සාමන්තා රූපදස්සනං විය සොතාපත්තිමග්ගක්ඛණෙ නිබ්බානදස්සනං. පුන අන්ධකාරාවත්ථරණං විය සකදාගාමිමග්ගවජ්ඣා කිලෙසා. පුන විජ්ජුසඤ්චරණං විය සකදාගාමිමග්ගඤාණස්ස උප්පාදො. විජ්ජන්තරිකාය චක්ඛුමතො පුරිසස්ස සාමන්තා රූපදස්සනං විය සකදාගාමිමග්ගක්ඛණෙ නිබ්බානදස්සනං. පුන අන්ධකාරාවත්ථරණං විය අනාගාමිමග්ගවජ්ඣා කිලෙසා. පුන විජ්ජුසඤ්චරණං විය අනාගාමිමග්ගඤාණස්ස උප්පාදො. විජ්ජන්තරිකාය චක්ඛුමතො පුරිසස්ස සාමන්තා රූපදස්සනං විය අනාගාමිමග්ගක්ඛණෙ නිබ්බානදස්සනං වෙදිතබ්බං. **අයං වුච්චතීති** අයං එවරූපො පුග්ගලො **විජ්ජූපමචිත්තොති** වුච්චති. ඉත්තරකාලොභාසෙන විජ්ජුසදිසචිත්තොති අත්ථො.

103. වජිරූපමචිත්තතායපි ඉදං ඔපම්මසංසන්දනං – වජිරං විය හි අරහත්තමග්ගඤාණං දට්ඨබ්බං. මණිගණ්ඨිපාසාණගණ්ඨි විය අරහත්තමග්ගවජ්ඣා කිලෙසා. වජිරස්ස මණිගණ්ඨිං වා පාසාණගණ්ඨිං වා විනිවිජ්ඣිත්වා අගමනභාවස්ස නත්ථිභාවො විය අරහත්තමග්ගඤාණෙන අච්ඡෙජ්ජානං කිලෙසානං නත්ථිභාවො. වජිරෙන නිබ්බිද්ධවෙධස්ස පුන අපටිපූරණං විය අරහත්තමග්ගෙන ඡින්නානං කිලෙසානං පුන අනුප්පාදො දට්ඨබ්බො. **අයං වුච්චතීති** අයං එවරූපො පුග්ගලො **වජිරූපමචිත්තොති** වුච්චති. කිලෙසානං මූලඝාතකරණසමත්ථතාය වජිරෙන සදිසචිත්තොති අත්ථො.

104. අන්ධාදීසු **තථාරූපං චක්ඛු න හොතීති** තථාජාතිකං තථාසභාවං පඤ්ඤාචක්ඛු න හොති. **ඵාතිං කරෙය්‍යාති** ඵීතං වඩ්ඪිතං කරෙය්‍ය. **සාවජ්ජානවජ්ජෙති** සදොසනිද්දොසෙ. **හීනප්පණීතෙති** අධමුත්තමෙ. **කණ්හසුක්කසප්පටිභාගෙති** කණ්හසුක්කායෙව අඤ්ඤමඤ්ඤපටිබාහනතො පටිපක්ඛවසෙන සප්පටිභාගාති වුච්චන්ති. අයං පනෙත්ථ සඞ්ඛෙපො – කුසලෙ ධම්මෙ 'කුසලා ධම්මා'ති යෙන පඤ්ඤාචක්ඛුනා ජානෙය්‍ය, අකුසලෙ ධම්මෙ 'අකුසලා ධම්මා'ති, සාවජ්ජාදීසුපි එසෙව නයො. කණ්හසුක්කසප්පටිභාගෙසු පන කණ්හධම්මෙ 'සුක්කසප්පටිභාගා'ති, සුක්කධම්මෙ 'කණ්හසප්පටිභාගා'ති යෙන පඤ්ඤාචක්ඛුනා ජානෙය්‍ය. **තථාරූපම්පිස්ස චක්ඛු න හොතීති** ඉමිනා නයෙන සෙසට්ඨානෙසුපි අත්ථො වෙදිතබ්බො. **අයං වුච්චතීති** අයං එවරූපො පුග්ගලො දිට්ඨධම්මිකභොගසංහරණපඤ්ඤාචක්ඛුනො ච සම්පරායිකත්ථසොධනපඤ්ඤාචක්ඛුනො ච අභාවා **අන්ධොති** වුච්චති. දුතියො දිට්ඨධම්මිකභොගසංහරණපඤ්ඤාචක්ඛුනො භාවා, සම්පරායිකත්ථසොධනපඤ්ඤාචක්ඛුනො පන අභාවා **එකචක්ඛූති** වුච්චති. තතියො ද්වින්නම්පි භාවා **ද්විචක්ඛූති** වුච්චති.

107. අවකුජ්ජපඤ්ඤාදීසු **ධම්මං දෙසෙන්තීති** උපාසකො ධම්මස්සවනත්ථාය ආගතොති අත්තනො කම්මං පහාය ධම්මං දෙසෙන්ති. **ආදිකල්‍යාණන්ති** ආදිම්හි කල්‍යාණං භද්දකං අනවජ්ජං නිද්දොසං කත්වා දෙසෙන්ති. සෙසපදෙසුපි එසෙව නයො. එත්ථ පන **ආදීති** පුබ්බපට්ඨපනා. **මජ්ඣන්ති** කථාවෙමජ්ඣං. **පරියොසානන්ති** සන්නිට්ඨානං. ඉතිස්ස ධම්මං කථෙන්තා පුබ්බපට්ඨපනෙපි කල්‍යාණං භද්දකං අනවජ්ජමෙව කත්වා කථෙන්ති, වෙමජ්ඣෙපි, පරියොසානෙපි. එත්ථ ච අත්ථි දෙසනාය ආදිමජ්ඣපරියොසානානි, අත්ථි සාසනස්ස. තත්ථ දෙසනාය තාව – චතුප්පදිකගාථාය පඨමපදං ආදි, ද්වෙ පදානි මජ්ඣං, අවසානපදං පරියොසානං. එකානුසන්ධිකසුත්තස්ස – නිදානං ආදි, අනුසන්ධි මජ්ඣං, ඉදමවොචාති අප්පනා පරියොසානං. අනෙකානුසන්ධිකස්ස – පඨමො අනුසන්ධි ආදි , තතො පරං එකො වා අනෙකා වා මජ්ඣං, පච්ඡිමො පරියොසානං. අයං තාව දෙසනාය නයො.

සාසනස්ස පන සීලං ආදි, සමාධි මජ්ඣං, විපස්සනා පරියොසානං. සමාධි වා ආදි, විපස්සනා මජ්ඣං, මග්ගො පරියොසානං. විපස්සනා වා ආදි, මග්ගො මජ්ඣං, ඵලං පරියොසානං. මග්ගො වා ආදි, ඵලං මජ්ඣං, නිබ්බානං පරියොසානං . ද්වෙ ද්වෙ වා කරියමානෙ සීලසමාධයො ආදි, විපස්සනාමග්ගා මජ්ඣං, ඵලනිබ්බානානි පරියොසානං. **සාත්ථන්ති** සාත්ථකං කත්වා දෙසෙන්ති. **සබ්‍යඤ්ජනන්ති** අක්ඛරපාරිපූරිං කත්වා දෙසෙන්ති. **කෙවලපරිපුණ්ණන්ති** සකලපරිපුණ්ණං අනූනං කත්වා දෙසෙන්ති. **පරිසුද්ධන්ති** පරිසුද්ධං නිජ්ජටං නිග්ගණ්ඨිං කත්වා දෙසෙන්ති. **බ්‍රහ්මචරියං පකාසෙන්තීති** එවං දෙසෙන්තා ච සෙට්ඨචරියභූතං සික්ඛත්තයසඞ්ගහිතං අරියං අට්ඨඞ්ගිකං මග්ගං පකාසෙන්ති. **නෙව ආදිං මනසි කරොතීති** නෙව පුබ්බපට්ඨපනං මනසි කරොති. **කුම්භොති** ඝටො. **නික්කුජ්ජොති** අධොමුඛො ඨපිතො. **එවමෙවන්ති** එත්ථ කුම්භො නික්කුජ්ජො විය අවකුජ්ජපඤ්ඤො පුග්ගලො දට්ඨබ්බො. උදකාසිඤ්චනකාලො විය ධම්මදෙසනාය ලද්ධකාලො. උදකස්ස විවට්ටනකාලො විය තස්මිං ආසනෙ නිසින්නස්ස උග්ගහෙතුං අසමත්ථකාලො. උදකස්ස අසණ්ඨානකාලො විය උට්ඨහිත්වා අසල්ලක්ඛණකාලො වෙදිතබ්බො. **අයං වුච්චතීති** අයං එවරූපො පුග්ගලො **අවකුජ්ජපඤ්ඤොති** වුච්චති. අධොමුඛපඤ්ඤොති අත්ථො.

108. **ආකිණ්ණානීති** පක්ඛිත්තානි. **සතිසම්මොසා පකිරෙය්‍යාති** මුට්ඨස්සතිතාය විකිරෙය්‍ය. **එවමෙවන්ති** එත්ථ උච්ඡඞ්ගො විය උච්ඡඞ්ගපඤ්ඤො පුග්ගලො දට්ඨබ්බො. නානාඛජ්ජකානි විය නානප්පකාරං බුද්ධවචනං. උච්ඡඞ්ගෙ නානාඛජ්ජකානි ඛාදන්තස්ස නිසින්නකාලො විය තස්මිං ආසනෙ නිසින්නස්ස උග්ගහණකාලො. වුට්ඨහන්තස්ස සතිසම්මොසා විකිරණකාලො විය තස්මා ආසනා වුට්ඨාය ගච්ඡන්තස්ස අසල්ලක්ඛණකාලො වෙදිතබ්බො. **අයං වුච්චතීති** අයං එවරූපො පුග්ගලො **උච්ඡඞ්ගපඤ්ඤොති** වුච්චති. උච්ඡඞ්ගසදිසපඤ්ඤොති අත්ථො.

109. **උක්කුජ්ජොති** උපරිමුඛො ඨපිතො. **සණ්ඨාතීති** පතිට්ඨහති. **එවමෙව ඛොති** එත්ථ උපරිමුඛො ඨපිතො කුම්භො විය පුථුපඤ්ඤො පුග්ගලො දට්ඨබ්බො. උදකස්ස ආසිත්තකාලො විය දෙසනාය ලද්ධකාලො. උදකස්ස සණ්ඨානකාලො විය තත්ථ නිසින්නස්ස උග්ගහණකාලො. නො විවට්ටනකාලො විය උට්ඨාය ගච්ඡන්තස්ස සල්ලක්ඛණකාලො වෙදිතබ්බො. **අයං වුච්චතීති** අයං එවරූපො පුග්ගලො **පුථුපඤ්ඤොති** වුච්චති. විත්ථාරිකපඤ්ඤොති අත්ථො.

110. අවීතරාගාදීසු – යථා සොතාපන්නසකදාගාමිනො, එවං පුථුජ්ජනොපි පඤ්චසු කාමගුණෙසු, තීසු ච භවෙසු **අවීතරාගො**. අදබ්බතාය පන න ගහිතො. යථා හි ඡෙකො වඩ්ඪකී දබ්බසම්භාරත්ථං වනං පවිට්ඨො න ආදිතො පට්ඨාය සම්පත්තසම්පත්තරුක්ඛෙ ඡින්දති, යෙ පනස්ස දබ්බසම්භාරුපගා හොන්ති, තෙයෙව ඡින්දති; එවමිධාපි භගවතා දබ්බජාතිකා අරියාව ගහිතා, පුථුජ්ජනා පන අදබ්බතාය න ගහිතාති වෙදිතබ්බා. **කාමෙසු වීතරාගොති** පඤ්චසු කාමගුණෙසු වීතරාගො. **භවෙසු අවීතරාගොති** රූපාරූපභවෙසු අවීතරාගො.

113. පාසාණලෙඛූපමාදීසු – **අනුසෙතීති** අප්පහීනතාය අනුසෙති. **න ඛිප්පං ලුජ්ජතීති** න අන්තරා නස්සති, කප්පුට්ඨානෙනෙව නස්සති. **එවමෙවන්ති** එවං තස්සාපි පුග්ගලස්ස කොධො න අන්තරා පුනදිවසෙ වා අපරදිවසෙ වා නිබ්බාති, අද්ධනියො පන හොති. මරණෙනෙව නිබ්බාතීති අත්ථො. **අයං වුච්චතීති** අයං එවරූපො පුග්ගලො පාසාණලෙඛා විය කුජ්ඣනභාවෙන චිරට්ඨිතිකතො **පාසාණලෙඛූපමොති** වුච්චති.

114. **සො ච ඛ්වස්ස කොධොති** සො අප්පමත්තකෙපි කාරණෙ සහසා කුද්ධස්ස කොධො. **න චිරන්ති** අචිරං අප්පහීනතාය නානුසෙති. යථා පන පථවියං ආකඩ්ඪිත්වා කතලෙඛා වාතාදීහි ඛිප්පං නස්සති, එවමස්ස සහසා උප්පන්නොපි කොධො ඛිප්පමෙව නිබ්බාතීති අත්ථො. **අයං වුච්චතීති** අයං එවරූපො පුග්ගලො පථවියං ලෙඛා විය කුජ්ඣනභාවෙන අචිරට්ඨිතිකතො **පථවීලෙඛූපමොති** වුච්චති.

115. **ආගාළ්හෙනාති** අතිගාළ්හෙන මම්මච්ඡෙදකෙන ථද්ධවචනෙන. **ඵරුසෙනාති** න සොතසුඛෙන. **අමනාපෙනාති** න චිත්තසුඛෙන. **සංසන්දතීති** එකීභවති. **සන්ධියතීති** ඝටයති. **සම්මොදතීති** නිරන්තරො හොති. අථ වා – **සංසන්දතීති** චිත්තකිරියාදීසු චිත්තෙන සමොධානං ගච්ඡති. ඛීරොදකං විය එකීභාවං උපෙතීති අත්ථො. **සන්ධියතීති** ඨානගමනාදීසු කායකිරියාදීසු කායෙන සමොධානං ගච්ඡති. තිලතණ්ඩුලා විය මිස්සීභාවං උපෙතීති අත්ථො. **සම්මොදතීති** උද්දෙසපරිපුච්ඡාදීසු වචීකිරියාසු වාචාය සමොධානං ගච්ඡති. විප්පවාසගතොපි පියසහායකො විය පියතරභාවං උපෙතීති අත්ථො. අපිච – කිච්චකරණීයෙසු තෙහි සද්ධිං ආදිතොව එකකිරියභාවං උපගච්ඡන්තො සංසන්දති. යාව මජ්ඣා පවත්තන්තො සන්ධියති, යාව පරියොසානා අනිවත්තන්තො සම්මොදතීතිපි වෙදිතබ්බො. **අයං වුච්චතීති** අයං එවරූපො පුග්ගලො උදකලෙඛා විය ඛිප්පං සංසන්දනතො **උදකලෙඛූපමොති** වුච්චති.

116. පොත්ථකූපමෙසු – යාය උපමාය තෙ **පොත්ථකූපමාති** වුච්චන්ති, තං තාව උපමං දස්සෙතුං **තයො පොත්ථකාති**ආදි වුත්තං. තත්ථ **නවොති** නවවායිමො. **පොත්ථකොති** සාණවාකසාටකො. **දුබ්බණ්ණොති** විවණ්ණො. **දුක්ඛසම්ඵස්සොති** ඛරසම්ඵස්සො. **අප්පග්ඝොති** අතිබහුං අග්ඝන්තො කහාපණග්ඝනකො හොති. **මජ්ඣිමොති** පරිභොගමජ්ඣිමො. සො හි නවභාවං අතික්කමිත්වා ජිණ්ණභාවං අප්පත්තො මජ්ඣෙ පරිභොගකාලෙපි දුබ්බණ්ණො ච දුක්ඛසම්ඵස්සො ච අප්පග්ඝොයෙව ච හොති. අතිබහුං අග්ඝන්තො අඩ්ඪං අග්ඝති. ජිණ්ණකාලෙ පන අඩ්ඪමාසකං වා කාකණිකං වා අග්ඝති. **උක්ඛලිපරිමජ්ජනන්ති** කාළුක්ඛලිපරිපුඤ්ඡනං.

නවොති උපසම්පදාය පඤ්චවස්සකාලතො හෙට්ඨා ජාතියා සට්ඨිවස්සොපි නවොයෙව. **දුබ්බණ්ණතායාති** සරීරවණ්ණෙනපි ගුණවණ්ණෙනපි දුබ්බණ්ණතාය. දුස්සීලස්ස හි පරිසමජ්ඣෙ නිසින්නස්ස නිත්තෙජතාය සරීරවණ්ණොපි න සම්පජ්ජති, ගුණවණ්ණෙ වත්තබ්බමෙව නත්ථි. **යෙ ඛො පනස්සාති** යෙ ඛො පන තස්ස උපට්ඨාකා වා ඤාතිමිත්තාදයො වා එතං පුග්ගලං සෙවන්ති. **තෙසං තන්ති** තෙසං පුග්ගලානං ඡ සත්ථාරෙ සෙවන්තානං මිච්ඡාදිට්ඨිකානං විය, දෙවදත්තං සෙවන්තානං කොකාලිකාදීනං විය ච තං සෙවනං දීඝරත්තං අහිතාය දුක්ඛාය හොති. **මජ්ඣිමොති** පඤ්චවස්සකාලතො පට්ඨාය යාව නවවස්සකාලා මජ්ඣිමො නාම. **ථෙරොති** දසවස්සකාලතො පට්ඨාය ථෙරො නාම. **එවමාහංසූති** එවං වදන්ති. **කිං නු ඛො තුය්හන්ති** තුය්හං බාලස්ස භණිතෙන කො අත්ථොති වුත්තං හොති. **තථාරූපන්ති** තථාජාතිකං තථාසභාවං උක්ඛෙපනීයකම්මස්ස කාරණභූතං.

117. කාසිකවත්ථූපමෙසු – **කාසිකවත්ථං** නාම තයො කප්පාසංසූ ගහෙත්වා කන්තිතසුත්තෙන වායිතං සුඛුමවත්ථං. තං නවවායිමං අනග්ඝං හොති. පරිභොගමජ්ඣිමං වීසම්පි තිංසම්පි සහස්සානි අග්ඝති. ජිණ්ණකාලෙ පන

අට්ඨපි දසපි සහස්සානි අග්ඝති.

තෙසං තං හොතීති තෙසං සම්මාසම්බුද්ධාදයො සෙවන්තානං විය තං සෙවනං දීඝරත්තං හිතාය සුඛාය හොති. සම්මාසම්බුද්ධඤ්හි එකං නිස්සාය යාවජ්ජකාලා මුච්චනකසත්තානං පමාණං නත්ථි. තථා සාරිපුත්තත්ථෙරමහාමොග්ගල්ලානත්ථෙරෙ අවසෙසෙ ච අසීතිමහාසාවකෙ නිස්සාය සග්ගං ගතසත්තානං පමාණං නත්ථි. යාවජ්ජකාලා තෙසං දිට්ඨානුගතිං පටිපන්නසත්තානම්පි පමාණං නත්ථියෙව. **ආධෙය්‍යං ගච්ඡතීති** තස්ස මහාථෙරස්ස තං අත්ථනිස්සිතං වචනං යථා ගන්ධකරණ්ඩකෙ කාසිකවත්ථං ආධාතබ්බතං ඨපෙතබ්බතං ගච්ඡති, එවං උත්තමඞ්ගෙ සිරස්මිං හදයෙ ච ආධාතබ්බතං ඨපෙතබ්බතම්පි ගච්ඡති. සෙසමෙත්ථ හෙට්ඨා වුත්තානුසාරෙනෙව වෙදිතබ්බං.

118. සුප්පමෙය්‍යාදීසු – සුඛෙන පමෙතබ්බොති **සුප්පමෙය්‍යො. ඉධාති** ඉමස්මිං සත්තලොකෙ. **උද්ධතොති** උද්ධච්චෙන සමන්නාගතො. **උන්නළොති** උග්ගතනළො; තුච්ඡමානං උක්ඛිපිත්වා ඨිතොති අත්ථො. **චපලොති** පත්තමණ්ඩනාදිනා චාපල්ලෙන සමන්නාගතො. **මුඛරොති** මුඛඛරො. **විකිණ්ණවාචොති** අසංයතවචනො. **අසමාහිතොති** චිත්තෙකග්ගතාරහිතො. **විබ්භන්තචිත්තොති** භන්තචිත්තො, භන්තගාවීභන්තමිගීසප්පටිභාගො. **පාකතින්ද්‍රියොති** විවටින්ද්‍රියො. **අයං වුච්චතීති** අයං එවරූපො පුග්ගලො ‘සුප්පමෙය්‍යො’ති වුච්චති. යථා හි පරිත්තස්ස උදකස්ස සුඛෙන පමාණං ගය්හති; එවමෙව ඉමෙහි අගුණඞ්ගෙහි සමන්නාගතස්ස සුඛෙන පමාණං ගය්හති. තෙනෙස ‘සුප්පමෙය්‍යො’ති වුත්තො.

119. දුක්ඛෙන පමෙතබ්බොති **දුප්පමෙය්‍යො. අනුද්ධතාදීනි** වුත්තපටිපක්ඛවසෙන වෙදිතබ්බානි. **අයං වුච්චතීති** අයං එවරූපො පුග්ගලො ‘දුප්පමෙය්‍යො’ති වුච්චති. යථා හි මහාසමුද්දස්ස දුක්ඛෙන පමාණං ගය්හති; එවමෙව ඉමෙහි ගුණඞ්ගෙහි සමන්නාගතස්ස දුක්ඛෙන පමාණං ගය්හති. තාදිසො ‘අනාගාමී නු ඛො, ඛීණාසවො නු ඛො’ති වත්තබ්බතං ගච්ඡති, තෙනෙස ‘දුප්පමෙය්‍යො’ති වුත්තො.

120. න සක්කා පමෙතුන්ති **අප්පමෙය්‍යො**. යථා හි ආකාසස්ස න සක්කා පමාණං ගහෙතුං, එවං ඛීණාසවස්ස. තෙනෙස ‘අප්පමෙය්‍යො’ති වුත්තො.

121. න සෙවිතබ්බාදීසු – **න සෙවිතබ්බොති** න උපසඞ්කමිතබ්බො. **න භජිතබ්බොති** න අල්ලීයිතබ්බො. **න පයිරුපාසිතබ්බොති** න සන්තිකෙ නිසීදනවසෙන පුනප්පුනං උපාසිතබ්බො. **හීනො හොති සීලෙනාති**ආදීසු උපාදායුපාදාය හීනතා වෙදිතබ්බා . යො හි පඤ්ච සීලානි රක්ඛති, සො දස සීලානි රක්ඛන්තෙන න සෙවිතබ්බො. යො පන දස සීලානි රක්ඛති, සො චතුපාරිසුද්ධිසීලං රක්ඛන්තෙන න සෙවිතබ්බො. **අඤ්ඤත්‍ර අනුද්දයා අඤ්ඤත්‍ර අනුකම්පාති** ඨපෙත්වා අනුද්දයඤ්ච අනුකම්පඤ්ච. අත්තනො අත්ථාය එව හි එවරූපො පුග්ගලො න සෙවිතබ්බො. අනුද්දයානුකම්පාවසෙන පන තං උපසඞ්කමිතුං වට්ටති.

122. **සදිසො හොතීති** සමානො හොති. **සීලසාමඤ්ඤගතානං සතන්ති** සීලෙන සමානභාවං ගතානං සන්තානං. **සීලකථා ච නො භවිස්සතීති** එවං සමානසීලානං අම්හාකං සීලමෙව ආරබ්භ කථා භවිස්සති. **සා ච නො ඵාසු භවිස්සතීති** සා ච සීලකථා අම්හාකං ඵාසුවිහාරො සුඛවිහාරො භවිස්සති. **සා ච නො පවත්තිනී භවිස්සතීති** සා ච අම්හාකං කථා දිවසම්පි කථෙන්තානං පවත්තිනී භවිස්සති, න පටිහඤ්ඤිස්සති. ද්වීසු හි සීලවන්තෙසු එකෙන සීලස්ස වණ්ණෙ කථිතෙ ඉතරො අනුමොදති; තෙන තෙසං කථා ඵාසු චෙව හොති, පවත්තිනී ච. එකස්මිං පන දුස්සීලෙ සති දුස්සීලස්ස සීලකථා දුක්කථාති නෙව සීලකථා හොති, න ඵාසු හොති, න පවත්තිනී. **සමාධිපඤ්ඤාකථාසුපි** එසෙව නයො. ද්වෙ හි සමාධිලාභිනො සමාධිකථං, සප්පඤ්ඤා ච පඤ්ඤාකථං කථෙන්තා, රත්තිං වා දිවසං වා අතික්කන්තම්පි න ජානන්ති.

123. **සක්කත්වා ගරුං කත්වාති** සක්කාරඤ්චෙව ගරුකාරඤ්ච කරිත්වා. **අධිකො හොතීති** අතිරෙකො හොති. **සීලක්ඛන්ධන්ති** සීලරාසිං. **පරිපූරෙස්සාමීති** තං අතිරෙකසීලං පුග්ගලං නිස්සාය අත්තනො අපරිපූරං සීලරාසිං පරිපූරං කරිස්සාමි. **තත්ථ තත්ථ පඤ්ඤාය අනුග්ගහෙස්සාමීති** එත්ථ සීලස්ස අසප්පායෙ අනුපකාරධම්මෙ වජ්ජෙත්වා සප්පායෙ උපකාරධම්මෙ සෙවන්තො තස්මිං තස්මිං ඨානෙ සීලක්ඛන්ධං පඤ්ඤාය අනුග්ගණ්හාති නාම. **සමාධිපඤ්ඤාක්ඛන්ධෙසුපි** එසෙව නයො.

124. ජිගුච්ඡිතබ්බාදීසු – **ජිගුච්ඡිතබ්බොති** ගූථං විය ජිගුච්ඡිතබ්බො. **අථ ඛො නන්ති** අථ ඛො අස්ස. **කිත්තිසද්දොති** කථාසද්දො. **එවමෙවන්ති** එත්ථ ගූථකූපො විය දුස්සීල්‍යං දට්ඨබ්බං. ගූථකූපෙ පතිත්වා ඨිතො ධමනීඅහි විය දුස්සීලපුග්ගලො. ගූථකූපතො උද්ධරියමානෙන තෙන අහිනා පුරිසස්ස සරීරං ආරුළ්හෙනාපි අදට්ඨභාවො විය දුස්සීලං සෙවමානස්සාපි තස්ස කිරියාය කාරණභාවො සරීරං ගූථෙන මක්ඛෙත්වා අහිනො ගතකාලො විය දුස්සීලං සෙවමානස්ස පාපකිත්තිසද්දස්ස අබ්භුග්ගමනකාලො වෙදිතබ්බො.

125. **තින්දුකාලාතන්ති** තින්දුකරුක්ඛඅලාතං. **භියොසො මත්තාය විච්චිටායතීති** තඤ්හි ඣායමානං පකතියාපි පපටිකායො මුඤ්චන්තං විච්චිටායති චිටිචිටාති සද්දං කරොති. ඝට්ටිතං පන අධිමත්තං කරොතීති අත්ථො. **එවමෙවන්ති** එවමෙවං කොධනො අත්තනො ධම්මතායපි උද්ධතො චණ්ඩිකතො හුත්වා චරති. අප්පමත්තකං පන වචනං

වුත්තකාලෙ ‘මාදිසං නාම එවං වදතී’ති අතිරෙකතරං උද්ධතො චණ්ඩිකතො හුත්වා චරති. **ගූථකූපොති** ගූථපුණ්ණකූපො, ගූථරාසියෙව වා. ඔපම්මසංසන්දනං පනෙත්ථ පුරිමනයෙනෙව වෙදිතබ්බං. **තස්මා එවරූපො පුග්ගලො අජ්ඣුපෙක්ඛිතබ්බො, න සෙවිතබ්බොති** යස්මා කොධනො අතිසෙවියමානොපි අතිඋපසඞ්කමියමානොපි කුජ්ඣතියෙව, ‘කිං ඉමිනා’ති පටික්කමන්තොපි කුජ්ඣතියෙව, තස්මා පලාලග්ගි විය අජ්ඣුපෙක්ඛිතබ්බො, න සෙවිතබ්බො. කිං වුත්තං හොති? යො හි පලාලග්ගිං අතිඋපසඞ්කමිත්වා තප්පති, තස්ස සරීරං ඣායති. යො අතිපටික්කමිත්වා තප්පති, තස්ස සීතං න වූපසම්මති. අනුපසඞ්කමිත්වා අපටික්කමිත්වා පන මජ්ඣත්තභාවෙන තප්පෙන්තස්ස සීතං වූපසම්මති, කායොපි න ඩය්හති. තස්මා පලාලග්ගි විය කොධනො පුග්ගලො මජ්ඣත්තභාවෙන අජ්ඣුපෙක්ඛිතබ්බො, න සෙවිතබ්බො, න භජිතබ්බො, න පයිරුපාසිතබ්බො.

126. **කල්‍යාණමිත්තොති** සුචිමිත්තො. **කල්‍යාණසහායොති** සුචිසහායො. **සහායොති** සහගාමී සද්ධිංචරො. **කල්‍යාණසම්පවඞ්කොති** කල්‍යාණෙසු සුචිපුග්ගලෙසු සම්පවඞ්කො, තන්නින්නතප්පොණතප්පබ්භාරමානසොති අත්ථො.

127. සීලෙසු පරිපූරකාරීතිආදීසු – **සීලෙසු පරිපූරකාරිනොති** එතෙ අරියසාවකා යානි තානි මග්ගබ්‍රහ්මචරියස්ස ආදිභූතානි, ආදිබ්‍රහ්මචරියකානි, පාරාජිකසඞ්ඛාතානි චත්තාරි මහාසීලසික්ඛාපදානි, තෙසං අවීතික්කමනතො යානි බුද්දානුබුද්දකානි ආපජ්ජන්ති, තෙහි ච වුට්ඨානතො සීලෙසු යං කත්තබ්බං, තං පරිපූරං සමත්තං කරොන්තීති ‘සීලෙසු පරිපූරකාරිනො’ති වුච්චන්ති. සමාධිපාරිබන්ධකානං පන කාමරාගබ්‍යාපාදානං, පඤ්ඤාපාරිබන්ධකස්ස ච සච්චපටිච්ඡාදකස්ස මොහස්ස අසමූහතත්තා, සමාධිං පඤ්ඤඤ්ච භාවෙන්තාපි සමාධිපඤ්ඤාසු යං කත්තබ්බං තං මත්තසො පමාණෙන පදෙසමත්තමෙව කරොන්තීති **සමාධිස්මිං පඤ්ඤාය ච මත්තසො කාරිනොති** වුච්චන්ති. ඉමිනා උපායෙන ඉතරෙසුපි ද්වීසු නයෙසු අත්ථො වෙදිතබ්බො.

තත්‍රායං අපරොපි සුත්තන්තනයො –

> ‘‘ඉධ, භික්ඛවෙ, භික්ඛු සීලෙසු පරිපූරකාරී හොති, සමාධිස්මිං මත්තසො කාරී, පඤ්ඤාය මත්තසො කාරී. සො යානි තානි බුද්දානුබුද්දකානි සික්ඛාපදානි තානි ආපජ්ජතිපි, වුට්ඨාතිපි. තං කිස්ස හෙතු? න හි මෙත්ථ, භික්ඛවෙ, අභබ්බතා වුත්තා. යානි ච ඛො තානි සික්ඛාපදානි ආදිබ්‍රහ්මචරියකානි බ්‍රහ්මචරියසාරුප්පානි, තත්ථ ධුවසීලො ච හොති, ඨිතසීලො ච, සමාදාය සික්ඛති සික්ඛාපදෙසු. සො තිණ්ණං සංයොජනානං පරික්ඛයා සොතාපන්නො හොති, අවිනිපාතධම්මො නියතො සම්බොධිපරායණො. ඉධ පන, භික්ඛවෙ, භික්ඛු සීලෙසු… පෙ…. සො තිණ්ණං සංයොජනානං පරික්ඛයා, රාගදොසමොහානං තනුත්තා, සකදාගාමී හොති; සකිදෙව ඉමං ලොකං ආගන්ත්වා දුක්ඛස්සන්තං කරොති. ඉධ පන, භික්ඛවෙ, භික්ඛු සීලෙසු පරිපූරකාරී හොති, සමාධිස්මිං පරිපූරකාරී, පඤ්ඤාය මත්තසො කාරී. සො යානි තානි…පෙ…. සික්ඛති සික්ඛාපදෙසු. සො පඤ්චන්නං ඔරම්භාගියානං…පෙ…. අනාවත්තිධම්මො තස්මා ලොකා. ඉධ පන, භික්ඛවෙ , භික්ඛු සීලෙසු පරිපූරකාරී, සමාධිස්මිං පරිපූරකාරී, පඤ්ඤාය පරිපූරකාරී. සො යානි තානි බුද්දානුබුද්දකානි…පෙ…. සික්ඛති සික්ඛාපදෙසු. සො ආසවානං ඛයා…පෙ…. උපසම්පජ්ජ විහරතී’’ති (අ. නි. 3.87).

130. සත්ථාරනිද්දෙසෙ – **පරිඤ්ඤං පඤ්ඤපෙතීති** පහානං සමතික්කමං පඤ්ඤපෙති. **තත්‍රාති** තෙසු තීසු ජනෙසු. **තෙන දට්ඨබ්බොති** තෙන පඤ්ඤාපනෙන සො සත්ථා **රූපාවචරසමාපත්තියා ලාභීති** දට්ඨබ්බොති අත්ථො. දුතියවාරෙපි එසෙව නයො. **සම්මාසම්බුද්ධො සත්ථා තෙන දට්ඨබ්බොති** තෙන තිත්ථියෙහි අසාධාරණෙන පඤ්ඤාපනෙන අයං තතියො සත්ථා සබ්බඤ්ඤුබුද්ධො දට්ඨබ්බො. තිත්ථියා හි කාමානං පරිඤ්ඤං පඤ්ඤපෙන්තා රූපභවං වදන්ති. රූපානං පරිඤ්ඤං පඤ්ඤපෙන්තා අරූපභවං වදන්ති. වෙදනානං පරිඤ්ඤං පඤ්ඤපෙන්තා අසඤ්ඤභවං වදන්ති. සම්මා පඤ්ඤපෙන්තා ‘එවං පඤ්ඤපෙය්‍යුං’, නො ච සම්මා පඤ්ඤපෙතුං සක්කොන්ති. සම්මාසම්බුද්ධො පන කාමානං පරිඤ්ඤං පහානං අනාගාමිමග්ගෙන පඤ්ඤපෙති . රූපවෙදනානං පරිඤ්ඤං පහානං අරහත්තමග්ගෙන පඤ්ඤපෙති. **ඉමෙ තයො සත්ථාරොති** ඉමෙ ද්වෙ ජනා බාහිරකා, එකො සම්මාසම්බුද්ධොති – ඉමස්මිං ලොකෙ තයො සත්ථාරො නාම.

131. දුතියෙ සත්ථාරනිද්දෙසෙ – **දිට්ඨෙ චෙව ධම්මෙති** ඉමස්මිං අත්තභාවෙ. **අත්තානං සච්චතො ථෙතතො පඤ්ඤපෙතීති** ‘‘අත්තා නාමෙකො අත්ථි නිච්චො ධුවො සස්සතො’’ති භූතතො ථිරතො පඤ්ඤපෙති. **අභිසම්පරායඤ්චාති** අපරස්මිං අත්තභාවෙ එවමෙව පඤ්ඤපෙති. සෙසමෙත්ථ වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බන්ති.

තිකනිද්දෙසවණ්ණනා.

4. චතුක්කනිද්දෙසවණ්ණනා

132. චතුක්කනිද්දෙසෙ – **අසප්පුරිසොති** ලාමකපුරිසො. පාණං අතිපාතෙතීති **පාණාතිපාතී**. අදින්නං ආදියතීති **අදින්නාදායී**. කාමෙසු මිච්ඡා චරතීති **කාමෙසුමිච්ඡාචාරී**. මුසා වදතීති **මුසාවාදී**. සුරාමෙරයමජ්ජපමාදෙ තිට්ඨතීති **සුරාමෙරයමජ්ජපමාදට්ඨායී.**

133. **පාණාතිපාතෙ සමාදපෙතීති** යථා පාණං අතිපාතෙති, තථා නං තත්ථ ගහණං ගණ්හාපෙති. සෙසෙසුපි එසෙව නයො. **අයං වුච්චතීති** අයං එවරූපො පුග්ගලො යස්මා සයං කතෙන ච දුස්සීල්‍යෙන සමන්නාගතො යඤ්ච සමාදපිතෙන කතං, තතො උපඩ්ඪස්ස දායාදො, තස්මා **අසප්පුරිසෙන අසප්පුරිසතරොති** වුච්චති. **සප්පුරිසොති** උත්තමපුරිසො.

135. **සප්පුරිසෙන සප්පුරිසතරොති** අත්තනා කතෙන සුසීල්‍යෙන සමන්නාගතත්තා යඤ්ච සමාදපිතො කරොති. තතො උපඩ්ඪස්ස දායාදත්තා උත්තමපුරිසෙන උත්තමපුරිසතරො.

136. **පාපොති** අකුසලකම්මපථසඞ්ඛාතෙන දසවිධෙන පාපෙන සමන්නාගතො.

138. **කල්‍යාණොති** කුසලකම්මපථසඞ්ඛාතෙන දසවිධෙන කල්‍යාණධම්මෙන සමන්නාගතො සුද්ධකො භද්‍රකො. සෙසමෙත්ථ හෙට්ඨා වුත්තනයත්තා උත්තානත්ථමෙව.

140. පාපධම්මාදීසු – පාපො ධම්මො අස්සාති **පාපධම්මො.** කල්‍යාණො ධම්මො අස්සාති **කල්‍යාණධම්මො.** සෙසමෙත්ථ උත්තානත්ථමෙව.

144. සාවජ්ජාදීසු – **සාවජ්ජොති** සදොසො. **සාවජ්ජෙන කායකම්මෙනාති** සදොසෙන පාණාතිපාතාදිනා කායකම්මෙන. ඉතරෙසුපි එසෙව නයො. **අයං වුච්චතීති** අයං එවරූපො පුග්ගලො තීහි ද්වාරෙහි ආයූහනකම්මස්ස සදොසත්තා, ගූථකුණපාදිහරිතො පදෙසො විය සාවජ්ජොති වුච්චති.

145. **සාවජ්ජෙන බහුලන්ති** යස්ස සාවජ්ජමෙව කායකම්මං බහු හොති, අප්පං අනවජ්ජං; සො සාවජ්ජෙන බහුලං කායකම්මෙන සමන්නාගතො, අප්පං අනවජ්ජෙනාති වුච්චති. ඉතරෙසුපි එසෙව නයො. කො පන එවරූපො හොතීති? යො ගාමධම්මතාය වා නිගමධම්මතාය වා කදාචි කරහචි උපොසථං සමාදියති, සීලානි පූරෙති. **අයං වුච්චතීති** අයං එවරූපො පුග්ගලො තීහි ද්වාරෙහි ආයූහනකම්මෙසු සාවජ්ජස්සෙව බහුලතාය අනවජ්ජස්ස අප්පතාය **වජ්ජබහුලොති** වුච්චති.

යථා හි එකස්මිං පදෙසෙ දුබ්බණ්ණානි දුග්ගන්ධානි පුප්ඵානි රාසිකතානස්සු, තෙසං උපරි තහං තහං අතිමුත්තකවස්සිකපාටලානි පතිතානි භවෙය්‍යුං. එවරූපො අයං පුග්ගලො වෙදිතබ්බො. යථා පන එකස්මිං පදෙසෙ අතිමුත්තකවස්සිකපාටලානි රාසිකතානස්සු, තෙසං උපරි තහං තහං දුබ්බණ්ණදුග්ගන්ධානි බදරපුප්ඵාදීනි පතිතානි භවෙය්‍යුං. එවරූපො තතියො පුග්ගලො වෙදිතබ්බො. චතුත්ථො පන තීහිපි ද්වාරෙහි ආයූහනකම්මස්ස නිද්දොසත්තා, චතුමධුරභරිතසුවණ්ණපාති විය දට්ඨබ්බො. තෙසු පඨමො අන්ධබාලපුථුජ්ජනො. දුතියො අන්තරන්තරා කුසලස්ස කාරකො ලොකියපුථුජ්ජනො. තතියො සොතාපන්නො සකදාගාමිඅනාගාමිනොපි එතෙනෙව සඞ්ගහිතා. චතුත්ථො ඛීණාසවො. සො හි එකන්තෙන අනවජ්ජොයෙව. අයං අඞ්ගුත්තරට්ඨකථායො.

148. උග්ඝටිතඤ්ඤූආදීසු – **උග්ඝටිතඤ්ඤූති** එත්ථ **උග්ඝටිතං** නාම ඤාණුග්ඝාටනං, ඤාණෙ උග්ඝටිතමත්තෙයෙව ජානාතීති අත්ථො. **සහ උදාහටවෙලායාති** උදාහාරෙ උදාහටමත්තෙයෙව. **ධම්මාභිසමයොති** චතුසච්චධම්මස්ස ඤාණෙන සද්ධිං අභිසමයො. **අයං වුච්චතීති** අයං 'චත්තාරො සතිපට්ඨානා'තිආදිනා නයෙන සංඛිත්තෙන මාතිකාය ඨපියමානාය දෙසනානුසාරෙන ඤාණං පෙසෙත්වා අරහත්තං ගණ්හිතුං සමත්ථො පුග්ගලො උග්ඝටිතඤ්ඤූති වුච්චති.

149. විපඤ්චිතං විත්ථාරිතමෙව අත්ථං ජානාතීති **විපඤ්චිතඤ්ඤූ. අයං වුච්චතීති** අයං සඞ්ඛිත්තෙන මාතිකං ඨපෙත්වා විත්ථාරෙන අත්ථෙ භාජියමානෙ අරහත්තං පාපුණිතුං සමත්ථො පුග්ගලො විපඤ්චිතඤ්ඤූති වුච්චති.

150. උද්දෙසාදීහි නෙතබ්බොති **නෙය්‍යො. අනුපුබ්බෙන ධම්මාභිසමයො හොතීති** අනුක්කමෙන අරහත්තප්පත්ති.

151. බ්‍යඤ්ජනපදමෙව පරමං අස්සාති **පදපරමො. න තාය ජාතියා ධම්මාභිසමයො හොතීති** න තෙන අත්තභාවෙන ඣානං වා විපස්සනං වා මග්ගං වා ඵලං වා නිබ්බත්තෙතුං සක්කොතීති අත්ථො.

152. යුත්තපටිභානාදීසු – පටිභානං වුච්චති ඤාණම්පි, ඤාණස්ස උපට්ඨිතවචනම්පි. තං ඉධ අධිප්පෙතං. අත්ථයුත්තං කාරණයුත්තඤ්ච පටිභානමස්සාති **යුත්තප්පටිභානො**. පුච්ඡිතානන්තරමෙව සීඝං බ්‍යාකාතුං අසමත්ථතාය නො මුත්තං පටිභානමස්සාති **නො මුත්තප්පටිභානො**. ඉමිනා නයෙන සෙසා වෙදිතබ්බා. එත්ථ පන පඨමො – කිඤ්චි කාලං වීමංසිත්වා යුත්තමෙව පෙක්ඛති, **තිපිටකචූළනාගත්ථෙරො** විය. සො කිර පඤ්හං පුට්ඨො පරිග්ගහෙත්වා යුත්තපයුත්තකාරණමෙව කථෙති.

දුතියො – පුච්ඡානන්තරමෙව යෙන වා තෙන වා වචනෙන පටිබාහති, වීමංසිත්වාපි ච යුත්තං න පෙක්ඛති **චතුනිකායිකපණ්ඩිතතිස්සත්ථෙරො** විය. සො කිර පඤ්හං පුට්ඨො පඤ්හපරියොසානම්පි නාගමෙති, යං වා තං වා

කථෙතියෙව. වචනත්ථං පනස්ස වීමංසියමානං කත්ථචි න ලග්ගති.

තතියො – පුච්ඡාසමකාලමෙව යුත්තං පෙක්ඛති, තඞ්ඛණඤ්ඤෙව වචනං බ්‍යාකරොති **තිපිටකචූළාභයත්ථෙරො** විය. සො කිර පඤ්හං පුට්ඨො සීඝමෙව කථෙති, යුත්තපයුත්තකාරණො ච හොති.

චතුත්ථො – පුට්ඨො සමානො නෙව යුත්තං පෙක්ඛති , න යෙන වා තෙන වා පටිබාහිතුං සක්කොති තිබ්බන්ධකාරනිමුග්ගො විය හොති **ලාළුදායිත්ථෙරො** විය.

156. ධම්මකථිකෙසු – **අප්පඤ්ච භාසතීති** සම්පත්තපරිසාය ථොකමෙව කථෙති. **අසහිතඤ්චාති** කථෙන්තො ච පන න අත්ථයුත්තං කාරණයුත්තං කථෙති. **පරිසා චස්ස න කුසලා හොතීති** සොතුං නිසින්නපරිසා චස්ස යුත්තායුත්තං කාරණාකාරණං සිලිට්ඨාසිලිට්ඨං න ජානාතීති අත්ථො. **එවරූපොති** අයං එවංජාතිකො බාලධම්මකථිකො. එවංජාතිකාය බාලපරිසාය ධම්මකථිකොත්වෙව නාමං ලභති. ඉමිනා නයෙන සබ්බත්ථ අත්ථො වෙදිතබ්බො. එත්ථ ච ද්වෙයෙව ජනා සභාවධම්මකථිකා, ඉතරෙ පන ධම්මකථිකානං අන්තරෙ පවිට්ඨත්තා එවං වුත්තා.

157. වලාහකූපමෙසු **වලාහකාති** මෙඝා. **ගජ්ජිතාති** ථනිතා. තත්ථ ගජ්ජිත්වා නො වස්සනභාවො නාම පාපකො. මනුස්සා හි යථා දෙවො ගජ්ජති ‘සුවුට්ඨිකා භවිස්සතී’ති බීජානි නීහරිත්වා වපන්ති. අථ දෙවෙ අවස්සන්තෙ ඛෙත්තෙ බීජානි ඛෙත්තෙයෙව නස්සන්ති, ගෙහෙ බීජානි ගෙහෙයෙව නස්සන්තීති දුබ්භික්ඛං හොති. නො ගජ්ජිත්වා වස්සනභාවොපි පාපකොව. මනුස්සා හි ‘ඉමස්මිං කාලෙ දුබ්බුට්ඨිකා භවිස්සතී’ති නින්නට්ඨානෙසුයෙව වප්පං කරොන්ති. අථ දෙවො වස්සිත්වා සබ්බබීජානි මහාසමුද්දං පාපෙති, දුබ්භික්ඛමෙව හොති. ගජ්ජිත්වා වස්සනභාවො පන භද්දකො. තදා හි සුභික්ඛං හොති. නො ගජ්ජිත්වා නො වස්සනභාවො එකන්තපාපකොව.

භාසිතා හොති නො කත්තාති ‘ඉදානි ගන්ථධුරං පූරෙස්සාමි, වාසධුරං පූරෙස්සාමී’ති කථෙතියෙව, න පන උද්දෙසං ගණ්හාති, න කම්මට්ඨානං භාවෙති.

කත්තා හොති නො භාසිතාති ‘ගන්ථධුරං වා පූරෙස්සාමි වාසධුරං වා’ති න භාසති. සම්පත්තෙ පන කාලෙ තමත්ථං සම්පාදෙති. ඉමිනා නයෙන ඉතරෙපි වෙදිතබ්බා. සබ්බං පනෙතං පච්චයදායකෙනෙව කථිතං. එකො හි ‘අසුකදිවසෙ නාම දානං දස්සාමී’ති සඞ්ඝං නිමන්තෙති, සම්පත්තකාලෙ නො කරොති. අයං පුග්ගලො පුඤ්ඤෙන පරිහායති, භික්ඛුසඞ්ඝොපි ලාභෙන පරිහායති . අපරො සඞ්ඝං අනිමන්තෙත්වාව සක්කාරං කත්වා ‘භික්ඛූ ආනෙස්සාමී’ති න ලභති, සබ්බෙ අඤ්ඤත්ථ නිමන්තිතා හොන්ති. අයම්පි පුඤ්ඤෙන පරිහායති , සඞ්ඝොපි තෙන ලාභෙන පරිහායති. අපරො පඨමං සඞ්ඝං නිමන්තෙත්වා, පච්ඡා සක්කාරං කත්වා දානං දෙති, අයං කිච්චකාරී හොති. අපරො නෙව සඞ්ඝං නිමන්තෙති, න දානං දෙති, අයං ‘පාපපුග්ගලො’ති වෙදිතබ්බො.

158. මූසිකූපමෙසු – **ගාධං කත්තා නො වසිතාති** අත්තනො ආසයං බිලං කූපං ඛණති, නො තත්ථ වසති, කිස්මිඤ්චිදෙව ඨානෙ වසති, එවං බිළාරාදිඅමිත්තවසං ගච්ඡති. ඛත්තාතිපි පාඨො. **වසිතා නො ගාධං කත්තාති** සයං න ඛණති, පරෙන ඛතෙ බිලෙ වසති, එවං ජීවිතං රක්ඛති. තතියා ද්වෙපි කරොන්ති, ජීවිතං රක්ඛති. චතුත්ථා ද්වෙපි අකරොන්තී අමිත්තවසං ගච්ඡති. ඉමාය පන උපමාය උපමිතෙසු පුග්ගලෙසු පඨමො යථා සා මූසිකා ගාධං ඛණති, එවං නවඞ්ගං සත්ථුසාසනං උග්ගණ්හාති. යථා පන සා තත්ථ න වසති, කිස්මිඤ්චිදෙව ඨානෙ වසන්තී, අමිත්තවසං ගච්ඡති; තථා අයම්පි පරියත්තිවසෙන ඤාණං පෙසෙත්වා චතුසච්චධම්මං න පටිවිජ්ඣති, ලොකාමිසට්ඨානෙසුයෙව චරන්තො මච්චුමාරකිලෙසමාරදෙවපුත්තමාරසඞ්ඛාතානං අමිත්තානං වසං ගච්ඡති. දුතියො යථා සා මූසිකා ගාධං න ඛණති, එවං නවඞ්ගං සත්ථුසාසනං න උග්ගණ්හාති. යථා පන පරෙන ඛතබිලෙ වසන්තී ජීවිතං රක්ඛති; එවං පරස්ස කථං සුත්වා චතුසච්චධම්මං පටිවිජ්ඣිත්වා තිණ්ණං මාරානං වසං අතික්කමති. ඉමිනා නයෙන තතියචතුත්ථෙසුපි ඔපම්මසංසන්දනං වෙදිතබ්බං.

159. අම්බූපමෙසු – **ආමං පක්කවණ්ණීති** අන්තො ආමං බහි පක්කසදිසං. **පක්කං ආමවණ්ණීති** අන්තො පක්කං බහි ආමසදිසං. සෙසද්වයෙසුපි එසෙව නයො. තත්ථ යථා අම්බෙ අපක්කභාවො ආමතා හොති, එවං පුග්ගලෙපි පුථුජ්ජනභාවො ආමතා, අරියභාවො පක්කතා. යථා ච තත්ථ පක්කසදිසතා පක්කවණ්ණිතා; එවං පුග්ගලෙපි අරියානං අභික්කමනාදිසදිසතා පක්කවණ්ණිතාති – ඉමිනා නයෙන උපමිතපුග්ගලෙසු ඔපම්මසංසන්දනං වෙදිතබ්බං.

160. කුම්භූපමෙසු – **කුම්භොති** ඝටො. **තුච්ඡොති** අන්තො රිත්තො. **පිහිතොති** පිදහිත්වා ඨපිතො. **පූරොති** අන්තො පුණ්ණො. **විවටොති** විවරිත්වා ඨපිතො. උපමිතපුග්ගලෙසු පනෙත්ථ අන්තො ගුණසාරවිරහිතො තුච්ඡො බාහිරසොභනතාය පිහිතො පුග්ගලො වෙදිතබ්බො. සෙසෙසුපි එසෙව නයො.

161. උදකරහදූපමෙසු – **උදකරහදො** තාව ජණ්ණුමත්තෙපි උදකෙ සති පණ්ණරසසම්භින්නවණ්ණත්තා වා බහලත්තා වා උදකස්ස අපඤ්ඤායමානතලො **උත්තානො ගම්භීරොභාසො** නාම හොති. තිපොරිස චතුපොරිසෙපි පන උදකෙ සති අච්ඡත්තා උදකස්ස පඤ්ඤායමානතලො **ගම්භීරො උත්තානොභාසො** නාම හොති.

උභයකාරණසම්භාවතො පන ඉතරෙ ද්වෙ වෙදිතබ්බා. පුග්ගලොපි කිලෙසුස්සදභාවතො ගුණගම්භීරතාය ච අභාවතො ගුණගම්භීරානං සදිසෙහි අභික්කමාදීහි යුත්තො **උත්තානො ගම්භීරොභාසො** නාම. ඉමිනා නයෙන සෙසාපි වෙදිතබ්බා.

162. බලීබද්දූපමෙසු – **බලීබද්දො** තාව යො අත්තනො ගොගණං ඝට්ටෙති උබ්බෙජෙති, පරගොගණෙ පන සොරතො සුඛසීලො හොති – අයං **සකගවචණ්ඩො නො පරගවචණ්ඩො** නාම. පුග්ගලොපි අත්තනො පරිසං ඝට්ටෙන්තො විජ්ඣන්තො ඵරුසෙන සමුදාචරන්තො, පරපරිසාය පන සොරච්චං නිවාතවුත්තිතං ආපජ්ජන්තො **සකගවචණ්ඩො හොති නො පරගවචණ්ඩො** නාමාති. ඉමිනා නයෙන සෙසාපි වෙදිතබ්බා. නිද්දෙසවාරෙ පනෙත්ථ **උබ්බෙජිතා හොතීති** ඝට්ටෙත්වා විජ්ඣිත්වා උබ්බෙගප්පත්තං කරොතිච්චෙව අත්ථො.

163. ආසීවිසූපමෙසු – **ආසීවිසො** තාව යස්ස විසං ආසුං ආගච්ඡති සීඝං ඵරති; ඝොරං පන න හොති, චිරකාලං න පීළෙති – අයං **ආගතවිසො නො ඝොරවිසො**. සෙසපදෙසුපි එසෙව නයො. පුග්ගලවිභාජනං පන උත්තානත්ථමෙව.

164. **අනනුවිච්ච අපරියොගාහෙත්වා අවණ්ණාරහස්ස වණ්ණං භාසිතා හොතීති**ආදීසු **අනනුවිච්චාති** අතුලයිත්වා, අපරිග්ගණ්හිත්වා. **අපරියොගාහෙත්වාති** පඤ්ඤාය ගුණෙ අනොගාහෙත්වා.

166. **භූතං තච්ඡන්ති** විජ්ජමානතො භූතං, අවිපරීතතො **තච්ඡං. කාලෙනාති** යුත්තපයුත්තකාලෙන. **තත්‍ර කාලඤ්ඤූ හොතීති** යමිදං කාලෙනාති වුත්තං. තත්‍ර යො පුග්ගලො කාලඤ්ඤූ හොති, කාලං ජානාති, තස්ස පඤ්හස්ස වෙය්‍යාකරණත්ථාය ''ඉමස්මිං කාලෙ පුච්ඡිතෙනාපි මයා න කථෙතබ්බං, ඉමස්මිං කාලෙ කථෙතබ්බං''ති – අයං කාලෙන භණති නාම. **උපෙක්ඛකො විහරතීති** මජ්ඣත්තභූතාය උපෙක්ඛාය ඨිතො හුත්වා විහරති. සෙසං සබ්බත්ථ උත්තානත්ථමෙව.

167. උට්ඨානඵලූපජීවීතිආදීසු – යො උට්ඨානවීරියෙනෙව දිවසං වීතිනාමෙත්වා තස්ස නිස්සන්දඵලමත්තං කිඤ්චිදෙව ලභිත්වා ජීවිකං කප්පෙති, තං පන උට්ඨානං ආගම්ම කිඤ්චි පුඤ්ඤඵලං න පටිලභති, තං සන්ධාය **යස්ස පුග්ගලස්ස උට්ඨහතොතිආදි** වුත්තං. **තතූපරි දෙවාති** තතො උපරි බ්‍රහ්මකායිකාදයො දෙවා. තෙසඤ්හි උට්ඨානවීරියෙන කිච්චං නාම නත්ථි. පුඤ්ඤඵලමෙව උපජීවන්ති. **පුඤ්ඤවතො වාති** ඉදං පුඤ්ඤවන්තෙ ඛත්තියබ්‍රාහ්මණාදයො චෙව භුම්මදෙවෙ ආදිං කත්වා නිම්මානරතිපරියොසානෙ දෙවෙ ච සන්ධාය වුත්තං. සබ්බෙපි හෙතෙ වායාමඵලඤ්චෙව පුඤ්ඤඵලඤ්ච අනුභවන්ති. නෙරයිකා පන නෙව උට්ඨානෙන ආජීවං උප්පාදෙතුං සක්කොන්ති, නාපි නෙසං පුඤ්ඤඵලෙන කොචි ආජීවො උප්පජ්ජති.

168. තමාදීසු – ''නීචෙ කුලෙ පච්චාජාතො''තිආදිකෙන තමෙන යුත්තොති **තමො**. කායදුච්චරිතාදීහි පුන නිරයතමූපගමනතො **තමපරායණො. නෙසාදකුලෙති** මිගලුද්දකාදීනං කුලෙ. **වෙනකුලෙති** විලීවකාරකුලෙ. **රථකාරකුලෙති** චම්මකාරකුලෙ. **පුක්කුසකුලෙති** පුප්ඵඡඩ්ඩකකුලෙ. **කසිරවුත්තිකෙති** දුක්ඛවුත්තිකෙ. **දුබ්බණ්ණොති** පංසුපිසාචකො විය ඣාමඛාණුවණ්ණො. **දුද්දසිකොති** විජාතමාතුයාපි අමනාපදස්සනො. **ඔකොටිමකොති** ලකුණ්ඩකො. **කාණොති** එකක්ඛිකාණො වා උභයක්ඛිකාණො වා. **කුණීති** එකහත්ථකුණී වා උභයහත්ථකුණී වා. **ඛඤ්ජොති** එකපාදඛඤ්ජො වා උභයපාදඛඤ්ජො වා. **පක්ඛහතොති** හතපක්ඛො පීඨසප්පී. **පදීපෙය්‍යස්සාති** තෙලකපල්ලකාදිනො පදීපූපකරණස්ස. **එවං පුග්ගලො තමො හොති තමපරායණොති** එත්ථ එකො පුග්ගලො බහිද්ධා ආලොකං අදිස්වා මාතුකුච්ඡිස්මිඤ්ඤෙව කාලං කත්වා අපායෙසු නිබ්බත්තන්තො සකලෙපි කප්පෙ සංසරති. සොපි තමො තමපරායණොව. සො පන කුහකපුග්ගලො භවෙය්‍ය. කුහකස්ස හි එවරූපා නිබ්බත්ති හොතීති වුත්තං.

එත්ථ ච **නීචෙ කුලෙ පච්චාජාතො හොති චණ්ඩාලකුලෙ වාති**ආදීහි ආගමනවිපත්ති චෙව පුබ්බුප්පන්නපච්චයවිපත්ති ච දස්සිතා. **දලිද්දෙති**ආදීහි පවත්තිපච්චයවිපත්ති. **කසිරවුත්තිකෙති**ආදීහි ආජීවුපායවිපත්ති. **දුබ්බණ්ණොති**ආදීහි රූපවිපත්ති. **බව්හාබාධොති**ආදීහි දුක්ඛකාරණසමායොගො. **න ලාභීති**ආදීහි සුඛකාරණවිපත්ති චෙව උපභොගවිපත්ති ච. **කායෙන දුච්චරිතන්ති**ආදීහි තමපරායණභාවස්ස කාරණසමායොගො. **කායස්ස භෙදාති**ආදීහි සම්පරායිකතමූපගමො. සුක්කපක්ඛො වුත්තපටිපක්ඛනයෙන වෙදිතබ්බො.

අපිචෙත්ථ තිවිධාය කුලසම්පත්තියා පච්චාජාතිආදිකෙන ජොතිනා යුත්තතො **ජොති,** ආලොකභූතොති වුත්තං හොති. කායසුචරිතාදීහි පන සග්ගූපපත්තිජොතිභාවූපගමනතො **ජොතිපරායණො. ඛත්තියමහාසාලකුලෙ වාති**ආදීසු **ඛත්තියමහාසාලාති** ඛත්තියා මහාසාරා මහාසාරප්පත්තා ඛත්තියා. යෙසඤ්හි ඛත්තියානං හෙට්ඨිමන්තෙන කොටිසතං නිධානගතං හොති, තයො කහාපණකුම්භා වළඤ්ජනත්ථාය ගෙහමජ්ඣෙ රාසිං කත්වා ඨපිතා හොන්ති, තෙ ඛත්තියමහාසාලා නාම. යෙසං බ්‍රාහ්මණානං අසීතිකොටිධනං නිහිතං හොති, දියඩ්ඪො කහාපණකුම්භො වළඤ්ජනත්ථාය ගෙහමජ්ඣෙ රාසිං කත්වා ඨපිතො හොති, තෙ **බ්‍රාහ්මණමහාසාලා** නාම. යෙසං ගහපතීනං චත්තාලීසකොටිධනං නිහිතං හොති, කහාපණකුම්භො වළඤ්ජත්ථාය ගෙහමජ්ඣෙ රාසිං කත්වා ඨපිතො හොති, තෙ **ගහපතිමහාසාලා** නාම. තෙසං කුලෙති අත්ථො. **අඩ්ඪෙති** ඉස්සරෙ. නිධානගතධනස්ස මහන්තතාය **මහද්ධනෙ.** සුවණ්ණරජතභාජනාදීනං උපභොගභණ්ඩානං මහන්තතාය **මහාභොගෙ.** නිධානගතස්ස ජාතරූපරජතස්ස පහූතතාය **පහූතජාතරූපරජතෙ.** විත්තූපකරණස්ස තුට්ඨිකරණස්ස පහූතතාය **පහූතවිත්තූපකරණෙ.** ගොධනාදීනඤ්ච

සත්තවිධධඤ්ඤානඤ්ච පහූතතාය **පහූතධනධඤ්ඤො. අභිරූපොති** සුන්දරරූපො. **දස්සනීයොති** අඤ්ඤං කම්මං පහාය දිවසම්පි පස්සිතබ්බයුත්තො. **පාසාදිකොති** දස්සනෙනෙව චිත්තපසාදාවහො. **පරමායාති** උත්තමාය. **වණ්ණපොක්ඛරතායාති** පොක්ඛරවණ්ණතාය. පොක්ඛරං වුච්චති සරීරං. තස්ස වණ්ණසම්පත්තියාති අත්ථො. **සමන්නාගතොති** උපෙතො.

169. ඔණතොණතාදීසු – දිට්ඨධම්මිකාය වා සම්පරායිකාය වා සම්පත්තියා විරහිතො **ඔණතො.** නීචො, ලාමකොති අත්ථො. තබ්බිපක්ඛතො **උණ්ණතො.** උච්චො, උග්ගතොති අත්ථො. සෙසමෙත්ථ තමාදීසු වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං. අපිච – **ඔණතොණතොති** ඉදානි නීචො, ආයතිම්පි නීචොව භවිස්සති. **ඔණතුණ්ණතොති** ඉදානි නීචො, ආයතිං උච්චො භවිස්සති. **උණ්ණතොණතොති** ඉදානි උච්චො, ආයතිං නීචො භවිස්සති. **උණ්ණතුණ්ණතොති** ඉදානි උච්චො, ආයතිම්පි උච්චොව භවිස්සතීති.

170. රුක්ඛූපමෙසු – රුක්ඛො තාව **ඵෙග්ගුසාරපරිවාරොති** වනජෙට්ඨකරුක්ඛො සයං ඵෙග්ගු හොති , පරිවාරරුක්ඛා පනස්ස සාරා හොන්ති. ඉමිනා නයෙන සෙසා වෙදිතබ්බා. පුග්ගලෙසු පන සීලසාරවිරහතො ඵෙග්ගුතා, සීලාචාරසමන්නාගමෙන ච සාරතා වෙදිතබ්බා.

171. රූපප්පමාණාදීසු – සම්පත්තියුත්තං රූපං පමාණං කරොතීති **රූපප්පමාණො.** තත්ථ පසාදං ජනෙතීති **රූපප්පසන්නො.** කිත්තිසද්දභූතං ඝොසං පමාණං කරොතීති **ඝොසප්පමාණො.** ආරොහං වාතිආදීසු පන – **ආරොහන්ති** උච්චත්තනං. **පරිණාහන්ති** කිසථූලභාවාපගතං පරික්ඛෙපසම්පත්තිං. **සණ්ඨානන්ති** අඞ්ගපච්චඞ්ගානං දීඝරස්සවට්ටතාදියුත්තට්ඨානෙසු තථාභාවං. **පාරිපූරින්ති** යථාවුත්තප්පකාරානං අනූනතං, ලක්ඛණපරිපුණ්ණභාවං වා. **පරවණ්ණනායාති** පරෙහි පරම්මුඛා නිච්ඡාරිතාය ගුණවණ්ණනාය. **පරථොමනායාති** පරෙහි ථුතිවසෙන ගාථාදිඋපනිබන්ධනෙන වුත්තාය ථොමනාය. **පරපසංසනායාති** පරෙහි සම්මුඛා වුත්තාය පසංසාය. **පරවණ්ණහාරිකායාති** පරම්පරථුතිවසෙන පරෙහි පවත්තිතාය වණ්ණහරණාය.

172. **චීවරලූඛන්ති** චීවරස්ස දුබ්බණ්ණාදිභාවෙන ලූඛතං. **පත්තලූඛන්ති** භාජනස්ස වණ්ණසණ්ඨානවත්ථූහි ලූඛතං. **සෙනාසනලූඛන්ති** නාටකාදිසම්පත්තිවිරහෙන සෙනාසනස්ස ලූඛතං. **විවිධන්ති** අචෙලකාදිභාවෙන අනෙකප්පකාරං. **දුක්කරකාරිකන්ති** සරීරතාපනං.

අපරො නයො – ඉමෙසු හි චතූසු පුග්ගලෙසු රූපෙ පමාණං ගහෙත්වා පසන්නො රූපප්පමාණො නාම. රූපප්පසන්නොති තස්සෙව අත්ථවචනං. ඝොසෙ පමාණං ගහෙත්වා පසන්නො ඝොසප්පමාණො නාම. චීවරලූඛපත්තලූඛෙසු පමාණං ගහෙත්වා පසන්නො ලූඛප්පමාණො නාම. ධම්මෙ පමාණං ගහෙත්වා පසන්නො ධම්මප්පමාණො නාම. ඉතරානි තෙසංයෙව අත්ථවචනානි. සබ්බසත්තෙ ච තයො කොට්ඨාසෙ කත්වා ද්වෙ කොට්ඨාසා රූපප්පමාණා, එකො න රූපප්පමාණො. පඤ්ච කොට්ඨාසෙ කත්වා චත්තාරො කොට්ඨාසා ඝොසප්පමාණා, එකො න ඝොසප්පමාණො. දස කොට්ඨාසෙ කත්වා නව කොට්ඨාසා ලූඛප්පමාණා, එකො න ලූඛප්පමාණො. සතසහස්සං කොට්ඨාසෙ කත්වා පන එකො කොට්ඨාසොව ධම්මප්පමාණො, සෙසා න ධම්මප්පමාණා. එවමයං චතුප්පමාණො ලොකසන්නිවාසො.

එතස්මිං චතුප්පමාණෙ ලොකසන්නිවාසෙ බුද්ධෙසු අප්පසන්නා මන්දා, පසන්නාව බහුකා. රූපප්පමාණස්ස හි බුද්ධරූපතො උත්තරි පසාදාවහං රූපං නාම නත්ථි. ඝොසප්පමාණස්ස බුද්ධානං කිත්තිඝොසතො උත්තරි පසාදාවහො ඝොසො නාම නත්ථි. ලූඛප්පමාණස්ස කාසිකානි වත්ථානි මහාරහානි කඤ්චනභාජනානි තිණ්ණං උතූනං අනුච්ඡවිකෙ සබ්බසම්පත්තියුත්තෙ පාසාදවරෙ පහාය පංසුකූලචීවරසෙලමයපත්තරුක්ඛමූලාදිසෙනාසනසෙවිනො බුද්ධස්ස භගවතො ලූඛතො උත්තරි පසාදාවහං අඤ්ඤං ලූඛං නාම නත්ථි. ධම්මප්පමාණස්ස සදෙවකෙ ලොකෙ අසාධාරණසීලාදිගුණස්ස තථාගතස්ස සීලාදිගුණතො උත්තරි පසාදාවහො අඤ්ඤො සීලාදිගුණො නාම නත්ථි. ඉති භගවා ඉමං චතුප්පමාණිකං ලොකසන්නිවාසං මුට්ඨිනා ගහෙත්වා විය ඨිතොති.

173. අත්තහිතාය පටිපන්නාදීසු – **සීලසම්පන්නොති** සීලෙන සම්පන්නො සමන්නාගතො. **සමාධිසම්පන්නොතිආදීසුපි** එසෙව නයො. එත්ථ ච සීලං ලොකියලොකුත්තරං කථිතං. තථා සමාධිපඤ්ඤා ච. **විමුත්ති** අරහත්තඵලවිමුත්තියෙව. **ඤාණදස්සනං** එකූනවීසතිවිධං පච්චවෙක්ඛණඤාණං. **නො පරන්තිආදීසු** – පරපුග්ගලං ''තයාපි සීලසම්පන්නෙන භවිතුං වට්ටතී''ති වත්වා යථා සීලං සමාදියති, එවං න සමාදපෙති, න ගණ්හාපෙති. එසෙව නයො සබ්බත්ථ. එතෙසු පන චතූසු පඨමො වක්කලිත්ථෙරසදිසො හොති. දුතියො උපනන්දසක්‍යපුත්තසදිසො . තතියො සාරිපුත්තමොග්ගල්ලානත්ථෙරසදිසො. චතුත්ථො දෙවදත්තසදිසොති වෙදිතබ්බො.

174. අත්තන්තපාදීසු – අත්තානං තපති දුක්ඛාපෙතීති **අත්තන්තපො.** අත්තනො පරිතාපනානුයොගං **අත්තපරිතාපනානුයොගං. අචෙලකොති** නිච්චෙලො, නග්ගො. **මුත්තාචාරොති** විසට්ඨාචාරො. උච්චාරකම්මාදීසු ලොකියකුලපුත්තාචාරෙන විරහිතො ඨිතකොව උච්චාරං කරොති, පස්සාවං කරොති, ඛාදති, භුඤ්ජති ච. **හත්ථාපලෙඛනොති** හත්ථෙ පිණ්ඩම්හි නිට්ඨිතෙ ජිව්හාය හත්ථං අපලෙඛති. උච්චාරං වා කත්වා හත්ථස්මිඤ්ඤෙව දණ්ඩකසඤ්ඤී හුත්වා හත්ථෙන අපලෙඛතීති දස්සෙති. තෙ කිර දණ්ඩකං සත්තොති පඤ්ඤපෙන්ති. තස්මා තෙසං

පටිපදං පූරෙන්තො එවං කරොති. භික්ඛාගහණත්ථං ‘එහි භද්දන්තෙ’ති වුත්තො, න එතීති **නඑහිභද්දන්තිකො.** තෙන හි ‘තිට්ඨ භද්දන්තෙ’ති වුත්තොපි න තිට්ඨතීති **නතිට්ඨභද්දන්තිකො.** තදුභයම්පි හෙතං තිත්ථියා ‘‘එතස්ස වචනං කතං භවිස්සතී’’ති න කරොන්ති. **අභිහටන්ති** පුරෙතරං ගහෙත්වා ආහටං භික්ඛං. **උද්දිස්සකතන්ති** ‘‘ඉමං තුම්හෙ උද්දිස්ස කත’’න්ති එවං ආරොචිතභික්ඛං. **න නිමන්තනන්ති** ‘‘අසුකං නාම කුලං වා වීථිං වා ගාමං වා පවිසෙය්‍යාථා’’ති එවං නිමන්තිතභික්ඛම්පි න සාදියති, න ගණ්හාති.

න කුම්භිමුඛාති කුම්භිතො උද්ධරිත්වා දිය්‍යමානං භික්ඛං න ගණ්හාති. **න කළොපිමුඛාති** **කළොපීති** උක්ඛලි, පච්ඡි වා. තතොපි න ගණ්හාති. කස්මා? කුම්භී කළොපියො කටච්ඡුනා පහාරං ලභන්තීති. **න එළකමන්තරන්ති** උම්මාරං අන්තරං කත්වා දිය්‍යමානං න ගණ්හාති. කස්මා? අයං මං නිස්සාය අන්තරකරණං ලභතීති. **දණ්ඩමුසලෙසුපි** එසෙව නයො. **ද්වින්නන්ති** ද්වීසු භුඤ්ජමානෙසු එකස්මිං උට්ඨාය දෙන්තෙ න ගණ්හති. කස්මා? කබළන්තරායො හොතීති. **න ගබ්භිනියාති**ආදීසු පන ගබ්භිනියා කුච්ඡියං දාරකො කිලමති. **පායන්තියා** දාරකස්ස ඛීරන්තරායො හොති. **පුරිසන්තරගතාය** රතිඅන්තරායො හොතීති න ගණ්හාති **න සඞ්කිත්තීසූති** සඞ්කිත්තෙත්වා කතභත්තෙසු. දුබ්භික්ඛසමයෙ කිර අචෙලකසාවකා අචෙලකානං අත්ථාය තතො තතො තණ්ඩුලාදීනි සමාදපෙත්වා භත්තං පචන්ති, උක්කට්ඨාචෙලකො තතො න පටිග්ගණ්හාති. **න යත්ථ සාති** යත්ථ සුනඛො ‘පිණ්ඩං ලභිස්සාමී’ති උපට්ඨිතො හොති, තත්ථ තස්ස අදත්වා ආහටං න ගණ්හාති. කස්මා? එතස්ස පිණ්ඩන්තරායො හොතීති.

සණ්ඩසණ්ඩචාරිනීති සමූහසමූහචාරිනී. සචෙ හි අචෙලකං දිස්වා ‘ඉමස්ස භික්ඛං දස්සාමා’ති මනුස්සකා භත්තගෙහං පවිසන්ති, තෙසු ච පවිසන්තෙසු කළොපිමුඛාදීසු නිලීනා මක්ඛිකා උප්පතිත්වා සණ්ඩසණ්ඩා චරන්ති, තතො ආහටං භික්ඛං න ගණ්හාති. කස්මා? මං නිස්සාය මක්ඛිකානං ගොචරන්තරායො ජාතොති. **ථුසොදකන්ති** සබ්බසස්සසම්භාරෙහි කතං සොවීරකං. එත්ථ ච සුරාපානමෙව සාවජ්ජං. අයං පන එතස්මිම්පි සාවජ්ජසඤ්ඤී. **එකාගාරිකොති** යො එකස්මිංයෙව ගෙහෙ භික්ඛං ලභිත්වා නිවත්තති. **එකාලොපිකොති** යො එකෙනෙව ආලොපෙන යාපෙති. **ද්වාගාරිකාදීසුපි** එසෙව නයො. **එකිස්සාපි දත්තියාති** එකාය දත්තියා. දත්ති නාම එකා ඛුද්දකපාති හොති, යත්ථ අග්ගභික්ඛං පක්ඛිපිත්වා ඨපෙන්ති.

එකාහිකන්ති එකදිවසන්තරිකං. **අඩ්ඪමාසිකන්ති** අඩ්ඪමාසන්තරිකං. **පරියායභත්තභොජනන්ති** වාරභත්තභොජනං. එකාහවාරෙන ද්වීහවාරෙන සත්තාහවාරෙන අඩ්ඪමාසවාරෙනාති – එවං දිවසවාරෙන ආභතභත්තභොජනං. **සාකභක්ඛොති** අල්ලසාකභක්ඛො. **සාමාකභක්ඛොති** සාමාකතණ්ඩුලභක්ඛො. නීවාරාදීසු – **නීවාරා** නාම තාව අරඤ්ඤෙ සයං ජාතා වීහිජාති. **දද්දුලන්ති** චම්මකාරෙහි චම්මං විලිඛිත්වා ඡඩ්ඩිතකසටං. **හටං** වුච්චති සිලෙසොපි, සෙවාලොපි කණිකාරාදිරුක්ඛනිය්‍යාසොපි. **කණන්ති** කුණ්ඩකං. **ආචාමොති** භත්තඋක්ඛලිකාය ලග්ගො ඣාමොදනො. තං ඡඩ්ඩිතට්ඨානෙ ගහෙත්වා ඛාදති. ‘‘ඔදනකඤ්ජිය’’න්තිපි වදන්ති. **පිඤ්ඤාකාදයො** පාකටා එව. **පවත්තඵලභොජීති** පතිතඵලභොජී.

සාණානීති සාණවාකචෙලානි. **මසාණානීති** මිස්සකචෙලානි. **ඡවදුස්සානීති** මතසරීරතො ඡඩ්ඩිතවත්ථානි. එරකතිණාදීනි වා ගන්ථෙත්වා කතනිවාසනානි. **පංසුකූලානීති** පථවියං ඡඩ්ඩිතනන්තකානි. **තිරීටානීති** රුක්ඛත්තචවත්ථානි. **අජිනන්ති** අජිනමිගචම්මං. **අජිනක්ඛිපන්ති** තදෙව මජ්ඣෙ ඵාලිතං. සඛුරකන්තිපි වදන්ති. **කුසචීරන්ති** කුසතිණානි ගන්ථෙත්වා කතචීරකං. **වාකචීරඵලකචීරෙසුපි** එසෙව නයො. **කෙසකම්බලන්ති** මනුස්සකෙසෙහි කතකම්බලං. යං සන්ධාය වුත්තං – ‘‘සෙය්‍යථාපි, භික්ඛවෙ, යානි කානිචි තන්තාවුතානං වත්ථානං කෙසකම්බලො තෙසං පතිකුට්ඨො අක්ඛායතී’’ති (අ. නි. 3.138). **වාළකම්බලන්ති** අස්සවාළාදීහි කතකම්බලං. **උලූකපක්ඛන්ති** උලූකපත්තානි ගන්ථෙත්වා කතනිවාසනං. **උබ්භට්ඨකොති** උද්ධං ඨිතකො.

උක්කුටිකප්පධානමනුයුත්තොති උක්කුටිකවීරියං අනුයුත්තො. ගච්ඡන්තොපි උක්කුටිකොව හුත්වා උප්පතිත්වා උප්පතිත්වා ගච්ඡති. **කණ්ටකාපස්සයිකොති** අයකණ්ටකෙ වා පකතිකණ්ටකෙ වා භූමියං කොට්ටෙත්වා තත්ථ චම්මං අත්ථරිත්වා ඨානචඞ්කමාදීනි කරොති. **සෙය්‍යන්ති** සයන්තොපි තත්ථෙව සෙය්‍යං කප්පෙති. සායං තතියමස්සාති **සායතතියකං.** ‘‘පාතො, මජ්ඣන්හිකෙ, සායන්ති දිවසස්ස තික්ඛත්තුං පාපං පවාහෙස්සාමී’’ති උදකොරොහනානුයොගං අනුයුත්තො විහරති.

175. පරං තපතීති **පරන්තපො.** පරෙසං පරිතාපනානුයොගං **පරපරිතාපනානුයොගං.** ඔරබ්භිකාදීසු – උරබ්භා වුච්චන්ති එළකා. උරබ්භෙ හනතීති **ඔරබ්භිකො. සූකරිකාදීසුපි** – එසෙව නයො. **ලුද්දොති** දාරුණො කක්ඛළො. **මච්ඡඝාතකොති** මච්ඡබන්ධො කෙවට්ටො. **බන්ධනාගාරිකොති** බන්ධනාගාරගොපකො. **කුරූරකම්මන්තාති** දාරුණකම්මන්තා.

176. **මුද්ධාවසිත්තොති** ඛත්තියාභිසෙකෙන මුද්ධනි අභිසිත්තො. **පුරත්ථිමෙන නගරස්සාති** නගරතො පුරත්ථිමදිසාය. **සන්ධාගාරන්ති** යඤ්ඤසාලං . **ඛරාජිනං නිවාසෙත්වාති** සඛුරං අජිනචම්මං නිවාසෙත්වා. **සප්පිතෙලෙනාති** සප්පිනා ච තෙලෙන ච. ඨපෙත්වා හි සප්පිං අවසෙසො යො කොචි ස්නෙහො තෙලන්ති වුච්චති. **කණ්ඩුවමානොති** නඛානං ඡින්නත්තා කණ්ඩුවිතබ්බකාලෙ තෙන කණ්ඩුවමානො. **අනන්තරහිතායාති** අසන්ථතාය.

සරූපවච්ඡායාති සදිසවච්ඡාය. සචෙ ගාවී සෙතා හොති, වච්ඡොපි සෙතකොව සචෙ කබරා වා, රත්තා වා, වච්ඡොපි තාදිසොවාති – එවං සරූපවච්ඡාය. **සො එවමාහාති** සො රාජා එවං වදෙති. **වච්ඡතරාති** තරුණවච්ඡකභාවං අතික්කන්තා බලවවච්ඡා. **වච්ඡතරීසුපි** එසෙව නයො. **බරිහිසත්ථායාති** පරික්ඛෙපකරණත්ථාය චෙව යඤ්ඤභූමියං අත්ථරණත්ථාය ච.

177. **දිට්ඨෙව ධම්මෙති** ඉමස්මිංයෙව අත්තභාවෙ. **නිච්ඡාතොති** ඡාතං වුච්චති තණ්හා, සා අස්ස නත්ථීති නිච්ඡාතො. සබ්බකිලෙසානං නිබ්බුතත්තා **නිබ්බුතො**. අන්තො තාපනකිලෙසානං අභාවා සීතලො ජාතොති **සීතීභූතො**. ඣානමග්ගඵලනිබ්බානසුඛානි පටිසංවෙදෙතීති **සුඛප්පටිසංවෙදී**. **බ්‍රහ්මභූතෙන අත්තනාති** සෙට්ඨභූතෙන අත්තනා.

ඉමං පන පුග්ගලං බුද්ධුප්පාදතො පට්ඨාය දස්සෙතුං – **ඉධ තථාගතොතිආදිමාහ**. තත්ථ **තථාගතොති** අට්ඨහි කාරණෙහි භගවා තථාගතො – තථා ආගතොති තථාගතො, තථා ගතොති තථාගතො, තථලක්ඛණං ආගතොති තථාගතො, තථධම්මෙ යාථාවතො අභිසම්බුද්ධොති තථාගතො, තථදස්සිතාය තථාගතො, තථාවාදිතාය තථාගතො, තථාකාරිතාය තථාගතො, අභිභවනට්ඨෙන තථාගතොති. **අරහං සම්මාසම්බුද්ධොතිආදීනි විසුද්ධිමග්ගෙ** විත්ථාරිතානෙව. **තං ධම්මන්ති** තං වුත්තප්පකාරසම්පදං ධම්මං. **සුණාති ගහපති වාති** කස්මා පඨමං ගහපතිං නිද්දිසති? නිහතමානත්තා උස්සන්නත්තා ච. යෙභුය්‍යෙන හි ඛත්තියකුලතො පබ්බජිතා ජාතිං නිස්සාය මානං කරොන්ති. බ්‍රාහ්මණකුලා පබ්බජිතා මන්තෙ නිස්සාය මානං කරොන්ති. හීනජච්චකුලා පබ්බජිතා අත්තනො විජාතිතාය පතිට්ඨාතුං න සක්කොන්ති. ගහපතිදාරකා පන කච්ඡෙහි සෙදං මුඤ්චන්තෙහි පිට්ඨියා ලොණං පුප්ඵමානාය භූමිං කසිත්වා තාදිසස්ස මානස්ස අභාවතො නිහතමානදප්පා හොන්ති. තෙ පබ්බජිත්වා මානං වා දප්පං වා අකත්වා යථාබලං බුද්ධවචනං උග්ගහෙත්වා විපස්සනාය කම්මං කරොන්තා සක්කොන්ති අරහත්තෙ පතිට්ඨාතුං. ඉතරෙහි ච කුලෙහි නික්ඛමිත්වා පබ්බජිතා නාම න බහුකා, ගහපතිකාව බහුකා. ඉති නිහතමානත්තා උස්සන්නත්තා ච පඨමං ගහපතිං නිද්දිසතීති.

අඤ්ඤතරස්මිං වාති ඉතරෙසං වා කුලානං අඤ්ඤතරස්මිං. **පච්චාජාතොති** පතිජාතො. **තථාගතෙ සද්ධං පටිලභතීති** පරිසුද්ධං ධම්මං සුත්වා ධම්මස්සාමිම්හි තථාගතෙ ''සම්මාසම්බුද්ධො වත සො භගවා''ති සද්ධං පටිලභති. **ඉති පටිසඤ්චික්ඛතීති** එවං පච්චවෙක්ඛති. **සම්බාධො ඝරාවාසොති** සචෙපි සට්ඨිහත්ථෙ ඝරෙ යොජනසතන්තරෙපි වා ද්වෙ ජායම්පතිකා වසන්ති, තථාපි නෙසං සකිඤ්චනසපලිබොධට්ඨෙන ඝරාවාසො සම්බාධොයෙව. **රජොපථොති** රාගරජාදීනං උට්ඨානට්ඨානන්ති මහාඅට්ඨකථායං වුත්තං. ආගමනපථොතිපි වත්තුං වට්ටති. අලග්ගනට්ඨෙන අබ්භොකාසො වියාති **අබ්භොකාසො**. පබ්බජිතො හි කූටාගාරරතනපාසාදෙ ච දෙවවිමානාදීසු ච සුපිහිතද්වාරවාතපානෙසු පටිච්ඡන්නෙසු වසන්තොපි නෙව ලග්ගති, න සජ්ජති, න බජ්ඣති. තෙන වුත්තං – ''අබ්භොකාසො පබ්බජ්ජා''ති.

අපිච – සම්බාධො ඝරාවාසො කුසලකිරියාය ඔකාසාභාවතො. රජොපථො අසංවුතසඞ්කාරට්ඨානං විය රජානං කිලෙසරජානං සන්නිපාතට්ඨානතො. අබ්භොකාසො පබ්බජ්ජා කුසලකිරියාය යථාසුඛං ඔකාසසබ්භාවතො. **නයිදං සුකරං…පෙ…. පබ්බජෙය්‍යන්ති** එත්ථ අයං සඞ්ඛෙපකථා – යදෙතං සික්ඛත්තයබ්‍රහ්මචරියං එකම්පි දිවසං අඛණ්ඩං කත්වා චරිමකචිත්තං පාපෙතබ්බතාය **එකන්තපරිපුණ්ණං**. එකදිවසම්පි ච කිලෙසමලෙන අමලිනං කත්වා චරිමකචිත්තං පාපෙතබ්බතාය **එකන්තපරිසුද්ධං. සඞ්ඛලිඛිතං** ලිඛිතසඞ්ඛසදිසං ධොතසඞ්ඛසප්පටිභාගං චරිතබ්බං. ඉදං න සුකරං අගාරං අජ්ඣාවසතා අගාරමජ්ඣෙ වසන්තෙන එකන්තපරිපුණ්ණං…පෙ…. චරිතුං – ''යංනූනාහං කෙසෙ ච මස්සුඤ්ච ඔහාරෙත්වා කසායරසපීතතාය කාසායානි බ්‍රහ්මචරියං චරන්තානං අනුච්ඡවිකානි වත්ථානි අච්ඡාදෙත්වා පරිදහිත්වා අගාරස්මා නික්ඛමිත්වා අනගාරියං පබ්බජෙය්‍ය''න්ති. එත්ථ ච යස්මා අගාරස්ස හිතං කසිවාණිජ්ජාදිකම්මං ''අගාරිය''න්ති වුච්චති, තඤ්ච පබ්බජ්ජාය නත්ථි, තස්මා පබ්බජ්ජා ''අනගාරිය''න්ති ඤාතබ්බා. **තං අනගාරියං. පබ්බජෙය්‍යන්ති** පටිපජ්ජෙය්‍යං. **අප්පං වාති** සහස්සතො හෙට්ඨා භොගක්ඛන්ධො අප්පො නාම හොති, සහස්සතො පට්ඨාය මහා. අබන්ධනට්ඨෙන ඤාතියෙව **ඤාතිපරිවට්ටො**. සොපි වීසතියා හෙට්ඨා අප්පො හොති, වීසතියා පට්ඨාය මහා.

178. **භික්ඛූනං සික්ඛාසාජීවසමාපන්නොති** යා භික්ඛූනං අධිසීලසඞ්ඛාතා සික්ඛා, තඤ්ච. යත්ථ චෙතෙ සහ ජීවන්ති, එකජීවිකා සභාගවුත්තිනො හොන්ති, තං භගවතා පඤ්ඤත්තසික්ඛාපදසඞ්ඛාතං සාජීවඤ්ච. තත්ථ සික්ඛනභාවෙන සමාපන්නොති **භික්ඛූනං සික්ඛාසාජීවසමාපන්නො. සමාපන්නොති** සික්ඛං පරිපූරෙන්තො සාජීවඤ්ච අවීතික්කමන්තො හුත්වා තදුභයං උපගතොති අත්ථො. **පාණාතිපාතං පහායාතිආදීසු** පාණාතිපාතාදිකථා හෙට්ඨා විත්ථාරිතා එව. **පහායාති** ඉමං පාණාතිපාතචෙතනාසඞ්ඛාතං දුස්සීල්‍යං පජහිත්වා. **පටිවිරතො හොතීති** පහීනකාලතො පට්ඨාය තතො දුස්සීල්‍යතො ඔරතො විරතොව හොති. **නිහිතදණ්ඩො නිහිතසත්ථොති** පරූපඝාතත්ථාය දණ්ඩං වා සත්ථං වා ආදාය අවත්තනතො නික්ඛිත්තදණ්ඩො චෙව නික්ඛිත්තසත්ථො චාති අත්ථො. එත්ථ ච ඨපෙත්වා දණ්ඩං, සබ්බම්පි අවසෙසං උපකරණං සත්තානං විනාසනභාවතො 'සත්ථ'න්ති වෙදිතබ්බං. යං පන භික්ඛූ කත්තරදණ්ඩං වා දන්තකට්ඨවාසිං වා පිප්ඵලිකං වා ගහෙත්වා විචරන්ති, න තං පරූපඝාතත්ථාය. තස්මා නිහිතදණ්ඩා නිහිතසත්ථාත්වෙව සඞ්ඛං ගච්ඡන්ති. **ලජ්ජීති** පාපජිගුච්ඡනලක්ඛණාය ලජ්ජාය සමන්නාගතො. **දයාපන්නොති** දයං මෙත්තචිත්තතං ආපන්නො. **සබ්බපාණභූතහිතානුකම්පීති** සබ්බෙ පාණභූතෙ හිතෙන අනුකම්පකො. තාය දයාපන්නතාය සබ්බෙසං පාණභූතානං හිතචිත්තකොති අත්ථො. **විහරතීති** ඉරියති, පාලෙති.

දින්නමෙව ආදියතීති **දින්නාදායී**. චිත්තෙනපි දින්නමෙව පටිකඞ්ඛතීති **දින්නපාටිකඞ්ඛී**. ථෙනෙතීති ථෙනො. න ථෙනෙන **අථෙනෙන**. අථෙනත්තායෙව **සුචිභූතෙන**. **අත්තනාති** අත්තභාවෙන. අථෙනං සුචිභූතං අත්තභාවං කත්වා විහරතීති වුත්තං හොති.

අබ්‍රහ්මචරියන්ති අසෙට්ඨචරියං. බ්‍රහ්මං සෙට්ඨං ආචාරං චරතීති **බ්‍රහ්මචාරී**. **ආරාචාරීති** අබ්‍රහ්මචරියතො දූරචාරී. **මෙථුනාති** රාගපරියුට්ඨානවසෙන සදිසත්තා මෙථුනකාති ලද්ධවොහාරෙහි පටිසෙවිතබ්බතො මෙථුනාති සඞ්ඛං ගතා අසද්ධම්මා. **ගාමධම්මාති** ගාමවාසීනං ධම්මා.

සච්චං වදතීති **සච්චවාදී**. සච්චෙන සච්චං සන්දහති ඝටෙතීති **සච්චසන්ධො**. න අන්තරන්තරා මුසා වදතීති අත්ථො. යො හි පුරිසො කදාචි මුසා වදති, කදාචි සච්චං, තස්ස මුසාවාදෙන අන්තරිතත්තා සච්චං සච්චෙන න ඝටීයති, තස්මා න සො සච්චසන්ධො. අයං පන න තාදිසො. ජීවිතහෙතුපි මුසා අවත්වා සච්චෙන සච්චං සන්දහතියෙවාති සච්චසන්ධො. **ථෙතොති** ථිරො, ථිරකථොති අත්ථො. එකො හි පුග්ගලො හලිද්දිරාගො විය, ථුසරාසිම්හි නිඛාතඛාණුකො විය, අස්සපිට්ඨෙ ඨපිතකුම්භණ්ඩමිව ච, න ථිරකථො හොති. එකො පාසාණලෙඛා විය, ඉන්දඛීලො විය ච ථිරකථො හොති. අසිනා සීසෙ ඡින්දන්තෙපි ද්වෙ කථා න කථෙති. අයං වුච්චති ථෙතො. **පච්චයිකොති** පත්තියායිතබ්බකො, සද්ධායිකොති අත්ථො. එකච්චො හි පුග්ගලො න පච්චයිකො හොති. ‘ඉදං කෙන වුත්තං? අසුකෙනා’ති වුත්තෙ ‘මා තස්ස වචනං සද්දහථා’ති වත්තබ්බතං ආපජ්ජති. එකො පච්චයිකො හොති. ‘ඉදං කෙන වුත්තං? අසුකෙනා’ති වුත්තෙ ‘යදි තෙන වුත්තං, ඉදමෙව පමාණං, ඉදානි උපපරික්ඛිතබ්බං නත්ථි, එවමෙව ඉද’න්ති වත්තබ්බතං ආපජ්ජති. අයං වුච්චති පච්චයිකො. **අවිසංවාදකො ලොකස්සාති** තාය සච්චවාදිතාය ලොකං න විසංවාදෙතීති අත්ථො.

ඉමෙසං භෙදායාති යෙසං ඉතො සුත්වාති වුත්තානං සන්තිකෙ සුතං, තෙසං භෙදාය. **භින්නානං වා සන්ධාතාති** ද්වින්නං මිත්තානං වා සමානුපජ්ඣායකාදීනං වා කෙනචිදෙව කාරණෙන භින්නානං එකමෙකං උපසඞ්කමිත්වා – ‘තුම්හාකං ඊදිසෙ කුලෙ ජාතානං, එවං බහුස්සුතානං ඉදං න යුත්ත’න්තිආදීනි වත්වා සන්ධානං කත්තා. **අනුප්පදාතාති** සන්ධානානුප්පදාතා. ද්වෙ ජනෙ සමග්ගෙ දිස්වා – ‘තුම්හාකං එවරූපෙ කුලෙ ජාතානං, එවරූපෙහි ගුණෙහි සමන්නාගතානං අනුච්ඡවිකමෙත’න්තිආදීනි වත්වා දළ්හීකම්මං කත්තාති අත්ථො. සමග්ගො ආරාමො අස්සාති **සමග්ගාරාමො**. යත්ථ සමග්ගා නත්ථි, තත්ථ වසිතුම්පි න ඉච්ඡතීති අත්ථො. සමග්ගරාමොතිපි පාළි. අයමෙව අත්ථො. **සමග්ගරතොති** සමග්ගෙසු රතො. තෙ පහාය අඤ්ඤත්‍ර ගන්තුම්පි න ඉච්ඡතීති අත්ථො. සමග්ගෙ දිස්වාපි සුත්වාපි නන්දතීති **සමග්ගනන්දී**. **සමග්ගකරණිං වාචං භාසිතාති** යා වාචා සත්තෙ සමග්ගෙයෙව කරොති, තං සාමග්ගීගුණපරිදීපකමෙව වාචං භාසති, න ඉතරන්ති.

කාලෙන වදතීති **කාලවාදී**. වත්තබ්බයුත්තකාලං සල්ලක්ඛෙත්වා වදතීති අත්ථො. භූතං තථං තච්ඡං සභාවමෙව වදතීති **භූතවාදී**. දිට්ඨධම්මිකසම්පරායිකත්ථසන්නිස්සිතමෙව කත්වා වදතීති **අත්ථවාදී**. නවලොකුත්තරධම්මසන්නිස්සිතං කත්වා වදතීති **ධම්මවාදී**. සංවරවිනයපහානවිනයසන්නිස්සිතං කත්වා වදතීති **විනයවාදී**. නිධානං වුච්චති ඨපනොකාසො. නිධානමස්ස අත්ථීති **නිධානවතී**. හදයෙ නිධාතබ්බයුත්තකං වාචං භාසිතාති අත්ථො. **කාලෙනාති** එවරූපිං භාසමානොපි ච ‘‘අහං නිධානවතිං වාචං භාසිස්සාමී’’ති න අකාලෙන භාසති. යුත්තකාලං පන සල්ලක්ඛෙත්වාව භාසතීති අත්ථො. **සාපදෙසන්ති** සඋපමං, සකාරණන්ති අත්ථො. **පරියන්තවතින්ති** පරිච්ඡෙදං දස්සෙත්වා. යථාස්සා පරිච්ඡෙදො පඤ්ඤායති, එවං භාසතීති අත්ථො. **අත්ථසංහිතන්ති** අනෙකෙහිපි නයෙහි විභජන්තෙන පරියාදාතුං අසක්කුණෙය්‍යතාය අත්ථසම්පන්නං භාසති. යං වා සො අත්ථවාදී අත්ථං වදති, තෙන අත්ථෙන සංහිතත්තා අත්ථසංහිතං වාචං භාසති. න අඤ්ඤං නික්ඛිපිත්වා අඤ්ඤං භාසතීති වුත්තං හොති.

179. **බීජගාමභූතගාමසමාරම්භාති** මූලබීජං, ඛන්ධබීජං, ඵළුබීජං, අග්ගබීජං බීජබීජන්ති පඤ්චවිධස්ස බීජගාමස්ස චෙව යස්ස කස්සචි නීලතිණරුක්ඛාදිකස්ස භූතගාමස්ස ච සමාරම්භා. ඡෙදනභෙදනපචනාදිභාවෙන විකොපනා පටිවිරතොති අත්ථො. **එකභත්තිකොති** පාතරාසභත්තං, සායමාසභත්තන්ති ද්වෙ භත්තානි. තෙසු පාතරාසභත්තං අන්තොමජ්ඣන්හිකෙන පරිච්ඡින්නං. ඉතරං මජ්ඣන්හිකතො උද්ධං අන්තොඅරුණෙන. තස්මා අන්තොමජ්ඣන්හිකෙ දසක්ඛත්තුං භුඤ්ජමානොපි එකභත්තිකොව හොති. තං සන්ධාය වුත්තං – එකභත්තිකොති. රත්තියා භොජනං රත්ති, තතො උපරතොති **රත්තූපරතො**. අතික්කන්තෙ මජ්ඣන්හිකෙ යාව සූරියත්ථඞ්ගමනා භොජනං විකාලභොජනං නාම, තතො විරතත්තා **විරතො විකාලභොජනා**. සාසනස්ස අනනුලොමත්තා විසූකං පටාණීභූතං දස්සනන්ති විසූකදස්සනං. අත්තනා නච්චනනච්චාපනාදිවසෙන නච්චා ච ගීතා ච වාදිතා ච අන්තමසො මයූරනච්චනාපනාදිවසෙනපි පවත්තානං නච්චාදීනං විසූකභූතා දස්සනා චාති **නච්චගීතවාදිතවිසූකදස්සනා**. නච්චාදීනි හි අත්තනා පයොජෙතුං වා පරෙහි පයොජාපෙතුං වා යුත්තානි පස්සිතුං වා නෙව භික්ඛූනං න භික්ඛුනීනං වට්ටන්ති. මාලාදීසු – **මාලාති** යංකිඤ්චි පුප්ඵං. **ගන්ධන්ති** යංකිඤ්චි ගන්ධජාතං. **විලෙපනන්ති** ඡවිරාගකරණං. තත්ථ පිළන්ධන්තො ධාරෙති නාම. ඌනට්ඨානං පූරෙන්තො මණ්ඩෙති නාම. ගන්ධවසෙන ඡවිරාගවසෙන ච සාදියන්තො විභූසෙති නාම. **ඨානං** වුච්චති කාරණං. තස්මා යාය දුස්සීල්‍යචෙතනාය තානි මාලාධාරණාදීනි මහාජනො කරොති, තතො පටිවිරතොති අත්ථො. **උච්චාසයනං** වුච්චති පමාණාතික්කන්තං. **මහාසයනං** අකප්පියසන්ථතං, තතො පටිවිරතොති අත්ථො. **ජාතරූපන්ති** සුවණ්ණං. **රජතන්ති** කහාපණො, ලොහමාසකො, ජතුමාසකො, දාරුමාසකොති යෙ වොහාරං ගච්ඡන්ති. තස්ස උභයස්සාපි පටිග්ගහණා පටිවිරතො, නෙව නං උග්ගණ්හාති, න උග්ගණ්හාපෙති, න උපනික්ඛිත්තං සාදියතීති අත්ථො.

ආමකධඤ්ඤපටිග්ගහණාති සාලිවීහියවගොධුමකඞ්ගුවරකකුද්‍රූසකසඞ්ඛාතස්ස සත්තවිධස්සාපි ආමකධඤ්ඤස්ස පටිග්ගහණා. න කෙවලඤ්ච එතෙසං පටිග්ගහණමෙව, ආමසනම්පි භික්ඛූනං න වට්ටතියෙව. **ආමකමංසපටිග්ගහණා**ති එත්ථ අඤ්ඤත්‍ර ඔදිස්ස අනුඤ්ඤාතා ආමකමච්ඡමංසානං පටිග්ගහණමෙව භික්ඛූනං න වට්ටති, නො ආමසනං. **ඉත්ථිකුමාරිකපටිග්ගහණා**ති එත්ථ **ඉත්ථී**ති පුරිසන්තරගතා. ඉතරා කුමාරිකා නාම. තාසං පටිග්ගහණම්පි ආමසනම්පි අකප්පියමෙව. **දාසිදාසපටිග්ගහණා**ති එත්ථ දාසිදාසවසෙනෙව තෙසං පටිග්ගහණං න වට්ටති. ‘කප්පියකාරකං දම්මි’, ‘ආරාමිකං දම්මී’ති එවං වුත්තෙ පන වට්ටති. **අජෙළකාදීසුපි ඛෙත්තවත්ථු**පරියොසානෙසු කප්පියාකප්පියනයො විනයවසෙන උපපරික්ඛිතබ්බො. තත්ථ **ඛෙත්තං** නාම යස්මිං පුබ්බණ්ණං රුහති. **වත්ථු** නාම යස්මිං අපරණ්ණං රුහති. යත්ථ වා උභයම්පි රුහති තං ඛෙත්තං. තදත්ථාය අකතභූමිභාගො වත්ථු. ඛෙත්තවත්ථුසීසෙන චෙත්ථ වාපිතළාකාදීනිපි සඞ්ගහිතානෙව.

දූතෙය්‍යං වුච්චති දූතකම්මං. ගිහීනං පහිතං පණ්ණං වා සාසනං වා ගහෙත්වා තත්ථ තත්ථ ගමනං . **පහිණගමනං** වුච්චති පරසරං පෙසිතස්ස බුද්දකගමනං. **අනුයොගො** නාම තදුභයකරණං. තස්මා දූතෙය්‍යපහිණගමනානං අනුයොගොති එවමෙත්ථ අත්ථො දට්ඨබ්බො. **කයවික්කයා**ති කයා ච වික්කයා ච. තුලාකූටාදීසු – **කූට**න්ති වඤ්චනං. තත්ථ තුලාකූටං නාම රූපකූටං, අඞ්ගකූටං ගහණකූටං, පටිච්ඡන්නකූටන්ති චතුබ්බිධං හොති. තත්ථ **රූපකූටං** නාම ද්වෙ තුලා සමරූපා කත්වා ගණ්හන්තො මහතියා ගණ්හාති, දදන්තො ඛුද්දිකාය දෙති. **අඞ්ගකූටං** නාම ගණ්හන්තො පච්ඡාභාගෙ හත්ථෙන තුලං අක්කමති, දදන්තො පුබ්බභාගෙ. **ගහණකූටං** නාම ගණ්හන්තො මූලෙ රජ්ජුං ගණ්හාති, දදන්තො අග්ගෙ. **පටිච්ඡන්නකූටං** නාම තුලං සුසිරං කත්වා අන්තො අයචුණ්ණං පක්ඛිපිත්වා ගණ්හන්තො තං පච්ඡාභාගෙ කරොති, දදන්තො අග්ගභාගෙ.

කංසො වුච්චති සුවණ්ණපාති. තාය වඤ්චනං **කංසකූටං**. කථං? එකං සුවණ්ණපාතිං කත්වා අඤ්ඤා ද්වෙ තිස්සො ලොහපාතියො සුවණ්ණවණ්ණා කරොන්ති, තතො ජනපදං ගන්ත්වා කිඤ්චිදෙව අඩ්ඪකුලං පවිසිත්වා සුවණ්ණභාජනානි කිණථා’ති වත්වා අග්ඝෙ පුච්ඡිතෙ සමග්ඝතරං දාතුකාමා හොන්ති. තතො තෙහි ‘කථං ඉමෙසං සුවණ්ණභාවො ජානිතබ්බො’ති වුත්තෙ ‘වීමංසිත්වා ගණ්හථා’ති සුවණ්ණපාතිං පාසාණෙ ඝංසිත්වා සබ්බපාතියො දත්වා ගච්ඡන්ති.

මානකූටං නාම හදයභෙදසිඛාභෙදරජ්ජුභෙදවසෙන තිවිධං හොති. තත්ථ **හදයභෙදො** සප්පිතෙලාදිමිනනකාලෙ ලබ්භති. තානි හි ගණ්හන්තො හෙට්ඨා ඡිද්දෙන මානෙන ‘සණිකං ආසිඤ්චා’ති වත්වා අන්තොභාජනෙ බහුං පග්ඝරාපෙත්වා ගණ්හාති. දදන්තො ඡිද්දං පිධාය සීඝං පූරෙත්වා දෙති. **සිඛාභෙදො** තිලතණ්ඩුලාදිමිනනකාලෙ ලබ්භති. තානි හි ගණ්හන්තො සණිකං සිඛං උස්සාපෙත්වා ගණ්හාති. දදන්තො වෙගෙන පූරෙත්වා සිඛං ඡින්දන්තො දෙති. **රජ්ජුභෙදො** ඛෙත්තවත්ථුමිනනකාලෙ ලබ්භති. ලඤ්ජං අලභන්තා හි ඛෙත්තං අමහන්තම්පි මහන්තං කත්වා මිනන්ති.

උක්කොටනාදීසු – **උක්කොටන**න්ති අස්සාමිකෙ සාමිකෙ කාතුං ලඤ්ජග්ගහණං. **වඤ්චන**න්ති තෙහි තෙහි උපායෙහි පරෙසං වඤ්චනං. තත්‍රිදමෙකං වත්ථු – එකො කිර ලුද්දකො මිගඤ්ච මිගපොතකඤ්ච ගහෙත්වා ආගච්ඡති. තමෙකො ධුත්තො – ‘‘කිං භො මිගො අග්ඝති, කිං මිගපොතකො’’ති ආහ. ‘‘මිගො ද්වෙ කහාපණෙ, මිගපොතකො එක’’න්ති ච වුත්තෙ කහාපණං දත්වා මිගපොතකං ගහෙත්වා ථොකං ගන්ත්වා නිවත්තො , ‘‘න මෙ භො මිගපොතකෙන අත්ථො, මිගං මෙ දෙහී’’ති ආහ. තෙන හි ‘‘ද්වෙ කහාපණෙ දෙහී’’ති. සො ආහ – ‘‘නනු තෙ, භො, මයා පඨමං එකො කහාපණො දින්නො’’ති? ‘‘ආම දින්නො’’ති. ඉදම්පි මිගපොතකං ගණ්හ, එවං සො ච කහාපණො අයඤ්ච කහාපණග්ඝණකො මිගපොතකොති ද්වෙ කහාපණා භවිස්සන්තීති. සො ‘‘කාරණං වදතී’’ති සල්ලක්ඛෙත්වා මිගපොතකං ගහෙත්වා මිගං අදාසීති.

නිකතීති යොගවසෙන වා මායාවසෙන වා අපාමඞ්ගං පාමඞ්ගන්ති, අමණිං මණීති, අසුවණ්ණං සුවණ්ණන්ති කත්වා පතිරූපකෙන වඤ්චනං. **සාචියොගො**ති කුටිලයොගො. එතෙසංයෙව උක්කොටනාදීනමෙතං නාමං. තස්මා උක්කොටනසාචියොගො වඤ්චනසාචියොගො නිකතිසාචියොගොති එවමෙත්ථ අත්ථො දට්ඨබ්බො. කෙචි අඤ්ඤං දස්සෙත්වා අඤ්ඤස්ස පරිවත්තනං ‘සාචියොගො’ති වදන්ති. තං පන වඤ්චනෙනෙව සඞ්ගහිතං.

ඡෙදනාදීසු – **ඡෙදන**න්ති හත්ථච්ඡෙදනාදි. **වධො**ති මාරණං. **බන්ධො**ති රජ්ජුබන්ධනාදීහි බන්ධනං. **විපරාමොසො**ති හිමවිපරාමොසො, ගුම්බවිපරාමොසොති දුවිධො. යඤ්හි හිමපාතසමයෙ හිමෙන පටිච්ඡන්නා හුත්වා මග්ගප්පටිපන්නං ජනං මුසන්ති, අයං **හිමවිපරාමොසො**. යං ගුම්බාදීහි පටිච්ඡන්නා මුසන්ති, අයං **ගුම්බවිපරාමොසො. ආලොපො** වුච්චති ගාමනිගමාදීනං විලොපකරණං. **සහසාකාරො**ති සාහසිකකිරියා. ගෙහං පවිසිත්වා මනුස්සානං උරෙ සත්ථං ඨපෙත්වා ඉච්ඡිතභණ්ඩග්ගහණං. එවමෙතස්මා ඡෙදන...පෙ.... සහසාකාරා පටිවිරතො හොති.

180. **සො සන්තුට්ඨො හොතී**ති සො චතූසු පච්චයෙසු ද්වාදසවිධෙන ඉතරීතරපච්චයසන්තොසෙන සමන්නාගතො හොති. **කායපරිහාරිකෙනා**ති කායං පරිහරණමත්තකෙන. **කුච්ඡිපරිහාරිකෙනා**ති කුච්ඡිපරිහරණමත්තකෙන. **සමාදායෙව පක්කමතී**ති අට්ඨවිධං භික්ඛු පරික්ඛාරමත්තකං සබ්බං ගහෙත්වාව කායපටිබද්ධං කත්වාව ගච්ඡති. ‘‘මම විහාරො පරිවෙණං උපට්ඨාකො’’ති සඞ්ගො වා බද්ධො වා න හොති. සො ජියා

මුත්තසරො විය යූථා පක්කන්තො, මත්තහත්ථී විය ඉච්ඡිතිච්ඡිතං සෙනාසනං වනසණ්ඩං රුක්ඛමූලං වනපත්ථං පබ්භාරං පරිභුඤ්ජන්තො එකොව තිට්ඨති, එකොව නිසීදති. සබ්බිරියාපථෙසු එකොව අදුතියො.

> ‘‘චාතුද්දිසො අප්පටිඝො ච හොති,
> සන්තුස්සමානො ඉතරීතරෙන;
> පරිස්සයානං සහිතා අඡම්භී,
> එකො චරෙ ඛග්ගවිසාණකප්පො’’ති. (සු. නි. 42);

එවං වණ්ණිතං ඛග්ගවිසාණකප්පතං ආපජ්ජති.

ඉදානි තමත්ථං උපමාය සාධෙන්තො, **‘‘සෙය්‍යථාපී’’**තිආදිමාහ. තත්ථ **පක්ඛී සකුණොති** පක්ඛයුත්තො සකුණො. **ඩෙතීති** උප්පතති. අයං පනෙත්ථ සඞ්ඛෙපත්ථො – සකුණො නාම ‘‘අසුකස්මිං පදෙසෙ රුක්ඛො පරිපක්කඵලො’’ති ඤත්වා නානාදිසාහි ආගන්ත්වා නඛපක්ඛතුණ්ඩාදීහි තස්ස ඵලානි විජ්ඣන්තා විධුනන්තා ඛාදන්ති. ‘‘ඉදං අජ්ජතනාය, ඉදං ස්වාතනාය භවිස්සතී’’ති තෙසං න හොති. ඵලෙ පන ඛීණෙ නෙව රුක්ඛස්ස ආරක්ඛං ඨපෙන්ති, න තත්ථ පත්තං වා නඛං වා තුණ්ඩං වා ඨපෙන්ති. අථ ඛො තස්මිං රුක්ඛෙ අනපෙක්ඛො හුත්වා යො යං දිසාභාගං ඉච්ඡති, සො තෙන සපත්තභාරොව උප්පතිත්වා ගච්ඡති. එවමෙව **අයං භික්ඛු නිස්සඞ්ගො** නිරපෙක්ඛොයෙව පක්කමති, තෙන වුත්තං සමාදායෙව පක්කමතීති. **අරියෙනාති** නිද්දොසෙන. **අජ්ඣත්තන්ති** සකෙ අත්තභාවෙ. **අනවජ්ජසුඛන්ති** නිද්දොසසුඛං.

181. **සො චක්ඛුනා රූපං දිස්වාති** සො ඉමිනා අරියෙන සීලක්ඛන්ධෙන සමන්නාගතො භික්ඛු චක්ඛුවිඤ්ඤාණෙන රූපං පස්සිත්වාති අත්ථො. සෙසපදෙසුපි යං වත්තබ්බං, තං සබ්බං හෙට්ඨා වුත්තමෙව. **අබ්‍යාසෙකසුඛන්ති** කිලෙසෙහි අනවසිත්තසුඛං. අවිකිණ්ණසුඛන්තිපි වුත්තං. ඉන්ද්‍රියසංවරසුඛඤ්හි දිට්ඨාදීසු දිට්ඨමත්තාදිවසෙන පවත්තතාය අවිකිණ්ණං හොති.

182. **සො අභික්කන්තෙ පටික්කන්තෙති** සො මනච්ඡට්ඨානං ඉන්ද්‍රියානං සංවරෙන සමන්නාගතො භික්ඛු ඉමෙසු අභික්කන්තපටික්කන්තාදීසු සත්තසු ඨානෙසු සතිසම්පජඤ්ඤවසෙන සම්පජානකාරී හොති. තත්ථ යං වත්තබ්බං සියා, තං **ඣානවිභඞ්ගෙ** වුත්තමෙව.

සො ඉමිනා චාතිආදිනා කිං දස්සෙති? අරඤ්ඤවාසස්ස පච්චයසම්පත්තිං දස්සෙති. යස්ස හි ඉමෙ චත්තාරො පච්චයා නත්ථි , තස්ස අරඤ්ඤවාසො න ඉජ්ඣති, තිරච්ඡානගතෙහි වා වනචරකෙහි වා සද්ධිං වත්තබ්බතං ආපජ්ජති. අරඤ්ඤෙ අධිවත්ථා දෙවතා ‘‘කිං එවරූපස්ස පාපභික්ඛුනො අරඤ්ඤවාසෙනා’’ති භෙරවං සද්දං සාවෙන්ති. හත්ථෙහි සීසං පහරිත්වා පලායනාකාරං කරොන්ති . ‘‘අසුකො භික්ඛු අරඤ්ඤං පවිසිත්වා ඉදඤ්චිදඤ්ච පාපකම්මං අකාසී’’ති අයසො පත්ථරති. යස්ස පනෙතෙ චත්තාරො පච්චයා අත්ථි, තස්ස අරඤ්ඤවාසො ඉජ්ඣති. සො හි අත්තනො සීලං පච්චවෙක්ඛන්තො කිඤ්චි කාළකං වා තිලකං වා අපස්සන්තො පීතිං උප්පාදෙත්වා තං ඛයතො වයතො සම්මසන්තො අරියභූමිං ඔක්කමති. අරඤ්ඤෙ අධිවත්ථා දෙවතා අත්තමනා වණ්ණං භාසන්ති. ඉතිස්ස උදකෙ පක්ඛිත්තතෙලබින්දු විය යසො විත්ථාරිකො හොති. **විවිත්තන්ති**ආදීනි හෙට්ඨා වුත්තත්ථානෙව. **සො එවං සමාහිතෙ චිත්තෙ…පෙ…. යථාකම්මූපගෙ සත්තෙ පජානාතීති** එත්තකෙ ඨානෙ යං වත්තබ්බං සියා, තං සබ්බං **විසුද්ධිමග්ගෙ** වුත්තමෙව.

185. තතියවිජ්ජාය **සො එවං සමාහිතෙ චිත්තෙති** විපස්සනාපාදකං චතුත්ථජ්ඣානචිත්තං වෙදිතබ්බං. **ආසවානං ඛයඤාණායාති** අරහත්තමග්ගඤාණත්ථාය. අරහත්තමග්ගො හි ආසවානං විනාසනතො ආසවානං ඛයොති වුච්චති. තත්‍ර චෙතං ඤාණං තප්පරියාපන්නත්තාති. **චිත්තං අභිනින්නාමෙතීති** විපස්සනාචිත්තං අභිනීහරති. **සො ඉදං දුක්ඛන්ති** එවමාදීසු – ‘‘එත්තකං දුක්ඛං, න ඉතො භිය්‍යො’’ති සබ්බම්පි දුක්ඛසච්චං සරසලක්ඛණපටිවෙධෙන යථාභූතං පජානාති, පටිවිජ්ඣති. තස්ස ච දුක්ඛස්ස නිබ්බත්තිකං තණ්හං – අයං දුක්ඛසමුදයොති; තදුභයම්පි යං ඨානං පත්වා නිරුජ්ඣති, තං තෙසං අප්පවත්තිං නිබ්බානං – අයං දුක්ඛනිරොධොති; තස්ස ච සම්පාපකං අරියමග්ගං – අයං දුක්ඛනිරොධගාමිනී පටිපදාති සරසලක්ඛණපටිවෙධෙන යථාභූතං පජානාති, පටිවිජ්ඣතීති – එවමත්ථො වෙදිතබ්බො.

එවං සරූපතො සච්චානි දස්සෙත්වා ඉදානි කිලෙසවසෙන පරියායතො දස්සෙන්තො **ඉමෙ ආසවාති**ආදිමාහ. **තස්ස එවං ජානතො එවං පස්සතොති** තස්ස එවං ජානන්තස්ස එවං පස්සන්තස්ස සහ විපස්සනාය කොටිප්පත්තං මග්ගං කථෙති. **කාමාසවාති** කාමාසවතො. **විමුච්චතීති** ඉමිනා මග්ගක්ඛණං දස්සෙති. **විමුත්තස්මින්ති** ඉමිනා ඵලක්ඛණං දස්සෙති. මග්ගක්ඛණෙ හි චිත්තං විමුච්චති, ඵලක්ඛණෙ විමුත්තං හොති. **විමුත්තස්මිං විමුත්තමිති ඤාණන්ති** ඉමිනා පච්චවෙක්ඛණඤාණං දස්සෙති. **ඛීණා ජාතීති**ආදීහි තස්ස භූමිං. තෙන හි ඤාණෙන සො පච්චවෙක්ඛන්තො ‘ඛීණා ජාතී’තිආදීනි පජානාති. **වුසිතන්ති** වුට්ඨං පරිවුට්ඨං කතං චරිතං නිට්ඨිතන්ති අත්ථො. **බ්‍රහ්මචරියන්ති** මග්ගබ්‍රහ්මචරියං. පුථුජ්ජනකල්‍යාණකෙන හි සද්ධිං සත්ත සෙක්ඛා බ්‍රහ්මචරියවාසං වසන්ති නාම. ඛීණාසවො වුට්ඨවාසො. තස්මා සො අත්තනො බ්‍රහ්මචරියවාසං පච්චවෙක්ඛන්තො **වුසිතං බ්‍රහ්මචරියන්ති** පජානාති. **කතං කරණීයන්ති** චතූසු සච්චෙසු චතූහි මග්ගෙහි පරිඤ්ඤාපහානසච්ඡිකිරියාභාවනාවසෙන සොළසවිධම්පි කිච්චං නිට්ඨාපිතන්ති අත්ථො. පුථුජ්ජනකල්‍යාණකාදයො හි තං කිච්චං කරොන්ති; ඛීණාසවො කතකරණීයො. තස්මා සො අත්තනො කරණීයං

පච්චවෙක්ඛන්තො. ''කතං කරණීය''න්ති පජානාති. **නාපරං ඉත්ථත්තායාති** ''ඉදානි පුන ඉත්ථභාවාය එවං සොළසකිච්චභාවාය කිලෙසක්ඛයාය වා මග්ගභාවනාකිච්චං නත්ථී''ති පජානාති.

186. සරාගාදීසු – **අප්පහීනොති** වික්ඛම්භනප්පහානෙන වා තදඞ්ගප්පහානෙන වා සමුච්ඡෙදප්පහානෙන වා අප්පහීනො.

187. **ලාභී හොතීති**ආදීසු – **ලාභීති** ලාභවා පටිලභිත්වා ඨිතො. **අජ්ඣත්තං චෙතොසමථස්සාති** නියකජ්ඣත්තසඞ්ඛාතෙ අත්තනො චිත්තෙ උප්පන්නස්ස චෙතොසමථස්ස. **අධිපඤ්ඤාධම්මවිපස්සනායාති** අධිපඤ්ඤාසඞ්ඛාතාය ඛන්ධධම්මෙසු අනිච්චාදිවසෙන පවත්තාය විපස්සනාය. **රූපසහගතානන්ති** රූපනිමිත්තාරම්මණානං රූපාවචරසමාපත්තීනං. **අරූපසහගතානන්ති** න රූපනිමිත්තාරම්මණානං අරූපසමාපත්තීනං. එත්ථ ච පඨමො අට්ඨසමාපත්තිලාභී පුථුජ්ජනො. දුතියො සුක්ඛවිපස්සකඅරියසාවකො. තතියො අට්ඨසමාපත්තිලාභී අරියසාවකො. චතුත්ථො ලොකියමහාජනො වෙදිතබ්බො.

188. අනුසොතගාමීආදීසු – **අනුසොතගාමීති** වට්ටසොතං අනුගතො, වට්ටසොතෙ නිමුග්ගො පුථුජ්ජනො වෙදිතබ්බො. **පටිසොතගාමීති** පටිසොතගමනො . අනුසොතං අගන්ත්වා පටිසොතං ගච්ඡන්තස්සෙතං අධිවචනං. **පාපඤ්ච කම්මං න කරොතීති** පඤ්චඤත්තං වීතික්කමන්තො න කරොති. **සහාපි දුක්ඛෙන සහාපි දොමනස්සෙනාති** කිලෙසපරියුට්ඨානෙ සති උප්පන්නෙන දුක්ඛදොමනස්සෙන සද්ධිම්පි. **පරිපුණ්ණන්ති** තිස්සන්නං සික්ඛානං එකායපි අනූනං. **පරිසුද්ධන්ති** නිරුපක්කිලෙසං. **බ්‍රහ්මචරියන්ති** සෙට්ඨචරියං. ඉමිනා වාරෙන සොතාපන්නසකදාගාමිනො කථිතා. කිං පන තෙ රුදන්තා බ්‍රහ්මචරියං චරන්තීති? ආම. කිලෙසරොදනෙන රුදන්තා චරන්ති නාම. සීලසම්පන්නො පුථුජ්ජනභික්ඛුපි එත්ථෙව සඞ්ගහිතො.

ඨිතත්තොති ඨිතසභාවො. **අනාගාමීති** කාමරාගබ්‍යාපාදෙහි අකම්පනීයචිත්තතාය ච තම්හා ලොකා අනාවත්තිධම්මතාය ච ඨිතසභාවො නාම. **තිණ්ණොති** තණ්හාසොතං උත්තිණ්ණො. **පාරඞ්ගතොති** නිබ්බානපාරං ගතො. **ථලෙ තිට්ඨතීති** අරහත්තඵලසමාපත්තිථලෙ තිට්ඨති. **චෙතොවිමුත්තින්ති** ඵලසමාධිං. **පඤ්ඤාවිමුත්තින්ති** ඵලඤාණං. **අයං වුච්චතීති** අයං ඛීණාසවො ''තිණ්ණො පාරඞ්ගතො ථලෙ තිට්ඨති බ්‍රාහ්මණො''ති වුච්චති. බාහිතපාපතාය හි එස **බ්‍රාහ්මණො** නාම.

189. අප්පස්සුතාදීසු – **අප්පකං සුතං හොතීති** නවඞ්ගෙ සත්ථුසාසනෙ කිඤ්චිදෙව ථොකං සුතං හොති. **න අත්ථමඤ්ඤාය, න ධම්මමඤ්ඤාය ධම්මානුධම්මපටිපන්නො හොතීති** අට්ඨකථඤ්ච පාළිඤ්ච ජානිත්වා ලොකුත්තරධම්මස්ස අනුරූපධම්මං පුබ්බභාගපටිපදං පටිපන්නො න හොති. ඉමිනා නයෙන සබ්බත්ථ අත්ථො වෙදිතබ්බො.

190. සමණමචලාදීසු – **සමණමචලොති** සමණඅචලො, මකාරො පදසන්ධිකරො. නිච්චලසමණො, ථිරසමණොති අත්ථො . **අයං වුච්චතීති** අයං සොතාපන්නො සාසනෙ මූලජාතාය සද්ධාය පතිට්ඨිතත්තා 'සමණමචලො'ති වුච්චති. සකදාගාමී පන රජ්ජනකිලෙසස්ස අත්ථිතාය **සමණපදුමොති** වුත්තො. රත්තට්ඨො හි ඉධ පදුමට්ඨො නාමාති වුත්තං. අනාගාමී කාමරාගසඞ්ඛාතස්ස රජ්ජනකිලෙසස්ස නත්ථිතාය **සමණපුණ්ඩරීකොති** වුත්තො. පණ්ඩරට්ඨො හි ඉධ පුණ්ඩරීකට්ඨො නාමාති වුත්තං . ඛීණාසවො ච ථද්ධභාවකරානං කිලෙසානං අභාවෙන **සමණෙසු සමණසුඛුමාලො** නාමාති වුත්තො. අප්පදුක්ඛට්ඨෙනපි චෙස සමණසුඛුමාලොයෙවාති.

චතුක්කනිද්දෙසවණ්ණනා.

5. පඤ්චකනිද්දෙසවණ්ණනා

191. පඤ්චකෙ – **තත්‍රාති** තෙසු ''ආරභති ච විප්පටිසාරී ච හොතී''තිආදිනා නයෙන හෙට්ඨා උද්දිට්ඨපුග්ගලෙසු. **ය්වායන්ති** යො අයං. **ආරභතීති** එත්ථ ආරම්භසද්දො කම්මකිරියාහිංසනවීරියවිකොපනාපත්තිවීතික්කමෙසු වත්තති. තථා හෙස ''යංකිඤ්චි දුක්ඛං සම්භොති, සබ්බං ආරම්භපච්චයා''ති (සු. නි. 748) කම්මෙ ආගතො. ''මහායඤ්ඤා මහාරම්භා, න තෙ හොන්ති මහප්ඵලා''ති (අ. නි. 4.39) කිරියායං. ''සමණං ගොතමං උද්දිස්ස පාණං ආරභන්තී''ති (ම. නි. 2.51-52) හිංසනෙ. ''ආරභථ, නික්කමථ, යුඤ්ජථ බුද්ධසාසනෙ''ති (සං. නි. 1.185) වීරියෙ. ''බීජගාමභූතගාමසමාරම්භා පටිවිරතො හොතී''ති (දී. නි. 1.10, 194; ම. නි. 1.293) විකොපනෙ. ''ආරභති ච විප්පටිසාරී ච හොතී''ති (අ. නි. 5.142) අයං පන ආපත්තිවීතික්කමෙ ආගතො. තස්මා ආපත්තිවීතික්කමවසෙන ආරභති චෙව තප්පච්චයා විප්පටිසාරී ච හොතීති අයමෙත්ථ අත්ථො.

යථාභූතං නප්පජානාතීති අනධිගතත්තා යථාසභාවතො න ජානාති. **යත්ථස්සාති** යස්මිං අස්ස, යං ඨානං පත්වා එතස්ස පුග්ගලස්ස උප්පන්නා පාපකා අකුසලා ධම්මා අපරිසෙසා නිරුජ්ඣන්තීති අත්ථො. කිං පන පත්වා තෙ නිරුජ්ඣන්තීති? අරහත්තමග්ගං. ඵලප්පත්තස්ස පන නිරුද්ධා නාම හොන්ති. එවං සන්තෙපි ඉධ මග්ගකිච්චවසෙන ඵලමෙව වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. **ආරම්භජාති** ආපත්තිවීතික්කමසම්භවා. **විප්පටිසාරජාති** විප්පටිසාරතො ජාතා.

පවඩ්ඪන්තීති පුනප්පුනං උප්පජ්ජනෙන වඩ්ඪන්ති. **සාධූති** ආයාචනසාධු. ඉදං වුත්තං හොති – යාව අපරද්ධඤ්ච වත ආයස්මතා, එවං සන්තෙපි මයං ආයස්මන්තං යාචාම – ''දෙසෙතබ්බයුත්තකස්ස දෙසනාය, වුට්ඨාතබ්බයුත්තකස්ස වුට්ඨානෙන, ආවිකාතබ්බයුත්තකස්ස ආවිකිරියාය, ආරම්භජෙ ආසවෙ පහාය, සුද්ධන්තෙ ඨිතභාවපච්චවෙක්ඛණෙන විප්පටිසාරජෙ ආසවෙ පටිවිනොදෙත්වා නීහරිත්වා විපස්සනාචිත්තඤ්චෙව විපස්සනාපඤ්ඤඤ්ච භාවෙතූ''ති. **අමුනා පඤ්චමෙන පුග්ගලෙනාති** එතෙන පඤ්චමෙන ඛීණාසවපුග්ගලෙන. **සමසමො භවිස්සතීති** ලොකුත්තරගුණෙහි සමභාවෙනෙව සමො භවිස්සතීති එවං ඛීණාසවෙන ඔවදිතබ්බොති අත්ථො.

ආරභති න විප්පටිසාරී හොතීති ආපත්තිං ආපජ්ජති. තං පන දෙසෙතුං සභාගපුග්ගලං පරියෙසති. තස්මා න විප්පටිසාරී හොති. අඞ්ගුත්තරට්ඨකථායං පන ''වුට්ඨිතත්තා න විප්පටිසාරී හොතී''ති වුත්තං. **න ආරභති විප්පටිසාරී හොතීති** ආපත්තිං නාපජ්ජති, විනයපඤ්ඤත්තියං පන අකොවිදත්තා අනාපත්තියං ආපත්තිසඤ්ඤී හුත්වා විප්පටිසාරී හොති. අඞ්ගුත්තරට්ඨකථායං පන ''සකිං ආපත්තිං ආපජ්ජිත්වා තතො වුට්ඨාය පච්ඡා කිඤ්චාපි නාපජ්ජති, විප්පටිසාරං පන විනොදෙතුං න සක්කොතී''ති වුත්තං. **න ආරභති න විප්පටිසාරී හොතීති** නෙව ආපත්තිං ආපජ්ජති, න විප්පටිසාරී හොති. කතමො පනෙස පුග්ගලොති? ඔස්සට්ඨවීරියපුග්ගලො. සො හි ''කිං මෙ ඉමස්මිං බුද්ධකාලෙ පරිනිබ්බානෙන, අනාගතෙ **මෙත්තෙය්‍යසම්මාසම්බුද්ධකාලෙ** පරිනිබ්බායිස්සාමී''ති විසුද්ධසීලොපි පටිපත්තිං න පූරෙති. සොපි ''කිමත්ථං ආයස්මා පමත්තො විහරති පුථුජ්ජනස්ස නාම ගති අනිබද්ධා. ආයස්මා හි මෙත්තෙය්‍යසම්මාසම්බුද්ධස්ස සම්මුඛභාවං ලභෙය්‍යාපි න ලභෙය්‍යාපීති අරහත්තත්ථාය විපස්සනං භාවෙහී''ති ඔවදිතබ්බොව. සෙසං සබ්බත්ථ වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං.

192. දත්වා අවජානාතීතිආදීසු – එකො භික්ඛු මහාපුඤ්ඤො චතුපච්චයලාභී හොති. සො චීවරාදීනි ලභිත්වා අඤ්ඤං අප්පපුඤ්ඤං ආපුච්ඡති. සොපි තස්මිං පුනප්පුනං ආපුච්ඡන්තෙපි ගණ්හාතියෙව. අථස්ස ඉතරො ථොකං කුපිතො හුත්වා මඞ්කුභාවං උප්පාදෙතුකාමො වදති – ''අයං අත්තනො ධම්මතාය චීවරාදීනි න ලභති, අම්හෙ නිස්සාය ලභතී''ති. එවං පුග්ගලො **දත්වා අවජානාති** නාම. එකො පන එකෙන සද්ධිං ද්වෙ තීණි වස්සානි වසන්තො පුබ්බෙ තං පුග්ගලං ගරුං කත්වා පච්ඡා ගච්ඡන්තෙ ගච්ඡන්තෙ කාලෙ චිත්තීකාරං න කරොති, ආසනාපි න වුට්ඨාති, උපට්ඨානම්පි න ගච්ඡති. එවං පුග්ගලො **සංවාසෙන අවජානාති** නාම.

ආධෙය්‍යමුඛොති ආදිතො ධෙය්‍යමුඛො. පඨමවචනස්මිංයෙව ඨපිතමුඛොති අත්ථො. **අධිමුච්චිතා හොතීති** සද්ධාතා හොති. තත්‍රායං නයො – එකො පුග්ගලො සාරුප්පංයෙව භික්ඛුං 'අසාරුප්පො එසො'ති කථෙති, තං සුත්වා එස නිට්ඨං ගච්ඡති. පුන අඤ්ඤෙන සභාගෙන භික්ඛුනා 'සාරුප්පො අය'න්ති වුත්තෙපි තස්ස වචනං න ගණ්හාති ''අසුකෙන නාම 'අසාරුප්පො අය'න්ති අම්හාකං කථිත''න්ති පුරිමභික්ඛුනොව කථං ගණ්හාති. අපරොපිස්ස දුස්සීලං 'සීලවා'ති කථෙති. තස්ස වචනං සද්දහිත්වා පුන අඤ්ඤෙන ''අසාරුප්පො එස භික්ඛු, නායං තුම්හාකං සන්තිකං උපසඞ්කමිතුං යුත්තො''ති වුත්තොපි තස්ස වචනං අග්ගහෙත්වා පුරිමස්සෙව කථං ගණ්හාති. අපරො වණ්ණම්පි කථිතං ගණ්හාති, අවණ්ණම්පි කථිතං ගණ්හාතියෙව. අයම්පි ආධෙය්‍යමුඛොයෙව නාම. ආධාතබ්බමුඛො යං යං සුණාති, තත්ථ තත්ථ ඨපිතමුඛොති අත්ථො.

ලොලොති සද්ධාදීනං ඉත්තරකාලට්ඨිතිකත්තා අස්සද්ධියාදීහි ලුලිතභාවෙන ලොලො. **ඉත්තරසද්ධොති** පරිත්තසද්ධො, අපරිපුණ්ණසද්ධො. සෙසෙසුපි එසෙව නයො. එත්ථ පන පුනප්පුනං භජනවසෙන සද්ධාව **භත්ති. පෙමං** සද්ධාපෙමං ගෙහසිතපෙමම්පි වට්ටති. **පසාදො** සද්ධාපසාදොව. **එවං පුග්ගලො ලොලො හොතීති** එවං ඉත්තරසද්ධාදිතාය පුග්ගලො ලොලො නාම හොති. හලිද්දිරාගො විය , ථුසරාසිම්හි කොට්ටිතඛාණුකො විය, අස්සපිට්ඨියං ඨපිතකුම්භණ්ඩං විය ච අනිබද්ධට්ඨානො මුහුත්තෙන පසීදති, මුහුත්තෙන කුප්පති.

මන්දො මොමූහොති අඤ්ඤාණභාවෙන මන්දො අවිසදතාය මොමූහො. මහාමූළ්හොති අත්ථො.

193. යොධාජීවූපමෙසු – **යොධාජීවාති** යුද්ධූපජීවිනො. **රජග්ගන්ති** හත්ථිඅස්සාදීනං පාදප්පහාරභින්නාය භූමියා උග්ගතං රජක්ඛන්ධං. **න සන්ථම්භතීති** සන්ථම්භිත්වා ඨාතුං න සක්කොති. **සහති රජග්ගන්ති** රජක්ඛන්ධං දිස්වාපි අධිවාසෙති. **ධජග්ගන්ති** හත්ථිඅස්සාදිපිට්ඨෙසු වා රථෙසු වා උස්සාපිතානං ධජානං අග්ගං. **උස්සාරණන්ති** හත්ථිඅස්සරථාදීනඤ්චෙව බලකායස්ස ච උච්චාසද්දමහාසද්දං. **සම්පහාරෙති** සමාගතෙ අප්පමත්තකෙපි පහාරෙ. **හඤ්ඤතීති** විහඤ්ඤති, විඝාතං ආපජ්ජති. **බ්‍යාපජ්ජතීති** විපත්තිං ආපජ්ජති, පකතිභාවං ජහති. **සහති සම්පහාරන්ති** ද්වෙ තයො පහාරෙ පත්වාපි සහති, අධිවාසෙති . **තමෙව සඞ්ගාමසීසන්ති** තමෙව ජයඛන්ධාවාරට්ඨානං. **අජ්ඣාවසතීති** සත්තාහමත්තං අභිභවිත්වා ආවසති. කිං කාරණා? ලද්ධප්පහාරානං පහාරජග්ගනත්ථඤ්චෙව කතකම්මානං විසෙසං ඤත්වා ඨානන්තරදානත්ථඤ්ච ඉස්සරියසුඛානුභවනත්ථඤ්ච.

194. ඉදානි යස්මා සත්ථු යොධාජීවෙහි කිච්චං නත්ථි, ඉමස්මිං පන සාසනෙ තථාරූපෙ පඤ්ච පුග්ගලෙ දස්සෙතුං ඉදං ඔපම්මං ආභතං, තස්මා තෙ පුග්ගලෙ දස්සෙන්තො **එවමෙවන්ති**ආදිමාහ.

තත්ථ **සංසීදතීති** මිච්ඡාවිතක්කස්මිං විසීදති, අනුපවිසති. **න සක්කොති බ්‍රහ්මචරියං සන්ධාරෙතුන්ති** බ්‍රහ්මචරියවාසං අනුපච්ඡිජ්ජමානං ගොපෙතුං න සක්කොති. **සික්ඛාදුබ්බල්‍යං ආවිකත්වාති** සික්ඛාය දුබ්බලභාවං

පකාසෙත්වා. **කිමස්ස රජග්ගස්මින්ති** කිං තස්ස පුග්ගලස්ස රජග්ගං නාමාති වදති. **අභිරූපාති** අභිරූපවතී. **දස්සනීයාති** දස්සනයොග්ගා. **පාසාදිකාති** දස්සනෙනෙව චිත්තප්පසාදාවහා. **පරමායාති** උත්තමාය. **වණ්ණපොක්ඛරතායාති** සරීරවණ්ණෙන චෙව අඞ්ගසණ්ඨානෙන ච.

196. **ඌහසතීති** අවහසති. **උල්ලපතීති** කථෙති. **උජ්ජග්ඝතීති** පාණිං පහරිත්වා මහාහසිතං හසති. **උප්පණ්ඩෙතීති** උප්පණ්ඩනකථං කථෙති.

197. **අභිනිසීදතීති** අභිභවිත්වා සන්තිකෙ වා එකාසනෙ වා නිසීදති. දුතියපදෙපි එසෙව නයො. **අජ්ඣොත්ථරතීති** අවත්ථරති.

198. **විනිවෙඨෙත්වා විනිමොචෙත්වාති** ගහිතට්ඨානතො තස්ස හත්ථං විනිවෙඨෙත්වා චෙව, මොචෙත්වා ච. සෙසමෙත්ථ උත්තානත්ථමෙව.

199. පිණ්ඩපාතිකෙසු – **මන්දත්තා මොමූහත්තාති** නෙව සමාදානං ජානාති, න ආනිසංසං; අත්තනො පන මන්දත්තා මොමූහත්තා අඤ්ඤාණෙනෙව පිණ්ඩපාතිකො හොති. **පාපිච්ඡො ඉච්ඡාපකතොති** පිණ්ඩපාතිකස්ස මෙ සතො ''අයං පිණ්ඩපාතිකො''ති චතුපච්චයසක්කාරං කරිස්සන්ති. ලජ්ජී, අප්පිච්ඡොතිආදීහි ච ගුණෙහි සම්භාවෙස්සන්තීති. එවං පාපිකාය ඉච්ඡාය ඨත්වා තාය පාපිච්ඡාය අභිභූතො හුත්වා පිණ්ඩපාතිකො හොති. උම්මාදවසෙන පිණ්ඩාය චරන්තො පන **උම්මාදා චිත්තවික්ඛෙපා පිණ්ඩපාතිකො** නාම හොති. **වණ්ණිතන්ති** ඉදං පිණ්ඩපාතිකඞ්ගං නාම බුද්ධෙහි ච බුද්ධසාවකෙහි ච වණ්ණිතං පසත්ථන්ති පිණ්ඩපාතිකො හොති. **අප්පිච්ඡතංයෙව නිස්සායාතිආදීසු** – ''ඉති අප්පිච්ඡො භවිස්සාමි, ඉදං මෙ පිණ්ඩපාතිකඞ්ගං අප්පිච්ඡතාය සංවත්තිස්සති; 'ඉති සන්තුට්ඨො භවිස්සාමි ඉදං මෙ පිණ්ඩපාතිකඞ්ගං සන්තුට්ඨියා සංවත්තිස්සති'; 'ඉති කිලෙසෙ සංලිඛිස්සාමි', ඉදං මෙ පිණ්ඩපාතිකඞ්ගං කිලෙසසල්ලෙඛනත්ථාය සංවත්තිස්සතී''ති පිණ්ඩපාතිකො හොති. **ඉදමත්ථිතන්ති** ඉමාය කල්‍යාණාය පටිපත්තියා අත්ථිකභාවං, ඉමිනා වා පිණ්ඩපාතමත්තෙන අත්ථිකභාවං. යං යං ලද්ධං තෙන තෙනෙව යාපනභාවං නිස්සායාති අත්ථො. **අග්ගොති** ජෙට්ඨකො. සෙසානි තස්සෙව වෙවචනානි.

ගවා ඛීරන්ති ගාවිතො ඛීරං නාම හොති, න විනා ගාවියා. **ඛීරම්හා දධීති**ආදීසුපි එසෙව නයො. **එවමෙවන්ති** යථා එතෙසු පඤ්චසු ගොරසෙසු සප්පිමණ්ඩො අග්ගො; එවමෙවං ඉමෙසු පඤ්චසු පිණ්ඩපාතිකෙසු ය්වායං අප්පිච්ඡතාදීනි නිස්සාය පිණ්ඩපාතිකො හොති. අයං අග්ගො ච සෙට්ඨො ච පාමොක්ඛො ච උත්තමො ච පවරො ච. ඉමෙසු පන පඤ්චසු පිණ්ඩපාතිකෙසු ද්වෙව ජනා පිණ්ඩපාතිකා , තයො න පිණ්ඩපාතිකා. නාමමත්තෙන පන පිණ්ඩපාතිකාති වෙදිතබ්බා. **ඛලුපච්ඡාභත්තිකාදීසුපි** එසෙව නයොති.

පඤ්චකනිද්දෙසවණ්ණනා.

6. ඡක්කනිද්දෙසවණ්ණනා

202. ඡක්කෙ – **තත්‍රාති** තෙසු ඡසු පුග්ගලෙසු. **සම්මාසම්බුද්ධො තෙන දට්ඨබ්බොති** සො පුග්ගලො තෙන අනාචරියකෙන අත්තනා උප්පාදිතෙන සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණෙන සබ්බඤ්ඤුබුද්ධො දට්ඨබ්බො.

පච්චෙකසම්බුද්ධො තෙනාතිආදීසුපි තෙන පච්චෙකසම්බොධිඤාණෙන සො පුග්ගලො පච්චෙකසම්බුද්ධො. තෙන සාවකපාරමීඤාණෙන තෙ පුග්ගලා සාරිපුත්තමොග්ගල්ලානා. තෙන දුක්ඛස්ස අන්තකරණෙන තෙ පුග්ගලා අවසෙසා අරහන්තො. තෙන ඉත්ථත්තං අනාගමනෙන සො පුග්ගලො අනාගාමී. තෙන ඉත්ථත්තං ආගමනෙන තෙ පුග්ගලා සොතාපන්නසකදාගාමිනො දට්ඨබ්බාති.

ඡක්කනිද්දෙසවණ්ණනා.

7. සත්තකනිද්දෙසවණ්ණනා

203. සත්තකෙ – **සකිං නිමුග්ගොති** එකවාරං නිමුග්ගො. **එකන්තකාළකෙහීති** එකන්තෙනෙව කාළකෙහි නත්ථිකවාදඅහෙතුකවාදඅකිරියවාදසඞ්ඛාතෙහි නියතමිච්ඡාදිට්ඨිධම්මෙහි. **එවං පුග්ගලොති** ඉමිනා කාරණෙන පුග්ගලො එකවාරං නිමුග්ගො තථා නිමුග්ගොව හොති. එතස්ස හි පුන භවතො වුට්ඨානං නාම නත්ථීති වදන්ති. මක්ඛලිගොසාලාදයො විය හෙට්ඨා නරකග්ගීනංයෙව ආහාරො හොති.

සාහු සද්ධා කුසලෙසු ධම්මෙසූති කුසලධම්මෙසු සද්ධා නාම සාධුලද්ධිකාති උම්මුජ්ජති. සො තාවතකෙනෙව කුසලෙන උම්මුජ්ජති නාම. **සාධු හිරීතිආදීසුපි** එසෙව නයො. **හායතියෙවාති** චඞ්කවාරෙ ආසිත්තඋදකං විය එකන්තෙන පරිහායතෙව. **එවං පුග්ගලොති** එවං සාහු සද්ධාති. ඉමෙසං සද්ධාදීනං වසෙන එකවාරං උම්මුජ්ජිත්වා තෙසං පරිහානියා පුන නිමුජ්ජතියෙව, දෙවදත්තාදයො විය. දෙවදත්තො හි අට්ඨ සමාපත්තියො, පඤ්ච ච අභිඤ්ඤායො

නිබ්බත්තෙත්වාපි පුන බුද්ධානං පටිකණ්ටකතාය තෙහි ගුණෙහි පරිහීනො රුහිරුප්පාදකම්මං සඞ්ඝභෙදකම්මඤ්ච කත්වා කායස්ස භෙදා දුතියචිත්තවාරෙන නිරයෙ නිබ්බත්ති. කොකාලිකො ද්වෙ අග්ගසාවකෙ උපවදිත්වා පදුමනිරයෙ නිබ්බත්තො.

නෙව හායති නො වඩ්ඪතීති අප්පහොනකකාලෙපි න හායති, පහොනකකාලෙපි න වඩ්ඪති. උභයම්පි පනෙතං අගාරිකෙනපි අනගාරිකෙනපි දීපෙතබ්බං. එකච්චො හි අගාරිකො අප්පහොනකකාලෙ පක්ඛිකභත්තං වා සලාකභත්තං වා වස්සාවාසිකං වා උපනිබන්ධාපෙති. සො පච්ඡා පහොනකකාලෙපි පක්ඛිකභත්තාදිමත්තමෙව පවත්තෙති. අනගාරිකොපි ආදිම්හි අප්පහොනකකාලෙ උද්දෙසං වා ධුතඞ්ගං වා ගණ්හාති, මෙධාබලවීරියසම්පත්තියා පහොනකකාලෙපි තතො උත්තරිං න කරොති. **එවං පුග්ගලොති** එවං ඉමාය සද්ධාදීනං ඨිතියා පුග්ගලො උම්මුජ්ජිත්වා ඨිතො නාම හොති.

උම්මුජ්ජිත්වා විපස්සති විලොකෙතීති සොතාපන්නො පුග්ගලො උට්ඨහිත්වා ගමනමග්ගං ගන්තබ්බං දිසං වා ආලොකෙති නාම.

උම්මුජ්ජිත්වා පතරතීති සකදාගාමිපුග්ගලො කිලෙසතනුතාය උට්ඨහිත්වා ගන්තබ්බදිසාභිමුඛො පතරති නාම.

පතිගාධප්පත්තො හොතීති අනාගාමිපුග්ගලො උට්ඨාය විලොකෙත්වා පතරිත්වා ගන්ත්වා එකස්මිං ඨානෙ පතිට්ඨාපත්තො නාම හොති, තිට්ඨති, න පුනාගච්ඡති.

තිණ්ණො පාරඞ්ගතො ථලෙ තිට්ඨතීති සබ්බකිලෙසොඝං තරිත්වා පරතීරං ගන්ත්වා නිබ්බානථලෙ ඨිතො නාම හොති. ඉමෙ පන සත්ත පුග්ගලා උදකොපමෙන දීපිතා.

සත්ත කිර ජඞ්ඝවාණිජා අද්ධානමග්ගපටිපන්නා අන්තරාමග්ගෙ එකං පුණ්ණනදිං පාපුණිංසු. තෙසු පඨමං ඔතිණ්ණො උදකභීරුකො පුරිසො ඔතිණ්ණට්ඨානෙයෙව නිමුජ්ජිත්වා පුන උට්ඨාතුං නාසක්ඛි, අන්තොයෙව මච්ඡකච්ඡපභක්ඛො ජාතො. දුතියො ඔතිණ්ණට්ඨානෙ නිමුජ්ජිත්වා සකිං උට්ඨහිත්වා පුන නිමුග්ගො උට්ඨාතුං නාසක්ඛි, අන්තොයෙව මච්ඡකච්ඡපභක්ඛො ජාතො. තතියො නිමුජ්ජිත්වා උට්ඨහි. සො මජ්ඣෙ නදියා ඨත්වා නෙව ඔරතො ආගන්තුං, න පරතො ගන්තුං අසක්ඛි . චතුත්ථො උට්ඨාය ඨිතො උත්තරණතිත්ථං ඔලොකෙසි. පඤ්චමො ඔතරණතිත්ථං ඔලොකෙත්වා පතරි. ඡට්ඨො තරිත්වා පාරිමතීරං ගන්ත්වා කටිප්පමාණෙ උදකෙ ඨිතො. සත්තමො පාරිමතීරං ගන්ත්වා ගන්ධචුණ්ණාදීහි න්හාත්වා වරවත්ථානි නිවාසෙත්වා සුරභිවිලෙපනං විලිම්පිත්වා නීලුප්පලාදීනි පිළන්ධිත්වා නානාලඞ්කාරපටිමණ්ඩිතො මහානගරං පවිසිත්වා පාසාදවරමාරුය්හ උත්තමභොජනං භුඤ්ජි.

තත්ථ සත්ත ජඞ්ඝවාණිජා විය ඉමෙ සත්ත පුග්ගලා. නදී විය වට්ටං. පඨමස්ස උදකභීරුකස්ස පුරිසස්ස ඔතිණ්ණට්ඨානෙයෙව නිමුජ්ජනං විය මිච්ඡාදිට්ඨිකස්ස වට්ටෙ නිමුජ්ජනං. උම්මුජ්ජිත්වා නිමුග්ගපුරිසො විය සද්ධාදීනං උප්පත්තිමත්තකෙන උම්මුජ්ජිත්වා තෙසං පරිහානියා නිමුග්ගපුග්ගලො. මජ්ඣෙ නදියා ඨිතො විය සද්ධාදීනං ඨිතියා ඨිතපුග්ගලො. උත්තරණතිත්ථං ඔලොකෙන්තො විය ගන්තබ්බමග්ගං ගන්තබ්බදිසං වා ඔලොකෙන්තො සොතාපන්නො. පතරිතපුරිසො විය කිලෙසතනුතාය පතරන්තො සකදාගාමී. තරිත්වා කටිමත්තෙ උදකෙ ඨිතපුරිසො විය අනාවත්තිතධම්මතාය ඨිතො අනාගාමී. න්හත්වා පාරිමතීරං උත්තරිත්වා ථලෙ ඨිතපුරිසො විය චත්තාරො ඔඝෙ අතික්කමිත්වා නිබ්බානථලෙ ඨිතො ඛීණාසවබ්‍රාහ්මණො. ථලෙ ඨිතපුරිසස්ස නගරං පවිසිත්වා පාසාදවරං ආරුය්හ උත්තමභොජනභුඤ්ජනං විය ඛීණාසවස්ස නිබ්බානාරම්මණං ඵලසමාපත්තිං අප්පෙත්වා වීතිනාමනං වෙදිතබ්බං. උභතොභාගවිමුත්තාදයො හෙට්ඨා පකාසිතායෙවාති.

සත්තකනිද්දෙසවණ්ණනා.

207. අට්ඨකනවකනිද්දෙසාපි හෙට්ඨා වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බා.

10. දසකනිද්දෙසවණ්ණනා

209. දසකනිද්දෙසෙ – **ඉධාති** කාමාවචරභූමියං. කාමාවචරභූමියඤ්හි සත්තක්ඛත්තුපරමාදීනං කාමාවචරභූමියඤ්ඤෙව නිට්ඨා හොති. කාමාවචරත්තභාවෙනෙව අරහත්තප්පත්ති ච අනුපාදිසෙසනිබ්බානප්පත්ති ච හොතීති අත්ථො.

ඉධ විහායාති ඉධ කාමාවචරෙ අත්තභාවෙ විහාය සුද්ධාවාසත්තභාවෙ ඨිතානං නිට්ඨා හොතීති අත්ථො. අන්තරාපරිනිබ්බායිආදයො හි ඉධ අනාගාමිඵලං පත්වා ඉතො චුතා සුද්ධාවාසෙසු උප්පජ්ජිත්වා තෙන අත්තභාවෙන අරහත්තඤ්චෙව අනුපාදිසෙසනිබ්බානධාතුඤ්ච පාපුණන්ති. තෙන වුත්තං – ‘‘ඉමෙසං පඤ්චන්නං ඉධ විහාය නිට්ඨා’’ති.

නිගමනකථා

එත්තාවතා ච –

යං වෙ පුග්ගලපඤ්ඤත්තිං, ලොකෙ අප්පටිපුග්ගලො;
නාතිසඞ්ඛෙපතො සත්ථා, දෙසෙසි තිදසාලයෙ.

තස්සා අට්ඨකථඤ්චෙව, දීපභාසාය සඞ්ඛතං;
ආගමට්ඨකථායො ච, ඔගාහෙත්වා අසෙසතො.

සුවිභත්තො අසංකිණ්ණො, යො යො අත්ථො යහිං යහිං;
තතො තතො තං ගහෙත්වා, පහාය අතිවිත්ථාරං.

විසුද්ධිමග්ගෙ යං වුත්තං, තං අනාදාය සඞ්ඛතා;
නාතිසඞ්ඛෙපවිත්ථාර-නයෙනට්ඨකථා අයං.

තං එතං සත්තමත්තෙහි, භාණවාරෙහි තන්තියා;
චිරට්ඨිතත්ථං ධම්මස්ස, සඞ්ඛරොන්තෙන යං මයා.

සම්පත්තං කුසලං තෙන, සද්ධම්මං සුඛුමං සිවං;
ඔලොකෙන්තු විසුද්ධෙන, පාණයො ධම්මචක්ඛුනාති.

පුග්ගලපඤ්ඤත්ති-අට්ඨකථා නිට්ඨිතා.

නමො තස්ස භගවතො අරහතො සම්මාසම්බුද්ධස්ස

අභිධම්මපිටකෙ

කථාවත්ථු-අට්ඨකථා

නිසින්නො දෙවලොකස්මිං, දෙවසඞ්ඝපුරක්ඛතො;
සදෙවකස්ස ලොකස්ස, සත්ථා අප්පටිපුග්ගලො.

සබ්බපඤ්ඤත්තිකුසලො, පඤ්ඤත්තිපරිදීපනං;
වත්වා පුග්ගලපඤ්ඤත්තිං, ලොකෙ උත්තමපුග්ගලො.

යං පුග්ගලකථාදීනං, කථානං වත්ථුභාවතො;
කථාවත්ථුප්පකරණං, සඞ්ඛෙපෙන අදෙසයි.

මාතිකාඨපනෙනෙව , ඨපිතස්ස සුරාලයෙ;
තස්ස මොග්ගලිපුත්තෙන, විභත්තස්ස මහීතලෙ.

ඉදානි යස්මා සම්පත්තො, අත්ථසංවණ්ණනාක්කමො;
තස්මා නං වණ්ණයිස්සාමි, තං සුණාථ සමාහිතාති.

නිදානකථා

යමකපාටිහීරාවසානස්මිඤ්හි භගවා තිදසපුරෙ පාරිච්ඡත්තකමූලෙ පණ්ඩුකම්බලසිලායං වස්සං උපගන්ත්වා මාතරං කායසක්ඛිං කත්වා දෙවපරිසාය අභිධම්මකථං කථෙන්තො ධම්මසඞ්ගණීවිභඞ්ගධාතුකථාපුග්ගලපඤ්ඤත්තිප්පකරණානි දෙසයිත්වා කථාවත්ථුදෙසනාය වාරෙ සම්පත්තෙ ‘‘අනාගතෙ මම සාවකො මහාපඤ්ඤො **මොග්ගලිපුත්තතිස්සත්ථෙරො** නාම උප්පන්නං සාසනමලං සොධෙත්වා තතියසඞ්ගීතිං කරොන්තො භික්ඛුසඞ්ඝස්ස මජ්ඣෙ නිසින්නො සකවාදෙ පඤ්ච සුත්තසතානි පරවාදෙ පඤ්චාති සුත්තසහස්සං සමොධානෙත්වා ඉමං පකරණං භාජෙස්සතී’’ති තස්සොකාසං කරොන්තො යා චෙසා පුග්ගලවාදෙ තාව චතූසු පඤ්හෙසු ද්වින්නං පඤ්චකානං වසෙන අට්ඨමුඛා වාදයුත්ති, තං ආදිං කත්වා සබ්බකථාමග්ගෙසු අසම්පුණ්ණභාණවාරමත්තාය තන්තියා මාතිකං ඨපෙසි. අථාවසෙසං අභිධම්මකථං විත්ථාරනයෙනෙව කථෙත්වා වුත්ථවස්සො සුවණ්ණරජතසොපානමජ්ඣෙ මණිමයෙන සොපානෙන දෙවලොකතො සඞ්කස්සනගරෙ ඔරුය්හ සත්තහිතං සම්පාදෙන්තො යාවතායුකං ඨත්වා අනුපාදිසෙසාය නිබ්බානධාතුයා පරිනිබ්බායි.

අථස්ස මහාකස්සපප්පමුඛො වසීගණො අජාතසත්තුරාජානං සහායං ගහෙත්වා ධම්මවිනයසරීරං සඞ්ගහං ආරොපෙසි. තතො වස්සසතස්ස අච්චයෙන වජ්ජිපුත්තකා භික්ඛූ දස වත්ථූනි දීපයිංසු. තානි සුත්වා කාකණ්ඩකස්ස බ්‍රාහ්මණස්ස පුත්තො යසත්ථෙරො සුසුනාගපුත්තං කාලාසොකං නාම රාජානං සහායං ගහෙත්වා ද්වාදසන්නං භික්ඛුසතසහස්සානං අන්තරෙ සත්තථෙරසතානි උච්චිනිත්වා තානි දසවත්ථූනි මද්දිත්වා ධම්මවිනයසරීරං සඞ්ගහං ආරොපෙසි.

තෙහි පන ධම්මසඞ්ගාහකත්ථෙරෙහි නිග්ගහිතා දසසහස්සා වජ්ජිපුත්තකා භික්ඛූ පක්ඛං පරියෙසමානා අත්තනො අනුරූපං දුබ්බලපක්ඛං ලභිත්වා විසුං මහාසඞ්ඝිකාචරියකුලං නාම අකංසු . තතො භිජ්ජිත්වා අපරානි ද්වෙ ආචරියකුලානි ජාතානි – ගොකුලිකා ච එකබ්‍යොහාරිකා ච. ගොකුලිකනිකායතො භිජ්ජිත්වා අපරානි ද්වෙ ආචරියකුලානි ජාතානි – පණ්ණත්තිවාදා ච බාහුලියා ච. බහුස්සුතිකාතිපි තෙසංයෙව නාමං. තෙසංයෙව අන්තරෙ චෙතියවාදා නාම අපරෙ ආචරියවාදා උප්පන්නා. එවං මහාසඞ්ඝිකාචරියකුලතො දුතියෙ වස්සසතෙ පඤ්චාචරියකුලානි උප්පන්නානි. තානි මහාසඞ්ඝිකෙහි සද්ධිං ඡ හොන්ති.

තස්මිංයෙව දුතියෙ වස්සසතෙ ථෙරවාදතො භිජ්ජිත්වා ද්වෙ ආචරියවාදා උප්පන්නා – මහිසාසකා ච වජ්ජිපුත්තකා ච. තත්ථ වජ්ජිපුත්තකවාදතො භිජ්ජිත්වා අපරෙ චත්තාරො ආචරියවාදා උප්පන්නා – ධම්මුත්තරියා, භද්‍රයානිකා, ඡන්නාගාරිකා, සම්මිතියාති. පුන තස්මිංයෙව දුතියෙ වස්සසතෙ මහිසාසකවාදතො භිජ්ජිත්වා සබ්බත්ථිවාදා ධම්මගුත්තිකාති ද්වෙ ආචරියවාදා උප්පන්නා. පුන සබ්බත්ථිවාදකුලතො භිජ්ජිත්වා කස්සපිකා නාම ජාතා. කස්සපිකෙසු භින්නෙසු අපරෙ සඞ්කන්තිකා නාම ජාතා. සඞ්කන්තිකෙසු භින්නෙසු සුත්තවාදා නාම ජාතාති ථෙරවාදතො භිජ්ජිත්වා ඉමෙ එකාදස ආචරියවාදා උප්පන්නා. තෙ ථෙරවාදෙහි සද්ධිං ද්වාදස හොන්ති. ඉති ඉමෙ ච ද්වාදස, මහාසඞ්ඝිකානඤ්ච ඡ ආචරියවාදාති සබ්බෙව අට්ඨාරස ආචරියවාදා දුතියෙ වස්සසතෙ උප්පන්නා. අට්ඨාරස නිකායාතිපි, අට්ඨාරසාචරියකුලානීතිපි එතෙසංයෙව නාමං. එතෙසු පන සත්තරස වාදා භින්නකා, ථෙරවාදො අසම්භින්නකොති වෙදිතබ්බො. වුත්තම්පි චෙතං **දීපවංසෙ** –

‘‘නික්කඩ්ඪිතා පාපභික්ඛූ, ථෙරෙහි වජ්ජිපුත්තකා;
අඤ්ඤං පක්ඛං ලභිත්වාන, අධම්මවාදී බහූ ජනා.

‘‘දසසහස්සා සමාගන්ත්වා, අකංසු ධම්මසඞ්ගහං;
තස්මායං ධම්මසඞ්ගීති, මහාසඞ්ගීති වුච්චති.

‘‘මහාසඞ්ගීතිකා භික්ඛූ, විලොමං අකංසු සාසනෙ;
භින්දිත්වා මූලසඞ්ගහං, අඤ්ඤං අකංසු සඞ්ගහං.

‘‘අඤ්ඤත්‍ර සඞ්ගහිතා සුත්තං, අඤ්ඤත්‍ර අකරිංසු තෙ;
අත්ථං ධම්මඤ්ච භින්දිංසු, විනයෙ නිකායෙසු ච පඤ්චසු.

‘‘පරියායදෙසිතඤ්චාපි, අථො නිප්පරියායදෙසිතං;
නීතත්ථඤ්චෙව නෙය්‍යාත්ථං, අජානිත්වාන භික්ඛවො.

‘‘අඤ්ඤං සන්ධාය භණිතං, අඤ්ඤං අත්ථං ඨපයිංසු තෙ;
බ්‍යඤ්ජනච්ඡායාය තෙ භික්ඛූ, බහුං අත්ථං විනාසයුං.

‘‘ඡඩ්ඩෙත්වාන එකදෙසං, සුත්තං විනයගම්භීරං;
පතිරූපං සුත්තං විනයං, තඤ්ච අඤ්ඤං කරිංසු තෙ.

‘‘පරිවාරං අත්ථුද්ධාරං, අභිධම්මං ඡප්පකරණං;
පටිසම්භිදඤ්ච නිද්දෙසං, එකදෙසඤ්ච ජාතකං.

‘‘එත්තකං විස්සජ්ජෙත්වාන, අඤ්ඤානි අකරිංසු තෙ;
නාමං ලිඞ්ගං පරික්ඛාරං, ආකප්පකරණානි ච.

‘‘පකතිභාවං ජහිත්වා, තඤ්ච අඤ්ඤං අකංසු තෙ;
පුබ්බඞ්ගමා භින්නවාදා, මහාසඞ්ගීතිකාරකා.

‘‘තෙසඤ්ච අනුකාරෙන, භින්නවාදා බහූ අහු;
තතො අපරකාලම්හි, තස්මිං භෙදො අජායථ.

‘‘ගොකුලිකා එකබ්බොහාරි, ද්විධා භිජ්ජිත්ථ භික්ඛවො;
ගොකුලිකානං ද්වෙ භෙදා, අපරකාලම්හි ජායථ.

‘‘බහුස්සුතිකා ච පඤ්ඤත්ති, ද්විධා භිජ්ජිත්ථ භික්ඛවො;
චෙතියා ච පුනවාදී, මහාසඞ්ගීතිභෙදකා.

‘‘පඤ්චවාදා ඉමෙ සබ්බෙ, මහාසඞ්ගීතිමූලකා;
අත්ථං ධම්මඤ්ච භින්දිංසු, එකදෙසඤ්ච සඞ්ගහං.

‘‘ගන්ථඤ්ච එකදෙසඤ්හි, ඡඩ්ඩෙත්වා අඤ්ඤං අකංසු තෙ;
නාමං ලිඞ්ගං පරික්ඛාරං, ආකප්පකරණානි ච.

‘‘පකතිභාවං ජහිත්වා, තඤ්ච අඤ්ඤං අකංසු තෙ;
විසුද්ධත්ථෙරවාදම්හි, පුන භෙදො අජායථ.

‘‘මහිසාසකා වජ්ජිපුත්තකා, ද්විධා භිජ්ජිත්ථ භික්ඛවො;
වජ්ජිපුත්තකවාදම්හි, චතුධා භෙදො අජායථ.

‘‘ධම්මුත්තරිකා භද්දයානිකා, ඡන්නාගාරිකා ච සම්ති;
මහිසාසකානං ද්වෙ භෙදා, අපරකාලම්හි අජායථ.

‘‘සබ්බත්ථිවාදා ධම්මගුත්තා, ද්විධා භිජ්ජිත්ථ භික්ඛවො;
සබ්බත්ථිවාදානං කස්සපිකා, සඞ්කන්තිකස්සපිකෙන ච.

‘‘සඞ්කන්තිකානං සුත්තවාදී, අනුපුබ්බෙන භිජ්ජථ;
ඉමෙ එකාදස වාදා, සම්භින්නා ථෙරවාදතො.

‘‘අත්ථං ධම්මඤ්ච භින්දිංසු, එකදෙසඤ්ච සඞ්ගහං;
ගන්ථඤ්ච එකදෙසඤ්හි, ඡඩ්ඩෙත්වා අඤ්ඤං අකංසු තෙ.

‘‘නාමං ලිඞ්ගං පරික්ඛාරං, ආකප්පකරණානි ච;
පකතිභාවං ජහිත්වා, තඤ්ච අඤ්ඤං අකංසු තෙ.

‘‘සත්තරස භින්නවාදා, එකවාදො අභින්නකො;
සබ්බෙවට්ඨාරස හොන්ති, භින්නවාදෙන තෙ සහ.

‘‘නිග්‍රොධොව මහාරුක්ඛො, ථෙර වාදානමුත්තමො;
අනූනං අනධිකඤ්ච, කෙවලං ජිනසාසනං.

‘‘සන්තකා විය රුක්ඛම්හි, නිබ්බත්තා වාදසෙසකා;
පඨමෙ වස්සසතෙ නත්ථි, දුතියෙ වස්සසතන්තරෙ;
භින්නා සත්තරස වාදා, උප්පන්නා ජිනසාසනෙ’’ති.

අපරාපරං පන හෙමවතිකා, රාජගිරිකා, සිද්ධත්ථිකා, පුබ්බසෙලියා, අපරසෙලියා, වාජිරියාති අඤ්ඤෙපි ඡ ආචරියවාදා උප්පන්නා. තෙ ඉධ අනධිප්පෙතා. පුරිමකානං පන අට්ඨාරසන්නං ආචරියවාදානං වසෙන පවත්තමානෙ

සාසනෙ පටිලද්ධසද්ධො අසොකො ධම්මරාජා දිවසෙ දිවසෙ බුද්ධපූජාය සතසහස්සං, ධම්මපූජාය සතසහස්සං, සඞ්ඝපූජාය සතසහස්සං, අත්තනො ආචරියස්ස නිග්‍රොධත්ථෙරස්ස සතසහස්සං, චතූසු ද්වාරෙසු භෙසජ්ජත්ථාය සතසහස්සන්ති පඤ්චසතසහස්සානි පරිච්චජන්තො සාසනෙ උළාරං ලාභසක්කාරං පවත්තෙසි.

තිත්ථියා හතලාභසක්කාරා අන්තමසො ඝාසච්ඡාදනමත්තම්පි අලභන්තා ලාභසක්කාරං පත්ථයමානා භික්ඛූසු පබ්බජිත්වා සකානි සකානි දිට්ඨිගතානි – ‘‘අයං ධම්මො, අයං විනයො, ඉදං සත්ථුසාසන’’න්ති දීපෙන්ති. පබ්බජ්ජං අලභමානාපි සයමෙව කෙසෙ ඡින්දිත්වා කාසායානි වත්ථානි අච්ඡාදෙත්වා විහාරෙසු විචරන්තා උපොසථකම්මාදිකරණකාලෙ සඞ්ඝමජ්ඣං පවිසන්ති. තෙ භික්ඛුසඞ්ඝෙන ධම්මෙන විනයෙන සත්ථුසාසනෙන නිග්ගය්හමානාපි ධම්මවිනයානුලොමාය පටිපත්තියා අසණ්ඨහන්තා අනෙකරූපං සාසනස්ස අබ්බුදඤ්ච මලඤ්ච කණ්ටකඤ්ච සමුට්ඨාපෙන්ති. කෙචි අග්ගිං පරිචරන්ති, කෙචි පඤ්චාතපෙ තපන්ති, කෙචි ආදිච්චං අනුපරිවත්තන්ති, කෙචි ‘‘ධම්මඤ්ච විනයඤ්ච වොභින්දිස්සාමා’’ති තථා තථා පග්ගණ්හිංසු. තදා භික්ඛුසඞ්ඝො න තෙහි සද්ධිං උපොසථං වා පවාරණං වා අකාසි. අසොකාරාමෙ සත්ත වස්සානි උපොසථො උපච්ඡිජ්ජි.

රාජා ‘‘ආණාය කාරෙස්සාමී’’ති වායමන්තොපි කාරෙතුං නාසක්ඛි, අඤ්ඤදත්ථු දුග්ගහිතගාහිනා බාලෙන අමච්චෙන අනෙකෙසු භික්ඛූසු ජීවිතා වොරොපිතෙසු විප්පටිසාරී අහොසි. සො තඤ්ච විප්පටිසාරං තඤ්ච සාසනෙ උප්පන්නං අබ්බුදං වූපසමෙතුකාමො ‘‘කො නු ඛො ඉමස්මිං අත්ථෙ පටිබලො’’ති සඞ්ඝං පුච්ඡිත්වා ‘‘මොග්ගලිපුත්තතිස්සත්ථෙරො, මහාරාජා’’ති සුත්වා සඞ්ඝස්ස වචනෙන අහොගඞ්ගාපබ්බතතො ථෙරං පක්කොසාපෙත්වා ඉද්ධිපාටිහාරියදස්සනෙන ථෙරස්ස ආනුභාවෙ නිබ්බිචිකිච්ඡො අත්තනො කුක්කුච්චං පුච්ඡිත්වා විප්පටිසාරං වූපසමෙසි. ථෙරොපි තං රාජුය්‍යානෙයෙව වසන්තො සත්ත දිවසානි සමයං උග්ගණ්හාපෙසි. සො උග්ගහිතසමයො සත්තමෙ දිවසෙ අසොකාරාමෙ භික්ඛුසඞ්ඝං සන්නිපාතාපෙත්වා සාණිපාකාරං පරික්ඛිපාපෙත්වා සාණිපාකාරන්තරෙ නිසින්නො එකලද්ධිකෙ එකලද්ධිකෙ භික්ඛූ එකතො එකතො කාරෙත්වා එකමෙකං භික්ඛුසමූහං පක්කොසාපෙත්වා පුච්ඡි – ‘‘භන්තෙ, කිංවාදී සම්මාසම්බුද්ධො’’ති? තතො සස්සතවාදිනො – ‘‘සස්සතවාදී’’ති ආහංසු. එකච්චසස්සතිකා, අන්තානන්තිකා, අමරාවික්ඛෙපිකා, අධිච්චසමුප්පන්නිකා, සඤ්ඤීවාදා, අසඤ්ඤීවාදා, නෙවසඤ්ඤීනාසඤ්ඤීවාදා, උච්ඡෙදවාදා, දිට්ඨධම්මනිබ්බානවාදා – ‘‘දිට්ඨධම්මනිබ්බානවාදී’’ති ආහංසු. රාජා පඨමමෙව සමයස්ස උග්ගහිතත්තා නයිමෙ භික්ඛූ අඤ්ඤතිත්ථියා ඉමෙති ඤත්වා තෙසං සෙතකානි වත්ථානි දත්වා උප්පබ්බාජෙසි. තෙ සබ්බෙපි සට්ඨිසහස්සා අහෙසුං.

අථඤ්ඤෙ භික්ඛූ පක්කොසාපෙත්වා පුච්ඡි – ‘‘කිංවාදී, භන්තෙ, සම්මාසම්බුද්ධො’’ති? ‘‘විභජ්ජවාදී, මහාරාජා’’ති. එවං වුත්තෙ රාජා ථෙරං පුච්ඡි – ‘‘විභජ්ජවාදී, භන්තෙ, සම්මාසම්බුද්ධො’’ති? ‘‘ආම, මහාරාජා’’ති. තතො රාජා ‘සුද්ධං දානි, භන්තෙ, සාසනං, කරොතු භික්ඛුසඞ්ඝො උපොසථ’න්ති ආරක්ඛං දත්වා නගරං පාවිසි. සමග්ගො සඞ්ඝො සන්නිපතිත්වා උපොසථං අකාසි. තස්මිං සන්නිපාතෙ සට්ඨිභික්ඛුසතසහස්සානි අහෙසුං. තස්මිං සමාගමෙ මොග්ගලිපුත්තතිස්සත්ථෙරො යානි ච තදා උප්පන්නානි වත්ථූනි, යානි ච ආයතිං උප්පජ්ජිස්සන්ති, සබ්බෙසම්පි තෙසං පටිබාහනත්ථං සත්ථාරා දින්නනයවසෙනෙව තථාගතෙන ඨපිතමාතිකං විභජන්තො සකවාදෙ පඤ්ච සුත්තසතානි පරවාදෙ පඤ්චාති සුත්තසහස්සං ආහරිත්වා ඉමං පරප්පවාදමථනං ආයතිලක්ඛණං **කථාවත්ථුප්පකරණං** අභාසි.

තතො සට්ඨිසතසහස්සසඞ්ඛ්‍යෙසු භික්ඛූ උච්චිනිත්වා තිපිටකපරියත්තිධරානං පභින්නපටිසම්භිදානං භික්ඛූනං සහස්සමෙකං ගහෙත්වා යථා මහාකස්සපත්ථෙරො ච යසත්ථෙරො ච ධම්මඤ්ච විනයඤ්ච සඞ්ගායිංසු; එවමෙව සඞ්ගායන්තො සාසනමලං විසොධෙත්වා තතියසඞ්ගීතිං අකාසි. තත්ථ අභිධම්මං සඞ්ගායන්තො ඉමං යථාභාසිතං පකරණං සඞ්ගහං ආරොපෙසි. තෙන වුත්තං –

‘‘යං පුග්ගලකථාදීනං, කථානං වත්ථුභාවතො;
කථාවත්ථුප්පකරණං, සඞ්ඛෙපෙන අදෙසයී.

‘‘මාතිකාඨපනෙනෙව, ඨපිතස්ස සුරාලයෙ;
තස්ස මොග්ගලිපුත්තෙන, විභත්තස්ස මහීතලෙ.

‘‘ඉදානි යස්මා සම්පත්තො, අත්ථසංවණ්ණනාක්කමො;
තස්මා නං වණ්ණයිස්සාමි, තං සුණාථ සමාහිතා’’ති.

නිදානකථා නිට්ඨිතා.

මහාවග්ගො

1. පුග්ගලකථා

1. සුද්ධසච්චිකට්ඨො

1. අනුලොමපච්චනීකවණ්ණනා

1. තත්ථ **පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනාති** අයං පුච්ඡා. **ආමන්තාති** අයං පටිජානනා. කස්ස පනායං පුච්ඡා, කස්ස පටිජානනාති? අසුකස්සාති න වත්තබ්බා. භගවතා හි ඉමස්මිං පකරණෙ නානප්පකාරානං ලද්ධීනං විසොධනත්ථං තන්තිවසෙන මාතිකා ඨපිතා. සා ථෙරෙන සත්ථාරා දින්නනයෙ ඨත්වා තන්තිවසෙන විභත්තා. න හි ථෙරො යත්තකා එත්ථ වාදමග්ගා දස්සිතා, තත්තකෙහි වාදීහි සද්ධිං වාදෙන විග්ගාහිකකථං කථෙසි. එවං සන්තෙපි පන තාසං තාසං කථානං අත්ථස්ස සුඛාවධාරණත්ථං සකවාදීපුච්ඡා, පරවාදීපුච්ඡා, සකවාදීපටිඤ්ඤා, පරවාදීපටිඤ්ඤාති එවං විභාගං දස්සෙත්වාව අත්ථවණ්ණනං කරිස්සාම.

පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනාති හි අයං සකවාදීපුච්ඡා. තාය ‘‘යෙ අත්ථි පුග්ගලොති එවංලද්ධිකා පුග්ගලවාදිනො, තෙ එවං පුච්ඡිතබ්බා’’ති දීපෙති. කෙ පන පුග්ගලවාදිනොති? සාසනෙ වජ්ජිපුත්තකා චෙව සමිතියා ච බහිද්ධා ච බහූ අඤ්ඤතිත්ථියා. තත්ථ **පුග්ගලොති** අත්තා, සත්තො ජීවො. **උපලබ්භතීති** පඤ්ඤාය උපගන්ත්වා ලබ්භති, ඤායතීති අත්ථො. **සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනාති** එත්ථ **සච්චිකට්ඨොති** මායාමරීචිආදයො විය අභූතාකාරෙන අග්ගහෙතබ්බො භූතට්ඨො. **පරමත්ථොති** අනුස්සවාදිවසෙන අග්ගහෙතබ්බො උත්තමත්ථො. උභයෙනාපි යො පරතො ‘‘පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙන, රූපඤ්ච උපලබ්භතී’’තිආදිනා ඛන්ධායතනධාතුඉන්ද්‍රියවසෙන සත්තපඤ්ඤාසවිධො ධම්මප්පභෙදො දස්සිතො . යථා සො භූතෙන සභාවට්ඨෙන උපලබ්භති, එවං තව පුග්ගලො උපලබ්භතීති පුච්ඡති. පරවාදී **ආමන්තාති** පටිජානාති. පටිජානනඤ්හි කත්ථචි ‘‘ආම, භන්තෙ’’ති ආගච්ඡති, කත්ථචි ‘‘ආමො’’ති පටිජානනං ආගච්ඡති. ඉධ පන ‘‘ආමන්තා’’ති ආගතං. තත්‍රායං අධිප්පායො – සො හි යං තං පරතො වුත්තං භගවතා – ‘‘අත්ථි පුග්ගලො අත්තහිතාය පටිපන්නො’’ති සුත්තං ආගතං, තං ගහෙත්වා යස්මා පන භගවා සච්චවාදී න විසංවාදනපුරෙක්ඛාරො වාචං භාසති, නාපි අනුස්සවාදිවසෙන ධම්මං දෙසෙති, සදෙවකං පන ලොකං සයං අභිඤ්ඤා සච්ඡිකත්වා පවෙදෙති, තස්මා යො තෙන වුත්තො ‘‘අත්ථි පුග්ගලො අත්තහිතාය පටිපන්නො’’ති, සො සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනෙව අත්ථීති ලද්ධිං ගහෙත්වා ‘‘ආමන්තා’’ති පටිජානාති.

අථස්ස තාදිසස්ස ලෙසවචනස්ස ඡලවාදස්ස ඔකාසං අදදමානො සකවාදී **යො සච්චිකට්ඨොති**ආදිමාහ. තත්‍රායං අධිප්පායො – ය්වායං පරතො ‘‘සප්පච්චයො අප්පච්චයො, සඞ්ඛතො අසඞ්ඛතො, සස්සතො, අසස්සතො සනිමිත්තො අනිමිත්තො’’ති එවං පරිදීපිතො රූපාදිසත්තපඤ්ඤාසවිධො ධම්මප්පභෙදො ආගතො; න සම්මුතිසච්චවසෙන, නාපි අනුස්සවාදිවසෙන ගහෙතබ්බො. අත්තනො පන භූතතාය එව සච්චිකට්ඨො, අත්තපච්චක්ඛතාය ච පරමත්ථො. තං සන්ධායාහ – ‘‘යො සච්චිකට්ඨො පරමත්ථො, තතො සො පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා’’ති.

තතොති කරණවචනමෙතං, තස්මා තෙන සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙන සො පුග්ගලො උපලබ්භතීති අයමෙත්ථ අත්ථො. ඉදං වුත්තං හොති – රුප්පනාදිභෙදෙන වා සප්පච්චයාදිභෙදෙන වා ආකාරෙන යො සච්චිකට්ඨපරමත්ථො උපලබ්භති, කිං තෙ පුග්ගලොපි තෙනාකාරෙන උපලබ්භතීති? **න හෙවං වත්තබ්බෙති** අවජානනා පරවාදිස්ස. සො හි තථාරූපං පුග්ගලං අනිච්ඡන්තො අවජානාති. තත්‍රායං පදච්ඡෙදො – ‘න හි එවං වත්තබ්බෙ’ති, න හි එවන්තිපි වට්ටති. ද්වින්නම්පි එවං න වත්තබ්බොති අත්ථො.

ආජානාහි නිග්ගහන්ති සකවාදිවචනං. යස්මා තෙ පුරිමාය වත්තබ්බපටිඤ්ඤාය පච්ඡිමා නවත්තබ්බපටිඤ්ඤා, පච්ඡිමාය ච පුරිමා න සන්ධියති, තස්මාපි නිග්ගහං පත්තො. තං නිග්ගහං දොසං අපරාධං සම්පටිච්ඡාහීති අත්ථො. එවං නිග්ගහං ආජානාපෙත්වා ඉදානි තං ඨපනාය චෙව අනුලොමපටිලොමතො පාපනාරොපනානඤ්ච වසෙන පාකටං කරොන්තො **හඤ්චි පුග්ගලොති**ආදිමාහ. තත්ථ **හඤ්චි පුග්ගලො උපලබ්භතීති** යදි පුග්ගලො උපලබ්භති, සචෙ පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනාති අත්ථො. අයං තාව පරවාදීපක්ඛස්ස ඨපනතො නිග්ගහපාපනාරොපනානං ලක්ඛණභූතා අනුලොමඨපනා නාම. **තෙන වත රෙති**ආදි අනුලොමපක්ඛෙ නිග්ගහස්ස පාපිතත්තා අනුලොමපාපනා නාම. තත්ථ **තෙනාති** කාරණවචනං. **වතාති** ඔකප්පනවචනං. **රෙති** ආමන්තනවචනං. ඉදං වුත්තං හොති – තෙන, රෙ වත්තබ්බෙ වත, රෙ හම්භො, භද්‍රමුඛ, තෙන කාරණෙන වත්තබ්බොයෙවාති. **යං තත්ථ වදෙසී**තිආදි අනුලොමපක්ඛෙ නිග්ගහස්ස ආරොපිතත්තා අනුලොමරොපනා නාම. යං තස්ස පරියොසානෙ මිච්ඡාතිපදං තස්ස පුරතො ඉදං තෙ’ති ආහරිතබ්බං. ඉදං තෙ මිච්ඡාති අයඤ්හෙත්ථ අත්ථො. පරතො ච පාළියං එතං ආගතමෙව.

නො චෙ පන වත්තබ්බෙතිආදි ‘‘න හෙවං වත්තබ්බෙ’’ති පටික්ඛිත්තපක්ඛස්ස ඨපිතත්තා පටිලොමතො නිග්ගහපාපනාරොපනානං ලක්ඛණභූතා පටිලොමඨපනා නාම. **නො ච වත රෙති**ආදි පටිලොමපක්ඛෙ නිග්ගහස්ස පාපිතත්තා පටිලොමපාපනා නාම. පුන **යං තත්ථ වදෙසී**තිආදි පටිලොමපක්ඛෙ නිග්ගහස්ස ආරොපිතත්තා පටිලොමරොපනා නාම. ඉධාපි පරියොසානෙ මිච්ඡාතිපදස්ස පුරතො ඉදං තෙති ආහරිතබ්බමෙව. පරතොපි එවරූපෙසු ඨානෙසු එසෙව නයො.

තත්‍රායං ආදිතො පට්ඨාය සඞ්ඛෙපත්ථො – යදි පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙන, තෙන වත භො සො උපලබ්භතීති වත්තබ්බො. යං පන තත්ථ වදෙසි ‘‘වත්තබ්බො ඛො පුරිමපඤ්හෙ ‘සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙන උපලබ්භතී’ති, නො ච වත්තබ්බො දුතියපඤ්හෙ ‘තතො සො පුග්ගලො උපලබ්භතී’’’ති, ඉදං තෙ මිච්ඡාති එවං තාව අනුලොමතො ඨපනාපාපනාරොපනා හොන්ති. අථ න වත්තබ්බො දුතියපඤ්හෙ ‘‘තතො සො උපලබ්භතී’’ති, පුරිමපඤ්හෙපි න වත්තබ්බොව. යං පනෙත්ථ වදෙසි ‘‘වත්තබ්බො ඛො පුරිමපඤ්හෙ ‘සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙන උපලබ්භතී’ති, නො ච වත්තබ්බො දුතියපඤ්හෙ ‘තතො සො පුග්ගලො උපලබ්භතී’’’ති, ඉදං තෙ මිච්ඡාති එවං පටිලොමතො ඨපනාපාපනාරොපනා හොන්ති. එවමෙතං නිග්ගහස්ස ච අනුලොමපටිලොමතො චතුන්නං පාපනාරොපනානඤ්ච වුත්තත්තා උපලබ්භතීතිආදිකං අනුලොමපඤ්චකං නාම. එත්ථ ච කිඤ්චාපි අනුලොමතො පාපනාරොපනාහි එකො, පටිලොමතො පාපනාරොපනාහි එකොති ද්වෙ නිග්ගහා කතා. ‘ආජානාහි නිග්ගහ’න්ති එතස්සෙව පනෙත්ථ පුග්ගලො උපලබ්භතීති පඨමං වාදං නිස්සාය පඨමස්ස නිග්ගහස්ස ද්වීහාකාරෙහි ආරොපිතත්තා එකොවායං නිග්ගහොති පඨමො නිග්ගහො.

2. ඉදානි පච්චනීකනයො හොති. තත්ථ පුච්ඡා පරවාදිස්ස. සො හි ‘‘අත්ථි පුග්ගලො අත්තහිතාය පටිපන්නො’’ති ගහිතත්තා ‘‘නුපලබ්භතී’’ති අසම්පටිච්ඡන්තො එවං පුච්ඡති. සකවාදී යථා රූපාදිධම්මා උපලබ්භන්ති, එවං අනුපලබ්භනීයතො **ආමන්තාති** පටිජානාති. පුන ඉතරො අත්තනා අධිප්පෙතං සච්චිකට්ඨංයෙව සන්ධාය **යො සච්චිකට්ඨොති**ආදිමාහ. සම්මුතිසච්චපරමත්ථසච්චානි වා එකතො කත්වාපි එවමාහ. සකවාදී ‘පුග්ගලො’ති උපාදාපඤ්ඤත්තිසබ්භාවතොපි ද්වින්නං සච්චානං එකතො කත්වා පුච්ඡිතත්තාපි න **හෙවන්ති** පටික්ඛිපති.

ඉදානි කිඤ්චාපි තෙන පඨමං පරමත්ථසච්චවසෙන නුපලබ්භනීයතා සම්පටිච්ඡිතා, පච්ඡා සම්මුතිසච්චවසෙන වොමිස්සකවසෙන වා පටික්ඛිත්තා. පරවාදී පන ‘නුපලබ්භතී’ති වචනසාමඤ්ඤමත්තං ඡලවාදං නිස්සාය යං තයා පඨමං පටිඤ්ඤාතං, තං පච්ඡා පටික්ඛිත්තන්ති භණ්ඩනස්ස පටිභණ්ඩනං විය අත්තනො කතස්ස නිග්ගහකම්මස්ස පටිකම්මං කරොන්තො **ආජානාහි පටිකම්ම**න්ති ආහ. ඉදානි යථාස්ස අනුලොමපඤ්චකෙ සකවාදිනා වාදට්ඨපනං කත්වා අනුලොමපටිලොමතො පාපනාරොපනාහි නිග්ගහො පාකටො කතො, එවං පටිකම්මං පාකටං කරොන්තො **හඤ්චි පුග්ගලොති**ආදිමාහ. තං හෙට්ඨා වුත්තනයෙනෙව අත්ථතො වෙදිතබ්බං. යස්මා පනෙත්ථ ඨපනා නාම පරවාදීපක්ඛස්ස ඨපනතො ‘‘අයං තව දොසො’’ති දස්සෙතුං ඨපනමත්තමෙව හොති, න නිග්ගහස්ස වා පටිකම්මස්ස වා පාකටභාවකරණං, පාපනාරොපනාහි පනස්ස පාකටකරණං හොති. තස්මා ඉදං අනුලොමපටිලොමතො පාපනාරොපනානං වසෙන චතුභාකාරෙහි. පටිකම්මස්ස කතත්තා පටිකම්මචතුක්කං නාමාති එකං චතුක්කං වෙදිතබ්බං.

3. එවං පටිකම්මං කත්වා ඉදානි ය්වාස්ස අනුලොමපඤ්චකෙ සකවාදිනා නිග්ගහො කතො, තස්ස තමෙව ඡලවාදං නිස්සාය දුක්කටභාවං දස්සෙන්තො **ත්වඤ්චෙ පන මඤ්ඤසීති**ආදිමාහ. තත්ථ **ත්වං චෙ පන මඤ්ඤසීති** යදි ත්වං මඤ්ඤසි. **වත්තබ්බෙ ඛොති** ඉදං පච්චනීකෙ ආමන්තාති පටිඤ්ඤං සන්ධාය වුත්තං . **නො ච වත්තබ්බෙති** ඉදං පන න හෙවාති අවජානනං සන්ධාය වුත්තං. **තෙන තව තත්ථාති** තෙන කාරණෙන ත්වංයෙව තස්මිං නුපලබ්භතීති පක්ඛෙ – ‘‘හෙවං පටිජානන්තන්ති ආමන්තා’’ති එවං පටිජානන්තො. **හෙවං නිග්ගහෙතබ්බෙති** පුන න හෙවාති අවජානන්තො එවං නිග්ගහෙතබ්බො. **අථ තං නිග්ගණ්හාමාති** අථෙවං නිග්ගහාරහං තං නිග්ගණ්හාම. **සුනිග්ගහිතො ච හොසීති** සකෙන මතෙන නිග්ගහිතත්තා සුනිග්ගහිතො ච භවසි.

එවමස්ස නිග්ගහෙතබ්බභාවං දස්සෙත්වා ඉදානි තං නිග්ගණ්හන්තො **හඤ්චීති**ආදිමාහ. තත්ථ ඨපනාපාපනාරොපනා හෙට්ඨා වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බා. පරියොසානෙ පන **ඉදං තෙ මිච්ඡාති** ඉදං තව වචනං මිච්ඡා හොතීති අත්ථො. ඉදං ඡලවාදෙන චතූහි ආකාරෙහි නිග්ගහස්ස කතත්තා නිග්ගහචතුක්කං නාම.

4. එවං නිග්ගහං කත්වාපි ඉදානි ‘‘යදි අයං මයා තව මතෙන කතො නිග්ගහො දුන්නිග්ගහො, යො මම තයා හෙට්ඨා අනුලොමපඤ්චකෙ කතො නිග්ගහො, සොපි දුන්නිග්ගහො’’ති දස්සෙන්තො **එසෙ චෙ දුන්නිග්ගහිතෙති**ආදිමාහ. තත්ථ **එසෙ චෙ දුන්නිග්ගහිතෙති** එසො චෙ තව වාදො මයා දුන්නිග්ගහිතො. අථ වා එසො චෙ තව මයා කතො නිග්ගහො දුන්නිග්ගහො. **හෙවමෙවං තත්ථ දක්ඛාති** තත්ථාපි තයා මම හෙට්ඨා කතෙ නිග්ගහෙ එවමෙවං පස්ස. ඉදානි ය්වාස්ස හෙට්ඨා සකවාදිනා නිග්ගහො කතො, තං ‘‘වත්තබ්බෙ ඛො’’තිආදිවචනෙන දස්සෙත්වා පුන තං නිග්ගහං අනිග්ගහභාවං උපනෙන්තො **නො ච මයං තයාති**ආදිමාහ. තත්ථ **නො ච මයං තයා තත්ථ හෙතාය පටිඤ්ඤායාති**ආදීසු අයමත්ථො – යස්මා සො තයා මම කතො නිග්ගහො දුන්නිග්ගහො, තස්මා මයං තයා තත්ථ අනුලොමපඤ්චකෙ ආමන්තාති එතාය පටිඤ්ඤාය එවං පටිජානන්තා පුන න හෙවාති පටික්ඛෙපෙ කතෙපි ‘‘ආජානාහි නිග්ගහ’’න්ති එවං න නිග්ගහෙතබ්බොයෙව. එවං අනිග්ගහෙතබ්බම්පි මං නිග්ගණ්හාසි, ඊදිසෙන පන නිග්ගහෙන දුන්නිග්ගහිතා මයං හොම.

ඉදානි යං නිග්ගහං සන්ධාය ‘‘දුන්නිග්ගහිතා ච හොමා’’ති අවොච, තං දස්සෙතුං **හඤ්චි පුග්ගලො…පෙ…. ඉදං තෙ මිච්ඡාති**ආහ. එවමිදං අනුලොමපටිලොමතො චතූහි පාපනාරොපනාහි නිග්ගහස්ස උපනීතත්තා උපනයනචතුක්කං නාම හොති.

5. ඉදානි ''න හෙවං නිග්ගහෙතබ්බෙ''තිආදිකං නිග්ගමනචතුක්කං නාම හොති. තත්ථ **න හෙවං නිග්ගහෙතබ්බෙති** යථාහං තයා නිග්ගහිතො, න හි එවං නිග්ගහෙතබ්බො. එතස්ස හි නිග්ගහස්ස දුන්නිග්ගහභාවො මයා සාධිතො. **තෙන හීති** තෙන කාරණෙන, යස්මා එස නිග්ගහො දුන්නිග්ගහො, තස්මා යං මං නිග්ගණ්හාසි හඤ්චි පුග්ගලො…පෙ…. ඉදං තෙ මිච්ඡාති, ඉදං නිග්ගණ්හනං තව මිච්ඡාති අත්ථො. **තෙන හි යෙ කතෙ නිග්ගහෙති** යෙන කාරණෙන ඉදං මිච්ඡා, තෙන කාරණෙන යො තයා නිග්ගහො කතො, සො දුක්කටො. යං මයා පටිකම්මං කතං, තදෙව සුකතං. යාපි චෙසා පටිකම්මචතුක්කාදිවසෙන කථාමග්ගසම්පටිපාදනා කතා, සාපි සුකතා. එවමෙතං පුග්ගලො උපලබ්භතීතිආදිකස්ස අනුලොමපඤ්චකස්ස නුපලබ්භතීතිආදිකානං පටිකම්මනිග්ගහොපනයනනිග්ගමනචතුක්කානං වසෙන අනුලොමපච්චනීකපඤ්චකං නාම නිද්දිට්ඨන්ති වෙදිතබ්බං. එත්තාවතා සකවාදිනො පුබ්බපක්ඛෙ සති පරවාදිනො වචනසාමඤ්ඤමත්තෙන ඡලවාදෙන ජයො හොති.

2. පච්චනීකානුලොමවණ්ණනා

6. ඉදානි යථා පරවාදිනො පුබ්බපක්ඛෙ සති සකවාදිනො ධම්මෙනෙව තථෙන සුජයො හොති, තථා වාදුප්පත්තිං දස්සෙතුං **පුග්ගලො නුපලබ්භතීති** පච්චනීකානුලොමපඤ්චකං ආරද්ධං. තත්ථ පච්චනීකෙ පුච්ඡා පරවාදිස්ස, රූපාදිභෙදං සච්චිකට්ඨපරමත්ථං සන්ධාය පටිඤ්ඤා සකවාදිස්ස. සුද්ධසම්මුතිසච්චං වා පරමත්ථමිස්සකං වා සම්මුතිසච්චං සන්ධාය **යො සච්චිකට්ඨොති** පුන අනුයොගො පරවාදිස්ස, සම්මුතිවසෙන නුපලබ්භතීති නවත්තබ්බත්තා මිස්සකවසෙන වා අනුයොගස්ස සංකිණ්ණත්තා **න හෙවන්ති** පටික්ඛෙපො සකවාදිස්ස. පටිඤ්ඤාතං පටික්ඛිපතීති වචනසාමඤ්ඤමත්තෙන **ආජානාහි නිග්ගහන්**තිආදිවචනං පරවාදිස්ස. එවමයං පුග්ගලො නුපලබ්භතීති දුතියවාදං නිස්සාය දුතියො නිග්ගහො හොතීති වෙදිතබ්බො. එවං තෙන ඡලෙන නිග්ගහො ආරොපිතො.

7-10. ඉදානි ධම්මෙන සමෙන අත්තනො වාදෙ ජයං දස්සෙතුං අනුලොමනයෙ පුච්ඡා සකවාදිස්ස, අත්තනො ලද්ධිං නිස්සාය පටිඤ්ඤා පරවාදිස්ස. ලද්ධියා ඔකාසං අදත්වා පරමත්ථවසෙන පුන අනුයොගො සකවාදිස්ස, පරමත්ථවසෙන පුග්ගලස්ස අභාවතො පටික්ඛෙපො පරවාදිස්ස. තතො පරං ධම්මෙන සමෙන අත්තනො ජයදස්සනත්ථං **ආජානාහි පටිකම්මන්**තිආදි සබ්බං සකවාදිවචනමෙව හොති. තත්ථ සබ්බෙසං පටිකම්මනිග්ගහොපනයනනිග්ගමනචතුක්කානං හෙට්ඨා වුත්තනයෙනෙව අත්ථො වෙදිතබ්බො. එවමිදං පුග්ගලො නුපලබ්භතීතිආදිකස්ස පච්චනීකපඤ්චකස්ස උපලබ්භතීතිආදීනං පටිකම්මනිග්ගහොපනයනනිග්ගමනචතුක්කානඤ්ච වසෙන පච්චනීකානුලොමපඤ්චකං නාම නිද්දිට්ඨං හොති. එවමෙතානි පඨමසච්චිකට්ඨෙ ද්වෙ පඤ්චකානි නිද්දිට්ඨානි. තත්ථ පුරිමපඤ්චකෙ පරවාදිස්ස සකවාදිනා කතො නිග්ගහො සුනිග්ගහො. සකවාදිස්ස පන පරවාදිනා ඡලවාදං නිස්සාය පටිකම්මං කත්වා අත්තනා සාධිතො ජයො දුජ්ජයො. දුතියපඤ්චකෙ සකවාදිස්ස පරවාදිනා කතො නිග්ගහො දුන්නිග්ගහො. පරවාදිස්ස පන සකවාදිනා ධම්මවාදං නිස්සාය පටිකම්මං කත්වා අත්තනා සාධිතො ජයො සුජයොති පඨමසච්චිකට්ඨො. තත්ථෙතං වුච්චති –

''නිග්ගහො පරවාදිස්ස, සුද්ධො පඨමපඤ්චකෙ;
අසුද්ධො පන තස්සෙව, පටිකම්මජයො තහිං.

''නිග්ගහො සකවාදිස්ස, අසුද්ධො දුතියපඤ්චකෙ;
විසුද්ධො පන තස්සෙව, පටිකම්මජයො තහිං.

''තස්මා ද්වීසුපි ඨානෙසු, ජයොව සකවාදිනො;
ධම්මෙන හි ජයො නාම, අධම්මෙන කුතො ජයො.

''සච්චිකට්ඨෙ යථා චෙත්ථ, පඤ්චකද්වයමණ්ඩිතෙ;
ධම්මාධම්මවසෙනෙව, වුත්තො ජයපරාජයො.

''ඉතො පරෙසු සබ්බෙසු, සච්චිකට්ඨෙසු පණ්ඩිතො;
එවමෙව විභාවෙය්‍ය, උභො ජයපරාජයෙ''ති.

2. ඔකාසසච්චිකට්ඨො

1. අනුලොමපච්චනීකවණ්ණනා

11. එවං සුද්ධිකසච්චිකට්ඨං විත්ථාරෙත්වා ඉදානි තමෙව අපරෙහි ඔකාසාදීහි නයෙහි විත්ථාරෙතුං පුන **පුග්ගලො උපලබ්භතීති**ආදි ආරද්ධං. තත්ථ පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා පරවාදිස්ස. පුන **සබ්බත්ථාති** සරීරං සන්ධාය අනුයොගො සකවාදිස්ස, රූපස්මිං අත්තානං සමනුපස්සනාදොසඤ්ච 'අඤ්ඤං ජීවං අඤ්ඤං සරීර'න්ති ආපජ්ජනදොසඤ්ච දිස්වා පටික්ඛෙපො පරවාදිස්ස. සෙසමෙත්ථ අනුලොමපච්චනීකපඤ්චකෙ හෙට්ඨා වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං. පාඨො පන සඞ්ඛිත්තො . තත්ථ යස්මා සරීරං සන්ධාය ''සබ්බත්ථ න උපලබ්භතී''ති

වුත්තෙ සරීරතො බහි උපලබ්භතීති ආපජ්ජති. තස්මා පච්චනීකෙ පටික්ඛෙපො සකවාදිස්ස, පඨමං අනුජානිත්වා පච්ඡා අවජානාතීති ජලවාදස්ස වසෙන පටිකම්මං පරවාදිස්ස. සෙසං පාකටමෙව.

3. කාලසච්චිකට්ඨයො

1. අනුලොමපච්චනීකවණ්ණනා

12. දුතියනයෙ **සබ්බදා**ති පුරිමපච්ඡිමජාතිකාලඤ්ච ධරමානපරිනිබ්බුතකාලඤ්ච සන්ධාය අනුයොගො සකවාදිස්ස, ස්වෙව ඛත්තියො සො බ්‍රාහ්මණොතිආදීනං ආපත්තිදොසඤ්ච ධරමානපරිනිබ්බුතානං විසෙසාභාවදොසඤ්ච දිස්වා පටික්ඛෙපො පරවාදිස්ස. සෙසං පඨමනයෙ වුත්තසදිසමෙව.

4. අවයවසච්චිකට්ඨයො

1. අනුලොමපච්චනීකවණ්ණනා

13. තතියනයෙ **සබ්බෙසූ**ති ඛන්ධායතනාදීනි සන්ධාය අනුයොගො සකවාදිස්ස, රූපස්මිං අත්තා, චක්ඛුස්මිං අත්තාතිආදිදොසභයෙන පටික්ඛෙපො පරවාදිස්ස. සෙසං තාදිසමෙවාති.

ඔකාසදිසච්චිකට්ඨාදි

2. පච්චනීකානුලොමවණ්ණනා

14. එවමෙතානි තීණි අනුලොමපච්චනීකපඤ්චකෙ අනුලොමමත්තවසෙනෙව තාව පටිපාටියා භාජෙත්වා පුන පච්චනීකානුලොමපඤ්චකෙ පච්චනීකමත්තවසෙනෙව භාජෙතුං **පුග්ගලො නුපලබ්භතී**තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ අනුලොමපඤ්චකස්ස පාළියං සඞ්ඛිපිත්වා ආගතෙ පච්චනීකෙ වුත්තනයෙනෙව පච්චනීකස්ස ච පාළියං සඞ්ඛිපිත්වා ආගතෙ අනුලොමෙ වුත්තනයෙනෙව අත්ථො වෙදිතබ්බො. එත්තාවතා සුද්ධිකස්ස චෙව ඉමෙසඤ්ච තිණ්ණන්ති චතුන්නං සච්චිකට්ඨානං එකෙකස්මිං සච්චිකට්ඨෙ අනුලොමපච්චනීකස්ස පච්චනීකානුලොමස්ස චාති ද්වින්නං ද්වින්නං පච්චනීකානං වසෙන අයං අට්ඨමුඛා නාම වාදයුත්ති නිද්දිට්ඨා හොතීති වෙදිතබ්බා. යා එකෙකස්මිං මුඛෙ එකෙකස්ස නිග්ගහස්ස වසෙන **අට්ඨකනිග්ගහො**ති පාළියං ලිඛියති. තත්ථෙතං වුච්චති –

> ‘‘එවං චතුබ්බිධෙ පඤ්හෙ, පඤ්චකද්වයභෙදතො;
> එසා අට්ඨමුඛා නාම, වාදයුත්ති පකාසිතා.
>
> ‘‘අට්ඨෙව නිග්ගහා තත්ථ, චත්තාරො තෙසු ධම්මිකා;
> අධම්මිකා ච චත්තාරො, සබ්බත්ථ සකවාදිනො;
> ජයො පරාජයො චෙව, සබ්බත්ථ පරවාදිනො’’ති.

සච්චිකට්ඨවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. සුද්ධිකසංසන්දනවණ්ණනා

17-27. ඉදානි රූපාදීහි සද්ධිං සච්චිකට්ඨසංසන්දනං හොති. තත්ථ **රූපඤ්චා**ති යථා රූපං පරමත්ථතො උපලබ්භති, කිං තෙ පුග්ගලොපි තථෙව උපලබ්භතීති සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, අත්ථි පුග්ගලොති වචනමත්තං ගහෙත්වා පටිඤ්ඤා පරවාදිස්ස. යදි තෙ රූපං විය පරමත්ථතො පුග්ගලො අත්ථි, රූපතො වෙදනාදීනං විය පුග්ගලස්සාපි අඤ්ඤත්තං ආපජ්ජතීති අනුයොගො සකවාදිස්ස, සමයසුත්තවිරොධං දිස්වා පටික්ඛෙපො පරවාදිස්ස. සෙසං අත්ථතො පාකටමෙව. ධම්මතො පනෙත්ථ සත්තපඤ්ඤාසභෙදස්ස සච්චිකට්ඨපරමත්ථස්ස වසෙන සකවාදිපක්ඛමූලකෙ අනුලොමපච්චනීකෙ සත්තපඤ්ඤාස අනුලොමපඤ්චකානි දස්සිතානි. පටිකම්මචතුක්කාදීනි සඞ්ඛිත්තානි. පරවාදිපක්ඛමූලකෙපි පච්චනීකානුලොමෙ සත්තපඤ්ඤාස පටිලොමපඤ්චකානි දස්සිතානි. පටිකම්මචතුක්කාදීනි සඞ්ඛිත්තානි. තත්ථ ‘‘වුත්තං භගවතා’’ති වචනමත්තෙන පුග්ගලස්ස අත්ථිතං රූපස්ස ච සච්චිකට්ඨපරමත්ථවසෙන උපලබ්භනීයතං දස්සෙත්වා උභින්නං අඤ්ඤත්තං පටිජානාපනත්ථං **වුත්තං භගවතා**ති අනුයොගො පරවාදිස්ස, සම්මුතිපරමත්ථානං එකත්තනානත්තපඤ්හස්ස ඨපනීයත්තා පටික්ඛෙපො සකවාදිස්ස. සෙසමිධාපි අත්ථතො පාකටමෙවාති.

සුද්ධිකසංසන්දනවණ්ණනා.

6. ඔපම්මසංසන්දනවණ්ණනා

28-36. ඉදානි රූපාදීහෙව සද්ධිං ඔපම්මවසෙන සච්චිකට්ඨසංසන්දනං හොති. තත්ථ රූපවෙදනානං උපලද්ධිසාමඤ්ඤෙන අඤ්ඤත්තපුච්ඡා ච පුග්ගලරූපානං උපලද්ධිසාමඤ්ඤපුච්ඡා චාති පුච්ඡාද්වයම්පි සකවාදිස්ස, උභොපි පටිඤ්ඤා පරවාදිස්ස. පරවාදිනා අනුඤ්ඤාතෙන උපලද්ධිසාමඤ්ඤෙන රූපවෙදනානං විය රූපපුග්ගලානං අඤ්ඤත්තානුයොගො සකවාදිස්ස, පටික්ඛෙපො ඉතරස්ස. සෙසම්ධාපි අත්ථතො පාකටමෙව. ධම්මතො පනෙත්ථ රූපමූලකාදීනං චක්කානඤ්ච වසෙන සකවාදීපක්ඛෙ වීසාධිකානි නව නිග්ගහපඤ්චකසතානි දස්සිතානි. කථං? ඛන්ධෙසු තාව රූපමූලකෙ චක්කෙ චත්තාරි, තථා වෙදනාදිමූලකෙසුපි වීසති. ආයතනෙසු චක්ඛායතනමූලකෙ චක්කෙ එකාදස, තථා සෙසෙසුපි ද්වත්තිංසසතං. ධාතූසු චක්ඛුධාතුමූලකෙ චක්කෙ සත්තරස, තථා සෙසෙසුපි ඡාධිකානි තීණි සතානි. ඉන්ද්‍රියෙසු චක්ඛුන්ද්‍රියමූලකෙ චක්කෙ එකවීසති, තථා සෙසෙසුපි ද්වාසට්ඨාධිකානි චත්තාරි සතානි. එවං සබ්බානිපි වීසාධිකානි නව නිග්ගහපඤ්චකසතානි හොන්ති.

37-45. පරවාදීපක්ඛෙපි **රූපං උපලබ්භතීති** අනුලොමවසෙනෙව රූපවෙදනාදීනං අඤ්ඤත්තපටිඤ්ඤං කාරෙත්වා පුන අත්ථි පුග්ගලොති සුත්තං නිස්සාය ඡලවසෙන පුග්ගලස්ස රූපාදීහි උපලද්ධිසාමඤ්ඤං ආරොපෙත්වා අඤ්ඤත්තානුයොගො කතො. සෙසම්ධාපි අත්ථතො උත්තානමෙව. ධම්මතොපි සකවාදීපක්ඛෙ වුත්තනයෙන වීසාධිකානි නව පටිකම්මපඤ්චකසතානි දස්සිතානි.

රූපාදීහි සද්ධිං ඔපම්මවසෙන සච්චිකට්ඨසංසන්දනං.

7. චතුක්කනයසංසන්දනවණ්ණනා

46-52. ඉදානි යං සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙන උපලබ්භති, තෙන යස්මා රූපාදීසු සත්තපඤ්ඤාසාය සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙසු අඤ්ඤතරෙන භවිතබ්බං; රූපාදිනිස්සිතෙන වා, අඤ්ඤත්‍ර වා රූපාදීහි, රූපාදීනං වා නිස්සයෙන, තස්මා ඉමිනා චතුක්කනයෙන සච්චිකට්ඨසංසන්දනං ආරද්ධං. තත්ථ **රූපං පුග්ගලොති** අනුයොගො සකවාදිස්ස, උච්ඡෙදදිට්ඨිභයෙන **න හෙවාති** පටික්ඛෙපො පරවාදිස්ස, නිග්ගහාරොපනං සකවාදිස්ස. කිං පනෙතං යුත්තං, නනු රූපං වෙදනාති වුත්තම්පි පටික්ඛිපිතබ්බමෙවාති? ආම පටික්ඛිපිතබ්බං. තං පන රූපතො වෙදනාය අඤ්ඤසභාවසබ්භාවතො, න අඤ්ඤත්තාභාවතො. අයඤ්ච රූපාදීසු එකධම්මතොපි පුග්ගලස්ස අඤ්ඤත්තං න ඉච්ඡති, තස්මා යුත්තං. අයඤ්ච අනුයොගො රූපං පුග්ගලො…පෙ.… අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියං පුග්ගලොති සකලං පරමත්ථසච්චං සන්ධාය ආරද්ධො. සකලං පන පච්චත්තලක්ඛණවසෙන එකතො වත්තුං න සක්කාති තන්තිවසෙන අනුයොගලක්ඛණමත්තමෙතං ඨපිතං. තෙන විඤ්ඤූ අත්ථං විභාවෙන්ති. වාදකාමෙන පන ඉමං ලක්ඛණං ගහෙත්වා යථා යථා පරවාදිස්ස ඔකාසො න හොති, තථා තථා වත්තබ්බං. ඉති තන්තිවසෙන අනුයොගලක්ඛණස්ස ඨපිතත්තාපි යුත්තමෙව. ඉමිනා නයෙන සබ්බානුයොගෙසු අත්ථො වෙදිතබ්බො.

අයං පන විසෙසො – **රූපස්මිං පුග්ගලොති**ආදීසු යථා එකං මහාභූතං නිස්සාය තයො මහාභූතා, වත්ථුරූපං නිස්සාය විඤ්ඤාණං රූපස්මින්ති වත්තුං වට්ටති, කිං තෙ එවං රූපස්මිං පුග්ගලො? යථා ච සභාගවිනිබ්භොගතො වෙදනාදයො සබ්බධම්මා, අරූපා වා පන චත්තාරො ඛන්ධා, නිබ්බානමෙව වා ‘‘අඤ්ඤත්‍ර රූපා’’ති වත්තුං වට්ටති, කිං තෙ එවං පුග්ගලො? යථා ච චිත්තසමුට්ඨානානං රූපානං නිස්සයවසෙන ‘‘වෙදනාය රූපං…පෙ.… විඤ්ඤාණස්මිං රූප’’න්ති වත්තුං වට්ටති, කිං තෙ එවං පුග්ගලොති? සබ්බානුයොගෙසු පන උච්ඡෙදදිට්ඨිභයෙන චෙව සමයවිරොධෙන ච පටික්ඛෙපො පරවාදිස්ස. සෙසමෙත්ථ අත්ථතො පාකටමෙව. ධම්මතො පනෙත්ථ සත්තපඤ්ඤාසාය සච්චිකට්ඨෙසු එකෙකස්මිං චත්තාරි චත්තාරි කත්වා නිග්ගහවසෙන අට්ඨවීසාධිකානි ද්වෙ පඤ්චකසතානි දස්සිතානි. පරවාදීපක්ඛෙපි පටිකම්මවසෙන තත්තකානෙව. යා පනෙත්ථ අත්ථි පුග්ගලොති වුත්තෙ සකවාදිස්ස පටිඤ්ඤා, සා සුත්තෙ ආගතෙන සම්මුතිවසෙන. යො රූපං පුග්ගලොතිආදීසු පටික්ඛෙපො, සො සක්කායදිට්ඨිපඤ්හස්ස ඨපනීයත්තා. පරවාදිස්ස පටිකම්මං ඡලවසෙනෙවාති.

චතුක්කනයසංසන්දනං.

නිට්ඨිතා ච සංසන්දනකථා.

8. ලක්ඛණයුත්තිවණ්ණනා

53. ඉදානි ලක්ඛණයුත්ති නාම හොති. තත්ථ යස්මා ඨපෙත්වා නිබ්බානං සෙසො සච්චිකට්ඨපරමත්ථො පච්චයපටිබද්ධතාය සප්පච්චයො, පච්චයෙහි සමාගම්ම කතත්තා සඞ්ඛතො, උප්පජ්ජිත්වා නිරුජ්ඣනතො සදා අභාවතො අසස්සතො, උප්පත්තිකාරණසඞ්ඛාතස්ස නිමිත්තස්ස අත්ථිතාය සනිමිත්තො, නිබ්බානං වුත්තප්පකාරාභාවතො අප්පච්චයං අසඞ්ඛතං සස්සතං අනිමිත්තන්ති ඉදං සච්චිකට්ඨස්ස ලක්ඛණං. තස්මා යදි පුග්ගලොපි සච්චිකට්ඨපරමත්ථොව තස්සාපි ඉමිනා ලක්ඛණෙන භවිතබ්බන්ති සන්ධාය **පුග්ගලො සප්පච්චයොති**ආදයො අට්ඨපි අනුයොගා සකවාදිස්ස , පටික්ඛෙපො පරවාදිස්ස. ආජානාහි නිග්ගහන්තිආදි පනෙත්ථ සඞ්ඛිත්තං. එවමෙතානි සකවාදීපක්ඛෙ අනුලොමපච්චනීකෙ අනුලොමමත්තවසෙන අට්ඨ පඤ්චකානි වෙදිතබ්බානි.

54. පරවාදීපක්ඛෙපි පච්චනීකානුලොමෙ පච්චනීකමත්තවසෙන අට්ඨෙව. තත්ථ යස්මා පරවාදිනා සුත්තවසෙන සම්මුතිසච්චං සාධිතං, සම්මුතියා ච සප්පච්චයාදිභාවො නත්ථි, තස්මා යාථාවතො ච පටික්ඛෙපො සකවාදිස්ස. ඡලවසෙන පන වත්තබ්බං ''ආජානාහි පටිකම්ම''න්තිආදි සබ්බං ඉධාපි සඞ්ඛිත්තමෙව.

ලක්ඛණයුත්තිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

9. වචනසොධනවණ්ණනා

55-59. ඉදානි වචනසොධනං හොති. තත්ථ යදෙතං පුග්ගලො උපලබ්භතීති වචනං, තං සොධෙතුං **පුග්ගලො උපලබ්භති, උපලබ්භති පුග්ගලොති**. පුච්ඡා සකවාදිස්ස. තස්සත්ථො – යදෙතං පුග්ගලො උපලබ්භතීති පදද්වයං, තං එකත්ථං වා භවෙය්‍ය නානත්ථං වා. යදි තාව නානත්ථං, යථා අඤ්ඤං රූපං, අඤ්ඤා වෙදනා, එවං අඤ්ඤො පුග්ගලො, අඤ්ඤො උපලබ්භතීති ආපජ්ජති. අථෙකත්ථං, යථා යං චිත්තං තං මනො, එවං ස්වෙව පුග්ගලො, සො උපලබ්භතීති ආපජ්ජති. තෙන තං වදාමි ''යදි තෙ යො පුග්ගලො, සො උපලබ්භති, එවං සන්තෙ යො යො උපලබ්භති, සො සො පුග්ගලොති ආපජ්ජති, කිං සම්පටිච්ඡසි එත''න්ති? තතො පුග්ගලවාදී යස්මා පුග්ගලස්ස උපලබ්භතං ඉච්ඡති, න උපලබ්භමානානම්පි රූපාදීනං පුග්ගලභාවං, තස්මා **පුග්ගලො උපලබ්භති, උපලබ්භති කෙ හි චි පුග්ගලො කෙ හි චි න පුග්ගලොති**ආදිමාහ. තස්සත්ථො – මම පුග්ගලො අත්ථි පුග්ගලොති සත්ථු වචනතො උපලබ්භති. යො පන උපලබ්භති, න සො සබ්බො පුග්ගලො, අථ ඛො කෙ හි චි පුග්ගලො කෙ හි චි න පුග්ගලොති. තත්ථ **කො**-කාරත්ථෙ **කෙ**-කාරො, **හි**-කාරො ච නිපාතමත්තො. කොචි පුග්ගලො, කොචි න පුග්ගලොති අයං පනෙත්ථ අත්ථො. ඉදං වුත්තං හොති – පුග්ගලොපි හි රූපාදීසුපි යො කොචි ධම්මො උපලබ්භතියෙව, තත්ථ පුග්ගලොව පුග්ගලො. රූපාදීසු පන කොචිපි න පුග්ගලොති. තතො තං සකවාදී ආහ – **පුග්ගලො කෙ හි චි උපලබ්භති කෙ හි චි න උපලබ්භතීති**. තස්සත්ථො – පුග්ගලො උපලබ්භතීති පදද්වයස්ස අත්ථතො එකත්තෙ යදි උපලබ්භතීති අනුඤ්ඤාතො ධම්මො පුග්ගලතො අනඤ්ඤොපි කොචි පුග්ගලො කොචි න පුග්ගලො, පුග්ගලොපි තෙ කොචි උපලබ්භති, කොචි න උපලබ්භතීති ආපජ්ජති, කිං සම්පටිච්ඡසි එතන්ති? සො පුග්ගලස්ස අනුපලද්ධිං අනිච්ඡන්තො **න හෙවන්ති** පටික්ඛිපති. ඉතො පරං ''ආජානාහි නිග්ගහ''න්තිආදි සබ්බං සඞ්ඛිත්තං. විත්ථාරතො පන වෙදිතබ්බං. **පුග්ගලො සච්චිකට්ඨොති**ආදීසුපි එසෙව නයො. සබ්බානි හෙතානි උපලබ්භතිවෙවචනානෙව, අපිච යස්මා ''පුග්ගලො උපලබ්භතිසච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා''ති අයං පුග්ගලවාදිනො පටිඤ්ඤා, තස්මාස්ස යථෙව පුග්ගලො උපලබ්භතීති ලද්ධි, එවමෙවං පුග්ගලො සච්චිකට්ඨොතිපි ආපජ්ජති. යා පනස්ස පුග්ගලො අත්ථීති ලද්ධි, තස්සා විජ්ජමානොතිවෙවචනමෙව, තස්මා සබ්බානිපෙතානි වචනානි සොධිතානි.

60. තත්ථ යං අවසානෙ **''පුග්ගලො අත්ථි, අත්ථි න සබ්බො පුග්ගලො''**තිආදි වුත්තං, තත්‍රායමධිප්පායො – යඤ්හෙතං පරවාදිනා ''පුග්ගලො අත්ථි, අත්ථි කෙහිචි පුග්ගලො, කෙහිචි න පුග්ගලො''ති වුත්තං, තං යස්මා අත්ථතො පුග්ගලො අත්ථි, අත්ථි න සබ්බො පුග්ගලොති එත්තකං හොති, තස්මා නං සකවාදී සම්පටිච්ඡාපෙත්වා ඉදානි නං එවං අනුයුඤ්ජති. තයා හි ''අත්ථි පුග්ගලො අත්තහිතාය පටිපන්නො''ති වචනමත්තං නිස්සාය ''පුග්ගලො අත්ථී''ති ලද්ධි ගහිතා, යථා ච භගවතා එතං වුත්තං, තථා ''සුඤ්ඤතො ලොකං අවෙක්ඛස්සු, මොඝරාජ, සදා සතො''තිආදිනා (සු. නි. 1125) නයෙන ''නත්ථී''තිපි වුත්තං, තස්මා යථෙව තෙ ''පුග්ගලො අත්ථි, අත්ථි න සබ්බො පුග්ගලො''ති ලද්ධි, තථා පුග්ගලො නත්ථි, නත්ථි න සබ්බො පුග්ගලොතිපි ආපජ්ජති, කිං එතං සම්පටිච්ඡසීති? අථ නං අසම්පටිච්ඡන්තො **න හෙවාති** පටික්ඛිපති. සෙසමෙත්ථ නිග්ගහාදිවිධානං වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බන්ති.

වචනසොධනවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

10. පඤ්ඤත්තානුයොගවණ්ණනා

61-66. ඉදානි පඤ්ඤත්තානුයොගො නාම හොති. රූපධාතුයා හි පුග්ගලවාදී රූපිං පුග්ගලං පඤ්ඤපෙති, තථා අරූපධාතුයා අරූපිං. තස්ස තං ලද්ධිං භින්දිතුං සබ්බාපි පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ච පටික්ඛෙපො ච ඉතරස්ස . සො හි **රූපීති** වුත්තෙ රූපකායසබ්භාවතො චෙව තථාරූපාය ච පඤ්ඤත්තියා අත්ථීතාය පටිජානාති. **කාමීති** වුත්තෙ වීතරාගසබ්භාවතො චෙව තථාරූපාය ච පඤ්ඤත්තියා නත්ථීතාය පටික්ඛිපති. **අරූපීති** වුත්තෙපි අරූපක්ඛන්ධසබ්භාවතො චෙව තථාරූපාය ච පඤ්ඤත්තියා අත්ථීතාය පටිජානාති. ද්වීසුපි නයෙසු සත්තොති පුග්ගලස්ස වෙවචනවසෙන වුත්තං.

67. ඉදානි යස්මා සො ''කායෙ කායානුපස්සී''ති ආගතට්ඨානෙ අඤ්ඤො කායො අඤ්ඤො පුග්ගලොති ඉච්ඡති, තස්මා තං ලද්ධිං භින්දිතුං **කායොති වා සරීරන්ති** වාතිආදි සකවාදීපුච්ඡා හොති. තත්ථ **කායං අප්පියං කරිත්වාති** කායං අප්පෙතබ්බං අල්ලීයාපෙතබ්බං එකීභාවං උපනෙතබ්බං අවිභජිතබ්බං කත්වා පුච්ඡාමීති අත්ථො. **එසෙසෙති** එසො සොයෙව. එසෙ එසෙතිපි පාඨො. එසො එසොයෙවාති අත්ථො. **එකට්ඨෙති** එකට්ඨො. **සමෙ සමභාගෙ තජ්ජාතෙති** සමො සමභාගො තජ්ජාතිකො. වචනමත්තෙයෙවෙත්ථ භෙදො. අත්ථතො පන කායොව එසොති පුච්ඡති. පරවාදී නානත්තං අපස්සන්තො **ආමන්තාති** පටිජානාති. **පුග්ගලොති වා ජීවොති වාති** පුච්ඡායපි එසෙව නයො. **අඤ්ඤො**

කායොති පුට්ඨො පන කායානුපස්සනාය එවංලද්ධිකත්තා පටිජානාති. **අඤ්ඤං ජීවන්ති** පුට්ඨො පන ආහච්ච භාසිතං සුත්තං පටික්ඛිපිතුං අසක්කොන්තො අවජානාති. තතො පරං ''ආජානාහි නිග්ගහ''න්තිආදි උත්තානත්ථමෙව.

68. පරවාදීපක්ඛෙ පන **අඤ්ඤො කායො අඤ්ඤො පුග්ගලොති** පුට්ඨො සකවාදී ඨපනීයපඤ්හත්තා පටික්ඛිපති, පරවාදී ඡලවසෙන පටිකම්මං කරොති. තම්පි උත්තානත්ථමෙවාති.

පඤ්ඤත්තානුයොගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

11. ගතිඅනුයොගවණ්ණනා

69-72. ඉදානි ගතිපරිවත්තනමුඛෙන චුතිපටිසන්ධිඅනුයොගො හොති. තත්ථ යස්මා පුග්ගලවාදී ''ස සත්තක්ඛත්තුපරමං සන්ධාවිත්වාන පුග්ගලො''තිආදීනි (සං. නි. 2.133; ඉතිවු. 24) සුත්තානි නිස්සාය පුග්ගලො සන්ධාවතීති ලද්ධිං ගහෙත්වා වොහරති , තස්මාස්ස තං ලද්ධිං භින්දිතුං **සන්ධාවතීති** පුච්ඡා සකවාදිස්ස. තත්ථ **සන්ධාවතීති** සංසරති ගමනාගමනං කරොති. අත්තනො ලද්ධිවසෙන පටිඤ්ඤා පරවාදිස්ස. **සො පුග්ගලොති**ආදයො අනුයොගොපි සකවාදිස්ස, පටික්ඛෙපො ඉතරස්ස. තත්ථ **සොති** සොයෙවාති අත්ථො. එවං පන අනුයුත්තො සස්සතදිට්ඨිභයෙන පටික්ඛිපති. **අඤ්ඤොති** පුට්ඨො උච්ඡෙදදිට්ඨිභයෙන. **සො ච අඤ්ඤො චාති** පුට්ඨො එකච්චසස්සතදිට්ඨිභයෙන. **නෙව සො න අඤ්ඤොති** පුට්ඨො අමරාවික්ඛෙපදිට්ඨිභයෙන. පුන චත්තාරොපි පඤ්හෙ එකතො පුට්ඨො චතුන්නම්පි දිට්ඨීනං භයෙන පටික්ඛිපිත්වා පුන යානිස්ස සුත්තානි නිස්සාය ලද්ධි උප්පන්නා තානි දස්සෙන්තො **තෙන හි පුග්ගලො සන්ධාවතීති**ආදිමාහ.

76. පුන සකවාදිනා ''ය්වායං තව ලද්ධියා සන්ධාවති, කිං සො අස්මිඤ්ච පරස්මිඤ්ච ලොකෙ එකොයෙවා''ති අධිප්පායෙන **ස්වෙවාති** නියමෙත්වා පුට්ඨො සස්සතභයා පටික්ඛිපිත්වා පුන දළ්හං කත්වා තථෙව පුට්ඨො යස්මා සො පුග්ගලොව න අඤ්ඤො භාවො, ''සො තතො චුතො ඉධූපපන්නො''තිආදිසුත්තම්පි (පාරා. 12; දී. නි. 1.245) අත්ථි, තස්මා පටිජානාති. **ස්වෙව මනුස්සොති** පුට්ඨො මනුස්සස්සෙව දෙවත්තාභාවතො පටික්ඛිපති.

77. පුන පුට්ඨො ''අහං තෙන සමයෙන සුනෙත්තො නාම සත්ථා අහොසි''න්තිආදිසුත්තවසෙන (අ. නි. 7.66 අත්ථතො සමානං) පටිජානාති. අථස්ස සකවාදී දෙවමනුස්සූපපත්තීනං නානත්තතො වචනං මිච්ඡාති පකාසෙන්තො **මනුස්සො හුත්වාති**ආදිමාහ.

78. තත්ථ **හෙවං මරණං න හෙහිතීති** එවං සන්තෙ මරණං න භවිස්සතීති අත්ථො. ඉතො පරං යක්ඛො පෙතොති අත්තභාවනානත්තවසෙන අනුයොගනානත්තං වෙදිතබ්බං.

82. **ඛත්තියොති**ආදීනි ජාතිවසෙන චෙව අඞ්ගවෙකල්ලාදිවසෙන ච වුත්තානි.

87. පුන **න වත්තබ්බන්ති** පරවාදිනා පුට්ඨො ඉධට්ඨකස්ස උපපත්තිවසෙන පරලොකස්ස ගමනාභාවතො පටිඤ්ඤා සකවාදිස්ස පුන සොතාපන්නස්ස භවන්තරෙපි සොතාපන්නභාවාවිජහනතො දුතියපටිඤ්ඤාපි තස්සෙව. **හඤ්චීති**ආදිවචනං පරවාදිස්ස.

88. පුන දෙවලොකෙ උපපන්නස්ස මනුස්සත්තාභාවදස්සනෙන අනුයොගො සකවාදිස්ස.

89. තතො පරං **අනඤ්ඤො අවිගතොති** එත්ථ **අනඤ්ඤොති** සබ්බාකාරෙන එකසදිසො. **අවිගතොති** එකෙනාපි ආකාරෙන අවිගතොති අත්ථො. **න හෙවන්ති** දෙවලොකෙ උපපන්නස්ස මනුස්සභාවාභාවතො එවමාහ.

90. පුන දළ්හං කත්වා අනුයුත්තො ''ස්වෙව පුග්ගලො සන්ධාවතී''ති ලද්ධියා අනුජානාති. **හත්ථච්ඡින්නොති**ආදි ආකාරවිගමනදස්සනෙන අවිගතො **සන්ධාවතීති** ලද්ධිභින්දනත්ථං වුත්තං. තත්ථ **අළච්ඡින්නොති** යස්ස අඞ්ගුට්ඨකා ඡින්නා. **කණ්ඩරච්ඡින්නොති** යස්ස මහාන්හාරූ ඡින්නා.

91. **සරූපොති**ආදීසු පඨමෙ පඤ්හෙ ඉමිනා රූපකායෙන සද්ධිං අගමනං සන්ධාය පටික්ඛිපති. දුතියෙ අන්තරාභවපුග්ගලං සන්ධාය පටිජානාති. සො හි තස්ස ලද්ධියා සරූපොව ගන්ත්වා මාතුකුච්ඡිං පවිසති. අථස්ස තං රූපං භිජ්ජති. **තං ජීවන්ති** යෙන රූපසඞ්ඛාතෙන සරීරෙන සද්ධිං ගච්ඡති, කිමස්ස තදෙව ජීවං තං සරීරන්ති පුච්ඡති. පරවාදී ඉධ සරීරනික්ඛෙපා සුත්තවිරොධා ච පටික්ඛිපති.

සවෙදනොතිආදීසු අසඤ්ඤූපපත්තිං සන්ධාය පටික්ඛිපති, තදඤ්ඤං උපපත්තිං සන්ධාය පටිජානාති. **තං ජීවන්ති** යෙන වෙදනාදිසඞ්ඛාතෙන සරීරෙන සද්ධිං ගච්ඡති. කිමස්ස තදෙව ජීවං තං සරීරන්ති පුච්ඡති. තං ජීවං තං සරීරං, අඤ්ඤං ජීවං අඤ්ඤං සරීරන්ති එතිස්සා හි ලද්ධියා පඤ්චපි ඛන්ධා සරීරන්ති අධිප්පෙතා. පරවාදී සුත්තවිරොධා පටික්ඛිපති.

92. **අරූපොති**ආදීසු පඨමෙ පඤ්හෙ අන්තරාභවං සන්ධාය පටික්ඛිපති. දුතියෙ අරූපා රූපං උපපජ්ජමානං සන්ධාය පටිජානාති. **අඤ්ඤං, ජීවන්ති** යං රූපසඞ්ඛාතං සරීරං පහාය අරූපො සන්ධාවති, කිං තෙ තං සරීරං අඤ්ඤං, අඤ්ඤං ජීවන්ති පුච්ඡති. ඉතරො සුත්තවිරොධා පටික්ඛිපති.

අවෙදනොතිආදීසු සඤ්ඤීභවං සන්ධාය පටික්ඛිපති, තදඤ්ඤං උපපත්තිං සන්ධාය පටිජානාති. **අඤ්ඤං ජීවන්ති** යං වෙදනාදිසඞ්ඛාතං සරීරං පහාය අවෙදනො අවිඤ්ඤාණො සන්ධාවති, කිං තෙ තං අඤ්ඤං සරීරං, අඤ්ඤං ජීවන්ති පුච්ඡති. ඉතරො සුත්තවිරොධා පටික්ඛිපති.

93. **රූපං සන්ධාවතීති**ආදීසු යෙ රූපාදයො ඛන්ධෙ උපාදාය පුග්ගලං පඤ්ඤපෙති, කිං තෙ තස්මිං පුග්ගලෙ සන්ධාවන්තෙ තම්පි රූපං සන්ධාවතීති පුච්ඡති. පරවාදී ''අවිජ්ජානීවරණානං සත්තානං තණ්හාසංයොජනානං සන්ධාවතං සංසරත''න්ති සත්තස්සෙව සන්ධාවනවචනතො පටික්ඛිපති. පුන පුට්ඨො යස්මා රූපාදිධම්මෙ විනා පුග්ගලො නත්ථි, තස්මා තස්මිං සන්ධාවන්තෙ තෙනපි රූපෙන සන්ධාවිතබ්බන්ති සඤ්ඤාය පටිජානාති. වෙදනාදීසුපි එසෙව නයො.

94. **රූපං න සන්ධාවතීති**ආදීසු යස්මා තෙ රූපං පුග්ගලො න හොති, ස්වෙව ච සන්ධාවතීති වදෙසි, තස්මා තං පුච්ඡාමි, කිං තෙ රූපං න සන්ධාවතීති අත්ථො. ඉතරො පුග්ගලෙ සන්ධාවන්තෙ න සක්කා තස්ස උපාදානභූතෙන රූපෙන සන්ධාවිතුන්ති සඤ්ඤාය පටික්ඛිපති. පුන පුට්ඨො සත්තානඤ්ඤෙව සන්ධාවනවචනතො පටිජානාති. සෙසමෙත්ථ උත්තානමෙව.

ගාථානං පන අයමත්ථො – ආයස්මතො මතෙන රුක්ඛං උපාදාය ඡායා විය, ඉන්ධනං උපාදාය අග්ගි විය ච, ඛන්ධෙ උපාදාය පුග්ගලො; රූපාදීනං සන්ධාවනෙ අසති තෙසු ඛන්ධෙසු භිජ්ජමානෙසු සො තව පුග්ගලො භිජ්ජති චෙ, එවං සන්තෙ උච්ඡෙදා භවති දිට්ඨි, උච්ඡෙදදිට්ඨි තෙ ආපජ්ජති. කතරා යා බුද්ධෙන විවජ්ජිතා අකුසලදිට්ඨි. යා පන ''උච්ඡෙදවාදී සමණො ගොතමො''ති පරියායභාසිතා, න තං වදාමාති දස්සෙති. අථාපි තෙසු ඛන්ධෙසු භිජ්ජමානෙසු සො පුග්ගලො න භිජ්ජති, එවං සන්තෙ සස්සතො පුග්ගලො හොති. තතො සො නිබ්බානෙන සමසමො ආපජ්ජති . **සමසමොති** අතිවිය සමො, සමෙන වා සමො, සමභාවෙනෙව සමො. යථෙව නිබ්බානං නුප්පජ්ජති න භිජ්ජති, එවං තෙ පුග්ගලොපි තෙන සමසමොති.

ගතිපරිවත්තනමුඛෙන චුතිපටිසන්ධානුයොගො නිට්ඨිතො.

අනුයොගවණ්ණනා.

12. උපාදාපඤ්ඤත්තානුයොගවණ්ණනා

95. ඉදානි උපාදාපඤ්ඤත්තානුයොගො හොති. තත්ථ පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤාපටික්ඛෙපො පරවාදිස්ස. සො හි රුක්ඛං උපාදාය ඡායාය විය, ඉන්ධනං උපාදාය අග්ගිස්ස විය ච, රූපාදීනි උපාදාය පුග්ගලස්ස පඤ්ඤත්තිං පඤ්ඤාපනං අවබොධනං ඉච්ඡති, තස්මා ''රූපං උපාදායා''ති පුට්ඨො පටිජානාති. පුන යථා රුක්ඛුපාදානා ඡායා රුක්ඛො විය, ඉන්ධනුපාදානො ච අග්ගි ඉන්ධනං විය අනිච්චාදිධම්මො, එවං තෙ රූපාදිඋපාදානො පුග්ගලො රූපාදයො විය අනිච්චොති ඉමමත්ථං පුට්ඨො අත්තනො ලද්ධියං ඨත්වා පටික්ඛිපති.

97. **නීලං රූපං උපාදාය නීලොති**ආදීසු නීලරූපෙන සද්ධිං පුග්ගලස්ස එකත්තං, එකසරීරෙ නීලාදීනං බහූනං වසෙන බහුභාවඤ්ච අනිච්ඡන්තො පටික්ඛිපති.

98. **කුසලං වෙදනන්ති** එත්ථාපි වෙදනාය සද්ධිං එකත්තං එකසන්තානෙ බහූනං කුසලවෙදනානං වසෙන බහුභාවඤ්ච අනිච්ඡන්තො පටික්ඛිපති. දුතියනයෙ මග්ගකුසලොතිආදිවචනසබ්භාවතො ඡෙකට්ඨං සන්ධාය පටිජානාති. **සඵලොති**ආදීනි පුට්ඨො තථාරූපස්ස වොහාරස්ස අභාවතො පටික්ඛිපති.

99. අකුසලපක්ඛෙ අඡෙකට්ඨං සන්ධාය පටිජානාති.

100. අබ්‍යාකතපක්ඛෙ සස්සතාදිවසෙන අබ්‍යාකතභාවං සන්ධාය පටිජානාති. සෙසමෙත්ථ හෙට්ඨා වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං.

104. **චක්ඛුං උපාදායාති**ආදීසු ''චක්ඛුමා විසමානීව…පෙ…. පාපානි පරිවජ්ජයෙ''ති(උදා. 43) ආදිවොහාරසබ්භාවතො පටිජානාති. චක්ඛුමත්තාදිනිරොධෙන පුග්ගලනිරොධං අනිච්ඡන්තො පටික්ඛිපති.

107. **රූපං උපාදාය වෙදනං උපාදායාති** එත්ථ අඤ්ඤෙපි රූපමූලකා දුකතිකචතුක්කා වෙදිතබ්බා. යස්මා පන ඛන්ධෙ උපාදාය පුග්ගලස්ස පඤ්ඤත්ති, තස්මා ද්වෙපි තයොපි චත්තාරොපි පඤ්චපි උපාදාය පඤ්ඤත්තිං පටිජානාති.

එකසන්තානෙ පන ද්වින්නං පඤ්චන්නං වා අභාවා පටික්ඛිපති. ආයතනාදීසුපි එසෙව නයො.

112. ඉදානි යං උපාදාය යස්ස පඤ්ඤත්ති, යථා තස්ස අනිච්චතාය තස්සාපි අනිච්චතා, තතො ච අඤ්ඤත්තං සිද්ධං, එවං තස්ස පුග්ගලස්සාපි ආපජ්ජතීති දස්සෙතුං **යථා රුක්ඛ**න්තිආදිමාහ. තත්ථ **උපාදායා**ති පටිච්ච ආගම්ම, න විනා තන්ති අත්ථො. පරවාදී පන තථා අනිච්ඡන්තො ලද්ධියං ඨත්වා පටික්ඛිපති.

115. **නිගළො**ති සඞ්ඛලිකබන්ධනං. **නෙගළිකො**ති තෙන බන්ධකො **යස්ස රූපං සො රූපවා**ති යස්මා යස්ස රූපං සො රූපවා හොති, තස්මා යථා න නිගළො ...පෙ.... අඤ්ඤො රූපවාති අත්ථො.

116. **චිත්තෙ චිත්තෙ**තිආදීසු සරාගාදිචිත්තවසෙන සරාගාදිතං සන්ධාය චිත්තානුපස්සනාවසෙන පටිජානාති. **ජායතී**තිආදිනා නයෙන පුට්ඨො පුග්ගලස්ස ඛණිකභාවං අනිච්ඡන්තො පටික්ඛිපති. ''සො''ති වා ''අඤ්ඤො''ති වා පුට්ඨො සස්සතුච්ඡෙදභයෙන පටික්ඛිපති. පුන න වත්තබ්බං ''කුමාරකො''ති වා ''කුමාරිකා''ති වා පුට්ඨො ලොකවොහාරසමුච්ඡෙදභයෙන වත්තබ්බන්ති පටිජානාති. සෙසමෙත්ථ පාකටමෙව.

118. ඉදානි පරවාදී අඤ්ඤෙනාකාරෙන ලද්ධිං පතිට්ඨාපෙතුකාමො **න වත්තබ්බං පුග්ගලො උපලබ්භතී**තිආදිමාහ. තත්ථ **න වත්තබ්බ**න්ති කිං තෙ ඉමිනා එවං බහුනා උපාදාපඤ්ඤත්තානුයොගෙන, ඉදං තාව වදෙහි, කිං න වත්තබ්බං ''පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා''ති. තතො සකවාදිනා ආමන්තාති වුත්තෙ **නනු යො පස්සතී**තිආදිමාහ. තත්ථ **යො**ති පුග්ගලො . **ය**න්ති රූපං. **යෙනා**ති චක්ඛුනා. **සො**ති පුග්ගලො. **ත**න්ති රූපං. **තෙනා**ති චක්ඛුනා. ඉදං වුත්තං හොති – නනු යො යං රූපං යෙන චක්ඛුනා පස්සති, සො තං රූපං තෙන චක්ඛුනා පස්සන්තො පුග්ගලොති. සකවාදී කිඤ්චාපි චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස නිස්සයභාවං ගච්ඡන්තං චක්ඛුමෙව රූපං පස්සති, තථා සොතමෙව සද්දං සුණාති...පෙ. ... විඤ්ඤාණමෙව ධම්මං විජානාති, ''අත්ථි අරහතො චක්ඛු, පස්සති අරහා චක්ඛුනා රූප''න්තිආදිසම්මුතිවසෙන පන ආමන්තාති පටිජානාති.

120. තතො ඡලවාදං නිස්සාය පරවාදිනා පුග්ගලස්ස වත්තබ්බතාය සාධිතාය තමෙව වාදං පරිවත්තෙත්වා **පුග්ගලො උපලබ්භතී**තිආදිමාහ. තත්ථ **යො න පස්සතී**ති අන්ධො අසඤ්ඤසත්තො අරූපං උපපන්නො නිරොධං සමාපන්නො, අනන්ධොපි ච අඤ්ඤත්‍ර දස්සනසමයා න පස්සති නාම. සෙසවාරෙසුපි එසෙව නයො. සෙසං පාළිවසෙනෙව අත්ථතො වෙදිතබ්බං.

122. සුත්තසංසන්දනායං දිබ්බස්ස චක්ඛුනො රූපගොචරත්තා **රූපං පස්සතී**ති ආහ. දුතියවාරෙ ''සත්තෙ පස්සාමී''තිවචනතො **පුග්ගලං පස්සතී**ති ආහ. තතියවාරෙ ''රූපං දිස්වා පුග්ගලං විභාවෙතී''ති ලද්ධිතො **උභො පස්සතී**ති ආහ. යස්මා පන පස්සිතබ්බං නාම දිට්ඨං සුතං මුතං විඤ්ඤාතන්ති චතුබ්බිධෙ රූපසඞ්ගහෙ රූපායතනමෙව සඞ්ගහිතං, තස්මා සකවාදී ''රූපං පුග්ගලො, පුග්ගලො රූපං, උභො රූප''න්ති අනුයොගං කරොති. තස්සත්ථො පාකටොයෙවාති.

උපාදාපඤ්ඤත්තානුයොගවණ්ණනා.

13. පුරිසකාරානුයොගවණ්ණනා

123. ඉදානි පුරිසකාරානුයොගො හොති. තත්ථ කම්මෙ සති නියමතො තස්ස කාරකෙනපි භවිතබ්බන්ති ලද්ධියා පුච්ඡා පරවාදිස්ස, තථාරූපානං කම්මානං අත්ථිතාය පටිඤ්ඤා සකවාදිස්ස. පුන **කත්තා කාරෙතා**ති පුච්ඡා පරවාදිස්ස. තත්ථ **කත්තා**ති තෙසං කම්මානං කාරකො. **කාරෙතා**ති ආණත්තිදෙසනාදීහි උපායෙහි කාරාපකො. ඉදානි යස්මා පරවාදී පුග්ගලං සන්ධාය කත්තාති පුච්ඡති, න කරණමත්තං, තස්මා පටික්ඛෙපො සකවාදිස්ස.

124. **තස්ස කත්තා කාරෙතා**ති එත්ථ යදි යං යං උපලබ්භති, තස්ස තස්ස කත්තා පුග්ගලො තෙ උපලබ්භති, කිං තස්සාපි කාරකො ච කාරාපකො ච අඤ්ඤො පුග්ගලො උපලබ්භතීති අත්ථො. පරවාදී තථා අනිච්ඡන්තො ඉස්සරනිම්මානවාදභයෙන පටික්ඛිපති. පුන පුට්ඨො යස්මා පුග්ගලං මාතාපිතරො ජනෙන්ති නාමං කරොන්ති පොසෙන්ති, තස්මාස්ස තෙ කාරකා. යෙ ච පන තං කල්‍යාණමිත්තා වා ආචරියා වා තානි තානි විජ්ජාට්ඨානසිප්පායතනානි සික්ඛාපෙන්ති , තෙ කාරාපකා නාමාති ඉමමත්ථං සන්ධාය පටිජානාති. පුරිමකම්මමෙව තස්ස කත්තා චෙව කාරාපෙතා චාති අධිප්පෙතං.

125. **තස්ස තස්සෙවා**ති ඉමිනා ඉදං පුච්ඡති – යදි කම්මානං කාරකස්ස කත්තා තස්සාපි කත්තා තස්සාපි කත්තා අත්ථෙව, එවං සන්තෙ පුරිමෙන පුරිමෙන අවස්සං පච්ඡා පච්ඡා පුග්ගලො කාතබ්බොති ඉමිනාපි තෙ කම්මානං කාරකෙන පුග්ගලෙන ආයතිං අඤ්ඤො පුග්ගලො කාතබ්බො, තෙනාපි අඤ්ඤොති නත්ථි දුක්ඛස්ස අන්තකිරියා, නත්ථි වට්ටස්ස උපච්ඡෙදො, නත්ථි අප්පච්චයපරිනිබ්බානං. පච්චයාභාවෙන පච්චයපටිබද්ධස්ස දුක්ඛස්ස අභාවා යං නිබ්බානං වුත්තං, නත්ථි තෙ තන්ති. අථ වා **තස්ස තස්සෙවා**ති යදි කම්මං කම්මමත්තං න හොති, තස්ස පන කාරකො පුග්ගලො, තස්සාපි කාරකො, තස්සාපි කාරකොති එවං පුග්ගලපරම්පරා අත්ථි. එවං සන්තෙ යා එසා කම්මවට්ටස්ස

අප්පවත්තිකරණෙන දුක්ඛස්ස අන්තකිරියා වුත්තා, සා නත්ථීති අත්ථො. පරවාදී තං අනිච්ඡන්තො පටික්ඛිපති. ඉතො අපරාසුපි උපලබ්භති සාමඤ්ඤෙන කාරකපුච්ඡාසු පුග්ගලංයෙව සන්ධාය ''කත්තා කාරෙතා''ති වුත්තං, න පච්චයෙ. න හි මහාපථවීආදීනං පච්චයා නත්ථි.

135. **අඤ්ඤො කල්‍යාණපාපකානං කම්මානං කත්තාති** පඤ්හො ''සඞ්ඛාරවන්තං වා අත්තාන''න්තිආදිදිට්ඨිභයා පටික්ඛිත්තො.

136. **විපාකො උපලබ්භතීති**ආදි විපාකපටිසංවෙදීවසෙන පුග්ගලං දස්සෙන්තස්ස ලද්ධිභින්දනත්ථං වුත්තං. තත්ථ **විපාකපටිසංවෙදීති** අනුයොගො පරවාදිස්ස , විපාකපවත්තිතො අඤ්ඤස්ස වෙදකස්ස අභාවා පටික්ඛෙපො සකවාදිස්ස. පුන පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස.

138. **තස්ස පටිසංවෙදීති** තස්ස විපාකපටිසංවෙදකස්ස පටිසංවෙදී යස්මා පන පටිසංවෙදිතබ්බො නාම විපාකො, න ච පුග්ගලො විපාකො, තස්මා පටික්ඛෙපො පරවාදිස්ස. පුන පුට්ඨො යස්මා පුඤ්ඤවිපාකෙ ඨිතත්තා විපාකපටිසංවෙදී පුත්තං වා පතිං වා මාතා වා ජායා වා පරිචුම්බති පරිසජ්ජති, තස්මා තථාරූපං පටිසංවෙදිතං සන්ධාය පටිජානාති පරවාදී.

තස්ස තස්සෙවාති යදි විපාකො විපාකමත්තං න හොති, තස්ස පන පටිසංවෙදී පුග්ගලො, තස්සාපි පටිසංවෙදී තස්සාපි පටිසංවෙදීති එවං පුග්ගලපරම්පරා අත්ථි. එවං සන්තෙ යා එසා විපාකවට්ටස්ස අප්පවත්තිකරණෙන දුක්ඛස්ස අන්තකිරියා වුත්තා, සා නත්ථීති අත්ථො. ඉතො පරං උපලබ්භතිසාමඤ්ඤෙන පටිසංවෙදීපුච්ඡාසු හෙට්ඨා වුත්තනයෙනෙව අත්ථො වෙදිතබ්බො.

142. **අඤ්ඤො කල්‍යාණපාපකානං කම්මානං විපාකපටිසංවෙදීති** පඤ්හො ''වෙදනාවන්තං වා අත්තාන''න්තිආදිදිට්ඨිභයා පටික්ඛිත්තො.

143. **දිබ්බං සුඛ**න්තිආදි කල්‍යාණපාපකානං කම්මානං විපාකං භාජෙත්වා දස්සනවසෙන ආරද්ධං. තං සබ්බං හෙට්ඨා වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං. සකවාදිනො චෙත්ථ පුග්ගලවසෙනෙව පටිසංවෙදීපටික්ඛෙපො වෙදිතබ්බො, න වෙදයිතවසෙන.

148. **මහාපථවීආදීනි** හි ආරම්මණං කත්වා වෙදයිතානං උප්පත්ති අප්පටිසිද්ධා.

170. **කත්තා කාරෙතා විපාකපටිසංවෙදීති**ආදි වොමිස්සකනයවසෙන ආරද්ධං. තත්ථ **සො කරොතීති** යං ත්වං කත්තාති ච පටිසංවෙදීති ච වදෙසි, කිං සොයෙව කරොති, සො පටිසංවෙදෙති. අයමනුයොගො සකවාදිස්ස, සුත්තවිරොධභයෙන පටික්ඛෙපො පරවාදිස්ස.

171. පුන පුට්ඨො ''ඉධ නන්දති පෙච්ච නන්දතී''තිආදිසුත්තවසෙන (ධ. ප. 18) පටිඤ්ඤා තස්සෙව. අථස්ස වචනොකාසං පටිබාහන්තො සකවාදී **සයංකතං සුඛදුක්ඛ**න්ති ආහ.

172. තත්ථ **අඤ්ඤො කරොතීති** කාරකවෙදකානං අඤ්ඤත්තපුච්ඡාවසෙන වුත්තං. තතො පරවාදී සුත්තවිරොධභයෙන පටික්ඛිපිත්වා පුන පුට්ඨො ''මනුස්සභූතො කත්වා දෙවභූතො පටිසංවෙදෙතී''ති මඤ්ඤමානො පටිජානාති . එවංවාදිනො පන පරංකතං සුඛදුක්ඛං ආපජ්ජතීති තස්ස වසෙන පුට්ඨො පුන පටික්ඛිපති.

174. **සො ච අඤ්ඤො චාති** කාරකවෙදකානං එකත්තඅඤ්ඤත්තපුච්ඡාවසෙන වුත්තං. තතො පරවාදී සුත්තවිරොධභයෙනෙව පටික්ඛිපිත්වා පුන පුට්ඨො පුරිමෙ ද්වෙපි නයෙ එකතො කත්වා පටිජානාති. එවංවාදිනො පන සයංකතඤ්ච පරංකතඤ්ච සුඛදුක්ඛං ආපජ්ජතීති තස්ස වසෙන පුට්ඨො පුන පටික්ඛිපති.

176. **නෙව සො කරොතීති** කාරකවෙදකානං එකත්තඅඤ්ඤත්තපටික්ඛෙපවසෙන වුත්තං. තතො පරවාදී සුත්තවිරොධවසෙනෙව පටික්ඛිපිත්වා පුන පුට්ඨො යස්මා මනුස්සො දෙවලොකූපපත්තියා කම්මං කත්වා න මනුස්සභූතොව පටිසංවෙදෙති, නාපි යෙන කම්මං කතං, තතො අඤ්ඤොව පටිසංවෙදෙති, තස්මා කාරකතො වෙදකො නෙව සො හොති, න අඤ්ඤොති මඤ්ඤමානො පටිජානාති. ලද්ධිමත්තමෙවෙතං? එවංවාදිනො පන අසයංකාරං අපරංකාරං අධිච්චසමුප්පන්නං සුඛදුක්ඛං ආපජ්ජතීති තස්ස වසෙන පුට්ඨො පුන පටික්ඛිපති. අපිච ඉමස්මිං වොමිස්සකනයෙ ආදිතො පට්ඨාය ඉමිනාපි නයෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො. යස්මා හි අයං පුග්ගලවාදී කම්මානං කාරකඤ්චෙව වෙදකඤ්ච ඉච්ඡති, තස්මාස්ස යො කාරකො, තෙනෙව වා වෙදකෙන භවිතබ්බං, අඤ්ඤෙන වා උභොහි වා භවිතබ්බං, උභොහි වාපි න භවිතබ්බන්ති ඉදමාපන්නං හොති. එවමාපන්නමෙව අනුයොගං අනුයුඤ්ජන්තො සකවාදී ''සො කරොතී''තිආදයො චත්තාරොපි විකප්පෙ ආහ. සෙසං වුත්තප්පකාරමෙව.

පරියොසානෙ පන චත්තාරොපි පඤ්හා එකතො පුට්ඨා. තත්ථ පටික්ඛෙපො ච පටිජානනා ච සයංකතාදිදොසප්පත්ති ච පුරිමනයෙනෙව වෙදිතබ්බා. ඉතො පරං ‘‘කල්‍යාණපාපකානී’’ති අවත්වා හෙට්ඨා වුත්තනයා එව ‘‘කම්මං අත්ථී’’තිආදිනා විකප්පෙන දස්සිතා. තෙසම්පි හෙට්ඨා වුත්තනයෙනෙව අත්ථො වෙදිතබ්බො.

පුරිසකාරානුයොගවණ්ණනා.

කල්‍යාණවග්ගොතිපි එතස්සෙව නාමං.

14. අභිඤ්ඤානුයොගවණ්ණනා

193. ඉතො පරං අභිඤ්ඤානුයොගාදිවසෙන අරහත්තසාධනා හොති. තත්ථ **ආමන්තා**ති සකවාදිනා පටිඤ්ඤාතෙ පරවාදී ‘‘බහිද්ධා අනින්ද්‍රියබද්ධරූපෙ ඉද්ධිවිධාදිවිසෙසාධිගමො නත්ථි, අජ්ඣත්තං අත්ථි, තස්මා ඉද්ධාදිනිබ්බත්තකෙන පුග්ගලෙන භවිතබ්බ’’න්ති මඤ්ඤමානො **නනු අත්ථි කොචි ඉද්ධිං විකුබ්බතී**තිආදිමාහ. තං සබ්බං උත්තානත්ථමෙව.

අභිඤ්ඤානුයොගවණ්ණනා.

15-18. ඤාතකානුයොගාදිවණ්ණනා

197. ඉදානි **මාතා**තිආදිකො ඤාතකානුයොගො. **ඛත්තියො**තිආදිකො ජාතිඅනුයොගො. **ගහට්ඨො පබ්බජිතො**ති පටිපත්තිඅනුයොගො. **දෙවො මනුස්සො**ති උපපත්තිඅනුයොගො. **සොතාපන්නො**තිආදිකො පටිවෙධානුයොගො, අරියානුයොගොතිපි වුච්චති. තෙ සබ්බෙ උත්තානත්ථායෙව. ‘‘අරහා හුත්වා න අරහා’’ති පනෙත්ථ මොඝපඤ්හත්තා න වුත්තං.

206. **චත්තාරො පුරිසයුගා**තිආදි සංසානුයොගො, සොපි උත්තානත්ථොයෙව.

209. **සඞ්ඛතො**තිආදි සච්චිකට්ඨසභාවානුයොගො. තත්ථ **තතියා කොටී**ති පුච්ඡා සකවාදිස්ස. තථාරූපස්ස සච්චිකට්ඨස්ස අභාවතො පටික්ඛෙපො පරවාදිස්ස. පුන පුට්ඨො පුග්ගලං සන්ධාය පටිඤ්ඤා තස්සෙව.

211. **අඤ්ඤො පුග්ගලො**තිපඤ්හෙපි සඞ්ඛතෙහි ඛන්ධෙහි අඤ්ඤත්තං අනිච්ඡන්තො පටික්ඛෙපො තස්සෙව.

212. **ඛන්ධා සඞ්ඛතා**තිආදි සඞ්ඛතාසඞ්ඛතානි සරූපෙන දස්සෙත්වා අඤ්ඤත්තපුච්ඡනත්ථං වුත්තං.

213. **රූපං සඞ්ඛත**න්තිආදි ඛන්ධෙ විභාගතො දස්සෙත්වා අඤ්ඤත්තපුච්ඡනත්ථං වුත්තං.

214. **පුග්ගලස්ස උප්පාදො**ති පුච්ඡා සකවාදිස්ස, ‘‘ජාතිධම්මා ජරාධම්මා, අථො මරණධම්මිනො’’තිආදිසුත්තවසෙන පටිඤ්ඤා පරවාදිස්ස. සඞ්ඛතභාවං පනස්ස සො න ඉච්ඡති, තස්මා පටික්ඛිපති.

215. පුන **න උප්පාදො පඤ්ඤායතී**තිආදිනා නයෙන පුට්ඨො ‘‘දුක්ඛමෙව හි සම්භොති , දුක්ඛං තිට්ඨති වෙති චා’’තිආදිවචනතො (සං. නි. 1.171) පුග්ගලස්ස උප්පාදාදයො නාම න යුජ්ජන්තීති පටිජානාති.

216. **අත්ථත්ථම්හී**ති අත්ථං වුච්චති නිබ්බානං. තත්ථ **අත්ථී**ති පුච්ඡති. තස්ස අත්ථීතාය සස්සතං, නත්ථීතාය. උච්ඡෙදො ආපජ්ජති. තදුභයම්පි අනිච්ඡන්තො පච්ඡා පටික්ඛිපති.

ඤාතකානුයොගාදිවණ්ණනා.

19. පටිවෙධානුයොගාදිවණ්ණනා

217. භවං නිස්සාය පඤ්හෙ **භව**න්ති උපපත්තිභවං.

218. වෙදනං වෙදියමානපඤ්හෙ වෙදනං වෙදියමානො පරිග්ගහිතවෙදනො යොගාවචරොව පජානාති, බාලපුථුජ්ජනො නප්පජානාති.

224. කායානුපස්සනාදිපඤ්හා උත්තානත්ථායෙව.

226. පාරායනගාථාය **සුඤ්ඤතො ලොකං අවෙක්ඛස්සූති** සත්තසුඤ්ඤතවසෙන ඛන්ධලොකං ඔලොකෙහීති අත්ථො.

228. **පුග්ගලො අවෙක්ඛතීති** සකවාදිපුච්ඡා. පරවාදිස්ස හි ‘‘සුඤ්ඤතො ලොකං අවෙක්ඛස්සූ’’ති ගාථාය යො අවෙක්ඛති, සො පුග්ගලොති ලද්ධි, තස්මා නං එවං පුච්ඡති. **සහ රූපෙනාති** රූපකායෙන සද්ධිං. තතො අනිස්සටො හුත්වාති අත්ථො. ඉදං පඤ්චවොකාරවසෙන අනුජානිත්වා පුන තං ජීවන්ති පුට්ඨො සුත්තවිරොධභයෙන පටික්ඛිපති. **විනා රූපෙනාති** ඉදං චතුවොකාරවසෙන අනුජානිත්වා පුන අඤ්ඤං ජීවන්ති පුට්ඨො සුත්තවිරොධභයෙනෙව පටික්ඛිපති. ‘‘අබ්භන්තරගතො’’ති ච ‘‘බහිද්ධා නික්ඛමිත්වා’’ති ච ඉදං ‘‘සහ රූපෙන විනා රූපෙනා’’ති හෙට්ඨා වුත්තස්ස ලක්ඛණවචනං. තත්ථ **අබ්භන්තරගතොති** රූපස්ස අන්තොගතො, ඉතො වා එත්තො වා අනික්ඛමිත්වා රූපපරිච්ඡෙදවසෙනෙව ඨිතො හුත්වාති අත්ථො. **නික්ඛමිත්වාති** රූපපරිච්ඡෙදං අතික්කමිත්වා. රූපං අනිස්සිතො හුත්වාති අත්ථො.

231. **අනත්තාති** අත්තනා ජීවෙන පුග්ගලෙන රහිතො. එකධම්මෙපි පුග්ගලො නත්ථීති අත්ථො. එවං සබ්බසුත්තානං ආගමට්ඨකථාසු වුත්තනයෙනෙව අත්ථො වෙදිතබ්බො. ඉධ පන සන්ධායභාසිතමත්තමෙව වක්ඛාම.

237. **වුත්තං භගවතා සප්පිකුම්භොති**ආදි ‘‘සබ්බාව දෙසනා යථාරුතවසෙනෙව අත්ථතො න ගහෙතබ්බා’’ති දස්සනත්ථං ආභතං. යථා හි සුවණ්ණං ගහෙත්වා කතො සුවණ්ණවිකාරො කුම්භො සුවණ්ණකුම්භොති වුච්චති, න එවං සප්පිං ගහෙත්වා කතො සප්පිස්ස විකාරො සප්පිකුම්භො නාම අත්ථි. යස්මිං පන කුම්භෙ සප්පි පක්ඛිත්තං, සො සප්පිකුම්භො නාමාති අයමෙත්ථ අත්ථො. තෙලකුම්භාදීසුපි එසෙව නයො. යථා ච නිබ්බානං නිච්චං ධුවං, න එවං භත්තං වා යාගු වා අත්ථි. කාලපරිච්ඡෙදං පන අකත්වා දිවසෙ දිවසෙ දස්සාමාති පඤ්ඤත්තවසෙන ‘‘නිච්චභත්තං ධුවයාගූ’’ති වුච්චතීති අයමෙත්ථ අත්ථො.

‘‘අත්ථි පුග්ගලො අත්තහිතාය පටිපන්නො’’තිආදීසුපි යථා රූපාදයො ධම්මා පච්චත්තලක්ඛණසාමඤ්ඤලක්ඛණවසෙන අත්ථි, න එවං පුග්ගලො . රූපාදීසු පන සති ‘එවංනාමො’‘එවංගොත්තො’ති වොහාරො හොති. ඉති ඉමිනා ලොකවොහාරෙන ලොකසම්මුතියා ලොකනිරුත්තියා අත්ථි පුග්ගලොති අයමෙත්ථ අත්ථො. වුත්තම්පි චෙතං භගවතා – ‘‘ඉමා ඛො චිත්ත, ලොකසමඤ්ඤා ලොකනිරුත්තියො ලොකවොහාරා ලොකපඤ්ඤත්තියො’’ති (දී. නි. 1.440). රූපාදිධම්මා පන විනාපි ලොකසම්මුතිං පච්චත්තසාමඤ්ඤලක්ඛණවසෙන පඤ්ඤාපනතො අත්ථීති අයමෙත්ථ අත්ථො.

බුද්ධානං පන **ද්වෙ කථා** සම්මුතිකථා ච පරමත්ථකථා ච. තත්ථ සත්තො, පුග්ගලො, දෙවො, බ්‍රහ්මාතිආදිකා **සම්මුතිකථා** නාම. අනිච්චං, දුක්ඛං, අනත්තා, ඛන්ධා, ධාතුයො, ආයතනානි, සතිපට්ඨානා, සම්මප්පධානාතිආදිකා **පරමත්ථකථා** නාම.

තත්ථ යො සම්මුතිදෙසනාය සත්තොති වා…පෙ…. බ්‍රහ්මාති වාති වුත්තෙ ජානිතුං පටිවිජ්ඣිතුං නියාතුං අරහත්තජයග්ගාහං ගහෙතුං සක්කොති, තස්ස භගවා ආදිතොව සත්තොති වා පුග්ගලොති වා පොසොති වා දෙවොති වා බ්‍රහ්මාති වා කථෙති. යො පරමත්ථදෙසනාය අනිච්චන්ති වා දුක්ඛන්ති වාතිආදීසු අඤ්ඤතරං සුත්වාව ජානිතුං පටිවිජ්ඣිතුං නියාතුං අරහත්තජයග්ගාහං ගහෙතුං සක්කොති. තස්ස අනිච්චන්තිආදීසු අඤ්ඤතරං කථෙති. තථා සම්මුතිකථාය බුජ්ඣනකසත්තස්ස න පඨමං පරමත්ථකථං කථෙති. සම්මුතිකථාය පන බොධෙත්වා පච්ඡා පරමත්ථකථං කථෙති . පරමත්ථකථාය බුජ්ඣනකසත්තස්සාපි න පඨමං සම්මුතිකථං කථෙති. පරමත්ථකථාය පන බොධෙත්වා පච්ඡා සම්මුතිකථං කථෙති. පකතියා පන පඨමමෙව පරමත්ථකථං කථෙන්තස්ස දෙසනා ලූඛාකාරා හොති. තස්මා බුද්ධා පඨමං සම්මුතිකථං කථෙත්වා පච්ඡා පරමත්ථකථං කථෙන්ති. තෙ සම්මුතිකථං කථෙන්තාපි සච්චමෙව සභාවමෙව අමුසාව කථෙන්ති. පරමත්ථකථං කථෙන්තාපි සච්චමෙව සභාවමෙව අමුසාව කථෙන්ති. අයඤ්හි –

‘‘දුවෙ සච්චානි අක්ඛාසි, සම්බුද්ධො වදතං වරො;
සම්මුතිං පරමත්ථඤ්ච, තතියං නුපලබ්භති’’.

තත්ථ –

‘‘සඞ්කෙතවචනං සච්චං, ලොකසම්මුතිකාරණං;
පරමත්ථවචනං සච්චං, ධම්මානං තථලක්ඛණ’’න්ති.

අපරො නයො – ද්වෙ භගවතො දෙසනා පරමත්ථදෙසනා ච ඛන්ධාදිවසෙන, සම්මුතිදෙසනා ච සප්පිකුම්භාදිවසෙන. න හි භගවා සමඤ්ඤං අතිධාවති. තස්මා ‘‘අත්ථි පුග්ගලො’’ති වචනමත්තතො අභිනිවෙසො න කාතබ්බො. සත්ථාරා හි –

“පඤ්ඤත්තිං අනතික්කම්ම, පරමත්ථො පකාසිතො;
සමඤ්ඤං නාතිධාවෙය්‍ය, තස්මා අඤ්ඤොපි පණ්ඩිතො;
පරමත්ථං පකාසෙන්තො, සමඤ්ඤං නාතිධාවයෙ”.

සෙසං සබ්බත්ථ උත්තානත්ථමෙවාති.

පුග්ගලකථා නිට්ඨිතා.

2. පරිහානිකථා

1. වාදයුත්තිපරිහානිවණ්ණනා

239. ඉදානි පරිහානිකථා හොති. පරිහානිධම්මො අපරිහානිධම්මො, ''ද්වෙමෙ, භික්ඛවෙ, ධම්මා සෙක්ඛස්ස, භික්ඛුනො පරිහානාය සංවත්තන්ති'' (අ. නි. 2.185), ''පඤ්චිමෙ, භික්ඛවෙ, ධම්මා සමයවිමුත්තස්ස භික්ඛුනො පරිහානාය සංවත්තන්ති''ති (අ. නි. 5.149) එවමාදීනි හි සුත්තානි නිස්සාය සම්මිතියා වජ්ජිපුත්තකා සබ්බත්ථිවාදිනො එකච්චෙ ච මහාසඞ්ඝිකා අරහතොපි පරිහානිං ඉච්ඡන්ති, තස්මා තෙ වා හොන්තු අඤ්ඤෙයෙව වා, යෙසං අයං ලද්ධි, තෙසං ලද්ධිභින්දනත්ථං **පරිහායති අරහා අරහත්තා**ති පුච්ඡා සකවාදිස්ස. තත්‍ර **පරිහායතී**ති ද්වෙ පරිහානියො පත්තපරිහානි ච අප්පත්තපරිහානි ච. තත්ථ ''දුතියම්පි ඛො ආයස්මා ගොධිකො තම්හා සාමයිකාය චෙතොවිමුත්තියා පරිහායී''ති (සං. නි. 1.159) අයං පත්තපරිහානි නාම. ''මා වො සාමඤ්ඤත්ථිකානං සතං සාමඤ්ඤත්ථො පරිහායී''ති (ම. නි. 1.416-418) අයං අප්පත්තපරිහානි. තාසු ඉධ පත්තපරිහානි අධිප්පෙතා. තඤ්හි සන්ධාය **ආමන්තා**ති පටිඤ්ඤා පරවාදිස්ස. සකසමයෙ පන ඉමං පත්තපරිහානිං නාම ලොකියසමාපත්තියාව ඉච්ඡන්ති, න අරහත්තාදීහි සාමඤ්ඤඵලෙහි. පරසමයෙපි නං සබ්බසාමඤ්ඤඵලෙසු සබ්බභවෙසු සබ්බකාලෙසු සබ්බෙසඤ්ච පුග්ගලානං න ඉච්ඡන්ති. තං පන තෙසං ලද්ධිමත්තමෙවාති සබ්බං ලද්ධිජාලං භින්දිතුං පුන **සබ්බත්ථා**තිආදිනා නයෙන දෙසනා වඩ්ඪිතා.

තත්ථ යස්මා පරවාදී කමෙන පරිහායිත්වා සොතාපත්තිඵලෙ ඨිතස්ස අරහතො පරිහානිං න ඉච්ඡති, උපරිඵලෙසු ඨිතස්සෙව ඉච්ඡති. යස්මා ච රූපාරූපභවෙසු ඨිතස්ස න ඉච්ඡති, කම්මාරාමතාදීනං පන පරිහානියධම්මානං භාවතො කාමභවෙ ඨිතස්සෙව ඉච්ඡති, තස්මා ''සබ්බත්ථා''ති පුට්ඨො පටික්ඛිපති. පුන දළ්හං කත්වා පුට්ඨො කාමභවං සන්ධාය පටිජානාති. සබ්බස්මිම්පි හි කාමභවෙ පරිහානිකරා කාමගුණා අත්ථි, තස්මා තත්ථ පරිහායතීති තස්ස ලද්ධි.

තතියපුච්ඡාය **පරිහානී**ති පරිහානිකරෙ ධම්මෙ පුච්ඡති. තත්ථ යස්මා පරිහානි නාම කම්මාරාමතාදිධම්මා, විසෙසතො වා කාමරාගබ්‍යාපාදා එව, තෙ ච රූපාරූපභවෙ නත්ථි, තස්මා ''න හෙව''න්ති පටික්ඛෙපො පරවාදිස්ස.

සබ්බදාති කාලපුච්ඡා. තත්ථ පඨමපඤ්හෙ යොනිසොමනසිකාරකාලෙ අපරිහායනතො පටික්ඛිපති. දුතියෙ අයොනිසොමනසිකරොතො රත්තිභාගෙ වා දිවසභාගෙ වා සබ්බදා පරිහායනතො පටිජානාති. තතියෙ පරිහානිකරධම්මසමායොගෙ සති මුහුත්තමෙව පරිහානි නාම හොති, තතො පුබ්බෙ අපරිහීනස්ස පච්ඡා පරිහීනස්ස ච පරිහානි නාම නත්ථීති පටික්ඛිපති.

සබ්බෙව අරහන්තොති පඤ්හානං පඨමස්මිං තික්ඛින්ද්‍රියෙ සන්ධාය පටික්ඛිපති. දුතියස්මිං මුදින්ද්‍රියෙ සන්ධාය පටිජානාති. තතියස්මිම්පි තික්ඛින්ද්‍රියාව අධිප්පෙතා. තෙසඤ්හි සබ්බෙසම්පි පරිහානි න හොතීති තස්ස ලද්ධි.

සෙට්ඨිඋදාහරණෙ පඨමපුච්ඡා පරවාදිස්ස, දුතියා සකවාදිස්ස. තත්‍රායං අධිප්පායො – යං මං තුම්හෙ පුච්ඡථ – ''අරහා අරහත්තා පරිහායන්තො චතූහි ඵලෙහි පරිහායතී''ති, තත්‍ර වො පටිපුච්ඡාමි – ''චතූහි සතසහස්සෙහි සෙට්ඨී සෙට්ඨිත්තං කරොන්තො සතසහස්සෙහි පරිහීනෙ සෙට්ඨී සෙට්ඨිත්තා පරිහීනො හොතී''ති. තතො සකවාදිනා එකදෙසෙන පරිහානිං සන්ධාය ''ආමන්තා''ති වුත්තෙ **සබ්බසාපතෙය්‍යා පරිහීනො හොතී**ති පුච්ඡති. තථා අපරිහීනත්තා සකවාදී න හෙවාති වත්වා අථ නං ''එවමෙව අරහාපි පරිහායති ච. න ච චතූහි ඵලෙහී''ති උප්පන්නලද්ධිකං දුතියං භබ්බපඤ්හං පුච්ඡති. පරවාදී සෙට්ඨිනො අභබ්බතාය නියමං අපස්සන්තො පටිජානිත්වා අරහතො චතූහි ඵලෙහි පරිහානිභබ්බතං පුට්ඨො ''නියතො සම්බොධිපරායණො''ති (අ. නි. 3.87) වචනස්ස අයොනිසො අත්ථං ගහෙත්වා ලද්ධියං ඨිතො සොතාපත්තිඵලතො පරිහායිතුං අභබ්බතං සන්ධාය පටික්ඛිපති. තං පනස්ස ලද්ධිමත්තමෙවාති.

එත්තාවතා වාදයුත්ති නාම නිට්ඨිතා හොති.

2. අරියපුග්ගලසංසන්දනපරිහානිවණ්ණනා

240. ඉදානි අරියපුග්ගලසංසන්දනා ආරද්ධා. තත්ථ යස්මා කෙචි අරහතොව පරිහානිං ඉච්ඡන්ති, කෙචි අනාගාමිනොපි, කෙචි සකදාගාමිස්සපි. සොතාපන්නස්ස පන සබ්බෙපි න ඉච්ඡන්තියෙව. යෙ අරහත්තා පරිහායිත්වා අනාගාමිසකදාගාමිභාවෙ ඨිතා, තෙසං පරිහානිං ඉච්ඡන්ති, න ඉතරෙසං අනාගාමිසකදාගාමීනං. සොතාපන්නස්ස පන තෙපි සබ්බථාපි න ඉච්ඡන්තියෙව, තස්මා පෙය්‍යාලමුඛෙන පුච්ඡා කතා. තත්ථ තෙසං ලද්ධිවසෙන පටිඤ්ඤා ච පටික්ඛෙපො ච වෙදිතබ්බා. ''පරිහායති අනාගාමී අනාගාමිඵලා''ති හි පඤ්හස්මිං යෙ අනාගාමිනො පරිහානිං න ඉච්ඡන්ති, තෙසං වසෙන පටික්ඛෙපො. යෙ පකතිඅනාගාමිනො වා අරහත්තා පරිහායිත්වා ඨිතඅනාගාමිනො වා පරිහානිං ඉච්ඡන්ති, තෙසං වසෙන පටිඤ්ඤාති ඉදමෙත්ථ නයමුඛං. තස්සානුසාරෙන සබ්බපෙය්‍යාලා අත්ථතො වෙදිතබ්බා.

241. යං පනෙත්ථ ‘‘සොතාපත්තිඵලස්ස අනන්තරා අරහත්තංයෙව සච්ඡිකරොතී’’ති වුත්තං, තං පරිහීනස්ස පුන වායමතො අරහත්තප්පත්තිං සන්ධාය වුත්තං. ඉතරො සොතාපත්තිඵලානන්තරං අරහත්තස්ස අභාවා පටික්ඛිපති.

242. තතො පරං ‘‘පරිහානි නාමෙසා කිලෙසප්පහානස්ස වා මන්දතාය භවෙය්‍ය, මග්ගභාවනාදීනං වා අනධිමත්තතාය, සච්චානං වා අදස්සනෙනා’’ති එවමාදීනං වසෙන අනුයුඤ්ජිතුං **කස්ස බහුතරා කිලෙසා පහීනා**තිආදි වුත්තං. තං සබ්බං උත්තානාධිප්පායමෙව සුත්තානං පනත්ථො ආගමට්ඨකථාසු වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බො.

262. **සමයවිමුත්තො අරහා අරහත්තා පරිහායතී**ති එත්ථ මුදින්ද්‍රියො සමයවිමුත්තො, තික්ඛින්ද්‍රියො අසමයවිමුත්තොති තෙසං ලද්ධි. සකසමයෙ පන අවසිප්පත්තො ඣානලාභී සමයවිමුත්තො, වසිප්පත්තො ඣානලාභී චෙව සබ්බෙ ච අරියපුග්ගලා අරියෙ විමොක්ඛෙ අසමයවිමුත්තාති සන්නිට්ඨානං. සො පන තං අත්තනො ලද්ධිං ගහෙත්වා සමයවිමුත්තො පරිහායති, ඉතරො න පරිහායතී’’ති ආහ. සෙසමෙත්ථ උත්තානත්ථමෙව.

අරියපුග්ගලසංසන්දනපරිහානිවණ්ණනා.

3. සුත්තසාධනපරිහානිවණ්ණනා

265. ඉදානි සුත්තසාධනා හොති. තත්ථ **උච්චාවචා**ති උත්තමහීනභෙදතො උච්චා ච අවචා ච. **පටිපදා**ති පටිපදා. **සමණෙන පකාසිතා**ති බුද්ධසමණෙන ජොතිතා. සුඛාපටිපදා හි ඛිප්පාභිඤ්ඤා උච්චා. දුක්ඛාපටිපදා දන්ධාභිඤ්ඤා අවචා. ඉතරා ද්වෙ එකෙනඞ්ගෙන උච්චා, එකෙන අවචා. පඨමං වුත්තා එව වා උච්චා, ඉතරො තිස්සොපි අවචා. තාය චෙතාය උච්චාවචාය පටිපදාය **න පාරං දිගුණං යන්ති**, එකමග්ගෙන ද්වික්ඛත්තුං නිබ්බානං න ගච්ඡන්තීති අත්ථො. කස්මා? යෙන මග්ගෙන යෙ කිලෙසා පහීනා, තෙන තෙසං පුන අප්පහාතබ්බතො. එතෙන පරිහානිධම්මාභාවං දීපෙති. **නයිදං එකගුණං මුතන්**ති තඤ්ච ඉදං පාරං එකවාරංයෙව ඵුසනාරහං න හොති. කස්මා? එකෙන මග්ගෙන සබ්බකිලෙසානං අප්පහානතො. එතෙන එකමග්ගෙනෙව අරහත්තාභාවං දීපෙති.

අත්ථි ඡින්නස්ස ඡෙදියන්ති ඡින්නස්ස කිලෙසවට්ටස්ස පුන ඡින්දිතබ්බං කිඤ්චි අත්ථීති පුච්ඡති. ඉතරො තික්ඛින්ද්‍රියං සන්ධාය පටික්ඛිපිත්වා පුන පුට්ඨො මුදින්ද්‍රියං සන්ධාය පටිජානාති. සකවාදී සුත්තං ආහරිත්වා නත්ථිභාවං දස්සෙති. තත්ථ **ඔඝපාසො**ති කිලෙසොඝො චෙව කිලෙසපාසො ච.

266. **කතස්ස පටිචයො**ති භාවිතස්ස මග්ගස්ස පුන භාවනා. ඉධාපි පටික්ඛෙපපටිජානනානි පුරිමනයෙනෙව වෙදිතබ්බානි.

267. **පරිහානාය සංවත්තන්තී**ති පරවාදිනා ආහතෙ සුත්තෙ පඤ්ච ධම්මා අප්පත්තපරිහානාය චෙව ලොකියසමාපත්තිපරිහානාය ච සංවත්තන්ති. සො පන පත්තස්ස අරහත්තඵලස්ස පරිහානාය සල්ලක්ඛෙති. තෙනෙව **අත්ථි අරහතො කම්මාරාමතා**ති ආහ. ඉතරොපි අසමයවිමුත්තං සන්ධාය පටික්ඛිපිත්වා ඉතරං සන්ධාය පටිජානාති. කාමරාගවසෙන වා පවත්තමානං තං පටික්ඛිපිත්වා ඉතරථා පවත්තමානං පටිජානාති. රාගාදීනං පන අත්ථිතං පුට්ඨො පටිජානිතුං න සක්කොති.

268. **කිං පරියුට්ඨිතො**ති කෙන පරියුට්ඨිතො අනුබද්ධො අජ්ඣොත්ථතො වා හුත්වාති අත්ථො. අනුසයපුච්ඡායපි තික්ඛින්ද්‍රියමුදින්ද්‍රියවසෙනෙව පටික්ඛෙපපටිජානනානි වෙදිතබ්බානි. කල්‍යාණානුසයොති වචනමත්තසාමඤ්ඤෙන වා පටිජානාති. **රාගො උපචයං ගච්ඡතී**ති භාවනාය පහීනං සන්ධායාහ. පරතො දොසමොහෙසුපි එසෙව නයො. සක්කායදිට්ඨිආදීනං පන දස්සනෙන පහීනත්තා උපචයං න ඉච්ඡති. සෙසං සබ්බත්ථ උත්තානත්ථමෙවාති.

සුත්තසාධනා.

පරිහානිකථා නිට්ඨිතා.

3. බ්‍රහ්මචරියකථා

1. සුද්ධබ්‍රහ්මචරියකථාවණ්ණනා

269. ඉදානි බ්‍රහ්මචරියකථා හොති. තත්ථ ද්වෙ බ්‍රහ්මචරියවාසා, මග්ගභාවනා ච පබ්බජ්ජා ච. පබ්බජ්ජා සබ්බදෙවෙසු නත්ථි. මග්ගභාවනා ඨපෙත්වා අසඤ්ඤසත්තෙ සෙසෙසු අප්පටිසිද්ධා. තත්ථ යෙ පරනිම්මිතවසවත්තිදෙවෙ උපාදාය තදුපරිදෙවෙසු මග්ගභාවනම්පි න ඉච්ඡන්ති සෙය්‍යථාපි සම්මිතියා, තෙ සන්ධාය **නත්ථි දෙවෙසූති** පුච්ඡා සකවාදිස්ස. ''තීහි, භික්ඛවෙ, ඨානෙහි ජම්බුදීපකා මනුස්සා උත්තරකුරුකෙ ච මනුස්සෙ අධිග්ගණ්හන්ති දෙවෙ ච තාවතිංසෙ. කතමෙහි තීහි? සූරා සතිමන්තො ඉධ බ්‍රහ්මචරියවාසො''ති (අ. නි. 9.21) ඉදං සුත්තං නිස්සාය ද්වෙපි බ්‍රහ්මචරියවාසා නත්ථි දෙවෙසූති උප්පන්නලද්ධිවසෙන පටිඤ්ඤා පරවාදිස්ස. පුන ද්වින්නම්පි බ්‍රහ්මචරියානං අන්තරායිකධම්මවසෙනෙව **සබ්බෙ දෙවා ජළාති** පුච්ඡා සකවාදිස්ස. තත්ථ **හත්ථසංවාචිකාති** මූගා විය හත්ථමුද්ධාය වත්තාරො. පරතො **අත්ථි දෙවෙසූති** පුච්ඡා පරවාදිස්ස, මග්ගභාවනං සන්ධාය පටිඤ්ඤා සකවාදිස්ස. පටිඤ්ඤාය අධිප්පායං අසල්ලක්ඛෙත්වා පබ්බජ්ජාවසෙන අනුයොගො පරවාදිස්ස.

270. **යත්ථ නත්ථි පබ්බජ්ජාති** පඤ්හෙ ගිහීනඤ්චෙව එකච්චානඤ්ච දෙවානං මග්ගපටිලාභං සන්ධාය පටික්ඛෙපො තස්සෙව. පුන පුට්ඨො පච්චන්තවාසිනො චෙව අසඤ්ඤසත්තෙ ච සන්ධාය පටිඤ්ඤා තස්සෙව. **යො පබ්බජතීති**ආදීසු පුච්ඡාසුපි එසෙව නයො. පුන ''අත්ථි දෙවෙසූ''ති පඤ්හෙපි මග්ගභාවනං සන්ධායෙව පටිඤ්ඤා සකවාදිස්ස, ''සබ්බදෙවෙසූ''ති වුත්තෙ අසඤ්ඤසත්තෙ සන්ධාය පටික්ඛෙපො තස්සෙව.

271. **මනුස්සෙසූති** පඤ්හද්වයෙ ජම්බුදීපකෙ සන්ධාය පටිඤ්ඤා. පච්චන්තවාසිනො සන්ධාය පටික්ඛෙපො වෙදිතබ්බො.

අත්ථි යත්ථ අත්ථීති අත්ථි තෙ දෙවා, අත්ථි වා සො පදෙසො, යත්ථ අත්ථීති එවං සත්තපදෙසවිභාගමුඛෙන විස්සජ්ජනං සකවාදිස්ස. ඉමිනා නයෙන සබ්බෙ එකන්තරිකපඤ්හා වෙදිතබ්බා.

272. සුත්තානුයොගෙ **කුහිං ඵලුප්පත්තීති** තස්ස අනාගාමිනො අරහත්තඵලුප්පත්ති කුහින්ති පුච්ඡා සකවාදිස්ස. **තත්ථෙවාති** සුද්ධාවාසෙසූති අත්ථො.

හන්ද හීති කාරණත්ථෙ නිපාතො. ඉදං වුත්තං හොති – යස්මා අනාගාමිපුග්ගලො ඉධ ලොකෙ භාවිතෙන මග්ගෙන තත්ථ සුද්ධාවාසෙසු ඵලං සච්ඡිකරොති, න තත්ථ අඤ්ඤං මග්ගං භාවෙති, තස්මා නත්ථි දෙවෙසු බ්‍රහ්මචරියවාසොති.

2. සංසන්දනබ්‍රහ්මචරියවණ්ණනා

273. ඉදානි යදි අඤ්ඤත්ථ භාවිතෙන මග්ගෙන අඤ්ඤත්ථ ඵලසච්ඡිකිරියා හොති, සොතාපන්නාදීනම්පි සියාති එතමත්ථං දස්සෙතුං පුන **අනාගාමීති**ආදීනං සංසන්දනපුච්ඡා සකවාදිස්ස. තත්ථ අනාගාමිස්ස ඵලසච්ඡිකිරියාය පටිඤ්ඤා, සෙසානං ඵලසච්ඡිකිරියාය පටික්ඛෙපො පරවාදිස්ස. ඉධ භාවිතමග්ගො හි අනාගාමී ඉධවිහායනිට්ඨො නාම හොති. සො ඉධ අනාගාමිමග්ගං භාවෙත්වා ''ඔපපාතිකො තත්ථපරිනිබ්බායී''ති වචනතො ''පුන මග්ගභාවනං විනා උපපත්තිවසෙනෙව අරහත්තඵලං සච්ඡිකරොතී''ති තස්ස ලද්ධි. සොතාපන්නසකදාගාමිනො පන තත්ථ මග්ගං භාවෙත්වා තත්‍රූපපත්තිකා නාම හොන්තීති තෙසං ඉධාගමනඤ්ඤෙව නත්ථි. ඉති සො අනාගාමිස්ස ඵලසච්ඡිකිරියං පුට්ඨො පටිජානාති. ඉතරෙසං පටික්ඛිපති.

අනාගාමී පුග්ගලො තත්ථ භාවිතෙන මග්ගෙනාති පඤ්හෙ ''අනාගාමිනො තත්ථ මග්ගභාවනාව නත්ථී''ති ලද්ධියා පටික්ඛිපති. **මග්ගො ච භාවීයති, න ච කිලෙසා පහීයන්තීති** පුච්ඡා සකවාදිස්ස , රූපාවචරමග්ගං සන්ධාය පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. රූපාවචරමග්ගෙන හි සො ඉධවිහායනිට්ඨො නාම ජාතො.

අනාගාමී පුග්ගලො කතකරණීයොති පඤ්හෙ ''ඔපපාතිකො තත්ථපරිනිබ්බායී''ති වචනතො උපපත්තියාවස්ස කතකරණීයාදිභාවං සන්ධාය පටිජානාති. **අරහාති** පඤ්හෙ ඉධපරිනිබ්බායිනො අරහතො වසෙනෙව පටික්ඛිපති. පුන පුට්ඨො තත්ථපරිනිබ්බායිනො වසෙන පටිජානාති.

අත්ථි අරහතො පුනබ්භවොතිආදීසුපි තත්ථපරිනිබ්බායී ඉධපරිනිබ්බායීනං වසෙනෙව අත්ථො වෙදිතබ්බො. **අප්පටිවිද්ධාකුප්පොව තත්ථපරිනිබ්බායතීති** පුට්ඨො ඉධෙව භාවිතෙන මග්ගෙන තස්ස අකුප්පපටිවෙධං ඉච්ඡන්තො පටික්ඛිපති.

යථා මිගොති පඨමං උදාහරණං පරවාදිස්ස, දුතියං සකවාදිස්ස. සෙසං සබ්බත්ථ උත්තානත්ථමෙවාති.

බ්‍රහ්මචරියකථා නිට්ඨිතා.

3. ඔධිසොකථාවණ්ණනා

274. ඉදානි ඔධිසොකථා නාම හොති. තත්ථ යෙ සොතාපන්නාදීනං නානාභිසමයවසෙන දුක්ඛදස්සනාදීහි ඔධිසො ඔධිසො එකදෙසෙන එකදෙසෙන කිලෙසප්පහානං ඉච්ඡන්ති සෙය්‍යථාපි එතරහි සම්මිතියාදයො, තෙසං තං ලද්ධිං භින්දිතුං **ඔධිසොති** පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා පරවාදිස්ස. පුන අනුයොගො සකවාදිස්ස, එකදෙසෙන සොතාපන්නාදිභාවස්ස අභාවතො පටික්ඛෙපො පරවාදිස්ස. ඉමිනා උපායෙන සබ්බවාරෙසු අත්ථො වෙදිතබ්බොති.

ඔධිසොකථාවණ්ණනා.

4. ජහතිකථා

1. නසුත්තාහරණකථාවණ්ණනා

279. ඉදානි ජහතිකථා නාම හොති. තත්ථ යෙසං ''ඣානලාභී පුථුජ්ජනො සහ සච්චාභිසමයා අනාගාමී නාම හොති, තස්ස පුථුජ්ජනකාලෙයෙව කාමරාගබ්‍යාපාදා පහීනා''ති ලද්ධි සෙය්‍යථාපි එතරහි සම්මිතියානං, තෙසං තං ලද්ධිං භින්දිතුං **ජහති පුථුජ්ජනොති** පුච්ඡා සකවාදිස්ස, ඣානවික්ඛම්භිතානං පන තෙසං පරියුට්ඨානං අපස්සන්තස්ස පටිඤ්ඤා පරවාදිස්ස. යස්මා පන තෙසං ඣානවික්ඛම්භිතානම්පි අනාගාමිමග්ගෙනෙව අච්චන්තං පහානං හොති, තස්මා පුන **අච්චන්තන්ති**ආදිඅනුයොගො සකවාදිස්ස, තථාරූපස්ස පහානස්ස අභාවතො පටික්ඛෙපො ඉතරස්ස. වික්ඛම්භෙතීති අච්චන්තවික්ඛම්භනමෙව සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස. තතො පරං අනාගාමිමග්ගට්ඨෙන සද්ධිං පුථුජ්ජනසංසන්දනං හොති. තං උත්තානත්ථමෙව.

280. තතො පරං **අනාගාමිඵලෙ සණ්ඨාතීති** පුට්ඨො ඣානානාගාමිතං සන්ධාය පටිජානාති. **අරහත්තෙ සණ්ඨාතීති** පුට්ඨො දස්සනමග්ගෙන උද්ධම්භාගියානං පහානාභාවතො පටික්ඛිපති.

අපුබ්බං අචරිමං තයො මග්ගෙති පුට්ඨො තථාරූපාය භාවනාය අභාවා පටික්ඛිපති. පුන පුට්ඨො තිණ්ණං මග්ගානං කිච්චසබ්භාවං සන්ධාය පටිජානාති. සාමඤ්ඤඵලපුච්ඡාසුපි එසෙව නයො. **කතමෙන මග්ගෙනාති** පුට්ඨො **අනාගාමිමග්ගෙනාති** ඣානානාගාමිතං සන්ධාය වදති. පුන සංයොජනප්පහානං පුට්ඨො තිණ්ණං අනාගාමිමග්ගෙන තෙසං කිලෙසානං අප්පහෙය්‍යත්තා පටික්ඛිපති. දුතියං පුට්ඨො පඨමමග්ගස්සෙව ඣානානාගාමිමග්ගභාවං සන්ධාය පටිජානාති. සෙසමෙත්ථ උත්තානත්ථමෙවාති.

ජහතිකථා.

5. සබ්බමත්ථීතිකථා

1. වාදයුත්තිවණ්ණනා

282. ඉදානි සබ්බමත්ථීතිවාදකථා නාම හොති. තත්ථ යෙසං ''යං කිඤ්චි රූපං අතීතානාගතපච්චුප්පන්නං…පෙ. … අයං වුච්චති රූපක්ඛන්ධො''තිආදිවචනතො (විභ. 2) ''සබ්බෙපි අතීතාදිභෙදා ධම්මා ඛන්ධසභාවං න විජහන්ති, තස්මා සබ්බං අත්ථියෙව නාමා''ති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි එතරහි සබ්බමත්ථිවාදානං, තෙසං ලද්ධිවිසොධනත්ථං **සබ්බමත්ථීති** පුච්ඡා සකවාදිස්ස, වුත්තප්පකාරාය ලද්ධියා ඨත්වා පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. **සබ්බත්ථාති** සබ්බස්මිං සරීරෙ සබ්බමත්ථීති පුච්ඡති. **සබ්බදාති** සබ්බස්මිං කාලෙ සබ්බමත්ථීති පුච්ඡති. **සබ්බෙන සබ්බන්ති** සබ්බෙනාකාරෙන සබ්බමත්ථීති පුච්ඡති. **සබ්බෙසූති** සබ්බෙසු ධම්මෙසු සබ්බමත්ථීති පුච්ඡති. **අයොගන්ති** අයුත්තං. නානාසභාවානඤ්හි යොගො හොති, න එකසභාවස්ස. ඉති ඉමස්මිං පඤ්හෙ රූපං වෙදනාය, වෙදනං වා රූපෙන අනානං එකලක්ඛණමෙව කත්වා සබ්බමත්ථීති පුච්ඡති. **යම්පි නත්ථි තම්පත්ථීති** යම්පි ඡට්ඨඛන්ධාදිකං සසවිසාණාදිකං වා කිඤ්චි නත්ථීති සිද්ධං, තම්පි තෙ අත්ථීති පුච්ඡති. **සබ්බමත්ථීති යා දිට්ඨි සා දිට්ඨි මිච්ඡාදිට්ඨීති, යා දිට්ඨි සා දිට්ඨි සම්මාදිට්ඨීති හෙවමත්ථීති** ඉමිනා ඉදං පුච්ඡති – යා තෙ එසා සබ්බමත්ථීති දිට්ඨි, සා දිට්ඨි අයාථාවකත්තා මිච්ඡාදිට්ඨීති එවං යා අම්හාකං දිට්ඨි, සා දිට්ඨි යාථාවකත්තා සම්මාදිට්ඨීති එවං තව සමයෙ අත්ථීති පුච්ඡති. ඉතරො සබ්බෙසුපි එතෙසු නයෙසු වුත්තප්පකාරාය අත්ථිතාය අභාවතො පටික්ඛිපති. ඉමෙසු පන සබ්බෙසුපි නයෙසු ''ආජානාහි නිග්ගහ''න්ති ආදිං කත්වා සබ්බො කථාමග්ගභෙදො විත්ථාරතො වෙදිතබ්බොති අයං තාවෙත්ථ වාදයුත්ති.

2. කාලසංසන්දනවණ්ණනා

283-284. ඉදානි අතීතං අත්ථීති කාලසංසන්දනං හොති. තත්ථ **අතීතං අත්ථීති**ආදිකං සුද්ධිකසංසන්දනං. **අතීතං රූපං අත්ථීති**ආදිකං ඛන්ධවසෙන කාලසංසන්දනං.

285. **පච්චුප්පන්නං රූපං අප්පියං කරිත්වාති** අතීතානාගතං පහාය පච්චුප්පන්නරූපමෙව අප්පියං අවිභජිතබ්බං කරිත්වා. **රූපභාවං ජහතීති**පඤ්හෙ නිරුද්ධස්සාපි රූපස්ස රූපක්ඛන්ධසඞ්ගහිතත්තා පටික්ඛිපති. **රූපභාවං න ජහතීති** පටිලොමපඤ්හෙපි රූපක්ඛන්ධෙන සඞ්ගහිතත්තාව පටිජානාති. **ඔදාතං වත්ථං අප්පියං කරිත්වාති** එත්ථ කිඤ්චාපි න සබ්බං වත්ථං ඔදාතං, ඉමිනා පන වත්ථන්ති අවත්වා ''ඔදාතං වත්ථං අප්පියං කරිත්වා''ති වුත්තෙ සකවාදිනා එකත්ථතා අනුඤ්ඤාතා. **ඔදාතභාවං ජහතීති** පඤ්හෙ වණ්ණවිගමං සන්ධාය පටිඤ්ඤා සකවාදිස්ස. **වත්ථභාවං ජහතීති** එත්ථ පන පඤ්ඤත්තියා අවිගතත්තා පටික්ඛෙපො තස්සෙව. පටිලොමෙපි එසෙව නයො.

286. **අතීතං අතීතභාවං න ජහතීති** පුට්ඨො ''යදි ජහෙය්‍ය, අනාගතං වා පච්චුප්පන්නං වා සියා''ති මඤ්ඤමානො පටිජානාති. **අනාගතං අනාගතභාවං න ජහතීති** පුට්ඨො පන ''යදි න ජහෙය්‍ය, අනාගතමෙවස්ස , පච්චුප්පන්නභාවං න පාපුණෙය්‍යා''ති මඤ්ඤමානො පටික්ඛිපති. පච්චුප්පන්නපඤ්හෙපි අතීතභාවං අනාපජ්ජනදොසො සියාති පටික්ඛිපති. අනුලොමපඤ්හෙසුපි ඉමිනාව නයෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො.

287. එවං සුද්ධිකනයං වත්වා පුන ඛන්ධවසෙන දස්සෙතුං **අතීතං රූපන්ති**ආදි වුත්තං. තං සබ්බං පාළිඅනුසාරෙනෙව සක්කා ජානිතුං.

වචනසොධනවණ්ණනා

288. ඉදානි ''අතීතං න්වත්ථී''තිආදි වචනසොධනා හොති. තත්ථ **හඤ්චි අතීතං න්වත්ථීති** යදි අතීතං නො අත්ථීති අත්ථො. **අතීතං අත්ථීති මිච්ඡාති** අතීතඤ්ච තං අත්ථි චාති මිච්ඡා එව. **තඤ්ඤෙව අනාගතං තං පච්චුප්පන්නන්ති** පුට්ඨො අනාගතක්ඛණෙයෙවස්ස පච්චුප්පන්නතාය අභාවං සන්ධාය කාලනානත්තෙන පටික්ඛිපති.

දුතියං පුට්ඨො යං උප්පාදතො පුබ්බෙ අනාගතං අහොසි, තස්ස උප්පන්නකාලෙ පච්චුප්පන්නත්තා පටිජානාති. **හුත්වා හොති හුත්වා හොතීති** යදෙතං තයා ''අනාගතං හුත්වා පච්චුප්පන්නං හොතී''ති වදතා තඤ්ඤෙව අනාගතං තං පච්චුප්පන්නන්ති ලද්ධිවසෙන ''අනාගතං වා පච්චුප්පන්නං වා හුත්වා හොතී''ති වුත්තං. කිං තෙ තම්පි හුත්වා හොතීති? ඉතරො හුත්වා භූතස්ස පුන හුත්වා අභාවතො **න හෙවන්ති** පටික්ඛිපති.

දුතියං පුට්ඨො යස්මා තං අනාගතං හුත්වා පච්චුප්පන්නං හොන්තං ''හුත්වා හොතී''ති සඞ්ඛං ගතං, තස්මා පටිජානාති. අථ නං සකවාදී ''යදි තෙ තං අනාගතං හුත්වා පච්චුප්පන්නං හොන්තං 'හුත්වා හොතී'ති සඞ්ඛං ගතං, පුන හුත්වා හොති, යං අනාගතං න හුත්වා පච්චුප්පන්නං න හොන්තං 'න හුත්වා න හොතී'ති සඞ්ඛං ගතං සසවිසාණං, කිං තෙ තම්පි පුන න හුත්වා න හොතී''තිඅධිප්පායෙන **න හුත්වා න හොති න හුත්වා න හොතීති** පඤ්හං පුච්ඡති. ඉතරො ''යං නත්ථි, තං නත්ථිතාය, එව අනාගතං න හුත්වා පච්චුප්පන්නං න හොතීති නහුත්වානහොති නාම තාව හොතු, පුන

නහුත්වානහොතිභාවො පනස්ස කුතො''ති මඤ්ඤමානො පටික්ඛිපති. **තඤ්ඤෙව පච්චුප්පන්නං තං අතීතන්ති** පඤ්හෙපි පච්චුප්පන්නක්ඛණෙයෙවස්ස අතීතතාය අභාවං සන්ධාය කාලනානත්තා පටික්ඛිපති.

දුතියපඤ්හෙ පුට්ඨො යං අතීතභාවතො පුබ්බෙ පච්චුප්පන්නං අහොසි, තස්සෙව අතීතත්තා පටිජානාති. **හුත්වා හොති හුත්වා හොතීති** යදෙතං තයා ''පච්චුප්පන්නං හුත්වා අතීතං හොතී''ති වදතා ''තඤ්ඤෙව පච්චුප්පන්නං තං අතීත''න්ති ලද්ධිවසෙන ''පච්චුප්පන්නං වා අතීතං වා හුත්වා හොතී''ති වුත්තං, කිං තෙ තම්පි හුත්වා හොතීති? ඉතරො හුත්වා භූතස්ස පුන හුත්වා අභාවතො **න හෙවන්ති** පටික්ඛිපති.

දුතියපඤ්හෙ යස්මා තං පච්චුප්පන්නං හුත්වා අතීතං හොන්තං ''හුත්වා හොතී''ති සඞ්ඛං ගතං, තස්මා පටිජානාති . අථ නං සකවාදී ''යදි තෙ තඤ්ඤෙව පච්චුප්පන්නං හුත්වා අතීතං හොන්තං 'හුත්වා හොතී'ති සඞ්ඛං ගතං, පුන හුත්වා හොති, යං පච්චුප්පන්නං න හුත්වා අතීතං න හොන්තං 'න හුත්වා න හොතී'ති සඞ්ඛං ගතං සසවිසාණං, කිං තෙ තම්පි පුන න හුත්වා න හොතී''ති අධිප්පායෙන **න හුත්වා න හොති න හුත්වා න හොතීති** පඤ්හං පුච්ඡති. ඉතරො ''යං නත්ථි, තං නත්ථිතාය එව පච්චුප්පන්නං න හුත්වා අතීතං න හොතීති නහුත්වානහොති නාම තාව හොතු. පුන නහුත්වානහොතිභාවො පනස්ස කුතො''ති මඤ්ඤමානො පටික්ඛිපති. උභයං එකතො කත්වා ආගතෙ තතියපඤ්හෙපි ඉමිනාවුපායෙන යොජනා කාතබ්බා.

අපරො නයො – යදි තඤ්ඤෙව අනාගතං තං පච්චුප්පන්නං, අනාගතස්ස පච්චුප්පන්නෙ වුත්තො හොතිභාවො, පච්චුප්පන්නස්ස ච අනාගතෙ වුත්තො හුත්වාභාවො ආපජ්ජති. එවං සන්තෙ අනාගතම්පි හුත්වාහොති නාම. පච්චුප්පන්නම්පි හුත්වාහොතියෙව නාම. තෙන තං පුච්ඡාම – ''කිං තෙ එතෙසු එකෙකං හුත්වා හොති හුත්වා හොතී''ති? ඉතරො – ''තඤ්ඤෙව අනාගතං තං පච්චුප්පන්න''න්ති පඤ්හෙ පටික්ඛිත්තනයෙනෙව පටික්ඛිපිත්වා පුන පුට්ඨො දුතියෙ පඤ්හෙ පටිඤ්ඤාතනයෙනෙව පටිජානාති. අථ නං සකවාදී ''තඤ්ඤෙව අනාගතං තං පච්චුප්පන්න''න්ති පඤ්හාවසෙන තෙසු එකෙකං හුත්වා හොති හුත්වා හොතීති පටිජානන්තං පුරිමං පටික්ඛිත්තපඤ්හං පරිවත්තිත්වා පුච්ඡන්තො **න හුත්වා න හොති න හුත්වා න හොතීති** පුච්ඡති. තස්සත්ථො – නනු ''තයා තඤ්ඤෙව අනාගතං තං පච්චුප්පන්න''න්ති වුත්තෙ පඨමපඤ්හං පටික්ඛිපන්තෙන අනාගතස්ස හොතිභාවො පච්චුප්පන්නස්ස ච හුත්වාභාවො පටික්ඛිත්තොති. තෙන අනාගතං න හොති නාම, පච්චුප්පන්නං න හුත්වා නාම.

දුතියපඤ්හෙ ච තඤ්ඤෙව අනාගතං තං පච්චුප්පන්නන්ති පටිඤ්ඤාතං. එවං සන්තෙ අනාගතම්පි න හුත්වා න හොති නාම. පච්චුප්පන්නම්පි න හුත්වා න හොතියෙව නාම. තෙන තං පුච්ඡාම – ''කිං තෙ එතෙසු එකෙකං න හුත්වා න හොති න හුත්වා න හොතී''ති? පරවාදී සබ්බතො අන්ධකාරෙන පරියොනද්ධො විය තෙසං නහුත්වානහොතිභාවං අපස්සන්තො **න හෙවන්ති** පටික්ඛිපති.

දුතියවාරෙපි යදි තඤ්ඤෙව පච්චුප්පන්නං තං අතීතං, පච්චුප්පන්නස්ස අතීතෙ වුත්තො හොතිභාවො, අතීතස්ස ච පච්චුප්පන්නෙ වුත්තො හුත්වාභාවො ආපජ්ජති, එවං සන්තෙ පච්චුප්පන්නම්පි හුත්වාහොති නාම, අතීතම්පි හුත්වාහොතියෙව නාම. තෙන තං පුච්ඡාම – ''කිං තෙ එතෙසු එකෙකං හුත්වා හොති හුත්වා හොතී''ති? ඉතරො තඤ්ඤෙව පච්චුප්පන්නං තං අතීතන්තිපඤ්හෙ පටික්ඛිත්තනයෙනෙව පටික්ඛිපිත්වා පුන පුට්ඨො දුතියපඤ්හෙ පටිඤ්ඤාතනයෙනෙව පටිජානාති. අථ නං සකවාදී ''තඤ්ඤෙව පච්චුප්පන්නං තං අතීත''න්ති පඤ්හාවසෙන තෙසු එකෙකං හුත්වා හොති හුත්වා හොතීති පටිජානන්තං පුරිමං පටික්ඛිත්තපඤ්හං පරිවත්තිත්වා පුච්ඡන්තො **න හුත්වා න හොති න හුත්වා න හොතීති** පුච්ඡති. තස්සත්ථො – නනු තයා තඤ්ඤෙව පච්චුප්පන්නං තං අතීතන්ති වුත්තෙ පඨමපඤ්හං පටික්ඛිපන්තෙන පච්චුප්පන්නස්ස හොතිභාවො, අතීතස්ස ච හුත්වාභාවො පටික්ඛිත්තොති. තෙන පච්චුප්පන්නං නහොති නාම. අතීතං නහුත්වා නාම.

දුතියපඤ්හෙ ච තෙ ''තඤ්ඤෙව පච්චුප්පන්නං තං අතීත''න්ති පටිඤ්ඤාතං. එවං සන්තෙ පච්චුප්පන්නම්පි න හුත්වා න හොති නාම, අතීතම්පි න හුත්වා න හොතියෙව නාම. තෙන තං පුච්ඡාම – ''කිං තෙ එතෙසු එකෙකං න හුත්වා න හොති, න හුත්වා න හොතී''ති. පරවාදී සබ්බතො අන්ධකාරෙන පරියොනද්ධො විය තෙසං නහුත්වානහොතිභාවං අපස්සන්තො **න හෙවන්ති** පටික්ඛිපති.

තතියවාරෙපි යදි තඤ්ඤෙව අනාගතං තං පච්චුප්පන්නං තං අතීතං; අනාගතපච්චුප්පන්නානං පච්චුප්පන්නාතීතෙසු වුත්තො හොතිභාවො, පච්චුප්පන්නාතීතානඤ්ච අනාගතපච්චුප්පන්නෙසු වුත්තො හුත්වාභාවො ආපජ්ජති. එවං සන්තෙ අනාගතම්පි හුත්වාහොති නාම. පච්චුප්පන්නම්පි අතීතම්පි හුත්වා හොතියෙව නාම. තෙන තං පුච්ඡාම – ''කිං තෙ තීසුපි එතෙසු එකෙකං හුත්වා හොති හුත්වා හොතී''ති? ඉතරො ''තඤ්ඤෙව අනාගතං, තං පච්චුප්පන්නං, තං අතීත''න්තිපඤ්හෙ පටික්ඛිත්තනයෙනෙව පටික්ඛිපිත්වා පුන පුට්ඨො දුතියපඤ්හෙ පටිඤ්ඤාතනයෙනෙව පටිජානාති. අථ නං සකවාදී ''තඤ්ඤෙව අනාගතං, තං පච්චුප්පන්නං, තං අතීත''න්ති පඤ්හාවසෙන තෙසු එකෙකං හුත්වා හොති, හුත්වා හොතීති පටිජානන්තං පුරිමං පටික්ඛිත්තපඤ්හං පරිවත්තිත්වා පුච්ඡන්තො **න හුත්වා න හොති න හුත්වා න හොතීති** පුච්ඡති. තස්සත්ථො – නනු තයා තඤ්ඤෙව අනාගතං, තං පච්චුප්පන්නං, තං අතීතන්ති වුත්තෙ පඨමපඤ්හං පටික්ඛිපන්තෙන අනාගතපච්චුප්පන්නානං හොතිභාවො; පච්චුප්පන්නාතීතානඤ්ච හුත්වාභාවො පටික්ඛිත්තොති? තෙන අනාගතං පච්චුප්පන්නඤ්ච න හොති නාම. පච්චුප්පන්නඤ්ච අතීතඤ්ච න හුත්වා නාම.

දුතියපඤ්හෙ ච තෙ ‘‘තඤ්ඤෙව අනාගතං, තං පච්චුප්පන්නං, තං අතීත’’න්ති පටිඤ්ඤාතං. එවං සන්තෙ අනාගතම්පි න හුත්වා න හොති නාම, පච්චුප්පන්නම්පි අතීතම්පි න හුත්වා න හොතියෙව නාම. තෙන තං පුච්ඡාම – ‘‘කිං තෙ එතෙසු එකෙකං න හුත්වා න හොති න හුත්වා න හොතී’’ති? පරවාදී සබ්බතො අන්ධකාරෙන පරියොනද්ධො විය තෙසං න හුත්වා න හොතිභාවං අපස්සන්තො **න හෙවන්ති** පටික්ඛිපතීති. නිග්ගහාදීනි පනෙත්ථ හෙට්ඨා වුත්තනයෙනෙව යොජෙතබ්බානි.

වචනසොධනවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අතීතචක්ඛුරූපාදිකථාවණ්ණනා

289. **අතීතං චක්ඛු අත්ථී**තිආදීසුපි චක්ඛාදිභාවාවිජහනෙනෙව අත්ථීතං පටිජානාති. **පස්සතී**තිආදීනි පුට්ඨො පන තෙසං විඤ්ඤාණානං කිච්චාභාවවසෙන පටික්ඛිපති.

අතීතඤාණාදිකථාවණ්ණනා

290. තෙන ඤාණෙන ඤාණකරණීයං **කරොතී**ති පඤ්හෙ තස්ස ඤාණස්ස නිරුද්ධත්තා කිච්චභාවමස්ස අපස්සන්තො පටික්ඛිපති. පුන පුට්ඨො අතීතාරම්මණං පච්චුප්පන්නං ඤාණං අතීතානං ධම්මානං ජානනතො අතීතං ඤාණන්ති ලෙසෙන පච්චුප්පන්නමෙව ‘‘අතීතං ඤාණ’’න්ති කත්වා තෙන ඤාණෙන ඤාණකරණීයස්ස අත්ථිතාය පටිජානාති. අථස්ස සකවාදී ලෙසොකාසං අදත්වා **තෙන ඤාණෙන දුක්ඛං පරිජානාතී**තිආදිමාහ. ඉතරො අතීතාරම්මණෙනෙව ඤාණෙන ඉමෙසං චතුන්නං කිච්චානං අභාවා පටික්ඛිපති. අනාගතපඤ්හෙපි එසෙව නයො. පච්චුප්පන්නපඤ්හො චෙව සංසන්දනපඤ්හො ච උත්තානත්ථායෙව.

අරහන්තාදිකථාවණ්ණනා

291. **අරහතො අතීතො රාගො අත්ථී**තිආදීසුපි රාගාදිභාවාවිජහන්තො එවං පටිජානාති. **සරාගො**තිආදීසු සුත්තවිරොධභයෙන චෙව යුත්තිවිරොධභයෙන ච පටික්ඛිපති.

පදසොධනකථාවණ්ණනා

295. එවං සබ්බම්පි පාළිඅනුසාරෙනෙව විදිත්වා පරතො **අත්ථී සියා අතීතං, සියා න්වාතීත**න්ති එත්ථ එවමත්ථො වෙදිතබ්බො. යං අතීතමෙව අත්ථි, තං අතීතං. යං පච්චුප්පන්නානාගතං අත්ථි, තං නො අත්ථි, තං නො අතීතං. **තෙනාතීතං න්වාතීතං, න්වාතීතං අතීත**න්ති තෙන කාරණෙන අතීතං නො අතීතං, නො අතීතං අතීතන්ති. අනාගතපච්චුප්පන්නපුච්ඡාසුපි එසෙව නයො.

සුත්තසාධනවණ්ණනා

296. න වත්තබ්බං **‘‘අතීතං අත්ථි අනාගතං අත්ථී’’**ති සුත්තසාධනාය පුච්ඡා පරවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා සකවාදිස්ස. පුන අත්තනො ලද්ධිං නිස්සාය **යංකිඤ්චි, භික්ඛවෙ, රූප**න්ති අනුයොගො පරවාදිස්සෙව. දුතියනයෙ පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. එවං සබ්බත්ථ පුච්ඡා ච පටිඤ්ඤා ච වෙදිතබ්බා. යං පනෙතං පරවාදිනා අනාගතස්ස අත්ථිභාවසාධනත්ථං ‘‘නනු වුත්තං භගවතා කබළීකාරෙ, චෙ, භික්ඛවෙ’’ති සුත්තස්ස පරියොසානෙ **අත්ථි තත්ථ ආයතිං පුනබ්භවාභිනිබ්බත්තී**තිආදි දස්සිතං න තං අනාගතස්ස අත්ථිභාවසාධකං . තඤ්හි හෙතූනං පරිනිට්ඨිතත්තා අවස්සං භාවිතං සන්ධාය තත්ථ වුත්තං. අයං සුත්තාධිප්පායො. සෙසං සබ්බත්ථ උත්තානත්ථමෙවාති.

සබ්බමත්ථීතිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. අතීතක්ඛන්ධාදිකථා

1. නසුත්තසාධනකථාවණ්ණනා

297. ඉදානි ‘‘අතීතං ඛන්ධා’’තිආදිකථා හොති. තත්ථ ඛන්ධාදිභාවාවිජහනතො අතීතානාගතානං අත්ථිතං ඉච්ඡන්තස්ස **අතීතං ඛන්ධා**ති පුච්ඡා පරවාදිස්ස, අතීතස්ස ඛන්ධසඞ්ගහිතත්තා **ආමන්තා**ති පටිඤ්ඤා සකවාදිස්ස. පුන **අතීතං නත්ථී**ති පුච්ඡා පරවාදිස්ස, තස්ස නිරුත්තිපථසුත්තෙන අත්ථිතාය වාරිතත්තා පටික්ඛෙපො සකවාදිස්ස. ආයතනධාතුපුච්ඡාසුපි අනාගතපඤ්හෙසුපි පච්චුප්පන්නෙන සද්ධිං සංසන්දිත්වා අනුලොමපටිලොමතො ආගතපඤ්හෙසුපි ‘‘අතීතං රූප’’න්තිආදිපඤ්හෙසුපි ඉමිනාවුපායෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො.

2. සුත්තසාධනවණ්ණනා

298. සුත්තසාධනෙ පන **න වත්තබ්බ**න්ති පුච්ඡා සකවාදිස්ස. තත්ථ **නත්ථි චෙතෙ**ති නත්ථි ච එතෙ ධම්මාති අත්ථො. ඛන්ධාදිභාවෙ සති නත්ථිතං අනිච්ඡන්තස්ස **ආමන්තා**ති පටිඤ්ඤා පරවාදිස්ස, අථ නෙසං නත්ථිභාවසාධනත්ථං සුත්තාහරණං සකවාදිස්ස. දුතියපුච්ඡාපි පරවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා සකවාදිස්ස, සුත්තාහරණං පරවාදිස්ස. තං පන නෙසං ඛන්ධාදිභාවමෙව සාධෙති, න අත්ථිභාවන්ති ආහටම්පි අනාහටසදිසමෙවාති.

අතීතං ඛන්ධාතිආදිකථාවණ්ණනා.

7. එකච්චංඅත්ථීතිකථා

1. අතීතාදිඑකච්චකථාවණ්ණනා

299. ඉදානි **එකච්චං අත්ථීති** කථා හොති. තත්ථ යෙ ‘‘එකච්චං අතීතං අත්ථී’’ති මඤ්ඤන්ති, සෙය්‍යථාපි කස්සපිකා; තෙසං ලද්ධිභින්දනත්ථං **අතීතං අත්ථීති** පුච්ඡා සකවාදිස්ස, **එකච්චං අත්ථීති** විස්සජ්ජනං පරවාදිස්ස. අයඤ්හි අධිප්පායො – අවිපක්කවිපාකං අත්ථි, විපක්කවිපාකං නත්ථීති. **එකච්චං නිරුද්ධන්ති** අනුයොගො සකවාදිස්ස. තස්සත්ථො – යදි තෙ අතීතං එකච්චං අත්ථි එකච්චං නත්ථි, එවං සන්තෙ එකච්චං අතීතං නිරුද්ධං, එකච්චං අතීතං අනිරුද්ධං, තථෙව ඨිතන්ති ආපජ්ජති. **විගතන්තිආදීසුපි** එසෙව නයො.

අවිපක්කවිපාකධම්මා එකච්චෙති ඉදං යස්මා යෙසං සො අවිපක්කවිපාකානං අත්ථිතං ඉච්ඡති, තෙපි අතීතායෙව. තස්මා යථා තෙ අතීතං එකච්චං අත්ථි, කිං තථා අවිපක්කවිපාකාපි ධම්මා එකච්චෙ අත්ථි එකච්චෙ නත්ථීති චොදෙතුං වුත්තං. **විපක්කවිපාකාති** ඉදං යෙසං සො නත්ථිතං ඉච්ඡති, තෙසං වසෙන චොදෙතුං වුත්තං. **අවිපාකාති** ඉදං අබ්‍යාකතානං වසෙන චොදෙතුං වුත්තං. ඉති ඉමෙසං තිණ්ණං රාසීනං වසෙන සබ්බෙසු අනුලොමපටිලොමෙසු පටිඤ්ඤා ච පටික්ඛෙපො ච වෙදිතබ්බා. අතීතා එකදෙසං විපක්කවිපාකා, එකදෙසං අවිපක්කවිපාකාති විප්පකතවිපාකා වුච්චන්ති. යෙන හි කම්මෙන පටිසන්ධි නිබ්බත්තිතා, භවඞ්ගම්පි චුතිපි තස්සෙව විපාකො. තස්මා පටිසන්ධිතො යාව චුති, තාව තං විප්පකතවිපාකං නාම හොති. තථාරූපෙ ධම්මෙ සන්ධායෙතං වුත්තං.

විපච්චිස්සන්තීති කත්වා තෙ අත්ථීති පුච්ඡා සකවාදිස්ස. යථා ධම්මධරස්ස පුග්ගලස්ස නිද්දායන්තස්සාපි බහුපවත්තිනො ධම්මා අත්ථීති වුච්චන්ති, එවං ලොකවොහාරවසෙන අත්ථිතං සන්ධාය පටිඤ්ඤා පරවාදිස්ස. **විපච්චිස්සන්තීති කත්වා පච්චුප්පන්නාති** දුතියපඤ්හෙ ‘‘කම්මානං අවිනාසසඞ්ඛාතො කම්මූපචයො නාමෙකො අත්ථී’’ති ලද්ධියං ඨත්වා පටිඤ්ඤා පරවාදිස්ස.

2. අනාගතාදිඑකච්චකථාවණ්ණනා

300. අනාගතං **අත්ථීතිආදීසුපි එකච්චං අත්ථීති** උප්පාදිනො ධම්මෙ සන්ධාය වදති. සෙසං සබ්බත්ථ හෙට්ඨා වුත්තනයත්තා උත්තානත්ථමෙවාති.

එකච්චංඅත්ථීතිකථාවණ්ණනා.

8. සතිපට්ඨානකථාවණ්ණනා

301. ඉදානි සතිපට්ඨානකථා හොති. ''තත්ථ – චතුන්නං, භික්ඛවෙ, සතිපට්ඨානානං සමුදයඤ්ච අත්ථඞ්ගමඤ්ච දෙසෙස්සාමී''ති (සං. නි. 5.408) සතිපට්ඨානසංයුත්තෙ වුත්තනයෙනෙව යෙසං කායාදයො සතියා ආරම්මණධම්මෙ ගහෙත්වා ''සබ්බෙ ධම්මා සතිපට්ඨානා''ති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි එතරහි අන්ධකානං. අන්ධකා නාම පුබ්බසෙලියා, අපරසෙලියා, රාජගිරියා, සිද්ධත්ථිකාති ඉමෙ පච්ඡා උප්පන්නනිකායා. තෙසං ලද්ධිවිවෙචනත්ථං පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා පරවාදිස්ස. තත්ථ යස්මා ''පතිට්ඨාති එතෙසූති **පට්ඨානා** . කා පතිට්ඨාති? සති. සතියා පට්ඨානා **සතිපට්ඨානා''**ති ඉමිනා අත්ථෙන සතිගොචරාපි සතිපට්ඨානා. ''පතිට්ඨහන්තීති **පට්ඨානා**. කා පතිට්ඨහන්ති? සතියො. සතියොව පට්ඨානා සතිපට්ඨානා''ති ඉමිනා අත්ථෙන සතියොව සතිපට්ඨානා. තස්මා **ද්වෙ**පි වාදා පරියායෙන යුජ්ජන්ති. යෙ පන තං පරියායං පහාය එකන්තෙනෙව ''සබ්බෙ ධම්මා සතිපට්ඨානා''ති වදන්ති, තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, ආරම්මණවසෙන පටිඤ්ඤා පරවාදිස්ස. **සබ්බෙ ධම්මා සතී**ති අනුයුත්තස්ස පන සබ්බෙසං සතිසභාවාභාවතො පටික්ඛෙපො තස්සෙව. තත්ථ **ඛයගාමී**තිආදීනි මග්ගවිසෙසනානි. එකායනමග්ගො හි කිලෙසානං ඛයභූතං නිබ්බානං ගච්ඡතීති **ඛයගාමී**. චත්තාරි සච්චානි බුජ්ඣන්තො ගච්ඡතීති **බොධගාමී**. වට්ටං අපචිනන්තො ගච්ඡතීති **අපචයගාමී**. එවමෙතෙහි පදෙහි ''කිං තෙ සබ්බෙ ධම්මා එවරූපො තෙ එකායනො මග්ගො හොතී''ති පුච්ඡති. **අනාසවා අසංයොජනියා**තිආදීනිපි ලොකුත්තරභාවං පුච්ඡනත්ථාය වුත්තානි. **බුද්ධානුස්සතී**තිආදීනි පභෙදපුච්ඡාවසෙන වුත්තානි.

චක්ඛායතනං සතිපට්ඨානන්තිආදි සබ්බධම්මානං පභෙදපුච්ඡාවසෙන වුත්තං. තත්ථාපි සතිවසෙන පටික්ඛෙපො, ආරම්මණවසෙන පටිඤ්ඤාති. එවං සබ්බපඤ්හෙසු අත්ථො වෙදිතබ්බො. සුත්තසාධනා උත්තානත්ථායෙවාති.

සතිපට්ඨානකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

9. හෙවත්ථිකථාවණ්ණනා

304. ඉදානි හෙවත්ථිකථා නාම හොති. තත්ථ යෙසං ‘‘සබ්බෙපි අතීතාදිභෙදා ධම්මා රූපාදිවසෙන අත්ථි, අතීතං අනාගතපච්චුප්පන්නවසෙන, අනාගතපච්චුප්පන්නානි වා අතීතාදිවසෙන නත්ථි; තස්මා සබ්බමෙවිදං එවං අත්ථි එවං නත්ථී’’ති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි එතරහි වුත්තප්පභෙදානං අන්ධකානං; තෙ සන්ධාය **අතීතං අත්ථීති** පුච්ඡා සකවාදිස්ස. **හෙවත්ථි හෙව නත්ථීති** විස්සජ්ජනං පරවාදිස්ස. තත්ථ **හෙවාති** එවං . අථ නං සකවාදී ‘‘යදි අතීතොව එවං අත්ථි, එවං නත්ථීති ලද්ධි, එවං සන්තෙ සොයෙව අත්ථි, සොයෙව නත්ථි නාමා’’ති පුච්ඡන්තො **සෙවත්ථි, සෙව නත්ථීති** ආහ. ඉතරො තෙනෙව සභාවෙන අත්ථිතං, තෙනෙව නත්ථිතං සන්ධාය පටික්ඛිපති. දුතියං පුට්ඨො සකභාවෙනෙව අත්ථිතං, පරභාවෙනෙව නත්ථිතං සන්ධාය පටිජානාති. තතො පරං **අත්ථට්ඨො නත්ථට්ඨොති** අත්ථිසභාවො නත්ථිසභාවො නාම හොතීති පුච්ඡති. ඉමිනාවුපායෙන සබ්බවාරෙසු අත්ථො වෙදිතබ්බො. පරියොසානෙ පන **‘‘තෙන හි අතීතං හෙවත්ථි, හෙව නත්ථී’’**ති ච ‘‘තෙන හි රූපං හෙවත්ථි, හෙව නත්ථී’’ති වාතිආදීනි වත්වා කිඤ්චාපි පරවාදිනා ලද්ධි පතිට්ඨාපිතා, අයොනිසො පතිට්ඨාපිතත්තා පනෙසා අප්පතිට්ඨාපිතායෙවාති.

හෙවත්ථිකථාවණ්ණනා.

මහාවග්ගො නිට්ඨිතො.

2. දුතියවග්ගො

1. පරූපහාරවණ්ණනා

307. ඉදානි පරූපහාරකථා නාම හොති. තත්ථ යෙ අරහත්තං පටිජානන්තානං අප්පත්තෙ පත්තසඤ්ඤීනං අධිමානිකානං කුහකානං වා අරහත්තං පටිජානන්තානං සුක්කවිස්සට්ඨිං දිස්වා ‘‘මාරකායිකා දෙවතා අරහතො අසුචිං උපසංහරන්තී’’ති මඤ්ඤන්ති; සෙය්‍යථාපි එතරහි පුබ්බසෙලියා ච අපරසෙලියා ච; තෙ සන්ධාය **අත්ථි අරහතොති** පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. ඉදානි යස්මා සුක්කවිස්සට්ඨි නාම රාගසමුට්ඨානා හොති, තස්මා **අත්ථි අරහතො රාගොති** අනුයොගො ආරද්ධො. සො සබ්බොපි උත්තානත්ථොයෙව.

මාරකායිකා දෙවතා අත්තනොතිආදිපඤ්හෙ යස්මා තාසං දෙවතානං සුක්කවිස්සට්ඨි නාම නත්ථි, අඤ්ඤෙසම්පි සුක්කං ගහෙත්වා න උපසංහරන්ති, අරහතො පන සුක්කමෙව නත්ථි, තස්මා **න හෙවන්ති** පටික්ඛිපති.

නෙව අත්තනොතිපඤ්හෙ පන නිම්මිනිත්වා උපසංහරන්තීති ලද්ධියා පටිජානාති. **ලොමකූපෙහීති**පඤ්හෙ සප්පිතෙලානං විය ලොමකූපෙහි උපසංහරණාභාවං දිස්වා පටික්ඛිපති.

308. **හන්ද හීති** වවසායත්ථෙ නිපාතො. ‘‘අරහා නු ඛො අහං, නො’’ති එවං විමතිං ගාහයිස්සාමාති එවං වවසායං කත්වා උපසංහරන්තීති අත්ථො. **අත්ථි අරහතො විමතීති** පුට්ඨො අට්ඨවත්ථුකං විචිකිච්ඡං සන්ධාය පටික්ඛිපති, දුතියං පුට්ඨො ඉත්ථිපුරිසානං නාමගොත්තාදීසු සන්නිට්ඨානාභාවං සන්ධාය පටිජානාති.

309. **අත්ථි තස්ස ආසයොති** තස්ස සුක්කස්ස උච්චාරපස්සාවානං විය පතිට්ඨානොකාසො අත්ථීති පුච්ඡති.

312. **සධම්මකුසලස්සාති** අත්තනො අරහත්තධම්මමත්තෙයෙව කුසලස්ස. පඤ්ඤාවිමුත්තං සන්ධායෙවං වදති. **පරධම්මකුසලස්සාති** සධම්මතො පරස්මිං අට්ඨසමාපත්තිධම්මෙපි කුසලස්ස. උභතොභාගවිමුත්තං සන්ධායෙවං වදති. සෙසමෙත්ථ පාළිඅනුසාරෙනෙව වෙදිතබ්බන්ති.

පරූපහාරකථාවණ්ණනා.

2-3-4. අඤ්ඤාණාදිකථාවණ්ණනා

314. ඉදානි අඤ්ඤාණං, කඞ්ඛා, පරවිතරණාති තිස්සො කථා නාම හොන්ති. තත්ථ යෙසං ‘‘අරහතො ඉත්ථිපුරිසාදීනං නාමගොත්තාදීසු ඤාණප්පවත්තියා අභාවෙන අත්ථි අඤ්ඤාණං, තත්ථෙව සන්නිට්ඨානාභාවෙන අත්ථි කඞ්ඛා. යස්මා ච නෙසං තානි වත්ථූනි පරෙ විතරන්ති පකාසෙන්ති ආචික්ඛන්ති, තස්මා නෙසං අත්ථි පරවිතරණා’’ති ඉමා ලද්ධියො, සෙය්‍යථාපි එතරහි පුබ්බසෙලියාදීනං; තෙසං තා ලද්ධියො භින්දිතුං තීසුපි කථාසු පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ච පටික්ඛෙපො ච ඉතරස්ස. තත්ථ සබ්බෙසුපි පඤ්හෙසු චෙව විස්සජ්ජනෙසු ච පාළිං අනුගන්ත්වාව අත්ථො වෙදිතබ්බොති.

අඤ්ඤාණාදිකථාවණ්ණනා.

5. වචීභෙදකථාවණ්ණනා

326. ඉදානි වචීභෙදකථා නාම හොති. තත්ථ යෙසං ‘‘සොතාපත්තිමග්ගක්ඛණෙ පඨමං ඣානං සමාපන්නස්ස දුක්ඛන්ති වාචා භිජ්ජතී’’ති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි එතරහි පුබ්බසෙලියාදීනං; තෙ සන්ධාය **සමාපන්නස්ස අත්ථි වචීභෙදොති** පුච්ඡා සකවාදිස්ස, ලද්ධියං ඨත්වා පටිඤ්ඤා පරවාදිස්ස. පුන **සබ්බත්ථාති** තයො භවෙ සන්ධාය පුට්ඨො අරූපං සන්ධාය පටික්ඛිපති. **සබ්බදාති** කාලවසෙන පුට්ඨො පඨමමග්ගක්ඛණෙ පඨමජ්ඣානිකසමාපත්තිතො අඤ්ඤං සබ්බං සමාපත්තිකාලං සන්ධාය පටික්ඛිපති. **සබ්බෙසං සමාපන්නානන්ති** පුට්ඨො ලොකියසමාපත්තියො සමාපන්නෙ සන්ධාය පටික්ඛිපති. **සබ්බසමාපත්තීසූති** පුට්ඨො දුතියජ්ඣානාදිකං ලොකුත්තරං සබ්බඤ්ච ලොකියසමාපත්තිං සන්ධාය පටික්ඛිපති.

කායභෙදොති අභික්කමාදිවසෙන පවත්තකායවිඤ්ඤත්ති. ඉදං ‘‘යානි චිත්තානි වචීවිඤ්ඤත්තිං සමුට්ඨාපෙන්ති, තානෙව කායවිඤ්ඤත්තිං. එවං සන්තෙ කස්මා කායභෙදොපි න හොතී’’ති චොදනත්ථං පුච්ඡති. ඉතරො ලද්ධිවසෙන පටික්ඛිපති චෙව පටිජානාති ච. ඉදානි යදි සො මග්ගක්ඛණෙ ‘‘දුක්ඛ’’න්ති වාචං භාසති, ‘‘සමුදයො’’තිආදිකම්පි භාසෙය්‍ය. යදි වා තං න භාසති, ඉතරම්පි න භාසෙය්‍යාති චොදනත්ථං **දුක්ඛන්ති ජානන්තොති**ආදයො පඤ්හා වුත්තා. ඉතරො පන අත්තනො ලද්ධිවසෙනෙව පටිජානාති චෙව පටික්ඛිපති ච. ලොකුත්තරං පඨමජ්ඣානං සමාපන්නො දුක්ඛදුක්ඛන්ති විපස්සතීති හිස්ස ලද්ධි.

328. **ඤාණන්ති** ලොකුත්තරං චතුසච්චඤාණං. **සොතන්ති** සොතවිඤ්ඤාණං අධිප්පෙතං, යෙන තං සද්දං සුණාති. **ද්වින්නං ඵස්සානන්ති** සොතසම්ඵස්සමනොසම්ඵස්සානං.

329. **නො වත රෙ වත්තබ්බෙති** යදි අවිසෙසෙන යංකිඤ්චි සමාපන්නස්ස නත්ථි වචීභෙදො, න අවිසෙසෙන වත්තබ්බං ‘‘සමාපන්නස්ස අත්ථි වචීභෙදො’’ති. සෙසමෙත්ථ උත්තානත්ථමෙව සද්ධිං සුත්තසාධනාය. යං පනෙතෙන ‘‘සිඛිස්ස ආනන්ද, භගවතො’’ති පරියොසානෙ සුත්තං ආහතං, තත්ථ යෙන සමාපත්තිචිත්තෙන සො වචීභෙදො සමුට්ඨිතො, කායභෙදොපි තෙන සමුට්ඨාතියෙව, න ච තං ලොකුත්තරං පඨමජ්ඣානචිත්තං, තස්මා අසාධකන්ති.

වචීභෙදකථාවණ්ණනා.

6. දුක්ඛාහාරකථාවණ්ණනා

334. ඉදානි දුක්ඛාහාරකථා නාම හොති. තත්ථ ‘‘දුක්ඛං දුක්ඛන්ති වාචං භාසන්තො දුක්ඛෙ ඤාණං ආහරති, තං දුක්ඛාහාරො නාම වුච්චති . තඤ්ච පනෙතං මග්ගඞ්ගං මග්ගපරියාපන්න’’න්ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි එතරහි පුබ්බසෙලියානං; තෙ සන්ධාය **දුක්ඛාහාරොති** පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා පරවාදිස්ස. **යෙ කෙචීති** පඨමපඤ්හෙ අවිපස්සකෙ සන්ධාය පටික්ඛිපති, දුතියපඤ්හෙ විපස්සකෙ සන්ධාය පටිජානාති, තං පනස්ස ලද්ධිමත්තමෙව. තස්මා ‘‘සබ්බෙ තෙ’’ති වාදස්ස භින්දනත්ථං **බාලපුථුජ්ජනාති**ආදිමාහ. තං උත්තානත්ථමෙවාති.

දුක්ඛාහාරකථාවණ්ණනා.

7. චිත්තට්ඨිතිකථාවණ්ණනා

335. ඉදානි චිත්තට්ඨිතිකථා නාම හොති. තත්ථ යෙසං සමාපත්තිචිත්තඤ්චෙව භවඞ්ගචිත්තඤ්ච අනුප්පබන්ධෙන පවත්තමානං දිස්වා ‘‘එකමෙව චිත්තං චිරං තිට්ඨතී’’ති ලද්ධි සෙය්‍යථාපි එතරහි හෙට්ඨා වුත්තප්පභෙදානං අන්ධකානං, තංලද්ධිවිසොධනත්ථං **එකං, චිත්තං දිවසං තිට්ඨතීති** පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා පරවාදිස්ස. **උපඩ්ඪදිවසො උප්පාදක්ඛණොති** එත්ථ ඨිතික්ඛණං අනාමසිත්වා ‘‘අනිච්චා වත සඞ්ඛාරා, උප්පාදවයධම්මිනො’’ති (සං. නි. 1.186; 2.143) දෙසනානයෙන උප්පාදවයවසෙනෙව පුච්ඡා කතා.

තෙ ධම්මා චිත්තෙන ලහුපරිවත්තාති පුට්ඨො චිත්තතො ලහුතරපරිවත්තිනො ධම්මෙ අපස්සන්තො පටික්ඛිපති. දුතියං පුට්ඨො යස්ස චිත්තස්ස දීඝට්ඨිතිං ඉච්ඡති, තං සන්ධාය පටිජානාති. **යාවතායුකං තිට්ඨතීති** පඤ්හෙ ‘‘චුල්ලාසීතිසහස්සානි, කප්පා තිට්ඨන්ති යෙ මරූ’’තිආදිවචනවසෙන (මහානි. 10) ආරුප්පතො අඤ්ඤත්‍ර පටික්ඛිපති, ආරුප්පෙ පටිජානාති. **මුහුත්තං මුහුත්තං උප්පජ්ජතීති** පඤ්හෙ පරවාදිස්ස ‘‘උප්පාදවයධම්මිනො’’තිආදිසුත්තවිරොධභයෙන පටිජානාති. ඨිතිං පනස්ස ලද්ධිවසෙන ඉච්ඡති. සෙසමෙත්ථ උත්තානත්ථමෙවාති.

චිත්තට්ඨිතිකථාවණ්ණනා.

8. කුක්කුළකථාවණ්ණනා

338. ඉදානි කුක්කුළකථා නාම හොති. තත්ථ යෙසං ‘‘සබ්බං, භික්ඛවෙ, ආදිත්තං (සං. නි. 4.28; මහාව. 54) සබ්බෙ සඞ්ඛාරා දුක්ඛා’’තිආදීනි (ධ. ප. 278) සුත්තානි අයොනිසො ගහෙත්වා ‘‘නිප්පරියායෙනෙව සබ්බෙ සඞ්ඛාරා කුක්කුළා වීතච්චිතඞ්ගාරසම්මිස්සා ඡාරිකනිරයසදිසා’’ති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි එතරහි ගොකුලිකානං; තෙසං නානප්පකාරසුඛසන්දස්සනෙන තං ලද්ධිං විවෙචෙතුං පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා පරවාදිස්ස. තත්ථ **අනොධිං කත්වාති** ඔධිං මරියාදං කොට්ඨාසං අකරිත්වා, අවිසෙසෙන සබ්බෙයෙවාති අත්ථො. සෙසං සබ්බං පාළිනයෙනෙව වෙදිතබ්බං සද්ධිං සුත්තසාධනායාති.

කුක්කුළකථාවණ්ණනා.

9. අනුපුබ්බාභිසමයකථාවණ්ණනා

339. ඉදානි අනුපුබ්බාභිසමයකථා නාම හොති. තත්ථ යෙසං –

‘‘අනුපුබ්බෙන මෙධාවී, ථොකං ථොකං ඛණෙ ඛණෙ;
කම්මාරො රජතස්සෙව, නිද්ධමෙ මලමත්තනො’’ති. (ධ. ප. 239) –

ආදීනි සුත්තානි අයොනිසො ගහෙත්වා ‘‘සොතාපත්තිඵලසච්ඡිකිරියාය පටිපන්නො එකච්චෙ කිලෙසෙ දුක්ඛදස්සනෙන පජහති, එකච්චෙ සමුදයනිරොධමග්ගදස්සනෙන, තථා සෙසාපීති එවං සොළසහි කොට්ඨාසෙහි අනුපුබ්බෙන කිලෙසප්පහානං කත්වා අරහත්තපටිලාභො හොතී’’ති එවරූපා නානාභිසමයලද්ධි උප්පන්නා, සෙය්‍යථාපි එතරහි අන්ධකසබ්බත්ථිකසම්මිතියභද්‍රයානිකානං; තෙසං ලද්ධිවිවෙචනත්ථං **අනුපුබ්බාභිසමයොති** පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. **අනුපුබ්බෙන සොතාපත්තිමග්ග**න්ති පුට්ඨො පන එකස්ස මග්ගස්ස බහුභාවාපත්තිභයෙන පටික්ඛිපති. දුතියං පුට්ඨො දුක්ඛදස්සනාදිවසෙන පටිජානාති. තානි වා චත්තාරිපි ඤාණානි එකො සොතාපත්තිමග්ගොයෙවාති පටිජානාති, ඵලං පන එකමෙව ඉච්ඡති, තස්මා පටික්ඛිපති. සකදාගාමිමග්ගාදීසුපි එසෙව නයො.

344. **මග්ගෙ දිට්ඨෙ ඵලෙ ඨිතොති** පඤ්හෙ යස්මා දුක්ඛදස්සනාදීහි දස්සනං අපරිනිට්ඨිතං, මග්ගදස්සනෙන පරිනිට්ඨිතං නාම හොති, තදා සො ඵලෙ ඨිතොති සඞ්ඛං ගච්ඡති, තස්මා පටිජානාති.

345. **දුක්ඛෙ දිට්ඨෙ චත්තාරි සච්චානීති** පුච්ඡා පරවාදිස්ස, එකාභිසමයවසෙන පටිඤ්ඤා සකවාදිස්ස. පුන **දුක්ඛසච්චං චත්තාරි සච්චානීති** අනුයොගෙ චතුන්නම්පි නානාසභාවත්තා පටික්ඛෙපො තස්සෙව.

රූපක්ඛන්ධෙ අනිච්චතො දිට්ඨෙති පුච්ඡා සකවාදිස්ස, සමුද්දතො එකබින්දුස්ස රසෙ පටිවිද්ධෙ සෙසඋදකස්ස පටිවෙධො විය එකධම්මෙ අනිච්චාදිතො පටිවිද්ධෙ සබ්බෙපි පටිවිද්ධා හොන්තීති ලද්ධියා පටිඤ්ඤා පරවාදිස්ස.

චතූහි ඤාණෙහීති දුක්ඛෙ ඤාණාදීහි. **අට්ඨහි ඤාණෙහීති** සාවකානං සාධාරණෙහි සච්චඤාණෙහි චෙව පටිසම්භිදාඤාණෙහි ච. **ද්වාදසහි ඤාණෙහීති** ද්වාදසඞ්ගපටිච්චසමුප්පාදඤාණෙහි. **චතුචත්තාරීසාය ඤාණෙහීති** ‘‘ජරාමරණෙ ඤාණං, ජරාමරණසමුදයෙ ඤාණ’’න්ති එවං නිදානවග්ගෙ වුත්තඤාණෙහි. **සත්තසත්තතියා ඤාණෙහීති** ‘‘ජරාමරණං, භික්ඛවෙ, අනිච්චං සඞ්ඛතං පටිච්චසමුප්පන්නං ඛයධම්මං වයධම්මං විරාගධම්මං නිරොධධම්ම’’න්ති (සං. නි. 2.20) එවං තත්ථෙව වුත්තඤාණෙහි. සෙසමෙත්ථ පාළිනයෙනෙව වෙදිතබ්බං සද්ධිං සුත්තසාධනෙනාති.

අනුපුබ්බාභිසමයකථාවණ්ණනා.

10. වොහාරකථාවණ්ණනා

347. ඉදානි වොහාරකථා නාම හොති. තත්ථ බුද්ධො භගවා ලොකුත්තරෙන වොහාරෙන වොහරතීති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි එතරහි අන්ධකානං; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, ලද්ධිවසෙන පටිඤ්ඤා පරවාදිස්ස. **ලොකුත්තරෙ සොතෙති**ආදීනි තස්ස අයුත්තවාදීභාවදීපනත්ථං වුත්තානි. අයඤ්හෙත්ථ අධිප්පායො – ‘‘සද්දායතනමෙව තෙ ලොකුත්තරං, උදාහු සොතාදීනිපී’’ති.

හඤ්චි බුද්ධස්ස භගවතො වොහාරො ලොකියෙ සොතෙ පටිහඤ්ඤතීති එත්ථ යදි සො ලොකුත්තරෙ පටිහඤ්ඤෙය්‍ය. ලොකුත්තරො සියාති එවමත්ථො න ගහෙතබ්බො. ලොකියෙ පටිහඤ්ඤමානස්ස පන ලොකුත්තරතා නාම නත්ථීති අයමෙත්ථාධිප්පායො. **ලොකියෙන විඤ්ඤාණෙනාති** එත්ථාපි ලොකියෙනෙවාති අත්ථො. ඉතරථා අනෙකන්තතා සියා. ලොකුත්තරඤ්හි ලොකියෙනපි ඤාණෙන ඤායති. එවං සබ්බං යථානුරූපතො වෙදිතබ්බං. **සබ්බෙ තෙ මග්ගං භාවෙන්තීති** පඤ්හෙසු යෙ මග්ගං නප්පටිලභන්ති, තෙ සන්ධාය පටික්ඛිපති. යෙ පටිලභන්ති, තෙ සන්ධාය පටිජානාති.

351. **සොවණ්ණමයායාති** සුවණ්ණමයාය. ඉදං පරවාදිස්ස උදාහරණං.

එළණ්ඩියායාති එළණ්ඩමයාය. ඉදං සකවාදිස්ස උදාහරණං. ලොකියං වොහරන්තස්ස ලොකියොති අයම්පි එකා ලද්ධි. සා එතරහි එකච්චානං අන්ධකානං ලද්ධි. සෙසමෙත්ථ උත්තානත්ථමෙවාති.

වොහාරකථාවණ්ණනා.

11. නිරොධකථාවණ්ණනා

353. ඉදානි නිරොධකථා නාම හොති. තත්ථ යෙසං අප්පටිසඞ්ඛානිරොධඤ්ච පටිසඞ්ඛානිරොධඤ්ච ද්වෙපි එකතො කත්වා නිරොධසච්චන්ති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි එතරහි මහිසාසකානඤ්චෙව අන්ධකානඤ්ච; තෙ සන්ධාය **ද්වෙ නිරොධාති** පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා පරවාදිස්ස . **ද්වෙ දුක්ඛනිරොධාති** පඤ්හෙසු යස්මා ද්වෙ දුක්ඛසච්චානි න ඉච්ඡති, තස්මා පටික්ඛිපති. යස්මා ද්වීහාකාරෙහි දුක්ඛං නිරුජ්ඣතීති ඉච්ඡති, තස්මා පටිජානාති. **ද්වෙ නිරොධසච්චානීති**පඤ්හෙසු ද්වින්නං දුක්ඛසච්චානං නිරොධවසෙනඅනිච්ඡන්තො පටික්ඛිපති. ද්වීහාකාරෙහි දුක්ඛස්ස නිරුජ්ඣනතො පටිජානාති. **ද්වෙ තාණානීති**ආදීසුපි එසෙව නයො.

අත්ථි ද්වින්නං නිබ්බානානන්තිආදීසු පුච්ඡාසු උච්චනීචතාදීනි අපස්සන්තො පටික්ඛිපති.

අප්පටිසඞ්ඛානිරුද්ධෙති යෙ පටිසඞ්ඛාය ලොකුත්තරෙන ඤාණෙන අනිරුද්ධා සුද්ධපකතිකත්තා වා උද්දෙසපරිපුච්ඡාදීනං වා වසෙන න සමුදාචරණතො නිරුද්ධාති වුච්චන්ති, තෙ සඞ්ඛාරෙ. **පටිසඞ්ඛා නිරොධෙන්ති**ති. ලොකුත්තරඤාණෙන නිරොධෙන්ති අනුප්පත්තිභාවං ගමෙන්ති. **නනු අප්පටිසඞ්ඛානිරුද්ධා සඞ්ඛාරා**ති පුච්ඡා පරවාදිස්ස . තත්ථ භග්ගානං පුන අභඤ්ජනතො අප්පටිසඞ්ඛානිරුද්ධානං වා අරියමග්ගෙ උප්පන්නෙ තථා නිරුජ්ඣනතොව සකවාදී අච්චන්තභග්ගතං පටිජානාති. සෙසමෙත්ථ උත්තානත්ථමෙවාති.

නිරොධකථාවණ්ණනා.

දුතියො වග්ගො.

3. තතියවග්ගො

1. බලකථාවණ්ණනා

354. ඉදානි බලකථා නාම හොති. තත්ථ යෙසං අනුරුද්ධසංයුත්තෙ ‘‘ඉමෙසඤ්ච පනාහං, ආවුසො, චතුන්නං සතිපට්ඨානානං භාවිතත්තා බහුලීකතත්තා ඨානඤ්ච ඨානතො අට්ඨානඤ්ච අට්ඨානතො යථාභූතං පජානාමී’’තිආදීනි (සං. නි. 5.913) දසසුත්තානි අයොනිසො ගහෙත්වා ‘‘තථාගතබලං සාවකසාධාරණ’’න්ති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි එතරහි අන්ධකානං; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, ලද්ධියං ඨත්වා පටිඤ්ඤා පරවාදිස්ස. තථාගතබලඤ්ච නාමෙතං සාවකෙහි සාධාරණම්පි අත්ථි අසාධාරණම්පි සාධාරණාසාධාරණම්පි. තත්ථ ආසවානං ඛයෙ ඤාණං සාධාරණං. ඉන්ද්‍රියපරොපරියත්තිඤාණං අසාධාරණං. සෙසං සාධාරණඤ්ච අසාධාරණඤ්ච. ඨානාට්ඨානාදීනි හි සාවකා පදෙසෙන ජානන්ති, තථාගතා නිප්පදෙසෙන. ඉති තානි උද්දෙසතො සාධාරණානි, න නිද්දෙසතො. අයං පන අවිසෙසෙන සබ්බම්පි සාධාරණන්ති ආහ. තමෙනං තතො විවෙචෙතුං **තථාගතබලං සාවකබල**න්ති පුන අනුයොගො ආරද්ධො. තත්ථ පඨමපඤ්හෙ නිද්දෙසතො සබ්බාකාරවිසයතං සන්ධාය පටික්ඛිපති. දුතියපඤ්හෙ උද්දෙසතො ඨානාට්ඨානමත්තාදිජානනවසෙන පටිජානාති. **තඤ්ඤෙවා**තිආදිපඤ්හෙසු සබ්බාකාරෙන නින්නානාකරණතාය අභාවෙන පටික්ඛිපති. **පුබ්බයොගො** ච **පුබ්බචරියා** ච අත්ථතො එකං, තථා **ධම්මක්ඛානඤ්ච ධම්මදෙසනා** ච.

ඉන්ද්‍රියපරොපරියත්තිපඤ්හෙ එකදෙසෙන සාධාරණතං සන්ධාය සාවකවිසයෙ පටිජානාති.

355. ඉදානි යස්මා උද්දෙසතො ඨානාට්ඨානාදීනි සාවකො ජානාති, තස්මා සාවකස්ස තථා ජානනං පකාසෙත්වා තෙන ජානනමත්තසාමඤ්ඤෙන තෙසං සාවකසාධාරණත්තං පතිට්ඨාපෙතුං **සාවකො ඨානාට්ඨානං ජානාතී**තිආදයො පරවාදිපඤ්හා හොන්ති. තත්ථ ඉන්ද්‍රියපරොපරියත්තිඤාණං ඡන්නං අසාධාරණඤාණානං අඤ්ඤතරන්ති න ගහිතං. **ආසවක්ඛයෙන වා ආසවක්ඛය**න්ති යං තථාගතස්ස ආසවක්ඛයෙන සද්ධිං සාවකස්ස ආසවක්ඛයං පටිච්ච වත්තබ්බං සියා නානාකරණං, තං නත්ථි. **විමුත්තියා වා විමුත්ති**න්ති පදෙපි එසෙව නයො. සෙසමෙත්ථ උත්තානත්ථමෙව.

356. ඉදානි යං සකවාදිනා ‘‘ආසවානං ඛයෙ ඤාණං සාධාරණ’’න්ති අනුඤ්ඤාතං, තෙන සද්ධිං සංසන්දිත්වා සෙසානම්පි සාධාරණභාවං පුච්ඡිතුං පුන **ආසවානං ඛයෙ**තිආදයො පරවාදිපඤ්හාව හොන්ති. තෙසං විස්සජ්ජනෙ සකවාදිනා ආසවක්ඛයෙ විසෙසාභාවෙන තං ඤාණං සාධාරණන්ති අනුඤ්ඤාතං. ඉතරෙසුපි විසෙසාභාවෙන සාධාරණතා පටික්ඛිත්තා. පුන ඨානාට්ඨානාදීනං ආසවක්ඛයෙනෙව සද්ධිං සංසන්දිත්වා අසාධාරණපුච්ඡා පරවාදිස්සෙව. තත්ථ ආසවක්ඛයඤාණෙ පටික්ඛෙපො, සෙසෙසු ච පටිඤ්ඤා සකවාදිස්ස. තතො ඉන්ද්‍රියපරොපරියත්තෙන සද්ධිං සංසන්දිත්වා අසාධාරණපුච්ඡා පරවාදිස්ස. සා සඞ්ඛිපිත්වා දස්සිතා. තථාපි ඉන්ද්‍රියපරොපරියත්තෙ පටිඤ්ඤා, සෙසෙසු ච පටික්ඛෙපො සකවාදිස්ස. තතො ඨානාට්ඨානාදීහි සද්ධිං සංසන්දිත්වා ඉන්ද්‍රියපරොපරියත්තස්ස සාධාරණපුච්ඡා පරවාදිස්ස. සාපි සඞ්ඛිපිත්වාව දස්සිතා. තත්ථ ඉන්ද්‍රියපරොපරියත්තෙ පටික්ඛෙපො. සෙසෙසු ච පටිඤ්ඤා සකවාදිස්සාති.

බලකථාවණ්ණනා.

2. අරියන්තිකථාවණ්ණනා

357. ඉදානි අරියන්තිකථා නාම හොති. තත්ථ යෙසං ‘‘න කෙවලං ආසවක්ඛයඤාණමෙව අරියං, අථ ඛො පුරිමානිපි නව බලානි අරියානි’’ච්චෙව ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි එතරහි අන්ධකානං; තෙ සන්ධාය **අරිය**න්ති පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. පුන යදි තං අරියං, මග්ගාදීසු තෙන අඤ්ඤතරෙන භවිතබ්බන්ති මග්ගාදිවසෙන පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටික්ඛෙපො ඉතරස්ස.

පුන සුඤ්ඤතාරම්මණාදිවසෙන පුච්ඡා සකවාදිස්ස. තත්ථ ද්වෙ සුඤ්ඤතා – සත්තසුඤ්ඤතා ච සඞ්ඛාරසුඤ්ඤතා ච. සත්තසුඤ්ඤතා නාම දිට්ඨියා පරිකප්පිතෙන සත්තෙන සුඤ්ඤා පඤ්චක්ඛන්ධා. සඞ්ඛාරසුඤ්ඤතා නාම සබ්බසඞ්ඛාරෙහි සුඤ්ඤං විවිත්තං නිස්සටං නිබ්බානං. තත්ථ පරවාදී නිබ්බානාරම්මණතං සන්ධාය පටික්ඛිපති, සඞ්ඛාරාරම්මණතං සන්ධාය පටිජානාති. **මනසි කරොතී**ති පුට්ඨොපි නිබ්බානමෙව සන්ධාය පටික්ඛිපති, සඞ්ඛාරෙ සන්ධාය පටිජානාති. තතො සකවාදිනා ‘‘ඨානාට්ඨානාදිමනසිකාරො සඞ්ඛාරාරම්මණො, සුඤ්ඤතමනසිකාරො නිබ්බානාරම්මණො’’ති ඉමං නයං ගහෙත්වා ‘‘ද්වින්නං ඵස්සානං ද්වින්නං චිත්තානං සමොධානං හොතී’’ති පුට්ඨො ලෙසොකාසං අලභන්තො පටික්ඛිපති. අනිමිත්තාපණිහිතෙසුපි එසෙව නයො. සත්තනිමිත්තාභාවතො හි ඛන්ධා අනිමිත්තා. සඞ්ඛාරනිමිත්තාභාවතො නිබ්බානං. එකධම්මස්මිම්පි ආරොපෙත්වා ඨපෙතබ්බසඞ්ඛාතෙන ච පණිදහිතබ්බට්ඨෙන පණිහිතසඞ්ඛං ගතෙන සත්තපණිධිනා අප්පණිහිතා ඛන්ධා. තණ්හාපණිධිනා තණ්හාය වා ආරම්මණභූතෙන සබ්බසඞ්ඛාරපණිධිනා අප්පණිහිතං නිබ්බානං. තස්මා ඉධාපි පටික්ඛෙපො ච පටිඤ්ඤා ච පුරිමනයෙනෙව වෙදිතබ්බා.

358. තතො ‘‘යථා සතිපට්ඨානාදයො ලොකුත්තරධම්මා අරියා චෙව සුඤ්ඤතාදිආරම්මණා ච, කිං තෙ එවං ඨානාට්ඨානඤාණ’’න්ති අනුලොමපටිලොමපුච්ඡා හොන්ති. තත්ථ සබ්බාපි පටිඤ්ඤා සබ්බෙ ච පටික්ඛෙපා පරවාදිස්සෙව. ඉමිනාවුපායෙන සෙසඤාණෙසුපි පුච්ඡාවිස්සජ්ජනං වෙදිතබ්බං. පාළියං පන සෙසානි සඞ්ඛිපිත්වා අවසානෙ චුතූපපාතඤාණමෙව විභත්තං. තතො පරං සකසමයෙපි ‘‘අරිය’’න්ති සිද්ධෙන ආසවානං ඛයඤාණෙන සද්ධිං සංසන්දිත්වා සෙසඤාණානං අනුලොමතො ච පටිලොමතො ච අරියභාවපුච්ඡා හොන්ති. තා සබ්බා පරවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා පටික්ඛෙපො ච සකවාදිස්ස . තෙ උත්තානත්ථායෙව. පාළියං පනෙත්ථ පඨමනවමානෙව දස්සෙත්වා සත්ත ඤාණානි සඞ්ඛිත්තානීති.

අරියන්තිකථාවණ්ණනා.

3. **විමුත්තිකථාවණ්ණනා**

363. ඉදානි විමුත්තිකථා නාම හොති. තත්ථ යෙසං ‘‘වීතරාගචිත්තානං විමුත්තිපයොජනං නාම නත්ථි. යථා පන මලිනං වත්ථං ධොවියමානං මලා විමුච්චති, එවං සරාගං චිත්තං රාගතො විමුච්චතී’’ති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි එතරහි අන්ධකානං; තෙ සන්ධාය **සරාගන්**ති පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. තතො **රාගසහගතන්**තිආදිනා නයෙන පුට්ඨො මග්ගක්ඛණෙ චිත්තං විමුච්චති නාම. තදා ච එවරූපං චිත්තං නත්ථීති පටික්ඛිපති.

සඵස්සන්තිආදිනා නයෙන පුට්ඨොපි යථා ඵස්සො ච චිත්තඤ්ච උභො රාගතො විමුච්චන්ති, එවං රාගස්ස විමුත්තිං අපස්සමානො පටික්ඛිපති. සදොසාදීසුපි ඉමිනාවුපායෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො.

විමුත්තිකථාවණ්ණනා.

4. **විමුච්චමානකථාවණ්ණනා**

366. ඉදානි විමුච්චමානකථා නාම හොති. තත්ථ යෙසං ‘‘ඣානෙන වික්ඛම්භනවිමුත්තියා විමුත්තං, මග්ගක්ඛණෙ සමුච්ඡෙදවිමුත්තියා විමුච්චමානං නාම හොතී’’ති ලද්ධි, තෙ සන්ධාය **විමුත්තං විමුච්චමානන්**ති පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස.

පුන **එකදෙසන්**ති පුච්ඡා සකවාදිස්ස. තත්ථ **එකදෙසන්**ති භාවනපුංසකං. යථා විමුත්තං, එකදෙසෙන වා එකදෙසෙ වා අවිමුත්තං හොති කිං එවං එකදෙසං විමුත්තං, එකදෙසං අවිමුත්තන්ති පුච්ඡති. කිං කාරණා එවං පුච්ඡතීති? ‘‘විමුත්තං විමුච්චමාන’’න්ති විප්පකතභාවෙන වුත්තත්තා. යථා හි කරියමානා කටාදයො විප්පකතත්තා එකදෙසෙන කතා එකදෙසෙන අකතා හොන්ති, තථා ඉදම්පි එකදෙසං විමුත්තං එකදෙසං අවිමුත්තන්ති ආපජ්ජති. තතො පරවාදී කටාදීනං විය චිත්තස්ස එකදෙසාභාවා පඨමපඤ්හෙ පටික්ඛිපිත්වා දුතියෙ විමුච්චමානස්ස අපරිනිට්ඨිතවිමුත්තිතාය පටිජානාති. ලොකියජ්ඣානක්ඛණං වා සන්ධාය පටික්ඛිපති. න හි තං තදා සමුච්ඡෙදවිමුත්තියා විමුච්චමානං. ලොකුත්තරජ්ඣානක්ඛණං සන්ධාය පටිජානාති. තඤ්හි තදා සමුච්ඡෙදවිමුත්තියා විමුත්තෙකදෙසෙන විමුච්චමානන්තිස්ස ලද්ධි. තතො සකවාදී ‘‘යදි තෙ එකමෙව චිත්තං එකදෙසං විමුත්තං එකදෙසං අවිමුත්තං, එවං සන්තෙ යො එකෙනෙව චිත්තෙන සොතාපන්නො හොති, සොපි තෙ එකදෙසං සොතාපන්නො, එකදෙසං න සොතාපන්නො ආපජ්ජතී’’ති චොදනත්ථං **එකදෙසං සොතාපන්නො**තිආදිමාහ. ඉතරො තං විධානං අපස්සන්තො පටික්ඛිපති. සෙසවාරෙසුපි එසෙව නයො.

උප්පාදක්ඛණපඤ්හෙ යදි එකමෙව චිත්තං විමුත්තඤ්ච විමුච්චමානඤ්ච, එකස්මිං ඛණෙ විමුත්තං එකස්මිං විමුච්චමානං ආපජ්ජති. කිං තෙ එවරූපං චිත්තන්ති අත්ථො.

367. සුත්තසාධනෙ පඨමසුත්තං පරවාදිස්ස. තත්‍රාස්සායමධිප්පායො – **විමුච්චතී**ති විප්පකතනිද්දෙසො. තස්මා යං තස්ස යොගිනො එවං ජානතො එවං පස්සතො එතෙහි ආසවෙහි චිත්තං විමුච්චති, තං විමුච්චමානං නාම හොතීති. දුතියසුත්තං සකවාදිස්ස. තත්‍රාස්සායමධිප්පායො – යදි තෙ විමුච්චතීති වචනතො විමුත්තං විමුච්චමානං, ඉධ විමුච්චතීති වචනාභාවතො විමුත්තමෙව සියා, න විමුච්චමානන්ති.

ඉදානි ‘‘යථා තෙ විප්පකතවිමුත්තිතාය විමුච්චමානං, කිං එවං විප්පකතරාගාදිතාය රජ්ජමානාදීනිපි අත්ථී’’ති චොදනත්ථං පුන **අත්ථි චිත්තන්**තිආදි ආරද්ධං. පරවාදිනාපි තථාරූපං චිත්තං අපස්සන්තෙන සබ්බං පටික්ඛිත්තං. අථ නං සකවාදී ‘‘ද්වෙයෙව කොටියො, තතියා නත්ථී’’ති අනුබොධෙන්තො **නනු රත්තඤ්චෙව අරත්තඤ්චා**තිආදිමාහ. තස්සත්ථො – නනු භද්‍රමුඛ, රාගසම්පයුත්තං චිත්තං රත්තං විප්පයුත්තං අරත්තන්ති ද්වෙව කොටියො, රජ්ජමානං නාම තතියා කොටි නත්ථීති? දුට්ඨාදීසුපි එසෙව නයො. අථ නං ආමන්තාති පටිජානිත්වා ඨිතං. විමුත්තිපක්ඛෙපි ද්වෙයෙව කොටියො දස්සෙතුං **හඤ්චි රත්තඤ්චෙවා**තිආදිමාහ. තස්සත්ථො – යදි එතා ද්වෙ කොටියො සම්පටිච්ඡසි, අවිමුත්තඤ්චෙව විමුත්තඤ්චා ති ඉමාපි සම්පටිච්ඡ. කිලෙසසම්පයුත්තඤ්හි චිත්තං අවිමුත්තං, විප්පයුත්තං විමුත්තං. විමුච්චමානං නාමාති පරමත්ථතො තතියා කොටි නත්ථීති.

විමුච්චමානකථාවණ්ණනා.

5. අට්ඨමකකථාවණ්ණනා

368. ඉදානි අට්ඨමකකථා නාම හොති. තත්ථ යෙසං අනුලොමගොත්‍රභුමග්ගක්ඛණෙ කිලෙසානං සමුදාචාරාභාවතො අට්ඨමකස්ස සොතාපත්තිමග්ගට්ඨපුග්ගලස්ස ද්වෙ පරියුට්ඨානා පහීනාති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි එතරහි අන්ධකානඤ්චෙව සම්මිතියානඤ්ච; තෙසං අඤ්ඤතරං සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, මග්ගක්ඛණතො පට්ඨාය දිට්ඨියා අනුප්පත්තිං සන්ධාය පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. තතො යස්මා දිට්ඨි නාමෙසා සොතාපන්නස්සෙව පහීනා, න මග්ගට්ඨස්ස, තස්මා **අට්ඨමකො පුග්ගලො සොතාපන්නො**ති අනුයොගො සකවාදිස්ස. විචිකිච්ඡාපඤ්හෙපි එසෙව නයො. අනුසයපඤ්හෙ පරියුට්ඨානතො අඤ්ඤො අනුසයොති තෙසං ලද්ධි, තස්මා ''න හෙව''න්ති පටික්ඛිත්තං.

සීලබ්බතපරාමාසපඤ්හෙපි සීලබ්බතපරාමාසපරියුට්ඨානන්ති වොහාරං න පස්සති, තස්මා පටික්ඛිපති. පරියුට්ඨානමෙවස්ස පහීනන්ති ලද්ධි.

369. **මග්ගො භාවිතො**ති පඤ්හෙ තස්මිං ඛණෙ භාවෙති, න භාවිතො. තස්මා පටික්ඛිපති. **අමග්ගෙනා**තිආදිඅනුයොගෙ පඨමමග්ගෙනෙව පහීනභාවං සන්ධාය පටික්ඛිපති. යදි හි අමග්ගෙන පහීයෙථ, ගොත්‍රභුපුග්ගලාදීනම්පි පහීයෙථාති ආපජ්ජනතො. **උප්පජ්ජිස්සතී**ති පුච්ඡා පරවාදිස්ස, විස්සජ්ජනං සකවාදිස්ස. සෙසං සබ්බත්ථ උත්තානත්ථමෙවාති.

අට්ඨමකකථාවණ්ණනා.

6. අට්ඨමකස්ස ඉන්ද්‍රියකථාවණ්ණනා

371. ඉදානි අට්ඨමකස්ස ඉන්ද්‍රියකථා නාම හොති. තත්ථ යෙසං ''අට්ඨමකො මග්ගක්ඛණෙ ඉන්ද්‍රියානි පටිලභති නාම, නො චස්ස පටිලද්ධානි හොන්තී''ති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි එතරහි අන්ධකානං; තෙ සන්ධාය **නත්ථි සද්ධින්ද්‍රිය**න්ති පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. **නත්ථි සද්ධා**ති පුට්ඨො පන සද්ධින්ද්‍රියතො සද්ධාය නානත්තං සල්ලක්ඛෙත්වා පටික්ඛිපති. සෙසෙසුපි එසෙව නයො. යථා පන යස්ස අත්ථි මනො, තස්ස මනින්ද්‍රියම්පි අත්ථි; එවං යස්ස සද්ධාදයො අත්ථි, තස්ස අත්ථි සද්ධින්ද්‍රියාදීනිපීති දීපනත්ථං **අත්ථි මනො අත්ථි මනින්ද්‍රිය**න්තිආදි ආරද්ධං. තං සබ්බං උත්තානත්ථමෙව සද්ධිං සුත්තසාධනෙනාති.

අට්ඨමකස්ස ඉන්ද්‍රියකථාවණ්ණනා.

7. දිබ්බචක්ඛුකථාවණ්ණනා

373. ඉදානි දිබ්බචක්ඛුකථා නාම හොති. තත්ථ යෙසං චතුත්ථජ්ඣානධම්මූපත්ථද්ධං මංසචක්ඛුමෙව දිබ්බචක්ඛු නාම හොතීති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි එතරහි අන්ධකානඤ්චෙව සම්මිතියානඤ්ච; තෙ සන්ධාය **මංසචක්ඛු**න්ති පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස.

පුන ''මංසචක්ඛු දිබ්බචක්ඛු, දිබ්බචක්ඛු මංසචක්ඛූ''ති පුට්ඨො තං මත්තමෙව තං න හොතීති පටික්ඛිපති. **යාදිස**න්තිආදිපුච්ඡාසුපි උභින්නං එකසභාවාභාවෙනෙව පටික්ඛිපති.

විසයොතිආදීසු උභින්නම්පි රූපායතනමෙව විසයො. මංසචක්ඛු පන ආපාථගතමෙව පස්සති. ඉතරං අනාපාථගතං තිරොපබ්බතාදිගතම්පි. දිබ්බචක්ඛුස්ස ච අතිසුඛුමම්පි රූපං ගොචරො, න තාදිසං ඉතරස්සාති එවමෙතෙසං ආනුභාවගොචරා අසදිසා.

උපාදිණ්ණං හුත්වා අනුපාදිණ්ණං හොතීති පුට්ඨො යස්මා මංසචක්ඛු උපාදිණ්ණං, දිබ්බචක්ඛු අනුපාදිණ්ණං, න ච මංසචක්ඛුමෙව දිබ්බචක්ඛූති ඉච්ඡති, තස්මා පටික්ඛිපති. දුතියං පුට්ඨො යස්මා ''මංසචක්ඛුස්ස උප්පාදො, මග්ගො දිබ්බස්ස චක්ඛුනො''ති වචනං නිස්සාය මංසචක්ඛුපච්චයා දිබ්බචක්ඛු උප්පජ්ජති, තඤ්ච රූපාවචරිකානං චතුන්නං මහාභූතානං පසාදොති ඉච්ඡති, තස්මා පටිජානාති. **කාමාවචරං හුත්වා**ති පුට්ඨොපි යස්මා න මංසචක්ඛුමෙව දිබ්බචක්ඛූති ඉච්ඡති, තස්මා පටික්ඛිපති. දුතියං පුට්ඨො රූපාවචරජ්ඣානපච්චයෙන උප්පන්නත්තා රූපාවචරං නාම ජාතන්ති පටිජානාති.

රූපාවචරං හුත්වා අරූපාවචරන්ති පුට්ඨොපි තතො පරං භාවනාය අරූපාවචරක්ඛණෙ රූපාවචරචිත්තස්ස අභාවා පටික්ඛිපති. දුතියං පුට්ඨො අරූපාවචරිකානං චතුන්නං මහාභූතානං පසාදො හුත්වා උප්පජ්ජතීති ලද්ධියා පටිජානාති. අපරියාපන්නභාවං පනස්ස න ඉච්ඡති, තස්මා පටික්ඛිපතියෙව.

374. **දිබ්බචක්ඛුං ධම්මූපත්ථද්ධන්ති** කාමාවචරධම්මෙන උපත්ථම්භිතං හුත්වා. පුන **ධම්මූපත්ථද්ධන්ති** ලොකුත්තරධම්මෙන උපත්ථද්ධං. **ද්වෙව චක්ඛූනීති** පුට්ඨො කිඤ්චාපි දිබ්බචක්ඛුනො ධම්මූපත්ථද්ධස්ස පඤ්ඤාචක්ඛුභාවං න ඉච්ඡති, පඤ්ඤාචක්ඛුස්ස පන අත්ථිතාය පටික්ඛිපති. පුන පුට්ඨො මංසචක්ඛු ධම්මූපත්ථද්ධං දිබ්බචක්ඛු හොතීති ලද්ධිවසෙන පටිජානාති. සෙසමෙත්ථ උත්තානත්ථමෙවාති.

දිබ්බචක්ඛුකථාවණ්ණනා.

8. දිබ්බසොතකථාවණ්ණනා

375. ඉදානි දිබ්බසොතකථා නාම හොති. තත්ථ **එකංයෙව සොතන්ති** පුට්ඨො ද්වින්නං අත්ථිතාය පටික්ඛිපති. පුන පුට්ඨො යස්මා තදෙව ධම්මූපත්ථද්ධං දිබ්බසොතං නාම හොති, තස්මා පටිජානාති. සෙසං හෙට්ඨා වුත්තනයමෙවාති.

දිබ්බසොතකථාවණ්ණනා.

9. යථාකම්මූපගතඤාණකථාවණ්ණනා

377. ඉදානි යථාකම්මූපගතඤාණකථා නාම හොති. තත්ථ යෙසං ''ඉති දිබ්බෙන චක්ඛුනා විසුද්ධෙන…පෙ…. යථාකම්මූපගෙ සත්තෙ පජානාතී''ති (දී. නි. 1.246; පටි. ම. 1.106) සුත්තං අයොනිසො ගහෙත්වා යථාකම්මූපගතඤාණමෙව දිබ්බචක්ඛුන්ති ලද්ධි, තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. පුන **යථාකම්මූපගතඤ්ච මනසි කරොතීති** පුට්ඨො එකචිත්තස්ස ආරම්මණද්වයාභාවා පටික්ඛිපති. දුතියං පුට්ඨො නානාචිත්තවසෙන පටිජානාති. පුන ලෙසොකාසං අදත්වා **ද්වින්නං ඵස්සානන්ති** පුට්ඨො පටික්ඛිපති. ඉති යථා ඉමිනා යථාකම්මූපගතපදෙන, එවමෙව **ඉමෙ වත භොන්තො , සත්තාති**ආදිපදෙහිපි සද්ධිං යොජනාසු අත්ථො වෙදිතබ්බො.

378. **ආයස්මා සාරිපුත්තො යථාකම්මූපගතං ඤාණං ජානාතීති** ඉදං සකවාදී යස්මා ථෙරො අප්පිච්ඡතාය අභිඤ්ඤාඤාණානි න වළඤ්ජෙතීති එකච්චෙ න ජානන්ති, තානි පනස්ස නෙව අත්ථීති මඤ්ඤන්ති, තස්මා තං ''දිබ්බචක්ඛුනො අලාභී ථෙරො''ති මඤ්ඤමානං පුච්ඡති. තෙනෙව කාරණෙන ''අත්ථායස්මතො සාරිපුත්තස්ස දිබ්බචක්ඛූ''ති පරතො පුට්ඨො පටික්ඛිපති. දුතියං පුට්ඨො යංකිඤ්චි සාවකෙන පත්තබ්බං, සබ්බං තං ථෙරෙන අනුප්පත්තන්ති පටිජානාති. ඉදානිස්ස වික්ඛෙපං කරොන්තො සකවාදී **නනු ආයස්මා සාරිපුත්තොති**ආදිමාහ. ඉමඤ්හි ගාථං ථෙරො වළඤ්ජනපණිධියා එව අභාවෙන ආහ, න අභිඤ්ඤාඤාණස්ස අභාවෙන. පරවාදී පන අභාවෙනෙවාති අත්ථං සල්ලක්ඛෙති. තස්මා තස්ස ලද්ධියා ථෙරස්ස යථාකම්මූපගතඤාණමෙව අත්ථි, නො දිබ්බචක්ඛු. තෙන වුත්තං ''තෙන හි න වත්තබ්බං යථාකම්මූපගතඤාණං දිබ්බචක්ඛූ''ති.

යථාකම්මූපගතඤාණකථාවණ්ණනා.

10. සංවරකථාවණ්ණනා

379. ඉදානි සංවරකථා නාම හොති. තත්ථ යෙසං තාවතිංසෙ දෙවෙ උපාදාය තතුත්තරි දෙවෙසු යස්මා තෙ පඤ්ච වෙරානි න සමාචරන්ති, තස්මා සංවරො අත්ථීති ලද්ධි, තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, වෙරසමුදාචාරං අපස්සතො පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. තතො යස්මා සංවරො නාම සංවරිතබ්බෙ අසංවරෙ සති හොති, තස්මා අසංවරපුච්ඡා සකවාදිස්ස, දෙවෙසු පාණාතිපාතාදීනං අභාවෙන පටික්ඛෙපො ඉතරස්ස.

අත්ථි මනුස්සෙසූතිආදි සංවරෙ සති අසංවරස්ස අසංවරෙ ච සති සංවරස්ස පවත්තිදස්සනත්ථං වුත්තං.

380. **පාණාතිපාතා වෙරමණීති** ආදිපඤ්හෙසු පාණාතිපාතාදීනං අසමාචරණවසෙන පටිඤ්ඤා, පාණාතිපාතාදීනං නත්ථිතාය පටික්ඛෙපො වෙදිතබ්බො. පටිලොමපඤ්හා උත්තානත්ථායෙව.

අවසානෙ **නත්ථි දෙවෙසු සංවරොති**පඤ්හෙ පාණාතිපාතාදීනි කත්වා පුන තතො සංවරාභාවං සන්ධාය පටිඤ්ඤා සකවාදිස්ස. තතො ඡලවසෙන යදි සංවරො නත්ථි, සබ්බෙ දෙවා පාණාතිපාතිනොතිආදිපුච්ඡා පරවාදිස්ස. දෙවානං වෙරසමුදාචාරස්ස අභාවෙන පටික්ඛෙපො සකවාදිස්ස. **නහෙවන්ති** වචනමත්තං ගහෙත්වා ලද්ධිපතිට්ඨාපනං පරවාදිස්ස. එවං පතිට්ඨිතා පන ලද්ධි අප්පතිට්ඨිතාව හොතීති.

සංවරකථාවණ්ණනා.

11. අසඤ්ඤකථාවණ්ණනා

381. ඉදානි අසඤ්ඤකථා නාම හොති. තත්ථ යෙසං ‘‘සඞ්ඛාරපච්චයා විඤ්ඤාණ’’න්ති වචනතො විනා විඤ්ඤාණෙන පටිසන්ධි නාම නත්ථි. ‘‘සඤ්ඤුප්පාදා ච පන තෙ දෙවා තම්හා කායා චවන්තී’’ති වචනතො අසඤ්ඤසත්තානම්පි චුතිපටිසන්ධික්ඛණෙ සඤ්ඤා අත්ථීති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි එතරහි අන්ධකානං; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. තතො නං සකවාදී ‘‘කිං තෙ තං ඨානං සඤ්ඤාභවො’’තිආදීහි චොදෙතුං **සඤ්ඤාභවො සඤ්ඤාගතී**තිආදිමාහ. තං සබ්බං තතො පරඤ්ච පාළිනයෙනෙව වෙදිතබ්බන්ති.

අසඤ්ඤකථාවණ්ණනා.

12. නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනකථාවණ්ණනා

384. ඉදානි නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනකථා නාම හොති. තත්ථ යෙසං ‘‘නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතන’’න්ති වචනතො න වත්තබ්බං ‘‘තස්මිං භවෙ සඤ්ඤා අත්ථී’’ති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි එතරහි අන්ධකානං; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. සෙසමෙත්ථ සබ්බං පාළිනයෙනෙව වෙදිතබ්බන්ති.

නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනකථාවණ්ණනා.

තතියො වග්ගො.

4. චතුත්ථවග්ගො

1. ගිහිස්ස අරහාතිකථාවණ්ණනා

387. ඉදානි ගිහිස්ස අරහාති කථා නාම හොති. තත්ථ යෙසං යසකුලපුත්තාදීනං ගිහිබ්‍යඤ්ජනෙ ඨිතානං අරහත්තප්පත්තිං දිස්වා ‘‘ගිහි අස්ස අරහා’’ති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි එතරහි උත්තරාපථකානං; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස. තත්ථ **ගිහිස්සාති** යො ගිහිසංයොජනසම්පයුත්තතාය ගිහි, සො අරහං අස්සාති අත්ථො. පරවාදී පන අධිප්පායං අසල්ලක්ඛෙත්වා ගිහිබ්‍යඤ්ජනමත්තමෙව පස්සන්තො පටිජානාති. ඉදානිස්ස ‘‘ගිහි නාම ගිහිසංයොජනෙන හොති, න බ්‍යඤ්ජනමත්තෙන. යථාහ භගවා –

> ‘අලඞ්කතො චෙපි සමං චරෙය්‍ය,
> සන්තො දන්තො නියතො බ්‍රහ්මචාරී;
> සබ්බෙසු භූතෙසු නිධාය දණ්ඩං,
> සො බ්‍රාහ්මණො සො සමණො ස භික්ඛූ’’’ති. (ධ. ප. 142);

ඉමං නයං දස්සෙතුං **අත්ථි අරහතොති**ආදි ආරද්ධං. තං සබ්බං උත්තානත්ථමෙවාති.

ගිහිස්ස අරහාතිකථාවණ්ණනා.

2. උපපත්තිකථාවණ්ණනා

388. ඉදානි උපපත්තිකථා නාම හොති. තත්ථ යෙසං ‘‘ඔපපාතිකො හොති තත්ථපරිනිබ්බායී’’තිවචනානි (පු. ප. 35-40) අයොනිසො ගහෙත්වා සුද්ධාවාසෙසු උපපත්තියා අරහාති ලද්ධි, ‘‘යෙසං වා උපහච්චපරිනිබ්බායී’’ති පදං පරිවත්තිත්වා ‘‘උපපජ්ජපරිනිබ්බායී’’ති පරියාපුණන්තානං සහ උපපත්තියා අරහා හොතීති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි එතරහි උත්තරාපථකානං; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. තත්ථ යස්මා උපපත්තිචිත්තං නාම ලොකියං, තෙන සොතාපන්නාදයොපි න හොන්ති, පගෙව අරහා. තස්මාස්ස ඉමං නයං දස්සෙතුං **සහ උපපත්තියා සොතාපන්නොති**ආදි ආරද්ධං.

389. **සාරිපුත්තොති**ආදි ඉමෙසු මහාථෙරෙසු කො එකොපි සහ උපපත්තියා අරහා නාමාති චොදනත්ථං වුත්තං.

390. **උපපත්තෙසියෙනාති** පටිසන්ධිචිත්තෙන. තඤ්හි උපපත්තිං එසති ගවෙසති, තස්මා උපපත්තෙසියන්ති වුච්චති. සෙසමෙත්ථ උත්තානත්ථමෙවාති.

උපපත්තිකථාවණ්ණනා.

3. අනාසවකථාවණ්ණනා

391. ඉදානි අනාසවකථා නාම හොති. තත්ථ යෙ ධම්මා අනාසවස්ස අරහතො, සබ්බෙ තෙ අනාසවාති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි එතරහි උත්තරාපථකානං; තෙ සන්ධාය **අරහතොති** පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං අනාසවා නාම මග්ගාදයො, කිං තස්ස තෙයෙව උප්පජ්ජන්තීති චොදනත්ථං **මග්ගො ඵලන්ති**ආදි ආරද්ධං. **චක්ඛු අනාසවන්ති** පුට්ඨො තස්ස සාසවත්තා පටික්ඛිපති. දුතියං පුට්ඨො අනාසවස්සෙතන්ති පටිජානාති.

392. චීවරපඤ්හෙ එකොව ධම්මො අනාසවො සාසවො ච හොතීති ලක්ඛණවිරොධභයා පටික්ඛිපති. දුතියං පුට්ඨො අනාසවස්ස හුත්වා සාසවස්ස හොතීති පටිජානාති. **තඤ්ඤෙව අනාසවන්ති** පඤ්හාද්වයෙපි එසෙව නයො. සකවාදී පන **තඤ්ඤෙවාති** අනුඤ්ඤාතත්තා ‘‘මග්ගො අනාසවො හුත්වා’’තිආදීහි චොදෙති. ඉමිනා උපායෙන සබ්බත්ථ අත්ථො වෙදිතබ්බොති.

අනාසවකථාවණ්ණනා.

4. සමන්නාගතකථාවණ්ණනා

393. ඉදානි සමන්නාගතකථා නාම හොති. තත්ථ ද්වෙ සමන්නාගමා පච්චුප්පන්නක්ඛණෙ සමඞ්ගීභාවසමන්නාගමො ච රූපාවචරාදීසු අඤ්ඤතරභූමිප්පත්තිතො පටිලාභසමන්නාගමො ච. සො යාව අධිගතවිසෙසා න පරිහායති, තාවදෙව ලබ්භති. යෙසං පන ඨපෙත්වා ඉමෙ ද්වෙ සමන්නාගමෙ අඤ්ඤො උපපත්තිධම්මවසෙන එකො සමන්නාගමො නාම හොතීති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි එතරහි උත්තරාපථකානං, තෙසං

පත්තිධම්මො නාම කොචි නත්ථීති අනුබොධනත්ථං **අරහා චතූහි ඵලෙහි සමන්නාගතොති** පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පත්තිං සන්ධාය පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථස්ස ''යදි තෙ අරහා චතූහි ඛන්ධෙහි විය චතූහි ඵලෙහි සමන්නාගතො, එවං සන්තෙ යෙ චතූසු ඵලෙසු චත්තාරො ඵස්සාදයො, තෙහි තෙ අරහතො සමන්නාගතතා පාපුණාතී''ති චොදනත්ථං **අරහා චතූහි ඵස්සෙහී**තිආදි ආරද්ධං. තං සබ්බං පරවාදිනා එකක්ඛණෙ චතුන්නං ඵස්සාදීනං අභාවා පටික්ඛිත්තං. අනාගාමිපඤ්හාදීසුපි එසෙව නයො.

395. **සොතාපත්තිඵලං වීතිවත්තොති** න පඨමජ්ඣානං විය දුතියජ්ඣානලාභී; පුන අනුප්පත්තියා පන වීතිවත්තොති පුච්ඡති. **සොතාපත්තිමග්ග**න්තිආදි යං වීතිවත්තො, තෙනස්ස පුන අසමන්නාගමං දස්සෙතුං ආරද්ධං.

396. **තෙහි ච අපරිහීනොති** පඤ්හෙ යස්මා යථා පච්චනීකසමුදාචාරෙන ලොකියජ්ඣානධම්මා පරිහායන්ති, න එවං ලොකුත්තරා. මග්ගෙන හි යෙ කිලෙසා පහීයන්ති, ඵලෙන ච පටිප්පස්සම්භන්ති, තෙ තථා පහීනාව තථා පටිප්පස්සද්ධායෙව ච හොන්ති, තස්මා සකවාදිනා ආමන්තාති පටිඤ්ඤාතං. ස්වායමත්ථො පරතො ''අරහතා චත්තාරො මග්ගා පටිලද්ධා''තිආදීසු පකාසිතොයෙව. සෙසං උත්තානත්ථමෙවාති.

සමන්නාගතකථාවණ්ණනා.

5. උපෙක්ඛාසමන්නාගතකථාවණ්ණනා

397. **අරහා ඡහි උපෙක්ඛාහී**ති කථායපි ඉමිනාව නයෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො. අරහා හි ඡසු ද්වාරෙසු උපෙක්ඛානං උප්පත්තිභබ්බතාය තාහි සමන්නාගතොති වුච්චති, න එකක්ඛණෙ සබ්බාසං උප්පත්තිභාවෙනාති.

උපෙක්ඛාසමන්නාගතකථාවණ්ණනා.

6. බොධියාබුද්ධොතිකථාවණ්ණනා

398. ඉදානි **බොධියා බුද්ධොති**කථා නාම හොති. තත්ථ **බොධීති** චතුමග්ගඤාණස්සාපි සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණස්සාපි අධිවචනං. තස්මා යෙසං යථා ඔදාතෙන වණ්ණෙන ඔදාතො, සාමෙන වණ්ණෙන සාමො, එවං බොධියා බුද්ධොති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි එතරහි උත්තරාපථකානංයෙව; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා ච අනුයොගො ච සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ච පටික්ඛෙපො ච ඉතරස්ස.

අතීතායාති පඤ්හෙ තස්මිං ඛණෙ අභාවතො පටික්ඛිපති. දුතියං පුට්ඨො පටිලාභං සන්ධාය පටිජානාති. පුන කිච්චවසෙන පුට්ඨො කිච්චාභාවතො පටික්ඛිපති. දුතියං පුට්ඨො යං තෙන තාය කරණීයං කතං, තත්ථ සම්මොහාභාවං පටිජානාති. ලෙසොකාසං පන අදත්වා **දුක්ඛං පරිජානාතී**තිආදිනා නයෙන පුට්ඨො තස්ස කිච්චස්ස අභාවා පටික්ඛිපති.

අනාගතපඤ්හෙ තස්මිං ඛණෙ මග්ගඤාණස්ස අභාවා පටික්ඛිපති. දුතියං පුට්ඨො ''අගමා රාජගහං බුද්ධො''ති (සු. නි. 410) අනාගතාය බොධියා බුද්ධභාවං මඤ්ඤමානො පටිජානාති. **බොධිකරණීයං කරොතීති** පුට්ඨො තස්මිං ඛණෙ කිච්චාභාවෙන පටික්ඛිපති. දුතියං පුට්ඨො යදි න කරෙය්‍ය, බුද්ධොති න වුච්චෙය්‍ය. යස්මා අවස්සං කරිස්සති, තස්මා කරොතියෙව නාමාති පටිජානාති. පුන ලෙසොකාසං අදත්වා පුට්ඨො පටික්ඛිපති. පච්චුප්පන්නපඤ්හො සද්ධිං සංසන්දනාය උත්තානත්ථොව.

399. තිස්සො බොධියො එකතො කත්වා පුට්ඨො සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණං සන්ධාය තීහිපි බුද්ධොති වත්තබ්බභාවතො පටිජානාති. පුන තීහිති පුට්ඨො සබ්බාසං එකක්ඛණෙ අභාවා පටික්ඛිපති. දුතියං පුට්ඨො අතීතානාගතපච්චුප්පන්නස්ස සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණස්ස වසෙන පටිජානාති. පුන ලෙසොකාසං අදත්වා සතතං සමිතන්ති පුට්ඨො පටික්ඛිපති.

න ඛත්තබ්බං බොධියාති පුච්ඡා පරවාදිස්ස, බොධියා අභාවක්ඛණෙ අබුද්ධභාවාපත්තිතො පටිඤ්ඤා සකවාදිස්ස. **නනු බොධිපටිලාභාති** පඤ්හෙ පන යස්මිං සන්තානෙ බොධිසඞ්ඛාතං මග්ගඤාණං උප්පන්නං, තත්ථ බුද්ධොති සම්මුතිසබ්භාවතො පටිඤ්ඤා තස්සෙව. තස්ස අධිප්පායං අජානිත්වා හඤ්චීති ලද්ධිට්ඨපනා පරවාදිස්ස. ඉදානිස්ස අසල්ලක්ඛණං පාකටං කාතුං **බොධිපටිලාභා බුද්ධොති බොධියා බුද්ධොති** පුච්ඡා සකවාදිස්ස. තස්සත්ථො – ''කිං තෙ යස්මා බොධිපටිලාභා බුද්ධො, තස්මා බොධියා බුද්ධො''ති. ඉතරො ''බොධිපටිලාභො නාම බොධියා උප්පජ්ජිත්වා නිරුද්ධායපි සන්තානෙ උප්පන්නභාවොයෙව. බොධි නාම මග්ගක්ඛණෙ ඤාණ''න්ති ඉමං විභාගං අසල්ලක්ඛෙන්තොව පුන පටිජානාති. තතො සකවාදිනා **බොධිපටිලාභා බොධීති** පුට්ඨො වචනොකාසං අලභන්තො පටික්ඛිපතීති.

බොධියාබුද්ධොතිකථාවණ්ණනා.

ඉති ඉමා තිස්සොපි කථා උත්තරාපථකානංයෙව.

7. ලක්ඛණකථාවණ්ණනා

400. ඉදානි ලක්ඛණකථා නාම හොති. තත්ථ ‘‘යෙහි සමන්නාගතස්ස මහාපුරිසස්ස ද්වෙව ගතියො භවන්ති’’ති (දී. නි. 1.258) ඉමං සුත්තං අයොනිසො ගහෙත්වා ලක්ඛණසමන්නාගතො බොධිසත්තොව හොතීති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි එතරහි උත්තරාපථකානං; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස.

චක්කවත්තිසත්තොති පඤ්හෙසු යස්මා චක්කවත්තී සත්තොපි ච බොධිසත්තොපි, තස්මා අබොධිසත්තං සන්ධාය පටික්ඛිපති. බොධිසත්තං සන්ධාය පටිජානාති.

402. **ද්වත්තිංසිමානීති**සුත්තං බොධිසත්තමෙව සන්ධාය වුත්තං. සො හි පච්ඡිමෙ භවෙ බුද්ධො හොති, ඉතරෙසු චක්කවත්ති, තස්මා ආහතම්පි අනාහතසදිසමෙවාති.

ලක්ඛණකථාවණ්ණනා.

8. නියාමොක්කන්තිකථාවණ්ණනා

403. ඉදානි නියාමොක්කන්තිකථා නාම හොති. තත්ථ යෙසං ඝටිකාරසුත්තෙ ජොතිපාලස්ස පබ්බජ්ජං සන්ධාය ‘‘බොධිසත්තො කස්සපභගවතො පාවචනෙ ඔක්කන්තනියාමො චරිතබ්‍රහ්මචරියො’’ති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි එතරහි අන්ධකානං; තෙ සන්ධාය **බොධිසත්තොති** පුච්ඡා සකවාදිස්ස, ලද්ධියං ඨත්වා පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. තතො යස්මා නියාමොති වා බ්‍රහ්මචරියන්ති වා අරියමග්ගස්ස නාමං, බොධිසත්තානඤ්ච ඨපෙත්වා පාරමීපූරණං අඤ්ඤා නියාමොක්කන්ති නාම නත්ථි. යදි භවෙය්‍ය, බොධිසත්තො සොතාපන්නො සාවකො භවෙය්‍ය. න චෙතමෙවං. කෙවලඤ්හි නං බුද්ධා අත්තනො ඤාණබලෙ ඨත්වා – ‘‘අයං බුද්ධො භවිස්සතී’’ති බ්‍යාකරොන්ති, තස්මා පුන **බොධිසත්තොති** අනුයොගො සකවාදිස්ස. පච්ඡිමභවං සන්ධාය පටික්ඛෙපො ඉතරස්ස. දුතියපඤ්හෙ ජොතිපාලකාලං සන්ධාය පටිඤ්ඤා තස්සෙව. **සාවකො හුත්වාති**ආදීසුපි එසෙව නයො. **අනුස්සවියොති** අනුස්සවෙන පටිවිද්ධධම්මො. පච්ඡිමභවං සන්ධාය පටික්ඛිපිත්වා ජොතිපාලකාලෙ අනුස්සවං සන්ධාය පටිජානාති.

404. **අඤ්ඤං සත්ථාරන්ති**ආළාරඤ්ච රාමපුත්තඤ්ච සන්ධාය වුත්තං. **ආයස්මා ආනන්දොති**ආදි ‘‘ඔක්කන්තනියාමාව සාවකා හොන්ති, න ඉතරෙ ඔක්කන්තනියාමා එවරූපා හොන්තී’’ති දස්සෙතුං වුත්තං.

සාවකො ජාතිං වීතිවත්තොති යාය ජාතියා සාවකො, තං වීතිවත්තො අඤ්ඤස්මිං භවෙ අසාවකො හොතීති පුච්ඡති. ඉතරො සොතාපන්නාදීනං සොතාපන්නාදිසාවකභාවතො පටික්ඛිපති. සෙසමෙත්ථ උත්තානත්ථමෙවාති.

නියාමොක්කන්තිකථාවණ්ණනා.

9. අපරාපි සමන්නාගතකථාවණ්ණනා

406. ඉදානි අපරාපි සමන්නාගතකථා නාම හොති. තත්ථ යෙසං ‘‘චතුත්ථමග්ගට්ඨො පුග්ගලො පත්තිධම්මවසෙන තීහි ඵලෙහි සමන්නාගතො’’ති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි එතරහි අන්ධකානං ; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. සෙසමෙත්ථ හෙට්ඨා චතූහි ඵලෙහි සමන්නාගතකථායං වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බන්ති.

අපරාපි සමන්නාගතකථාවණ්ණනා.

10. සබ්බසංයොජනප්පහානකථාවණ්ණනා

413. ඉදානි සංයොජනප්පහානකථා නාම හොති. තත්ථ යෙසං ‘‘නිප්පරියායෙනෙව සබ්බසංයොජනප්පහානං අරහත්ත’’න්ති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි එතරහි අන්ධකානං; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. පුන **සබ්බෙ සංයොජනාති** පුට්ඨො හෙට්ඨා වුත්තමග්ගත්තයෙන පහීනෙ සන්ධාය පටික්ඛිපති. දුතියං පුට්ඨො තෙන මග්ගෙන අප්පහීනස්ස අභාවා පටිජානාති. **සක්කායදිට්ඨීති**ආදීසුපි පඨමමග්ගෙන පහීනභාවං සන්ධාය පටික්ඛිපති, චතුත්ථමග්ගෙන අනවසෙසප්පහානං සන්ධාය පටිජානාති. එසෙව නයො සබ්බත්ථාති.

සබ්බසංයොජනප්පහානකථාවණ්ණනා.

චතුත්ථො වග්ගො.

5. පඤ්චමවග්ගො

1. විමුත්තිකථාවණ්ණනා

418. ඉදානි විමුත්තිකථා නාම හොති. තත්ථ විපස්සනා, මග්ගො, ඵලං, පච්චවෙක්ඛණන්ති චතුන්නං ඤාණානං විමුත්තිඤාණන්ති නාමං. තෙසු විපස්සනාඤාණං නිච්චනිමිත්තාදීහි විමුත්තත්තා, තදඞ්ගවිමුත්තිභාවෙන වා විමුත්තත්තා විමුත්තිඤාණං. මග්ගො සමුච්ඡෙදවිමුත්ති, ඵලං පටිප්පස්සද්ධිවිමුත්ති, පච්චවෙක්ඛණඤාණං පන විමුත්තිං ජානාතීති **විමුත්තිඤාණං**. එවං චතුබ්බිධෙ විමුත්තිඤාණෙ නිප්පරියායෙන ඵලඤාණමෙව විමුත්ති. සෙසානි ''විමුත්තානී''ති වා ''අවිමුත්තානී''ති වා න වත්තබ්බානි. තස්මා ''ඉදං නාම විමුත්තිඤාණං විමුත්ත''න්ති අවත්වා අවිසෙසෙනෙව ''විමුත්තිඤාණං විමුත්ත''න්ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි අන්ධකානං; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා පරවාදිස්ස. පුන **යංකිඤ්චී**ති පුට්ඨො පච්චවෙක්ඛණාදීනි සන්ධාය පටික්ඛිපති. **පටිපන්නස්සා**ති පුට්ඨො මග්ගඤාණස්ස අනාසවතං සන්ධාය පටිජානාති. යස්මා පන තං සොතාපන්නස්ස ඵලෙ ඨිතස්ස ඤාණං න හොති, තස්මා විමුත්තං නාම න හොතීති චොදනත්ථං පුන සකවාදී **සොතාපන්නස්සා**තිආදිමාහ. ඉමිනා උපායෙන සබ්බත්ථ අත්ථො වෙදිතබ්බො.

විමුත්තිකථාවණ්ණනා.

2. අසෙඛඤාණකථාවණ්ණනා

421. ඉදානි අසෙඛකථා නාම හොති. තත්ථ යස්මා ආනන්දත්ථෙරාදයො සෙඛා ''උළාරො භගවා''තිආදිනා නයෙන අසෙඛෙ ජානන්ති, තස්මා ''සෙඛස්ස අසෙඛඤාණං අත්ථී''ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි උත්තරාපථකානං; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. **ජානාති පස්සතී**ති ඉදං අත්තනා අධිගතස්ස ජානනවසෙන වුත්තං. **ගොත්‍රභුනොති**ආදි හෙට්ඨිමාය භූමියං ඨිතස්ස උපරූපරිඤාණස්ස අභාවදස්සනත්ථං වුත්තං. **නනු ආයස්මා ආනන්දො සෙඛො ''උළාරො භගවා''ති ජානාතී**ති පරවාදී අසෙඛෙ භගවති පවත්තත්තා තං අසෙඛඤාණන්ති ඉච්ඡති, න පනෙතං අසෙඛං. තස්මා එවං පතිට්ඨාපිතාපි ලද්ධි අප්පතිට්ඨාපිතාව හොතීති.

අසෙඛඤාණකථාවණ්ණනා.

3. විපරීතකථාවණ්ණනා

424. ඉදානි විපරීතකථා නාම හොති. තත්ථ ''ය්වායං පථවීකසිණෙ පථවීසඤ්ඤී සමාපජ්ජති, තස්ස තං ඤාණං විපරීතඤාණ''න්ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි අන්ධකානං, තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. පථවිං නිස්සාය උප්පන්ననිමිත්තඤ්හි න පථවීයෙව, තත්‍ර චායං පථවීසඤ්ඤී. තස්මා විපරීතඤාණන්ති අයමෙතස්ස අධිප්පායො. තතො සකවාදී ''ලක්ඛණපථවීපි සසම්භාරපථවීපි නිමිත්තපථවීපි පථවීදෙවතාපි සබ්බා පථවීයෙව, තාසු පථවීති ඤාණං විපරීතං න හොති. අනිච්චෙ නිච්චන්තිආදිවිපරියෙසො පන විපරීතඤාණං නාම. කිං තෙ ඉදං එතෙසු අඤ්ඤතර''න්ති චොදෙතුං **අනිච්චෙ නිච්ච**න්තිආදිමාහ. ඉතරො විපල්ලාසලක්ඛණාභාවං සන්ධාය පටික්ඛිපති, පථවීනිමිත්තං සන්ධාය පටිජානාති.

කුසලන්ති සෙක්ඛපුථුජ්ජනානං ඤාණං සන්ධාය වුත්තං. **අත්ථි අරහතොති** පඤ්හෙසුපි විපල්ලාසලක්ඛණාභාවෙන පටික්ඛිපති. පථවීනිමිත්තං සන්ධාය පටිජානාති. **සබ්බෙව පථවී**ති සබ්බං තං පථවීකසිණං ලක්ඛණපථවීයෙව හොතීති පුච්ඡති. සකවාදී තථා අභාවතො පටික්ඛිපති. **නනු පථවී අත්ථි, අත්ථි ච කොචි පථවිං පථවිතො සමාපජ්ජතීති** පුච්ඡා සකවාදිස්ස . තස්සත්ථො – නනු නිමිත්තපථවී අත්ථි, අත්ථි ච කොචි තං පථවිං පථවිතොයෙව සමාපජ්ජති, න ආපතො වා තෙජතො වාති. **පථවී අත්ථී**තිආදි ''යදි යං යථා අත්ථි, තං තථා සමාපජ්ජන්තස්ස ඤාණං විපරීතං හොති, නිබ්බානං අත්ථි, තම්පි සමාපජ්ජන්තස්ස සබ්බවිපරියෙසසමුග්ඝාතනං මග්ගඤාණම්පි තෙ විපරීතං හොතූ''ති දස්සනත්ථං වුත්තන්ති.

විපරීතකථාවණ්ණනා.

4. නියාමකථාවණ්ණනා

428-431. ඉදානි නියාමකථා නාම හොති. තත්ථ යො පුග්ගලො සම්මත්තනියාමං ඔක්කමිස්සති, තං ''භබ්බො එස ධම්මං අභිසමෙතු''න්ති යස්මා භගවා ජානාති, තස්මා ''අනියතස්ස පුථුජ්ජනස්සෙව සතො පුග්ගලස්ස නියාමගමනාය ඤාණං අත්ථී''ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි එතරහි උත්තරාපථකානං; තෙ සන්ධාය **අනියතස්සා**ති පුච්ඡා සකවාදිස්ස. තත්ථ **නියාමගමනායා**ති නියාමො වුච්චති මග්ගො, මග්ගගමනාය මග්ගොක්කමනායාති අත්ථො. යං පනස්ස ඤාණං දිස්වා භගවා ''භබ්බො අය''න්ති ජානාති, තං සන්ධාය පටිඤ්ඤා පරවාදිස්ස.

අථස්ස සකවාදී අයුත්තවාදිතං දීපෙතුං **නියතස්සාති** විපරීතානුයොගමාහ. තත්ථ පඨමපඤ්හෙ මග්ගෙන නියතස්ස අනියාමගමනාය ඤාණං නාම නත්ථීති පටික්ඛිපති. දුතියෙ නත්ථිභාවෙන පටිජානාති. තතියෙ අනියතස්ස නත්ථීති පුට්ඨත්තා ලද්ධිවිරොධෙන පටික්ඛිපති. පුන පඨමපඤ්හමෙව චතුත්ථං කත්වා නියතස්ස නියාමගමනාදිවසෙන තයො පඤ්හා කතා. තෙසු පඨමෙ යස්මා ආදිමග්ගෙන නියතස්ස පුන තදත්ථාය ඤාණං නත්ථි, තස්මා පටික්ඛිපති. දුතියෙ නත්ථිභාවෙනෙව පටිජානාති. තතියෙ ලද්ධිවිරොධෙනෙව පටික්ඛිපති. පුන පඨමපඤ්හං අට්ඨමං කත්වා අනියතස්ස අනියාමගමනාදිවසෙන තයො පඤ්හා කතා. තෙසං අත්ථො වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බො. පුන පඨමපඤ්හමෙව ද්වාදසමං කත්වා තංමූලකා **අත්ථි නියාමොති**ආදයො පඤ්හා කතා. තත්ථ යස්මා නියාමගමනාය ඤාණං නාම මග්ගඤාණමෙව හොති, තස්මා තං සන්ධාය **අත්ථි නියාමොති** වුත්තං. ඉතරො පන නියාමොති වුත්තෙ පටික්ඛිපති, ඤාණන්ති වුත්තෙ පටිජානාති. **සතිපට්ඨානාදීසුපි** එසෙව නයො. පච්චනීකං උත්තානත්ථමෙව. **ගොත්‍රභුනොති**ආදි යෙන යං අප්පත්තං, තස්ස තං නත්ථීති දස්සනත්ථං වුත්තං. **භගවා ජානාතීති** අත්තනො ඤාණබලෙන ජානාති, න තස්ස නියාමගමනඤාණසබ්භාවතො. තස්මා ඉමිනා කාරණෙන පතිට්ඨිතාපිස්ස ලද්ධි අප්පතිට්ඨිතායෙවාති.

නියාමකථාවණ්ණනා.

5. පටිසම්භිදාකථාවණ්ණනා

432-433. ඉදානි පටිසම්භිදාකථා නාම හොති. තත්ථ යෙසං ''යංකිඤ්චි අරියානං ඤාණං, සබ්බං ලොකුත්තරමෙවා''ති ගහෙත්වා ''සබ්බං ඤාණං පටිසම්භිදා''ති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි අන්ධකානං; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. **සම්මුතිඤාණ**පඤ්හෙසු පථවීකසිණසම්මුතියං සමාපත්තිඤාණං සන්ධාය පටික්ඛිපති, නිරුත්තිඤාණං සන්ධාය පටිජානාති. යෙ කෙචි සම්මුතින්ති පඤ්හෙ පුථුජ්ජනෙ සන්ධාය පටික්ඛිපති. චෙතොපරියායපඤ්හෙසු පුථුජ්ජනස්ස ඤාණං සන්ධාය පටික්ඛිපති, අරියස්ස ඤාණං සන්ධාය පටිජානාති. **සබ්බා පඤ්ඤා**තිපඤ්හෙසු කසිණසමාපත්තිපඤ්හං සන්ධාය පටික්ඛිපති, ලොකුත්තරං සන්ධාය පටිජානාති. **පථවීකසිණසමාපත්ති**න්තිආදි ''යා එතෙසු එත්තකෙසු ඨානෙසු පඤ්ඤා, කිං සබ්බා සා පටිසම්භිදා''ති පුච්ඡනත්ථං වුත්තං. **තෙන හි සබ්බං ඤාණ**න්ති යස්මා සබ්බා ලොකුත්තරපඤ්ඤා පටිසම්භිදා , තස්මා සබ්බන්ති වචනං සාමඤ්ඤඵලෙන සද්ධිං පතිට්ඨාපෙතීති.

පටිසම්භිදාකථාවණ්ණනා.

6. සම්මුතිඤාණකථාවණ්ණනා

434-435. ඉදානි සම්මුතිඤාණකථා නාම හොති. තත්ථ සම්මුතිසච්චං පරමත්ථසච්චන්ති ද්වෙ සච්චානි. යෙ පන එවං විභාගං අකත්වා සච්චන්ති වචනසාමඤ්ඤෙන සම්මුතිඤාණම්පි ''සච්චාරම්මණමෙවා''ති වදන්ති, සෙය්‍යථාපි අන්ධකා; තෙ අයුත්තවාදිනොති තෙසං වාදවිසොධනත්ථං අයං කථා ආරද්ධා. තත්ථ **න වත්තබ්බන්ති** පුච්ඡා පරවාදිස්ස, පරමත්ථසච්චං සන්ධාය පටිඤ්ඤා සකවාදිස්ස. **සම්මුතිසච්චම්හීති** සම්මුතිං අනුපවිට්ඨෙ සච්චම්හි. පච්චත්තෙ වා භුම්මවචනං, සම්මුතිසච්චන්ති අත්ථො. **සම්මුතිඤාණං සච්චාරම්මණඤ්ඤෙවාති** පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. තතො නං ''යදි තං අවිසෙසෙන සච්චාරම්මණඤ්ඤෙව, තෙන ඤාණෙන දුක්ඛපරිඤ්ඤාදීනි කරෙය්‍යා''ති චොදෙතුං **තෙන ඤාණෙනාති**ආදිමාහ.

සම්මුතිඤාණකථාවණ්ණනා.

7. චිත්තාරම්මණකථාවණ්ණනා

436-438. ඉදානි චිත්තාරම්මණකථා නාම හොති. තත්ථ චෙතොපරියායෙ ඤාණන්ති වචනමත්තමෙව ගහෙත්වා ''තං ඤාණං චිත්තාරම්මණමෙවා''ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි එතරහි අන්ධකානං; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථස්ස ''යො සරාගාදිවසෙන චිත්තං ජානාති, තස්ස රාගාදයොපි ආරම්මණා හොන්ති, තස්මා න වත්තබ්බං තං චිත්තාරම්මණඤ්ඤෙවා''ති චොදනත්ථං **නනු අත්ථි කොචීති**ආදි ආරද්ධං. **ඵස්සාරම්මණෙති** ඵස්සසඞ්ඛාතෙ ආරම්මණෙ. **වෙදනාරම්මණෙති**ආදීසුපි එසෙව නයො. පුන **ඵස්සාරම්මණෙ ඤාණං න වත්තබ්බන්ති** පුට්ඨො ඵස්සස්ස ඵුසනලක්ඛණං මනසිකරොතො ඵස්සොවාරම්මණං හොතීති පටිජානාති. **කිං පනෙතං ඵස්සපරියායෙ ඤාණන්ති** පුට්ඨො පන තාදිසස්ස සුත්තපදස්ස අභාවා පටික්ඛිපති. වෙදනාදීසුපි එසෙව නයො. ඉදානි යං නිස්සාය ලද්ධි, තදෙව දස්සෙත්වා ලද්ධිං පතිට්ඨාපෙතුං **නනු චෙතොපරියායෙ ඤාණ**න්තිආදිමාහ. සා පනෙසා වචනමත්තාභිනිවෙසෙන පතිට්ඨාපිතාපි අප්පතිට්ඨාපිතාව හොතීති.

චිත්තාරම්මණකථාවණ්ණනා.

8. අනාගතඤාණකථාවණ්ණනා

439-440. ඉදානි අනාගතඤාණකථා නාම හොති. තත්ථ අනාගතං නාම අන්තරම්පි අත්ථි, අනන්තරම්පි. තෙසු අනන්තරෙ එකන්තෙනෙව ඤාණං නත්ථි. යථා ච අනන්තරෙ, තථා එකවීථිඑකජවනපරියාපන්නෙපි. තත්ථ යෙ සබ්බස්මිම්පි අනාගතෙ ඤාණං ඉච්ඡන්ති, සෙය්‍යථාපි අන්ධකා; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං ''යං තෙ අනාගතෙ ඤාණං, කිං තෙන අනන්තරං අනාගතං මූලාදිවසෙන ජානාතී''ති චොදෙතුං **අනාගතං මූලතොති**ආදිමාහ. තත්ථ **මූලතොති**ආදීනි සබ්බානි කාරණවෙවචනානෙව. කාරණඤ්හි යං අත්තනො ඵලං කරොති, තං තත්ථ මූලයති පතිට්ඨාතීති **මූලං**. තතො ච තං හිනොති පවත්තයතීති **හෙතු**. තදෙව තං නිදෙති ''හන්ද නං ගණ්හථා''ති. නිය්‍යාතෙති වියාති **නිදානං**. තතො තං සම්භවතීති **සම්භවො**. පභවතීති **පභවො**. තත්ථ ච තං සමුට්ඨාති, තං වා නං සමුට්ඨාපෙතීති **සමුට්ඨානං**. තදෙව නං ආහරතීති **ආහාරො**. තඤ්චස්ස අපරිච්චජිතබ්බට්ඨෙන **ආරම්මණං**. තදෙව චෙතං පටිච්ච එතීති **පච්චයො**. තතො නං සමුදෙතීති **සමුදයොති** වුච්චති. යස්මා පන අනන්තරං චිත්තං එතෙහාකාරෙහි න සක්කා ජානිතුං, තස්මා **න හෙවන්ති** පටික්ඛිපති. **අනාගතං හෙතුපච්චයතන්ති** යා අනන්තරානාගතෙ චිත්තෙ හෙතුපච්චයතා, තං ජානාති. යෙ තත්ථ ධම්මා හෙතුපච්චයා හොන්ති, තෙ ජානාතීති අත්ථො. සෙසපදෙසුපි එසෙව නයො. **ගොත්‍රභුනොති**ආදි යස්මිං අනාගතෙ ඤාණං න උප්පජ්ජති, තං සරූපතො දස්සෙතුං වුත්තං. **පාටලිපුත්තස්සාති** සුත්තං යස්මිං අනාගතෙ ඤාණං උප්පජ්ජති, තං දස්සෙතුං ආහටං. යස්මා පනෙතං න සබ්බස්මිං අනාගතෙ ඤාණස්ස සාධකං; තස්මා අනාහටමෙවාති.

අනාගතඤාණකථාවණ්ණනා.

9. පටුප්පන්නඤාණකථාවණ්ණනා

441-442. ඉදානි පටුප්පන්නඤාණකථා නාම හොති. තත්ථ යෙසං ''සබ්බසඞ්ඛාරෙසු අනිච්චතො දිට්ඨෙසු තම්පි ඤාණං අනිච්චතො දිට්ඨං හොතී''ති වචනං නිස්සාය ''අවිසෙසෙන සබ්බස්මිං පච්චුප්පන්නෙ ඤාණං අත්ථී''ති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි අන්ධකානං; තෙ සන්ධාය **පටුප්පන්නෙති** පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං ''යදි අවිසෙසෙන පටුප්පන්නෙ ඤාණං අත්ථි, ඛණපච්චුප්පන්නෙපි තෙන භවිතබ්බං. එවං සන්තෙ ද්වින්නං ඤාණානං එකතො අභාවා තෙනෙව ඤාණෙන තං ජානිතබ්බං හොතී''ති චොදනත්ථං **තෙනාති** අනුයොගො සකවාදිස්ස. තත්ථ පඨමපඤ්හෙ තෙනෙව තං ජානිතුං න සක්කාති පටික්ඛෙපො ඉතරස්ස. දුතියපඤ්හෙ සන්තතිං සන්ධාය පටිඤ්ඤා තස්සෙව. පටිපාටිතො භඞ්ගං පස්සන්තො භඞ්ගානුපස්සනෙනෙව භඞ්ගානුපස්සනාඤාණං පස්සතීති අධිප්පායො. **තෙන ඤාණෙන තං ඤාණං ජානාතීති**ආදීසුපි එසෙව නයො. **තෙන ඵස්සෙන තං ඵස්සන්ති**ආදීනිස්ස ලෙසොකාසනිවාරණත්ථං වුත්තානි . යං පනෙතෙන ලද්ධිපතිට්ඨාපනත්ථං **නනු සබ්බසඞ්ඛාරෙති**ආදි වුත්තං. තත්ථ නයතො තං ඤාණං දිට්ඨං හොති, න ආරම්මණතොති අධිප්පායෙන පටිඤ්ඤා සකවාදිස්ස. තස්මා එවං පතිට්ඨිතාපිස්ස ලද්ධි අප්පතිට්ඨිතාව හොති.

පටුප්පන්නඤාණකථාවණ්ණනා.

10. ඵලඤාණකථාවණ්ණනා

443-444. ඉදානි ඵලෙ ඤාණකථා නාම හොති. තත්ථ ''බුද්ධාපි සත්තානං අරියඵලප්පත්තියා ධම්මං දෙසෙන්ති සාවකාපි, ඉති ඉමිනා සාමඤ්ඤෙන බුද්ධානං විය සාවකානම්පි තෙන තෙන සත්තෙන පත්තබ්බෙ ඵලෙ ඤාණං අත්ථී''ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි අන්ධකානං; තෙ සන්ධාය **සාවකස්සාති** පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං ''යදි සාවකස්ස ඵලෙ ඤාණං අත්ථි, යථා බුද්ධා සමානෙපි සොතාපත්තිඵලෙ අත්තනො ඤාණබලෙන 'අයං එකබීජී, අයං කොලංකොලො, අයං සත්තක්ඛත්තුපරමො'ති ඵලස්සකතං පඤ්ඤපෙන්ති, කිං තෙ එවං සාවකොපී''ති චොදෙතුං **සාවකො ඵලස්ස කතං පඤ්ඤපෙතීති** ආහ. ඉතරො පටික්ඛිපති.

අත්ථි සාවකස්ස ඵලපරොපරියත්තීතිආදි ඵලෙ ඤාණස්ස අත්ථිතාය පච්චයපුච්ඡනත්ථං වුත්තං. අයඤ්හෙත්ථ අධිප්පායො – බුද්ධානං ''ඉදං ඵලං පරං, ඉදං ඔපර''න්ති එවං ඵලානං උච්චාවචභාවජානනසඞ්ඛාතා ඵලෙ පරොපරියත්ති නාම අත්ථි. තථා ඉන්ද්‍රියපුග්ගලපරොපරියත්තියො, තාසං අත්ථිතාය තස්ස තස්ස පුග්ගලස්ස තෙසං තෙසං ඉන්ද්‍රියානං වසෙන තං තං ඵලං ජානන්ති, කිං තෙ සාවකස්සාපි එතා පරොපරියත්තියො අත්ථීති.

අත්ථි සාවකස්ස ඛන්ධපඤ්ඤත්තීතිආදීනිපි ''යදි තෙ සාවකස්ස බුද්ධානං විය ඵලෙ ඤාණං අත්ථි, ඉමා හි පිස්ස පඤ්ඤත්තීහි භවිතබ්බං. කිමස්ස තා අත්ථි, සක්කොති සො එතා පඤ්ඤත්තියො අත්තනො බලෙන ජානිතුං වා පඤ්ඤපෙතුං වා''ති චොදනත්ථං වුත්තානි. **සාවකො ජිනොති**ආදි ''යදි සාවකස්ස බුද්ධානං විය ඵලෙ ඤාණං අත්ථි, එවං සන්තෙ ස්වෙව ජිනො''ති චොදනත්ථං වුත්තං. **සාවකො අනුප්පන්නස්සාති** පඤ්හෙපි අයමෙව නයො. **අඤ්ඤාණීති** පඤ්හෙ අවිජ්ජාසඞ්ඛාතස්ස අඤ්ඤාණස්ස විහතත්තා පටික්ඛිත්තො, න පනස්ස බුද්ධානං විය ඵලෙ ඤාණං අත්ථි. තස්මා අප්පතිට්ඨිතොව පරවාදීවාදොති.

ඵලඤාණකථාවණ්ණනා.

පඤ්චමො වග්ගො.

මහාපණ්ණාසකො සමත්තො.

6. ඡට්ඨවග්ගො

1. නියාමකථාවණ්ණනා

445-447. ඉදානි නියාමකථා නාම හොති. තත්ථ **නියාමොති** ''භබ්බො නියාමං ඔක්කමිතුං කුසලෙසු ධම්මෙසු සම්මත්ත''න්ති (පු. ප. 13) වචනතො අරියමග්ගො වුච්චති. යස්මා පන තස්මිං උප්පජ්ජිත්වා නිරුද්ධෙපි පුග්ගලො අනියතො නාම න හොති, තස්මා ''සො නියාමො නිච්චට්ඨෙන අසඞ්ඛතො''ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි අන්ධකානං; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. තතො ''යදි සො අසඞ්ඛතො, එවරූපෙන තෙන භවිතබ්බ''න්ති දීපෙන්තො **නිබ්බානන්ති**ආදිමාහ. සංසන්දනපුච්ඡා උත්තානත්ථායෙව.

අත්ථි කෙචීතිආදි නියාමස්ස සඞ්ඛතභාවදීපනත්ථං වුත්තං. **මග්ගො අසඞ්ඛතොති**පඤ්හෙ තස්ස උප්පාදනිරොධභාවතො පටික්ඛිපතීති. **නියාමො සඞ්ඛතොති**පඤ්හෙ නිරුද්ධෙපි මග්ගෙ නියාමස්ස අත්ථිතං සන්ධාය පටික්ඛිපති. **සොතාපත්තිනියාමොති**ආදිපඤ්හෙසුපි අනුලොමතො ච පටිලොමතො ච ඉමිනාව නයෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො. **පඤ්ච අසඞ්ඛතානීති** පුට්ඨො පඤ්චන්නං අසඞ්ඛතානං ආගතට්ඨානං අපස්සන්තො පටික්ඛිපති. දුතියං පුට්ඨො චතුන්නං සම්මත්තනියාමානං නියාමවචනතො නිබ්බානස්ස ච අසඞ්ඛතභාවතො පටිජානාති. මිච්ඡත්තනියාමපඤ්හො නියාමවචනමත්තෙන අසඞ්ඛතතාය අයුත්තභාවදීපනත්ථං වුත්තොති.

නියාමකථාවණ්ණනා.

2. පටිච්චසමුප්පාදකථාවණ්ණනා

448. ඉදානි පටිච්චසමුප්පාදකථා නාම හොති. තත්ථ යෙසං නිදානවග්ගෙ ''උප්පාදා වා තථාගතානං අනුප්පාදා වා තථාගතානං ඨිතාව සා ධාතු ධම්මට්ඨිතතා''තිආදිවචනතො (සං. නි. 2.20) ''පටිච්චසමුප්පාදො අසඞ්ඛතො''ති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි පුබ්බසෙලියානඤ්ච මහිසාසකානඤ්ච; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස.

449. **අවිජ්ජා අසඞ්ඛතාති** ආදයො පඤ්හා අවිජ්ජාදීනංයෙව පටිච්චසමුප්පාදභාවදස්සනත්ථං වුත්තා. යෙන පනත්ථෙන තත්ථ එකෙකං අඞ්ගං ''පටිච්චසමුප්පාදො''ති වුච්චති, සො පටිච්චසමුප්පාදවිභඞ්ගෙ වුත්තොයෙව.

451. **අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරාති යා තත්ථ ධම්මට්ඨිතතාති**ආදි යෙන සුත්තෙන ලද්ධි පතිට්ඨාපිතා, තස්සෙව අත්ථදස්සනෙන ලද්ධිභින්දනත්ථං වුත්තං. අයඤ්හෙත්ථ අත්ථො – යා අයං හෙට්ඨා ''ඨිතාව සා ධාතු ධම්මට්ඨිතතා ධම්මනියාමතා''ති වුත්තා න සා අඤ්ඤත්‍ර අවිජ්ජාදීහි විසුං එකා අත්ථි. අවිජ්ජාදීනං පන පච්චයානංයෙවෙතං නාමං. උප්පන්නෙපි හි තථාගතෙ අනුප්පන්නෙපි අවිජ්ජාතො සඞ්ඛාරා සම්භවන්ති, සඞ්ඛාරාදීහි ච විඤ්ඤාණාදීනි, තස්මා ''අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරා''ති යා එතස්මිං පදෙ සඞ්ඛාරධම්මානං කාරණට්ඨෙන ඨිතතාති ධම්මට්ඨිතතා. තෙසංයෙව ච ධම්මානං කාරණට්ඨෙනෙව නියාමතාති ධම්මනියාමතාති අවිජ්ජා වුච්චති. සා ච අසඞ්ඛතා, නිබ්බානඤ්ච අසඞ්ඛතන්ති පුච්ඡති. පරවාදී ලද්ධිවසෙන පටිජානිත්වා පුන **ද්වෙ අසඞ්ඛතානීති** පුට්ඨො සුත්තාභාවෙන පටික්ඛිපිත්වා ලද්ධිවසෙනෙව පටිජානාති. සෙසපදෙසුපි එසෙව නයො. හෙට්ඨා වුත්තසදිසං පන තත්ථ වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බන්ති.

පටිච්චසමුප්පාදකථාවණ්ණනා.

3. සච්චකථාවණ්ණනා

452-454. ඉදානි සච්චකථා නාම හොති. තත්ථ යෙසං ''චත්තාරිමානි, භික්ඛවෙ, තථානි අවිතථානී''ති (සං. නි. 5.1090) සුත්තං නිස්සාය ''චත්තාරි සච්චානි නිච්චානි අසඞ්ඛතානී''ති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි පුබ්බසෙලියානං; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අයඤ්හිස්ස අධිප්පායො – දුක්ඛසමුදයමග්ගෙසු වත්ථුසච්චං සඞ්ඛතං, ලක්ඛණසච්චං අසඞ්ඛතං. නිරොධෙ වත්ථුසච්චං නාම නත්ථි අසඞ්ඛතමෙව තන්ති. තස්මා **ආමන්තාති** ආහ. තං පනස්ස ලද්ධිමත්තමෙව. සො හි දුක්ඛං වත්ථුසච්චං ඉච්ඡති, තථා සමුදයං මග්ගඤ්ච. යානි පන නෙසං බාධනපභවනිය්‍යානිකලක්ඛණානි, තානි ලක්ඛණසච්චං නාමාති, න ච බාධනලක්ඛණාදීහි අඤ්ඤානි දුක්ඛාදීනි නාම අත්ථීති. **තාණානීති**ආදීසු අධිප්පායො වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බො.

දුක්ඛසච්චන්ති පඤ්හෙ ලද්ධිවසෙන ලක්ඛණං සන්ධාය පටිජානාති. **දුක්ඛන්ති** පඤ්හෙ වත්ථුං සන්ධාය පටික්ඛිපති. ඉතො පරං සුද්ධිකපඤ්හා ච සංසන්දනපඤ්හා ච සබ්බෙ පාළිඅනුසාරෙනෙව වෙදිතබ්බා. අවසානෙ ලද්ධිපතිට්ඨාපනත්ථං ආහටසුත්තං අත්ථස්ස මිච්ඡා ගහිතත්තා අනාහටසදිසමෙවාති.

සච්චකථාවණ්ණනා.

4. ආරුප්පකථාවණ්ණනා

455-456. ඉදානි ආරුප්පකථා නාම හොති. තත්ථ යෙසං ‘‘චත්තාරො ආරුප්පා ආනෙඤ්ජා’’ති වචනං නිස්සාය ‘‘සබ්බෙපි තෙ ධම්මා අසඞ්ඛතා’’ති ලද්ධි, තෙ සන්ධාය **ආකාසානඤ්චායතනන්ති** පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. සෙසමෙත්ථ උත්තානත්ථමෙවාති. සාධකසුත්තම්පි අත්ථං අජානිත්වා ආහටත්තා අනාහටසදිසමෙවාති.

ආරුප්පකථාවණ්ණනා.

5. නිරොධසමාපත්තිකථාවණ්ණනා

457-459. ඉදානි නිරොධසමාපත්තිකථා නාම හොති. තත්ථ **නිරොධසමාපත්තීති** චතුන්නං ඛන්ධානං අප්පවත්ති. යස්මා පන සා කරියමානා කරියති, සමාපජ්ජියමානා සමාපජ්ජියති, තස්මා නිප්ඵන්නාති වුච්චති. සඞ්ඛතාසඞ්ඛතලක්ඛණානං පන අභාවෙන න වත්තබ්බා ‘‘සඞ්ඛතාති වා අසඞ්ඛතා’’ති වා. තත්ථ යෙසං ‘‘යස්මා සඞ්ඛතා න හොති, තස්මා අසඞ්ඛතා’’ති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි අන්ධකානඤ්චෙව උත්තරාපථකානඤ්ච; තෙ සන්ධාය **නිරොධසමාපත්තීති** පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. **උප්පාදෙන්තීති**ආදි සමාපජ්ජනපටිලාභවසෙනෙව වුත්තං. යථා පන රූපාදයො අසඞ්ඛතධම්මෙ උප්පාදෙන්ති; න තථා තං කෙචි උප්පාදෙන්ති නාම. **නිරොධා වොදානං වුට්ඨානන්ති** ඵලසමාපත්ති වෙදිතබ්බා. අසඞ්ඛතා පන තං නත්ථීයෙව, තස්මා පටික්ඛිපති. **තෙන හීති** යස්මා සඞ්ඛතා න හොති, තස්මා අසඞ්ඛතාති ලද්ධි. ඉදං පන අසඞ්ඛතභාවෙ කාරණං න හොතීති වුත්තම්පි අවුත්තසදිසමෙවාති.

නිරොධසමාපත්තිකථාවණ්ණනා.

6. ආකාසකථාවණ්ණනා

460-462. ඉදානි ආකාසකථා නාම හොති. තත්ථ තිවිධො ආකාසො – පරිච්ඡෙදාකාසො , කසිණුග්ඝාටිමාකාසො, අජටාකාසො. ‘‘තුච්ඡාකාසො’’තිපි තස්සෙව නාමං. තෙසු පරිච්ඡෙදාකාසො සඞ්ඛතො, ඉතරෙ **ද්වෙ** පඤ්ඤත්තිමත්තා. යෙසං පන ‘‘දුවිධොපි යස්මා සඞ්ඛතො න හොති, තස්මා අසඞ්ඛතො’’ති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි උත්තරාපථකානං මහිසාසකානඤ්ච; තෙ සන්ධාය **ආකාසොති** පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. සෙසමෙත්ථ උත්තානත්ථමෙවාති.

ආකාසකථාවණ්ණනා.

7. ආකාසො සනිදස්සනොතිකථාවණ්ණනා

463-464. ඉදානි ආකාසො සනිදස්සනොතිකථා නාම හොති. තත්ථ යෙසං තාලච්ඡිද්දාදීසු ඤාණප්පවත්තිං නිස්සාය ‘‘සබ්බොපි අජටාකාසො සනිදස්සනො’’ති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි අන්ධකානං ; තෙ සන්ධාය **ආකාසො සනිදස්සනොති** පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං ‘‘යදි සනිදස්සනො, එවංවිධො භවෙය්‍යා’’ති චොදනත්ථං **රූපන්ති**ආදි වුත්තං. **චක්ඛුඤ්ච පටිච්චාති**පඤ්හෙසු එවරූපස්ස සුත්තස්ස අභාවෙන පටික්ඛිපිත්වා තුලන්තරිකාදීනං උපලද්ධිං නිස්සාය පටිජානාති. **ද්වින්නං රුක්ඛානං අන්තරන්ති** එත්ථ රුක්ඛරූපං චක්ඛුනා දිස්වා අන්තරෙ රූපාභාවතො ආකාසන්ති මනොද්වාරවිඤ්ඤාණං උප්පජ්ජති, න චක්ඛුවිඤ්ඤාණං. සෙසෙසුපි එසෙව නයො. තස්මා අසාධකමෙතන්ති.

ආකාසො සනිදස්සනොතිකථාවණ්ණනා.

10. පථවීධාතුසනිදස්සනාතිආදිකථාවණ්ණනා

465-470. ඉදානි පථවීධාතු සනිදස්සනාතිආදිකථා නාම හොති. තත්ථ යෙසං පාසාණඋදකජාලරුක්ඛචලනානඤ්චෙව පඤ්චින්ද්‍රියපතිට්ඨොකාසානඤ්ච වණ්ණායතනං කායවිඤ්ඤත්තිකාලෙ හත්ථපාදාදිරූපඤ්ච දිස්වා ‘‘පථවීධාතුආදයො සනිදස්සනා’’ති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි අන්ධකානං; තෙ සන්ධාය සබ්බකථාසු ආදිපුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. සෙසං සබ්බත්ථ පාළිඅනුසාරෙන චෙව හෙට්ඨා වුත්තනයෙන ච වෙදිතබ්බන්ති. **පථවීධාතු සනිදස්සනාති** ආදිං කත්වා **කායකම්මං සනිදස්සනන්ති** පරියොසානකථා නිට්ඨිතා.

ඡට්ඨො වග්ගො.

7. සත්තමවග්ගො

1. සඞ්ගහිතකථාවණ්ණනා

471-472. ඉදානි සඞ්ගහිතකථා නාම හොති. තත්ථ යස්මා දාමාදීහි බලිබද්දාදයො විය කෙචි ධම්මා කෙහිචි ධම්මෙහි සඞ්ගහිතා නාම නත්ථි, තස්මා ‘‘නත්ථි කෙචි ධම්මා කෙහිචි ධම්මෙහි සඞ්ගහිතා, එවං සන්තෙ එකවිධෙන රූපසඞ්ගහොතිආදි නිරත්ථක’’න්ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි රාජගිරිකානඤ්චෙව සිද්ධත්ථිකානඤ්ච; තෙ සන්ධාය අඤ්ඤෙනත්ථෙන සඞ්ගහභාවං දස්සෙතුං පුච්ඡා සකවාදිස්ස, අත්තනො ලද්ධිවසෙන පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. ඉදානි යෙනත්ථෙන සඞ්ගහො ලබ්භති, තං දස්සෙතුං **නනු අත්ථි කෙචි ධම්මා**තිආදි ආරද්ධං. තං සබ්බං හෙට්ඨා වුත්තනයත්තා උත්තානත්ථමෙව. යා පනෙසා පරවාදිනා ලද්ධිපතිට්ඨාපනත්ථං **යථා දාමෙන වා**තිආදිකා උපමා ආහටා, සකවාදිනා තං අනභිනන්දිත්වා අප්පටික්කොසිත්වා ‘‘හඤ්චි දාමෙන වා’’ති තස්ස ලද්ධි භින්නාති වෙදිතබ්බා. අයඤ්හෙත්ථ අත්ථො – යදි තෙ දාමාදීහි බලිබද්දාදයො සඞ්ගහිතා නාම, අත්ථි කෙචි ධම්මා කෙහිචි ධම්මෙහි සඞ්ගහිතාති.

සඞ්ගහිතකථාවණ්ණනා.

2. සම්පයුත්තකථාවණ්ණනා

473-474. ඉදානි සම්පයුත්තකථා නාම හොති. තත්ථ යස්මා තිලම්හි තෙලං විය න වෙදනාදයො සඤ්ඤාදීසු අනුපවිට්ඨා, තස්මා ‘‘නත්ථි කෙචි ධම්මා කෙහිචි ධම්මෙහි සම්පයුත්තා, එවං සන්තෙ ඤාණසම්පයුත්තන්තිආදි නිරත්ථකං හොතී’’ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි රාජගිරිකසිද්ධත්ථිකානඤ්ඤෙව; තෙ සන්ධාය අඤ්ඤෙනෙවත්ථෙන සම්පයුත්තතං දස්සෙතුං පුච්ඡා සකවාදිස්ස, අත්තනො ලද්ධිවසෙන පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. සෙසම්ධාපි හෙට්ඨා වුත්තනයත්තා උත්තානත්ථමෙව. යො පනෙස පරවාදිනා ‘‘යථා තිලම්හි තෙල’’න්තිආදිකො උපමාපඤ්හො ආහටො, සො යස්මා වෙදනාසඤ්ඤානං විය තිලතෙලානං ලක්ඛණතො නානත්තවවත්ථානං නත්ථි. සබ්බෙසුපි හි තිලඅට්ඨිතචෙසු තිලොති වොහාරමත්තං, තෙනෙව තිලං නිබ්බත්තෙත්වා ගහිතෙ පුරිමසණ්ඨානෙන තිලො නාම න පඤ්ඤායති, තස්මා අනාහටසදිසොව හොතීති.

සම්පයුත්තකථාවණ්ණනා.

3. චෙතසිකකථාවණ්ණනා

475-477. ඉදානි චෙතසිකකථා නාම හොති. තත්ථ යස්මා ඵස්සිකාදයො නාම නත්ථි, තස්මා ‘‘චෙතසිකෙනාපි න භවිතබ්බං, ඉති නත්ථි චෙතසිකො ධම්මො’’ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි රාජගිරිකසිද්ධත්ථිකානං; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. **සහජාතො**ති සම්පයුත්තසහජාතං සන්ධාය වුත්තං. **ඵස්සිකා**ති තාදිසං වොහාරං අපස්සන්තස්ස පුච්ඡා පරවාදිස්ස. කිං වොහාරෙන, යථා චිත්තනිස්සිතකොති චෙතසිකො, එවං සොපි ඵස්සනිස්සිතත්තා ඵස්සිකොති වුත්තෙ දොසො නත්ථීති පටිඤ්ඤා සකවාදිස්ස. සෙසං උත්තානත්ථමෙවාති.

චෙතසිකකථාවණ්ණනා.

4. දානකථාවණ්ණනා

478. ඉදානි දානකථා නාම හොති. තත්ථ දානං නාම තිවිධං – චාගචෙතනාපි, විරතිපි, දෙය්‍යධම්මොපි. ‘‘සද්ධා හිරියං කුසලඤ්ච දාන’’න්ති (අ. නි. 8.30) ආගතට්ඨානෙ චාගචෙතනා දානං. ‘‘අභයං දෙතී’’ති (අ. නි. 8.39) ආගතට්ඨානෙ විරති. ‘‘දානං දෙති අන්නං පාන’’න්ති ආගතට්ඨානෙ දෙය්‍යධම්මො. තත්ථ චාගචෙතනා ‘‘දෙති වා දෙය්‍යධම්මං, දෙන්ති වා එතාය දෙය්‍යධම්ම’’න්ති දානං. විරති අවඛණ්ඩනට්ඨෙන ලවනට්ඨෙන වා දානං. සා හි උප්පජ්ජමානා භයභෙරවාදිසඞ්ඛාතං දුස්සීල්‍යචෙතනං දාති ඛණ්ඩෙති ලුනාති වාති දානං. දෙය්‍යධම්මො දිය්‍යතීති දානං. එවමෙතං තිවිධම්පි අත්ථතො චෙතසිකො චෙව ධම්මො දෙය්‍යධම්මො චාති දුවිධං හොති. තත්ථ යෙසං ‘‘චෙතසිකොව ධම්මො දානං, න දෙය්‍යධම්මො’’ති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි රාජගිරිකසිද්ධත්ථිකානං; තෙ සන්ධාය **චෙතසිකො**ති පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං දෙය්‍යධම්මවසෙන චොදෙතුං **ලබ්භා**ති පුච්ඡා සකවාදිස්ස, අන්නාදීනි විය සො න සක්කා දාතුන්ති පටික්ඛෙපො ඉතරස්ස. පුන දළ්හං කත්වා පුට්ඨෙ ‘‘අභයං දෙතී’’ති සුත්තවසෙන පටිඤ්ඤා තස්සෙව. ඵස්සපඤ්හාදීසු පන ඵස්සං දෙතීතිආදිවොහාරං අපස්සන්තො පටික්ඛිපතෙව.

479. **අනිට්ඨඵල**න්තිආදි අචෙතසිකස්ස ධම්මස්ස දානභාවදීපනත්ථං වුත්තං. න හි අචෙතසිකො අන්නාදිධම්මො ආයතිං විපාකං දෙති, ඉට්ඨඵලභාවනියමනත්ථං පනෙතං වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. අයම්පි හෙත්ථ අධිප්පායො – යදි අචෙතසිකො අන්නාදිධම්මො දානං භවෙය්‍ය, හිතචිත්තෙන අනිට්ඨං අකන්තං භෙසජ්ජං දෙන්තස්ස නිම්බබීජාදීහි විය

නිම්බාදයො අනිට්ඨමෙව ඵලං නිබ්බත්තෙය්‍යා. යස්මා පනෙත්ථ හිතඵරණචාගචෙතනා දානං, තස්මා අනිට්ඨෙපි දෙය්‍යධම්මෙ දානං ඉට්ඨඵලමෙව හොතීති.

එවං පරවාදිනා චෙතසිකධම්මස්ස දානභාවෙ පතිට්ඨාපිතෙ සකවාදී ඉතරෙන පරියායෙන දෙය්‍යධම්මස්ස දානභාවං සාධෙතුං **දානං ඉට්ඨඵලං වුත්තං භගවතාති**ආදිමාහ. පරවාදී පන චීවරාදීනං ඉට්ඨවිපාකතං අපස්සන්තො පටික්ඛිපති. සුත්තසාධනං පරවාදීවාදෙපි යුජ්ජති සකවාදීවාදෙපි, න පන එකෙනත්ථෙන. දෙය්‍යධම්මො ඉට්ඨඵලොති ඉට්ඨඵලභාවමත්තමෙව පටික්ඛිත්තං. තස්මා **තෙන හි න වත්තබ්බ**න්ති ඉට්ඨඵලභාවෙනෙව න වත්තබ්බතා යුජ්ජති . දාතබ්බට්ඨෙන පන දෙය්‍යධම්මො දානමෙව. දින්නඤ්හි දානානං සඞ්කරභාවමොචනත්ථමෙව අයං කථාති.

දානකථාවණ්ණනා.

5. පරිභොගමයපුඤ්ඤකථාවණ්ණනා

483. ඉදානි පරිභොගමයපුඤ්ඤකථා නාම හොති. තත්ථ ‘‘තෙසං දිවා ච රත්තො ච, සදා පුඤ්ඤං පවඩ්ඪතී’’ති (සං. නි. 1.47) ච ‘‘යස්ස භික්ඛවෙ, භික්ඛු චීවරං පරිභුඤ්ජමානො’’ති (අ. නි. 4.51) ච එවමාදීනි සුත්තානි අයොනිසො ගහෙත්වා යෙසං පරිභොගමයං නාම පුඤ්ඤං අත්ථී’’ති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි රාජගිරිකසිද්ධත්ථිකසම්මිතියානං; තෙ සන්ධාය **පරිභොගමය**න්ති පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං ‘‘පුඤ්ඤං නාම ඵස්සාදයො කුසලා ධම්මා, න තතො පරං, තස්මා ඵස්සාදීහි තෙ වඩ්ඪිතබ්බ’’න්ති චොදෙතුං **පරිභොගමයො ඵස්සොති**ආදි ආරද්ධං. තං සබ්බං ඉතරෙන තෙසං අවඩ්ඪනතො පටික්ඛිත්තං. **ලතාවියාති**ආදීනි ‘‘කිරියාය වා භාවනාය වා විනාපි යථා ලතාදීනි සයමෙව වඩ්ඪන්ති, කිං තෙ එවං වඩ්ඪන්තී’’ති චොදනත්ථං වුත්තානි. තථා පනස්ස අවඩ්ඪනතො **න හෙවාති** පටික්ඛිත්තං.

484. **න සමන්නාහරතීති** පඤ්හෙ පටිග්ගාහකානං පරිභොගෙන පුරිමචෙතනා වඩ්ඪති, එවං තං හොති පුඤ්ඤන්ති ලද්ධිවසෙන පටිජානාති. තතො **අනාවට්ටෙන්තස්සාති**ආදීහි පුට්ඨො දායකස්ස චාගචෙතනං සන්ධාය පටික්ඛිපති. තත්ථ **අනාවට්ටෙන්තස්සාති** දානචෙතනාය පුරෙචාරිකෙන ආවජ්ජනෙන භවඞ්ගං අනාවට්ටෙන්තස්ස අපරිවට්ටෙන්තස්ස. **අනාභොගස්සාති** නිරාභොගස්ස. **අසමන්නාහරන්තස්සාති** න සමන්නාහරන්තස්ස. ආවජ්ජනඤ්හි භවඞ්ගං විච්ඡින්දිත්වා අත්තනො ගතමග්ගෙ උප්පජ්ජමානං දානචෙතනං සමන්නාහරති නාම. එවංකිච්චෙන ඉමිනා චිත්තෙන අසමන්නාහරන්තස්ස පුඤ්ඤං හොතීති පුච්ඡති. **අමනසිකරොන්තස්සාති** මනං අකරොන්තස්ස. ආවජ්ජනෙන හි තදනන්තරං උප්පජ්ජමානං මනං කරොති නාම. එවං අකරොන්තස්සාති අත්ථො. උපයොගවචනස්මිඤ්හි එතං භුම්මං. **අචෙතයන්තස්සාති** චෙතනං අනුප්පාදෙන්තස්ස. **අපත්ථෙන්තස්සාති** පත්ථනාසඞ්ඛාතං කුසලච්ඡන්දං අකරොන්තස්ස. **අප්පණිදහන්තස්සාති** දානචෙතනාවසෙන චිත්තං අට්ඨපෙන්තස්සාති අත්ථො. **නනු ආවට්ටෙන්තස්සාති** වාරෙ **ආභොගස්සාති** ආභොගවතො. අථ වා ආභොගා අස්ස, ආභොගස්ස වා අනන්තරං තං පුඤ්ඤං හොතීති අත්ථො.

485. **ද්වින්නං ඵස්සානන්ති**ආදීසුපි එකක්ඛණෙ දායකස්ස ද්වින්නං ඵස්සාදීනං අභාවා පටික්ඛිපති, දායකස්ස ච පරිභුඤ්ජන්තස්ස චාති උභින්නං ඵස්සාදයො සන්ධාය පටිජානාති. අපිචස්ස පඤ්චන්නං විඤ්ඤාණානං සමොධානං හොතීති ලද්ධි, තස්සාපි වසෙන පටිජානාති. අථ නං සකවාදී පරියායස්ස ද්වාරංපිදහිත්වා උජුවිපච්චනීකවසෙන චොදෙතුං **කුසලාදිපඤ්හං** පුච්ඡති. තත්‍රාපි කුසලාකුසලානං එකස්සෙකක්ඛණෙ සම්පයොගාභාවං සන්ධාය පටික්ඛිපති. පරිභොගමයං පන චිත්තවිප්පයුත්තං උප්පජ්ජතීති ලද්ධියා පටිජානාති. අථ නං සකවාදී සුත්තෙන නිග්ගණ්හාති.

486. සුත්තසාධනෙ ආරාමරොපකාදීනං අනුස්සරණපටිසඞ්ඛරණාදිවසෙන අන්තරන්තරා උප්පජ්ජමානං පුඤ්ඤං සන්ධාය **සදා පුඤ්ඤං පවඩ්ඪතීති** වුත්තං. **අප්පමාණො තස්ස පුඤ්ඤාභිසන්දොති** ඉදං අප්පමාණවිහාරිනො දින්නපච්චයත්තා ච ‘‘එවරූපො මෙ චීවරං පරිභුඤ්ජතී’’ති අනුමොදනවසෙන ච වුත්තං. තං සො **පරිභොගමය**න්ති සල්ලක්ඛෙති. යස්මා පන පටිග්ගාහකෙන පටිග්ගහෙත්වා අපරිභුත්තෙපි දෙය්‍යධම්මෙ පුඤ්ඤං හොතියෙව, තස්මා සකවාදීවාදොව බලවා, තත්ථ පටිග්ගාහකෙන පටිග්ගහිතෙති අත්ථො දට්ඨබ්බො. සෙසං උත්තානත්ථමෙවාති.

පරිභොගමයපුඤ්ඤකථාවණ්ණනා.

6. ඉතොදින්නකථාවණ්ණනා

488-491. ඉදානි ඉතො දින්නකථා නාම හොති. තත්ථ යෙසං ‘‘ඉතො දින්නෙන යාපෙන්ති, පෙතා කාලඞ්කතා තහි’’න්ති (පෙ. ව. 19) වචනං නිස්සාය ‘‘යං ඉතො චීවරාදි දින්නං තෙනෙව යාපෙන්තී’’ති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි රාජගිරිකසිද්ධත්ථිකානං; තෙ සන්ධාය **ඉතො දින්නෙනාති** පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස . පුන චීවරාදිවසෙන අනුයුත්තො පටික්ඛිපති. **අඤ්ඤො අඤ්ඤස්ස කාරකොති** අඤ්ඤස්ස විපාකදායකානං කම්මානං අඤ්ඤො කාරකො, න අත්තනාව අත්තනො කම්මං කරොතීති වුත්තං හොති. එවං පුට්ඨො පන ඉතරො සුත්තවිරොධභයෙන පටික්ඛිපති. **දානං දෙන්ත**න්ති දානං දදමානං දිස්වාති අත්ථො. තත්ථ යස්මා අත්තනො අනුමොදිතත්තා ච තෙසං තත්ථ භොගා

උප්පජ්ජන්ති, තස්මාස්ස ඉමිනා කාරණෙන ලද්ධිං පතිට්ඨපෙන්තස්සාපි අප්පතිට්ඨිතාව හොති. න හි තෙ ඉතො දින්නෙනෙව වත්ථුනා යාපෙන්ති. සෙසෙසුපි සුත්තසාධනෙසු එසෙව නයොති.

ඉතො දින්නකථාවණ්ණනා.

7. පථවීකම්මවිපාකොතිකථාවණ්ණනා

492. ඉදානි පථවී කම්මවිපාකොතිකථා නාම හොති. තත්ථ යස්මා ''අත්ථි ඉස්සරියසංවත්තනියං කම්මං, ආධිපච්චසංවත්තනියං කම්ම''න්ති එත්ථ ඉස්සරානං භාවො ඉස්සරියං නාම , අධිපතීනඤ්ච භාවො ආධිපච්චං නාම, පථවිස්සරියආධිපච්චසංවත්තනිකඤ්ච කම්මං අත්ථීති වුත්තං. තස්මා යෙසං ''පථවී කම්මවිපාකො''ති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි අන්ධකානං; තෙ සන්ධාය **පථවීති** පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. **සුඛවෙදනීයා**තිආදි කම්මවිපාකසභාවදස්සනවසෙන වුත්තං. ''ඵස්සො හොති''තිආදිනා නයෙන නිද්දිට්ඨෙසු විපාකෙසු ඵස්සො සුඛවෙදනීයාදිභෙදො හොති. සො ච සඤ්ඤාදයො ච සුඛවෙදනාදීහි සම්පයුත්තා, වෙදනාදයො සඤ්ඤාදීහි, සබ්බෙපි සාරම්මණා, අත්ථි ච නෙසං පුරෙචාරිකආවට්ටනාදිසඞ්ඛාතං ආවජ්ජනං, කම්මපච්චයභූතා චෙතනා, යො තත්ථ ඉට්ඨවිපාකො, තස්ස පත්ථනා, පණිධානවසෙන පවත්තා මූලතණ්හා, කිං තෙ එවරූපා පථවීති පුච්ඡති. ඉතරො පටික්ඛිපති. පටිලොමපුච්ඡාදීනි උත්තානත්ථානෙව.

493. **කම්මවිපාකො පරෙසං සාධාරණොති** පඤ්හෙ ඵස්සාදයො සන්ධාය පටික්ඛිපති, කම්මසමුට්ඨානං රූපඤ්ච පථවීආදීනංයෙව ච සාධාරණභාවං සන්ධාය පටිජානාති. **අසාධාරණමඤ්ඤෙස**න්ති සුත්තං පරසමයතො ආහරිත්වා දස්සිතං. **සබ්බෙ සත්තා පථවිං පරිභුඤ්ජන්තීති** පඤ්හෙ පථවිං අනිස්සිතෙ සන්ධාය පටික්ඛිපති, නිස්සිතෙ සන්ධාය පටිජානාති. **පථවිං අපරිභුඤ්ජිත්වා පරිනිබ්බායන්තීති** පඤ්හෙ ආරුප්පෙ පරිනිබ්බායන්තානං වසෙන පටිජානාති. **කම්මවිපාකං අබෙපෙත්වාති** ඉදං පරසමයවසෙන වුත්තං. කම්මවිපාකඤ්හි බෙපෙත්වාව පරිනිබ්බායන්තීති තෙසං ලද්ධි. සකසමයෙ පන කතොකාසස්ස කම්මස්ස උප්පන්නං විපාකං අබෙපෙත්වා පරිනිබ්බානං නත්ථි. තෙසඤ්ච ලද්ධියා පථවී සාධාරණවිපාකත්තා උප්පන්නවිපාකොයෙව හොති. තං විපාකභාවෙන යීතං අබෙපෙත්වා පරිනිබ්බානං න යුජ්ජතීති චොදෙතුං වට්ටති. ඉතරො ලද්ධිවසෙන පටික්ඛිපති. **චක්කවත්තිසත්තස්ස කම්මවිපාකන්ති** පඤ්හෙ අසාධාරණං ඵස්සාදිං සන්ධාය පටික්ඛිපති, සාධාරණං සන්ධාය පටිජානාති. පථවීසමුද්දසූරියචන්දිමාදයො හි සබ්බෙසං සාධාරණකම්මවිපාකොති තෙසං ලද්ධි.

494. **ඉස්සරියසංවත්තනිය**න්ති එත්ථ ඉස්සරියං නාම බහුධනතා. ආධිපච්චං නාම සෙසජනෙ අත්තනො වසෙ වත්තෙත්වා තෙහි ගරුකාතබ්බට්ඨෙන අධිපතිභාවො. තත්ථ කම්මං පටිලාභවසෙන තංසංවත්තනිකං නාම හොති, න ජනකවසෙන. තස්මා විපාකභාවෙ අසාධකමෙතන්ති.

පථවී කම්මවිපාකොතිකථාවණ්ණනා.

8. ජරාමරණං විපාකොතිකථාවණ්ණනා

495. ඉදානි ජරාමරණං විපාකොතිකථා නාම හොති. තත්ථ යෙසං ''අත්ථි දුබ්බණ්ණසංවත්තනියං කම්මං අප්පායුකසංවත්තනියං කම්ම''න්ති එත්ථ දුබ්බණ්ණතා නාම ජරා. අප්පායුකතා නාම මරණං. තංසංවත්තනියඤ්ච කම්මං අත්ථි. තස්මා ජරාමරණං විපාකොති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි අන්ධකානං; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. පටිලොමපඤ්හෙ **අනාරම්මණන්ති** රූපධම්මානං තාව අනාරම්මණමෙව, අරූපානං පන ජරාමරණං සම්පයොගලක්ඛණාභාවා අනාරම්මණමෙව.

496. **අකුසලානං ධම්මානං ජරාමරණං අකුසලානං ධම්මානං විපාකොති** පඤ්හෙ ජරාමරණෙන නාම අනිට්ඨවිපාකෙන භවිතබ්බන්ති ලද්ධියා පටිජානාති . තෙනෙව කාරණෙන කුසලානං ධම්මානං ජරාමරණස්ස කුසලවිපාකතං පටික්ඛිපති. පරතො චස්ස අකුසලවිපාකතඤ්ඤෙව පටිජානාති.

කුසලානඤ්ච අකුසලානඤ්චාති පුච්ඡාවසෙන එකතො කතං, එකක්ඛණෙ පන තං නත්ථි. අබ්‍යාකතානං අවිපාකානං ජරාමරණං විපාකොති වත්තබ්බතාය පරියායො නත්ථි, තස්මා අබ්‍යාකතවසෙන **පුච්ඡා න කතා.**

497. **දුබ්බණ්ණසංවත්තනිය**න්ති එත්ථ දුබ්බණ්ණියං නාම අපරිසුද්ධවණ්ණතා. අප්පායුකතා නාම ආයුනො චිරං පවත්තිතුං අසමත්ථතා. තත්ථ අකුසලකම්මං කම්මසමුට්ඨානස්ස දුබ්බණ්ණරූපස්ස කම්මපච්චයො හොති, අසඤ්ඤසත්තා පනස්ස තංවිපාකො න හොති. උතුසමුට්ඨානාදීනො පන තංපටිලාභවසෙන ආයුනො ච උපච්ඡෙදකවසෙන පච්චයො හොති. එවමෙතං පරියායෙන තංසංවත්තනිකං නාම හොති, න විපාකඵස්සාදීනං විය ජනකවසෙන, තස්මා විපාකභාවෙ අසාධකං. සෙසමෙත්ථ හෙට්ඨා වුත්තසදිසමෙවාති.

ජරාමරණං විපාකොතිකථාවණ්ණනා.

9. අරියධම්මවිපාකකථාවණ්ණනා

498. ඉදානි අරියධම්මවිපාකකථා නාම හොති. තත්ථ යෙසං කිලෙසප්පහානමත්තමෙව සාමඤ්ඤඵලං, න චිත්තචෙතසිකා ධම්මාති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි අන්ධකානං; තෙ සන්ධාය **නත්ථි අරියධම්මවිපාකොති** පුච්ඡා සකවාදිස්ස. තත්ථ **අරියධම්මවිපාකොති** මග්ගසඞ්ඛාතස්ස අරියධම්මස්ස විපාකො. කිලෙසක්ඛයමත්තං අරියඵලන්ති ලද්ධියා පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. **සාමඤ්ඤන්ති** සමණභාවො, මග්ගස්සෙතං නාමං. ''සාමඤ්ඤඤ්ච වො, භික්ඛවෙ, දෙසෙස්සාමි සාමඤ්ඤඵලඤ්චා''ති හි වුත්තං. බ්‍රහ්මඤ්ඤෙපි එසෙව නයො.

සොතාපත්තිඵලං න විපාකොතිආදීසු සොතාපත්තිමග්ගාදීනං අපචයගාමිතං සන්ධාය අරියඵලානං නවිපාකභාවං පටිජානාති, දානඵලාදීනං පටික්ඛිපති . සො හි ආචයගාමිත්තිකස්ස එවං අත්ථං ධාරෙති – විපාකසඞ්ඛාතං ආචයං ගච්ඡන්ති, තං වා ආචිනන්තා ගච්ඡන්තීති ආචයගාමිනො, විපාකං අපචිනන්තා ගච්ඡන්තීති අපචයගාමිනොති. තස්මා එවං පටිජානාති ච පටික්ඛිපති ච.

500. **කාමාවචරං කුසලං සවිපාකං ආචයගාමීති**ආදිකා පුච්ඡා පරවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ච පටික්ඛෙපො ච සකවාදිස්ස. ලොකියඤ්හි කුසලං විපාකචුතිපටිසන්ධියො චෙව වට්ටඤ්ච ආචිනන්තං ගච්ඡතීති ආචයගාමී. ලොකුත්තරකුසලං චුතිපටිසන්ධියො චෙව වට්ටඤ්ච අපචිනන්තං ගච්ඡතීති අපචයගාමී. එවමෙතං සවිපාකමෙව හොති, න අපචයගාමිවචනමත්තෙන අවිපාකං. ඉමමත්ථං සන්ධායෙත්ථ සකවාදිනො පටිඤ්ඤා ච පටික්ඛෙපො ච වෙදිතබ්බාති.

අරියධම්මවිපාකකථාවණ්ණනා.

10. විපාකො විපාකධම්මධම්මොතිකථාවණ්ණනා

501. ඉදානි විපාකො විපාකධම්මධම්මොතිකථා නාම හොති. තත්ථ යස්මා විපාකො විපාකස්ස අඤ්ඤමඤ්ඤාදිපච්චයවසෙන පච්චයො හොති, තස්මා විපාකොපි විපාකධම්මධම්මොති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි අන්ධකානං; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. **තස්ස විපාකොති** තස්ස විපාකධම්මධම්මස්ස විපාකස්ස යො විපාකො, සොපි තෙ විපාකධම්මධම්මො හොතීති පුච්ඡති. ඉතරො ආයතිං විපාකදානාභාවං සන්ධාය පටික්ඛිපති. දුතියං පුට්ඨො තප්පච්චයාපි අඤ්ඤස්ස විපාකස්ස උප්පත්තිං සන්ධාය පටිජානාති. එවං සන්තෙ පනස්ස කුසලාකුසලස්ස විය තස්සාපි විපාකස්ස විපාකො, තස්සාපි විපාකොති වට්ටානුපච්ඡෙදො ආපජ්ජතීති පුට්ඨො සමයවිරොධභයෙන පටික්ඛිපති.

විපාකොති වාතිආදිම්හි වචනසාධනෙ පන යදි විපාකස්ස විපාකධම්මධම්මෙන එකත්ථතා භවෙය්‍ය, කුසලාකුසලබ්‍යාකතානං එකත්ථතං ආපජ්ජෙය්‍යාති පටික්ඛිපති. **විපාකො ච විපාකධම්මධම්මො චාති** එත්ථ අයං අධිප්පායො – සො හි චතූසු විපාකක්ඛන්ධෙසු එකෙකං අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයාදීසු පච්චයට්ඨෙන විපාකධම්මධම්මතං පච්චයුප්පන්නට්ඨෙන ච විපාකං මඤ්ඤමානො ''විපාකො විපාකධම්මධම්මො''ති පුට්ඨො ආමන්තාති පටිජානාති. අථ නං සකවාදී ''යස්මා තයා එකක්ඛණෙ චතූසු ඛන්ධෙසු විපාකො විපාකධම්මධම්මොපි අනුඤ්ඤාතො, තස්මා තෙසං සහගතාදිභාවො ආපජ්ජතී''ති චොදෙතුං එවමාහ. ඉතරො කුසලාකුසලසඞ්ඛාතං විපාකධම්මධම්මං සන්ධාය පටික්ඛිපති. **තඤ්ඤෙව අකුසලන්ති** යදි තෙ විපාකො විපාකධම්මධම්මො, යො අකුසලවිපාකො, සො අකුසලං ආපජ්ජති. කස්මා? විපාකධම්මධම්මෙන එකත්තා. **තඤ්ඤෙව කුසලන්ති**ආදීසුපි එසෙව නයො.

502. **අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයාති** ඉදං සහජාතානං පච්චයමත්තවසෙන වුත්තං, තස්මා අසාධකං. මහාභූතානම්පි ච අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයතා වුත්තා, න ච තානි විපාකානි, න ච විපාකධම්මධම්මානීති.

විපාකො විපාකධම්මධම්මොතිකථාවණ්ණනා.

සත්තමො වග්ගො.

8. අට්ඨමවග්ගො

1. ඡගතිකථාවණ්ණනා

503-504. ඉදානි ඡගතිකථා නාම හොති. තත්ථ අසුරකායෙන සද්ධිං ඡගතියොති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි අන්ධකානඤ්චෙව උත්තරාපථකානඤ්ච; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං සකවාදී ''පඤ්ච ඛො පනිමා, සාරිපුත්ත, ගතියො''ති (ම. නි. 1.153) ලොමහංසනපරියායෙ පරිච්ඡින්නානං ගතීනං වසෙන චොදෙතුං **නනු පඤ්ච ගතියොති**ආදිමාහ. ඉතරො සුත්තවිරොධභයෙන පටිජානාති. කස්මා පන සකවාදී ඡ ගතියො න සම්පටිච්ඡති, නනු ''චතූහාපායෙහි ච විප්පමුත්තො''ති එත්ථ අසුරකායොපි ගහිතොති. සච්චං ගහිතො, න පනෙසා ගති. කස්මා? විසුං අභාවතො. අසුරකායස්මිඤ්හි කාලකඤ්චිකා අසුරා පෙතගතියා සඞ්ගහිතා , වෙපචිත්තිපරිසා දෙවගතියා, අසුරකායොති විසුං එකා ගති නාම නත්ථි.

ඉදානි එතමෙව අත්ථං දස්සෙතුං **නනු කාලකඤ්චිකාති**ආදි ආරද්ධං. තත්ථ **සමානවණ්ණාති** සදිසරූපසණ්ඨානා බීභච්ඡා විරූපා දුද්දස්සිකා. **සමානභොගාති** සදිසමෙථුනසමාචාරා. **සමානාහාරාති** සදිසඛෙළසිඞ්ඝාණිකපුබ්බලොහිතාදිආහාරා. **සමානායුකාති** සදිසආයුපරිච්ඡෙදා. **ආවාහවිවාහන්ති** කඤ්ඤාගහණඤ්චෙව කඤ්ඤාදානඤ්ච. සුක්කපක්ඛෙ **සමානවණ්ණාති** සදිසරූපසණ්ඨානා අභිරූපා පාසාදිකා දස්සනීයා පභාසම්පන්නා. **සමානභොගාති** සදිසපඤ්චකාමගුණභොගා. **සමානාහාරාති** සදිසසුධාභොජනාදිආහාරා. සෙසං වුත්තනයමෙව. **නනු අත්ථි අසුරකායොති** ඉදං අසුරකායස්සෙව සාධකං. තස්ස පන විසුං ගතිපරිච්ඡෙදාභාවෙන න ගතිසාධකන්ති.

ඡගතිකථාවණ්ණනා.

2. අන්තරාභවකථාවණ්ණනා

505. ඉදානි අන්තරාභවකථා නාම හොති. තත්ථ යෙසං ''අන්තරා පරිනිබ්බායී''ති සුත්තපදං අයොනිසො ගහෙත්වා ''අන්තරාභවො නාම අත්ථි, යත්ථ සත්තො දිබ්බචක්ඛුකො විය අදිබ්බචක්ඛුකො, ඉද්ධිමා විය අනිද්ධිමා මාතාපිතිසමාගමඤ්චෙව උතුසමයඤ්ච ඔලොකයමානො සත්තාහං වා අතිරෙකසත්තාහං වා තිට්ඨතී''ති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි පුබ්බසෙලියානඤ්චෙව සම්මිතියානඤ්ච; තෙ සන්ධාය **අත්ථීති** පුච්ඡා සකවාදිස්ස, ලද්ධියං ඨත්වා පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං යෙ ච භගවතා තයො භවා වුත්තා, තෙසං වසෙන චොදෙතුං **කාමභවොති**ආදිමාහ. තත්‍රායං අධිප්පායො – යදි තෙ අන්තරාභවො නාම කොචි භවො අත්ථි, තෙන කාමභවාදීනංයෙව අඤ්ඤතරෙන භවිතබ්බං පඤ්චවොකාරභවාදිනා විය, තෙන තං පුච්ඡාමි – ''කිං තෙ අයං අන්තරාභවො නාම කාමභවො, උදාහු රූපභවො අරූපභවො වා''ති? ඉතරො තථා අනිච්ඡන්තො සබ්බං පටික්ඛිපති. **කාමභවස්ස චාති**ආදි යදි අන්තරාභවො නාම අත්ථි, ඉමෙසං භවානං අන්තරා ද්වින්නං සීමානං සීමන්තරිකා විය භවෙය්‍යාති චොදෙතුං ආරද්ධං. පරවාදී පන තථා අනිච්ඡන්තො සබ්බපඤ්හෙ පටික්ඛිපති කෙවලං ලද්ධියා, න සහධම්මෙන. තෙනෙව නං සකවාදී 'නො වත රෙ'ති පටිසෙධෙති.

506. **පඤ්චමී සා යොනීති**ආදීනිපි යථාපරිච්ඡින්නයොනිආදීසු සො සමොධානං න ගච්ඡති, අථ තෙන තතො තතො අතිරෙකෙන භවිතබ්බන්ති චොදෙතුං වුත්තානි. **අන්තරාභවූපගං කම්මන්ති** යදි සොපි එකො භවො, යථා කාමභවූපගාදීනි කම්මානි අත්ථීති සත්ථාරා විභජිත්වා දස්සිතානි, එවං තදුපගෙනාපි කම්මෙන භවිතබ්බන්ති චොදනත්ථං වුත්තං. යස්මා පන පරසමයෙ අන්තරාභවූපගං නාම පාටියෙක්කං කම්මං නත්ථි, යං යං භවං උපපජ්ජිස්සති, තදුපගෙනෙව කම්මෙන අන්තරාභවෙ නිබ්බත්තතීති තෙසං ලද්ධි, තස්මා 'නහෙව'න්ති පටික්ඛිත්තං. **අත්ථි අන්තරාභවූපගා සත්තාති** පුට්ඨොපි කාමභවූපගායෙව නාම තෙති ලද්ධියා පටික්ඛිපති. **ජායන්තීති**ආදීනි පුට්ඨොපි තත්ථ ජාතිජරාමරණානි චෙව චුතිපටිසන්ධිපරම්පරඤ්ච අනිච්ඡන්තො පටික්ඛිපති. රූපාදිවසෙන පුට්ඨොපි යස්මා අන්තරාභවසත්තස්ස අනිදස්සනං රූපං, වෙදනාදයොපි අඤ්ඤෙසං විය න ඔළාරිකාති තස්ස ලද්ධි, තස්මා පටික්ඛිපති. ඉමිනාව කාරණෙන පඤ්චවොකාරභවභාවෙපි පටික්ඛෙපො වෙදිතබ්බො.

507. ඉදානි **කාමභවො භවො ගතීති**ආදි භවසංසන්දනං නාම හොති. තත්‍රායං අධිප්පායො – යදි තෙ අන්තරාභවො නාම කොචි භවො භවෙය්‍ය, යථා කාමභවාදීසු භවගතිආදිභෙදො ලබ්භති, තථා තත්‍රාපි ලබ්භෙථ. යථා වා තත්ථ න ලබ්භති, තථා ඉමෙසුපි න ලබ්භෙථ. සමානස්මිඤ්හි භවභාවෙ එතෙස්වෙවෙස විභාගො අත්ථි, න ඉතරස්මින්ති කො එත්ථ විසෙසහෙතූති. ඉතරො පුන ලද්ධිමත්තවසෙන තං තං පටිජානාති චෙව පටික්ඛිපති ච.

508. **සබ්බෙසඤ්ඤෙව සත්තානං අත්ථි අන්තරාභවොති** පුට්ඨො යස්මා නිරයූපගඅසඤ්ඤසත්තූපගඅරූපූපගානං අන්තරාභවං න ඉච්ඡති, තස්මා පටික්ඛිපති. තෙනෙව කාරණෙන පටිලොමෙ පටිජානාති. **ආනන්තරියස්සාති**ආදි යෙසං සො අන්තරාභවං න ඉච්ඡති, තෙ තාව විභජිත්වා දස්සෙතුං වුත්තං. තං සබ්බං පාළිඅනුසාරෙනෙව වෙදිතබ්බං සද්ධිං සුත්තසාධනෙනාති.

අන්තරාභවකථාවණ්ණනා.

3. කාමගුණකථාවණ්ණනා

510. ඉදානි කාමගුණකථා නාම හොති. තත්ථ සකසමයෙ තාව **කාමධාතූ**ති වත්ථුකාමාපි වුච්චන්ති – කිලෙසකාමාපි කාමභවොපි. එතෙසු හි වත්ථුකාමා කමනීයට්ඨෙන කාමා, සභාවනිස්සත්තසුඤ්ඤතට්ඨෙන ධාතූති කාමධාතු. කිලෙසකාමා කමනීයට්ඨෙන චෙව කමනට්ඨෙන ච කාමා, යථාවුත්තෙනෙවත්ථෙන ධාතූති කාමධාතු. කාමභවො කමනීයට්ඨෙන කමනට්ඨෙන වත්ථුකාමපවත්තිදෙසට්ඨෙනාති තීහි කාරණෙහි කාමො, යථාවුත්තෙනෙවත්ථෙන ධාතූති කාමධාතු. පරසමයෙ පන – ''පඤ්චිමෙ, භික්ඛවෙ, කාමගුණා''ති වචනමත්තං නිස්සාය පඤ්චෙව කාමගුණා කාමධාතූති ගහිතං. තස්මා යෙසං අයං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි එතරහි පුබ්බසෙලියානං; තෙ සන්ධාය කාමධාතුනානත්තං බොධෙතුං **පඤ්චෙවාති** පුච්ඡා සකවාදිස්ස, ලද්ධිවසෙන පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. **ននු අත්ථීති**ආදි කිලෙසකාමදස්සනත්ථං වුත්තං. තත්ථ **තප්පටිසංයුත්තොති** කාමගුණපටිසංයුත්තො, කාමගුණාරම්මණොති අත්ථො. **නො ච වත රෙ වත්තබ්බෙ පඤ්චෙවාති** ඉමෙසු තප්පටිසංයුත්තඡන්දාදීසු සති පඤ්චෙව කාමගුණා කාමධාතූති න වත්තබ්බං. එතෙපි හි ඡන්දාදයො කමනීයට්ඨෙන කාමා ච ධාතු චාතිපි කාමධාතු. කමනට්ඨෙන කාමසඞ්ඛාතා ධාතූතිපි කාමධාතූති අත්ථො.

මනුස්සානං චක්ඛුන්තිආදි වත්ථුකාමදස්සනත්ථං වුත්තං. තත්ථ පරවාදී ඡන්නම්පි ආයතනානං වත්ථුකාමභාවෙන නකාමධාතුභාවං පටික්ඛිපිත්වා පුන මනොති පුට්ඨො මහග්ගතලොකුත්තරං සන්ධාය නකාමධාතුභාවං පටිජානාති. යස්මා පන සබ්බොපි තෙභූමකමනො කාමධාතුයෙව, තස්මා නං සකවාදී සුත්තෙන නිග්ගණ්හාති.

511. **කාමගුණා භවොති**ආදි භවස්ස කාමධාතුභාවදස්සනත්ථං වුත්තං. යස්මා පන කාමගුණමත්තෙ භවොති වොහාරො නත්ථි, තස්මා පරවාදී නහෙවාති පටික්ඛිපති. **කාමගුණූපගං කම්ම**න්තිආදි සබ්බං කාමගුණමත්තස්ස නකාමධාතුභාවදස්සනත්ථං වුත්තං. කාමධාතුසඞ්ඛාතකාමභවූපගමෙව හි කම්මං අත්ථි, කාමභවූපගා එව ච සත්තා හොන්ති. තත්ථ ජායන්ති ජීයන්ති මීයන්ති චවන්ති උපපජ්ජන්ති, න කාමගුණෙසූති ඉමිනා උපායෙන සබ්බත්ථ අත්ථො වෙදිතබ්බොති.

කාමගුණකථාවණ්ණනා.

4. කාමකථාවණ්ණනා

513-514. ඉදානි කාමකථා නාම හොති. තත්ථ යෙසං ''පඤ්චිමෙ, භික්ඛවෙ, කාමගුණා''ති වචනමත්තං නිස්සාය රූපායතනාදීනි පඤ්චෙවායතනානි කාමාති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි පුබ්බසෙලියානං; තෙසං කිලෙසකාමස්සෙව නිප්පරියායෙන කාමභාවං දස්සෙතුං **පඤ්චෙවාති** පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. සෙසමෙත්ථ උත්තානත්ථමෙවාති.

කාමකථාවණ්ණනා.

5. රූපධාතුකථාවණ්ණනා

515-516. ඉදානි රූපධාතුකථා නාම හොති. තත්ථ ''රූපිනො ධම්මා රූපධාතු නාමා''ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි අන්ධකානං; තෙ සන්ධාය **රූපිනොති** පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං සකවාදී යස්මා රූපධාතු නාම රූපභවො, න රූපමත්තමෙව, තස්මා තෙනත්ථෙන චොදෙතුං **රූපධාතූ**තිආදිමාහ. තං සබ්බං කාමගුණකථායං වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං. **සාව කාමධාතූති** පුට්ඨො භූමිපරිච්ඡෙදෙන විරොධං පස්සමානො පටික්ඛිපති. පුන දළ්හං කත්වා පුට්ඨො අත්තනො ලද්ධිවසෙන පටිජානාති. එවං සන්තෙ පන ද්වීහි භවෙහි සමන්නාගතතා ආපජ්ජති, තෙන තං සකවාදී **කාමභවෙන චාති** ආදිමාහ. ඉතරො එකස්ස ද්වීහි සමන්නාගතාභාවතො පටික්ඛිපතීති.

රූපධාතුකථාවණ්ණනා.

6. අරූපධාතුකථාවණ්ණනා

517-518. අරූපධාතුකථායපි ඉමිනාවුපායෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො. අරූපධම්මෙසු පන වෙදනාක්ඛන්ධමෙව ගහෙත්වා වෙදනා භවොතිආදිනා නයෙනෙත්ථ දෙසනා කතා. තත්ථ කිං තෙ අරූපිනො ධම්මාති සඞ්ඛං ගතා වෙදනාදීසු අඤ්ඤතරා හොතීති එවමත්ථො දට්ඨබ්බො. සෙසං හෙට්ඨා වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බන්ති.

අරූපධාතුකථාවණ්ණනා.

7. රූපධාතුයා ආයතනකථාවණ්ණනා

519. ඉදානි රූපධාතුයා ආයතනකථා නාම හොති. තත්ථ යෙසං ‘‘රූපී මනොමයො සබ්බඞ්ගපච්චඞ්ගී අහීනින්ද්‍රියො’’ති (දී. නි. 1.87) සුත්තං නිස්සාය බ්‍රහ්මකායිකානං ඝානාදිනිමිත්තානිපි ආයතනානෙවාති කප්පෙත්වා සළායතනිකො තෙසං අත්තභාවොති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි අන්ධකානඤ්චෙව සම්මිතියානඤ්ච; තෙ සන්ධාය **සළායතනිකොති** පුච්ඡා සකවාදිස්ස, ලද්ධිවසෙන පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං යං තත්ථ ආයතනං නත්ථි, තස්ස වසෙන චොදෙතුං **අත්ථි තත්ථ ඝානායතනන්ති**ආදි ආරද්ධං. තතො පරවාදී යං තත්ථ අජ්ඣත්තිකානං තිණ්ණං ආයතනානං ඝානාදිකං සණ්ඨානනිමිත්තං තදෙව ආයතනන්ති ලද්ධියා පටිජානාති. බාහිරානං ගන්ධායතනාදීනං වසෙන පුට්ඨො ඝානප්පසාදාදයො තත්ථ න ඉච්ඡති, තස්මා තෙසං ගොචරං පටිසෙධෙන්තො පටික්ඛිපති. පටිලොමපඤ්හසංසන්දනපඤ්හෙසුපි ඉමිනාවුපායෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො.

521. අත්ථි තත්ථ ඝානායතනං අත්ථි ගන්ධායතනං තෙන ඝානෙන තං ගන්ධං ඝායතීති තස්මිංයෙව පරසමයෙ එකච්චෙ ආචරියෙ සන්ධාය වුත්තං. තෙ කිර තත්ථ ඡ අජ්ඣත්තිකානි ආයතනානි පරිපුණ්ණානි ඉච්ඡන්ති, ආයතනෙන ච නාම සකිච්චකෙන භවිතබ්බන්ති තෙහි ඝානාදීහි තෙ ගන්ධාදයො ඝායන්ති ඝායන්ති ඵුසන්තීතිපි ඉච්ඡන්ති. තං ලද්ධිං සන්ධාය පරවාදී ආමන්තාති පටිජානාති.

522. **අත්ථි තත්ථ මූලගන්ධොති**ආදීනි පන පුට්ඨො අත්ථිභාවං සාධෙතුං අසක්කොන්තො පටික්ඛිපති. **නනු අත්ථි තත්ථ ඝානනිමිත්තන්ති**ආදි සණ්ඨානමත්තස්සෙව සාධකං, න ආයතනස්ස, තස්මා උදාහටම්පි අනුදාහටසදිසමෙවාති.

රූපධාතුයා ආයතනකථාවණ්ණනා.

8. අරූපෙ රූපකථාවණ්ණනා

524-526. ඉදානි අරූපෙ රූපකථා නාම හොති. තත්ථ යෙසං ‘‘විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූප’’න්ති වචනතො ආරුප්පභවෙපි ඔළාරිකරූපා නිස්සටං සුඛුමරූපං අත්ථීති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි අන්ධකානං; තෙ සන්ධාය **අත්ථි රූපන්ති** පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. සෙසමෙත්ථ උත්තානත්ථමෙවාති.

අරූපෙ රූපකථාවණ්ණනා.

9. රූපං කම්මන්තිකථාවණ්ණනා

527-537. ඉදානි රූපං කම්මන්තිකථා නාම හොති. තත්ථ යෙසං කායවචීවිඤ්ඤත්තිසඞ්ඛාතං රූපමෙව කායකම්මං වචීකම්මං නාම, තඤ්ච කුසලසමුට්ඨානං කුසලං, අකුසලසමුට්ඨානං අකුසලන්ති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි මහිසාසකානඤ්චෙව සම්මිතියානඤ්ච; තෙ සන්ධාය **කුසලෙන චිත්තෙන සමුට්ඨිතන්ති** පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං සචෙ තං කුසලං, ය්වායං සාරම්මණාදිභෙදො කුසලස්ස ලබ්භති, අත්ථි තෙ සො තස්සාති චොදෙතුං **සාරම්මණන්ති**ආදි ආරද්ධං. තත්ථ **පත්ථනා පණිධීති** චෙතනායෙවෙතං වෙවචනං. කුසලචෙතනායෙව හි පකප්පයමානා පත්ථනාති. පකප්පනවසෙන ඨිතත්තා පණිධීති ච වුච්චති. පරතො පන **කුසලෙන චිත්තෙන සමුට්ඨිතා වෙදනා සඤ්ඤා චෙතනා සද්ධාති**ආදීසු වෙදනාදීනඤ්ඤෙව චෙත්ථ පත්ථනා පණිධීති ලබ්භති, න චෙතනාය. කස්මා? ද්වින්නං චෙතනානං එකතො අභාවා, සොතපතිතත්තා පන එවං තන්ති ගතාති වෙදිතබ්බා. **රූපායතනන්ති**ආදි පුරිමවාරෙ ‘‘සබ්බන්තං කුසල’’න්ති සංඛිත්තස්ස පභෙදදස්සනත්ථං වුත්තං . සෙසා සංසන්දනනයා, වචීකම්මකථා ‘‘අකුසලෙන චිත්තෙන සමුට්ඨිත’’න්තිආදිවිධානඤ්ච සබ්බං පාළිඅනුසාරෙනෙව වෙදිතබ්බං. **අසුචීති** පනෙත්ථ සුක්කං අධිප්පෙතං. සුත්තසාධනං උත්තානත්ථමෙව.

රූපං කම්මන්තිකථාවණ්ණනා.

10. ජීවිතින්ද්‍රියකථාවණ්ණනා

540. ඉදානි ජීවිතින්ද්‍රියකථා නාම හොති. තත්ථ යෙසං ජීවිතින්ද්‍රියං නාම චිත්තවිප්පයුත්තො අරූපධම්මො, තස්මා රූපජීවිතින්ද්‍රියං නත්ථීති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි පුබ්බසෙලියානඤ්චෙව සම්මිතියානඤ්ච; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. **නත්ථි රූපීනං ධම්මානං ආයූති** පඤ්හෙ උපාදින්නරූපානම්පි තිණකට්ඨාදීනම්පි සන්තානවසෙන පවත්තිමෙව ආයු ඨිති යපනා යාපනා ඉරියනා වත්තනා පාලනාති ඉච්ඡති, තස්මා පටික්ඛිපති. **අත්ථීති** පඤ්හෙපි ඉමිනා කාරණෙන පටිජානාති. **අත්ථි අරූපජීවිතින්ද්‍රියන්ති** පඤ්හෙ අරූපධම්මානං චිත්තවිප්පයුත්තං ජීවිතින්ද්‍රියසන්තානං නාම අත්ථීති ඉච්ඡති, තස්මා පටිජානාති.

541. **රූපීනං ධම්මානං ආයු අරූපජීවිතින්ද්‍රියන්ති** පඤ්හෙ සත්තසන්තානෙ රූපිනො වා හොන්තු අරූපිනො වා, සබ්බෙසං චිත්තවිප්පයුත්තං අරූපජීවිතින්ද්‍රියමෙව ඉච්ඡති, තස්මා පටිජානාති.

542. නිරොධසමාපන්නපඤ්හෙසුපි චිත්තවිප්පයුත්තං අරූපජීවිතමෙව සන්ධාය පටික්ඛිපති ච පටිජානාති ච. සකවාදී පන තං අසම්පටිච්ඡන්තො යං අරූපපවත්තෙ අසති අත්ථි, රූපෙන තෙන භවිතබ්බන්ති චොදෙතුං **හඤ්චී**තිආදිමාහ. සඞ්ඛාරක්ඛන්ධපඤ්හෙ ඵස්සාදිසඞ්ඛාරක්ඛන්ධං සන්ධාය පටික්ඛිපති, කායකම්මාදිසඞ්ඛාරක්ඛන්ධං සන්ධාය පටිජානාති. කායවිඤ්ඤත්ති වචීවිඤ්ඤත්ති සම්මාවාචා සම්මාකම්මන්තො ජීවිතින්ද්‍රියන්ති එවමාදයොපි ධම්මා සඞ්ඛාරක්ඛන්ධපරියාපන්නාතිස්ස ලද්ධි. සකවාදී පන තං අසම්පටිච්ඡන්තො යදි නිරුද්ධෙපි අරූපපවත්තෙ සඞ්ඛාරක්ඛන්ධො අත්ථි, චතුන්නම්පි ඛන්ධානං අත්ථිතා හොතූති චොදෙතුං **අත්ථි වෙදනාක්ඛන්ධො**ති ආදිමාහ. ඉතරො අන්තොසමාපත්තිං සන්ධාය පටික්ඛිපති, සමාපජ්ජන්තස්ස ච වුට්ඨහන්තස්ස ච පුබ්බාපරභාගං සන්ධාය පටිජානාති.

543. අසඤ්ඤසත්තවාරෙපි එසෙව නයො. තස්ස හි ලද්ධියා අසඤ්ඤසත්තානං පටිසන්ධිකාලෙ චිත්තං උප්පජ්ජිත්වා නිරුජ්ඣති, තෙන සහ චිත්තවිප්පයුත්තඅරූපජීවිතින්ද්‍රියං උප්පජ්ජිත්වා යාවතායුකං පවත්තති. තස්මා තෙසං ජීවිතින්ද්‍රියං නත්ථීති පුට්ඨො පටික්ඛිපති, අත්ථීති පුට්ඨො පටිජානාති. වෙදනාක්ඛන්ධාදයොපි තෙසං පවත්තිවසෙන පටික්ඛිපති, චුතිපටිසන්ධිවසෙන පටිජානාති. සකවාදී පන තං අනිච්ඡන්තො ''සචෙ තත්ථ එකක්ඛණෙපි වෙදනාදයො අත්ථි, පඤ්චවොකාරභවත්තං පාපුණාතී''ති චොදෙතුං **පඤ්චවොකාරභවො**ති ආහ. ඉතරො සුත්තවිරොධභයා පටික්ඛිපති.

544-545. **එකදෙසං භිජ්ජතී**ති පඤ්හෙ සම්පයුත්තං භිජ්ජති, විප්පයුත්තං තිට්ඨතීති තස්ස ලද්ධි, තස්මා පටිජානාති. **ද්වෙ ජීවිතින්ද්‍රියානී**ති පුච්ඡා පරවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා සකවාදිස්ස. රූපාරූපවසෙන හි ද්වෙ ජීවිතින්ද්‍රියානි, තෙහියෙව සත්තො ජීවති, තෙසං භඞ්ගෙන මරතීති වුච්චති. චුතික්ඛණස්මිඤ්හි ද්වෙපි ජීවිතානි සහෙව භිජ්ජන්ති.

ජීවිතින්ද්‍රියකථාවණ්ණනා.

11. කම්මහෙතුකථාවණ්ණනා

546. ඉදානි කම්මහෙතුකථා නාම හොති. තත්ථ යෙන අරහතා පුරිමභවෙ අරහා අබ්භාචික්ඛිතපුබ්බො, සො තස්ස කම්මස්ස හෙතු අරහත්තා පරිහායතීති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි පුබ්බසෙලියානඤ්චෙව සම්මිතියානඤ්ච; තෙ සන්ධාය **කම්මහෙතු**ති පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. සෙසං පරිහානිකථායං වුත්තනයමෙව .

හන්ද හි අරහන්තානං අබ්භාචික්ඛතීති ඉදං යස්ස කම්මස්ස හෙතු පරිහායති, තං සම්පටිච්ඡාපෙතුං වදති. අථ නං සකවාදී තං පක්ඛං පටිජානාපෙත්වා ''යදි එවං යෙහි අරහන්තො න අබ්භාචික්ඛිතපුබ්බා, තෙ සබ්බෙ අරහත්තං පාපුණෙය්‍යු''න්ති චොදෙතුං **යෙ කෙචී**තිආදිමාහ. ඉතරො තස්ස කම්මස්ස අරහත්තං සම්පාපුණනෙ නියාමං අපස්සන්තො පටික්ඛිපති.

කම්මහෙතුකථාවණ්ණනා.

අට්ඨමො වග්ගො.

9. නවමවග්ගො

1. ආනිසංසදස්සාවීකථාවණ්ණනා

547. ඉදානි ආනිසංසදස්සාවීකථා නාම හොති. තත්ථ සකසමයෙ සඞ්ඛාරෙ ආදීනවතො නිබ්බානඤ්ච ආනිසංසතො පස්සන්තස්ස සංයොජනප්පහානං හොතීති නිච්ඡයො. යෙසං පන තෙසු ද්වීසුපි එකංසිකවාදං ගහෙත්වා ''ආනිසංසදස්සාවිනොව සංයොජනප්පහානං හොතී''ති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි අන්ධකානං; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථස්ස ''එකංසිකවාදො තයා ගහිතො, ආදීනවොපි දට්ඨබ්බොයෙවා''ති විභාගදස්සනත්ථං සකවාදී **සඞ්ඛාරෙ**තිආදිමාහ.

සඞ්ඛාරෙ ච අනිච්චතො මනසිකරොති, නිබ්බානෙ ච ආනිසංසදස්සාවී හොතීති පඤ්හස්මිං අයමධිප්පායො – ආනිසංසදස්සාවිස්ස සංයොජනානං පහානං හොතීති තෙසං ලද්ධි. නනු සඞ්ඛාරෙ අනිච්චතො මනසිකරොතො සංයොජනා පහීයන්තීති ච පුට්ඨො ආමන්තාති පටිජානාති. තෙන තෙ සඞ්ඛාරෙ ච අනිච්චතො මනසිකරොති, නිබ්බානෙ ච ආනිසංසදස්සාවී හොතීති ඉදං ආපජ්ජති, කිං සම්පටිච්ඡසි එතන්ති. තතො පරවාදී එකචිත්තක්ඛණං සන්ධාය පටික්ඛිපති, දුතියං පුට්ඨො නානාචිත්තවසෙන පටිජානාති. සකවාදී පනස්ස අධිප්පායං මද්දිත්වා අනිච්චමනසිකාරස්ස ආනිසංසදස්සාවිතාය ච එකතො පටිඤ්ඤාතත්තා **ද්වින්නං ඵස්සානං ද්වින්නං චිත්තානං සමොධානං හොතීති** පුච්ඡති. ඉතරො ද්වින්නං සමොධානං අපස්සන්තො පටික්ඛිපති. **දුක්ඛතො**තිආදිපඤ්හෙසුපි එසෙව නයො. කිං පනෙත්ථ සන්නිට්ඨානං, කිං අනිච්චාදිතො මනසිකරොතො සංයොජනා පහීයන්ති, උදාහු නිබ්බානෙ ආනිසංසදස්සාවිස්ස, උදාහු ද්වෙපි එකතො කරොන්තස්සාති. යදි තාව අනිච්චාදිතො මනසිකරොතො පහානං භවෙය්‍ය, විපස්සනාචිත්තෙනෙව භවෙය්‍ය. අථ ආනිසංසදස්සාවිනො, අනුස්සවවසෙන නිබ්බානෙ ආනිසංසං පස්සන්තස්ස විපස්සනාචිත්තෙනෙව භවෙය්‍ය, අථ ද්වෙපි එකතො කරොන්තස්ස භවෙය්‍ය, ද්වින්නං ඵස්සාදීනං සමොධානං භවෙය්‍ය. යස්මා පන අරියමග්ගක්ඛණෙ අනිච්චාදිමනසිකාරස්ස කිච්චං නිප්ඵත්තිං ගච්ඡති පුන නිච්චතොතිආදිගහණස්ස අනුප්පත්තිධම්මභාවතො, නිබ්බානෙ ච පච්චක්ඛතොව ආනිසංසදස්සනං ඉජ්ඣති, තස්මා කිච්චනිප්ඵත්තිවසෙන අනිච්චාදිතො මනසිකරොතො ආරම්මණං කත්වා පවත්තිවසෙන ච නිබ්බානෙ ආනිසංසදස්සාවිස්ස සංයොජනානං පහානං හොතීති වෙදිතබ්බං.

548. **නිබ්බානෙ සුඛානුපස්සී**ති සුත්තං නිබ්බානෙ සුඛානුපස්සනාදිභාවමෙව සාධෙති, න ආනිසංසදස්සාවිතාමත්තෙන සංයොජනානං පහානං. තස්මා ආහතම්පි අනාහතසදිසමෙවාති.

ආනිසංසදස්සාවීකථාවණ්ණනා.

2. අමතාරම්මණකථාවණ්ණනා

549. ඉදානි අමතාරම්මණකථා නාම හොති. තත්ථ යෙසං ''නිබ්බානං මඤ්ඤතී''තිආදීනං අයොනිසො අත්ථං ගහෙත්වා අමතාරම්මණං සංයොජනං හොතීති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි පුබ්බසෙලියානං, තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං සචෙ අමතාරම්මණං සංයොජනං, අමතස්ස සංයොජනියාදිභාවො ආපජ්ජතීති චොදෙතුං **අමතං සංයොජනිය**න්තිආදිමාහ. ඉතරො සුත්තවිරොධභයෙන සබ්බං පටික්ඛිපති. ඉමිනා උපායෙන සබ්බවාරෙසු අත්ථො වෙදිතබ්බො. **නිබ්බානං නිබ්බානතො**ති ආහටසුත්තං පන දිට්ඨධම්මනිබ්බානං සන්ධාය භාසිතං, තස්මා අසාධකන්ති.

අමතාරම්මණකථාවණ්ණනා.

3. රූපං සාරම්මණන්තිකථාවණ්ණනා

552-553. ඉදානි රූපං සාරම්මණන්තිකථා නාම හොති. තත්ථ රූපං සප්පච්චයට්ඨෙන සාරම්මණං නාම හොති, න අඤ්ඤං ආරම්මණං කරොතීති ආරම්මණපච්චයවසෙන. යෙසං පන අවිසෙසෙන රූපං සාරම්මණන්ති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි උත්තරාපථකානං; තෙ සන්ධාය ආරම්මණත්ථස්ස විභාගදස්සනත්ථං පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. සෙසමෙත්ථ පාළිඅනුසාරෙනෙව වෙදිතබ්බං. **න වත්තබ්බන්ති** පඤ්හෙ ඔලුබ්භාරම්මණං සන්ධාය පටිඤ්ඤා සකවාදිස්ස. දුතියපඤ්හෙපි පච්චයාරම්මණං සන්ධාය පටිඤ්ඤා තස්සෙව. ඉති සප්පච්චයට්ඨෙනෙවෙත්ථ සාරම්මණතා සිද්ධාති.

රූපං සාරම්මණන්තිකථාවණ්ණනා.

4. අනුසයා අනාරම්මණකථාවණ්ණනා

554-556. ඉදානි අනුසයා අනාරම්මණාතිකථා නාම හොති. තත්ථ යෙසං අනුසයා නාම චිත්තවිප්පයුත්තා අහෙතුකා අබ්‍යාකතා, තෙනෙව ච අනාරම්මණාති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි අන්ධකානඤ්චෙව එකච්චානඤ්ච උත්තරාපථකානං; තෙ සන්ධාය **අනුසයාති** පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං අනාරම්මණෙන නාම එවංවිධෙන භවිතබ්බන්ති චොදෙතුං **රූපන්ති**ආදිමාහ. **කාමරාගොති**ආදි කාමරාගානුසයතො අනඤ්ඤත්තා දස්සිතං. **සඞ්ඛාරක්ඛන්ධො අනාරම්මණොති** පඤ්හෙ චිත්තසම්පයුත්තසඞ්ඛාරක්ඛන්ධං සන්ධාය පටික්ඛිපති. අනුසයං ජීවිතින්ද්‍රියං කායකම්මාදිරූපඤ්ච සඞ්ඛාරක්ඛන්ධපරියාපන්නං, තං සන්ධාය පටිජානාති. ඉමිනාවුපායෙන සබ්බවාරෙසු අත්ථො වෙදිතබ්බො. **සානුසයොති** පඤ්හෙ පන අප්පහීනානුසයත්තා සානුසයතා අනුඤ්ඤාතා. න අනුසයානං පවත්තිසබ්භාවා. යො හි අප්පහීනො, න සො අතීතො, නානාගතො, න පච්චුප්පන්නො ච. මග්ගවජ්ඣකිලෙසො පනෙස අප්පහීනත්තාව අත්ථීති වුච්චති. එවරූපස්ස ච ඉදං නාම ආරම්මණන්ති න වත්තබ්බං. තස්මා තං පටික්ඛිත්තං. තං පනෙතං න කෙවලං අනුසයස්ස, රාගාදීනම්පි තාදිසමෙව, තස්මා අනුසයානං අනාරම්මණතාසාධකං න හොතීති.

අනුසයා අනාරම්මණාතිකථාවණ්ණනා.

5. ඤාණං අනාරම්මණන්තිකථාවණ්ණනා

557-558. ඉදානි ඤාණං අනාරම්මණන්තිකථා නාම හොති. තත්ථ යස්මා අරහා චක්ඛුවිඤ්ඤාණසමඞ්ගී ඤාණීති වුච්චති, තස්ස ඤාණස්ස තස්මිං ඛණෙ ආරම්මණං නත්ථි, තස්මා ඤාණං අනාරම්මණන්ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි අන්ධකානං; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. සෙසමෙත්ථ අනුසයකථායං වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බන්ති.

ඤාණං අනාරම්මණන්තිකථාවණ්ණනා.

6. අතීතානාගතාරම්මණකථාවණ්ණනා

559-561. ඉදානි අතීතානාගතාරම්මණකථා නාම හොති. තත්ථ යස්මා අතීතානාගතාරම්මණං නාම නත්ථි, තස්මා තදාරම්මණෙන චිත්තෙන ආරම්මණස්ස නත්ථිතාය අනාරම්මණෙන භවිතබ්බන්ති අතීතං අනාරම්මණන්ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි උත්තරාපථකානං, තෙ සන්ධාය **අතීතාරම්මණ**න්ති පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. සෙසමෙත්ථ යථාපාළිමෙව නිය්‍යාතීති.

අතීතානාගතාරම්මණකථාවණ්ණනා.

7. විතක්කානුපතිතකථාවණ්ණනා

562. ඉදානි විතක්කානුපතිතකථා නාම හොති. තත්ථ විතක්කානුපතිතා නාම දුවිධා – ආරම්මණතො ච සම්පයොගතො ච. තත්ථ අසුකචිත්තං නාම විතක්කස්සාරම්මණං න හොතීති නියමාභාවතො සියා සබ්බං චිත්තං විතක්කානුපතිතං, විතක්කවිප්පයුත්තචිත්තසබ්භාවතො පන න සබ්බං චිත්තං විතක්කානුපතිතං. ඉති ඉමං විභාගං අකත්වා අවිසෙසෙනෙව සබ්බං චිත්තං විතක්කානුපතිතන්ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි උත්තරාපථකානං, තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. සෙසමෙත්ථ පාළිවසෙනෙව නිය්‍යාතීති.

විතක්කානුපතිතකථාවණ්ණනා.

8. විතක්කවිප්ඵාරසද්දකථාවණ්ණනා

563. ඉදානි විතක්කවිප්ඵාරසද්දකථා නාම හොති. තත්ථ යස්මා ‘‘විතක්කවිචාරා වචීසඞ්ඛාරා’’ති වුත්තා, තස්මා සබ්බසො විතක්කයතො විචාරයතො අන්තමසො මනොධාතුපවත්තිකාලෙපි විතක්කවිප්ඵාරො සද්දොයෙවාති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි පුබ්බසෙලියානං; තෙ සන්ධාය **සබ්බසොති** පුච්ඡා සකවාදිස්ස පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං යදි විතක්කවිප්ඵාරමත්තං සද්දො, ඵස්සාදිවිප්ඵාරොපි සද්දො භවෙය්‍යාති චොදෙතුං **සබ්බසො ඵුසයතොති**ආදිමාහ. ඉතරො තාදිසං සුත්තලෙසං අපස්සන්තො පටික්ඛිපති. **විතක්කවිප්ඵාරො සද්දො සොතවිඤ්ඤෙය්‍යොති** විතක්කස්ස විප්ඵාරමත්තමෙව සද්දොති කත්වා පුච්ඡති, න විතක්කවිප්ඵාරසමුට්ඨිතං සුත්තපමත්තානං සද්දං, ඉතරො පටික්ඛිපති. **නනු විතක්කවිප්ඵාරසද්දො න සොතවිඤ්ඤෙය්‍යොති** ඉදං තස්සෙව ලද්ධියා දස්සෙති. සො හි විතක්කවිප්ඵාරමත්තමෙව සද්දං වදති, සො න සොතවිඤ්ඤෙය්‍යොති. ඉතරො පන ‘‘විතක්කවිප්ඵාරසද්දං සුත්වා ආදිසතී’’ ති (දී. නි. 3.148) වචනතො සොතවිඤ්ඤෙය්‍යොවාති වදති.

විතක්කවිප්ඵාරසද්දකථාවණ්ණනා.

9. නයථාචිත්තස්ස වාචාතිකථාවණ්ණනා

564. ඉදානි නයථාචිත්තස්ස වාචාතිකථා නාම හොති. තත්ථ යස්මා කොචි අඤ්ඤං භණිස්සාමීති අඤ්ඤං භණති, තස්මා නයථාචිත්තස්ස වාචා චිත්තානුරූපා චිත්තානුගතිකා න හොති, විනාපි චිත්තෙන පවත්තතීති යෙසං ලද්ධි; සෙය්‍යථාපි පුබ්බසෙලියානං; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං ''යදි තංසමුට්ඨාපකං චිත්තං න සියා, ඵස්සාදයොපි තස්මිං ඛණෙ න සියු''න්ති චොදෙතුං **අඵස්සකස්සා**තිආදිමාහ. **න භණිතුකාමො**තිආදීසු යස්මා අඤ්ඤං භණිස්සාමීති අඤ්ඤං භණන්තොපි භණිතුකාමොයෙව නාම හොති, තස්මා න හෙවාති පටික්ඛිපති.

565. **නනු අත්ථි කොචි අඤ්ඤං භණිස්සාමී**තිආදීසු චීවරන්ති භණිතුකාමො චීරන්ති භණෙය්‍ය. තත්ථ අඤ්ඤං භණිතුකාමතාචිත්තං, අඤ්ඤං භණනචිත්තං, ඉති පුබ්බභාගෙන චිත්තෙන අසදිසත්තා අයථාචිත්තො නාම හොති, තෙනස්ස කෙවලං අනාපත්ති නාම හොති, න පන චීරන්ති වචනසමුට්ඨාපකචිත්තං නත්ථි, ඉති අචිත්තකා සා වාචාති අත්ථං සන්ධාය ඉමිනා උදාහරණෙන ''නයථාචිත්තස්ස වාචා''ති පතිට්ඨාපිතාපි අප්පතිට්ඨාපිතාව හොතීති.

නයථාචිත්තස්ස වාචාතිකථාවණ්ණනා.

10. නයථාචිත්තස්ස කායකම්මන්තිකථාවණ්ණනා

566-567. ඉදානි නයථාචිත්තස්ස කායකම්මන්තිකථා නාම හොති. තත්ථ යස්මා කොචි අඤ්ඤත්‍ර ගච්ඡිස්සාමීති අඤ්ඤත්‍ර ගච්ඡති, තස්මා නයථාචිත්තස්ස කායකම්මං චිත්තානුරූපං චිත්තානුගතිකං න හොති, විනාපි චිත්තෙන පවත්තතීති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි පුබ්බසෙලියානංයෙව, තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. සෙසමෙත්ථ හෙට්ඨා වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බන්ති.

නයථාචිත්තස්ස කායකම්මන්තිකථාවණ්ණනා.

11. අතීතානාගතසමන්නාගතකථාවණ්ණනා

568-570. ඉදානි අතීතානාගතෙහි සමන්නාගතකථා නාම හොති. තත්ථ සමන්නාගතපඤ්ඤත්ති පටිලාභපඤ්ඤත්තීති ද්වෙ පඤ්ඤත්තියො වෙදිතබ්බා. තාසු පච්චුප්පන්නධම්මසමඞ්ගී සමන්නාගතොති වුච්චති. අට්ඨ සමාපත්තිලාභිනො පන සමාපත්තියො කිඤ්චාපි න එකක්ඛණෙ පවත්තන්ති, අඤ්ඤා අතීතා හොන්ති, අඤ්ඤා අනාගතා, අඤ්ඤා පච්චුප්පන්නා, පටිවිජ්ඣිත්වා අපරිහීනතාය පන ලාභීති වුච්චති. තත්ථ යෙසං ඉමං විභාගං අග්ගහෙත්වා යස්මා ඣානලාභීනං අතීතානාගතානි ඣානානිපි අත්ථි, තස්මා ''තෙ අතීතෙනපි අනාගතෙනපි සමන්නාගතා''ති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි අන්ධකානං. තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. සෙසමෙත්ථ උත්තානත්ථමෙවාති. ''අට්ඨවිමොක්ඛඣායී''තිආදි පන ලාභීභාවස්ස සාධකං, න සමන්නාගතභාවස්සාති.

අතීතානාගතසමන්නාගතකථාවණ්ණනා.

නවමො වග්ගො.

10. දසමවග්ගො

1. නිරොධකථාවණ්ණනා

571-572. ඉදානි නිරොධකථා නාම හොති. තත්ථ යෙසං ''උපපත්තෙසියන්ති සඞ්ඛං ගතස්ස භවඞ්ගචිත්තස්ස භඞ්ගක්ඛණෙන සහෙව කිරියාති සඞ්ඛං ගතා කුසලා වා අකුසලා වා චත්තාරො ඛන්ධා චිත්තසමුට්ඨානරූපඤ්චාති පඤ්චක්ඛන්ධා උප්පජ්ජන්ති. තෙසු හි අනුප්පන්නෙසු භවඞ්ගෙ නිරුද්ධෙ සන්තතිවිච්ඡෙදො භවෙය්‍යා''ති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි අන්ධකානං; තෙ සන්ධාය **උපපත්තෙසියෙ**ති පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. තත්ථ **උපපත්තෙසියෙ**ති චතුසුපි පදෙසු බහුවචනභුම්මත්ථෙ එකවචනභුම්මං. උපපත්තෙසියෙසු පඤ්චසු ඛන්ධෙසු අනිරුද්ධෙසූති අයඤ්හෙත්ථ අත්ථො. **දසන්නන්ති** උපපත්තෙසියඛන්ධානඤ්ච කිරියඛන්ධානඤ්ච වසෙන වුත්තං. තත්ථ පඨමපඤ්හෙ ඛන්ධලක්ඛණවසෙන කිරියවසෙන ච පඤ්චෙව නාම තෙ ඛන්ධාති පටික්ඛිපති. දුතියපඤ්හෙ පුරිමපච්ඡිමවසෙන උපපත්තෙසියකිරියවසෙන ච නානත්තං සන්ධාය පටිජානාති. ද්වින්නං පන ඵස්සානං චිත්තානඤ්ච සමොධානං පුට්ඨො සුත්තලෙසාභාවෙන පටික්ඛිපති.

කිරියා චත්තාරොති රූපෙන විනා කුසලා අකුසලා වා චත්තාරො ගහිතා. **කිරියාඤාණන්ති** පරවාදිනා චක්ඛුවිඤ්ඤාණසමඞ්ගික්ඛණෙ අරහතො අනුඤ්ඤාතං අනාරම්මණඤාණං. **නිරුද්ධෙ මග්ගො උප්පජ්ජතීති** පුච්ඡා පරවාදිස්ස, අනිරුද්ධෙ අනුප්පජ්ජනතො පටිඤ්ඤා සකවාදිස්ස. **මතො මග්ගං භාවෙතීති** ඡලෙන පුච්ඡා පරවාදිස්ස. යස්මා පන පටිසන්ධිතො යාව චුතිචිත්තා සත්තො ජීවතියෙව නාම, තස්මා සකවාදී **න හෙවන්ති** පටික්ඛිපති.

නිරොධකථාවණ්ණනා.

2. රූපංමග්ගොතිකථාවණ්ණනා

573-575. ඉදානි රූපං මග්ගොතිකථා නාම හොති. තත්ථ යෙසං ''සම්මාවාචාකම්මන්තාජීවා රූප''න්ති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි මහිසාසකසම්මිතියමහාසංඝිකානං; තෙ සන්ධාය **මග්ගසමඞ්ගිස්සාති** පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං ''යදි තෙ සම්මාවාචාදයො රූපං, න විරතියො, යථා සම්මාදිට්ඨාදිමග්ගො සාරම්මණාදිසභාවො, එවං තම්පි රූපං සියා''ති චොදෙතුං **සාරම්මණොති**ආදිමාහ. තත්ථ පටික්ඛෙපො ච පටිඤ්ඤා ච පරවාදිනො ලද්ධිඅනුරූපෙන වෙදිතබ්බා. සෙසමෙත්ථ උත්තානත්ථමෙවාති.

රූපං මග්ගොතිකථාවණ්ණනා.

3. පඤ්චවිඤ්ඤාණසමඞ්ගිස්ස මග්ගකථාවණ්ණනා

576. ඉදානි පඤ්චවිඤ්ඤාණසමඞ්ගිස්ස මග්ගකථා නාම හොති. තත්ථ යෙසං ''චක්ඛුනා රූපං දිස්වා න නිමිත්තග්ගාහී හොතී''ති සුත්තං නිස්සාය ''පඤ්චවිඤ්ඤාණසමඞ්ගිස්ස අත්ථි මග්ගභාවනා''ති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි මහාසංඝිකානං, තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං ''සචෙ තස්ස මග්ගභාවනා අත්ථි, පඤ්චවිඤ්ඤාණගතිකෙන වා මග්ගෙන, මග්ගගතිකෙහි වා පඤ්චවිඤ්ඤාණෙහි භවිතබ්බං, න ච තානි මග්ගගතිකානි අනිබ්බානාරම්මණත්තා අලොකුත්තරත්තා ච, න මග්ගො පඤ්චවිඤ්ඤාණගතිකො තෙසං ලක්ඛණෙන අසඞ්ගහිතත්තා''ති චොදෙතුං **නනු පඤ්චවිඤ්ඤාණා උප්පන්නවත්ථුකාති**ආදිමාහ. තත්‍රායං අධිප්පායො – යදි පඤ්චවිඤ්ඤාණසමඞ්ගිස්ස මග්ගභාවනා සියා, යෙන මනොවිඤ්ඤාණෙන මග්ගො සම්පයුත්තො, තම්පි පඤ්චවිඤ්ඤාණසමඞ්ගිස්ස සියා. එවං සන්තෙ යදිදං ''පඤ්චවිඤ්ඤාණා උප්පන්නවත්ථුකා''තිආදි ලක්ඛණං වුත්තං, තං එවං අවත්වා ''ඡ විඤ්ඤාණා''ති වත්තබ්බං සියා. තථා පන අවත්වා ''පඤ්චවිඤ්ඤාණා''ත්වෙව වුත්තං, තස්මා න වත්තබ්බං ''පඤ්චවිඤ්ඤාණසමඞ්ගිස්ස අත්ථි මග්ගභාවනා''ති. යස්මා චෙත්ථ අයමෙව අධිප්පායො, තස්මා සකවාදී තං ලක්ඛණං පරවාදිං සම්පටිච්ඡාපෙත්වා **නො ච වත රෙ වත්තබ්බෙ පඤ්චවිඤ්ඤාණසමඞ්ගිස්ස අත්ථි මග්ගභාවනාති** ආහ.

අපරො නයො – පඤ්චවිඤ්ඤාණා උප්පන්නවත්ථුකා, මග්ගො අවත්ථුකොපි හොති. තෙ ච උප්පන්නාරම්මණා, මග්ගො නවත්තබ්බාරම්මණො. තෙ පුරෙජාතවත්ථුකාව මග්ගො අවත්ථුකොපි. තෙ පුරෙජාතාරම්මණා, මග්ගො අපුරෙජාතාරම්මණො. තෙ අජ්ඣත්තිකවත්ථුකාව මග්ගො අවත්ථුකොපි හොති. තෙ ච රූපාදිවසෙන බාහිරාරම්මණා, මග්ගො නිබ්බානාරම්මණො. තෙ අනිරුද්ධං වත්ථුං නිස්සයං කත්වා පවත්තනතො අසම්භින්නවත්ථුකා, මග්ගො අවත්ථුකොපි. තෙ අනිරුද්ධානෙව රූපාදීනි ආරබ්භ පවත්තනතො අසම්භින්නාරම්මණා, මග්ගො නිබ්බානාරම්මණො. තෙ නානාවත්ථුකා, මග්ගො අවත්ථුකො වා එකවත්ථුකො වා. තෙ නානාරම්මණා මග්ගො එකාරම්මණො. තෙ අත්තනො අත්තනොව රූපාදිගොචරෙ පවත්තනතො න අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස ගොචරවිසයං පච්චනුභොන්ති, මග්ගො රූපාදීසු එකම්පි ගොචරං න කරොති. තෙ කිරියමනොධාතුං පුරෙචාරිකං කත්වා උප්පජ්ජනතො න අසමන්නාහාරා න අමනසිකාරා උප්පජ්ජන්ති, මග්ගො නිරාවජ්ජනොව. තෙ සම්පටිච්ඡනාදීහි වොකිණ්ණා උප්පජ්ජන්ති, මග්ගස්ස

වොකාරොයෙව නත්ථි. තෙ අඤ්ඤමඤ්ඤං පුබ්බචරිමභාවෙන උප්පජ්ජන්ති, මග්ගස්ස තෙහි සද්ධිං පුරිමපච්ඡිමතාව නත්ථි, තෙසං අනුප්පත්තිකාලෙ තික්ඛවිපස්සනාසමයෙ, තෙසං අනුප්පත්තිදෙසෙ ආරුප්පෙපි ච උප්පජ්ජනතො. තෙ සම්පටිච්ඡනාදීහි අන්තරිතත්තා න අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස සමනන්තරා උප්පජ්ජන්ති, මග්ගස්ස සම්පටිච්ඡනාදීහි අන්තරිතභාවොව නත්ථි. තෙසං අඤ්ඤත්‍ර අභිනිපාතා ආභොගමත්තම්පි කිච්චං නත්ථි, මග්ගස්ස කිලෙසසමුග්ඝාතනං කිච්චන්ති. යස්මා චෙත්ථ අයම්පි අධිප්පායො, තස්මා සකවාදී ඉමෙහාකාරෙහි පරවාදිං මග්ගස්ස අපඤ්චවිඤ්ඤාණගතිකභාවං සම්පටිච්ඡාපෙත්වා **නො ච වත රෙ වත්තබ්බෙ පඤ්චවිඤ්ඤාණසමඞ්ගිස්ස අත්ථි මග්ගභාවනාති** ආහ.

577. **සුඤ්ඤතං ආරබ්භාති** ‘‘යථා ලොකුත්තරමග්ගො සුඤ්ඤතං නිබ්බානං ආරබ්භ, ලොකියො සුද්ධසඞ්ඛාරපුඤ්ජං ආරබ්භ උප්පජ්ජති, කිං තෙ එවං චක්ඛුවිඤ්ඤාණ’’න්ති පුච්ඡති. ඉතරො ‘‘චක්ඛුඤ්ච පටිච්ච රූපෙ චා’’ති වචනතො පටික්ඛිපති. දුතියං පුට්ඨො ‘‘න නිමිත්තග්ගාහී’’ති වචනතො යං තත්ථ අනිමිත්තං, තදෙව සුඤ්ඤතන්ති සන්ධාය පටිජානාති. **චක්ඛුඤ්ච පටිච්චාති** පඤ්හද්වයෙපි එසෙව නයො.

578-579. **චක්ඛුවිඤ්ඤාණං අතීතානාගතං ආරබ්භාති** එත්ථ අයමධිප්පායො – මනොවිඤ්ඤාණසමඞ්ගිස්ස අත්ථි මග්ගභාවනා, මනොවිඤ්ඤාණඤ්ච අතීතානාගතම්පි ආරබ්භ උප්පජ්ජති, කිං තෙ එවං චක්ඛුවිඤ්ඤාණම්පීති. **ඵස්සං ආරබ්භාති**ආදීසුපි එසෙව නයො. **චක්ඛුනා රූපං දිස්වා න නිමිත්තග්ගාහීති** එත්ථ ජවනක්ඛණෙ න නිමිත්තග්ගාහිතා වුත්තා, න චක්ඛුවිඤ්ඤාණක්ඛණෙ. තස්මා ලොකියමග්ගම්පි සන්ධායෙතං අසාධකන්ති.

පඤ්චවිඤ්ඤාණසමඞ්ගිස්ස මග්ගකථාවණ්ණනා.

4. පඤ්චවිඤ්ඤාණා කුසලාපීතිකථාවණ්ණනා

580-583. ඉදානි පඤ්චවිඤ්ඤාණා කුසලාපීතිකථා නාම හොති. සා හෙට්ඨා වුත්තනයෙනෙව අත්ථතො වෙදිතබ්බාති.

පඤ්චවිඤ්ඤාණා කුසලාපීතිකථාවණ්ණනා.

5. පඤ්චවිඤ්ඤාණා සාභොගාතිකථාවණ්ණනා

584-586. ඉදානි පඤ්චවිඤ්ඤාණා සාභොගාතිකථා නාම හොති. තත්ථ ආභොගො නාම කුසලාකුසලවසෙන හොති සත්ථාරා ච ‘‘චක්ඛුනා රූපං දිස්වා නිමිත්තග්ගාහී හොති, න නිමිත්තග්ගාහී හොතී’’තිආදි වුත්තං, තං අයොනිසො ගහෙත්වා ‘‘පඤ්චවිඤ්ඤාණා සාභොගා’’ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි මහාසංඝිකානං, තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. සෙසමෙත්ථ පුරිමකථාසදිසමෙවාති.

පඤ්චවිඤ්ඤාණා සාභොගාතිකථාවණ්ණනා.

6. ද්වීහි සීලෙහීතිකථාවණ්ණනා

587-589. ඉදානි ද්වීහි සීලෙහීතිකථා නාම හොති. තත්ථ ‘‘සීලෙ පතිට්ඨාය නරො සපඤ්ඤො’’තිආදිවචනතො (සං. නි. 1.23) යස්මා ලොකියෙන සීලෙන සීලවා ලොකුත්තරං මග්ගං භාවෙති, තස්මා ‘‘පුරිමෙන ච ලොකියෙන මග්ගක්ඛණෙ ලොකුත්තරෙන චාති ද්වීහි සීලෙහි සමන්නාගතො නාම හොතී’’ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි මහාසංඝිකානංයෙව, තෙ සන්ධාය **මග්ගසමඞ්ගීති** පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං ‘‘යදි සො එකක්ඛණෙ ලොකියලොකුත්තරෙහි ද්වීහි සීලෙහි සමන්නාගතො, ද්වීහි ඵස්සාදීහිපි තෙන සමන්නාගතෙන භවිතබ්බ’’න්ති චොදෙතුං **ද්වීහි ඵස්සෙහීති**ආදිමාහ. ඉතරො තථාරූපං නයං අපස්සන්තො පටික්ඛිපති. **ලොකියෙන ච ලොකුත්තරෙන චාති** පඤ්හෙ පුබ්බෙ සමාදින්නඤ්ච මග්ගක්ඛණෙ උප්පන්නසම්මාවාචාදීනි ච සන්ධාය පටිජානාති.

ලොකියෙ සීලෙ නිරුද්ධෙති පුච්ඡා පරවාදිස්ස, ඛණභඞ්ගනිරොධං සන්ධාය පටිඤ්ඤා සකවාදිස්ස. ඉතරො පන තං වීතික්කමං විය සල්ලක්ඛෙන්තො **දුස්සීලොති**ආදිමාහ. ලද්ධිපතිට්ඨාපනං පනස්ස පුබ්බෙ අභින්නසීලතංයෙව දීපෙති, න ද්වීහි සමන්නාගතතං. තස්මා අප්පතිට්ඨිතාව ලද්ධීති.

ද්වීහි සීලෙහීතිකථාවණ්ණනා.

7. සීලං අචෙතසිකන්තිකථාවණ්ණනා

590-594. ඉදානි සීලං අචෙතසිකන්තිකථා නාම හොති. තත්ථ යස්මා සීලෙ උප්පජ්ජිත්වා නිරුද්ධෙපි සමාදානහෙතුකො සීලොපචයො නාම අත්ථි, යෙන සො සීලවායෙව නාම හොති, තස්මා ‘‘සීලං අචෙතසික’’න්ති

යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි මහාසංඝිකානං, තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. සෙසමෙත්ථ ‘‘දානං අචෙතසික’’න්තිකථායං වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං. ලද්ධිපතිට්ඨාපනම්පි අයොනිසො ගහිතත්තා අප්පතිට්ඨාපනමෙවාති.

සීලං අචෙතසිකන්තිකථාවණ්ණනා.

8. සීලං න චිත්තානුපරිවත්තීතිකථාවණ්ණනා

595-597. ඉදානි සීලං න චිත්තානුපරිවත්තීතිකථා නාම හොති. තත්ථ **න චිත්තානුපරිවත්තීති** භාසන්තරමෙව නානං, සෙසං පුරිමකථාසදිසමෙවාති.

සීලං න චිත්තානුපරිවත්තීතිකථාවණ්ණනා.

9. සමාදානහෙතුකථාවණ්ණනා

598-600. ඉදානි සමාදානහෙතුකථා නාම හොති. තත්ථ ‘‘ආරාමරොපා’’ති ගාථාය අත්ථං අයොනිසො ගහෙත්වා ‘‘සදා පුඤ්ඤං පවඩ්ඪතී’’ති වචනතො ‘‘සමාදානහෙතුකං සීලං වඩ්ඪතී’’ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි මහාසංඝිකානඤ්චෙව, තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, චිත්තවිප්පයුත්තං සීලොපචයං සන්ධාය පටිඤ්ඤා පරවාදිස්ස. සෙසං පුරිමකථාසදිසමෙවාති.

සමාදානහෙතුකථාවණ්ණනා.

10. විඤ්ඤත්ති සීලන්තිකථාවණ්ණනා

601-602. ඉදානි විඤ්ඤත්ති සීලන්තිකථා නාම හොති. තත්ථ කායවිඤ්ඤත්ති කායකම්මං, වචීවිඤ්ඤත්ති වචීකම්මන්ති ගහිතත්තා ‘‘විඤ්ඤත්ති සීල’’න්ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි මහාසංඝිකානඤ්චෙව සම්මිතියානඤ්ච; තෙ සන්ධාය **විඤ්ඤත්තීති** පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං යස්මා සීලං නාම විරති, න රූපධම්මො, තස්මා තෙනත්ථෙන චොදෙතුං **පාණාතිපාතා වෙරමණීති**ආදිමාහ. **අභිවාදනං සීලන්ති**ආදි යථාරූපං විඤ්ඤත්තිං සො ‘‘සීල’’න්ති මඤ්ඤති තං උද්ධරිත්වා දස්සෙතුං වුත්තං. යස්මා පන සා විරති න හොති, තස්මා පුන **පාණාතිපාතාති**ආදිමාහ. ලද්ධි පනස්ස ඡලෙන පතිට්ඨිතත්තා අප්පතිට්ඨිතායෙවාති.

විඤ්ඤත්ති සීලන්තිකථාවණ්ණනා.

11. අවිඤ්ඤත්ති දුස්සීල්‍යන්තිකථාවණ්ණනා

603-604. ඉදානි අවිඤ්ඤත්ති දුස්සීල්‍යන්තිකථා නාම හොති. තත්ථ චිත්තවිප්පයුත්තං අපුඤ්ඤූපචයඤ්චෙව ආණත්තියා ච පාණාතිපාතාදීසු අඞ්ගපාරිපූරිං සන්ධාය ‘‘අවිඤ්ඤත්ති දුස්සීල්‍ය’’න්ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි මහාසංඝිකානං, තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං ‘‘සචෙ සා දුස්සීල්‍යං, පාණාතිපාතාදීසු අඤ්ඤතරා සියා’’ති චොදෙතුං **පාණාතිපාතොති**ආදිමාහ. **පාපකම්මං සමාදියිත්වාති** ‘‘අසුකං නාම ඝාතෙස්සාමි, අසුකං භණ්ඩං අවහරිස්සාමී’’ති එවං පාපසමාදානං කත්වා. **උභො වඩ්ඪන්තීති** පුට්ඨො දානක්ඛණෙ පාපස්ස අනුප්පත්තිං සන්ධාය පටික්ඛිපති. දුතියං පුට්ඨො චිත්තවිප්පයුත්තං පාපූපචයං සන්ධාය පටිජානාති. සෙසමෙත්ථ පරිභොගමයකථායං වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං. ලද්ධිපතිට්ඨාපනම්පිස්ස පාපසමාදින්නපුබ්බභාගමෙව සාධෙති; න අවිඤ්ඤත්තියා දුස්සීලභාවන්ති.

අවිඤ්ඤත්ති දුස්සීල්‍යන්තිකථාවණ්ණනා.

දසමො වග්ගො.

දුතියපණ්ණාසකො සමත්තො.

11. එකාදසමවග්ගො

1-3. තිස්සොපි අනුසයකථාවණ්ණනා

605-613. ඉදානි අනුසයා අබ්‍යාකතා, අහෙතුකා, චිත්තවිප්පයුත්තාති තිස්සොපි අනුසයකථා නාම හොන්ති. තත්ථ යස්මා පුථුජ්ජනො කුසලාබ්‍යාකතෙ චිත්තෙ වත්තමානෙ ‘‘සානුසයො’’ති වත්තබ්බො, යො චස්ස තස්මිං ඛණෙ හෙතු, න තෙන හෙතුනා අනුසයා සහෙතුකා, න තෙන චිත්තෙන සම්පයුත්තා, තස්මා ‘‘තෙ අබ්‍යාකතා, අහෙතුකා, චිත්තවිප්පයුත්තා’’ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි මහාසංඝිකානඤ්චෙව සම්මිතියානඤ්ච; තෙ සන්ධාය තීසුපි කථාසු පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. සෙසං හෙට්ඨා වුත්තනයත්තා සක්කා පාළිමග්ගෙනෙව ජානිතුන්ති, තස්මා න විත්ථාරිතන්ති.

තිස්සොපි අනුසයකථාවණ්ණනා.

4. ඤාණකථාවණ්ණනා

614-615. ඉදානි ඤාණකථා නාම හොති. තත්ථ මග්ගඤාණෙන අඤ්ඤාණෙ විගතෙපි පුන චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදිවසෙන ඤාණවිප්පයුත්තචිත්තෙ වත්තමානෙ යස්මා තං මග්ගචිත්තං න පවත්තති, තස්මා ‘‘න වත්තබ්බං ඤාණී’’ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි මහාසංඝිකානං; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං ‘‘යදි අඤ්ඤාණෙ විගතෙ ‘ඤාණී’ති පඤ්ඤත්ති න සියා, රාගාදීසු විගතෙසු වීතරාගාදිපඤ්ඤත්තිපි න සියාති පුග්ගලපඤ්ඤත්තියං අකොවිදොසී’’ති චොදෙතුං **රාගෙ විගතෙති**ආදිමාහ. ඉතරො තෙසු විගතෙසු සරාගාදිභාවෙ යුත්තිං අපස්සන්තො පටික්ඛිපති. පරියොසානෙ යස්මා ඤාණපටිලාභෙන සො ඤාණීති වත්තබ්බතං අරහති, තස්මා **න හෙවන්ති** පටික්ඛෙපො සකවාදිස්සාති.

ඤාණකථාවණ්ණනා.

5. ඤාණං චිත්තවිප්පයුත්තන්තිකථාවණ්ණනා

616-617. ඉදානි ඤාණං චිත්තවිප්පයුත්තන්තිකථා නාම හොති. තත්ථ යස්මා අරහා චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදිසමඞ්ගී පටිලද්ධං මග්ගඤාණං සන්ධාය ‘‘ඤාණී’’ති වුච්චති, න චස්ස තං තෙන චිත්තෙන සම්පයුත්තං, තස්මා ‘‘ඤාණං චිත්තවිප්පයුත්ත’’න්ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි පුබ්බසෙලියානං; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං ‘‘යදි තෙ ඤාණං චිත්තවිප්පයුත්තං චිත්තවිප්පයුත්තෙසු රූපාදීසු අඤ්ඤතරං සියා’’ති චොදෙතුං **රූපන්ති**ආදිමාහ. ඉතරො පටික්ඛිපති. සෙසං හෙට්ඨා වුත්තනයමෙව. පරියොසානෙ පන **පඤ්ඤවාති** පුට්ඨො පටිලාභවසෙන තං පවත්තිං ඉච්ඡති, තස්මා පටිජානාතීති.

ඤාණං චිත්තවිප්පයුත්තන්තිකථාවණ්ණනා.

6. ඉදං දුක්ඛන්තිකථාවණ්ණනා

618-820. ඉදානි ඉදං දුක්ඛන්තිකථා නාම හොති. තත්ථ යෙසං ‘‘ලොකුත්තරමග්ගක්ඛණෙ යොගාවචරො ඉදං දුක්ඛන්ති වාචං භාසති, එවමස්ස ඉදං දුක්ඛන්ති වාචං භාසතො ච ඉදං දුක්ඛන්ති ඤාණං පවත්තතී’’ති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි අන්ධකානං; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, මග්ගක්ඛණෙ තථා වාචාභාසනං ඤාණප්පවත්තිඤ්ච සන්ධාය පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. යස්මා පන සො සෙසසච්චපටිසංයුත්තං වාචං පුථුජ්ජනොව භාසති , න ච තස්ස තථා ඤාණප්පවත්තීති ඉච්ඡති, තස්මා සමුදයාදිපඤ්හෙසු පටික්ඛිපති. **රූපං අනිච්චන්ති**ආදි දුක්ඛපරියායදස්සනවසෙන වුත්තං. ඉතරො පන සකසමයෙ තාදිසං වොහාරං අපස්සන්තො පටික්ඛිපති. **ඉති ච දන්ති චාති**ආදි යදි තස්ස දුක්ඛෙ ඤාණං පවත්තති, ඉ-කාර දං-කාර දු-කාර ඛ-කාරෙසු පටිපාටියා චතූහි ඤාණෙහි පවත්තිතබ්බන්ති දස්සෙතුං වුත්තං. ඉතරො පන තථා න ඉච්ඡති, තස්මා පටික්ඛිපති.

ඉදං දුක්ඛන්තිකථාවණ්ණනා.

7. ඉද්ධිබලකථාවණ්ණනා

621-624. ඉදානි ඉද්ධිබලකථා නාම හොති. තත්ථ ඉද්ධිපාදභාවනානිසංසස්ස අත්ථං අයොනිසො ගහෙත්වා ‘‘ඉද්ධිබලෙන සමන්නාගතො කප්පං තිට්ඨෙය්‍යා’’ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි මහාසංඝිකානං; තෙ සන්ධාය **ඉද්ධිබලෙන සමන්නාගතො කප්පං තිට්ඨෙය්‍යාති** පුච්ඡා සකවාදිස්ස. තත්ථ කප්පො නාම මහාකප්පො, කප්පෙකදෙසො, ආයුකප්පොති තිවිධො. ‘‘චත්තාරිමානි, භික්ඛවෙ, කප්පස්ස අසඞ්ඛෙය්‍යානී’’ති (අ. නි. 4.156) එත්ථ

හි මහාකප්පොව කප්පොති වුත්තො. ‘‘බ්‍රහ්මකායිකානං දෙවානං කප්පො ආයුප්පමාණ’’න්ති (අ. නි. 4.123) එත්ථ කප්පෙකදෙසො. ‘‘කප්පං නිරයම්හි පච්චති, කප්පං සග්ගම්හි මොදතී’’ති (චූළව. 354) එත්ථ ආයුකප්පො. ආයුකප්පනං ආයුවිධානං කම්මස්ස විපාකවසෙන වා වස්සගණනාය වා ආයුපරිච්ඡෙදොති අත්ථො. තෙසු මහාකප්පං සන්ධාය පුච්ඡති, ඉතරො පටිජානාති.

අථ නං සකවාදී ‘‘සචෙ තෙ ඉද්ධිබලෙන සමන්නාගතො, ‘යො චිරං ජීවති, සො වස්සසතං අප්පං වා භියො’ති (සං. නි. 2.143) එවං පරිච්ඡින්නා ආයුකප්පා උද්ධං මහාකප්පං වා මහාකප්පෙකදෙසං වා ජීවෙය්‍ය ඉද්ධිමයිකෙනස්ස ආයුනා භවිතබ්බ’’න්ති චොදෙතුං **ඉද්ධිමයිකො සො ආයූ**තිආදිමාහ. ඉතරො ‘‘ජීවිතින්ද්‍රියං නාම ඉද්ධිමයිකං නත්ථි, කම්මසමුට්ඨානමෙවා’’ති වුත්තත්තා පටික්ඛිපති. කො පනෙත්ථ ඉද්ධිමතො විසෙසො, නනු අනිද්ධිමාපි ආයුකප්පං තිට්ඨෙය්‍යාති? අයං විසෙසො – ඉද්ධිමා හි යාවතායුකං ජීවිතපවත්තියා අන්තරායකරෙ ධම්මෙ ඉද්ධිබලෙන පටිබාහිත්වා අන්තරා අකාලමරණං නිවාරෙතුං සක්කොති, අනිද්ධිමතො එතං බලං නත්ථි. අයමෙතෙසං විසෙසො.

අතීතං අනාගතන්ති ඉදං අවිසෙසෙන කප්පං තිට්ඨෙය්‍යාති පටිඤ්ඤාතත්තා චොදෙති. ද්වෙ **කප්පෙ**තිආදි ‘‘යදි ඉද්ධිමා ජීවිතපරිච්ඡෙදං අතික්කමිතුං සක්කොති, න කෙවලං එකං අනෙකෙපි කප්පෙ තිට්ඨෙය්‍යා’’ති චොදනත්ථං වුත්තං. **උප්පන්නො ඵස්සො**තිආදි න සබ්බං ඉද්ධියා ලබ්භති, ඉද්ධියා අවිසයොපි අත්ථීති දස්සෙතුං වුත්තං. සෙසමෙත්ථ උත්තානත්ථමෙවාති.

ඉද්ධිබලකථාවණ්ණනා.

8. සමාධිකථාවණ්ණනා

625-626. ඉදානි සමාධිකථා නාම හොති. තත්ථ යෙසං එකචිත්තක්ඛණෙ උප්පන්නාපි එකග්ගතා සමාධානට්ඨෙන සමාධීති අග්ගහෙත්වා ‘‘සත්ත රත්තින්දිවානි එකන්තසුඛපටිසංවෙදී විහරිතු’’න්තිආදිවචනං (ම. නි. 1.180) නිස්සාය ‘‘චිත්තසන්තති සමාධී’’ති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි සබ්බත්ථිවාදානඤ්චෙව උත්තරාපථකානඤ්ච; තෙ සන්ධාය **චිත්තසන්තතී**ති පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං ‘‘යදි චිත්තසන්තති සමාධි, චිත්තසන්තති නාම අතීතාපි අත්ථි, අනාගතාපි අත්ථි. න හි එකං පච්චුප්පන්නචිත්තමෙව චිත්තසන්තති නාම හොති, කිං තෙ සබ්බාපි සා සමාධී’’ති චොදෙතුං **අතීතා**තිආදිමාහ, ඉතරො තථා අනිච්ඡන්තො පටික්ඛිපති.

නනු අතීතං නිරුද්ධන්තිආදි ‘‘චිත්තසන්තතියං පච්චුප්පන්නමෙව චිත්තං කිච්චකරං, අතීතානාගතං නිරුද්ධත්තා අනුප්පන්නත්තා ච නත්ථි, කථං තං සමාධි නාම හොතී’’ති දස්සෙතුං වුත්තං. **එකචිත්තක්ඛණිකො**ති පුච්ඡා පරවාදිස්ස. තතො යා සකසමයෙ ‘‘සමාධිං, භික්ඛවෙ, භාවෙථා’’තිආදීසු පච්චුප්පන්නකුසලචිත්තසම්පයුත්තා එකග්ගතා සමාධීති වුත්තා, තං සන්ධාය පටිඤ්ඤා සකවාදිස්ස. **චක්ඛුවිඤ්ඤාණසමඞ්ගී**තිආදි ‘‘එකචිත්තක්ඛණිකො’’ති වචනමත්තං ගහෙත්වා ඡලෙන වුත්තං, තෙනෙව සකවාදිනා පටික්ඛිත්තං. **නනු වුත්තං භගවතා**ති සුත්තං පුරිමපච්ඡිමවසෙන පවත්තමානස්ස සමාධිස්ස අබ්බොකිණ්ණතං සාධෙති, න සන්තතියා සමාධිභාවං, තස්මා අසාධකන්ති.

සමාධිකථාවණ්ණනා.

9. ධම්මට්ඨිතතාකථාවණ්ණනා

627. ඉදානි ධම්මට්ඨිතතාකථා නාම හොති. තත්ථ ‘‘ඨිතාව සා ධාතූ’’ති වචනං නිස්සාය ‘‘පටිච්චසමුප්පාදසඞ්ඛාතා ධම්මට්ඨිතතා නාම එකා අත්ථි, සා ච පරිනිප්ඵන්නා’’ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි අන්ධකානං; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං ‘‘යදි පරිනිප්ඵන්නානං අවිජ්ජාදීනං අඤ්ඤා ධම්මට්ඨිතතා නාම පරිනිප්ඵන්නා අත්ථි, තායපි ච තෙ ධම්මට්ඨිතතාය අඤ්ඤා ඨිතතා පරිනිප්ඵන්නා ආපජ්ජතී’’ති චොදෙතුං **තාය ඨිතතා**තිආදිමාහ. පරවාදී එවරූපාය ලද්ධියා අභාවෙන පටික්ඛිපති. දුතියං පුට්ඨො අනන්තරපච්චයතඤ්චෙව අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයතඤ්ච සන්ධාය පටිජානාති. සෙසං හෙට්ඨා වුත්තනයත්තා උත්තානත්ථමෙවාති.

ධම්මට්ඨිතතාකථාවණ්ණනා.

10. අනිච්චතාකථාවණ්ණනා

628. ඉදානි අනිච්චතාකථා නාම හොති. තත්ථ ‘‘අනිච්චානං රූපාදීනං අනිච්චතාපි රූපාදයො විය පරිනිප්ඵන්නා’’ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි අන්ධකානං; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං ‘‘යදි තෙ රූපාදයො විය අනිච්චතා පරිනිප්ඵන්නා, තස්සාපි අඤ්ඤාය පරිනිප්ඵන්නාය අනිච්චතාය භවිතබ්බ’’න්ති චොදෙතුං **තාය අනිච්චතාය**තිආදිමාහ. ඉතරො ද්වින්නං අනිච්චතාය එකතො අභාවෙන පටික්ඛිපිත්වා පුන යස්මා සා අනිච්චතා නිච්චා න හොති, තෙනෙව අනිච්චෙන සද්ධිං අන්තරධායති, තස්මා පටිජානාති. අථස්ස සකවාදී ලෙසොකාසං අදත්වා යා තෙන දුතියා අනිච්චතා පටිඤ්ඤාතා , තායපි තතො පරායපීති පරම්පරවසෙන

අනුපච්ඡෙදදොසං ආරොපෙන්තො **තාය තායෙවා**තිආදිමාහ. ජරා **පරිනිප්ඵන්නා**තිආදි යස්මා උප්පන්නස්ස ජරාමරණතො අඤ්ඤා අනිච්චතා නාම නත්ථි, තස්මා අනිච්චතාවිභාගානුයුඤ්ජනවසෙන වුත්තං. තත්‍රාපි පරවාදිනො පුරිමනයෙනෙව පටිඤ්ඤා ච පටික්ඛෙපො ච වෙදිතබ්බො.

629. **රූපං පරිනිප්ඵන්න**න්තිආදි යෙසං සා අනිච්චතා, තෙහි සද්ධිං සංසන්දනත්ථං වුත්තං. තත්ථ ‘‘යථා පරිනිප්ඵන්නානං රූපාදීනං අනිච්චතාජරාමරණානි අත්ථි, එවං පරිනිප්ඵන්නානං අනිච්චතාදීනං තානි නත්ථී’’ති මඤ්ඤමානො එකන්තෙන පටික්ඛිපතියෙවාති.

අනිච්චතාකථාවණ්ණනා.

එකාදසමො වග්ගො.

12. ද්වාදසමවග්ගො

1. සංවරො කම්මන්තිකථාවණ්ණනා

630-632. ඉදානි සංවරො කම්මන්තිකථා නාම හොති. තත්ථ ‘‘චක්ඛුනා රූපං දිස්වා නිමිත්තග්ගාහී හොති, න නිමිත්තග්ගාහී හොතී’’ති සුත්තං නිස්සාය ‘‘සංවරොපි අසංවරොපි කම්ම’’න්ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි මහාසංඝිකානං; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස.

අථ නං යා සකසමයෙ චෙතනා ‘‘කම්ම’’න්ති වුත්තා යථා සා කායවචීමනොද්වාරෙසු පවත්තමානා කායකම්මාදිනාමං ලභති, තථා ‘‘යදි තෙ සංවරො කම්මං, සොපි චක්ඛුන්ද්‍රියාදීසු පවත්තමානො චක්ඛුකම්මාදිනාමං ලභෙය්‍යා’’ති චොදෙතුං **චක්ඛුන්ද්‍රියසංවරො චක්ඛුකම්ම**න්තිආදිමාහ. ඉතරො තාදිසං සුත්තපදං අපස්සන්තො චතූසු ද්වාරෙසු පටික්ඛිපිත්වා පඤ්චමෙ කායද්වාරෙ පසාදකායං සන්ධාය පටික්ඛිපති, විඤ්ඤත්තිකායං සන්ධාය පටිජානාති. සො හි පසාදකායම්පි විඤ්ඤත්තිකායම්පි කායින්ද්‍රියන්ත්වෙව ඉච්ඡති. මනොද්වාරෙපි විපාකද්වාරං සන්ධාය පටික්ඛිපති, කම්මද්වාරං සන්ධාය පටිජානාති. අසංවරෙපි එසෙව නයො. ‘‘චක්ඛුනා රූපං දිස්වා’’ති සුත්තං තෙසු ද්වාරෙසු සංවරාසංවරමෙව දීපෙති, න තස්ස කම්මභාවං, තස්මා අසාධකන්ති.

සංවරො කම්මන්තිකථාවණ්ණනා.

2. කම්මකථාවණ්ණනා

633-635. ඉදානි කම්මකථා නාම හොති. තත්ථ ‘‘නාහං, භික්ඛවෙ, සඤ්චෙතනිකානං කම්මාන’’න්ති (අ. නි. 10.217) සුත්තපදං නිස්සාය ‘‘සබ්බං කම්මං සවිපාක’’න්ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි මහාසංඝිකානං; තෙසං ‘‘චෙතනාහං, භික්ඛවෙ, කම්මං වදාමී’’ති (අ. නි. 6.63) සත්ථාරා අවිසෙසෙන චෙතනා ‘‘කම්ම’’න්ති වුත්තා; සා ච කුසලාකුසලාව සවිපාකා, අබ්‍යාකතා අවිපාකාති ඉමං විභාගං දස්සෙතුං **සබ්බං කම්ම**න්ති පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. පුන **සබ්බා චෙතනාති** පඤ්හෙසු අබ්‍යාකතං සන්ධාය පටික්ඛෙපො, කුසලාකුසලෙ සන්ධාය පටිඤ්ඤා වෙදිතබ්බා . **විපාකාබ්‍යාකතාති**ආදි සවිපාකාවිපාකචෙතනං සරූපෙන දස්සෙතුං වුත්තං. සෙසමෙත්ථ උත්තානත්ථමෙව. ‘‘නාහං, භික්ඛවෙ’’ති සුත්තං සති පච්චයෙ දිට්ඨධම්මාදීසු විපාකපටිසංවෙදනං සන්ධාය වුත්තං, තස්මා අසාධකන්ති.

කම්මකථාවණ්ණනා.

3. සද්දො විපාකොතිකථාවණ්ණනා

636-637. ඉදානි සද්දො විපාකොතිකථා නාම හොති. තත්ථ ‘‘සො තස්ස කම්මස්ස කතත්තා උපචිතත්තා උස්සන්නත්තා විපුලත්තා බ්‍රහ්මස්සරො හොතී’’තිආදීනි (දී. නි. 3.236) අයොනිසො ගහෙත්වා ‘‘සද්දො විපාකො’’ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි මහාසංඝිකානං; තෙසං ‘‘කම්මසමුට්ඨානා අරූපධම්මාව විපාකාති නාමං ලභන්ති. රූපධම්මෙසු පනායං වොහාරො නත්ථී’’ති දස්සෙතුං පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. **සුඛවෙදනීයොති**ආදි ‘‘විපාකො නාම එවරූපො හොතී’’ති දස්සනත්ථං වුත්තං. ‘‘සො තස්ස කම්මස්සා’’ති සුත්තං ලක්ඛණපටිලාභදස්සනත්ථං වුත්තං. මහාපුරිසො හි කම්මස්ස කතත්තා සුවිපරිවාරොපි හොති, න ච පරිවාරො විපාකො, තස්මා අසාධකමෙතන්ති.

සද්දො විපාකොතිකථාවණ්ණනා.

4. සළායතනකථාවණ්ණනා

638-640. ඉදානි සළායතනකථා නාම හොති. තත්ථ යස්මා සළායතනං කම්මස්ස කතත්තා උප්පන්නං, තස්මා ‘‘විපාකො’’ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි මහාසංඝිකානං; තෙ සන්ධාය **චක්ඛායතනං විපාකොති** පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. සෙසං හෙට්ඨා වුත්තනයමෙව. **සළායතනං විපාකොති** එත්ථ මනායතනං සියා විපාකො. සෙසානි කෙවලං කම්මසමුට්ඨානානි, න විපාකො. තස්මා අසාධකමෙතන්ති.

සළායතනකථාවණ්ණනා.

5. සත්තක්ඛත්තුපරමකථාවණ්ණනා

541-545. ඉදානි සත්තක්ඛත්තුපරමකථා නාම හොති, තත්ථ යස්මා ''සත්තක්ඛත්තුපරමො''ති වුත්තං, තස්මා ''සත්තක්ඛත්තුපරමො පුග්ගලො සත්තක්ඛත්තුපරමතාය නියතො''ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි උත්තරාපථකානං; තෙසං ඨපෙත්වා ''අරියමග්ගං අඤ්ඤො තස්ස නියමො නත්ථි, යෙන සො සත්තක්ඛත්තුපරමතාය නියතො භවෙය්‍යා''ති ඉමං විභාගං දස්සෙතුං පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස.

මාතා ජීවිතාතිආදීසු අයමධිප්පායො – ද්වෙ නියාමා සම්මත්තනියාමො ච මිච්ඡත්තනියාමො ච. සම්මත්තනියාමො අරියමග්ගො. සො අවිනිපාතධම්මතඤ්චෙව එලුප්පත්තිඤ්ච නියමෙති. මිච්ඡත්තනියාමො ආනන්තරියකම්මං. තං අනන්තරා නිරයූපපත්තිං නියමෙති. තත්ථ සත්තක්ඛත්තුපරමො සොතාපත්තිමග්ගෙන අවිනිපාතධම්මතාය ච එලුප්පත්තියා ච නියමිතො. සෙසමග්ගනියාමො පනස්ස නත්ථි අනධිගතත්තා, ආනන්තරියම්පි කාතුං සො අභබ්බො. ත්වං පනස්ස නියාමං ඉච්ඡසි, තෙන තං වදාම – ''කිං තෙ සො ඉමිනා මිච්ඡත්තනියාමෙන නියමිතො''ති.

අභබ්බො අන්තරාති පඤ්හෙසු ආනන්තරියාභාවං සන්ධාය පටික්ඛිපති, සත්තක්ඛත්තුපරමං සන්ධාය පටිජානාති. **අත්ථි සො නියාමො**ති පඤ්හෙ සත්තක්ඛත්තුපරමතාය නියාමං අපස්සන්තො පටික්ඛිපති. **අත්ථි තෙ සතිපට්ඨානා**තිආදි නියාමසඞ්ඛාතෙ මග්ගධම්මෙ දස්සෙතුං වුත්තං. තස්ස පන පුන පඨමමග්ගානුප්පත්තිතො තෙපි නත්ථි, තස්මා පටික්ඛිපති. සෙසමෙත්ථ උත්තානත්ථමෙව. **නනු සො සත්තක්ඛත්තුපරමො**ති එත්ථ භගවා ''අයං පුග්ගලො එත්තකෙ භවෙ සන්ධාවිත්වා පරිනිබ්බායිස්සති, අයං එත්තකෙ''ති අත්තනො ඤාණබලෙන බ්‍යාකරොති, න භවනියාමං නාම කිඤ්චි තෙන සත්තක්ඛත්තුපරමො, කොලංකොලො, එකබීජී වාති වුත්තං, තස්මා අසාධකමෙතන්ති.

සත්තක්ඛත්තුපරමකථාවණ්ණනා.

646-647. කොලංකොලඑකබීජිකථායොපි ඉමිනාවුපායෙන වෙදිතබ්බා.

කොලංකොලඑකබීජිකථාවණ්ණනා.

8. ජීවිතාවොරොපනකථාවණ්ණනා

648-649. ඉදානි ජීවිතාවොරොපනකථා නාම හොති. තත්ථ යස්මා දොසසම්පයුත්තෙන චිත්තෙන පාණාතිපාතො හොති, දොසො ච දිට්ඨිසම්පන්නස්ස අප්පහීනො, තස්මා ''දිට්ඨිසම්පන්නො සඤ්චිච්ච පාණං ජීවිතා වොරොපෙය්‍යා''ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි පුබ්බසෙලියාපරසෙලියානං; තෙ සන්ධාය **දිට්ඨිසම්පන්නො**ති පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. **සඤ්චිච්ච මාතරන්**තිආදිපඤ්හෙසු පන ''අට්ඨානමෙතං අනවකාසො''ති සුත්තභයෙන පටික්ඛිපති. **සත්ථරි අගාරවො**තිආදි සත්ථාරාදීසු සගාරවස්ස සික්ඛාපදස්ස වීතික්කමාභාවදස්සනත්ථං වුත්තං. ඉතරො පන අකුසලවසෙන තස්ස අගාරවො නාම නත්ථීති පටික්ඛිපිත්වා සගාරවභාවඤ්ච සම්පටිච්ඡිත්වා පුන **අගාරවො**ති පුට්ඨො තෙසු තෙසු කිච්චෙසු පසුතතාය වික්ඛිත්තානං අසතියා අමනසිකාරෙන චෙතියෙ අභිවාදනපදක්ඛිණකරණාභාවං සන්ධාය පටිජානාති. පුන **ඔහදෙය්‍යා**තිආදිනා නයෙන පුට්ඨො තාදිසාය කිරියාය සඤ්චිච්ච අකරණතො පටික්ඛිපති. සෙසමෙත්ථ උත්තානත්ථමෙවාති.

ජීවිතාවොරොපනකථාවණ්ණනා.

9. දුග්ගතිකථාවණ්ණනා

650-652. ඉදානි දුග්ගතිකථා නාම හොති. තත්ථ යෙ දුග්ගතිඤ්ච දුග්ගතිසත්තානං රූපාදිආරම්මණං තණ්හඤ්චාති උභයම්පි දුග්ගතීති ගහෙත්වා පුන තථා අවිභජිත්වා අවිසෙසෙනෙව ''දිට්ඨිසම්පන්නස්ස පහීනා දුග්ගතී''ති වදන්ති, සෙය්‍යථාපි උත්තරාපථකා; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. **ආපායිකෙ රූපෙ රජ්ජෙය්‍යා**තිආදි පරවාදිනො ලද්ධියා දිට්ඨිසම්පන්නස්ස දුග්ගති අප්පහීනා, තස්ස වසෙන චොදෙතුං වුත්තං. සෙසමෙත්ථ උත්තානත්ථමෙව. **නිරයං උපපජ්ජෙය්‍යා**තිආදි දුග්ගතිපහානමෙව දුග්ගතිගාමිනිතණ්හාපහානං වා දීපෙති, න දුග්ගතිසත්තානං රූපාදිආරම්මණාය තණ්හාය පහානං, තස්මා අසාධකන්ති.

දුග්ගතිකථාවණ්ණනා.

653. සත්තමභවිකකථායපි එසෙව නයොති.

ද්වාදසමො වග්ගො.

13. තෙරසමවග්ගො

1. කප්පට්ඨකථාවණ්ණනා

654-657. ඉදානි කප්පට්ඨකථා නාම හොති. තත්ථ යෙසං ''සඞ්ඝං සමග්ගං භෙත්වාන, කප්පං නිරයම්හි පච්චතී''ති ''සකලම්පි කප්පං සඞ්ඝභෙදකො නිරයෙ තිට්ඨතී''ති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි රාජගිරිකානං; තෙ සන්ධාය **කප්පට්ඨොති** පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. **බුද්ධො ච ලොකෙති** ඉදං විනා බුද්ධුප්පාදෙන සඞ්ඝභෙදස්ස අභාවදස්සනත්ථං වුත්තං. **කප්පො ච සණ්ඨාති සඞ්ඝො ච භිජ්ජතීති**ආදි ''යදි සො සකලං කප්පං තිට්ඨති, සණ්ඨහනතො පට්ඨාය තං කම්මං කත්වා තත්ථ උප්පජ්ජිත්වා තිට්ඨෙය්‍යා''ති දස්සෙතුං වුත්තං. **අතීතන්ති**ආදි හෙට්ඨා වුත්තාධිප්පායමෙව. **කප්පට්ඨො ඉද්ධිමාති** පඤ්හෙ භාවනාමයං සන්ධාය පටික්ඛිපති, පරසමයෙ පනස්ස ජාතිමයං ඉද්ධිං ඉච්ඡන්ති, තං සන්ධාය පටිජානාති. **ඡන්දිද්ධිපාදොති**ආදි ''ජාතිමයාය ඉද්ධියා ඉද්ධිමාති ලද්ධිමත්තමෙතං, කිං තෙන, යදි පනස්ස ඉද්ධි අත්ථි, ඉමිනා නයෙන ඉද්ධිපාදා භාවිතා භවෙය්‍යු''න්ති චොදනත්ථං වුත්තං. **ආපායිකො නෙරයිකොති** සුත්තං යං සො එකං කප්පං අසීතිභාගෙ කත්වා තතො එකභාගමත්තං කාලං තිට්ඨෙය්‍ය, තං ආයුකප්පං සන්ධාය වුත්තං, තස්මා අසාධකන්ති.

කප්පට්ඨකථාවණ්ණනා.

2. කුසලපටිලාභකථාවණ්ණනා

658-659. ඉදානි කුසලපටිලාභකථා නාම හොති. තත්ථ කප්පට්ඨො සකසමයෙ කාමාවචරකුසලමෙව පටිලභති. යෙන පන තං උපපත්තිං පටිබාහෙය්‍ය, තං මහග්ගතං ලොකුත්තරං වා න පටිලභති. යෙසං පන ඉමං විභාගං අකත්වා අවිසෙසෙනෙව ''සො කුසලචිත්තං න පටිලභතී''ති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි උත්තරාපථකානං; තෙසං විභාගදස්සනෙන තං ලද්ධිං භින්දිතුං පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. සෙසමෙත්ථ උත්තානත්ථමෙවාති.

කුසලපටිලාභකථාවණ්ණනා.

3. අනන්තරාපයුත්තකථාවණ්ණනා

660-662. ඉදානි අනන්තරාපයුත්තකථා නාම හොති. තත්ථ අනන්තරාපයුත්තො නාම යෙන ඛන්ධභෙදතො අනන්තරා විපාකදායකං මාතුඝාතාදි ආනන්තරියකම්මං ආණත්තං. තත්ථ යස්ස නියතාය ආණත්තියා ආණත්තො තං කම්මං කරිස්සති, සො අත්ථසාධිකාය චෙතනාය උප්පාදිතත්තා මිච්ඡත්තනියතො හොති, අභබ්බො සම්මත්තනියාමං ඔක්කමිතුං. යස්ස අනියතාය ආණත්තියා ආණත්තො තං කම්මං කරිස්සති, සො අත්ථසාධිකාය චෙතනාය අනුප්පාදිතත්තා න මිච්ඡත්තනියතො, භබ්බො සම්මත්තනියාමං ඔක්කමිතුන්ති ඉදං සකසමයෙ සන්නිට්ඨානං. යෙසං පන ''අනියතායපි ආණත්තියා අභබ්බොයෙව සම්මත්තනියාමං ඔක්කමිතු''න්ති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි උත්තරාපථකානං; තෙසං තං ලද්ධිං භින්දිතුං සකවාදී පුබ්බපක්ඛං දත්වා **අනන්තරාපයුත්තොති** පරවාදිනා අත්තානං පුච්ඡාපෙති. තෙනෙත්ථ පඨමපුච්ඡා පරවාදිස්ස, අත්ථසාධිකචෙතනාය අභාවං සන්ධාය පටිඤ්ඤා සකවාදිස්ස. තතො පරවාදී මාතුඝාතාදිකම්මස්ස ආණත්තත්තාව ''සො මිච්ඡත්තනියතො''ති මඤ්ඤති. තස්මා **මිච්ඡත්තනියාමඤ්චාති** පඤ්හං පුච්ඡති. සකවාදී පන එකස්ස පුග්ගලස්ස ද්වින්නං නියාමානං අනොක්කන්තිමත්තමෙව සන්ධාය **න හෙවන්ති** පටික්ඛිපති.

නනු තං කම්මන්ති මාතුඝාතාදිකම්මං. තත්ථ අනියතාණත්තිං සන්ධාය ''ආමන්තා''ති පටිඤ්ඤා සකවාදිස්ස. අනියතම්පි හි ආණත්තිං පයොජෙත්වා ඨිතස්ස ''අනනුච්ඡවිකං මයා කත''න්ති කුක්කුච්චං උප්පජ්ජතෙව, විප්පටිසාරො ජායතෙව. **හඤ්චීති**ආදි කුක්කුච්චුප්පත්තිමත්තං ගහෙත්වා පරවාදිනා ලද්ධිපතිට්ඨාපනත්ථං වුත්තං.

661. ඉදානි යස්ස අනියතාණත්තිකස්සාපි අනන්තරාපයුත්තස්ස පරවාදිනා සම්මත්තනියාමොක්කමනං පටිසිද්ධං, තමෙව පුග්ගලං ගහෙත්වා **අනන්තරාපයුත්තො පුග්ගලො අභබ්බොති** පුච්ඡා සකවාදිස්ස, අත්තනො ලද්ධිවසෙන පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං සකවාදී ''අභබ්බො නාම මාතුඝාතාදිකම්මානං කාරකො, කිං තෙ තෙන තානි කම්මානි කතානී''ති චොදෙතුං **මාතා ජීවිතා වොරොපිතාති**ආදිමාහ. ඉතරො තෙසං වත්ථූනං අරොගතාය තථාරූපං කිරියං අපස්සන්තො ''න හෙව''න්ති පටික්ඛිපති.

තං කම්මං පටිසංහරිත්වාති අනියතාණත්තිකම්මං සන්ධාය වුත්තං. තඤ්හි ''මා ඛො මයා ආණත්තං ආකාසී''ති ආණත්තං නිවාරෙන්තෙන පටිසංහටං නාම හොති. පටිසංහටත්තායෙව චෙත්ථ කුක්කුච්චං පටිවිනොදිතං, විප්පටිසාරො පටිවිනීතො නාම හොති. එවං සන්තෙපි පනෙත්ථ පුරිමාණත්තියායෙව නියතභාවං මඤ්ඤමානො පරවාදී ''ආමන්තා''ති පටිජානාති. අථ නං සකවාදී තස්ස කම්මස්ස පටිසංහටභාවං සම්පටිච්ඡාපෙත්වා අත්තනො ලද්ධිං පතිට්ඨාපෙත්වා **හඤ්චීති**ආදිමාහ.

662. පුන **අනන්තරාපයුත්තොති** පරියොසානපඤ්හෙ පඨමපඤ්හෙ විය පුච්ඡා පරවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා සකවාදිස්ස. **නනු තං කම්මන්ති** අනුයොගො පරවාදිස්ස, පටිසංහටකාලතො පුබ්බෙ පයුත්තකාලං සන්ධාය පටිඤ්ඤා සකවාදිස්ස. පයුත්තපුබ්බතාමත්තං ගහෙත්වා අනියතාණත්තිවසෙන හඤ්චීති ලද්ධිපතිට්ඨාපනං පරවාදිස්ස. අයං පන ලද්ධි අයොනිසො පතිට්ඨිතත්තා අප්පතිට්ඨිතාව හොතීති.

අනන්තරාපයුත්තකථාවණ්ණනා.

4. නියතස්ස නියාමකථාවණ්ණනා

663-664. ඉදානි නියතස්ස නියාමකථා නාම හොති. තත්ථ දුවිධො නියාමො – මිච්ඡත්තනියාමො ච ආනන්තරියකම්මං, සම්මත්තනියාමො ච අරියමග්ගො. ඉමෙ ද්වෙ නියාමෙ ඨපෙත්වා අඤ්ඤො නියාමො නාම නත්ථි. සබ්බෙපි හි සෙසා තෙභූමකධම්මා අනියතා නාම. තෙහි සමන්නාගතොපි අනියතොයෙව. බුද්ධෙහි පන අත්තනො ඤාණබලෙන ‘‘අයං සත්තො අනාගතෙ බොධිං පාපුණිස්සතී’’ති බ්‍යාකතො බොධිසත්තො පුඤ්ඤුස්සදත්තා නියතොති වුච්චති. ඉති ඉමං වොහාරමත්තං ගහෙත්වා ‘‘පච්ඡිමභවිකො බොධිසත්තො තාය ජාතියා භබ්බො ධම්මං අභිසමෙතු’’න්ති අධිප්පායෙන ‘‘නියතො නියාමං ඔක්කමතී’’ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි පුබ්බසෙලියාපරසෙලියානං; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. **මිච්ඡත්තනියතොති**ආදි අඤ්ඤෙන නියාමෙන නියතස්ස අඤ්ඤනියාමාභාවදස්සනත්ථං වුත්තං. **පුබ්බෙ මග්ගං භාවෙත්වාති**ආදි නියාමප්පභෙදදස්සනත්ථං වුත්තං. **සතිපට්ඨානන්ති**ආදි එකස්මිම්පි නියාමෙ ධම්මප්පභෙදදස්සනත්ථං වුත්තං. **භබ්බො බොධිසත්තොති** වචනං කෙවලං බොධිසත්තස්ස භබ්බතං දීපෙති, න නියතස්ස නියාමොක්කමනං, තස්මා අසාධකං. සො හි පුබ්බෙ එකෙනපි නියතධම්මෙන අනියතො බොධිමූලෙ සච්චදස්සනෙන නියාමං ඔක්කන්තොති.

නියතස්ස නියාමකථාවණ්ණනා.

5. නිවුතකථාවණ්ණනා

665-667. ඉදානි නිවුතකථා නාම හොති. තත්ථ සුද්ධස්ස සුද්ධකිච්චාභාවතො නීවරණෙහි නිවුතො ඔවුටො පරියොනද්ධො ච නීවරණං ජහතීති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි උත්තරාපථකානං; තෙ සන්ධාය **නිවුතොති**පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. **රත්තො රාගන්ති**ආදි නිවුතස්ස නීවරණජහනෙ දොසදස්සනත්ථං වුත්තං. **පරිසුද්ධෙ පරියොදාතෙති**ආදි වික්ඛම්භනවිසුද්ධියා විසුද්ධස්ස සමුච්ඡෙදවිසුද්ධිදස්සනත්ථං වුත්තං. **තස්ස එවං ජානතොති**ආදි ජානතො පස්සතො ආසවක්ඛයං දීපෙති, න නිවුතස්ස නීවරණජහනං, තස්මා අසාධකන්ති.

නිවුතකථාවණ්ණනා.

6. සම්මුඛීභූතකථාවණ්ණනා

668-670. ඉදානි සම්මුඛීභූතකථා නාම හොති. තත්ථ **සම්මුඛීභූතොති** සංයොජනානං සම්මුඛීභාවං තෙහි සමඞ්ගීභාවං උපගතො. සෙසමෙත්ථ නිවුතකථාසදිසමෙවාති.

සම්මුඛීභූතකථාවණ්ණනා.

7. සමාපන්නො අස්සාදෙතීතිකථාවණ්ණනා

671-673. ඉදානි සමාපන්නො අස්සාදෙතීතිකථා නාම හොති. තත්ථ ‘‘පඨමං ඣානං උපසම්පජ්ජ විහරති, සො තදස්සාදෙති’’තිආදිවචනං (අ. නි. 4.123) නිස්සාය ‘‘සමාපන්නො අස්සාදෙති, සා චස්ස ඣානනිකන්ති ඣානාරම්මණා හොතී’’ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි අන්ධකානං, තෙ සන්ධාය **සමාපන්නොති** පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. **තං ඣානං තස්ස ඣානස්ස ආරම්මණන්ති** පඤ්හෙසු තස්සෙව තදාරම්මණතං අපස්සන්තො සුත්තවිරොධභයෙන පටික්ඛිපති, ‘‘තදස්සාදෙති’’තිවචනමත්තෙන පටිජානාති. **සො තදස්සාදෙතීති** සුත්තං ඣානලාභිනො ඣානා වුට්ඨාය ඣානස්සාදං සාධෙති, න අන්තොසමාපත්තියංයෙව ඣානනිකන්තියා ඣානාරම්මණතං, තස්මා අසාධකන්ති.

සමාපන්නො අස්සාදෙතීතිකථාවණ්ණනා.

8. අසාතරාගකථාවණ්ණනා

674. ඉදානි අසාතරාගකථා නාම හොති. තත්ථ ‘‘යංකිඤ්චි වෙදනං වෙදෙති සුඛං වා දුක්ඛං වා අදුක්ඛමසුඛං වා, සො තං වෙදනං අභිනන්දති අභිවදතී’’ති (ම. නි. 1.409) සුත්තෙ දිට්ඨාභිනන්දනවසෙන වුත්තං. ‘‘අභිනන්දතී’’තිවචනං නිස්සාය ‘‘දුක්ඛවෙදනායපි රාගස්සාදවසෙන අභිනන්දනා හොති. තස්මා අත්ථි අසාතරාගො’’ති යෙසං ලද්ධි,

සෙය්‍යථාපි උත්තරාපථකානං; තෙ සන්ධාය **අත්ථි අසාතරාගොති** පුච්ඡා සකවාදිස්ස. තත්ථ **අසාතරාගොති** අසාතෙ දුක්ඛවෙදයිතෙ ''අහො වත මෙ එතදෙව භවෙය්‍යා''ති රජ්ජනා. **ආමන්තාති** ලද්ධිවසෙන පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. සෙසමෙත්ථ උත්තානත්ථමෙව.

675. **සො තං වෙදනං අභිනන්දතීති** සුත්තෙ පන විනිවට්ටෙත්වා දුක්ඛවෙදනමෙව ආරබ්භ රාගුප්පත්ති නාම නත්ථි, සමූහග්ගහණෙන පන වෙදයිතලක්ඛණං ධම්මං දුක්ඛවෙදනමෙව වා අත්තතො සමනුපස්සන්තො දිට්ඨිමඤ්ඤනාසඞ්ඛාතාය දිට්ඨාභිනන්දනාය වෙදනං අභිනන්දති, දුක්ඛාය වෙදනාය විපරිණාමං අභිනන්දති, දුක්ඛාය වෙදනාය අභිභූතො තස්සා පටිපක්ඛං කාමසුඛං පත්ථයන්තොපි දුක්ඛවෙදනං අභිනන්දති නාම. එවං දුක්ඛවෙදනාය අභිනන්දනා හොතීති අධිප්පායො. තස්මා අසාධකමෙතං අසාතරාගස්සාති.

අසාතරාගකථාවණ්ණනා.

9. ධම්මතණ්හාඅබ්‍යාකතාතිකථාවණ්ණනා

676-680. ඉදානි ධම්මතණ්හා අබ්‍යාකතාතිකථා නාම හොති. තත්ථ රූපතණ්හා...පෙ.... ධම්මතණ්හාති ඉමාසු ඡසු තණ්හාසු යස්මා සබ්බපච්ඡිමා තණ්හා ධම්මතණ්හාති වුත්තා, තස්මා සා අබ්‍යාකතාති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි පුබ්බසෙලියානං; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. සෙසපඤ්හානං පාළියා අත්ථො නියාති. **කාමතණ්හාති**ආදීහි තීහි කොට්ඨාසෙහි ඡපි තණ්හා සඞ්ඛිපිත්වා දස්සිතා. රූපාදීසු හි ඡසු ආරම්මණෙසු කාමස්සාදවසෙන පවත්තා තණ්හා කාමතණ්හා. ''භවිස්සති අත්තා ච ලොකො චා''ති සස්සතදිට්ඨිසහගතා තණ්හා භවතණ්හා. ''න භවිස්සතී''ති උච්ඡෙදදිට්ඨිසහගතා තණ්හා විභවතණ්හාති. **නනු සා ධම්මතණ්හාති** පදං තණ්හාය ධම්මාරම්මණං ආරබ්භ පවත්තිං දීපෙති, න අබ්‍යාකතභාවං තස්මා අසාධකන්ති.

ධම්මතණ්හා අබ්‍යාකතාතිකථාවණ්ණනා.

10. ධම්මතණ්හානදුක්ඛසමුදයොතිකථාවණ්ණනා

681-685. ඉදානි ධම්මතණ්හා නදුක්ඛසමුදයොතිකථා නාම හොති. තත්‍රාපි යස්මා සා ධම්මතණ්හාති වුත්තා, තස්මා න දුක්ඛසමුදයොති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි පුබ්බසෙලියානංයෙව; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. සෙසං පුරිමකථාසදිසමෙවාති.

ධම්මතණ්හා නදුක්ඛසමුදයොතිකථාවණ්ණනා.

තෙරසමො වග්ගො.

14. චුද්දසමවග්ගො

1. කුසලාකුසලපටිසන්දහනකථාවණ්ණනා

686-690. ඉදානි කුසලාකුසලපටිසන්දහනකථා නාම හොති. තත්ථ කුසලං වා අකුසලස්ස, අකුසලං වා කුසලස්ස අනන්තරා උප්පජ්ජනකං නාම නත්ථීති තෙසං අඤ්ඤමඤ්ඤං පටිසන්ධානං න යුජ්ජති. යෙ පන යස්මා එකවත්ථුස්මිඤ්ඤෙව රජ්ජති විරජ්ජති ච, තස්මා තං අඤ්ඤමඤ්ඤං පටිසන්දහතීති ලද්ධිං ගහෙත්වා ඨිතා, සෙය්‍යථාපි මහාසඞ්ඝිකා; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස; පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. **ආවට්ටනා පණිධීති** උභයං ආවජ්ජනස්සෙව නාමං. තඤ්හි භවඞ්ගං ආවට්ටෙතීති ආවට්ටනා. භවඞ්ගාරම්මණතො අඤ්ඤස්මිං ආරම්මණෙ චිත්තං පණිදහති ඨපෙතීති පණිධි. **කුසලං අනාවට්ටෙන්තස්සාති** යං තං අකුසලානන්තරං පටිසන්දහන්තං කුසලං උප්පජ්ජති, තං අනාවට්ටෙන්තස්ස උප්පජ්ජතීති පුච්ඡති. ඉතරො පන විනා ආවජ්ජනෙන කුසලස්ස උප්පත්තිං අපස්සන්තො පටික්ඛිපති. **කුසලං අයොනිසො මනසිකරොතොති** ඉදං යදි අකුසලානන්තරං කුසලං උප්පජ්ජෙය්‍ය, අකුසලස්සෙව ආවජ්ජනෙන අයොනිසො මනසිකරොතො උප්පජ්ජෙය්‍යාති චොදනත්ථං වුත්තං. සෙසං යථාපාළිමෙව නිය්‍යාති. **නනු යස්මිංයෙව වත්ථුස්මින්ති** වචනං එකාරම්මණෙ සරාගවිරාගුප්පත්තිං දීපෙති, න කුසලාකුසලානං අනන්තරතං, තස්මා අසාධකන්ති.

කුසලාකුසලපටිසන්දහනකථාවණ්ණනා.

2. සළායතනුප්පත්තිකථාවණ්ණනා

691-692. ඉදානි සළායතනුප්පත්තිකථා නාම හොති. තත්ථ උපපත්තෙසියෙන පටිසන්ධිචිත්තෙන සහෙව ඔපපාතිකානං සළායතනං උප්පජ්ජති. ගබ්භසෙය්‍යකානං අජ්ඣත්තිකායතනෙසු මනායතනකායායතනානෙව පටිසන්ධික්ඛණෙ උප්පජ්ජන්ති. සෙසානි චත්තාරි සත්තසත්තතිරත්තිම්හි. තානි ච ඛො යෙන කම්මුනා පටිසන්ධි ගහිතා, තස්සෙව අඤ්ඤස්ස වා කතත්තාති අයං සකසමයෙ වාදො. යෙසං පන එකකම්මසම්භවත්තා සම්පන්නසාඛාවිටපානං රුක්ඛාදීනං අංකුරො විය බීජමත්තං සළායතනං මාතුකුච්ඡිස්මිං පටිසන්ධික්ඛණෙයෙව උප්පජ්ජතීති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි පුබ්බසෙලියානං; තෙ සන්ධාය **සළායතනන්ති** පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. **සබ්බඞ්ගපච්චඞ්ගීතිආදි** සළායතනෙ සති එවරූපො හුත්වා ඔක්කමෙය්‍යාති චොදනත්ථං වුත්තං. **මාතුකුච්ඡිගතස්සාති** පුච්ඡා පරවාදිස්ස. පරතො **මාතුකුච්ඡිගතස්ස පච්ඡා කෙසාති** පුච්ඡා සකවාදිස්ස. සෙසමෙත්ථ උත්තානත්ථමෙවාති.

සළායතනුප්පත්තිකථාවණ්ණනා.

3. අනන්තරපච්චයකථාවණ්ණනා

693-697. ඉදානි අනන්තරපච්චයකථා නාම හොති. තත්ථ නච්චගීතාදීසු රූපදස්සනසද්දසවනාදීනං ලහුපරිවත්තිතං දිස්වා ‘‘ඉමානි විඤ්ඤාණානි අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස අනන්තරා උප්පජ්ජන්තී’’ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි උත්තරාපථකානං; තෙ සන්ධාය **චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්සාති** පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. **සොතවිඤ්ඤාණං රූපාරම්මණංයෙවාති** යදි චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස අනන්තරා උප්පජ්ජෙය්‍ය, විපාකමනොධාතු විය රූපාරම්මණං සියාති චොදෙතුං වුත්තං. **චක්ඛුඤ්ච පටිච්ච රූපෙ ච උප්පජ්ජති සොතවිඤ්ඤාණන්ති** පඤ්හෙසු සුත්තාභාවෙන පටික්ඛිපිත්වා අනන්තරුප්පත්තිං සල්ලක්ඛෙන්තො ලද්ධිවසෙන පටිජානාති. **තඤ්ඤෙව චක්ඛුවිඤ්ඤාණං තං සොතවිඤ්ඤාණන්ති** යථා පඨමජවනානන්තරං දුතියජවනං මනොවිඤ්ඤාණභාවෙන තඤ්ඤෙව හොති, කිං තෙ තථා එතම්පි ද්වයං එකමෙවාති පුච්ඡති. ඉමිනා නයෙන සබ්බවාරෙසු අත්ථො වෙදිතබ්බො. **නච්චති ගායතීතිආදිවචනං** ආරම්මණසමොධානෙ ලහුපරිවත්තිතාය වොකිණ්ණභාවං දීපෙති, න අනන්තරපච්චයතං, තස්මා අසාධකන්ති.

අනන්තරපච්චයකථාවණ්ණනා.

4. අරියරූපකථාවණ්ණනා

698-699. ඉදානි අරියරූපකථා නාම හොති. තත්ථ සම්මාවාචාකම්මන්තා රූපං, තඤ්ච ඛො ‘‘සබ්බං රූපං චත්තාරි ච මහාභූතානි චතුන්නඤ්ච මහාභූතානං උපාදායරූප’’න්ති (ම. නි. 3.67) වචනතො උපාදායරූපන්ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි උත්තරාපථකානං; තෙ සන්ධාය **අරියරූපං මහාභූතානං උපාදායාති** පුච්ඡා සකවාදිස්ස. තත්ථ අරියානං රූපං, අරියං වා රූපන්ති **අරියරූපං. ආමන්තාති** ලද්ධියං ඨත්වා පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. **කුසලන්ති** පුට්ඨො ලද්ධිවසෙනෙව පටිජානාති. අනාසවපුච්ඡාදීසුපි එසෙව නයො. **යං කිඤ්චි රූපන්ති** සුත්තං ඨපෙත්වා භූතානි සෙසරූපස්ස උපාදාභාවං දීපෙති, න සම්මාවාචාකම්මන්තානං. තෙසඤ්හි රූපමත්තඤ්ඤෙව අසිද්ධං, කුතො උපාදාරූපතා; තස්මා අසාධකන්ති.

අරියරූපකථාවණ්ණනා.

5. අඤ්ඤො අනුසයොතිකථාවණ්ණනා

700-701. ඉදානි අඤ්ඤො අනුසයොතිකථා නාම හොති. තත්ථ යස්මා පුථුජ්ජනො කුසලාබ්‍යාකතෙ චිත්තෙ වත්තමානෙ සානුසයොති වත්තබ්බො, න පරියුට්ඨිතොති තස්මා අඤ්ඤො අනුසයො, අඤ්ඤං පරියුට්ඨානන්ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි අන්ධකානං; තෙ සන්ධාය **අඤ්ඤො කාමරාගානුසයොති** පුච්ඡා සකවාදිස්ස පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. සෙසං හෙට්ඨා අනුසයකථායං වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං. **සානුසයොති**ආදි පන තස්මිං සමයෙ අනුසයස්ස අප්පහීනත්තා සානුසයොති වත්තබ්බතං, අනුප්පන්නත්තා ච පරියුට්ඨිතොති අවත්තබ්බතං දීපෙති, න අනුසයපරියුට්ඨානානං අඤ්ඤත්තං, තස්මා අසාධකන්ති.

අඤ්ඤො අනුසයොතිකථාවණ්ණනා.

6. පරියුට්ඨානං චිත්තවිප්පයුත්තන්තිකථාවණ්ණනා

702. ඉදානි පරියුට්ඨානං චිත්තවිප්පයුත්තන්තිකථා නාම හොති. තත්ථ යස්මා අනිච්චාදිතො මනසිකරොතොපි රාගාදයො උප්පජ්ජන්ති. වුත්තම්පි චෙතං – ‘‘අප්පෙකදා, භො භාරද්වාජ, අසුභතො මනසිකරිස්සාමීති සුභතොව මනසිකරොතී’’ති (සං. නි. 4.127). තස්මා පරියුට්ඨානං චිත්තවිප්පයුත්තන්ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි අන්ධකානංයෙව; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. සෙසමෙත්ථ උත්තානත්ථමෙවාති.

පරියුට්ඨානං චිත්තවිප්පයුත්තන්තිකථාවණ්ණනා.

7. පරියාපන්නකථාවණ්ණනා

703-705. ඉදානි පරියාපන්නකථා නාම හොති. තත්ථ යස්මා කාමරාගො කාමධාතුං අනුසෙති, කාමධාතුපරියාපන්නොති ච වුච්චති, තස්මා රූපරාගාරූපරාගාපි රූපධාතුඅරූපධාතුයො අනුසෙන්ති. රූපධාතුඅරූපධාතුපරියාපන්නායෙව ච නාම හොන්තීති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි අන්ධකානඤ්චෙව සම්මිතියානඤ්ච; තෙ සන්ධාය **රූපරාගොති** පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස . තත්ථ **අනුසෙතීති** යථා කාමරාගො කාමවිතක්කසඞ්ඛාතං කාමධාතුං සහජාතවසෙන අනුසෙති, කිං තෙ එවං රූපරාගො රූපධාතුන්ති පුච්ඡති. **පරියාපන්නොති** යථා ච සො තිවිධාය කාමධාතුයා කිලෙසකාමවසෙන පරියාපන්නත්තා කාමධාතුපරියාපන්නො, කිං තෙ එවං රූපරාගොපි රූපධාතුපරියාපන්නොති පුච්ඡති. ඉතරො පනස්ස අධිප්පායං අසල්ලක්ඛෙන්තො කෙවලං ලද්ධිවසෙන ආමන්තාති පටිජානාති. අථ නං තමත්ථං සල්ලක්ඛාපෙතුං කුසලවිපාකකිරියසඞ්ඛාතෙහි සමාපත්තෙසියාදීහි සංසන්දිත්වා පුච්ඡිතුං **සමාපත්තෙසියොති**ආදිමාහ. සෙසමෙත්ථ යථාපාළිමෙව නිය්‍යාති. **නනු කාමරාගොති**ආදිවචනම්පි කාමරාගස්සෙව කාමධාතුයං අනුසයභාවං පරියාපන්නතඤ්ච දීපෙති, න ඉතරෙසං ඉතරධාතූසූති.

පරියාපන්නකථාවණ්ණනා.

8. අබ්‍යාකතකථාවණ්ණනා

706-708. ඉදානි අබ්‍යාකතකථා නාම හොති. තත්ථ විපාකකිරියරූපනිබ්බානසඞ්ඛාතං චතුබ්බිධං අබ්‍යාකතං අවිපාකත්තා අබ්‍යාකතන්ති වුත්තං. දිට්ඨිගතං ‘‘සස්සතො ලොකොති ඛො, වච්ඡ, අබ්‍යාකතමෙත’’න්ති (සං. නි. 4.416 ථොකං විසදිසං) සස්සතාදිභාවෙන අකථිතත්තා. යෙසං පන ඉමං විභාගං අග්ගහෙත්වා පුරිමාබ්‍යාකතං විය දිට්ඨිගතම්පි අබ්‍යාකතන්ති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි අන්ධකානඤ්චෙව උත්තරාපථකානඤ්ච; තෙසං තං විභාගං දස්සෙතුං **දිට්ඨිගතං අබ්‍යාකතන්ති** පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. සෙසමෙත්ථ යථාපාළිමෙව නිය්‍යාතීති.

අබ්‍යාකතකථාවණ්ණනා.

9. අපරියාපන්නකථාවණ්ණනා

709-710. ඉදානි අපරියාපන්නකථා නාම හොති. තත්ථ යස්මා පුථුජ්ජනො ඣානලාභී කාමෙසු වීතරාගොති වත්තබ්බො හොති, න පන විගතදිට්ඨිකොති , තස්මා දිට්ඨිගතං අපරියාපන්නන්ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි පුබ්බසෙලියානං; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. සෙසමෙත්ථ යථාපාළිමෙව නිය්‍යාතීති.

අපරියාපන්නකථාවණ්ණනා.

චුද්දසමො වග්ගො.

15. පන්නරසමවග්ගො

1. පච්චයතාකථාවණ්ණනා

711-717. ඉදානි පච්චයතාකථා නාම හොති. තත්ථ යො ධම්මො හෙතුපච්චයෙන පච්චයො, සො යෙසං හෙතුපච්චයෙන පච්චයො, තෙසඤ්ඤෙව යස්මා ආරම්මණානන්තරසමනන්තරපච්චයෙන පච්චයො න හොති, යො වා ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො, සො යස්මා තෙසංයෙව අනන්තරසමනන්තරපච්චයෙන පච්චයො න හොති, තස්මා පච්චයතා වවත්ථිතාති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි මහාසඞ්ඝිකානං; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. සෙසමෙත්ථ යථාපාළිමෙව නියාතීති.

පච්චයතාකථාවණ්ණනා.

2. අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයකථාවණ්ණනා

718-719. ඉදානි අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයකථා නාම හොති. තත්ථ යෙසං සමයෙ ''අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරා''ති අයමෙව තන්ති, ''සඞ්ඛාරපච්චයාපි අවිජ්ජා''ති අයං නත්ථි, තස්මා අවිජ්ජාව සඞ්ඛාරානං පච්චයො, න පන සඞ්ඛාරා අවිජ්ජායාති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි මහාසඞ්ඝිකානං; තෙ සන්ධාය අවිජ්ජාසඞ්ඛාරාදීනං අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයතාපි අත්ථීති දස්සෙතුං පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස . **අවිජ්ජා සඞ්ඛාරෙනාති** එත්ථ අපුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරොව ගහිතො. තස්මා සඞ්ඛාරපච්චයාපි අවිජ්ජාති එත්ථ සහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤඅත්ථිඅවිගතසම්පයුත්තවසෙන පච්චයතා වෙදිතබ්බා. **උපාදානපච්චයාපි තණ්හාති** එත්ථ ඨපෙත්වා කාමුපාදානං සෙසානි තීණි උපාදානානි අවිජ්ජාය සඞ්ඛාරා විය තණ්හාය පච්චයා හොන්තීති වෙදිතබ්බානි. සෙසං යථාපාළිමෙව නියාති. **ජරාමරණපච්චයාති** පුච්ඡා පරවාදිස්ස, **නාමරූපං විඤ්ඤාණපච්චයාති** සකවාදිස්සාති.

අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයකථාවණ්ණනා.

3. අද්ධාකථාවණ්ණනා

720-721. ඉදානි අද්ධාකථා නාම හොති. තත්ථ ''තීණිමානි, භික්ඛවෙ, කථාවත්ථූනී''ති (අ. නි. 3.68) සුත්තං නිස්සාය කාලසඞ්ඛාතො අද්ධා නාම පරිනිප්ඵන්නො අත්ථීති යෙසං ලද්ධි; තෙසං ''අද්ධා නාම කොචි පරිනිප්ඵන්නො නත්ථි අඤ්ඤත්‍ර කාලපඤ්ඤත්තිමත්තා. රූපාදයො පන ඛන්ධාව පරිනිප්ඵන්නා''ති විභාගං දස්සෙතුං **අද්ධා පරිනිප්ඵන්නොති** පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං ''සචෙ සො පරිනිප්ඵන්නො, රූපාදීසු අනෙන අඤ්ඤතරෙන භවිතබ්බ''න්ති චොදෙතුං **රූපන්තිආදිමාහ**. ඉතරො පටික්ඛිපති. සෙසං යථාපාළිමෙව නියාතීති.

අද්ධාකථාවණ්ණනා.

4. ඛණලයමුහුත්තකථාවණ්ණනා

722-723. ඛණලයමුහුත්තකථාසුපි එසෙව නයො. සබ්බෙපි හෙතෙ ඛණාදයො අද්ධාපරියායා එවාති.

ඛණලයමුහුත්තකථාවණ්ණනා.

5. ආසවකථාවණ්ණනා

724-725. ඉදානි ආසවකථා නාම හොති. තත්ථ යස්මා චතූහි ආසවෙහි උත්තරි අඤ්ඤො ආසවො නාම නත්ථි, යෙන චත්තාරො ආසවා සාසවා සියුං, තස්මා චත්තාරො ආසවා අනාසවාති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි හෙතුවාදානං; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං ''යදි තෙ ආසවා අනාසවා, එවං සන්තෙ තෙහි මග්ගාදිලක්ඛණප්පත්තෙහි භවිතබ්බ''න්ති චොදෙතුං **මග්ගොති**ආදිමාහ. සෙසමෙත්ථ උත්තානත්ථමෙවාති.

ආසවකථාවණ්ණනා.

6. ජරාමරණකථාවණ්ණනා

726-727. ඉදානි ජරාමරණකථා නාම හොති. තත්ථ ජරාමරණං නාම අපරිනිප්ඵන්නත්තා ලොකියන්ති වා ලොකුත්තරන්ති වා න වත්තබ්බං. ''ලොකියා ධම්මා ලොකුත්තරා ධම්මා''ති හි දුකෙ ජරාමරණං නෙව ලොකියපදෙ, න ලොකුත්තරපදෙ නිද්දිට්ඨං. තත්ථ යෙසං ඉමං ලක්ඛණං අනාදියිත්වා ලොකුත්තරානං ධම්මානං ජරාමරණං

ලොකුත්තරන්ති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි මහාසඞ්ඝිකානං, තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. සෙසමෙත්ථ යථාපාළිමෙව නියාතීති.

ජරාමරණකථාවණ්ණනා.

7. සඤ්ඤාවෙදයිතකථාවණ්ණනා

728-729. ඉදානි සඤ්ඤාවෙදයිතකථා නාම හොති. තත්ථ සඤ්ඤාවෙදයිතනිරොධසමාපත්ති නාම න කොචි ධම්මො, චතුන්නං පන ඛන්ධානං නිරොධො. ඉති සා නෙව ලොකියා න ලොකුත්තරා. යස්මා පන ලොකියා න හොති, තස්මා ලොකුත්තරාති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි හෙතුවාදානංයෙව; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. සෙසං පුරිමකථාසදිසමෙවාති.

සඤ්ඤාවෙදයිතකථාවණ්ණනා.

8. දුතියසඤ්ඤාවෙදයිතකථාවණ්ණනා

730-731. ඉදානි යස්මා සා ලොකුත්තරා න හොති, තස්මා ලොකියාති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි හෙතුවාදානං, තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. සෙසං පුරිමසදිසමෙවාති.

දුතියසඤ්ඤාවෙදයිතකථාවණ්ණනා.

9. තතියසඤ්ඤාවෙදයිතකථාවණ්ණනා

732. ඉදානි යස්මා ‘‘අසුකො මරණධම්මො, අසුකො න මරණධම්මො’’ති සත්තානං මරණධම්මතාය නියාමො නත්ථීති සඤ්ඤාවෙදයිතනිරොධං සමාපන්නොපි කාලං කරෙය්‍යාති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි රාජගිරිකානං; තෙසං සමාපන්නායපි මරණධම්මතාය මරණසමයඤ්ච අමරණසමයඤ්ච දස්සෙතුං පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං යස්මා කාලං කරොන්තස්ස නාම මරණන්තිකෙහි ඵස්සාදීහි භවිතබ්බං, තස්මා තෙනාකාරෙන චොදෙතුං **අත්ථීති**ආදිමාහ.

අඵස්සකස්ස කාලකිරියාතිආදීනි පුට්ඨො සෙසසත්තෙ සන්ධාය පටික්ඛිපති **විසං කමෙය්‍යා**තිආදීනි පුට්ඨො සමාපත්තිආනුභාවං සන්ධාය පටික්ඛිපති. දුතියවාරෙ සරීරපකතිං සන්ධාය පටිජානාති. එවං සන්තෙ පන සමාපත්තිආනුභාවො නාම න හොති, තෙනෙව **න නිරොධසමාපන්නො**ති අනුයුඤ්ජති.

733-734. **න කාලං කරෙය්‍යා**ති පුච්ඡා පරවාදිස්ස. **අත්ථි සො නියාමො**ති පරවාදිස්ස පඤ්හෙ පන යස්මා එවරූපො නියාමො නාම නත්ථි, තස්මා පටික්ඛිපති. චක්ඛුවිඤ්ඤාණසමඞ්ගීතිආදි සකවාදිනා ‘‘නියාමෙ අසන්තෙපි මරණසමයෙනෙව මරති, නාසමයෙනා’’ති දස්සෙතුං වුත්තං. තත්‍රායමධිප්පායො – යදි නියාමාභාවෙන කාලකිරියා භවෙය්‍ය, චක්ඛුවිඤ්ඤාණසමඞ්ගිනොපි භවෙය්‍ය. තතො ‘‘පඤ්චහි විඤ්ඤාණෙහි න චවති, න උපපජ්ජතී’’ති සුත්තවිරොධො සියා. යථා පන චක්ඛුවිඤ්ඤාණසමඞ්ගිස්ස කාලකිරියා න හොති, තථා නිරොධසමාපන්නස්සාපීති.

තතියසඤ්ඤාවෙදයිතකථාවණ්ණනා.

10. අසඤ්ඤසත්තුපිකාකථාවණ්ණනා

735. ඉදානි අසඤ්ඤසත්තුපිකාකථා නාම හොති. තත්ථ සඤ්ඤාවිරාගවසෙන පවත්තභාවනා අසඤ්ඤසමාපත්තිපි නිරොධසමාපත්තිපි සඤ්ඤාවෙදයිතනිරොධසමාපත්ති නාම. ඉති ද්වෙ සඤ්ඤාවෙදයිතනිරොධසමාපත්තියො ලොකියා ච ලොකුත්තරා ච. තත්ථ ලොකියා පුථුජ්ජනස්ස අසඤ්ඤසත්තුපිකා හොති, ලොකුත්තරා අරියානං, සා ච නාසඤ්ඤසත්තුපිකා. ඉමං පන විභාගං අකත්වා අවිසෙසෙන සඤ්ඤාවෙදයිතනිරොධසමාපත්ති අසඤ්ඤසත්තුපිකාති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි හෙතුවාදානං; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං යස්මා අසඤ්ඤසමාපත්තිං සමාපන්නස්ස අලොභාදයො අත්ථි, න නිරොධසමාපත්තිං, තස්මා තෙසං වසෙන චොදෙතුං **අත්ථීති**ආදිමාහ.

736. **ඉධාපි අසඤ්ඤීති** පඤ්හෙ ඉධ සඤ්ඤාවිරාගවසෙන සමාපන්නත්තා අසඤ්ඤිතා අනුඤ්ඤාතා, **තත්‍රාපි** අසඤ්ඤසත්තෙනෙව. තස්මා ඉමං පටිඤ්ඤං ගහෙත්වා ලද්ධිං පතිට්ඨපෙන්තෙන ඡලෙන පතිට්ඨාපිතා හොති. ඉධ වා නිරොධසමාපත්තිං සන්ධාය අසඤ්ඤිතා අනුඤ්ඤාතා. තත්‍රාපි ඉතො චුතස්ස අනාගාමිනො නිරොධසමාපත්තිමෙව තස්මාපි ඉමාය පටිඤ්ඤාය පතිට්ඨාපිතා ලද්ධි අප්පතිට්ඨිතායෙවාති.

අසඤ්ඤසත්තුපිකාකථාවණ්ණනා.

11. කම්මූපචයකථාවණ්ණනා

737. ඉදානි කම්මූපචයකථා නාම හොති. තත්ථ යෙසං කම්මූපචයො නාම කම්මතො අඤ්ඤො චිත්තවිප්පයුත්තො අබ්‍යාකතො අනාරම්මණොති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි අන්ධකානඤ්චෙව සම්මිතියානඤ්ච; තෙ සන්ධාය **අඤ්ඤං කම්ම**න්ති පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං ''යදි කම්මතො අඤ්ඤො කම්මූපචයො, ඵස්සාදිතොපි අඤ්ඤෙන ඵස්සූපචයාදිනා භවිතබ්බ''න්ති චොදෙතුං **අඤ්ඤො ඵස්සො**තිආදිමාහ. ඉතරො ලද්ධියා අභාවෙන පටික්ඛිපති.

738-739. **කම්මෙන සහජාතොති** පඤ්හෙසු චිත්තවිප්පයුත්තං සන්ධාය පටික්ඛිපති, චිත්තසම්පයුත්තං සන්ධාය පටිජානාති. **කුසලොති** පඤ්හෙසුපි චිත්තවිප්පයුත්තං සන්ධාය පටිජානාති. පරතො **අකුසලො**තිපඤ්හෙසුපි එසෙව නයො.

740. **සාරම්මණොති** පුට්ඨො පන එකන්තං අනාරම්මණමෙව ඉච්ඡති, තස්මා පටික්ඛිපති. **චිත්තං භිජ්ජමානන්ති** යදා චිත්තං භිජ්ජමානං හොති, තදා කම්මං භිජ්ජතීති අත්ථො. භුම්මත්ථෙ වා පච්චත්තං, චිත්තෙ භිජ්ජමානෙති අත්ථො. අයමෙව වා පාඨො. තත්ථ යස්මා සම්පයුත්තො භිජ්ජති, විප්පයුත්තො න භිජ්ජති, තස්මා පටිජානාති චෙව පටික්ඛිපති ච.

741. **කම්මම්හි කම්මූපචයොති** කම්මෙ සති කම්මූපචයො, කම්මෙ වා පතිට්ඨිතෙ කම්මූපචයො, කම්මූපචයතොව විපාකො නිබ්බත්තති. තස්මිං පන කම්මෙ නිරුද්ධෙ යාව අංකුරුප්පාදා බීජං විය යාව විපාකුප්පාදා කම්මූපචයො තිට්ඨතීතිස්ස ලද්ධි, තස්මා පටිජානාති. **තඤ්ඤෙව කම්මං, සො කම්මූපචයො, සො කම්මවිපාකොති** යස්මා කම්මම්හි කම්මූපචයො, සො ච යාව විපාකුප්පාදා තිට්ඨතීතිස්ස ලද්ධි, තස්මා නං තෙසං තිණ්ණම්පි එකත්තං පුච්ඡති **විපාකො සාරම්මණොති** ඉදං විපාකො විය විපාකධම්මධම්මොපි ආරම්මණපටිබද්ධොයෙවාති චොදනත්ථං පුච්ඡති. ඉතරො පන ලද්ධිවසෙනෙකං පටිජානාති, එකං පටික්ඛිපති. පටිලොමෙපි එසෙව නයො. සෙසමෙත්ථ යථාපාළිමෙව නියාතීති.

කම්මූපචයකථාවණ්ණනා.

පන්නරසමො වග්ගො.

තතියපණ්ණාසකො සමත්තො.

16. සොළසමවග්ගො

1. නිග්ගහකථාවණ්ණනා

743-744. ඉදානි නිග්ගහකථා නාම හොති. තත්ථ යෙ ලොකෙ බලප්පත්තා වසීභූතා, තෙ යදි පරස්ස චිත්තං නිග්ගණ්හිතුං න සක්කුණෙය්‍යුං, කා තෙසං බලප්පත්ති, කො වසීභාවො. බලප්පත්තියා පන වසීභාවෙන ච අද්ධා තෙ පරස්ස චිත්තං නිග්ගණ්හන්තීති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි මහාසඞ්ඝිකානං; තෙ සන්ධාය **පරො පරස්සා**ති පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. තත්ථ **නිග්ගණ්හාතී**ති සංකිලෙසාපත්තිතො නිවාරෙති. සෙසමෙත්ථ යථාපාළිමෙව නියාතීති. පග්ගහකථායපි එසෙව නයො.

නිග්ගහකථාවණ්ණනා.

3. සුඛානුප්පදානකථාවණ්ණනා

747-748. ඉදානි සුඛානුප්පදානකථා නාම හොති. තත්ථ ‘‘බහූනං වත නො භගවා සුඛධම්මානං උපහත්තා’’ති (ම. නි. 2.148) සුත්තං නිස්සාය පරො පරස්ස සුඛං අනුප්පදෙතීති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි හෙතුවාදානං; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. **දුක්ඛං අනුප්පදෙතී**ති පුට්ඨො පන තාදිසං සුත්තපදං අපස්සන්තො පටික්ඛිපති. **අත්තනො සුඛ**න්තිආදිපඤ්හෙ යං අත්තනො පරස්ස වා, තං අනුප්පදාතුං න සක්කා. යං තස්සෙව, කිං තත්ථ අනුප්පදානං නාමාති පටික්ඛිපති. **නෙවත්තනො**තිආදිපඤ්හෙ පන යං එවරූපං, න තං අනුප්පදින්නං නාම භවිතුමරහතීති ලද්ධියාපටිජානාති. **නො ච වත රෙ**තිතාදිසස්ස සුඛස්ස අභාවා වුත්තං. **සුඛධම්මානං උපහත්තා**තිවචනං භගවතො පරෙසං සුඛුප්පත්තියා පච්චයභාවං දීපෙති, න අන්නාදීනං විය සුඛස්ස අනුප්පදානං, තස්මා අසාධකන්ති.

සුඛානුප්පදානකථාවණ්ණනා.

4. අධිගය්හමනසිකාරකථාවණ්ණනා

749-753. ඉදානි අධිගය්හ මනසිකාරකථා නාම හොති. තත්ථ දුවිධො මනසිකාරො නයතො ච ආරම්මණතො ච. තත්ථ එකසඞ්ඛාරස්සාපි අනිච්චතාය දිට්ඨාය සබ්බෙ සඞ්ඛාරා අනිච්චාති අවසෙසෙසු නයතො මනසිකාරො හොති. අතීතෙ පන සඞ්ඛාරෙ මනසිකරොන්තො න අනාගතෙ මනසිකාතුං සක්කොති. අතීතාදීසු අඤ්ඤතරං මනසිකරොතො ආරම්මණතො මනසිකාරො හොති . තත්ථ පච්චුප්පන්නෙ මනසිකරොන්තො යෙන චිත්තෙන තෙ මනසිකරොති, තං පච්චුප්පන්නක්ඛණෙ මනසිකාතුං න සක්කොති. තත්ථ යෙසං ‘‘සබ්බෙ සඞ්ඛාරා අනිච්චා’’තිආදිවචනං නිස්සාය ‘‘මනසිකරොන්තො නාම අධිගය්හ අධිගණ්හිත්වා සඞ්ගණ්හිත්වා සබ්බෙ සඞ්ඛාරෙ එකතො මනසිකරොතී’’ති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි පුබ්බසෙලියාපරසෙලියානං; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස.

අථ නං යස්මා සබ්බෙ එකතො මනසිකරොන්තෙන යෙන චිත්තෙන තෙ මනසිකරොති, තම්පි මනසිකාතබ්බං හොති. තස්මා තංචිත්තතාය චොදෙතුං **තෙන චිත්තෙනා**ති ආහ. ඉතරො ආරම්මණං කත්වා න සක්කා ජානිතුන්ති සන්ධාය පටික්ඛිපති. එවංලක්ඛණං චිත්තන්ති ඤාතත්තා පන තම්පි චිත්තං ඤාතමෙව හොතීති සන්ධාය පටිජානාති. අථ වා තඤ්ඤෙව තස්ස ආරම්මණං න හොතීති පටික්ඛිපති. ‘‘සබ්බෙ සඞ්ඛාරා අනිච්චා, යදා පඤ්ඤාය පස්සතී’’තිආදීනි නිස්සාය උප්පන්නලද්ධිවසෙන පටිජානාති. සෙසපඤ්හද්වයෙපි එසෙව නයො. **තෙන ඵස්සෙනා**තිආදීසු පන තථාරූපං සුත්තං අපස්සන්තො පටික්ඛිපතෙව. අතීතාදිපඤ්හෙසු හෙට්ඨා වුත්තනයෙනෙව පටික්ඛෙපපටිඤ්ඤා වෙදිතබ්බා. සෙසං යථාපාළිමෙව නියාතීති. **සබ්බෙ සඞ්ඛාරා**තිආදිවචනං නයතො දස්සනං සන්ධාය වුත්තං, න එකක්ඛණෙ ආරම්මණතො, තස්මා අසාධකන්ති.

අධිගය්හමනසිකාරකථාවණ්ණනා.

5. රූපං හෙතූතිකථාවණ්ණනා

754-756. ඉදානි රූපං හෙතූති කථානාම හොති. තත්ථ **හෙතූ**ති කුසලමූලාදිනො හෙතුහෙතුස්සාපි නාමං, යස්ස කස්සචි පච්චයස්සාපි. ඉමං පන විභාගං අකත්වා ‘‘චත්තාරො මහාභූතා හෙතූ’’ති වචනමත්තං නිස්සාය අවිසෙසෙනෙව රූපං හෙතූති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි උත්තරාපථකානං; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. **අලොභො හෙතූ**ති කිං තෙ රූපං අලොභසඞ්ඛාතො හෙතූති පුච්ඡති, ඉතරො පටික්ඛිපති. සෙසෙසුපි එසෙව නයො. **මහාභූතා උපාදායරූපානං උපාදායහෙතූ**ති එත්ථ පච්චයට්ඨෙන හෙතුභාවො වුත්තො, න මූලට්ඨෙන, තස්මා අසාධකන්ති.

රූපං හෙතූතිකථාවණ්ණනා.

757-759. සහෙතුකකථායම්පි ඉමිනාව නයෙන අත්ථො වෙදිතබ්බොති.

රූපං සහෙතුකන්තිකථාවණ්ණනා.

7. රූපං කුසලාකුසලන්තිකථාවණ්ණනා

760-764. ඉදානි රූපං කුසලාකුසලන්තිකථා නාම හොති. තත්ථ ''කායකම්මං වචීකම්මං කුසලම්පි අකුසලම්පී''තිවචනං නිස්සාය කායවචීකම්මසඞ්ඛාතං කායවිඤ්ඤත්තිවචීවිඤ්ඤත්තිරූපං කුසලම්පි අකුසලම්පීති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි මහිසාසකානඤ්චෙව සම්මිතියානඤ්ච; තෙ සන්ධාය **රූපං කුසල**න්ති පුච්ඡා සකවාදිස්ස පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං ''යදි තෙ රූපං කුසලං, එවංවිධෙන අනෙන භවිතබ්බ''න්ති චොදෙතුං **සාරම්මණ**න්ති ආදිමාහ. පරතො අකුසලපඤ්හෙපි එසෙව නයො. සෙසමෙත්ථ උත්තානත්ථමෙවාති.

රූපං කුසලාකුසලන්තිකථාවණ්ණනා.

8. රූපං විපාකොතිකථාවණ්ණනා

765-767. ඉදානි රූපං විපාකොතිකථා නාම හොති. තත්ථ යං කම්මස්ස කතත්තා උප්පන්නා චිත්තචෙතසිකා විය කම්මස්ස කතත්තා උප්පන්නං තං රූපම්පි විපාකොති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි අන්ධකානඤ්චෙව සම්මිතියානඤ්ච; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං ''යදි තෙ රූපං විපාකො, එවංවිධෙන අනෙන භවිතබ්බ''න්ති චොදෙතුං **සුඛවෙදනීය**න්තිආදිමාහ. සෙසං යථාපාළිමෙව නියාතීති.

රූපං විපාකොතිකථාවණ්ණනා.

9. රූපං රූපාවචරාරූපාවචරන්තිකථාවණ්ණනා

768-770. ඉදානි රූපං රූපාවචරාරූපාවචරන්තිකථා නාම හොති. තත්ථ යං කාමාවචරකම්මස්ස කතත්තා රූපං, තං යස්මා කාමාවචරං, තස්මා රූපාවචරාරූපාවචරකම්මානම්පි කතත්තා රූපෙන රූපාවචරාරූපාවචරෙන භවිතබ්බන්ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි අන්ධකානං; තෙ සන්ධාය **අත්ථි රූපං රූපාවචරාරූපාවචර**න්ති පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. සෙසමෙත්ථ හෙට්ඨා වුත්තනයමෙවාති.

රූපං රූපාවචරාරූපාවචරන්තිකථාවණ්ණනා.

10. රූපාරූපධාතුපරියාපන්නකථාවණ්ණනා

771-775. ඉදානි රූපරාගො රූපධාතුපරියාපන්නො අරූපරාගො අරූපධාතුපරියාපන්නොති කථා නාම හොති. තත්ථ යස්මා කාමරාගො කාමධාතුපරියාපන්නො, තස්මා රූපරාගාරූපරාගෙහිපි රූපධාතුඅරූපධාතුපරියාපන්නෙහි භවිතබ්බන්ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි අන්ධකානං, තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. සෙසං හෙට්ඨා වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං. කෙවලඤ්හි තත්ථ ''රූපධාතුං අනුසෙති, අරූපධාතුං අනුසෙතී''ති පදං විසෙසො. සා ච ලද්ධි අන්ධකානඤ්චෙව සම්මිතියානඤ්ච. අයං අන්ධකානංයෙවාති.

රූපරාගො රූපධාතුපරියාපන්නො අරූපරාගො අරූපධාතුපරියාපන්නොතිකථාවණ්ණනා.

රූපාරූපධාතුපරියාපන්නකථාවණ්ණනා.

සොළසමො වග්ගො.

17. සත්තරසමවග්ගො

1. අත්ථි අරහතො පුඤ්ඤූපචයකථාවණ්ණනා

776-779. ඉදානි අත්ථි අරහතො පුඤ්ඤූපචයොතිකථා නාම හොති. තත්ථ යෙසං අරහතො දානසංවිභාගචෙතියවන්දනාදීනි කම්මානි දිස්වා අත්ථි අරහතො පුඤ්ඤූපචයොති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි අන්ධකානං; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං ''අරහා නාම පහීනපුඤ්ඤපාපො, සො යදි පුඤ්ඤං කරෙය්‍ය, පාපම්පි කරෙය්‍යා''ති චොදෙතුං **අපුඤ්ඤූපචයොති** ආහ. ඉතරො පාණාතිපාතාදිකිරියං අපස්සන්තො පටික්ඛිපති. **පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරන්ති**ආදීසු භවගාමිකම්මං අරහතො නත්ථීති පටික්ඛිපති. **දානං දදෙය්‍යාති**ආදීසු කිරියචිත්තෙන දානාදිපවත්තිසබ්භාවතො සකවාදී පටිජානාති. ඉතරො චිත්තං අනාදියිත්වා කිරියාපවත්තිමත්තදස්සනෙනෙව ලද්ධිං පතිට්ඨපෙති. සා පන අයොනිසො පතිට්ඨාපිතත්තා අප්පතිට්ඨාපිතා හොතීති.

අත්ථි අරහතො පුඤ්ඤූපචයොතිකථාවණ්ණනා.

2. නත්ථි අරහතො අකාලමච්චූතිකථාවණ්ණනා

780. ඉදානි නත්ථි අරහතො අකාලමච්චූතිකථා නාම හොති. තත්ථ ''නාහං, භික්ඛවෙ, සඤ්චෙතනිකානං කම්මානං කතානං උපචිතානං අපටිසංවෙදිත්වා බ්‍යන්තීභාවං වදාමී''ති (අ. නි. 10.217) සුත්තස්ස අත්ථං අයොනිසො ගහෙත්වා ''අරහතා නාම සබ්බකම්මවිපාකං පටිසංවෙදයිත්වාව පරිනිබ්බායිතබ්බං, තස්මා නත්ථි, අරහතො අකාලමච්චූ''ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි රාජගිරිකානඤ්චෙව සිද්ධත්ථිකානඤ්ච; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං ''සචෙ තස්ස නත්ථි අකාලමච්චු, අරහන්තඝාතකෙන නාම න භවිතබ්බ''න්ති චොදෙතුං **නත්ථි අරහන්තඝාතකොති** ආහ. ඉතරො ආනන්තරියකම්මස්ස චෙව තාදිසානඤ්ච පුග්ගලානං සබ්භාවතො පටික්ඛිපති.

781. **විසං න කමෙය්‍යාති** පඤ්හෙ ''යාව පුබ්බෙ කතකම්මං පරික්ඛයං න ගච්ඡති, තාව න කමතී''ති ලද්ධියා පටික්ඛිපති. සෙසමෙත්ථ යථාපාළිමෙව නිය්‍යාති.

782. **නාහං, භික්ඛවෙති** සුත්තං ඉදං සන්ධාය වුත්තං – සඤ්චෙතනිකානං කම්මානං කතානං විපාකං අපටිසංවෙදිත්වා අවින්දිත්වා අනනුභවිත්වා බ්‍යන්තීභාවං තෙසං කම්මානං පරිවටුමපරිච්ඡින්නභාවං න වදාමි, තඤ්ච ඛො දිට්ඨධම්මවෙදනීයානං දිට්ඨෙව ධම්මෙ, න තතො පරං, උපපජ්ජවෙදනීයානං අනන්තරං උපපත්තිං උපපජ්ජිත්වාව න තතො පරං, අපරාපරියවෙදනීයානං යදා විපාකොකාසං ලභන්ති, තථාරූපෙ අපරාපරෙ වා පරියායෙ. එවං සබ්බථාපි සංසාරපවත්තෙ සති ලද්ධවිපාකවාරෙ කම්මෙ න විජ්ජතෙසො ජගතිප්පදෙසො, යත්ථට්ඨිතො මුච්චෙය්‍ය පාපකම්මාති. එවං සන්තෙ යදෙතං ''අලද්ධවිපාකවාරම්පි කම්මං අවස්සං අරහතො පටිසංවෙදිතබ්බ''න්ති කප්පනාවසෙන ''නත්ථි අරහතො අකාලමච්චූ''ති ලද්ධිපතිට්ඨාපනං කතං, තං දුක්කටමෙවාති.

නත්ථි අරහතො අකාලමච්චූතිකථාවණ්ණනා.

3. සබ්බමිදං කම්මතොතිකථාවණ්ණනා

783. ඉදානි සබ්බමිදං කම්මතොතිකථා නාම හොති. තත්ථ ''කම්මුනා වත්තති ලොකො''ති සුත්තං නිස්සාය ''සබ්බමිදං කම්මකිලෙසවිපාකවට්ටං කම්මතොව හොතී''ති යෙසං ලද්ධි , සෙය්‍යථාපි රාජගිරිකානඤ්චෙව සිද්ධත්ථිකානඤ්ච; තෙ සන්ධාය **සබ්බමිදන්ති** පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං ''එවං සන්තෙ කම්මම්පි කම්මතො ආපජ්ජතී''ති චොදෙතුං **කම්මම්පි කම්මතොති** ආහ. ඉතරො යදි කම්මම්පි කම්මතොව නාම තං කම්මං විපාකොයෙව සියාති පටික්ඛිපති. **පුබ්බෙකතහෙතූති** ''යදි සබ්බමිදං කම්මතො, පුබ්බෙකතහෙතුනා තෙන භවිතබ්බ''න්ති චොදෙතුං පුච්ඡති, ඉතරො පුබ්බෙකතහෙතුවාදභයෙන පටික්ඛිපති.

784. **කම්මවිපාකතොති** ''යදි සබ්බමිදං කම්මතො, යං අතීතභවෙ පවත්තස්ස හෙතුභූතං කම්මං, තම්පි පුරිමතරෙ භවෙ කම්මතොති කම්මවිපාකො සම්පජ්ජති, තෙන තෙ සබ්බමිදං කම්මවිපාකතො ආපජ්ජතී''ති චොදෙතුං පුච්ඡති. ඉතරො බීජතො අංකුරස්සෙව පච්චුප්පන්නපවත්තස්ස කම්මතො නිබ්බත්තිං සන්ධාය පටික්ඛිපති. දුතියං පුට්ඨො තස්සාපි කම්මස්ස බීජස්ස පුරිමබීජතො විය පුරිමකම්මතො පවත්තත්තා පටිජානාති. **පාණං හනෙය්‍යාති**ආදි ''යදි සබ්බං කම්මවිපාකතො, පාණාතිපාතාදීනි කම්මවිපාකෙනෙව කරෙය්‍යා''ති චොදෙතුං වුත්තං. ඉතරො දුස්සීල්‍යචෙතනාපි පුරිමකම්මනිබ්බත්තා එකෙන පරියායෙන විපාකොයෙවාති ලද්ධියා පටිජානාති. අථ නං ''යදි තෙ පාණාතිපාතො කම්මවිපාකතො නිබ්බත්තති, පාණාතිපාතො විය විපාකොපි සඵලො ආපජ්ජතී''ති චොදෙතුං **සඵලොති** ආහ. ඉතරො පාණාතිපාතස්ස නිරයසංවත්තනිකාදිභාවතො සඵලතං පස්සන්තො පටිජානාති. කම්මවිපාකස්ස පන ඉදං නාම ඵලන්ති වුත්තට්ඨානං අපස්සන්තො පටික්ඛිපති. අදින්නාදානාදීසුපි එසෙව නයො. **ගිලානපච්චයභෙසජ්ජපරික්ඛාරො සඵලොති**

දෙය්‍යධම්මවසෙන දානඵලං පුච්ඡති. **කම්මුනා වත්තතීති** සුත්තං ‘‘නත්ථි කම්ම’’න්ති අකම්මවාදිතං පටික්ඛිපිත්වා ‘‘අත්ථි කම්ම’’න්ති කම්මවාදිතං කම්මස්සකතං දීපෙති. න සබ්බස්සෙව කම්මතො නිබ්බත්තිං, තස්මා අසාධකන්ති.

සබ්බමිදං කම්මතොතිකථාවණ්ණනා.

4. ඉන්ද්‍රියබද්ධකථාවණ්ණනා

786-787. ඉදානි ඉන්ද්‍රියබද්ධකථා නාම හොති. තත්ථ දුවිධං දුක්ඛං – ඉන්ද්‍රියබද්ධං, අනින්ද්‍රියබද්ධඤ්ච. ඉන්ද්‍රියබද්ධං දුක්ඛවත්ථුතාය දුක්ඛං, අනින්ද්‍රියබද්ධං උදයබ්බයපටිපීළනට්ඨෙන ‘‘යදනිච්චං තං දුක්ඛ’’න්ති සඞ්ගහිතත්තා දුක්ඛං. ඉමං විභාගං අග්ගහෙත්වා ‘‘යස්ස පරිඤ්ඤාය භගවති බ්‍රහ්මචරියං වුස්සති, තං ඉන්ද්‍රියබද්ධමෙව දුක්ඛං, න ඉතර’’න්ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි හෙතුවාදානං, තෙසං ඉතරස්සාපි දුක්ඛභාවං දස්සෙතුං **ඉන්ද්‍රියබද්ධඤ්ඤෙවාති** පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං ‘‘යස්මා භගවතා ‘යදනිච්චං තං දුක්ඛ’න්ති වුත්තං, තස්මා ඉන්ද්‍රියබද්ධෙනෙව තෙන අනිච්චෙන භවිතබ්බ’’න්ති චොදෙතුං **ඉන්ද්‍රියබද්ධඤ්ඤෙව අනිච්චන්තිආදිමාහ**. **නනු අනින්ද්‍රියබද්ධං අනිච්චන්ති** නනු පථවිපබ්බතපාසාණාදි අනින්ද්‍රියබද්ධම්පි අනිච්චන්ති අත්ථො.

788. **න වත්තබ්බං ඉන්ද්‍රියබද්ධඤ්ඤෙව දුක්ඛන්ති** පඤ්හෙ **ආමන්තාති** පටිඤ්ඤා සකවාදිස්ස. අනින්ද්‍රියබද්ධඤ්හි දුක්ඛදොමනස්සානං ආරම්මණං හොති. උණ්හකාලස්මිඤ්හි අග්ගි සීතකාලෙ ච වාතො දුක්ඛස්ස ආරම්මණං, නිච්චම්පි භොගවිනාසාදයො දොමනස්සස්ස. තස්මා විනාපි අනිච්චට්ඨෙන අනින්ද්‍රියබද්ධං දුක්ඛන්ති වත්තබ්බං. කම්මකිලෙසෙහි පන අනිබ්බත්තත්තා දුක්ඛං අරියසච්චන්ති න වත්තබ්බං, තථා මග්ගෙන අපරිඤ්ඤෙය්‍යත්තා. යස්මා පන තිණකට්ඨාදිනිරොධො වා උතුබීජාදිනිරොධො වා දුක්ඛනිරොධං අරියසච්චං නාම න හොති, තස්මා ඉන්ද්‍රියබද්ධං දුක්ඛඤ්චෙව අරියසච්චඤ්ච, ඉතරං පන දුක්ඛමෙවාති ඉදං නානත්තං දස්සෙතුං පටිජානාති. **යථා ඉන්ද්‍රියබද්ධස්සාතිආදිවචනං** ඉන්ද්‍රියබද්ධස්ස පරිඤ්ඤාය බ්‍රහ්මචරියවාසං පරිඤ්ඤාතස්ස පුන අනුප්පත්තිං දීපෙති. තෙනෙවෙත්ථ සකවාදිනා පටික්ඛෙපො කතො. ‘‘යදනිච්චං තං දුක්ඛ’’න්ති වචනෙන පන සඞ්ගහිතස්ස අනින්ද්‍රියබද්ධස්ස දුක්ඛභාවං පටිසෙධෙතුං න සක්කාති, තස්මා අසාධකන්ති.

ඉන්ද්‍රියබද්ධකථාවණ්ණනා.

5. ඨපෙත්වා අරියමග්ගන්තිකථාවණ්ණනා

789-790. ඉදානි ඨපෙත්වා අරියමග්ගන්තිකථා නාම හොති. තත්ථ ‘‘යස්මා අරියමග්ගො ‘දුක්ඛනිරොධගාමිනිපටිපදා’ති වුත්තො, තස්මා ඨපෙත්වා අරියමග්ගං අවසෙසා සඞ්ඛාරා දුක්ඛා’’ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි හෙතුවාදානං; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං ‘‘යදි එවං සමුදයස්සාපි දුක්ඛභාවො ආපජ්ජතී’’ති චොදෙතුං **දුක්ඛසමුදයොපීති** ආහ. ඉතරො හෙතුලක්ඛණං සන්ධාය පටික්ඛිපති. පුන පුට්ඨො පවත්තපරියාපන්නභාවං සන්ධාය පටිජානාති. **තීණෙවාති** පඤ්හෙසු සුත්තවිරොධභයෙන පටික්ඛිපති, ලද්ධිවසෙන පටිජානාති. සෙසමෙත්ථ උත්තානත්ථමෙවාති.

ඨපෙත්වා අරියමග්ගන්තිකථාවණ්ණනා.

6. න වත්තබ්බං සඞ්ඝො දක්ඛිණං පටිග්ගණ්හාතීතිකථාවණ්ණනා

791-792. ඉදානි න වත්තබ්බං සඞ්ඝො දක්ඛිණං පටිග්ගණ්හාතීතිකථා නාම හොති. තත්ථ ‘‘පරමත්ථතො මග්ගඵලානෙව සඞ්ඝො, මග්ගඵලෙහි අඤ්ඤො සඞ්ඝො නාම නත්ථි, මග්ගඵලානි ච න කිඤ්චි පටිග්ගණ්හන්ති, තස්මා න වත්තබ්බං සඞ්ඝො දක්ඛිණං පටිග්ගණ්හාතී’’ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි එතරහි මහාපුඤ්ඤවාදීසඞ්ඛාතානං වෙතුල්ලකානං; තෙ සන්ධාය **න වත්තබ්බන්ති** පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං ‘‘යදි සඞ්ඝො න පටිග්ගණ්හෙය්‍ය, න නං සත්ථා ආහුනෙය්‍යාතිආදීහි ථොමෙය්‍යා’’ති චොදෙතුං **නනු සඞ්ඝො ආහුනෙය්‍යොතිආදිමාහ**. **සඞ්ඝස්ස දානං දෙන්තීති** ‘‘යෙ තෙ සඞ්ඝස්ස දෙන්ති, තෙ පටිග්ගාහකෙසු අසති කස්ස දදෙය්‍යු’’න්ති චොදනත්ථං වුත්තං. **ආහුතිං ජාතවෙදො වාති** සුත්තං පරසමයතො ආගතං. තත්ථ **මහාමෙඝන්ති** මෙඝවුට්ඨිං සන්ධාය වුත්තං. වුට්ඨියඤ්හි මෙදනී පටිග්ගණ්හාති, න මෙඝමෙව. මග්ගො පටිග්ගණ්හාතීති ‘‘මග්ගඵලානි සඞ්ඝො’’ති ලද්ධියා වදති, න ච මග්ගඵලානෙව සඞ්ඝො. මග්ගඵලපාතුභාවපරිසුද්ධෙ පන ඛන්ධෙ උපාදාය පඤ්ඤත්තා අට්ඨ පුග්ගලා සඞ්ඝො, තස්මා අසාධකමෙතන්ති.

න වත්තබ්බං සඞ්ඝො දක්ඛිණං පටිග්ගණ්හාතීතිකථාවණ්ණනා.

7. න වත්තබ්බං සඞ්ඝො දක්ඛිණං විසොධෙතීතිකථාවණ්ණනා

793-794. ඉදානි න වත්තබ්බං සඞ්ඝො දක්ඛිණං විසොධෙතීතිකථා නාම හොති. තත්ථ ‘‘මග්ගඵලානෙව සඞ්ඝො නාම, න ච තානි දක්ඛිණං විසොධෙතුං සක්කොන්ති, තස්මා න වත්තබ්බං සඞ්ඝො දක්ඛිණං විසොධෙතී’’ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි තෙසඤ්ඤෙව; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. **ආහුනෙය්‍යොති**ආදි ‘‘යදි සඞ්ඝො දක්ඛිණං විසොධෙතුං න සක්කුණෙය්‍ය, න නං සත්ථා එවං ථොමෙය්‍යා’’ති දස්සනත්ථං වුත්තං. **විසොධෙතීති** මහප්ඵලං කරොති. සඞ්ඝස්මිඤ්හි අප්පං දින්නං බහු හොති, බහු දින්නං බහුතරං. **දක්ඛිණෙය්‍යාති** දක්ඛිණාරහා දක්ඛිණාය අනුච්ඡවිකා, දක්ඛිණං විසොධෙතුං සමත්ථාති අත්ථො. **දක්ඛිණං ආරාධෙන්තීති** සම්පාදෙන්ති, අප්පමත්තිකායපි දක්ඛිණාය මහන්තං ඵලං පාපුණන්තීති අත්ථො. සෙසං හෙට්ඨා වුත්තනයමෙවාති.

න වත්තබ්බං සඞ්ඝො දක්ඛිණං විසොධෙතීතිකථාවණ්ණනා.

8. න වත්තබ්බං සඞ්ඝො භුඤ්ජතීතිකථාවණ්ණනා

795-796. ඉදානි න වත්තබ්බං සඞ්ඝො භුඤ්ජතීතිකථා නාම හොති. තත්‍රාපි ‘‘මග්ගඵලානෙව සඞ්ඝො නාම, න ච තානි කිඤ්චි භුඤ්ජන්ති, තස්මා න වත්තබ්බං සඞ්ඝො භුඤ්ජති, පිවති, ඛාදති, සායතී’’ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි තෙසංයෙව; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං ‘‘යදි සඞ්ඝො න භුඤ්ජෙය්‍ය, සඞ්ඝභත්තාදිකරණං නිරත්ථකං භවෙය්‍යා’’ති චොදෙතුං **නනු අත්ථි කෙචි සඞ්ඝභත්තානි කරොන්තීති**ආදිමාහ. **ගණභොජනන්ති**ආදි ‘‘යදි සඞ්ඝො න භුඤ්ජෙය්‍ය, කස්ස ගණභොජනාදීනි සියු’’න්ති චොදනත්ථං වුත්තං. **අට්ඨ පානානීති** ඉදම්පි ‘‘යදි සඞ්ඝො න පිවෙය්‍ය, කස්සෙතානි පානානි සත්ථා අනුජානෙය්‍යා’’ති චොදනත්ථං වුත්තං. සෙසමිධාපි හෙට්ඨා වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බන්ති.

න වත්තබ්බං සඞ්ඝො භුඤ්ජතීතිකථාවණ්ණනා.

9. න වත්තබ්බං සඞ්ඝස්ස දින්නං මහප්ඵලන්තිකථාවණ්ණනා

797-798. ඉදානි න වත්තබ්බං සඞ්ඝස්ස දින්නං මහප්ඵලන්තිකථා නාම හොති. තත්‍රාපි ‘‘මග්ගඵලානෙව සඞ්ඝො නාම, න ච සක්කා තෙසං කිඤ්චි දාතුං, න ච තෙහි පටිග්ගණ්හිතුං, නාපි තෙසං දානෙන කොචි උපකාරො ඉජ්ඣති, තස්මා න වත්තබ්බං සඞ්ඝස්ස දින්නං මහප්ඵල’’න්ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි තෙසංයෙව; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. **ආහුනෙය්‍යොති**ආදි ‘‘යදි සඞ්ඝස්ස දින්නං මහප්ඵලං න භවෙය්‍ය, න නං සත්ථා එවං ථොමෙය්‍යා’’ති දස්සනත්ථං වුත්තං. සෙසං යථාපාළිමෙව නිය්‍යාතීති.

න වත්තබ්බං සඞ්ඝස්ස දින්නං මහප්ඵලන්තිකථාවණ්ණනා.

10. න වත්තබ්බං බුද්ධස්ස දින්නං මහප්ඵලන්තිකථාවණ්ණනා

799. ඉදානි න වත්තබ්බං බුද්ධස්ස දින්නං මහප්ඵලන්තිකථා නාම හොති. තත්ථ ‘‘බුද්ධො භගවා න කිඤ්චි පරිභුඤ්ජති, ලොකානුවත්තනත්ථං පන පරිභුඤ්ජමානං විය අත්තානං දස්සෙති, තස්මා නිරුපකාරත්තා න වත්තබ්බං තස්මිං දින්නං මහප්ඵල’’න්ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි තෙසංයෙව; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. **ද්විපදානං අග්ගොති**ආදි ‘‘මනුස්සදුස්සීලෙපි දානං සහස්සගුණං හොති, කිමඞ්ගං පන එවරූපෙ අග්ගපුග්ගලෙ’’ති දස්සනත්ථං වුත්තං. සෙසමෙත්ථ යථාපාළිමෙව නිය්‍යාතීති.

න වත්තබ්බං බුද්ධස්ස දින්නං මහප්ඵලන්තිකථාවණ්ණනා.

11. දක්ඛිණාවිසුද්ධිකථාවණ්ණනා

800-801. ඉදානි දක්ඛිණාවිසුද්ධිකථා නාම හොති. තත්ථ ‘‘යදි පටිග්ගාහකතො දක්ඛිණා විසුජ්ඣෙය්‍ය, මහප්ඵලා භවෙය්‍ය. දායකෙන දානං දින්නං, පටිග්ගාහකෙන විපාකො නිබ්බත්තිතොති අඤ්ඤො අඤ්ඤස්ස කාරකො භවෙය්‍ය, පරංකතං සුඛදුක්ඛං ආපජ්ජෙය්‍ය, අඤ්ඤො කරෙය්‍ය, අඤ්ඤො පටිසංවෙදෙය්‍ය. තස්මා දායකතොව දානං විසුජ්ඣති, නො පටිග්ගාහකතො, දායකස්සෙව චිත්තවිසුද්ධි විපාකදායිකා හොතී’’ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි උත්තරාපථකානං; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. **ආහුනෙය්‍යාති**ආදි ‘‘යදි පටිග්ගාහකතො දානං න විසුජ්ඣෙය්‍ය, කිමස්ස ආහුනෙය්‍යාදිභාවො කරෙය්‍යා’’ති දස්සනත්ථං වුත්තං. **අඤ්ඤො අඤ්ඤස්ස කාරකොති** යදි දායකස්ස දානචෙතනා පටිග්ගාහකෙන කතා භවෙය්‍ය, යුත්තරූපං සියා. තස්ස පන දානචෙතනා පරිසුද්ධා පටිග්ගාහකසඞ්ඛාතං වත්ථුං පටිච්ච මහාවිපාකට්ඨෙන විසුජ්ඣති, තස්මා අචොදනා එසා ‘‘පටිග්ගාහකතො දානං විසුජ්ඣතී’’ති.

දක්ඛිණාවිසුද්ධිකථාවණ්ණනා.

සත්තරසමො වග්ගො.

18. අට්ඨාරසමවග්ගො

1. මනුස්සලොකකථාවණ්ණනා

802-803. ඉදානි මනුස්සලොකකථා නාම හොති. තත්ථ ''තථාගතො ලොකෙ, ජාතො ලොකෙ සංවඩ්ඪො, ලොකං අභිභුය්‍ය විහරති අනුපලිත්තො ලොකෙනා''ති (සං. නි. 3.94) සුත්තං අයොනිසො ගහෙත්වා ''භගවා තුසිතභවනෙ නිබ්බත්තො තත්ථෙව වසති, න මනුස්සලොකං ආගච්ඡති, නිම්මිතරූපමත්තකං පනෙත්ථ දස්සෙතී''ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි එතරහි වෙතුල්ලකානංයෙව, තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං පුට්ඨොකාසෙන චෙව සුත්තසාධනෙන ච සඤ්ඤාපෙතුං **නනු අත්ථීති**ආදිමාහ. **ලොකෙ ජාතොති** පරවාදී තුසිතපුරං සන්ධාය වදති. සත්ථාරා පනෙතං මනුස්සලොකඤ්ඤෙව සන්ධාය ලොකං වුත්තං. **ලොකං අභිභුය්‍යාති** පරවාදී මනුස්සලොකං අභිභවිත්වාති දිට්ඨියා වදති, සත්ථා පන ආරම්මණලොකං අභිභවිත්වා විහාසි. **අනුපලිත්තො ලොකෙනාති** පරවාදී මනුස්සලොකෙන අනුපලිත්තතංව සන්ධාය වදති, සත්ථා පන ලොකධම්මෙසු කිලෙසෙහි අනුපලිත්තො විහාසි. තස්මා අසාධකමෙතන්ති.

මනුස්සලොකකථාවණ්ණනා.

2. ධම්මදෙසනාකථාවණ්ණනා

804-806. ඉදානි ධම්මදෙසනාකථා නාම හොති. තත්ථ ''තුසිතපුරෙ ඨිතො භගවා ධම්මදෙසනත්ථාය අභිනිම්මිතං පෙසෙසි, තෙන චෙව තස්ස ච දෙසනං සම්පටිච්ඡිත්වා ආයස්මතා ආනන්දෙන ධම්මො දෙසිතො, න බුද්ධෙන භගවතා''ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි වෙතුල්ලකානඤ්ඤෙව; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං ''යදි තෙන ධම්මො දෙසිතො, ස්වෙව සත්ථා භවෙය්‍යා''ති චොදෙතුං **අභිනිම්මිතො ජිනොති**ආදිමාහ. ඉතරො තථා අසම්පටිච්ඡන්තො පටික්ඛිපති. සෙසමෙත්ථ උත්තානත්ථමෙවාති.

ධම්මදෙසනාකථාවණ්ණනා.

3. කරුණාකථාවණ්ණනා

807-808. ඉදානි කරුණාකථා නාම හොති. තත්ථ පියායිතානං වත්ථූනං විපත්තියා සරාගානං රාගවසෙන කරුණාපතිරූපිකං පවත්තිං දිස්වා ''රාගොව කරුණා නාම, සො ච භගවතො නත්ථි, තස්මා නත්ථි බුද්ධස්ස භගවතො කරුණා''ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි උත්තරාපථකානං; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං ''කරුණා නාමෙසා නික්කිලෙසතාය චෙව සත්තාරම්මණතාය ච චෙතොවිමුත්තිතාය ච එකාදසානිසංසතාය ච මෙත්තාදීහි සමානජාතිකා, තස්මා යදි භගවතො කරුණා නත්ථි, මෙත්තාදයොපිස්ස න සියු''න්ති චොදනත්ථං **නත්ථි බුද්ධස්ස භගවතො මෙත්තාති**ආදිමාහ. **ආකාරුණිකොති** පඤ්හෙ තථාරූපං වොහාරං අපස්සන්තො පටික්ඛිපති. සෙසමෙත්ථ උත්තානත්ථමෙවාති.

කරුණාකථාවණ්ණනා.

4. ගන්ධජාතකථාවණ්ණනා

809. ඉදානි ගන්ධජාතකථා නාම හොති. තත්ථ යෙසං බුද්ධෙ භගවති අයොනිසො පෙමවසෙන ''භගවතො උච්චාරපස්සාවො අඤ්ඤෙ ගන්ධජාතෙ අතිවිය අධිගණ්හාති, නත්ථි තතො ච සුගන්ධතරං ගන්ධජාත''න්ති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි එකච්චානං අන්ධකානඤ්චෙව උත්තරාපථකානඤ්ච; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. සෙසමෙත්ථ යථාපාළිමෙව නිය්‍යාතීති.

ගන්ධජාතකථාවණ්ණනා.

5. එකමග්ගකථාවණ්ණනා

810-811. ඉදානි එකමග්ගකථා නාම හොති. තත්ථ යෙසං බුද්ධෙ භගවති අයොනිසො පෙමවසෙනෙව ''භගවා සොතාපන්නො හුත්වා සකදාගාමී, සකදාගාමී හුත්වා අනාගාමී, අනාගාමී හුත්වා අරහත්තං සච්ඡාකාසි, එකෙනෙව පන අරියමග්ගෙන චත්තාරි ඵලානි සච්ඡාකාසී''ති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි තෙසඤ්ඤෙව; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං චතූහි ඵලෙහි සද්ධිං උප්පන්නානං චතුන්නං ඵස්සාදීනං එකතො සමොධානවසෙන චොදෙතුං **චතුන්නං ඵස්සානන්ති**ආදිමාහ. **සොතාපත්තිමග්ගෙනාති**ආදි ''කතරමග්ගෙන සච්ඡිකරොතී''ති පුච්ඡනත්ථං වුත්තං. **අරහත්තමග්ගෙනාති** ච වුත්තෙ තෙන සක්කායදිට්ඨිආදීනං පහානාභාවවසෙන චොදෙති. **භගවා**

සොතාපන්නොති බුද්ධභූතස්ස සොතාපන්නභාවො නත්ථීති පටික්ඛිපති. පරතො පඤ්හද්වයෙපි එසෙව නයො. සෙසමෙත්ථ යථාපාළිමෙව නියාතීති.

එකමග්ගකථාවණ්ණනා.

6. ඣානසඞ්කන්තිකථාවණ්ණනා

813-816. ඉදානි ඣානසඞ්කන්තිකථා නාම හොති. තත්ථ යෙසං ''ඉධ, භික්ඛවෙ, භික්ඛු විවිච්චෙව කාමෙහි පඨමං ඣානං උපසම්පජ්ජ විහරති, විතක්කවිචාරානං වූපසමා දුතියං ඣානං, තතියං ඣානං, චතුත්ථං ඣානං උපසම්පජ්ජ විහරතී''ති (සං. නි. 5.923-934) ඉමං පටිපාටිදෙසනං නිස්සාය ''තස්ස තස්ස ඣානස්ස උපචාරප්පවත්තිං විනාව ඣානා ඣානං සඞ්කමතී''ති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි මහිසාසකානඤ්චෙව එකච්චානඤ්ච අන්ධකානං; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං ''යදි තෙ දුතියජ්ඣානූපචාරං අප්පත්වා උප්පටිපාටියා පඨමජ්ඣානා දුතියජ්ඣානමෙව සඞ්කමති, පඨමතො තතියං, දුතියතො චතුත්ථම්පි සඞ්කමෙය්‍යා''ති චොදෙතුං **පඨමා ඣානාති**ආදිමාහ. **යා පඨමස්සාති**ආදි ''යදි පඨමතො අනන්තරං දුතියං, දුතියාදීහි වා තතියාදීනි සමාපජ්ජති, එකාවජ්ජනෙන සමාපජ්ජෙය්‍යා''ති චොදනත්ථං වුත්තං. **කාමෙ ආදීනවතොති** පඨමං කාමෙ ආදීනවතො මනසි කරොතො පච්ඡා උප්පජ්ජති. ඣානක්ඛණෙ පනෙස නිමිත්තමෙව මනසි කරොති. **තඤ්ඤෙව පඨමන්ති** ''යදි පුරිමජවනතො පච්ඡිමජවනං විය අනන්තරං උප්පජ්ජෙය්‍ය, ඨපෙත්වා පුරිමපච්ඡිමභාවං ලක්ඛණතො තඤ්ඤෙව තං භවෙය්‍යා''ති චොදෙතුං පුච්ඡති. ඉමිනා උපායෙන සබ්බත්ථ අත්ථො වෙදිතබ්බො. **විවිච්චෙව කාමෙහීති**ආදීහි පටිපාටියා ඣානානං දෙසිතභාවං දීපෙති, න අනන්තරුප්පත්තිං, තස්මා අසාධකන්ති.

ඣානසඞ්කන්තිකථාවණ්ණනා.

7. ඣානන්තරිකකථාවණ්ණනා

817-818. ඉදානි ඣානන්තරිකකථා නාම හොති. තත්ථ යෙසං සමයෙ ''පඤ්චකනයෙ පඤ්ච ඣානානි විභත්තානි, කෙවලං තයො සමාධී උද්දිට්ඨා''ති අවිතක්කවිචාරමත්තස්ස සමාධිනො ඔකාසං අජානන්තානං ''පඨමස්ස ච දුතියස්ස ච ඣානස්ස අන්තරෙ ඣානන්තරිකා නාම එසා''ති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි සම්මිතියානඤ්චෙව එකච්චානඤ්ච අන්ධකානං; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං ''ඣානම්පි චෙතසිකා ධම්මා, ඵස්සාදයොපි, තස්මා යදි ඣානන්තරිකා නාම භවෙය්‍ය, ඵස්සන්තරිකාදීහිපි භවිතබ්බ''න්ති චොදනත්ථං **අත්ථි ඵස්සන්තරිකාති**ආදිමාහ .

දුතියස්ස ච ඣානස්සාති ''යදි ඣානන්තරිකා නාම භවෙය්‍ය, දුතියතතියාදීනිපි ඣානානෙව, තෙසම්පි අන්තරිකාය භවිතබ්බ''න්ති චොදනත්ථං වුත්තං. සො කෙවලං ලද්ධියා අභාවෙන පටික්ඛිපති චෙව පටිජානාති ච. **පඨමස්ස චාති** පුට්ඨො ලද්ධිවසෙන පටිජානාති.

819. **සවිතක්කො සවිචාරොති**ආදි ''තිණ්ණම්පි සමාධීනං සමාධිභාවෙ සමානෙ අවිතක්කො විචාරමත්තොව සමාධි ඣානන්තරිකො, න ඉතරොති කො එත්ථ විසෙසහෙතූ''ති චොදනත්ථං වුත්තං.

820-822. **ද්වින්නං ඣානානං පටුප්පන්නානන්ති** පඨමදුතියානි සන්ධාය පුච්ඡති. ඉතරො ''තෙසං පච්චුප්පන්නානංයෙව අන්තරෙ අවිතක්කො විචාරමත්තො සමාධි ඣානන්තරිකො නාම හොතී''ති ලද්ධියා පටිජානාති. **පඨමං ඣානං නිරුද්ධන්ති** පුට්ඨො තිණ්ණං එකක්ඛණෙ පවත්ති න යුත්තාති පටිජානාති . **අවිතක්කො විචාරමත්තො සමාධි පඨමං ඣානන්ති** චතුක්කනයවසෙන පුච්ඡති. සකවාදී තස්මිං නයෙ තස්ස අභාවා පටික්ඛිපති. **නනු තයො සමාධීති** එත්ථායමධිප්පායො – යථා තෙසු තීසු සමාධීසු ද්වෙ සමාධී ඣානානෙව, න ඣානන්තරිකා, එවං ඉතරෙනපි ඣානෙනෙව භවිතබ්බං, න ඣානන්තරිකායාති.

ඣානන්තරිකකථාවණ්ණනා.

8. සමාපන්නො සද්දං සුණාතීතිකථාවණ්ණනා

823-825. ඉදානි සමාපන්නො සද්දං සුණාතීතිකථා නාම හොති. තත්ථ ''යස්මා පඨමස්ස ඣානස්ස සද්දො කණ්ඩකො වුත්තො භගවතා, යදි ච සමාපන්නො තං න සුණෙය්‍ය, කථං කණ්ඩකො සියා. තස්මා සමාපන්නො සද්දං, සුණාතී''ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි පුබ්බසෙලියානං; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. **චක්ඛුනා රූපං පස්සතීති**ආදි ''සමාපන්නස්ස තාව පඤ්චද්වාරප්පවත්තං නත්ථි, තස්මිං අසති යදි සො සද්දං සුණෙය්‍ය, රූපම්පි පස්සෙය්‍යා''ති චොදනත්ථං වුත්තං. **සද්දො කණ්ඩකොති** වික්ඛෙපකරත්තා වුත්තං. ඔළාරිකෙන හි සද්දෙන සොතෙ ඝට්ටිතෙ පඨමජ්ඣානතො වුට්ඨානං හොති, තෙනෙතං වුත්තං, තස්මා අසාධකං. **දුතියස්ස ඣානස්සාති**ආදි ''යථා

අඤ්ඤොපි කණ්ඩකො අන්තොසමාපත්තියං නත්ථි, එවං සද්දස්සවනම්පී''ති බොධනත්ථං වුත්තං, තං සබ්බං උත්තානත්ථමෙවාති.

සමාපන්නො සද්දං සුණාතීතිකථාවණ්ණනා.

9. චක්ඛුනාරූපංපස්සතීතිකථාවණ්ණනා

826-827. ඉදානි චක්ඛුනා රූපං පස්සතීතිකථා නාම හොති. තත්ථ ''චක්ඛුනා රූපං දිස්වා''ති වචනං නිස්සාය ''පසාදචක්ඛුමෙව රූපං පස්සතී''ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි මහාසඞ්ඝිකානං , තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං ''යදි චක්ඛුනා රූපං පස්සෙය්‍ය, රූපෙන රූපං පස්සෙය්‍යාතී''ති චොදෙතුං **රූපෙන රූපං පස්සතී**ති ආහ. ඉතරො රූපායතනං සන්ධාය පටික්ඛිපිත්වා පුන පුට්ඨො චක්ඛුමෙව සන්ධාය පටිජානාති. **පටිවිජානාතී**ති එත්ථ අයමධිප්පායො – පස්සතීති හි මයං පටිජානනං සන්ධාය පුච්ඡාම, න චක්ඛුපසංහාරමත්තං. තස්මා වදෙහි තාව ''කිං තෙ චක්ඛුමා රූපෙන රූපං පටිවිජානාතී''ති. ඉතරො පුරිමනයෙනෙව පටික්ඛිපති චෙව පටිජානාති ච. අථ නං ''එවං සන්තෙ රූපං මනොවිඤ්ඤාණං ආපජ්ජති, තඤ්හි පටිවිජානාති නාමා''ති චොදෙතුං **රූපං මනොවිඤ්ඤාණ**න්ති ආහ. ඉතරො ලෙසං අලභන්තො පටික්ඛිපතෙව. **අත්ථි චක්ඛුස්ස ආවට්ටනා**තිආදි ''යදි චක්ඛු පටිවිජානනට්ඨෙන පස්සති, චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස විය තස්සාපි ආවජ්ජනාය භවිතබ්බ''න්ති චොදෙතුං පුච්ඡති. ඉතරො යස්මා න ආවජ්ජනපටිබද්ධං චක්ඛු, න තං ආවජ්ජනානන්තරං උප්පජ්ජති, තස්මා **න හෙව**න්ති පටික්ඛිපති. **සොතෙන සද්ද**න්තිආදීසුපි එසෙව නයො. **ඉධ, භික්ඛවෙ, භික්ඛු චක්ඛුනා රූපං පස්සතී**ති සසම්භාරකථානයෙන වුත්තං. යථා හි උසුනා විජ්ඣන්තොපි ''ධනුනා විජ්ඣතී''ති වුච්චති, එවං චක්ඛුවිඤ්ඤාණෙන පස්සන්තොපි ''චක්ඛුනා පස්සතී''ති වුත්තො, තස්මා අසාධකමෙතං. සෙසෙසුපි එසෙව නයොපි.

චක්ඛුනා රූපං පස්සතීතිකථාවණ්ණනා.

අට්ඨාරසමො වග්ගො.

19. එකූනවීසතිමවග්ගො

1. කිලෙසපජහනකථාවණ්ණනා

828-831. ඉදානි කිලෙසපජහනකථා නාම හොති. තත්ථ ‘‘යස්මා කිලෙසපහානං නාම අත්ථි, පහීනකිලෙසස්ස ච අතීතාපි කිලෙසා පහීනාව හොන්ති, අනාගතාපි, පච්චුප්පන්නාපි, තස්මා අතීතෙපි කිලෙසෙ පජහති, අනාගතෙපි, පච්චුප්පන්නෙපී’’ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි එකච්චානං උත්තරාපථකානං; තෙ සන්ධාය **අතීතෙ**තිආදිපුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස . සෙසං යථාපාළිමෙව නිය්‍යාති. **නත්ථි කිලෙසෙ ජහතී**ති ඉමස්මිං පන පරවාදිස්ස පඤ්හෙ යස්මා කචවරං පජහන්තස්ස කචවරෙ ඡඩ්ඩනවායාමො විය කිලෙසෙ පජහන්තස්ස න අතීතාදිභෙදෙසු කිලෙසෙසු වායාමො අත්ථි, නිබ්බානාරම්මණෙ පන අරියමග්ගෙ පවත්තිතෙ කිලෙසා අනුප්පන්නායෙව නුප්පජ්ජන්තීති පහීනා නාම හොන්ති, තස්මා **න හෙවන්**ති පටික්ඛිපති. **තෙන හි අතීතෙ කිලෙසෙ පජහතී**තිආදි පන යස්මා ‘‘නත්ථි කිලෙසපජහනා’’ති න වත්තබ්බං, තස්මා අතීතාදිභෙදෙ පජහතීති ඡලෙන වුත්තං.

කිලෙසපජහනකථාවණ්ණනා.

2. සුඤ්ඤතකථාවණ්ණනා

832. ඉදානි සුඤ්ඤතකථා නාම හොති. තත්ථ **සුඤ්ඤතා**ති ද්වෙ සුඤ්ඤතා ඛන්ධානඤ්ච අනත්තලක්ඛණං නිබ්බානඤ්ච. තෙසු අනත්තලක්ඛණං තාව එකච්චං එකෙන පරියායෙන සියා සඞ්ඛාරක්ඛන්ධපරියාපන්නං, නිබ්බානං, අපරියාපන්නමෙව. ඉමං පන විභාගං අග්ගහෙත්වා ‘‘සුඤ්ඤතා සඞ්ඛාරක්ඛන්ධපරියාපන්නා’’ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි අන්ධකානං, තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. **අනිමිත්තන්**ති සබ්බනිමිත්තරහිතං නිබ්බානං. ‘‘අප්පණිහිතො’’තිපි තස්සෙව නාමං. කස්මා පනෙතං ආභතන්ති? අවිභජ්ජවාදීවාදෙ දොසාරොපනත්ථං. යස්ස හි අවිභජිත්වා ‘‘එකදෙසෙනෙව සුඤ්ඤතා සඞ්ඛාරක්ඛන්ධපරියාපන්නා’’ති ලද්ධි, තස්ස නිබ්බානම්පි සඞ්ඛාරක්ඛන්ධපරියාපන්නන්ති ආපජ්ජති. ඉමස්ස දොසස්සාරොපනත්ථං ‘‘අනිමිත්තං අප්පණිහිත’’න්ති ආභතං. ඉතරො තස්ස පරියාපන්නභාවං අනිච්ඡන්තො පටික්ඛිපති. **සඞ්ඛාරක්ඛන්ධො න අනිච්චො**තිආදි නිබ්බානසඞ්ඛාතාය සුඤ්ඤතාය අනිච්චභාවාපත්තිදොසදස්සනත්ථං වුත්තං.

833. **සඞ්ඛාරක්ඛන්ධස්ස සුඤ්ඤතා**ති ‘‘යදි අඤ්ඤස්ස ඛන්ධස්ස සුඤ්ඤතා අඤ්ඤක්ඛන්ධපරියාපන්නා, සඞ්ඛාරක්ඛන්ධසුඤ්ඤතායපි සෙසක්ඛන්ධපරියාපන්නාය භවිතබ්බ’’න්ති චොදනත්ථං වුත්තං. **සඞ්ඛාරක්ඛන්ධස්ස සුඤ්ඤතා න වත්තබ්බා**තිආදි ‘‘යදි සඞ්ඛාරක්ඛන්ධසුඤ්ඤතා සෙසක්ඛන්ධපරියාපන්නා න හොති, සෙසක්ඛන්ධසුඤ්ඤතාපි සඞ්ඛාරක්ඛන්ධපරියාපන්නා න හොතී’’ති පටිලොමදස්සනත්ථං වුත්තං.

834. **සුඤ්ඤමිදං, භික්ඛවෙ, සඞ්ඛාරා**ති සුත්තං පරසමයතො ආභතං. තත්ථ **සඞ්ඛාරා**ති ‘‘සබ්බෙ සඞ්ඛාරා අනිච්චා’’ති ආගතට්ඨානෙ විය පඤ්චක්ඛන්ධා, තෙ ච අත්තත්තනියසුඤ්ඤත්තා සුඤ්ඤතාති සාසනාවචරං හොති, න විරුජ්ඣති, තස්මා අනුඤ්ඤාතං. යස්මා පනෙතං න සුඤ්ඤතාය සඞ්ඛාරක්ඛන්ධපරියාපන්නභාවං දීපෙති, තස්මා අසාධකන්ති.

සුඤ්ඤතකථාවණ්ණනා.

3. සාමඤ්ඤඵලකථාවණ්ණනා

835-836. ඉදානි සාමඤ්ඤඵලකථා නාම හොති. තත්ථ මග්ගවීථියම්පි ඵලසමාපත්තිවීථියම්පි අරියමග්ගස්ස විපාකචිත්තං සාමඤ්ඤඵලං නාමාති සකසමයෙ සන්නිට්ඨානං. යෙසං පන තථා අග්ගහෙත්වා ‘‘කිලෙසපහානඤ්චෙව ඵලුප්පත්ති ච සාමඤ්ඤඵලං, තස්මා අසඞ්ඛත’’න්ති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි පුබ්බසෙලියානං; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. සෙසමෙත්ථ හෙට්ඨා වුත්තනයත්තා යථා පාළිමෙව නිය්‍යාතීති.

සාමඤ්ඤඵලකථාවණ්ණනා.

4. පත්තිකථාවණ්ණනා

837-840. ඉදානි පත්තිකථා නාම හොති. තත්ථ ‘‘යං යං පටිලභති, තස්ස තස්ස පටිලාභො පත්ති නාම. සා ච අසඞ්ඛතා’’ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි පුබ්බසෙලියානඤ්ඤෙව; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. සෙසම්ධාපි හෙට්ඨා වුත්තනයත්තා යථාපාළිමෙව නිය්‍යාතීති . **න වත්තබ්බ**න්තිආදි යාය ලද්ධියා පත්ති අසඞ්ඛතාති මඤ්ඤති, තං පකාසෙතුං වුත්තං. තත්ථ සකවාදී ‘‘න හෙවං වත්තබ්බෙ’’ති පටික්ඛිපන්තො කෙවලං පත්තියා

රූපාදිභාවං න සම්පටිච්ඡති. න හි පත්ති නාම කොචි ධම්මො අත්ථි, න පන අසඞ්ඛතභාවං අනුජානාති. ඉතරො පන පටික්ඛෙපමත්තෙනෙව අසඞ්ඛතාති ලද්ධිං පතිට්ඨපෙති, සා අයොනිසො පතිට්ඨාපිතත්තා අප්පතිට්ඨිතායෙවාති.

පත්තිකථාවණ්ණනා.

5. තථතාකථාවණ්ණනා

841-843. ඉදානි තථතාකථා නාම හොති. තත්ථ යෙසං ''රූපාදීනං සබ්බධම්මානං රූපාදිසභාවතාසඞ්ඛාතා තථතා නාම අත්ථි, සා ච සඞ්ඛතෙසු රූපාදීසු අපරියාපන්නත්තා අසඞ්ඛතා''ති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි එකච්චානං උත්තරාපථකානං, තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස , පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. සෙසමිධාපි හෙට්ඨා වුත්තනයත්තා පාකටමෙවාති.

තථතාකථාවණ්ණනා.

6. කුසලකථාවණ්ණනා

844-846. ඉදානි කුසලකථා නාම හොති. තත්ථ අනවජ්ජම්පි කුසලං ඉට්ඨවිපාකම්පි. අනවජ්ජං නාම කිලෙසවිප්පයුත්තං. අයං නයො ඨපෙත්වා අකුසලං සබ්බධම්මෙ භජති. ඉට්ඨවිපාකං නාම ආයතිං උපපත්තිපවත්තෙසු ඉට්ඨඵලනිප්ඵාදකං පුඤ්ඤං. අයං නයො කුසලත්තිකෙ ආදිපදමෙව භජති. යෙසං පන ඉමං විභාගං අග්ගහෙත්වා අනවජ්ජභාවමත්තෙනෙව නිබ්බානං කුසලන්ති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි අන්ධකානං, තෙසං ඉට්ඨවිපාකට්ඨෙන නිබ්බානස්ස කුසලතාභාවං දීපෙතුං පුච්ඡා සකවාදිස්ස, අත්තනො ලද්ධිවසෙන පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. සෙසමිධාපි හෙට්ඨා වුත්තනයත්තා උත්තානත්ථමෙවාති.

කුසලකථාවණ්ණනා.

7. අච්චන්තනියාමකථාවණ්ණනා

847. ඉදානි අච්චන්තනියාමකථා නාම හොති. තත්ථ යෙසං ''සකිං නිමුග්ගො නිමුග්ගොව හොතී''ති (අ. නි. 7.15) සුත්තං නිස්සාය ''අත්ථි පුථුජ්ජනස්ස අච්චන්තනියාමතා''ති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි එකච්චානං උත්තරාපථකානං, තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. **මාතුඝාතකොති**ආදි ''නියතමිච්ඡාදිට්ඨිකස්ස ච මාතුඝාතකාදීනඤ්ච සමානෙ මිච්ඡත්තනියාමෙ මාතුඝාතකාදීහිපි තෙ අච්චන්තනියතෙහි භවිතබ්බ''න්ති චොදනත්ථං වුත්තං. ඉතරො ''නියතමිච්ඡාදිට්ඨිකො සංසාරඛාණුකො භවන්තරෙපි නියතොව ඉමෙ පන එකස්මිඤ්ඤෙව අත්තභාවෙ''ති ලද්ධියා **න හෙවන්ති** පටික්ඛිපති .

848. **විචිකිච්ඡා උප්පජ්ජෙය්‍යාති** ''අයං නියතො වා නො වා''ති එවං උප්පජ්ජෙය්‍යාති පුච්ඡති. ඉතරො අනුප්පත්තිකාරණං අපස්සන්තො පටිජානාති. **නුප්පජ්ජෙය්‍යාති** පුට්ඨො පන යං දිට්ඨිං ආසෙවන්තො නියාමං ඔක්කන්තො, තත්ථ අනුප්පත්තිං සන්ධාය පටිජානාති. තතො **පහීනාති** පුට්ඨො මග්ගෙන අප්පහීනත්තා පටික්ඛිපති, තං දිට්ඨිං ආරබ්භ අසමුදාචාරතො පටිජානාති. අථ නං යස්මා පහානං නාම විනා අරියමග්ගෙන නත්ථි, තස්මා තස්ස වසෙන චොදෙතුං **සොතාපත්තිමග්ගෙනාති**ආදිමාහ. සො එකමග්ගෙනාපි අප්පහීනත්තා පටික්ඛිපති. පුන **කතමෙනාති** පුට්ඨො මිච්ඡාමග්ගං සන්ධාය **අකුසලෙනාති**ආදිමාහ.

849. **උච්ඡෙදදිට්ඨි උප්පජ්ජෙය්‍යාති** දුතියනියාමුප්පත්තිං පුච්ඡති. ඉතරො යස්මා ''යෙපි තෙ ඔක්කලා වයභිඤ්ඤා නත්ථිකවාදා අකිරියවාදා අහෙතුකවාදා''ති (ම. නි. 3.143) වචනතො තිස්සොපි නියතමිච්ඡාදිට්ඨියො එකස්ස උප්පජ්ජන්ති, තස්මා පටිජානාති.

850. අථ නං ''න ච නාම සො අච්චන්තනියාමො''ති චොදෙතුං **හඤ්චී**තිආදිමාහ. අච්චන්තනියතස්ස හි දුතියනියාමො නිරත්ථකො. **නුප්පජ්ජෙය්‍යාති** පඤ්හෙ යං සස්සතදිට්ඨියා සස්සතන්ති ගහිතං, තදෙව උච්ඡිජ්ජිස්සතීති ගහෙත්වා අනුප්පත්තිං සන්ධාය පටිජානාති. **පහීනාති** පුට්ඨො මග්ගෙන අප්පහීනත්තා පටික්ඛිපති, වුත්තනයෙන අනුප්පජ්ජනතො පටිජානාති. **සස්සතදිට්ඨි උප්පජ්ජෙය්‍යාති**ආදීසුපි එසෙව නයො. සෙසං විචිකිච්ඡාවාරෙ වුත්තනයමෙව.

851-852. **න වත්තබ්බන්ති** පුච්ඡා පරවාදිස්ස, සුත්තස්ස අත්ථිතාය පටිඤ්ඤා සකවාදිස්ස. න පන සො භවන්තරෙපි නිමුග්ගොව. ඉමස්මිඤ්ඤෙව හි භවෙ අභබ්බො සො තං දිට්ඨිං පජහිතුන්ති අයමෙත්ථ අධිප්පායො, තස්මා අසාධකමෙතන්ති. **සබ්බකාලං උම්මුජ්ජිත්වා නිමුජ්ජතීති**ආදි වචනමත්තෙ අභිනිවෙසං අකත්වා අත්ථො පරියෙසිතබ්බොති දස්සනත්ථං වුත්තන්ති.

අච්චන්තනියාමකථාවණ්ණනා.

8. ඉන්ද්‍රියකථාවණ්ණනා

853-856. ඉදානි ඉන්ද්‍රියකථා නාම හොති. තත්ථ ලොකියා සද්ධා සද්ධා එව නාම, න සද්ධින්ද්‍රියං. තථා ලොකියං වීරියං…පෙ…. සති… සමාධි… පඤ්ඤා පඤ්ඤායෙව නාම, න පඤ්ඤින්ද්‍රියන්ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි හෙතුවාදානඤ්චෙව මහිසාසකානඤ්ච; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස . **නත්ථි ලොකියා සද්ධාති**ආදි යස්මා ලොකියාපි සද්ධාදයොව ධම්මා අධිපතියට්ඨෙන ඉන්ද්‍රියං, න සද්ධාදීහි අඤ්ඤං සද්ධින්ද්‍රියාදි නාම අත්ථි, තස්මා ලොකියානම්පි සද්ධාදීනඤ්ඤෙව සද්ධින්ද්‍රියාදිභාවදස්සනත්ථං වුත්තං. **අත්ථි ලොකියො මනොති**ආදි යථා තෙ ලොකියාපි මනාදයො ධම්මා මනින්ද්‍රියාදීනි, එවං ලොකියා සද්ධාදයොපි සද්ධින්ද්‍රියානීති උපමාය තස්සත්ථස්ස විභාවනත්ථං වුත්තං. සෙසමෙත්ථ යථාපාළිමෙව නියාතීති.

ඉන්ද්‍රියකථාවණ්ණනා.

එකූනවීසතිමො වග්ගො.

20. වීසතිමවග්ගො

1. අසඤ්චිච්චකථාවණ්ණනා

857-862. ඉදානි අසඤ්චිච්චකථා නාම හොති. තත්ථ ‘‘ආනන්තරියවත්ථූනි නාම ගරූනි භාරියානි, තස්මා අසඤ්චිච්චාපි තෙසු වත්ථූසු විකොපිතෙසු ආනන්තරිකො හොතී’’ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි එකච්චානං උත්තරාපථකානං; තෙ සන්ධාය **අසඤ්චිච්චා**ති පුච්ඡා සකවාදිස්ස, ලද්ධිවසෙන පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං ‘‘යස්මා ආනන්තරියකම්මං නාම කම්මපථප්පත්තං. යදි ච අසඤ්චිච්ච කම්මපථභෙදො සියා, අවසෙසා පාණාතිපාතාදයොපි අසඤ්චිච්ච භවෙය්‍යු’’න්ති චොදනත්ථං **අසඤ්චිච්චපාණං හන්ත්වා**තිආදිමාහ. ඉතරො තථාරූපාය ලද්ධියා අභාවෙන පටික්ඛිපති. සෙසං යථාපාළිමෙව නිය්‍යාති. **න වත්තබ්බං මාතුඝාතකොති** පුච්ඡා පරවාදිස්ස, රොගපටිකාරාදිකාලෙ අසඤ්චිච්ච ඝාතං සන්ධාය පටිඤ්ඤා සකවාදිස්ස. **නනු මාතා ජීවිතා වොරොපිතා**ති පඤ්හෙපි අසඤ්චිච්ච වොරොපිතං සන්ධාය පටිඤ්ඤා සකවාදිස්සෙව. එවං අධිප්පායං පන අග්ගහෙත්වා හඤ්චීති ලද්ධිපතිට්ඨාපනං ඉතරස්ස. තං අයොනිසො පතිට්ඨාපිතත්තා අප්පතිට්ඨිතමෙව. පිතුඝාතකාදීසුපි එසෙව නයො. සඞ්ඝභෙදකෙ පන ධම්මසඤ්ඤිං සන්ධාය **සඞ්ඝභෙදො ආනන්තරිකොති** පුච්ඡා සකවාදිස්ස, ‘‘සඞ්ඝං සමග්ගං භෙත්වාන, කප්පං නිරයම්හි පච්චතී’’ති වචනං අයොනිසො ගහෙත්වා පටිඤ්ඤා පරවාදිස්ස. පුන **සබ්බෙ**ති පුට්ඨො සකපක්ඛෙ ධම්මසඤ්ඤිං සන්ධාය පටික්ඛිපති, පරපක්ඛෙ ධම්මසඤ්ඤිං සන්ධාය පටිජානාති. **ධම්මසඤ්ඤී**ති පඤ්හද්වයෙපි එසෙව නයො. **නනු වුත්තං භගවතා**ති සුත්තං එකන්තෙනෙව ධම්මවාදිස්ස ආනන්තරිකභාවදස්සනත්ථං වුත්තං. **ආපායිකො නෙරයිකොති** ගාථායපි අධම්මවාදීයෙව අධිප්පෙතො. ඉතරො පන අධිප්පායං අග්ගහෙත්වා ලද්ධිං පතිට්ඨපෙති. සා අයොනිසො පතිට්ඨාපිතත්තා අප්පතිට්ඨිතායෙවාති.

අසඤ්චිච්චකථාවණ්ණනා.

2. ඤාණකථාවණ්ණනා

863-865. ඉදානි ඤාණකථා නාම හොති. තත්ථ දුවිධං ඤාණං – ලොකියඤ්ච ලොකුත්තරඤ්ච. ලොකියං සමාපත්තිඤාණම්පි හොති දානාදිවසෙන පවත්තං කම්මස්සකතඤාණම්පි; ලොකුත්තරං සච්චපරිච්ඡෙදකං මග්ගඤාණම්පි ඵලඤාණම්පි. ඉමං පන විභාගං අකත්වා ‘‘සච්චපරිච්ඡෙදකමෙව ඤාණං න ඉතරං, තස්මා නත්ථි පුථුජ්ජනස්ස ඤාණ’’න්ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි හෙතුවාදානං, තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. **පඤ්ඤා**තිආදි ඤාණවෙවචනදස්සනත්ථං වුත්තං. තෙනෙතං දීපෙති – යදි තස්ස ඤාණං නත්ථි, පඤ්ඤාදයොපි නත්ථි. අථ පඤ්ඤාදයො අත්ථි, ඤාණම්පි අත්ථි. කස්මා? පඤ්ඤාදීනං ඤාණතො අනඤ්ඤත්තාති. **පඨමං ඣාන**න්තිආදි සමාපත්තිඤාණස්ස දස්සනත්ථං වුත්තං. **දානං දදෙය්‍යා**තිආදි කම්මස්සකතඤාණස්ස. **දුක්ඛං පරිජානාතී**ති ලොකුත්තරමග්ගඤාණමෙව දීපෙති, න ච ලොකුත්තරමෙව ඤාණන්ති.

ඤාණකථාවණ්ණනා.

3. නිරයපාලකථාවණ්ණනා

866. ඉදානි නිරයපාලකථා නාම හොති. තත්ථ ‘‘නිරයෙ නෙරයිකකම්මානෙව නිරයපාලරූපවසෙන වධෙන්ති, නත්ථි නිරයපාලා නාම සත්තා’’ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි අන්ධකානං; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං ‘‘යදි තත්ථ නිරයපාලා න සියුං, කම්මකාරණාපි න භවෙය්‍යුං. කාරණිකෙසු හි සති කාරණා’’ති චොදෙතුං **නත්ථි නිරයෙසූ**තිආදිමාහ.

867-868. **අත්ථි මනුස්සෙසූ**ති පච්චක්ඛෙන ඤාපනත්ථං. යථා හි මනුස්සෙසු සති කාරණිකෙසු කාරණා, එවං තත්ථාපීති අයමෙත්ථ අධිප්පායො. **අත්ථි නිරයෙසූ**ති පුච්ඡා පරවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. **න වෙස්සභූ නොපි ච පෙත්තිරාජා**ති පරවාදිනා සකසමයතො සුත්තං ආහතං. තං පන සාසනාවචරිකන්ති සකවාදිනා අනුඤ්ඤාතං. තත්ථ **වෙස්සභූ**ති එකො දෙවො. **පෙත්තිරාජා**ති පෙත්තිවිසයෙ පෙතමහිද්ධිකො. **සොමාදයො** පාකටා එව. ඉදං වුත්තං හොති – අත්තනො කම්මෙහි ඉතො පණුන්නං පරලොකං පත්තං පුරිසං න එතෙ වෙස්සභූආදයො හනන්ති. යෙහි පන සො කම්මෙහි තත්ථ පණුන්නො, තානි සකානි කම්මානියෙව නං තත්ථ හනන්තීති කම්මස්සකතං දීපෙති, න නිරයපාලානං අභාවං. සකවාදිනා පන **තමෙනං, භික්ඛවෙ**ති ආහතානි සුත්තපදානි නීතත්ථානෙවාති.

නිරයපාලකථාවණ්ණනා.

4. තිරච්ඡානකථාවණ්ණනා

869-871. ඉදානි තිරච්ඡානකථා නාම හොති. තත්ථ දෙවෙසු එරාවණාදයො දෙවපුත්තා හත්ථිවණ්ණං අස්සවණ්ණං විකුබ්බන්ති, නත්ථි තත්ථ තිරච්ඡානගතා. යෙසං පන තිරච්ඡානවණ්ණිනො දෙවපුත්තෙ දිස්වා ''අත්ථි දෙවෙසු තිරච්ඡානගතා''ති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි අන්ධකානං ; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං ''යදි දෙවයොනියං තිරච්ඡානගතා සියුං, තිරච්ඡානයොනියම්පි දෙවා සියු''න්ති චොදෙතුං **අත්ථි තිරච්ඡානගතෙසූ**තිආදිමාහ. **කීටා**තිආදි යෙසං සො අභාවං ඉච්ඡති, තෙ දස්සෙතුං වුත්තං. **එරාවණො**ති පඤ්හෙ තස්ස අත්ථිතාය පටිඤ්ඤා සකවාදිස්ස , න තිරච්ඡානගතස්ස. **හත්ථිබන්ධා**තිආදි ''යදි තත්ථ හත්ථිආදයො සියුං, හත්ථිබන්ධාදයොපි සියු''න්ති චොදනත්ථං වුත්තං. තත්ථ **යාවසිකා**ති යවස්ස දායකා. **කාරණිකා**ති හත්ථාචරියාදයො, යෙහි තෙ නානාවිධං කාරණං කරෙය්‍යුං. **හත්තකාරකා**ති හත්ථිආදීනං භත්තරන්ධකා. **න හෙවන්ති** තථා අනිච්ඡන්තො පටික්ඛිපතීති.

තිරච්ඡානකථාවණ්ණනා.

5. මග්ගකථාවණ්ණනා

872-875. ඉදානි මග්ගකථා නාම හොති. තත්ථ යෙසං ''පුබ්බෙව ඛො පනස්ස කායකම්මං වචීකම්මං ආජීවො සුපරිසුද්ධො හොතී''ති (අ. නි. 3.431) ඉදඤ්චෙව සුත්තං සම්මාවාචාකම්මන්තාජීවානඤ්ච චිත්තවිප්පයුත්තතං නිස්සාය ''නිප්පරියායෙන පඤ්චඞ්ගිකොව මග්ගො''ති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි මහිසාසකානං, තෙ සන්ධාය **පඤ්චඞ්ගිකො**ති පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. **සම්මාවාචා මග්ගඞ්ගං, සා ච න මග්ගො**තිආදි පරසමයවසෙන වුත්තං. පරසමයස්මිඤ්හි සම්මාවාචාදයො මග්ගඞ්ගන්ති ආගතා. රූපත්තා පන මග්ගො න හොතීති වණ්ණිතා. **සම්මාදිට්ඨි මග්ගඞ්ගන්**තිආදි මග්ගඞ්ගස්ස අමග්ගතා නාම නත්ථීති දස්සනත්ථං වුත්තං. **පුබ්බෙව ඛො පනස්සා**ති සුත්තෙ පරිසුද්ධසීලස්ස මග්ගභාවනා නාම හොති, න ඉතරස්සාති ආගමනියපටිපදාය විසුද්ධිභාවදස්සනත්ථං ''කායකම්මං වචීකම්මං ආජීවො සුපරිසුද්ධො හොතී''ති වුත්තං, න ඉමෙහි විනා පඤ්චඞ්ගිකභාවදස්සනත්ථං. තෙනෙවාහ ''එවමස්සායං අරියො අට්ඨඞ්ගිකො මග්ගො භාවනාපාරිපූරිං ගච්ඡතී''ති. සකවාදිනා ආහතසුත්තං නීතත්ථමෙවාති.

මග්ගකථාවණ්ණනා.

6. ඤාණකථාවණ්ණනා

876-877. ඉදානි ඤාණකථා නාම හොති. තත්ථ ධම්මචක්කප්පවත්තනෙ ද්වාදසාකාරඤාණං සන්ධාය ''ද්වාදසවත්ථුකං ඤාණං ලොකුත්තර''න්ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි පුබ්බසෙලියානං, තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං ''සචෙ තං ද්වාදසවත්ථුකං, ද්වාදසහි මග්ගඤාණෙහි භවිතබ්බ''න්ති චොදෙතුං **ද්වාදසා**තිආදිමාහ. ඉතරො මග්ගස්ස එකත්තං සන්ධාය පටික්ඛිපති, එකෙකස්මිං සච්චෙ සච්චඤාණකිච්චඤාණකතඤාණානං වසෙන ඤාණනානත්තං සන්ධාය පටිජානාති. **ද්වාදස සොතාපත්තිමග්ගා**තිආදීසුපි එසෙව නයො. **නනු වුත්තං භගවතා**ති සුත්තං සද්ධිං පුබ්බභාගපරභාගෙහි ඤාණනානත්තං දීපෙති, න අරියමග්ගස්ස ද්වාදස ඤාණතං. තස්මා අසාධකන්ති.

ඤාණකථාවණ්ණනා.

වීසතිමො වග්ගො.

චතුත්ථපණ්ණාසකො සමත්තො.

21. එකවීසතිමවග්ගො

1. සාසනකථාවණ්ණනා

878. ඉදානි සාසනකථා නාම හොති. තත්ථ තිස්සො සඞ්ගීතියො සන්ධාය ''සාසනං නවං කත''න්ති ච ''අත්ථි කොචි තථාගතස්ස සාසනං නවං කරොතී''ති ච ''ලබ්භා තථාගතස්ස සාසනං නවං කාතු''න්ති ච යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි එකච්චානං උත්තරාපථකානං; තෙ සන්ධාය තීසුපි කථාසු පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. **සතිපට්ඨානාති**ආදි සාසනං නාම සතිපට්ඨානාදයො චෙව අරියධම්මා, කුසලාදීනඤ්ච දෙසනා. තත්ථ යෙසං භගවතා දෙසිතා සතිපට්ඨානාදයො, ඨපෙත්වා තෙ අඤ්ඤෙසං වා සතිපට්ඨානාදීනං කරණෙන අකුසලාදීනං වා කුසලාදිභාවකරණෙන සාසනං නවංකතං නාම භවෙය්‍ය, කිං තං එවං කතං කෙනචි, අත්ථි වා කොචි එවං කරොති, ලබ්භා වා එවං කාතුන්ති තීසුපි පුච්ඡාසු චොදනත්ථං වුත්තං. සෙසං සබ්බත්ථ යථාපාළිමෙව නියාතීති.

සාසනකථාවණ්ණනා.

2. අවිවිත්තකථාවණ්ණනා

879-880. ඉදානි අවිවිත්තකථා නාම හොති. තත්ථ යස්ස පුග්ගලස්ස යො ධම්මො පච්චුප්පන්නො, සො තෙන අවිවිත්තො නාමාති ඉදං සකසමයෙ සන්නිට්ඨානං. යස්මා පන පුථුජ්ජනෙන තෙධාතුකා ධම්මා අපරිඤ්ඤාතා, තස්මා සො එකක්ඛණෙයෙව සබ්බෙහිපි තෙධාතුකෙහි ධම්මෙහි අවිවිත්තොති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි තෙසඤ්ඤෙව, තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. **ඵස්සෙහීති**ආදි සබ්බෙසං ඵස්සාදීනං එකක්ඛණෙ පවත්තිදොසදස්සනත්ථං වුත්තං. සෙසං සබ්බත්ථ උත්තානත්ථමෙවාති.

අවිවිත්තකථාවණ්ණනා.

3. සඤ්ඤොජනකථාවණ්ණනා

881-882. ඉදානි සඤ්ඤොජනකථා නාම හොති. තත්ථ යස්මා අරහා සබ්බං බුද්ධවිසයං න ජානාති, තස්මා තස්ස තත්ථ අවිජ්ජාවිචිකිච්ඡාහි අප්පහීනාහි භවිතබ්බන්ති සඤ්ඤාය ''අත්ථි කිඤ්චි සඤ්ඤොජනං අප්පහාය අරහත්තප්පත්තී''ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි මහාසඞ්ඝිකානං, තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. **අත්ථි කිඤ්චි සක්කායදිට්ඨීති**ආදි අරහතො සබ්බසංයොජනප්පහානදස්සනත්ථං වුත්තං. **සබ්බං බුද්ධවිසයන්ති** පඤ්හද්වයෙ අරහතො සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණාභාවෙන පටිසෙධො කතො, න අවිජ්ජාවිචිකිච්ඡානං අප්පහානෙන. ඉතරො පන තෙසං අප්පහීනතං සන්ධාය **තෙන හීති** ලද්ධිං පතිට්ඨපෙති. සා අයොනිසො පතිට්ඨාපිතත්තා අප්පතිට්ඨිතාව හොතීති.

සඤ්ඤොජනකථාවණ්ණනා.

4. ඉද්ධිකථාවණ්ණනා

883-884. ඉදානි ඉද්ධිකථා නාම හොති. තත්ථ ඉද්ධි නාමෙසා කත්ථචි ඉජ්ඣති, කත්ථචි න ඉජ්ඣති, අනිච්චාදීනං නිච්චාදිකරණෙ එකන්තෙනෙව න ඉජ්ඣති. සභාගසන්තතිං පන පරිවත්තෙත්වා විසභාගසන්තතිකරණෙ වා සභාගසන්තතිවසෙනෙව චිරතරප්පවත්තනෙ වා යෙසං අත්ථාය කරියති, තෙසං පුඤ්ඤාදීනි කාරණානි නිස්සාය කත්ථචි ඉජ්ඣති, භික්ඛූනං අත්ථාය පානීයස්ස සප්පිඛීරාදිකරණෙ විය මහාධාතුනිධානෙ දීපාදීනං චිරසන්තානප්පවත්තනෙ විය චාති ඉදං සකසමයෙ සන්නිට්ඨානං. යං පන ආයස්මා පිලින්දවච්ඡො රඤ්ඤො පාසාදං සුවණ්ණන්ත්වෙව අධිමුච්චි, තං නිස්සාය යෙසං ''අත්ථි අධිප්පායඉද්ධී''ති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි අන්ධකානං; තෙ සන්ධාය **අත්ථි අධිප්පායඉද්ධීති** පුච්ඡා සකවාදිස්ස. තත්ථ **අධිප්පායඉද්ධීති** අධිප්පායඉද්ධි, යථාධිප්පායං ඉජ්ඣනඉද්ධීති අත්ථො. **ආමන්තාති** ලද්ධිමත්තෙ ඨත්වා පටිඤ්ඤා පරවාදිස්ස. අථ නං අනිච්චාදීනං නිච්චාදිතාය අනුයුඤ්ජිතුං **නිච්චපණ්ණා රුක්ඛා හොන්තූති**ආදිමාහ. සෙසමෙත්ථ උත්තානත්ථමෙව. ලද්ධිපතිට්ඨාපනෙ **සුවණ්ණො ච පනාසීති** රඤ්ඤො පුඤ්ඤූපනිස්සයෙන ආසි, න කෙවලං ථෙරස්ස අධිප්පායෙනෙව. තස්මා අසාධකමෙතන්ති.

ඉද්ධිකථාවණ්ණනා.

5. බුද්ධකථාවණ්ණනා

885. ඉදානි බුද්ධකථා නාම හොති. තත්ථ ඨපෙත්වා තස්මිං තස්මිං කාලෙ සරීරවෙමත්තතං ආයුවෙමත්තතං පභාවෙමත්තතඤ්ච සෙසෙහි බුද්ධධම්මෙහි බුද්ධානං බුද්ධෙහි හීනාතිරෙකතා නාම නත්ථි. යෙසං පන අවිසෙසෙනෙව

අත්ථීති ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි අන්ධකානං; තෙ සන්ධාය **අත්ථි බුද්ධානන්ති** පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං බුද්ධධම්මෙහි අනුයුඤ්ජිතුං **සතිපට්ඨානතොති**ආදිමාහ. ඉතරො තෙසං වසෙන හීනාතිරෙකතං අපස්සන්තො පටික්ඛිපතියෙවාති.

බුද්ධකථාවණ්ණනා.

6. සබ්බදිසාකථාවණ්ණනා

886. ඉදානි සබ්බදිසාකථා නාම හොති. තත්ථ චතුසු දිසාසු හෙට්ඨා උපරීති සමන්තතො ලොකධාතුසන්නිවාසං, සබ්බලොකධාතූසු ච බුද්ධා අත්ථීති අත්තනො විකප්පසිප්පං උප්පාදෙත්වා ‘‘සබ්බදිසාසු බුද්ධා තිට්ඨන්තී’’ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි මහාසඞ්ඝිකානං; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. **පුරත්ථිමායාති** පුට්ඨො සක්‍යමුනිං සන්ධාය පටික්ඛිපති. පුන පුට්ඨො ලද්ධිවසෙන අඤ්ඤලොකධාතුයං ඨිතං සන්ධාය පටිජානාති. **කින්නාමො සො භගවාති**ආදි ‘‘සචෙ ත්වං ජානාසි, නාමාදිවසෙන නං කථෙහී’’ති චොදනත්ථං වුත්තං. ඉමිනා උපායෙන සබ්බත්ථ අත්ථො වෙදිතබ්බොති.

සබ්බදිසාකථාවණ්ණනා.

7. ධම්මකථාවණ්ණනා

887-888. ඉදානි ධම්මකථා නාම හොති. තත්ථ යස්මා රූපාදයො රූපාදිසභාවෙන නියතා න තං සභාවං විජහන්ති, තස්මා සබ්බධම්මා නියතාති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි අන්ධකානඤ්චෙව එකච්චානඤ්ච උත්තරාපථකානං; තෙ සන්ධාය **සබ්බෙ ධම්මාති** පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං ‘‘සචෙ තෙ නියතා, මිච්ඡත්තනියතා වා සියුං සම්මත්තනියතා වා, ඉතො අඤ්ඤො නියාමො නාම නත්ථී’’ති චොදෙතුං **මිච්ඡත්තනියතාති**ආදිමාහ. තත්ථ පටික්ඛෙපො ච පටිඤ්ඤා ච පරවාදිස්ස. **රූපං රූපට්ඨෙනාති**ආදි යෙනත්ථෙන නියතාති වදති, තස්ස වසෙන චොදෙතුං වුත්තං. තත්‍රායං අධිප්පායො – රූපඤ්හි රූපට්ඨෙන නියතන්ති රූපං රූපමෙව, න වෙදනාදිසභාවන්ති අධිප්පායෙන වත්තබ්බං, ඉතො අඤ්ඤථා න වත්තබ්බං. කස්මා? රූපට්ඨතො අඤ්ඤස්ස රූපස්ස අභාවා. රූපසභාවො හි රූපට්ඨො, රූපසභාවො ච රූපමෙව, න රූපතො අඤ්ඤො. වෙදනාදීහි පනස්ස නානත්තපඤ්ඤාපනත්ථං එස වොහාරො හොතීති. තස්මා ‘‘රූපං රූපට්ඨෙන නියත’’න්ති වදන්තෙන රූපං නියතන්ති වුත්තං හොති. නියතඤ්ච නාම මිච්ඡත්තනියතං වා සියා සම්මත්තනියතං වා, ඉතො අඤ්ඤො නියාමො නාම නත්ථීති. අථ කස්මා පටිජානාතීති? අත්ථන්තරවසෙන. **රූපං රූපට්ඨෙන නියතන්ති** එත්ථ හි රූපං රූපමෙව, න වෙදනාදිසභාවන්ති අයමත්ථො. තස්මා පටිජානාති. ඉතො අඤ්ඤථා පනස්ස නියතත්තං නත්ථීති පුන තෙනෙව නයෙන චොදෙතුං **මිච්ඡත්තනියතන්ති**ආදිමාහ . තං සබ්බං උත්තානත්ථමෙව. **තෙන හි රූපන්ති** ලද්ධිපි අයොනිසො පතිට්ඨාපිතත්තා අප්පතිට්ඨිතාව හොතීති.

ධම්මකථාවණ්ණනා.

8. කම්මකථාවණ්ණනා

889-891. ඉදානි කම්මකථා නාම හොති. තත්ථ ‘‘යස්මා දිට්ඨධම්මවෙදනීයාදීනි දිට්ඨධම්මවෙදනීයට්ඨාදීහි නියතානි, තස්මා සබ්බෙ කම්මා නියතා’’ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි තෙසඤ්ඤෙව; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. **දිට්ඨධම්මවෙදනීයට්ඨෙන නියතන්ති** එත්ථ දිට්ඨධම්මවෙදනීයං දිට්ඨධම්මවෙදනීයට්ඨමෙව. සචෙ දිට්ඨෙව ධම්මෙ විපාකං දාතුං සක්කොති දෙති, නො චෙ අහොසිකම්මං නාම හොතීති ඉමමත්ථං සන්ධාය පටිඤ්ඤා සකවාදිස්ස. මිච්ඡත්තසම්මත්තනියාමවසෙන පනෙතං අනියතමෙවාති සබ්බං හෙට්ඨා වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බන්ති.

කම්මකථාවණ්ණනා.

එකවීසතිමො වග්ගො.

22. බාවීසතිමවග්ගො

1. පරිනිබ්බානකථාවණ්ණනා

892. ඉදානි පරිනිබ්බානකථා නාම හොති. තත්ථ ''යස්මා අරහා සබ්බඤ්ඤුවිසයෙ අප්පහීනසංයොජනොව පරිනිබ්බායති, තස්මා අත්ථි කිඤ්චි සංයොජනං අප්පහාය පරිනිබ්බාන''න්ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි අන්ධකානං; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. සෙසමෙත්ථ හෙට්ඨා වුත්තනයමෙවාති.

පරිනිබ්බානකථාවණ්ණනා.

2. කුසලචිත්තකථාවණ්ණනා

894-895. ඉදානි කුසලචිත්තකථා නාම හොති. තත්ථ යස්මා අරහා සතිවෙපුල්ලප්පත්තො පරිනිබ්බායන්තොපි සතො සම්පජානොව පරිනිබ්බාති, තස්මා කුසලචිත්තො පරිනිබ්බායතීති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි අන්ධකානං; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං යස්මා කුසලචිත්තො නාම පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරාභිසඞ්ඛරණාදිවසෙන හොති, තස්මා තෙනත්ථෙන චොදෙතුං **අරහා පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාර**න්තිආදිමාහ. සෙසමෙත්ථ යථාපාළිමෙව නිය්‍යාති. **සතො සම්පජානොති** ඉදං ජවනක්ඛණෙ කිරියසතිසම්පජඤ්ඤානං වසෙන අසම්මොහමරණදීපනත්ථං වුත්තං, න කුසලචිත්තදීපනත්ථං. තස්මා අසාධකන්ති.

කුසලචිත්තකථාවණ්ණනා.

3. ආනෙඤ්ජකථාවණ්ණනා

896. ඉදානි ආනෙඤ්ජකථා නාම හොති. තත්ථ භගවා චතුත්ථජ්ඣානෙ ඨිතො පරිනිබ්බායීති සල්ලක්ඛෙත්වා ''අරහා ආනෙඤ්ජෙ ඨිතො පරිනිබ්බායතී''ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි එකච්චානං උත්තරාපථකානං, තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. **පකතිචිත්තෙති** භවඞ්ගචිත්තෙ. සබ්බෙ හි සඤ්ඤිනො සත්තා භවඞ්ගචිත්තෙ ඨත්වා භවඞ්ගපරියොසානෙන චුතිචිත්තෙන කාලං කරොන්ති. ඉති නං ඉමිනා අත්ථෙන චොදෙතුං එවමාහ. තත්ථ කිඤ්චාපි චතුවොකාරභවෙ අරහතො පකතිචිත්තම්පි ආනෙඤ්ජං හොති, අයං පන පඤ්හො පඤ්චවොකාරභවවසෙන උද්ධටො. තස්මා **නො ච වත රෙ වත්තබ්බෙති** ආහ. සෙසමෙත්ථ උත්තානත්ථමෙවාති.

ආනෙඤ්ජකථාවණ්ණනා.

4. ධම්මාභිසමයකථාවණ්ණනා

897. ඉදානි ධම්මාභිසමයකථා නාම හොති. තත්ථ අතීතභවෙ සොතාපන්නං මාතුකුච්ඡියං වසිත්වා නික්ඛන්තං දිස්වා ''අත්ථි ගබ්භසෙය්‍යාය ධම්මාභිසමයො''ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි එකච්චානං උත්තරාපථකානං, තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං ''යදි තත්ථ ධම්මාභිසමයො අත්ථි, ධම්මාභිසමයස්ස කාරණෙහි ධම්මදෙසනාදීහි භවිතබ්බ''න්ති චොදෙතුං **අත්ථි ගබ්භසෙය්‍යාය ධම්මදෙසනාති**ආදිමාහ. **සුත්තස්සාති**ආදි භවඞ්ගවාරං සන්ධාය වුත්තං. ගබ්භසෙය්‍යාය හි යෙභුය්‍යෙන භවඞ්ගමෙව පවත්තති. තෙනෙව සත්තො කිරියමයප්පවත්තාභාවා සුත්තො, භාවනානුයොගස්ස අභාවා පමත්තො, කම්මට්ඨානපරිග්ගාහකානං සතිසම්පජඤ්ඤානං අභාවා මුට්ඨස්සති අසම්පජානො නාම හොති, තථාරූපස්ස කුතො ධම්මාභිසමයොති?

ධම්මාභිසමයකථාවණ්ණනා.

5-7. තිස්සොපිකථාවණ්ණනා

898-900. ඉදානි තිස්සොපිකථා නාම හොන්ති. තත්ථ අචිරජාතානං පන සොතාපන්නානං අරහත්තප්පත්තිං සුප්පවාසාය ච උපාසිකාය සත්තවස්සිකං ගබ්භං දිස්වා ''අත්ථි ගබ්භසෙය්‍යාය අරහත්තප්පත්තී''ති ච සුපිනෙ ආකාසගමනාදීනි දිස්වා ''අත්ථි ධම්මාභිසමයො''ති ච ''අත්ථි තත්ථ අරහත්තප්පත්තී''ති ච ඉධාපි යෙසං ලද්ධියො, සෙය්‍යථාපි තෙසඤ්ඤෙව; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. සෙසමෙත්ථ පුරිමකථා සදිසමෙවාති.

තිස්සොපිකථාවණ්ණනා.

8. අබ්‍යාකතකථාවණ්ණනා

901-902. ඉදානි අබ්‍යාකතකථා නාම හොති. තත්ථ ‘‘අත්ථෙසා, භික්ඛවෙ, චෙතනා, සා ච ඛො අබ්බොහාරිකා’’ති (පාරා. 235) වචනතො ‘‘සබ්බං සුපිනගතස්ස චිත්තං අබ්‍යාකත’’න්ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි එකච්චානං උත්තරාපථකානඤ්ඤෙව, තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. සෙසමෙත්ථ යථා පාළිමෙව නිය්‍යාති. **සුපිනගතස්ස චිත්තං අබ්බොහාරික**න්ති ඉදං ආපත්තිං සන්ධාය වුත්තං. සුපිනගතස්ස හි පාණාතිපාතාදිවසෙන කිඤ්චාපි අකුසලචිත්තං පවත්තති, වත්ථුවිකොපනං පන නත්ථීති න සක්කා තත්ථ ආපත්තිං පඤ්ඤපෙතුං. ඉමිනා කාරණෙන තං අබ්බොහාරිකං, න අබ්‍යාකතත්තාති.

අබ්‍යාකතකථාවණ්ණනා.

9. ආසෙවනපච්චයකථාවණ්ණනා

903-905. ඉදානි ආසෙවනපච්චයකථා නාම හොති. තත්ථ යස්මා සබ්බෙ ධම්මා ඛණිකා , න කොචි මුහුත්තම්පි ඨත්වා ආසෙවනපච්චයං ආසෙවති නාම. තස්මා නත්ථි කිඤ්චි ආසෙවනපච්චයතා. ආසෙවනපච්චයතාය උප්පන්නං පන න කිඤ්චි අත්ථීති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි තෙසඤ්ඤෙව; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං සුත්තවසෙනෙව පඤ්ඤාපෙතුං **නනු වුත්තං භගවතා පාණාතිපාතො**තිආදි ආභතං. තං සබ්බං උත්තානත්ථමෙවාති.

ආසෙවනපච්චයකථාවණ්ණනා.

10. ඛණිකකථාවණ්ණනා

906-907. ඉදානි ඛණිකකථා නාම හොති. තත්ථ යස්මා සබ්බසඞ්ඛතධම්මා අනිච්චා, තස්මා එකචිත්තක්ඛණිකායෙව. සමානාය හි අනිච්චතාය එකො ලහුං භිජ්ජති, එකො චිරෙනාති කො එත්ථ නියාමොති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි පුබ්බසෙලියාපරසෙලියානං; තෙ සන්ධාය **එකචිත්තක්ඛණිකා**ති පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. **චිත්තෙ මහාපථවී**තිආදීසු තෙසං තථා සණ්ඨානං අපස්සන්තො පටික්ඛිපති. **චක්ඛායතන**න්තිආදි ‘‘යදි සබ්බෙ එකචිත්තක්ඛණිකා භවෙය්‍යුං, චක්ඛායතනාදීනි චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීහි සද්ධිංයෙව උප්පජ්ජිත්වා නිරුජ්ඣෙය්‍යු’’න්ති චොදනත්ථං වුත්තං. ඉතරො පන අන්තොමාතුකුච්ඡිගතස්ස විඤ්ඤාණුප්පත්තිං සන්ධාය පටික්ඛිපති , පවත්තං සන්ධාය ලද්ධිවසෙන පටිජානාති. සෙසමෙත්ථ උත්තානත්ථමෙවාති. **තෙන හි එකචිත්තක්ඛණිකා**ති යස්මා නිච්චා න හොන්ති, තස්මා එකචිත්තක්ඛණිකාති අත්තනො රුචියා කාරණං වදති. තං අවුත්තසදිසමෙවාති.

ඛණිකකථාවණ්ණනා.

බාවීසතිමො වග්ගො.

23. තෙවීසතිමවග්ගො

1. එකාධිප්පායකථාවණ්ණනා

908. ඉදානි එකාධිප්පායකථා නාම හොති. තත්ථ කාරුඤ්ඤෙන වා එකෙන අධිප්පායෙන එකාධිප්පායො, සංසාරෙ වා එකතො භවිස්සාමාති ඉත්ථියා සද්ධිං බුද්ධපූජාදීනි කත්වා පණිධිවසෙන එකො අධිප්පායො අස්සාති එකාධිප්පායො. එවරූපො ද්වින්නම්පි ජනානං එකාධිප්පායො මෙථුනො ධම්මො පටිසෙවිතබ්බොති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි අන්ධකානඤ්චෙව වෙතුල්ලකානඤ්ච; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. සෙසමෙත්ථ යථාපාළිමෙව නිය්‍යාතීති.

එකාධිප්පායකථාවණ්ණනා.

2. අරහන්තවණ්ණකථාවණ්ණනා

909. ඉදානි අරහන්තවණ්ණකථා නාම හොති. තත්ථ ඉරියාපථසම්පන්නෙ ආකප්පසම්පන්නෙ පාපභික්ඛූ දිස්වා ‘‘අරහන්තානං වණ්ණෙන අමනුස්සා මෙථුනං ධම්මං පටිසෙවන්තී’’ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි එකච්චානං උත්තරාපථකානං; තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. සෙසමෙත්ථ උත්තානත්ථමෙවාති.

අරහන්තවණ්ණකථාවණ්ණනා.

3-7. ඉස්සරියකාමකාරිකාකථාවණ්ණනා

910-914. ඉදානි ඉස්සරියකාමකාරිකාකථා නාම හොති. ඡද්දන්තජාතකාදීනි සන්ධාය ‘‘බොධිසත්තො ඉස්සරියකාමකාරිකාහෙතු විනිපාතං ගච්ඡති, ගබ්භසෙය්‍යං ඔක්කමති, දුක්කරකාරිකං අකාසි, අපරන්තපං අකාසි, අඤ්ඤං සත්ථාරං උද්දිසී’’ති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි අන්ධකානං, තෙ සන්ධාය පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. සෙසං පඨමකථායං උත්තානත්ථමෙව. දුතියකථායං **ඉද්ධිමාති** යදි ඉස්සරියකාමකාරිකාහෙතු ගච්ඡෙය්‍ය, ඉද්ධියා ගච්ඡෙය්‍ය, න කම්මවසෙනාති චොදනත්ථං වුත්තං. ඉතරො පන පඨමපඤ්හෙ භාවනාමයං සන්ධාය පටික්ඛිපති. දුතියපඤ්හෙ පුඤ්ඤිද්ධිං සන්ධාය පටිජානාති. තතියකථායං ඉස්සරියකාමකාරිකාහෙතු නාම දුක්කරකාරිකා මිච්ඡාදිට්ඨියා කරියති. යදි ච සො තං කරෙය්‍ය, සස්සතාදීනිපි ගණ්හෙය්‍යාති චොදනත්ථං **සස්සතො ලොකොති**ආදි වුත්තං. චතුත්ථකථායම්පි එසෙව නයොති.

ඉස්සරියකාමකාරිකාකථාවණ්ණනා.

8. පතිරූපකථාවණ්ණනා

915-916. ඉදානි රාගපතිරූපකථා නාම හොති. තත්ථ මෙත්තාකරුණාමුදිතායො සන්ධාය ‘‘න රාගො රාගපතිරූපකො’’ති ච ඉස්සාමච්ඡරියකුක්කුච්චානි සන්ධාය ‘‘න දොසො දොසපතිරූපකො’’ති ච හසිතුප්පාදං සන්ධාය ‘‘න මොහො මොහපතිරූපකො’’ති ච දුම්මඞ්කූනං පුග්ගලානං නිග්ගහං පෙසලානං භික්ඛූනං අනුග්ගහං පාපගරහිතං කල්‍යාණපසංසං ආයස්මතො පිලින්දවච්ඡස්ස වසලවාදං භගවතො බෙළාසකවාදං මොඝපුරිසවාදඤ්ච සන්ධාය ‘‘න කිලෙසො කිලෙසපතිරූපකො’’ති ච යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි අන්ධකානං; තෙ සන්ධාය සබ්බකථාසු පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්ස. අථ නං යස්මා ඵස්සාදිපතිරූපකා නඵස්සාදයො නාම නත්ථි, තස්මා රාගාදිපතිරූපකා නරාගාදයොපි නත්ථීති චොදෙතුං **අත්ථි න ඵස්සොති**ආදිමාහ . ඉතරො තෙසං අභාවා පටික්ඛිපති. සෙසං සබ්බත්ථ උත්තානත්ථමෙවාති.

පතිරූපකථාවණ්ණනා.

9. අපරිනිප්ඵන්නකථාවණ්ණනා

917-918. ඉදානි අපරිනිප්ඵන්නකථා නාම හොති. තත්ථ –

‘‘දුක්ඛමෙව හි සම්භොති, දුක්ඛං තිට්ඨති වෙති ච;
නාඤ්ඤත්‍ර දුක්ඛා සම්භොති, නාඤ්ඤං දුක්ඛා නිරුජ්ඣතී’’ති. (සං. නි. 1.171) –

වචනං නිස්සාය දුක්ඛඤ්ඤෙව පරිනිප්ඵන්නං, සෙසා ඛන්ධායතනධාතුඉන්ද්‍රියධම්මා අපරිනිප්ඵන්නාති යෙසං ලද්ධි, සෙය්‍යථාපි එකච්චානං උත්තරාපථකානඤ්චෙව හෙතුවාදානඤ්ච; තෙ සන්ධාය **රූපං අපරිනිප්ඵන්නන්ති** පුච්ඡා

සකවාදිස්ස, පටික්ඛෙපො ඉතරස්ස. අථ නං ''සචෙ රූපං අපරිනිප්ඵන්නං, න අනිච්චාදිසභාවං සියා''ති චොදෙතුං **රූපං න අනිච්ච**න්තිආදිමාහ. ඉතරො තථාරූපං රූපං අපස්සන්තො පටික්ඛිපති. සකවාදී **නනු රූපං අනිච්ච**න්තිආදි වචනෙන තස්ස එකං ලද්ධිං පටිසෙධෙත්වා දුතියං පුච්ඡන්තො **දුක්ඛඤ්ඤෙව පරිනිප්ඵන්න**න්තිආදිමාහ. අථස්ස තම්පි ලද්ධිං පටිසෙධෙතුං **න යදනිච්ච**න්තිආදිමාහ. තත්‍රායං අධිප්පායො – න කෙවලඤ්හි පඨමසච්චමෙව දුක්ඛං. යං පන කිඤ්චි අනිච්චං, තං දුක්ඛමෙව. රූපඤ්ච අනිච්චං, තස්මා තම්පි පරිනිප්ඵන්නං. ඉති යං ත්වං වදෙසි ''රූපං අපරිනිප්ඵන්නං, දුක්ඛඤ්ඤෙව පරිනිප්ඵන්න''න්ති, තං නො වත රෙ වත්තබ්බෙ ''දුක්ඛඤ්ඤෙව පරිනිප්ඵන්න''න්ති. වෙදනාදිමූලිකාදීසුපි යොජනාසු එසෙව නයො. ධම්මායතනධම්මධාතූසු පන ඨපෙත්වා නිබ්බානං සෙසධම්මානං වසෙන අනිච්චතා වෙදිතබ්බා. ඉන්ද්‍රියානි අනිච්චානෙවාති.

අපරිනිප්ඵන්නකථාවණ්ණනා.

තෙවීසතිමො වග්ගො.

නිගමනකථා

එත්තාවතා ච –

පණ්ණාසකෙහි චතූහි, තීහි වග්ගෙහි චෙව ච;
සඞ්ගහෙත්වා කථා සබ්බා, ඌනතිසතභෙදනා.

කථාවත්ථුප්පකරණං, කථාමග්ගෙසු කොවිදො;
යං ජිනො දෙසයි තස්ස, නිට්ඨිතා අත්ථවණ්ණනා.

ඉමං තෙරසමත්තෙහි, භාණවාරෙහි තන්තියා;
චිරට්ඨිතත්ථං ධම්මස්ස, සඞ්ඛරොන්තෙන යං මයා.

යං පත්තං කුසලං තෙන, ලොකොයං සනරාමරො;
ධම්මරාජස්ස සද්ධම්ම-රසමෙවාධිගච්ඡතූති.

කථාවත්ථු-අට්ඨකථා නිට්ඨිතා.

නමො තස්ස භගවතො අරහතො සම්මාසම්බුද්ධස්ස

අභිධම්මපිටකෙ

යමකප්පකරණ-අට්ඨකථා

සඞ්ඛෙපෙනෙව දෙවානං, දෙවදෙවො සුරාලයෙ;
කථාවත්ථුප්පකරණං, දෙසයිත්වා රණඤ්ජහො.

යමස්ස විසයාතීතො, නානායමකමණ්ඩිතං;
අභිධම්මප්පකරණං, ඡට්ඨං ඡට්ඨාන දෙසකො.

යමකං අයමාවත්ත-නීලාමලතනූරුහො;
යං දෙසයි අනුප්පත්තො, තස්ස සංවණ්ණනාක්කමො;
ඉදානි යස්මා තස්මාස්ස, හොති සංවණ්ණනා අයන්ති.

1. මූලයමකං

උද්දෙසවාරවණ්ණනා

1. මූලයමකං , ඛන්ධයමකං, ආයතනයමකං, ධාතුයමකං, සච්චයමකං, සඞ්ඛාරයමකං, අනුසයයමකං, චිත්තයමකං, ධම්මයමකං, ඉන්ද්‍රියයමකන්ති ඉමෙසං දසන්නං යමකානං වසෙන ඉදං පකරණං දසවිධෙන විභත්තන්ති හි වුත්තං. තත්ථ යෙසං දසන්නං යමකානං වසෙන ඉදං පකරණං දසවිධෙන විභත්තං, තෙසඤ්ඤෙව ඉමස්ස ච පකරණස්ස නාමත්ථො තාව එවං වෙදිතබ්බො – කෙනට්ඨෙන යමකන්ති? යුගළට්ඨෙන. යුගළඤ්හි යමකන්ති වුච්චති – ‘යමකපාටිහාරියං, යමකසාලා’තිආදීසු විය. ඉති යුගළසඞ්ඛාතානං යමකානං වසෙන දෙසිතත්තා ඉමෙසු දසසු එකෙකං යමකං නාම. ඉමෙසං පන යමකානං සමූහභාවතො සබ්බම්පෙතං පකරණං යමකන්ති වෙදිතබ්බං.

තත්ථ මූලවසෙන පුච්ඡාවිස්සජ්ජනං කත්වා දෙසිතත්තා දසන්නං තාව සබ්බපඨමං මූලයමකන්ති වුත්තං. තස්ස උද්දෙසවාරො, නිද්දෙසවාරොති ද්වෙ වාරා හොන්ති . තෙසු උද්දිට්ඨානුක්කමෙන නිද්දිසිතබ්බත්තා උද්දෙසවාරො පඨමො. තස්ස **යෙ කෙචි කුසලා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ කුසලමූලා; යෙ වා පන කුසලමූලා, සබ්බෙ තෙ ධම්මා කුසලාති** ඉදං යමකං ආදි . තස්ස කුසලාකුසලමූලසඞ්ඛාතානං ද්වින්නං අත්ථානං වසෙන අත්ථයමකන්ති වා, තෙසඤ්ඤෙව අත්ථානං වසෙන අනුලොමපටිලොමතො පවත්තපාළිධම්මවසෙන ධම්මයමකන්ති වා, අනුලොමපටිලොමතො පවත්තපුච්ඡාවසෙන පුච්ඡායමකන්ති වා තිධා යමකභාවො වෙදිතබ්බො. සෙසෙසුපි එසෙව නයො.

ඉදානි ඉමෙසං යමකානං වසෙන දෙසිතෙ ඉමස්මිං මූලයමකෙ උද්දෙසවාරස්ස තාව නයයමකපුච්ඡාඅත්ථවාරප්පභෙදවසෙන පාළිවවත්ථානමෙව එවං වෙදිතබ්බං – කුසලත්තිකමාතිකාය හි ‘කුසලා ධම්මා’ති ඉදං ආදිපදං නිස්සාය මූලනයො, මූලමූලනයො, මූලකනයො, මූලමූලකනයොති ඉමෙ චත්තාරො නයා හොන්ති. තෙසං එකෙකස්මිං නයෙ මූලයමකං, එකමූලයමකං, අඤ්ඤමඤ්ඤමූලයමකන්ති තීණි තීණි යමකානි. එවං චතූසු නයෙසු ද්වාදස යමකානි, එකෙකස්මිං යමකෙ අනුලොමපටිලොමවසෙන ද්වෙ ද්වෙ පුච්ඡාති චතුවීසති පුච්ඡා, එකෙකාය පුච්ඡාය සන්නිට්ඨානසංසයවසෙන ද්වෙ ද්වෙ අත්ථාති අට්ඨචත්තාලීස අත්ථාති.

තත්ථ **යෙ කෙචි කුසලා ධම්මාති** කුසලෙසු ‘‘කුසලා නු ඛො, න කුසලා නු ඛො’’ති සන්දෙහාභාවතො ඉමස්මිං පදෙ සන්නිට්ඨානත්ථො වෙදිතබ්බො. **සබ්බෙ තෙ කුසලමූලාති** ‘‘සබ්බෙ තෙ කුසලා ධම්මා කුසලමූලා නු ඛො, නනු ඛො’’ති එවං විමතිවසෙන පුච්ඡිතත්තා ඉමස්මිං පදෙ සංසයත්ථො වෙදිතබ්බො. සො ච ඛො වෙනෙය්‍යානං සංසයට්ඨානෙ සංසයදීපනත්ථං වුත්තො, තථාගතස්ස පන සංසයො නාම නත්ථි. ඉතො පරෙසුපි පුච්ඡාපදෙසු එසෙව නයො.

යථා ච කුසලපදං නිස්සාය ඉමෙ චත්තාරො නයා, එකෙකස්මිං නයෙ තිණ්ණං තිණ්ණං යමකානං වසෙන ද්වාදස යමකානි, එකෙකස්මිං යමකෙ ද්වින්නං ද්වින්නං පුච්ඡානං වසෙන චතුවීසති පුච්ඡා; එකෙකාය පුච්ඡාය ද්වින්නං ද්වින්නං අත්ථානං වසෙන අට්ඨචත්තාලීස අත්ථා ච හොන්ති. අකුසලපදං නිස්සායපි තථෙව. අබ්‍යාකතපදං නිස්සායපි තථෙව. තීණිපි පදානි එකතො කත්වා නිද්දිට්ඨං නාමපදං නිස්සායපි තථෙවාති කුසලත්තිකමාතිකාය චතූසු පදෙසු සබ්බෙපි සොළස නයා, අට්ඨචත්තාලීස යමකානි , ඡන්නවුති පුච්ඡා, ද්වෙනවුතිසතං අත්ථා ච උද්දෙසවසෙන වුත්තාති වෙදිතබ්බා. එත්තාවතා මූලවාරො නාම පඨමං උද්දිට්ඨො හොති.

තතො පරං **යෙ කෙචි කුසලා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ කුසලහෙතූති**ආදයො තස්සෙව මූලවාරස්ස වෙවචනවසෙන නව වාරා උද්දිට්ඨා. ඉති මූලවාරො, හෙතුවාරො, නිදානවාරො, සම්භවවාරො, පභවවාරො, සමුට්ඨානවාරො, ආහාරවාරො, ආරම්මණවාරො, පච්චයවාරො, සමුදයවාරොති සබ්බෙපි දස වාරා හොන්ති. තත්ථ මූලවාරෙ ආගතපරිච්ඡෙදෙනෙව සෙසෙසුපි නයාදයො වෙදිතබ්බාති සබ්බෙසුපි දසසු වාරෙසු සට්ඨිසතනයා, අසීතිඅධිකානි චත්තාරි යමකසතානි, සට්ඨිඅධිකානි නවපුච්ඡාසතානි, වීසාධිකානි එකූනවීසති අත්ථසතානි ච උද්දිට්ඨානීති වෙදිතබ්බානි. එවං තාව උද්දෙසවාරෙ නයයමකපුච්ඡාඅත්ථවාරප්පභෙදවසෙන පාළිවවත්ථානමෙව වෙදිතබ්බං.

මූලං හෙතු නිදානඤ්චාති ගාථා දසන්නම්පි වාරානං උද්දානගාථා නාම. තත්ථ මූලාදීනි සබ්බානිපි කාරණවෙවචනානෙව. කාරණඤ්හි පතිට්ඨානට්ඨෙන මූලං. අත්තනො ඵලනිප්ඵාදනත්ථං හිනොති පවත්තතීති හෙතු. ‘හන්ද, නං ගණ්හාථා’ති දස්සෙන්තං විය අත්තනො ඵලං නිදෙතීති නිදානං. එතස්මා ඵලං සම්භොතීති සම්භවො. පභවතීති පභවො. සමුට්ඨාති එත්ථ ඵලං, එතෙන වා සමුට්ඨාතීති සමුට්ඨානං. අත්තනො ඵලං ආහරතීති ආහාරො. අප්පටික්ඛිපිතබ්බෙන අත්තනො ඵලෙන ආලම්බියතීති ආලම්බණං. එතං පටිච්ච අප්පටික්ඛිපිත්වා ඵලං එති පවත්තතීති පච්චයො. එතස්මා ඵලං සමුදෙතීති සමුදයො. එවමෙතෙසං පදානං වචනත්ථො වෙදිතබ්බො.

උද්දෙසවාරවණ්ණනා.

නිද්දෙසවාරවණ්ණනා

50. ඉදානි **යෙකෙචි කුසලා ධම්මාති**ආදිනා නයෙන නිද්දෙසවාරො ආරද්ධො. තත්ථ **යෙ කෙචීති** අනවසෙසවචනං. **කුසලා ධම්මාති** කුසලත්තිකස්ස පදභාජනෙ වුත්තලක්ඛණා අනවජ්ජසුඛවිපාකා කුසලසභාවා. **සබ්බෙ තෙ කුසලමූලාති** කිං තෙ සබ්බෙයෙව කුසලමූලාති පුච්ඡති. **තීණෙව කුසලමූලානීති** න තෙ සබ්බෙ කුසලමූලානි, අලොභාදීනි පන තීණි එව කුසලමූලානීති අත්ථො. **අවසෙසා කුසලා ධම්මා න කුසලමූලාති** අවසෙසා ඵස්සාදයො කුසලා ධම්මා කුසලමූලානි නාම න හොන්ති. අථ වා අවසෙසා ඵස්සාදයො කුසලා ධම්මායෙව නාම, න කුසලමූලානීතිපි අත්ථො. **යෙ වා පන කුසලමූලාති** යෙ වා පන පඨමපුච්ඡාය දුතියපදෙන කුසලමූලාති තයො අලොභාදයො ගහිතා. **සබ්බෙ තෙ ධම්මා කුසලාති** කිං තෙ සබ්බෙ තයොපි ධම්මා කුසලාති පුච්ඡති. **ආමන්තාති** සබ්බෙසම්පි කුසලමූලානං කුසලභාවං සම්පටිච්ඡන්තො ආහ. අයං තාව මූලනයෙ මූලයමකස්ස අත්ථො. ඉමිනා උපායෙන සබ්බපුච්ඡාසු විස්සජ්ජනනයො වෙදිතබ්බො. යං පන යත්ථ විසෙසමත්තං අත්ථි, තදෙව වණ්ණයිස්සාම.

51. එකමූලයමකෙ තාව **සබ්බෙ තෙ කුසලමූලෙන එකමූලාති** ගණනට්ඨෙන එකමූලකං අග්ගහෙත්වා සමානට්ඨෙන ගහෙතබ්බා. අයඤ්හෙත්ථ අත්ථො – සබ්බෙ තෙ කුසලමූලෙන සමානමූලා. යං ඵස්සස්ස මූලං, තදෙව වෙදනාදීනන්ති. අථ නෙසං තථාභාවං සම්පටිච්ඡන්තො **ආමන්තාති** ආහ. **කුසලසමුට්ඨානන්ති** කුසලචිත්තසමුට්ඨානරූපං දස්සිතං. **එකමූලන්ති** අලොභාදිනා කුසලමූලෙන සමානමූලං . යථෙව හි ඵස්සාදීනං අලොභාදයො හෙතුපච්චයත්තා මූලං, තථා තං සමුට්ඨානරූපස්සාපි, කුසලලක්ඛණාභාවෙන පන තං න කුසලං.

52. අඤ්ඤමඤ්ඤයමකෙ 'යෙකෙචි කුසලා'ති අපුච්ඡිත්වා **යෙකෙචි කුසලමූලෙන එකමූලාති** පුච්ඡා කතා. කස්මා? ඉමිනාපි බ්‍යඤ්ජනෙන තස්සෙවත්ථස්ස සම්භවතො. **කුසලමූලානීති** ඉදං පුරිමස්ස විසෙසනං. 'මූලානි යානි එකතො උප්පජ්ජන්ති'ති හි වුත්තං, තානි පන කුසලමූලානිපි හොන්ති අකුසලඅබ්‍යාකතමූලානිපි, ඉධ කුසලමූලානීති විසෙසදස්සනත්ථමිදං වුත්තං. **අඤ්ඤමඤ්ඤමූලානි** **චාති** අඤ්ඤමඤ්ඤං හෙතුපච්චයෙන පච්චයා හොන්තීති අත්ථො. තස්සෙව පටිලොමපුච්ඡාය 'සබ්බෙ තෙ ධම්මා කුසලමූලෙන එකමූලා'ති අවත්වා **සබ්බෙ තෙ ධම්මා කුසලාති** වුත්තං. කස්මා? අත්ථවිසෙසාභාවතො. කුසලමූලෙන එකමූලාති හි පුච්ඡාය කතාය 'මූලානි යානි එකතො උප්පජ්ජන්ති'ති හෙට්ඨා වුත්තනයෙනෙව විස්සජ්ජනං කාතබ්බං භවෙය්‍ය, එවඤ්ච සති අත්ථවිසෙසාභාවො හොති. තස්මා තථා අකත්වා එවං පුච්ඡා කතා. ඉමිනා උපායෙන මූලමූලනයාදීසුපි අඤ්ඤමඤ්ඤමූලයමකෙ පුච්ඡාවිසෙසො වෙදිතබ්බො.

53-55. මූලමූලනයෙ **සබ්බෙ තෙ කුසලමූලමූලාති** සබ්බෙ තෙ කුසලමූලසඞ්ඛාතා මූලාති පුච්ඡති. **එකමූලමූලාති** සමානට්ඨෙන එකමෙව මූලමූලං එතෙසන්ති එකමූලමූලා. **අඤ්ඤමඤ්ඤමූලමූලාති** අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස මූලං අඤ්ඤමඤ්ඤමූලං, අඤ්ඤමඤ්ඤමූලං හෙතුපච්චයට්ඨෙන මූලං එතෙසන්ති අඤ්ඤමඤ්ඤමූලමූලා.

56. මූලකනයෙ **කුසලමූලකාති** හෙතුපච්චයට්ඨෙන කුසලං මූලං එතෙසන්ති කුසලමූලකා.

57-61. මූලමූලකනයෙ **කුසලමූලමූලකාති** කුසලානං මූලං කුසලමූලං. හෙතුපච්චයට්ඨෙනෙව කුසලමූලං මූලං එතෙසන්ති කුසලමූලමූලකාති. අයං තාව කුසලපදං නිස්සාය නයයමකපුච්ඡාසු විසෙසත්ථො.

62-73. **අකුසලපදාදීසුපි** එසෙව නයො. අයං පන විසෙසො, **අහෙතුකං අකුසලන්ති** විචිකිච්ඡාය චෙව උද්ධච්චෙන ච සම්පයුත්තං මොහං සන්ධාය වුත්තං.

74-85. **අහෙතුකං අබ්‍යාකතන්ති** අට්ඨාරස චිත්තුප්පාදා රූපං, නිබ්බානඤ්ච. **අබ්‍යාකතමූලෙන න එකමූලන්ති** ඉධ පන ඨපෙත්වා සහෙතුකඅබ්‍යාකතසමුට්ඨානං රූපං, සෙසං ලබ්භති. සහෙතුකඅබ්‍යාකතසමුට්ඨානං රූපං අබ්‍යාකතමූලෙන එකමූලං හොති, තං අබ්බොහාරිකං කත්වා එකතො ලබ්භමානකවසෙනෙව චෙතං විස්සජ්ජනං කතං.

86-97. **නාමා ධම්මාති** නාමසඞ්ඛාතා ධම්මා. තෙ අත්ථතො චත්තාරො අරූපිනො ඛන්ධා, නිබ්බානඤ්ච. **නවෙව නාමමූලානීති** කුසලාකුසලඅබ්‍යාකතමූලවසෙන නව මූලානි. **අහෙතුකං නාමං නාමමූලෙන න එකමූලන්ති** අහෙතුකං සබ්බම්පි අට්ඨාරස චිත්තුප්පාදවිචිකිච්ඡුද්ධච්චසම්පයුත්තමොහනිබ්බානසඞ්ඛාතං නාමං නාමමූලෙන න එකමූලං . න හි තං තෙන සද්ධිං උප්පජ්ජති. **සහෙතුකං නාමං නාමමූලෙනාති** පදෙපි සහෙතුකං නාමං නාමමූලෙනාති අත්ථො. සෙසං සබ්බත්ථ උත්තානත්ථමෙවාති.

මූලවාරවණ්ණනා.

98-99. හෙතුවාරාදීසුපි ඉමිනාවුපායෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො. **මූලං හෙතු නිදානඤ්චාති**ගාථා යථානිද්දිට්ඨානං දසන්නම්පි වාරානං පුන උද්දානවසෙනෙව වුත්තාති.

මූලයමකවණ්ණනා.

2. ඛන්ධයමකං

1. පණ්ණත්තිඋද්දෙසවාරවණ්ණනා

1. ඉදානි මූලයමකෙ දෙසිතෙයෙව කුසලාදිධම්මෙ ඛන්ධවසෙන සඞ්ගණ්හිත්වා මූලයමකානන්තරං දෙසිතස්ස ඛන්ධයමකස්ස වණ්ණනා හොති. තත්ථ පාළිවවත්ථානං තාව එවං වෙදිතබ්බං – ඉමස්මිඤ්හි ඛන්ධයමකෙ තයො මහාවාරා හොන්ති – පණ්ණත්තිවාරො, පවත්තිවාරො, පරිඤ්ඤාවාරොති. තෙසු පණ්ණත්තිවාරො ඛන්ධානං නාමාභිධානසොධනවසෙනෙව ගතත්තා පණ්ණත්තිවාරොති වුච්චති. පවත්තිවාරො තෙන සොධිතනාමාභිධානානං ඛන්ධානං උප්පාදනිරොධවසෙන පවත්තිං සොධයමානො ගතො, තස්මා පවත්තිවාරොති වුච්චති. පරිඤ්ඤාවාරො ඉමිනානුක්කමෙන පවත්තානං ඛන්ධානං සඞ්ඛෙපෙනෙව තිස්සො පරිඤ්ඤා දීපයමානො ගතො, තස්මා පරිඤ්ඤාවාරොති වුච්චති. තත්ථ පණ්ණත්තිවාරො උද්දෙසනිද්දෙසවසෙන ද්වීහාකාරෙහි වවත්ථිතො. ඉතරෙසු විසුං උද්දෙසවාරො නත්ථි. ආදිතො පට්ඨාය පුච්ඡාවිස්සජ්ජනවසෙන එකධා වවත්ථිතා. තත්ථ **පඤ්චක්ඛන්ධා**තිපදං ආදිං කත්වා යාව **න ඛන්ධා, න සඞ්ඛාරා**ති පදං තාව පණ්ණත්තිවාරස්ස උද්දෙසවාරො වෙදිතබ්බො. පුච්ඡාවාරොතිපි තස්සෙව නාමං. තත්ථ **පඤ්චක්ඛන්ධා**ති අයං යමකවසෙන පුච්ඡිතබ්බානං ඛන්ධානං උද්දෙසො. **රූපක්ඛන්ධො…පෙ. … විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො**ති තෙසඤ්ඤෙව පභෙදතො නාමවවත්ථානං.

2-3. ඉදානි ඉමෙසං ඛන්ධානං වසෙන පදසොධනවාරො, පදසොධනමූලචක්කවාරො, සුද්ධඛන්ධවාරො, සුද්ධඛන්ධමූලචක්කවාරොති චත්තාරො නයවාරා හොන්ති. තත්ථ **රූපං රූපක්ඛන්ධො, රූපක්ඛන්ධො රූප**න්තිආදිනා නයෙන පදමෙව සොධෙත්වා ගතො පදසොධනවාරො නාම. සො අනුලොමපටිලොමවසෙන දුවිධො හොති. තත්ථ අනුලොමවාරෙ ‘රූපං රූපක්ඛන්ධො, රූපක්ඛන්ධො රූප’න්තිආදීනි පඤ්ච යමකානි. පටිලොමවාරෙපි ‘න රූපං, න රූපක්ඛන්ධො; න රූපක්ඛන්ධො න රූප’න්තිආදීනි පඤ්චෙව. තතො පරං තෙසඤ්ඤෙව පදසොධනවාරෙ සොධිතානං ඛන්ධානං ‘රූපං රූපක්ඛන්ධො, ඛන්ධා වෙදනාක්ඛන්ධො’තිආදිනා නයෙන එකෙකඛන්ධමූලකානි චත්තාරි චත්තාරි චක්කානි බන්ධිත්වා ගතො පදසොධනමූලකානං චක්කානං අත්ථිතාය පදසොධනමූලචක්කවාරො නාම. සොපි අනුලොමපටිලොමවසෙන දුවිධො හොති. තත්ථ අනුලොමවාරෙ ‘රූපං රූපක්ඛන්ධො, ඛන්ධා වෙදනාක්ඛන්ධො’තිආදීනි එකෙකඛන්ධමූලකානි චත්තාරි චත්තාරි කත්වා වීසති යමකානි. පටිලොමවාරෙපි ‘න රූපං, න රූපක්ඛන්ධො; න ඛන්ධා න වෙදනාක්ඛන්ධො’තිආදීනි වීසතිමෙව.

තතො පරං **රූපං ඛන්ධො ඛන්ධා රූප**න්තිආදිනා නයෙන සුද්ධඛන්ධවසෙනෙව ගතො සුද්ධඛන්ධවාරො නාම. තත්ථ **ඛන්ධා රූප**න්තිආදීසු ඛන්ධා රූපක්ඛන්ධො, ඛන්ධා වෙදනාක්ඛන්ධොති අත්ථො ගහෙතබ්බො. කස්මා? නිද්දෙසවාරෙ එවං භාජිතත්තා. තත්ථ හි ‘රූපං ඛන්ධොති ආමන්තා. ඛන්ධා රූපක්ඛන්ධොති රූපක්ඛන්ධො ඛන්ධො චෙව රූපක්ඛන්ධො ච, අවසෙසා ඛන්ධා න රූපක්ඛන්ධො’ති එවං ‘ඛන්ධා රූප’න්තිආදීනං ඛන්ධා රූපක්ඛන්ධොතිආදිනා නයෙන පදං උද්ධරිත්වා අත්ථො විභත්තො. තෙනෙව ච කාරණෙනෙසෙ සුද්ධඛන්ධවාරොති වුත්තො. වචනසොධනෙ විය හි එත්ථ න වචනං පමාණං. යථා යථා පන සුද්ධඛන්ධා ලබ්භන්ති, තථා තථා අත්ථොව පමාණං. පරතො ආයතනයමකාදීසුපි එසෙව නයො. එසොපි ච සුද්ධඛන්ධවාරො අනුලොමපටිලොමවසෙන දුවිධො හොති. තත්ථ අනුලොමවාරෙ ‘රූපං ඛන්ධො ඛන්ධා රූප’න්තිආදීනි පඤ්ච යමකානි. පටිලොමවාරෙපි ‘න රූපං න ඛන්ධො, න ඛන්ධා න රූප’න්තිආදීනි පඤ්චෙව.

තතො පරං තෙසඤ්ඤෙව සුද්ධඛන්ධානං **රූපං ඛන්ධො, ඛන්ධා වෙදනා**තිආදිනා නයෙන එකෙකඛන්ධමූලකානි චත්තාරි චත්තාරි චක්කානි බන්ධිත්වා ගතො සුද්ධඛන්ධමූලකානං චක්කානං අත්ථිතාය සුද්ධඛන්ධමූලචක්කවාරො නාම. තත්ථ **ඛන්ධා වෙදනා**තිආදීසු ඛන්ධා වෙදනාක්ඛන්ධොතිආදිනා නයෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො. ඉතරථා නිද්දෙසවාරෙන සද්ධිං විරොධො හොති. සොපි අනුලොමපටිලොමවසෙන දුවිධො හොති. තත්ථ අනුලොමවාරෙ ‘රූපං ඛන්ධො, ඛන්ධා වෙදනා’තිආදීනි එකෙකඛන්ධමූලකානි චත්තාරි චත්තාරි කත්වා වීසති යමකානි. පටිලොමවාරෙපි ‘න රූපං, න ඛන්ධො, න ඛන්ධා න වෙදනා’තිආදීනි වීසතිමෙව. එවං තාව එකෙන යමකසතෙන ද්වීහි පුච්ඡාසතෙහි එකෙකපුච්ඡාය සන්නිට්ඨානසංසයවසෙන ද්වෙ ද්වෙ අත්ථෙ කත්වා චතූහි ච අත්ථසතෙහි පටිමණ්ඩිතො පණ්ණත්තිවාරස්ස උද්දෙසවාරො වෙදිතබ්බොති.

පණ්ණත්තිඋද්දෙසවාරවණ්ණනා.

1. පණ්ණත්තිනිද්දෙසවාරවණ්ණනා

26. ඉදානි **රූපං රූපක්ඛන්ධො**තිආදිනා නයෙන නිද්දෙසවාරො ආරද්ධො. තත්ථ **රූපං රූපක්ඛන්ධො**ති යංකිඤ්චි රූපන්ති වුච්චති. සබ්බං තං රූපං රූපක්ඛන්ධොති වචනසොධනත්ථං පුච්ඡති. **පියරූපං සාතරූපං, රූපං, න රූපක්ඛන්ධො**ති යං ‘පියරූපං සාතරූප’න්ති එත්ථ රූපන්ති වුත්තං, තං රූපමෙව, න රූපක්ඛන්ධොති අත්ථො. **රූපක්ඛන්ධො රූපඤ්චෙව රූපක්ඛන්ධො චා**ති යො පන රූපක්ඛන්ධො, සො රූපන්තිපි රූපක්ඛන්ධොතිපි වත්තුං වට්ටතීති අත්ථො. **රූපක්ඛන්ධො රූප**න්ති එත්ථ පන යස්මා රූපක්ඛන්ධො නියමෙනෙව රූපන්ති වත්තබ්බො. තස්මා

ආමන්තාති ආහ. ඉමිනා උපායෙන සබ්බවිස්සජ්ජනෙසු අත්ථො වෙදිතබ්බො. යො පන යත්ථ විසෙසො භවිස්සති, තථෙව තං වණ්ණයිස්සාම . සඤ්ඤායමකෙ තාව **දිට්ඨිසඤ්ඤාති** 'පපඤ්චසඤ්ඤා'තිආදීසු ආගතා දිට්ඨිසඤ්ඤා. සඞ්ඛාරයමකෙ **අවසෙසා සඞ්ඛාරාති** 'අනිච්චා වත සඞ්ඛාරා'තිආදීසු ආගතා සඞ්ඛාරක්ඛන්ධතො අවසෙසා සඞ්ඛතධම්මා. පටිලොමවාරෙපි එසෙව නයොති.

පදසොධනවාරො නිට්ඨිතො.

28. පදසොධනමූලචක්කවාරෙ **ඛන්ධා වෙදනාක්ඛන්ධොති** යෙකෙචි ඛන්ධා, සබ්බෙ තෙ වෙදනාක්ඛන්ධොති පුච්ඡති. සෙසපුච්ඡාසුපි එසෙව නයො. පටිලොමෙ **න ඛන්ධා න වෙදනාක්ඛන්ධොති** එත්ථ යෙ පඤ්ඤත්තිනිබ්බානසඞ්ඛාතා ධම්මා ඛන්ධා න හොන්ති, තෙ යස්මා වෙදනාක්ඛන්ධොපි න හොන්ති, තස්මා **ආමන්තාති** ආහ. සෙසවිස්සජ්ජනෙසුපි එසෙව නයොති.

පදසොධනමූලචක්කවාරො නිට්ඨිතො.

38. සුද්ධඛන්ධවාරෙ **රූපං ඛන්ධොති** යංකිඤ්චි රූපන්ති වුත්තං, සබ්බං තං ඛන්ධොති පුච්ඡති. තත්ථ යස්මා පියරූපසාතරූපසඞ්ඛාතං වා රූපං හොතු, භූතුපාදාරූපං වා, සබ්බං පඤ්චසු ඛන්ධෙසු සඞ්ගහං ගච්ඡතෙව. තස්මා **ආමන්තාති** පටිජානාති. දුතියපදෙ 'ඛන්ධා රූප'න්ති පුච්ඡිතබ්බෙ යස්මා රූපන්තිවචනෙන රූපක්ඛන්ධොව අධිප්පෙතො, තස්මා වචනං අනාදියිත්වා අත්ථවසෙන පුච්ඡන්තො **ඛන්ධා රූපක්ඛන්ධොති** ආහ. ඉමිනා නයෙන සබ්බපදෙසු අත්ථො වෙදිතබ්බො. පරතො ආයතනයමකාදීනං නිද්දෙසවාරෙපි එසෙව නයො. **සඤ්ඤා ඛන්ධොති** එත්ථාපි දිට්ඨිසඤ්ඤා වා හොතු, සඤ්ඤා එව වා, සබ්බායපි ඛන්ධභාවතො ආමන්තාති වුත්තං. **සඞ්ඛාරා ඛන්ධොති** පදෙපි එසෙව නයො. ඛන්ධවිනිමුත්තකො හි සඞ්ඛාරො නාම නත්ථි.

39. පටිලොමෙ **න රූපං න ඛන්ධොති** යං ධම්මජාතං රූපං න හොති, තං ඛන්ධොපි න හොතීති පුච්ඡති. විස්සජ්ජනෙ පනස්ස **රූපං ඨපෙත්වා අවසෙසා ඛන්ධා න රූපං, ඛන්ධාති** රූපතො අඤ්ඤෙ වෙදනාදයො ඛන්ධා රූපමෙව න හොන්ති, ඛන්ධා පන හොන්තීති අත්ථො. **රූපඤ්ච ඛන්ධෙ ච ඨපෙත්වා අවසෙසාති** පඤ්චක්ඛන්ධවිනිමුත්තං නිබ්බානඤ්චෙව පඤ්ඤත්ති ච. ඉතො පරෙසුපි 'අවසෙසා'ති පදෙසු එසෙව නයොති.

සුද්ධඛන්ධවාරො නිට්ඨිතො.

40-44. සුද්ධඛන්ධමූලචක්කවාරෙ **රූපං ඛන්ධොතිආදීනං** හෙට්ඨා වුත්තනයෙනෙව අත්ථො වෙදිතබ්බොති.

සුද්ධඛන්ධමූලචක්කවාරො නිට්ඨිතො.

පණ්ණත්තිනිද්දෙසවාරවණ්ණනා.

2. පවත්තිවාරවණ්ණනා

50-205. ඉදානි **යස්ස රූපක්ඛන්ධොතිආදිනා** නයෙන පවත්තිවාරො ආරද්ධො. කස්මා පනෙත්ථ උද්දෙසවාරො න වුත්තොති? හෙට්ඨා දස්සිතනයත්තා. පණ්ණත්තිවාරස්මිඤ්හි උද්දෙසවාරෙ නයො දස්සිතො. තෙන පන නයෙන සක්කා සො ඉධ අවුත්තොපි ජානිතුන්ති තං අවත්වා නිද්දෙසවාරොව ආරද්ධො. ඉමස්මිං පන පවත්තිවාරසඞ්ඛාතෙ මහාවාරෙ උප්පාදවාරො, නිරොධවාරො, උප්පාදනිරොධවාරොති තයො අන්තරවාරා හොන්ති. තෙසු පඨමො ධම්මානං උප්පාදලක්ඛණස්ස දීපිතත්තා **උප්පාදවාරොති** වුච්චති. දුතියො තෙසඤ්ඤෙව නිරොධලක්ඛණස්ස දීපිතත්තා **නිරොධවාරොති** වුච්චති. තතියො උභින්නම්පි ලක්ඛණානං දීපිතත්තා **උප්පාදනිරොධවාරොති** වුච්චති. උප්පාදවාරෙන චෙත්ථ ධම්මානං උප්පජ්ජනාකාරොව දීපිතො. නිරොධවාරෙන 'උප්පන්නං නාම නිච්චං නත්ථී'ති තෙසඤ්ඤෙව අනිච්චතා දීපිතා. උප්පාදනිරොධවාරෙන තදුභයං.

තත්ථ උප්පාදවාරෙ තාව තිණ්ණං අද්ධානං වසෙන ඡ කාලභෙදා හොන්ති – පච්චුප්පන්නො, අතීතො, අනාගතො, පච්චුප්පන්නෙනාතීතො, පච්චුප්පන්නෙනානාගතො, අතීතෙනානාගතොති. තෙසු **'යස්ස රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජතී'**ති පච්චුප්පන්නාභිධානවසෙන පච්චුප්පන්නො වෙදිතබ්බො. සො පච්චුප්පන්නානං ධම්මානං පච්චක්ඛතො ගහෙතබ්බත්තා අතිවිය සුවිඤ්ඤෙය්‍යොති පඨමං වුත්තො. **යස්ස රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජිත්ථාති** අතීතාභිධානවසෙන අතීතො වෙදිතබ්බො. සො පච්චක්ඛතො අනුභූතපුබ්බානං අතීතධම්මානං අනුමානෙන අනාගතෙහි සුවිඤ්ඤෙය්‍යතරත්තා දුතියං වුත්තො. **යස්ස රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජිස්සතීති** අනාගතාභිධානවසෙන අනාගතො වෙදිතබ්බො. සො පච්චක්ඛතො ච අනුභූතපුබ්බවසෙන ච ගහිතධම්මානුමානෙන 'අනාගතෙපි එවරූපා ධම්මා උප්පජ්ජිස්සන්තී'ති ගහෙතබ්බතො තතියං වුත්තො.

යස්ස රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති, තස්ස වෙදනාක්ඛන්ධො උප්පජ්ජිත්ථාති පච්චුප්පන්නෙන සද්ධිං අතීතාභිධානවසෙන පච්චුප්පන්නෙනාතීතො වෙදිතබ්බො. සො මිස්සකෙසු තීසු සුවිඤ්ඤෙය්‍යතරත්තා චතුත්ථං වුත්තො. **යස්ස රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති තස්ස වෙදනාක්ඛන්ධො උප්පජ්ජිස්සතී**ති පච්චුප්පන්නෙන සද්ධිං අනාගතාභිධානවසෙන පච්චුප්පන්නෙනානාගතො වෙදිතබ්බො. සො පච්චක්ඛතො ගහෙතබ්බානං ධම්මානං අත්ථිතාය අත්ථතො සුවිඤ්ඤෙය්‍යතරොති පඤ්චමං වුත්තො. **යස්ස රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජිත්ථ, තස්ස වෙදනාක්ඛන්ධො උප්පජ්ජිස්සතී**ති අතීතෙන සද්ධිං අනාගතාභිධානවසෙන අතීතෙනානාගතො වෙදිතබ්බො. සො පුරිමෙහි දුවිඤ්ඤෙය්‍යොති ඡට්ඨං වුත්තො.

එවමෙතෙසු ඡසු කාලභෙදෙසු ය්වායං පඨමො පච්චුප්පන්නො, තත්ථ පුග්ගලතො, ඔකාසතො, පුග්ගලොකාසතොති තයො වාරා හොන්ති. තෙසු **යස්සා**ති පුග්ගලවසෙන ඛන්ධානං උප්පත්තිදීපනො **පුග්ගලවාරො. යත්ථා**ති ඔකාසවසෙන ඛන්ධානං උප්පත්තිදීපනො **ඔකාසවාරො. යස්ස යත්ථා**ති පුග්ගලොකාසවසෙන ඛන්ධානං උප්පත්තිදීපනො **පුග්ගලොකාසවාරො.** ඉමෙ පන තයොපි වාරා පඨමං අනුලොමනයෙන නිද්දිසිත්වා පච්ඡා පටිලොමනයෙන නිද්දිට්ඨා. තෙසු ‘උප්පජ්ජති’ ‘උප්පජ්ජිත්ථ,’ ‘උප්පජ්ජිස්සතී’ති වචනතො උප්පත්තිදීපනො අනුලොමනයො. ‘නුප්පජ්ජති’, ‘නුප්පජ්ජිත්ථ,’ ‘නුප්පජ්ජිස්සතී’ති වචනතො අනුප්පත්තිදීපනො පටිලොමනයො.

තත්ථ පච්චුප්පන්නකාලෙ තාව පුග්ගලවාරස්ස අනුලොමනයෙ ‘‘යස්ස රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති, තස්ස වෙදනාක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති. යස්ස වා පන වෙදනාක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති, තස්ස රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති. යස්ස රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති, තස්ස සඤ්ඤාක්ඛන්ධො සඞ්ඛාරක්ඛන්ධො, විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො, උප්පජ්ජති. යස්ස වා පන විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති, තස්ස රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජතී’’ති එවං රූපක්ඛන්ධමූලකානි චත්තාරි යමකානි; ‘‘යස්ස වෙදනාක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති, තස්ස සඤ්ඤාක්ඛන්ධො උප්පජ්ජතී’’තිආදිනා නයෙන වෙදනාක්ඛන්ධමූලකානි තීණි; සඤ්ඤාක්ඛන්ධමූලකානි ද්වෙ; සඞ්ඛාරක්ඛන්ධමූලකං එකන්ති අග්ගහිතග්ගහණෙන දස යමකානි හොන්ති.

තත්ථ රූපක්ඛන්ධමූලකෙසු චතූසු ආදිතො එකමෙව විස්සජ්ජිතං. සෙසානි තෙන සදිසවිස්සජ්ජනානීති තන්තියා ලහුභාවත්ථං සඞ්ඛිත්තානි. වෙදනාක්ඛන්ධාදිමූලකෙසුපි ‘ආමන්තා’ති එකසදිසමෙව විස්සජ්ජනං. තස්මා තානිපි තන්තියා ලහුභාවත්ථං සඞ්ඛිත්තානෙවාති එවමෙතානි පච්චුප්පන්නකාලෙ පුග්ගලවාරෙ අනුලොමනයෙ එකයමකවිස්සජ්ජනෙනෙව දස යමකානි විස්සජ්ජිතානි නාම හොන්තීති වෙදිතබ්බානි. යථා ච පුග්ගලවාරෙ දස, එවං ඔකාසවාරෙ දස, පුග්ගලොකාසවාරෙ දසාති පච්චුප්පන්නකාලෙ තීසු වාරෙසු අනුලොමනයෙ තිංස යමකානි හොන්ති. යථා ච අනුලොමනයෙ, එවං පටිලොමනයෙපීති සබ්බානිපි පච්චුප්පන්නකාලෙ සට්ඨි යමකානි හොන්ති. තෙසු වීසපුච්ඡාසතං, චත්තාරීසානි ච ද්වෙ අත්ථසතානි හොන්තීති වෙදිතබ්බානි. එවං සෙසෙසුපි පඤ්චසු කාලභෙදෙසු පුග්ගලාදිභෙදතො අනුලොමපටිලොමනයවසෙන ඡ ඡ වාරා. එකෙකස්මිං වාරෙ දස දස කත්වා සට්ඨි සට්ඨි යමකානීති තීණි යමකසතානි. තානි පුරිමෙහි සද්ධිං සට්ඨාධිකානි තීණි යමකසතානි, වීසාධිකානි සත්තපුච්ඡාසතානි, චත්තාරීසානි ච චුද්දස අත්ථසතානි හොන්ති. ඉදං තාව උප්පාදවාරෙ පාළිවවත්ථානං. යථා ච උප්පාදවාරෙ, තථා නිරොධවාරෙපි, උප්පාදනිරොධවාරෙපීති සබ්බස්මිම්පි පවත්තිමහාවාරෙ අසීති යමකසහස්සං, සට්ඨිසතාධිකානි ද්වෙ පුච්ඡාසහස්සානි, වීසං තිසතාධිකානි ච චත්තාරි අත්ථසහස්සානි වෙදිතබ්බානි.

පාළි පන උප්පාදවාරෙ නිරොධවාරෙ ච තීසු අසම්මිස්සකකාලභෙදෙසු තස්මිං තස්මිං වාරෙ එකෙකමෙව යමකං විස්සජ්ජෙත්වා සඞ්ඛිත්තා. තීසු මිස්සකකාලභෙදෙසු ‘යස්ස වෙදනාක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති, තස්ස සඤ්ඤාක්ඛන්ධො උප්පජ්ජිත්ථා’තිආදිනා නයෙන වෙදනාක්ඛන්ධාදිමූලකෙසුපි එකං යමකං විස්සජ්ජිතං. උප්පාදනිරොධවාරෙ පන ඡසුපි කාලභෙදෙසු තං විස්සජ්ජිතමෙව. සෙසානි තෙන සමානවිස්සජ්ජනත්තා සඞ්ඛිත්තානීති. ඉදං සකලෙපි පවත්තිමහාවාරෙ පාළිවවත්ථානං.

අත්ථවිනිච්ඡයත්ථං පනස්ස ඉදං ලක්ඛණං වෙදිතබ්බං – ඉමස්මිඤ්හි පවත්තිමහාවාරෙ චතුන්නං පඤ්හානං පඤ්ච විස්සජ්ජනානි සත්තවීසතියා ඨානෙසු පක්ඛිපිත්වා අත්ථවිනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො. තත්ථ පුරෙපඤ්හො, පච්ඡාපඤ්හො, පරිපුණ්ණපඤ්හො, මොඝපඤ්හොති ඉමෙ චත්තාරො පඤ්හා නාම. එකෙකස්මිඤ්හි යමකෙ ද්වෙ ද්වෙ පුච්ඡා. එකෙකපුච්ඡායපි ද්වෙ ද්වෙ පදානි. තත්ථ යාය පුච්ඡාය විස්සජ්ජනෙ එකෙනෙව පදෙන ගහිතක්ඛන්ධස්ස උප්පාදො වා නිරොධො වා ලබ්භති , අයං **පුරෙපඤ්හො** නාම. යාය පන පුච්ඡාය විස්සජ්ජනෙ ද්වීහිපි පදෙහි ගහිතක්ඛන්ධානං උප්පාදො වා නිරොධො වා ලබ්භති, අයං **පච්ඡාපඤ්හො** නාම. යාය පන පුච්ඡාය විස්සජ්ජනෙ එකෙනපි පදෙන ගහිතක්ඛන්ධස්ස ද්වීහිපි පදෙහි ගහිතක්ඛන්ධානං උප්පාදො වා, නිරොධො වා ලබ්භති, අයං **පරිපුණ්ණපඤ්හො** නාම. යාය පන පුච්ඡාය විස්සජ්ජනෙ පටික්ඛෙපො වා, පටිසෙධො වා ලබ්භති, අයං **මොඝපඤ්හො** නාම. යස්මා පනෙස අදස්සියමානො න සක්කා ජානිතුං, තස්මා නං දස්සයිස්සාම.

‘යත්ථ රූපක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජති, තත්ථ වෙදනාක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජතී’ති පුච්ඡාය තාව උප්පජ්ජතීති ඉමස්මිං විස්සජ්ජනෙ එකෙනෙව පදෙන ගහිතස්ස වෙදනාක්ඛන්ධස්ස උප්පාදො ලබ්භති, ඉති අයඤ්චෙව අඤ්ඤො ච එවරූපො පඤ්හො පුරෙපඤ්හොති වෙදිතබ්බො. ‘යස්ස රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජිත්ථ, තස්ස වෙදනාක්ඛන්ධො උප්පජ්ජිත්ථා’ති පුච්ඡාය පන ‘ආමන්තා’ති ඉමස්මිං විස්සජ්ජනෙ ද්වීහි පදෙහි ගහිතානං රූපවෙදනාක්ඛන්ධානං යස්ස කස්සචි සත්තස්ස අතීතෙ උප්පාදො ලබ්භති. ඉති අයඤ්චෙව අඤ්ඤො ච එවරූපො පඤ්හො පච්ඡාපඤ්හොති වෙදිතබ්බො.

‘යස්ස රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති, තස්ස වෙදනාක්ඛන්ධො උප්පජ්ජතී’ති ඉමාය පන පඨමපුච්ඡාය ‘අසඤ්ඤසත්තං උපපජ්ජන්තාන’න්තිආදිකෙ ඉමස්මිං විස්සජ්ජනෙ ‘අසඤ්ඤසත්තං උපපජ්ජන්තානං තෙසං රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති, නො ච තෙසං වෙදනාක්ඛන්ධො උප්පජ්ජතී’ති ඉමස්මිං කොට්ඨාසෙ එකෙනෙව පදෙන ගහිතස්ස රූපක්ඛන්ධස්සපි උප්පාදො ලබ්භති. ‘පඤ්චවොකාරං උපපජ්ජන්තානං තෙසං රූපක්ඛන්ධො ච උප්පජ්ජති වෙදනාක්ඛන්ධො ච උප්පජ්ජතී’ති ඉමස්මිං කොට්ඨාසෙ ද්වීහිපි පදෙහි සඞ්ගහිතානං රූපවෙදනාක්ඛන්ධානම්පි උප්පාදො ලබ්භති. ඉති අයඤ්චෙව අඤ්ඤො ච එවරූපො පඤ්හො පරිපුණ්ණපඤ්හොති වෙදිතබ්බො. පුරෙපච්ඡාපඤ්හොතිපි එතස්සෙව නාමං. එතස්ස හි විස්සජ්ජනෙ පුරිමකොට්ඨාසෙ එකෙන පදෙන සඞ්ගහිතස්ස රූපක්ඛන්ධස්සෙව උප්පාදො දස්සිතො. දුතියකොට්ඨාසෙ ද්වීහි පදෙහි සඞ්ගහිතානං රූපවෙදනාක්ඛන්ධානං. ඉමිනායෙව ච ලක්ඛණෙන යත්ථ එකෙන පදෙන සඞ්ගහිතස්ස ඛන්ධස්ස උප්පාදො වා නිරොධො වා ලබ්භති, සො පුරෙපඤ්හොති වුත්තො. යත්ථ ද්වීහිපි පදෙහි සඞ්ගහිතානං ඛන්ධානං උප්පාදො වා නිරොධො වා ලබ්භති, සො පච්ඡාපඤ්හොති වුත්තො.

‘යස්ස රූපක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජිත්ථ, තස්ස වෙදනාක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජිත්ථා’ති ඉමාය පන පුච්ඡාය ‘නත්ථී’ති ඉමස්මිං විස්සජ්ජනෙ පටික්ඛෙපො ලබ්භති. ‘යස්ස රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති, තස්ස වෙදනාක්ඛන්ධො නිරුජ්ඣතී’ති පුච්ඡාය ‘නො’ති ඉමස්මිං විස්සජ්ජනෙ පටිසෙධො ලබ්භති. තස්මා අයඤ්චෙව දුවිධො අඤ්ඤො ච එවරූපො පඤ්හො මොඝපඤ්හොති වෙදිතබ්බො. තුච්ඡපඤ්හොතිපි වුච්චති. එවං තාව චත්තාරො පඤ්හා වෙදිතබ්බා.

පාළිගතියා විස්සජ්ජනං, පටිවචනවිස්සජ්ජනං, සරූපදස්සනෙන විස්සජ්ජනං, පටික්ඛෙපෙන විස්සජ්ජනං, පටිසෙධෙන විස්සජ්ජනන්ති ඉමානි පන පඤ්ච විස්සජ්ජනානි නාම . තත්ථ යං විස්සජ්ජනං පාළිපදමෙව හුත්වා අත්ථං විස්සජ්ජෙති, ඉදං **පාළිගතියා විස්සජ්ජනං** නාම. තං පුරෙපඤ්හෙ ලබ්භති. ‘යත්ථ රූපක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජති තත්ථ වෙදනාක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජතී’ති හි පඤ්හෙ ‘උප්පජ්ජතී’ති ඉදං විස්සජ්ජනං පාළිපදමෙව හුත්වා අත්ථං විස්සජ්ජයමානං ගතං, තස්මා එවරූපෙසු ඨානෙසු පාළිගතියා විස්සජ්ජනං වෙදිතබ්බං. යං පන විස්සජ්ජනං පටිවචනභාවෙන අත්ථං විස්සජ්ජෙති, ඉදං **පටිවචනවිස්සජ්ජනං** නාම. තං පච්ඡාපඤ්හෙ ලබ්භති. ‘යස්ස රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජිත්ථ, තස්ස වෙදනාක්ඛන්ධො උප්පජ්ජිත්ථා’ති හි පඤ්හෙ ‘ආමන්තා’ති ඉදං විස්සජ්ජනං පටිවචනවසෙනෙව අත්ථං විස්සජ්ජයමානං ගතං, තස්මා එවරූපෙසු ඨානෙසු පටිවචනවිස්සජ්ජනං වෙදිතබ්බං. යං විස්සජ්ජනං සරූපෙන දස්සෙත්වා අත්ථං විස්සජ්ජෙති; ඉදං **සරූපදස්සනෙන විස්සජ්ජනං** නාම. තං පරිපුණ්ණපඤ්හෙ ලබ්භති. ‘යස්ස රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති; තස්ස වෙදනාක්ඛන්ධො උප්පජ්ජතී’ති හි පඤ්හෙ ‘අසඤ්ඤසත්තං උපපජ්ජන්තාන’න්ති ඉදං විස්සජ්ජනං ‘ඉමෙසං රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති, නො ච වෙදනාක්ඛන්ධො, ඉමෙසං රූපක්ඛන්ධො ච උප්පජ්ජති, වෙදනාක්ඛන්ධො චා’ති සරූපදස්සනෙනෙව අත්ථං විස්සජ්ජයමානං ගතං. තස්මා එවරූපෙසු ඨානෙසු සරූපදස්සනෙන විස්සජ්ජනං වෙදිතබ්බං. යං පන විස්සජ්ජනං තථාරූපස්ස අත්ථස්සාභාවතො අත්ථපටික්ඛෙපෙන පඤ්හං විස්සජ්ජෙති, ඉදං **පටික්ඛෙපෙන විස්සජ්ජනං** නාම. යං තථාරූපස්ස අත්ථස්ස එකක්ඛණෙ අලාභතො අත්ථපටිසෙධනෙන පඤ්හං විස්සජ්ජෙති, ඉදං **පටිසෙධෙන විස්සජ්ජනං** නාම. තං මොඝපඤ්හෙ ලබ්භති. ‘යස්ස රූපක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජිත්ථ, තස්ස වෙදනාක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජිත්ථා’ති හි පඤ්හෙ ‘නත්ථී’ති ඉදං විස්සජ්ජනං; එවරූපො නාම සත්තො නත්ථීති අත්ථපටික්ඛෙපෙන පඤ්හං විස්සජ්ජයමානං ගතං; තස්මා එවරූපෙසු ඨානෙසු පටික්ඛෙපෙන විස්සජ්ජනං වෙදිතබ්බං. ‘යස්ස රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති, තස්ස වෙදනාක්ඛන්ධො නිරුජ්ඣතී’ති පඤ්හෙ පන ‘නො’ති ඉදං විස්සජ්ජනං එකස්මිං පටිසන්ධික්ඛණෙ උප්පාදෙන සද්ධිං නිරොධො නාම න ලබ්භතීති අත්ථපටිසෙධනෙන පඤ්හං විස්සජ්ජයමානං ගතං, තස්මා එවරූපෙසු ඨානෙසු පටිසෙධෙන විස්සජ්ජනං වෙදිතබ්බං.

ඉදානි ඉමෙ චත්තාරො පඤ්හා, ඉමානි ච පඤ්ච විස්සජ්ජනානි, යෙසු සත්තවීසතියා ඨානෙසු පක්ඛිපිතබ්බානි, තානි එවං වෙදිතබ්බානි – අසඤ්ඤසත්තං උපපජ්ජන්තානන්ති එකං ඨානං, අසඤ්ඤසත්තෙ තත්ථාති එකං, අසඤ්ඤසත්තානන්ති එකං; අසඤ්ඤසත්තා චවන්තානන්ති එකං; අරූපං උපපජ්ජන්තානන්ති එකං, අරූපෙ තත්ථාති එකං, අරූපානන්ති එකං, අරූපා චවන්තානන්ති එකං , අරූපෙ පච්ඡිමභවිකානන්ති එකං, අරූපෙ පරිනිබ්බන්තානන්ති එකං; යෙ ච අරූපං උපපජ්ජිත්වා පරිනිබ්බායිස්සන්තීති එකං; පඤ්චවොකාරං උපපජ්ජන්තානන්ති එකං, පඤ්චවොකාරෙ තත්ථාති එකං, පඤ්චවොකාරානන්ති එකං පඤ්චවොකාරා චවන්තානන්ති එකං, පඤ්චවොකාරෙ පච්ඡිමභවිකානන්ති එකං, පඤ්චවොකාරෙ පරිනිබ්බන්තානන්ති එකං; සුද්ධාවාසං උපපජ්ජන්තානන්ති එකං, සුද්ධාවාසෙ තත්ථාති එකං, සුද්ධාවාසානන්ති එකං, සුද්ධාවාසෙ පරිනිබ්බන්තානන්ති එකං; සබ්බෙසං උපපජ්ජන්තානන්ති එකං, සබ්බෙසං චවන්තානන්ති එකං; සබ්බසාධාරණවසෙන පච්ඡිමභවිකානන්ති එකං, පරිනිබ්බන්තානන්ති එකං, චතුවොකාරං පඤ්චවොකාරං උපපජ්ජන්තානන්ති එකං, චවන්තානන්ති එකං. එවං ඉමෙසං චතුන්නං පඤ්හානං ඉමානි පඤ්ච විස්සජ්ජනානි ඉමෙසු සත්තවීසතියා ඨානෙසු පක්ඛිපිත්වා ඉමස්මිං පවත්තිමහාවාරෙ අත්ථවිනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො. එවං විදිත්වා හි පඤ්හං විස්සජ්ජන්තෙන සුවිස්සජ්ජිතො හොති, අත්ථඤ්ච විනිච්ඡයන්තෙන සුවිනිච්ඡිතො හොති.

තත්ථායං නයො – **යස්ස රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජතීති** යස්ස පුග්ගලස්ස උප්පාදක්ඛණසමඞ්ගිතාය රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති. **තස්ස වෙදනාක්ඛන්ධො උප්පජ්ජතීති** වෙදනාක්ඛන්ධොපි තස්ස තස්මිඤ්ඤෙව ඛණෙ උප්පජ්ජතීති පුච්ඡති. **අසඤ්ඤසත්තං උපපජ්ජන්තානන්ති** අචිත්තකපටිසන්ධිවසෙන අසඤ්ඤසත්තභවං උපපජ්ජන්තානං. **තෙසං රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජතීති** තෙසං එකන්තෙන රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජතියෙව. පවත්තෙ උප්පන්නානං රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජතිපි නිරුජ්ඣතිපි, තස්මා ‘අසඤ්ඤසත්තාන’න්ති අවත්වා ‘අසඤ්ඤසත්තං උපපජ්ජන්තාන’න්ති වුත්තං. **නො ච තෙසං වෙදනාක්ඛන්ධො උප්පජ්ජතීති** අචිත්තකත්තා පන තෙසං වෙදනාක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජතෙව. ඉදං

සත්තවීසතියා ඨානෙසු පඨමෙ ඨානෙ පරිපුණ්ණපඤ්හස්ස පුරිමකොට්ඨාසෙ සරූපදස්සනෙන විස්සජ්ජනං. **පඤ්චවොකාරං උපපජ්ජන්තානන්ති** රූපාරූපමිස්සකපටිසන්ධිවසෙන පඤ්චවොකාරභවං උපපජ්ජන්තානං. **තෙසං රූපක්ඛන්ධො ච උප්පජ්ජති, වෙදනාක්ඛන්ධො චාති** තෙසං එකන්තෙන රූපවෙදනාක්ඛන්ධසඞ්ඛාතා ද්වෙපි ඛන්ධා උප්පජ්ජන්තියෙව. පවත්තෙ පන තත්ථ උප්පන්නානං තෙ ඛන්ධා උප්පජ්ජන්තිපි නිරුජ්ඣන්තිපි, තස්මා ‘පඤ්චවොකාරාන’න්ති අවත්වා ‘පඤ්චවොකාරං උපපජ්ජන්තාන’න්ති වුත්තං. ඉදං පඤ්චවොකාරං උපපජ්ජන්තානන්ති ඨානෙ පරිපුණ්ණපඤ්හස්ස පච්ඡිමකොට්ඨාසෙ සරූපදස්සනෙන විස්සජ්ජනං. ඉමිනා උපායෙන සබ්බානි විස්සජ්ජනානි වෙදිතබ්බානි.

ඉදං පනෙත්ථ උප්පාදනිරොධෙසු නියමලක්ඛණං – සකලෙපි හි ඉමස්මිං ඛන්ධයමකෙ තත්ථ තත්ථ උප්පන්නානං පවත්තෙ යාව මරණා ඛන්ධානං අපරියන්තෙසු උප්පාදනිරොධෙසු විජ්ජමානෙසුපි ලහුපරිවත්තානං ධම්මානං විනිබ්භොගං කත්වා උප්පාදනිරොධෙ දස්සෙතුං න සුකරන්ති පවත්තියං උප්පාදනිරොධෙ අනාමසිත්වා අභිනවං විපාකවට්ටං නිප්ඵාදයමානෙන නානාකම්මෙන නිබ්බත්තානං පටිසන්ධිඛන්ධානං උප්පාදං දස්සෙතුං සුඛන්ති පටිසන්ධිකාලෙ උප්පාදවසෙනෙව උප්පාදවාරො කථිතො. උප්පන්නස්ස පන විපාකවට්ටස්ස පරියොසානෙන නිරොධං දස්සෙතුං සුඛන්ති මරණකාලෙ නිරොධවසෙන නිරොධවාරො කථිතො.

කිං පනෙත්ථ පවත්තියං උප්පාදනිරොධානං අනාමට්ඨභාවෙ පමාණන්ති? පාළියෙව. පාළියඤ්හි විසෙසෙන උප්පාදවාරස්ස අනාගතකාලවාරෙ ‘පච්ඡිමභවිකානං තෙසං රූපක්ඛන්ධො ච නුප්පජ්ජිස්සති, වෙදනාක්ඛන්ධො ච නුප්පජ්ජිස්සතී’ති අයං පාළි අතිපමාණමෙව. පච්ඡිමභවිකානඤ්හි පවත්තෙ රූපාරූපධම්මානං උප්පජ්ජිතුං යුත්තභාවෙ සතිපි ‘රූපක්ඛන්ධො ච නුප්පජ්ජිස්සති, වෙදනාක්ඛන්ධො ච නුප්පජ්ජිස්සතී’ති සන්නිට්ඨානං කත්වා වුත්තභාවෙන පවත්තෙ උප්පාදො න ගහිතොති වෙදිතබ්බො. ‘සුද්ධාවාසෙ පරිනිබ්බන්තානං තෙසං තත්ථ සඤ්ඤාක්ඛන්ධො න නිරුජ්ඣිත්ථ, නො ච තෙසං තත්ථ වෙදනාක්ඛන්ධො න නිරුජ්ඣතී’ති අයං පන පාළි පවත්තෙ නිරොධස්ස අනාමට්ඨභාවෙ අතිවිය පමාණං. සුද්ධාවාසෙ පරිනිබ්බන්තානඤ්හි චුතිචිත්තස්ස භඞ්ගක්ඛණෙ ඨිතානං පටිසන්ධිතො පට්ඨාය පවත්තෙ උප්පජ්ජිත්වා නිරුද්ධසඤ්ඤාක්ඛන්ධානං ගණනපථො නත්ථි. ‘එවං සන්තෙපි තෙසං තත්ථ සඤ්ඤාක්ඛන්ධො න නිරුජ්ඣිත්ථා’ති සන්නිට්ඨානං කත්වා වුත්තභාවෙන පවත්තෙ නිරොධො න ගහිතොති වෙදිතබ්බො.

එවමෙත්ථ උප්පාදනිරොධෙසු නියමලක්ඛණං විදිත්වා පටිසන්ධිඋප්පාදමෙව චුතිනිරොධමෙව ච ගහෙත්වා තෙසු තෙසු ඨානෙසු ආගතානං විස්සජ්ජනානං අත්ථවිනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො. සො පන සක්කා ආදිවිස්සජ්ජනෙ වුත්තනයෙන සබ්බත්ථ විදිතුන්ති විස්සජ්ජනපටිපාටියා න විත්ථාරිතො. ඉමිනා පන එවං දින්නෙනපි නයෙන යො එතෙසං අත්ථවිනිච්ඡයං ජානිතුං න සක්කොති, තෙන ආචරියෙ පයිරුපාසිත්වා සාධුකං සුත්වාපි ජානිතබ්බො.

උප්පාදස්ස නිරොධස්ස, උප්පන්නඤ්චාපි එකතො;
නයස්ස අනුලොමස්ස, පටිලොමනයස්ස ච.

වසෙන යානි ඛන්ධෙසු, යමකානි ච පඤ්චසු;
පුග්ගලං අථ ඔකාසං, පුග්ගලොකාසමෙව ච.

ආමසිත්වා පවත්තෙසු, ඨානෙසු කථයී ජිනො;
තෙසං පාළිවවත්ථානං, දස්සිතං අනුපුබ්බතො.

විනිච්ඡයත්ථං අත්ථස්ස, පඤ්හාවිස්සජ්ජනානි ච;
විස්සජ්ජනානං ඨානානි, යානි තානි ච සබ්බසො.

දස්සෙත්වා එකපඤ්හස්මිං, යොජනාපි පකාසිතා;
විත්ථාරෙන ගතෙ එත්ථ, පඤ්හාවිස්සජ්ජනක්කමෙ.

අත්ථං වණ්ණයතා කාතුං, කිං නු සක්කා ඉතො පරං;
නයෙන ඉමිනා තස්මා, අත්ථං ජානන්තු පණ්ඩිතාති.

පවත්තිමහාවාරවණ්ණනා.

3. පරිඤ්ඤාවාරවණ්ණනා

206-208. තදනන්තරෙ පරිඤ්ඤාවාරෙපි ඡළෙව කාලභෙදා. අනුලොමපටිලොමතො ද්වෙයෙව නයා. පුග්ගලවාරො, ඔකාසවාරො, පුග්ගලොකාසවාරොති ඉමෙසු පන තීසු පුග්ගලවාරොව ලබ්භති, න ඉතරෙ ද්වෙ. කිං කාරණා? සදිසවිස්සජ්ජනතාය. යො හි කොචි පුග්ගලො යත්ථ කත්ථචි ඨානෙ රූපක්ඛන්ධං චෙ පරිජානාති, වෙදනාක්ඛන්ධම්පි පරිජානාතියෙව. වෙදනාක්ඛන්ධං චෙ පරිජානාති, රූපක්ඛන්ධම්පි පරිජානාතියෙව. රූපක්ඛන්ධං

වෙ න පරිජානාති, වෙදනාක්ඛන්ධම්පි න පරිජානාතියෙව. වෙදනාක්ඛන්ධං වෙ න පරිජානාති, රූපක්ඛන්ධම්පි න පරිජානාතියෙව. තස්මා තෙසුපි 'යත්ථ රූපක්ඛන්ධං පරිජානාති, තත්ථ වෙදනාක්ඛන්ධං පරිජානාතී'ති ආදිවසෙන පුච්ඡං කත්වා 'ආමන්තා'ත්වෙව විස්සජ්ජනං කාතබ්බං . සියාති සදිසවිස්සජ්ජනතාය තෙ ඉධ න ලබ්භන්තීති වෙදිතබ්බා.

අථ වා පරිඤ්ඤාකිච්චං නාම පුග්ගලස්සෙව හොති, නො ඔකාසස්ස, පුග්ගලොව පරිජානිතුං සමත්ථො, නො ඔකාසොති පුග්ගලවාරොවෙත්ථ ගහිතො, න ඔකාසවාරො. තස්ස පන අග්ගහිතත්තා තදනන්තරො පුග්ගලොකාසවාරො ලබ්භමානොපි න ගහිතො. යො පනෙස පුග්ගලවාරො ගහිතො, තත්ථ පච්චුප්පන්නකාලෙ රූපක්ඛන්ධමූලකානි චත්තාරි, වෙදනාක්ඛන්ධමූලකානි තීණි, සඤ්ඤාක්ඛන්ධමූලකානි ද්වෙ, සඞ්ඛාරක්ඛන්ධමූලකං එකන්ති හෙට්ඨා වුත්තනයෙනෙව අනුලොමනයෙ අග්ගහිතග්ගහණෙන දස යමකානි. පටිලොමනයෙ දසාති වීසති. තථා සෙසෙසුපීති එකෙකස්මිං කාලෙ වීසති වීසති කත්වා ඡසු කාලෙසු වීසං යමකසතං, චත්තාරීසානි ද්වෙ පුච්ඡාසතානි, අසීතයාධිකානි චත්තාරි අත්ථසතානි ච හොන්තීති ඉදමෙත්ථ පාළිවවත්ථානං.

අත්ථවිනිච්ඡයෙ පනෙත්ථ අතීතානාගතපච්චුප්පන්නසඞ්ඛාතා තයො අද්ධා පවත්තිවාරෙ විය චුතිපටිසන්ධිවසෙන න ලබ්භන්ති. පවත්තෙ චිත්තක්ඛණවසෙනෙව ලබ්භන්ති. තෙනෙවෙත්ථ 'යො රූපක්ඛන්ධං පරිජානාති, සො වෙදනාක්ඛන්ධං පරිජානාතී'තිආදීසු පුච්ඡාසු 'ආමන්තා'ති විස්සජ්ජනං කතං. ලොකුත්තරමග්ගක්ඛණස්මිඤ්හි නිබ්බානාරම්මණෙන චිත්තෙන පඤ්චසු ඛන්ධෙසු පරිඤ්ඤාකිච්චනිබ්බත්තියා යං කිඤ්චි එකං ඛන්ධං පරිජානන්තො ඉතරම්පි පරිජානාතීති වුච්චති. එවමෙත්ථ 'පරිජානාතී'ති පඤ්හෙසු අනුලොමනයෙ පරිඤ්ඤාකිච්චස්ස මත්ථකප්පත්තං අග්ගමග්ගසමඞ්ගිං සන්ධාය 'ආමන්තා'ති වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. පටිලොමනයෙ පන 'න පරිජානාතී'ති පඤ්හෙසු පුථුජ්ජනාදයො සන්ධාය 'ආමන්තා'ති වුත්තං. 'පරිජානිත්ථා'ති ඉමස්මිං පන අතීතකාලවාරෙ මග්ගානන්තරඅග්ගඵලෙ ඨිතොපි පරිඤ්ඤාකිච්චස්ස නිට්ඨිතත්තා පරිජානිත්ථයෙව නාම.

209. **යො රූපක්ඛන්ධං පරිජානාති, සො වෙදනාක්ඛන්ධං පරිජානිත්ථා**ති පඤ්හෙන අග්ගමග්ගසමඞ්ගිං පුච්ඡති. යස්මා පනෙස ඛන්ධපඤ්චකං පරිජානාතියෙව නාම, න තාව නිට්ඨිතපරිඤ්ඤාකිච්චො; තස්මා 'නො'ති පටිසෙධො කතො. දුතියපඤ්හෙ පන **පරිජානිත්ථා**ති අරහන්තං පුච්ඡති. යස්මා පනෙසො නිට්ඨිතපරිඤ්ඤාකිච්චො. නත්ථි තස්ස පරිඤ්ඤෙය්‍යං නාම; තස්මා 'නො'ති පටිසෙධො කතො. පටිලොමනයවිස්සජ්ජනෙ පනෙත්ථ **අරහා රූපක්ඛන්ධං න පරිජානාතී**ති අරහතො පරිඤ්ඤාය අභාවෙන වුත්තං. **අග්ගමග්ගසමඞ්ගී වෙදනාක්ඛන්ධං න පරිජානිත්ථා**ති අරහත්තමග්ගට්ඨස්ස අනිට්ඨිතපරිඤ්ඤාකිච්චතාය වුත්තං. න කෙවලඤ්ච වෙදනාක්ඛන්ධමෙව, එකධම්මම්පි සො න පරිජානිත්ථෙව. ඉදං පන පුච්ඡාවසෙන වුත්තං. **නො ච රූපක්ඛන්ධ**න්ති ඉදම්පි පුච්ඡාවසෙනෙව වුත්තං. අඤ්ඤම්පි පන සො ඛන්ධං පරිජානාති.

210-211. **යො රූපක්ඛන්ධං පරිජානාති, සො වෙදනාක්ඛන්ධං පරිජානිස්සතී**ති එත්ථ යස්මා මග්ගට්ඨපුග්ගලො එකචිත්තක්ඛණිකො, තස්මා සො පරිජානිස්සතීති සඞ්ඛං න ගච්ඡති. තෙන වුත්තං 'නො'ති. **තෙ රූපක්ඛන්ධඤ්ච න පරිජානිත්ථා**ති පුච්ඡාසභාගෙන වුත්තං, න පරිජානිංසූති පනෙත්ථ අත්ථො. ඉමිනා උපායෙන සබ්බත්ථ අත්ථවිනිච්ඡයො වෙදිතබ්බොති.

පරිඤ්ඤාවාරවණ්ණනා.

ඛන්ධයමකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. ආයතනයමකං

1. පණ්ණත්තිඋද්දෙසවාරවණ්ණනා

1-9. ඉදානි මූලයමකෙ දෙසිතෙයෙව කුසලාදිධම්මෙ ආයතනවසෙනාපි සඞ්ගණ්හිත්වා ඛන්ධයමකානන්තරං දෙසිතස්ස ආයතනයමකස්ස වණ්ණනා හොති. තත්ථ ඛන්ධයමකෙ වුත්තනයෙනෙව පාළිවවත්ථානං වෙදිතබ්බං. යථෙව හි තත්ථ පණ්ණත්තිවාරො, පවත්තිවාරො, පරිඤ්ඤාවාරොති තයො මහාවාරා හොන්ති, තථා ඉධාපි. වචනත්ථොපි නෙසං තත්ථ වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බො. ඉධාපි ච පණ්ණත්තිවාරො උද්දෙසනිද්දෙසවසෙන ද්විධා වවත්ථිතො. ඉතරෙ නිද්දෙසවසෙනෙව. 'තත්ථ ද්වාදසායතනානී'ති පදං ආදිං කත්වා යාව **නායතනා න මනොති**, තාව පණ්ණත්තිවාරස්ස උද්දෙසවාරො වෙදිතබ්බො. තත්ථ **ද්වාදසායතනානීති** අයං යමකවසෙන පුච්ඡිතබ්බානං ආයතනානං උද්දෙසො. **චක්ඛායතනං…පෙ…. ධම්මායතනන්ති** තෙසඤ්ඤෙව පභෙදතො නාමවවත්ථානං. යමකවසෙන පුච්ඡාසුඛත්ථඤ්චෙත්ථ පඨමං පටිපාටියා අජ්ඣත්තරූපායතනානි වුත්තානි. පච්ඡා බාහිරරූපායතනානි. පරියොසානෙ මනායතනධම්මායතනානි.

යථා පන හෙට්ඨා ඛන්ධවසෙන, එවමිධ ඉමෙසං ආයතනානං වසෙන පදසොධනවාරො, පදසොධනමූලචක්කවාරො, සුද්ධායතනවාරො, සුද්ධායතනමූලචක්කවාරොති, චත්තාරොව නයවාරා හොන්ති. එකෙකො චෙත්ථ අනුලොමපටිලොමවසෙන දුවිධොයෙව. තෙසමත්ථො තත්ථ වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බො. යථා පන ඛන්ධයමකෙ පදසොධනවාරස්ස අනුලොමවාරෙ 'රූපං රූපක්ඛන්ධො, රූපක්ඛන්ධො රූප'න්තිආදීනි පඤ්ච යමකානි, තථා ඉධ 'චක්ඛු, චක්ඛායතනං; චක්ඛායතනං; චක්ඛූ'තිආදීනි ද්වාදස. පටිලොමවාරෙපි 'න චක්ඛු, න චක්ඛායතනං; න චක්ඛායතනං, න චක්ඛූ'තිආදීනි ද්වාදස , පදසොධනමූලචක්කවාරස්ස පනෙත්ථ අනුලොමවාරෙ එකෙකායතනමූලකානි එකාදස එකාදස කත්වා ද්වත්තිංසසතං යමකානි. පටිලොමවාරෙපි ද්වත්තිංසසතමෙව. සුද්ධායතනවාරස්සාපි අනුලොමවාරෙ ද්වාදස, පටිලොමවාරෙ ද්වාදස, සුද්ධායතනමූලචක්කවාරස්සාපි අනුලොමවාරෙ එකෙකායතනමූලකානි එකාදස එකාදස කත්වා ද්වත්තිංසසතං යමකානි. පටිලොමවාරෙපි ද්වත්තිංසසතමෙවාති එවමිධ ඡසත්තතාධිකෙහි පඤ්චහි යමකසතෙහි, ද්විපඤ්ඤාසාධිකෙහි එකාදසහි පුච්ඡාසතෙහි, චතුරාධිකෙහි තෙවීසාය අත්ථසතෙහි ච පටිමණ්ඩිතො පණ්ණත්තිවාරස්ස උද්දෙසවාරො වෙදිතබ්බො.

පණ්ණත්තිඋද්දෙසවාරවණ්ණනා.

1. පණ්ණත්තිනිද්දෙසවාරවණ්ණනා

10-17. නිද්දෙසවාරෙ පන හෙට්ඨා ඛන්ධයමකස්ස පණ්ණත්තිවාරනිද්දෙසෙ වුත්තනයෙනෙව අත්ථො වෙදිතබ්බො. අඤ්ඤත්‍ර විසෙසා. තත්‍රායං විසෙසො – **දිබ්බචක්ඛූති** දුතියවිජ්ජාඤාණං. **පඤ්ඤාචක්ඛූති** තතියවිජ්ජාඤාණං. **දිබ්බසොතන්ති** දුතියඅභිඤ්ඤාඤාණං. **තණ්හාසොතන්ති** තණ්හාව. **අවසෙසො කායොති** නාමකායො, රූපකායො, හත්ථිකායො, අස්සකායොති එවමාදි. **අවසෙසං රූපන්ති** රූපායතනතො සෙසං භූතුපාදායරූපඤ්චෙව පියරූපසාතරූපඤ්ච. **සීලගන්ධොතිආදීනි** වායනට්ඨෙන සීලාදීනංයෙව නාමානි. **අත්ථරසොතිආදීනිපි** සාධුමධුරට්ඨෙන අත්ථාදීනඤ්ඤෙව නාමානි. **අවසෙසො ධම්මොති** පරියත්තිධම්මාදිඅනෙකප්පභෙදොති අයමෙත්ථ විසෙසො.

පණ්ණත්තිනිද්දෙසවාරවණ්ණනා.

2. පවත්තිවාරවණ්ණනා

18-21. ඉධාපි ච පවත්තිවාරස්ස උප්පාදවාරාදීසු තීසු අන්තරවාරෙසු එකෙකස්මිං ඡළෙව කාලභෙදා. තෙසං එකෙකස්මිං කාලෙ පුග්ගලවාරාදයො තයො වාරා. තෙ සබ්බෙපි අනුලොමපටිලොමනයවසෙන දුවිධාව හොන්ති. තත්ථ පච්චුප්පන්නකාලෙ පුග්ගලවාරස්ස අනුලොමනයෙ යථා ඛන්ධයමකෙ රූපක්ඛන්ධමූලකානි චත්තාරි, වෙදනාක්ඛන්ධමූලකානි තීණි, සඤ්ඤාක්ඛන්ධමූලකානි ද්වෙ, සඞ්ඛාරක්ඛන්ධමූලකං එකන්ති අග්ගහිතග්ගහණෙන දස යමකානි හොන්ති. එවං ''යස්ස චක්ඛායතනං උප්පජ්ජති, තස්ස සොතායතනං උප්පජ්ජති; යස්ස වා පන සොතායතනං උප්පජ්ජති, තස්ස චක්ඛායතනං උප්පජ්ජති; යස්ස චක්ඛායතනං උප්පජ්ජති, තස්ස ඝානායතනං, ජිව්හායතනං, කායායතනං, රූපායතනං, සද්දායතනං, ගන්ධායතනං, රසායතනං, ඵොට්ඨබ්බායතනං, මනායතනං, ධම්මායතනං, උප්පජ්ජති; යස්ස වා පන ධම්මායතනං උප්පජ්ජති, තස්ස චක්ඛායතනං උප්පජ්ජතී''ති එවං චක්ඛායතනමූලකානි එකාදස. ''යස්ස සොතායතනං උප්පජ්ජති, තස්ස ඝානායතනං උප්පජ්ජතී''තිආදිනා නයෙන සොතායතනමූලකානි දස; ඝානායතනමූලකානි නව, ජිව්හායතනමූලකානි අට්ඨ; කායායතනමූලකානි සත්ත; රූපායතනමූලකානි ඡ; සද්දායතනමූලකානි පඤ්ච; ගන්ධායතනමූලකානි චත්තාරි; රසායතනමූලකානි තීණි; ඵොට්ඨබ්බායතනමූලකානි ද්වෙ; මනායතනමූලකං එකන්ති අග්ගහිතග්ගහණෙන ඡසට්ඨි යමකානි හොන්ති.

තත්ථ චක්ඛායතනමූලකෙසු එකාදසසු ''යස්ස චක්ඛායතනං උප්පජ්ජති, තස්ස සොතායතනං, ඝානායතනං, රූපායතනං, මනායතනං, ධම්මායතනං උප්පජ්ජතී''ති ඉමානි පඤ්චෙව විස්සජ්ජිතානි. තෙසු පඨමං විස්සජ්ජෙතබ්බං තාව විස්සජ්ජිතං. දුතියං කිඤ්චාපි පඨමෙන සදිසවිස්සජ්ජනං, චක්ඛුසොතායතනානං පවත්තිට්ඨානෙ පන ඝානායතනස්ස න එකන්තෙන පවත්තිතො ''කථං නු ඛො එතං විස්සජ්ජෙතබ්බ''න්ති විමතිනිවාරණත්ථං විස්සජ්ජිතං. රූපායතනමනායතනධම්මායතනෙහි සද්ධිං තීණි යමකානි අසදිසවිස්සජ්ජනත්තා විස්සජ්ජිතානි. සෙසෙසු ජිව්හායතනකායායතනෙහි තාව සද්ධිං ද්වෙ යමකානි පුරිමෙහි ද්වීහි සද්ධිං සදිසවිස්සජ්ජනානි. සද්දායතනස්ස පටිසන්ධික්ඛණෙ අනුප්පත්තිතො තෙන සද්ධිං යමකස්ස විස්සජ්ජනමෙව නත්ථි. ගන්ධරසඵොට්ඨබ්බායතනෙහිපි සද්ධිං තීණි යමකානි පුරිමෙහි ද්වීහි සදිසවිස්සජ්ජනානෙව හොන්තීති තන්තියා ලහුභාවත්ථං සඞ්ඛිත්තානි. සොතායතනමූලකෙසු යං ලබ්භති , තං පුරිමෙහි සදිසවිස්සජ්ජනමෙවාති එකම්පි පාළිං නාරුළ්හං. ඝානායතනමූලකෙසු රූපායතනෙන සද්ධිං එකං, මනායතනධම්මායතනෙහි සද්ධිං ද්වෙති තීණි යමකානි පාළිං ආරුළ්හානි. සෙසානි ඝානායතනයමකෙන සදිසවිස්සජ්ජනත්තා නාරුළ්හානි. තථා ජිව්හායතනකායායතනමූලකානි. රූපායතනමූලකෙසු මනායතනධම්මායතනෙහි සද්ධිං ද්වෙයෙව විස්සජ්ජිතානි. ගන්ධරසඵොට්ඨබ්බෙහි පන සද්ධිං තීණි රූපායතනමනායතනෙහි සද්ධිං සදිසවිස්සජ්ජනානි. යථෙව හෙත්ථ ''සරූපකානං අචිත්තකාන''න්තිආදි වුත්තං, තථා ඉධාපි ''සරූපකානං අගන්ධකානං, අරසකානං අඵොට්ඨබ්බකාන''න්ති යොජනා වෙදිතබ්බා. ගන්ධාදීනි චෙත්ථ ආයතනභූතානෙව අධිප්පෙතානි. තස්මා ''සරූපකානං සගන්ධායතනාන''න්ති ආයතනවසෙනෙත්ථ අත්ථො දට්ඨබ්බො.

සද්දායතනමූලකානි අත්ථාභාවතො පාළිං නාරුළ්හානෙව. ගන්ධරසඵොට්ඨබ්බමූලකානි චත්තාරි තීණි ද්වෙ ච හෙට්ඨිමෙහි සදිසවිස්සජ්ජනත්තා පාළිං නාරුළ්හානි. මනායතනමූලකං විස්සජ්ජිතමෙවාති එවමෙතානි පච්චුප්පන්නකාලෙ පුග්ගලවාරස්ස අනුලොමනයෙ කතිපයයමකවිස්සජ්ජනෙනෙව ඡසට්ඨියමකානි විස්සජ්ජිතානි නාම හොන්තීති වෙදිතබ්බානි. යථා ච පුග්ගලවාරෙ, එවං ඔකාසවාරෙපි පුග්ගලොකාසවාරෙපි ඡසට්ඨීති පච්චුප්පන්නකාලෙ තීසු වාරෙසු අනුලොමනයෙ අට්ඨනවුතිසතං යමකානි හොන්ති. යථා ච අනුලොමනයෙ, එවං පටිලොමනයෙපීති සබ්බානිපි පච්චුප්පන්නකාලෙ ඡන්නවුතාධිකානි තීණි යමකසතානි හොන්ති. තෙසු ද්වානවුතාධිකානි සත්ත පුච්ඡාසතානි, චතුරාසීතාධිකානි ච පන්නරස අත්ථසතානි හොන්තීති වෙදිතබ්බානි. එවං සෙසෙසුපි පඤ්චසු කාලභෙදෙසූති සබ්බානිපි ඡසත්තතාධිකානි තෙවීසති යමකසතානි. තතො දිගුණා පුච්ඡා, තතො දිගුණා අත්ථාති ඉදමෙත්ථ උප්පාදවාරෙ පාළිවවත්ථානං. නිරොධවාරඋප්පාදනිරොධවාරෙසුපි එසෙව නයොති. සබ්බස්මිම්පි පවත්තිවාරෙ අට්ඨවීසානි එකසත්තති යමකසතානි. තතො දිගුණා පුච්ඡා, තතො දිගුණා අත්ථා වෙදිතබ්බා. පාළි පන මනායතනං ධම්මායතනඤ්ච එකසදිසං, නානං නත්ථි. උපරි පන ''වාරසඞ්ඛෙපො හොතී''තිආදීනි වත්වා තත්ථ තත්ථ සඞ්ඛිත්තා. තස්මා යං තත්ථ තත්ථ සඞ්ඛිත්තං, තං සබ්බං අසම්මුය්හන්තෙහි සල්ලක්ඛෙතබ්බං.

අත්ථවිනිච්ඡයෙ පනෙත්ථ ඉදං නයමුඛං. **සචක්ඛුකානං අසොතකානන්ති** අපායෙ ජාතිබධිරඔපපාතිකං සන්ධාය වුත්තං. සො හි සචක්ඛුකො අසොතකො හුත්වා උපපජ්ජති. යථාහ – ''කාමධාතුයා උපපත්තික්ඛණෙ කස්සචි අපරානි දසායතනානි පාතුභවන්ති. ඔපපාතිකානං පෙතානං , ඔපපාතිකානං අසුරානං, ඔපපාතිකානං තිරච්ඡානගතානං, ඔපපාතිකානං නෙරයිකානං; ජච්චබධිරානං උපපත්තික්ඛණෙ දසායතනානි පාතුභවන්ති, චක්ඛායතනං රූපඝානගන්ධජිව්හාරසකායඵොට්ඨබ්බායතනං මනායතනං ධම්මායතන''න්ති. **සචක්ඛුකානං සසොතකානන්ති** සුගතිදුග්ගතීසු පරිපුණ්ණායතනෙ ච ඔපපාතිකෙ රූපීබ්‍රහ්මානො ච සන්ධාය වුත්තං. තෙ හි සචක්ඛුකා සසොතකා හුත්වා උපපජ්ජන්ති. යථාහ – ''කාමධාතුයා උපපත්තික්ඛණෙ කස්සචි එකාදසායතනානි පාතුභවන්ති; කාමාවචරානං දෙවානං, පඨමකප්පිකානං මනුස්සානං, ඔපපාතිකානං පෙතානං, ඔපපාතිකානං අසුරානං, ඔපපාතිකානං තිරච්ඡානගතානං, ඔපපාතිකානං නෙරයිකානං, පරිපුණ්ණායතනානං. රූපධාතුයා උපපත්තික්ඛණෙ පඤ්චායතනානි පාතුභවන්ති, චක්ඛායතනං රූපසොතමනායතනං ධම්මායතන''න්ති.

අඝානකානන්ති බ්‍රහ්මපාරිසජ්ජාදයො සන්ධාය වුත්තං. තෙ හි සචක්ඛුකා අඝානකා හුත්වා උපපජ්ජන්ති. කාමධාතුයං පන අඝානකො ඔපපාතිකො නත්ථි. යදි භවෙය්‍ය ''කස්සචි අට්ඨායතනානි පාතුභවන්තී''ති වෙදය්‍යා. යො ගබ්භසෙය්‍යකො පන අඝානකො සියා, සො ''සචක්ඛුකාන''න්ති වචනතො ඉධ අනධිප්පෙතො. **සචක්ඛුකානං සඝානකානන්ති** ජච්චබධිරම්පි පරිපුණ්ණායතනම්පි ඔපපාතිකං සන්ධාය වුත්තං. **සඝානකානං අචක්ඛුකානන්ති** ජච්චන්ධම්පි ජච්චබධිරම්පි ඔපපාතිකං සන්ධාය වුත්තමෙව. **සඝානකානං සචක්ඛුකානන්ති** පරිපුණ්ණායතනමෙව ඔපපාතිකං සන්ධාය වුත්තං.

සරූපකානං අචක්ඛුකානන්ති එත්ථ ජච්චන්ධජච්චබධිරඔපපාතිකෙසු අඤ්ඤතරොපි ගබ්භසෙය්‍යකොපි ලබ්භතියෙව. **සචිත්තකානං අචක්ඛුකානන්ති** එත්ථ හෙට්ඨා වුත්තෙහි ජච්චන්ධාදීහි තීහි සද්ධිං අරූපිනොපි ලබ්භන්ති. **අචක්ඛුකානන්ති** එත්ථ පුරිමපදෙ වුත්තෙහි චතූහි සද්ධිං අසඤ්ඤසත්තාපි ලබ්භන්ති. **සරූපකානං අඝානකානන්ති** එත්ථ ගබ්භසෙය්‍යකා ච අසඤ්ඤසත්තා ච සෙසරූපීබ්‍රහ්මානො ච ලබ්භන්ති. **සචිත්තකානං අඝානකානන්ති** එත්ථ ගබ්භසෙය්‍යකා ච රූපාරූපබ්‍රහ්මානො ච ලබ්භන්ති. **අචිත්තකානං අරූපකානන්තිපදෙසු** පන එකවොකාරචතුවොකාරසත්තාව ලබ්භන්තීති ඉමිනා නයෙන සබ්බෙසු පුග්ගලවාරෙසු පුග්ගලවිභාගො වෙදිතබ්බො.

22-254. ඔකාසවාරෙ **යත්ථ චක්ඛායතනන්ති** රූපීබ්‍රහ්මලොකං පුච්ඡති. තෙනෙව **ආමන්තාති** වුත්තං . තස්මිඤ්හි තලෙ නියමතො තානි ආයතනානි පටිසන්ධියං උප්පජ්ජන්ති. ඉදමෙත්ථ නයමුඛං. ඉමිනා නයමුඛෙන සකලෙපි

පවත්තිවාරෙ අත්ථො වෙදිතබ්බො. පරිඤ්ඤාවාරො ඛන්ධයමකෙ වුත්තනයොයෙවාති.

පවත්තිවාරවණ්ණනා.

ආයතනයමකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. ධාතුයමකං

1-19. ඉදානි තෙයෙව මූලයමකෙ දෙසිතෙ කුසලාදිධම්මෙ ධාතුවසෙන සඞ්ගණ්හිත්වා ආයතනයමකානන්තරං දෙසිතස්ස ධාතුයමකස්ස වණ්ණනා හොති. තත්ථ ආයතනයමකෙ වුත්තනයෙනෙව පාළිවවත්ථානං වෙතිදබ්බං. ඉධාපි හි පණ්ණත්තිවාරාදයො තයො මහාවාරා, අවසෙසා අන්තරවාරා ච සද්ධිං කාලප්පභෙදාදීහි ආයතනයමකෙ ආගතසදිසායෙව. ඉධාපි ච යමකපුච්ඡාසුඛත්ථං පටිපාටියා අජ්ඣත්තිකබාහිරා රූපධාතුයොව වත්වා විඤ්ඤාණධාතුයො වුත්තා. ධාතූනං පන බහුත්තා ඉධ ආයතනයමකතො බහුතරානි යමකානි, යමකදිගුණා පුච්ඡා, පුච්ඡාදිගුණා ච අත්ථා හොන්ති. තත්ථ චක්ඛුධාතුමූලකාදීසු යමකෙසු ලබ්භමානානං යමකානං අත්ථවිනිච්ඡයො ආයතනයමකෙ වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බො. තංසදිසායෙව හෙත්ථ අත්ථගති, තෙනෙව ච කාරණෙන පාළිපි සඞ්ඛිත්තා. පරිඤ්ඤාවාරො පාකතිකොයෙවාති.

ධාතුයමකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. සච්චයමකං

1. පණ්ණත්තිවාරවණ්ණනා

1-9. ඉදානි තෙයෙව මූලයමකෙ දෙසිතෙ කුසලාදිධම්මෙ සච්චවසෙන සඞ්ගණ්හිත්වා ධාතුයමකානන්තරං දෙසිතස්ස සච්චයමකස්ස වණ්ණනා හොති. තත්ථාපි හෙට්ඨා වුත්තනයෙනෙව පණ්ණත්තිවාරාදයො තයො මහාවාරා අන්තරවාරාදයො ච අවසෙසප්පභෙදා වෙදිතබ්බා. පණ්ණත්තිවාරෙ පනෙත්ථ චතුන්නං සච්චානං වසෙන පදසොධනවාරො, පදසොධනමූලචක්කවාරො, සුද්ධසච්චවාරො, සුද්ධසච්චමූලචක්කවාරොති ඉමෙසු චතූසු වාරෙසු යමකගණනා වෙදිතබ්බා.

10-26. පණ්ණත්තිවාරනිද්දෙසෙ පන **අවසෙසං දුක්ඛසච්චන්**ති දුක්ඛවෙදනාය චෙව තණ්හාය ච විනිමුත්තා තෙභූමකධම්මා වෙදිතබ්බා. **අවසෙසො සමුදයොති** සච්චවිභඞ්ගෙ නිද්දිට්ඨකාමාවචරකුසලාදිභෙදො දුක්ඛසච්චස්ස පච්චයො. **අවසෙසො නිරොධොති** තදඞ්ගවික්ඛම්භනසමුච්ඡෙදපටිපස්සද්ධිනිරොධො චෙව ඛණභඞ්ගනිරොධො ච. **අවසෙසො මග්ගොති** ''තස්මිං ඛො පන සමයෙ පඤ්චඞ්ගිකො මග්ගො හොති, අට්ඨඞ්ගිකො මග්ගො, මිච්ඡාමග්ගො, ජඞ්ඝමග්ගො, සකටමග්ගො''ති එවමාදිකො.

පණ්ණත්තිවාරවණ්ණනා.

2. පවත්තිවාරවණ්ණනා

27-164. පවත්තිවාරෙ පනෙත්ථ පච්චුප්පන්නකාලෙ පුග්ගලවාරස්ස අනුලොමනයෙ ''යස්ස දුක්ඛසච්චං උප්පජ්ජති, තස්ස සමුදයසච්චං උප්පජ්ජති; යස්ස වා පන සමුදයසච්චං උප්පජ්ජති, තස්ස දුක්ඛසච්චං උප්පජ්ජතී''ති දුක්ඛසච්චමූලකෙහි තීහි, සමුදයසච්චමූලකෙහි ද්වීහි, නිරොධසච්චමූලකෙන එකෙනාති ලබ්භමානඤ්ච අලබ්භමානඤ්ච ගහෙත්වා පාළිවසෙන ඡහි යමකෙහි භවිතබ්බං. තෙසු යස්මා නිරොධස්ස නෙව උප්පාදො, න නිරොධො යුජ්ජති, තස්මා දුක්ඛසච්චමූලකානි සමුදයසච්චමග්ගසච්චෙහි සද්ධිං ද්වෙ, සමුදයසච්චමූලකං මග්ගසච්චෙන සද්ධිං එකන්ති තීණි යමකානි ආගතානි. තස්ස පටිලොමනයෙපි ඔකාසවාරාදීසුපි එසෙව නයො. එවමෙත්ථ සබ්බවාරෙසු තිණ්ණං තිණ්ණං යමකානං වසෙන යමකගණනා වෙදිතබ්බා. අත්ථවිනිච්ඡයෙ පනෙත්ථ ඉදං ලක්ඛණං – ඉමස්ස හි සච්චයමකස්ස පවත්තිවාරෙ නිරොධසච්චං තාව න ලබ්භතෙව. සෙසෙසු පන තීසු සමුදයසච්චමග්ගසච්චානි එකන්තෙන පවත්තියංයෙව ලබ්භන්ති. දුක්ඛසච්චං චුතිපටිසන්ධීසුපි පවත්තෙපි ලබ්භති. පච්චුප්පන්නාදයො පන තයො කාලා චුතිපටිසන්ධීනම්පි පවත්තියාපි වසෙන ලබ්භන්ති. එවමෙත්ථ යං යං ලබ්භති, තස්ස තස්ස වසෙන අත්ථවිනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො.

තත්‍රිදං නයමුඛං – **සබ්බෙසං උපපජ්ජන්තානන්**ති අන්තමසො සුද්ධාවාසානම්පි. තෙපි හි දුක්ඛසච්චෙනෙව උපපජ්ජන්ති. **තණ්හාවිප්පයුත්තචිත්තස්සාති** ඉදං දුක්ඛසච්චසමුදයසච්චෙසු එකකොට්ඨාසස්ස උප්පත්තිදස්සනත්ථං වුත්තං. තස්මා පඤ්චවොකාරවසෙනෙව ගහෙතබ්බං. චතුවොකාරෙ පන තණ්හාවිප්පයුත්තස්ස ඵලසමාපත්තිචිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ එකම්පි සච්චං නුප්පජ්ජති. ඉදං ඉධ න ගහෙතබ්බං. **තෙසං දුක්ඛසච්චඤ්චාති** තස්මිඤ්හි ඛණෙ තණ්හං ඨපෙත්වා සෙසං දුක්ඛසච්චං නාම හොතීති සන්ධායෙතං වුත්තං. මග්ගස්ස උප්පාදක්ඛණෙපි එසෙව නයො. තත්ථ පන රූපමෙව දුක්ඛසච්චං නාම. සෙසා මග්ගසම්පයුත්තකා ධම්මා සච්චවිනිමුත්තා. තෙනෙව කාරණෙන ''අරූපෙ මග්ගස්ස උප්පාදක්ඛණෙ තෙසං මග්ගසච්චං උප්පජ්ජති, නො ච තෙසං දුක්ඛසච්චං උප්පජ්ජතී''ති වුත්තං. **සබ්බෙසං උපපජ්ජන්තානං පවත්තෙ තණ්හාවිප්පයුත්තචිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ තෙසං තත්ථාති** තෙසං තස්මිං උපපත්තික්ඛණෙ තණ්හාවිප්පයුත්තචිත්තුප්පත්තික්ඛණෙ චාති එවමෙත්ථ ඛණවසෙන ඔකාසො වෙදිතබ්බො. අඤ්ඤෙසුපි එවරූපෙසු එසෙව නයො. **අනභිසමෙතාවීනන්**ති චතුසච්චපටිවෙධසඞ්ඛාතං අභිසමයං අප්පත්තසත්තානං. **අභිසමෙතාවීනන්**ති අභිසමිතසච්චානන්ති. ඉමිනා නයමුඛෙන සබ්බත්ථ අත්ථවිනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො.

පවත්තිවාරවණ්ණනා.

3. පරිඤ්ඤාවාරවණ්ණනා

165-170. පරිඤ්ඤාවාරෙ පන ඤාතපරිඤ්ඤා, තීරණපරිඤ්ඤා, පහානපරිඤ්ඤාති තිස්සොපෙත්ථ පරිඤ්ඤායො ලබ්භන්ති. යස්මා ච ලොකුත්තරධම්මෙසු පරිඤ්ඤා නාම නත්ථි; තස්මා ඉධ ද්වෙ සච්චානි ගහිතානි. තත්ථ **දුක්ඛසච්චං පරිජානාතීති** ඤාතතීරණපරිඤ්ඤාවසෙනෙව වුත්තං. **සමුදයසච්චං පජහතීති** ඤාතපහානපරිඤ්ඤාවසෙන. ඉති ඉමාසං පරිඤ්ඤානං වසෙන සබ්බපදෙසු අත්ථො වෙදිතබ්බොති.

පරිඤ්ඤාවාරවණ්ණනා.

සච්චයමකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. සඞ්ඛාරයමකං

1. පණ්ණත්තිවාරවණ්ණනා

1. ඉදානි තෙසඤ්ඤෙව මූලයමකෙ දෙසිතානං කුසලාදිධම්මානං ලබ්භමානවසෙන එකදෙසං සඞ්ගණ්හිත්වා සච්චයමකානන්තරං දෙසිතස්ස සඞ්ඛාරයමකස්ස වණ්ණනා හොති. තත්ථාපි හෙට්ඨා වුත්තනයෙනෙව පණ්ණත්තිවාරාදයො තයො මහාවාරා, අන්තරවාරාදයො ච අවසෙසපභෙදා වෙදිතබ්බා. අයං පනෙත්ථ විසෙසො – පණ්ණත්තිවාරෙ තාව යථා හෙට්ඨා ඛන්ධාදයො ධම්මෙ උද්දිසිත්වා ''රූපං රූපක්ඛන්ධො; චක්ඛු චක්ඛායතනං; චක්ඛු චක්ඛුධාතු; දුක්ඛං දුක්ඛසච්ච''න්ති පදසොධනවාරො ආරද්ධො. තථා අනාරභිත්වා ''අස්සාසපස්සාසා කායසඞ්ඛාරො''ති පඨමං තයොපි සඞ්ඛාරා විභජිත්වා දස්සිතා.

තත්ථ කායස්ස සඞ්ඛාරො **කායසඞ්ඛාරො**. ''අස්සාසපස්සාසා කායිකා, එතෙ ධම්මා කායප්පටිබද්ධා''ති (ම. නි. 1.463; සං. නි. 4.348 අත්ථතො සමානං) හි වචනතො කාරණභූතස්ස කරජකායස්ස ඵලභූතො එව සඞ්ඛාරොති කායසඞ්ඛාරො. අපරො නයො – සඞ්ඛරියතීති සඞ්ඛාරො. කෙන සඞ්ඛරියතීති? කායෙන. අයඤ්හි වාතො විය භස්තාය කරජකායෙන සඞ්ඛරියතීති. එවම්පි කායස්ස සඞ්ඛාරොති කායසඞ්ඛාරො. කායෙන කතො අස්සාසපස්සාසවාතොති අත්ථො. ''පුබ්බෙව ඛො, ආවුසො විසාඛ, විතක්කෙත්වා විචාරෙත්වා පච්ඡා වාචං භින්දති, තස්මා විතක්කවිචාරා වචීසඞ්ඛාරො''ති (ම. නි. 1.463; සං. නි. 4.348) වචනතො පන සඞ්ඛරොතීති සඞ්ඛාරො. කිං සඞ්ඛරොති? වචිං. වචියා සඞ්ඛාරොති **වචීසඞ්ඛාරො**. වචීභෙදසමුට්ඨාපකස්ස විතක්කවිචාරද්වයස්සෙතං නාමං. ''සඤ්ඤා ච වෙදනා ච චෙතසිකා එතෙ ධම්මා චිත්තපටිබද්ධා''ති (ම. නි. 1.463; සං. නි. 4.348) වචනතොයෙව පන තතියපදෙපි සඞ්ඛරියතීති සඞ්ඛාරො. කෙන සඞ්ඛරියති? චිත්තෙන. කරණත්ථෙ සාමිවචනං කත්වා චිත්තස්ස සඞ්ඛාරොති **චිත්තසඞ්ඛාරො**. සබ්බෙසම්පි චිත්තසමුට්ඨානානං චෙතසිකධම්මානමෙතං අධිවචනං. විතක්කවිචාරානං පන වචීසඞ්ඛාරභාවෙන විසුං ගහිතත්තා ''ඨපෙත්වා විතක්කවිචාරෙ''ති වුත්තං.

2-7. ඉදානි **කායො කායසඞ්ඛාරො**ති පදසොධනවාරො ආරද්ධො. තස්ස අනුලොමනයෙ තීණි, පටිලොමනයෙ තීණීති ඡ යමකානි. පදසොධනමූලචක්කවාරෙ එකෙකසඞ්ඛාරමූලකානි ද්වෙ ද්වෙ කත්වා අනුලොමනයෙ ඡ, පටිලොමනයෙ ඡාති ද්වාදස යමකානි. සුද්ධසඞ්ඛාරවාරෙ පන යථා සුද්ධඛන්ධවාරාදීසු ''රූපං ඛන්ධො, ඛන්ධා රූපං; චක්ඛු ආයතනං, ආයතනා චක්ඛූ''තිආදිනා නයෙන යමකානි වුත්තානි. එවං ''කායො සඞ්ඛාරො, සඞ්ඛාරා කායො''ති අවත්වා ''කායසඞ්ඛාරො වචීසඞ්ඛාරො, වචීසඞ්ඛාරො කායසඞ්ඛාරො''තිආදිනා නයෙන කායසඞ්ඛාරමූලකානි ද්වෙ, වචීසඞ්ඛාරමූලකං එකන්ති අනුලොමෙ තීණි, පටිලොමෙ තීණීති සබ්බානිපි සුද්ධිකවාරෙ ඡ යමකානි වුත්තානි. කිං කාරණා? සුද්ධිකඵකෙකපදවසෙන අත්ථාභාවතො. යථා හි ඛන්ධයමකාදීසු රූපාදිවිසිට්ඨානං ඛන්ධානං චක්ඛාදිවිසිට්ඨානඤ්ච ආයතනාදීනං අධිප්පෙතත්තා ''රූපං ඛන්ධො , ඛන්ධා රූපං, චක්ඛු ආයතනං, ආයතනා චක්ඛූ''ති සුද්ධිකඵකෙකපදවසෙන අත්ථො අත්ථි. එවමිධ ''කායො සඞ්ඛාරො, සඞ්ඛාරා කායො''ති නත්ථි. කායසඞ්ඛාරොති පන ද්වීහිපි පදෙහි එකොව අත්ථො ලබ්භති. අස්සාසො වා පස්සාසො වාති සුද්ධිකඵකෙකපදවසෙන අත්ථාභාවතො ''කායො සඞ්ඛාරො, සඞ්ඛාරා කායො''ති න වුත්තං. ''කායො කායසඞ්ඛාරො''තිආදි පන වත්තබ්බං සියා. තම්පි කායවචීචිත්තපදෙහි ඉධ අධිප්පෙතානං සඞ්ඛාරානං අග්ගහිතත්තා න යුජ්ජති. සුද්ධසඞ්ඛාරවාරො හෙස. පදසොධනෙ පන විනාපි අත්ථෙන වචනං යුජ්ජතීති තත්ථ සො නයො ගහිතොව. ඉධ පන කායසඞ්ඛාරස්ස වචීසඞ්ඛාරාදීහි, වචීසඞ්ඛාරස්ස ච චිත්තසඞ්ඛාරාදීහි, චිත්තසඞ්ඛාරස්ස ච කායසඞ්ඛාරාදීහි, අඤ්ඤත්තා ''කායසඞ්ඛාරො වචීසඞ්ඛාරො, වචීසඞ්ඛාරො, කායසඞ්ඛාරො''ති එකෙකසඞ්ඛාරමූලකානි ද්වෙ ද්වෙ කත්වා ඡ යමකානි යුජ්ජන්ති. තෙසු අග්ගහිතග්ගහණෙන තීණෙව ලබ්භන්ති. තස්මා තානෙව දස්සෙතුං අනුලොමනයෙ තීණි, පටිලොමනයෙ තීණීති ඡ යමකානි වුත්තානි. සුද්ධසඞ්ඛාරමූලචක්කවාරො පනෙත්ථ න ගහිතොති. එවං පණ්ණත්තිවාරස්ස උද්දෙසවාරො වෙදිතබ්බො.

8-18. නිද්දෙසවාරෙ පනස්ස අනුලොමෙ තාව යස්මා න කායාදයොව කායසඞ්ඛාරාදීනං නාමං, තස්මා **නො**ති පටිසෙධො කතො. පටිලොමෙ **න කායො න කායසඞ්ඛාරො**ති යො න කායො සො කායසඞ්ඛාරොපි න හොතීති පුච්ඡති. **කායසඞ්ඛාරො න කායො කායසඞ්ඛාරො**ති කායසඞ්ඛාරො කායො න හොති, කායසඞ්ඛාරොයෙව පනෙසොති අත්ථො. **අවසෙසන්ති** න කෙවලං සෙසසඞ්ඛාරද්වයමෙව. කායසඞ්ඛාරවිනිමුත්තං පන සෙසං සබ්බම්පි සඞ්ඛතාසඞ්ඛතපණ්ණත්තිභෙදං ධම්මජාතං නෙව කායො, න කායසඞ්ඛාරොති ඉමිනා උපායෙන සබ්බවිස්සජ්ජනෙසු අත්ථො වෙදිතබ්බොති.

පණ්ණත්තිවාරවණ්ණනා.

2. පවත්තිවාරවණ්ණනා

19. පවත්තිවාරෙ පනෙත්ථ පච්චුප්පන්නකාලෙ පුග්ගලවාරස්ස අනුලොමනයෙ ''යස්ස කායසඞ්ඛාරො උප්පජ්ජති, තස්ස වචීසඞ්ඛාරො උප්පජ්ජතී''ති කායසඞ්ඛාරමූලකානි ද්වෙ, වචීසඞ්ඛාරමූලකං එකන්ති තීණෙව

යමකානි ලබ්භන්ති; තානි ගහිතානෙව. තස්ස පටිලොමනයෙපි ඔකාසවාරාදීසුපි එසෙව නයො. එවමෙත්ථ සබ්බවාරෙසු තිණ්ණං තිණ්ණං යමකානං වසෙන යමකගණනා වෙදිතබ්බා.

අත්ථවිනිච්ඡයෙ පනෙත්ථ ඉදං ලක්ඛණං – ඉමස්මිඤ්හි සඞ්ඛාරයමකෙ ''අස්සාසපස්සාසානං උප්පාදක්ඛණෙ විතක්කවිචාරානං උප්පාදක්ඛණෙ''තිආදිවචනතො පච්චුප්පන්නාදිකාලභෙදො පවත්තිවසෙනාපි ගහෙතබ්බො, න චුතිපටිසන්ධිවසෙනෙව. ''දුතියජ්ඣානෙ තතියජ්ඣානෙ තත්ථ කායසඞ්ඛාරො උප්පජ්ජතී''තිආදිවචනතො ච ඣානම්පි ඔකාසවසෙන ගහිතන්ති වෙදිතබ්බං. එවමෙත්ථ යං යං ලබ්භති, තස්ස තස්ස වසෙන අත්ථවිනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො.

තත්‍රිදං නයමුඛං – **විනා විතක්කවිචාරෙහීති** දුතියතතියජ්ඣානවසෙන වුත්තං. **තෙසන්ති** තෙසං දුතියතතියජ්ඣානසමඞ්ගීනං. **කාමාවචරානන්ති** කාමාවචරෙ උප්පන්නසත්තානං. රූපාවචරදෙවානං පන අස්සාසපස්සාසා නත්ථි. අරූපාවචරානං රූපමෙව නත්ථි. **විනා අස්සාසපස්සාසෙහීති** රූපාරූපභවෙසු නිබ්බත්තසත්තානං විතක්කවිචාරුප්පත්තිං සන්ධාය වුත්තං.

21. **පඨමජ්ඣානෙ කාමාවචරෙති** කාමාවචරභූමියං උප්පන්නෙ පඨමජ්ඣානෙ. අධිගමත්තවසෙන චෙත්ථ පඨමජ්ඣානං ගහෙතබ්බං, න අප්පනාවසෙනෙව. අනප්පනාපත්තෙපි හි සවිතක්කසවිචාරචිත්තෙ ඉදං සඞ්ඛාරද්වයං උප්පජ්ජතෙව.

24. **චිත්තස්ස භඞ්ගක්ඛණෙති** ඉදං කායසඞ්ඛාරස්ස එකන්තචිත්තසමුට්ඨානත්තා වුත්තං. උප්පජ්ජමානමෙව හි චිත්තං රූපං වා අරූපං වා සමුට්ඨාපෙති, න භිජ්ජමානං.

37. **සුද්ධාවාසානං දුතියෙ චිත්තෙ වත්තමානෙති** පටිසන්ධිතො දුතියෙ භවඞ්ගචිත්තෙ. කාමඤ්චෙතං පටිසන්ධිචිත්තෙපි වත්තමානෙ තෙසං තත්ථ නුප්පජ්ජිත්ථෙව. යාව පන අබ්බොකිණ්ණං විපාකචිත්තං වත්තති, තාව නුප්පජ්ජිත්ථෙව නාමාති දස්සනත්ථමෙතං වුත්තං. යස්ස වා ඣානස්ස විපාකචිත්තෙන තෙ නිබ්බත්තා, තං සතසොපි සහස්සසොපි උප්පජ්ජමානං පඨමචිත්තමෙව. විපාකචිත්තෙන පන විසදිසං භවනිකන්තියා ආවජ්ජනචිත්තං දුතියචිත්තං නාම. තං සන්ධායෙතං වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං.

44. **පච්ඡිමචිත්තසමඞ්ගීනන්ති** සබ්බපච්ඡිමෙන අප්පටිසන්ධිකචිත්තෙන සමඞ්ගීභූතානං ඛීණාසවානං. **අවිතක්කඅවිචාරං පච්ඡිමචිත්තන්ති** රූපාවචරානං දුතියජ්ඣානිකාදිචුතිචිත්තවසෙන, අරූපාවචරානඤ්ච චතුත්ථජ්ඣානිකචුතිචිත්තවසෙනෙතං වුත්තං. **තෙසන්ති** තෙසං පච්ඡිමචිත්තසමඞ්ගීආදීනං.

79. **යස්ස කායසඞ්ඛාරො නිරුජ්ඣති, තස්ස චිත්තසඞ්ඛාරො නිරුජ්ඣතීති** එත්ථ නියමතො කායසඞ්ඛාරස්ස චිත්තසඞ්ඛාරෙන සද්ධිං එකක්ඛණෙ නිරුජ්ඣනතො ආමන්තාති පටිවචනං දින්නං. න චිත්තසඞ්ඛාරස්ස කායසඞ්ඛාරෙන සද්ධිං. කිං කාරණා? චිත්තසඞ්ඛාරො හි කායසඞ්ඛාරෙන විනාපි උප්පජ්ජති ච නිරුජ්ඣති ච. කායසඞ්ඛාරො පන චිත්තසමුට්ඨානො අස්සාසපස්සාසවාතො. චිත්තසමුට්ඨානරූපඤ්ච චිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ උප්පජ්ජිත්වා යාව අඤ්ඤානි සොළසචිත්තානි උප්පජ්ජන්ති, තාව තිට්ඨති. තෙසං සොළසන්නං සබ්බපච්ඡිමෙන සද්ධිං නිරුජ්ඣතීති යෙන චිත්තෙන සද්ධිං උප්පජ්ජති, තතො පට්ඨාය සත්තරසමෙන සද්ධිං නිරුජ්ඣති. න කස්සචි චිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ වා ඨිතික්ඛණෙ වා නිරුජ්ඣති, නාපි ඨිතික්ඛණෙ වා භඞ්ගක්ඛණෙ වා උප්පජ්ජති. එසා චිත්තසමුට්ඨානරූපස්ස ධම්මතාති නියමතො චිත්තසඞ්ඛාරෙන සද්ධිං එකක්ඛණෙ නිරුජ්ඣනතො ආමන්තාති වුත්තං. යං පන විභඞ්ගප්පකරණස්ස සීහළට්ඨකථායං ''චිත්තසමුට්ඨානං රූපං සත්තරසමස්ස චිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ නිරුජ්ඣතී''ති වුත්තං, තං ඉමාය පාළියා විරුජ්ඣති. අට්ඨකථාතො ච පාළියෙව බලවතරාති පාළියං වුත්තමෙව පමාණං.

128. **යස්ස කායසඞ්ඛාරො උප්පජ්ජති, තස්ස වචීසඞ්ඛාරො නිරුජ්ඣතීති** එත්ථ යස්මා කායසඞ්ඛාරො චිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ උප්පජ්ජති, න ච තස්මිං ඛණෙ විතක්කවිචාරා නිරුජ්ඣන්ති, තස්මා නොති පටිසෙධො කතොති. ඉමිනා නයමුඛෙන සබ්බත්ථ අත්ථවිනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො. පරිඤ්ඤාවාරො පාකතිකොයෙවාති.

පවත්තිවාරවණ්ණනා.

සඞ්ඛාරයමකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. අනුසයයමකං

පරිච්ඡෙදපරිච්ඡින්නුද්දෙසවාරවණ්ණනා

1. ඉදානි තෙසඤ්ඤෙව මූලයමකෙ දෙසිතානං කුසලාදිධම්මානං ලබ්භමානවසෙන එකදෙසං සඞ්ගණ්හිත්වා සඞ්ඛාරයමකානන්තරං දෙසිතස්ස අනුසයයමකස්ස අත්ථවණ්ණනා හොති. තත්ථ පාළිවවත්ථානං තාව වෙදිතබ්බං – ඉමස්මිඤ්හි අනුසයයමකෙ ඛන්ධයමකාදීසු විය දෙසනං අකත්වා අඤ්ඤෙන නයෙන පාළිදෙසනා කතා. කථං? පඨමං තාව පරිච්ඡෙදතො, උද්දෙසතො, උප්පත්තිට්ඨානතොති තිහාකාරෙහි අනුසයෙ ගහාපෙතුං පරිච්ඡෙදවාරො, පරිච්ඡින්නුද්දෙසවාරො, උප්පත්තිට්ඨානවාරොති, තයො වාරා දෙසිතා. තතො සත්තන්නං මහාවාරානං වසෙන අනුසයෙ යොජෙත්වා යමකදෙසනා කතා. තත්ථ **සත්තානුසයාති** අයං ‘‘සත්තෙව, න තතො උද්ධං, න හෙට්ඨා’’ති ගණනපරිච්ඡෙදෙන පරිච්ඡින්දිත්වා අනුසයානං දෙසිතත්තා පරිච්ඡෙදවාරො නාම. **කාමරාගානුසයො…පෙ…. අවිජ්ජානුසයොති** අයං පරිච්ඡෙදවාරෙන පරිච්ඡින්නානං නාමමත්තං උද්දිසිත්වා ‘‘ඉමෙ නාම තෙ’’ති දෙසිතත්තා පරිච්ඡින්නුද්දෙසවාරො නාම. **කත්ථ කාමරාගානුසයො අනුසෙති…පෙ…. එත්ථ අවිජ්ජානුසයො අනුසෙතීති** අයං ‘‘ඉමෙසු නාම ඨානෙසු ඉමෙ අනුසයා අනුසෙන්ති’’ති එවං තෙසංයෙව උප්පත්තිට්ඨානස්ස දෙසිතත්තා උප්පත්තිට්ඨානවාරො නාම.

යෙසං පන සත්තන්නං මහාවාරානං වසෙන අනුසයෙ යොජෙත්වා යමකදෙසනා කතා, තෙසං ඉමානි නාමානි – අනුසයවාරො, සානුසයවාරො, පජහනවාරො, පරිඤ්ඤාවාරො, පහීනවාරො, උප්පජ්ජනවාරො ධාතුවාරොති. තෙසු පඨමො අනුසයවාරො. සො අනුලොමපටිලොමනයවසෙන දුවිධො හොති.

තත්ථ අනුලොමනයෙ ‘‘යස්ස අනුසෙති, යත්ථ අනුසෙති, යස්ස යත්ථ අනුසෙතී’’ති පුග්ගලොකාසතදුභයවසෙන තයො අන්තරවාරා හොන්ති. තෙසු පඨමෙ පුග්ගලවාරෙ ‘‘යස්ස කාමරාගානුසයො අනුසෙති, තස්ස පටිඝානුසයො අනුසෙති; යස්ස වා පන පටිඝානුසයො අනුසෙති, තස්ස කාමරාගානුසයො අනුසෙති; යස්ස කාමරාගානුසයො අනුසෙති, තස්ස මානානුසයො, දිට්ඨානුසයො, විචිකිච්ඡානුසයො, භවරාගානුසයො, අවිජ්ජානුසයො අනුසෙති. යස්ස වා පන අවිජ්ජානුසයො අනුසෙති, තස්ස කාමරාගානුසයො අනුසෙතී’’ති කාමරාගානුසයමූලකානි ඡ යමකානි. පුන අගහිතග්ගහණවසෙන පටිඝානුසයමූලකානි පඤ්ච, මානානුසයමූලකානි චත්තාරි, දිට්ඨානුසයමූලකානි තීණි, විචිකිච්ඡානුසයමූලකානි ද්වෙ, භවරාගානුසයමූලකං එකන්ති එවං සබ්බානිපි එකමූලකානි එකවීසති. පුන ‘‘යස්ස කාමරාගානුසයො ච පටිඝානුසයො ච අනුසෙන්තී’’ති එවං ආගතානි දුකමූලකානි පඤ්ච, තිකමූලකානි චත්තාරි, චතුක්කමූලකානි තීණි, පඤ්චකමූලකානි ද්වෙ, ඡක්කමූලකං එකන්ති අපරානිපි පන්නරස හොන්ති. තානි පුරිමෙහි එකවීසතියා සද්ධිං ඡත්තිංසාති පුග්ගලවාරෙ ඡත්තිංස යමකානි. තථා ඔකාසවාරෙ, තථා පුග්ගලොකාසවාරෙති සබ්බානිපි අනුලොමනයෙ අට්ඨසතං යමකානි. තථා පටිලොමනයෙති අනුසයවාරෙ සොළසාධිකානි ද්වෙ යමකසතානි, තතො දිගුණා පුච්ඡා, තතො දිගුණා අත්ථා ච වෙදිතබ්බා. යථා චෙත්ථ, එවං සානුසයවාරො, පජහනවාරො, පරිඤ්ඤාවාරො, පහීනවාරො, උප්පජ්ජනවාරොති ඉමෙසම්පි පඤ්චන්නං වාරානං, එකෙකස්මිං යමකගණනා; යමකදිගුණා පුච්ඡා, පුච්ඡාදිගුණා ච අත්ථා වෙදිතබ්බා. අයං පනෙත්ථ පුරිමෙසු තීසු වාරෙසු විසෙසො. ඔකාසවාරෙ ‘‘යත්ථ තත්ථා’’ති අවත්වා **යතො තතොති** නිස්සක්කවචනෙන දෙසනා කතා. සෙසං තාදිසමෙව.

යො පනායං සබ්බපච්ඡිමො ධාතුවාරො නාම, සො පුච්ඡාවාරො, විස්සජ්ජනාවාරොති ද්විධා ඨිතො. තස්ස පුච්ඡාවාරෙ **කාමධාතුයා චුතස්ස කාමධාතුං උපපජ්ජන්තස්සාති** වත්වා ‘‘කාමධාතුං වා පන උපපජ්ජන්තස්ස කාමධාතුයා චුතස්සා’’ති න වුත්තං. කිං කාරණා? අත්ථවිසෙසාභාවතො. ද්වෙපි හි එතා පුච්ඡා එකත්ථායෙව, තස්මා එකෙකස්මා යමකා එකෙකමෙව පුච්ඡං පුච්ඡිත්වා සබ්බපුච්ඡාවසානෙ පුච්ඡානුක්කමෙනෙව ‘‘කාමධාතුයා චුතස්ස කාමධාතුං උපපජ්ජන්තස්ස කස්සචි සත්ත අනුසයා අනුසෙන්තී’’තිආදිනා නයෙන විස්සජ්ජනං කතං.

තත්ථ ‘‘කාමධාතුයා චුතස්ස කාමධාතුං උපපජ්ජන්තස්ස, රූපධාතුං, අරූපධාතුං, නකාමධාතුං, නරූපධාතුං නඅරූපධාතුං , උපපජ්ජන්තස්සා’’ති ඡ සුද්ධිකපුච්ඡා; ‘‘නකාමධාතුං, නඅරූපධාතුං, නරූපධාතුං; නඅරූපධාතුං, නකාමධාතුං, නරූපධාතුං, උපපජ්ජන්තස්සා’’ති තිස්සො මිස්සකා පුච්ඡා වාති කාමධාතුමූලකා නව අනුලොමපුච්ඡා හොන්ති. තථා රූපධාතුමූලකා නව, අරූපධාතුමූලකා නවාති සත්තවීසති අනුලොමපුච්ඡා හොන්ති. තථා නකාමධාතුනරූපධාතුනඅරූපධාතුමූලකා සත්තවීසති පටිලොමපුච්ඡා. පුන ‘‘නකාමධාතුයා, නඅරූපධාතුයා, නරූපධාතුයා, නඅරූපධාතුයා, නකාමධාතුයා, නඅරූපධාතුයා’’ති සත්තවීසති දුකමූලකා පුච්ඡාති සබ්බාපි සම්පිණ්ඩිතා එකාසීති පුච්ඡා හොන්ති. තාසං වසෙනෙත්ථ විස්සජ්ජනං කතන්ති ඉදං ධාතුවාරෙ පාළිවවත්ථානං. එවං තාව සකලෙපි අනුසයයමකෙ පාළිවවත්ථානමෙතං වෙදිතබ්බං.

ආදිතො පට්ඨාය පනෙත්ථ යං යං අනුත්තානං, තත්ථ තත්ථ අයං විනිච්ඡයකථා – **අනුසයාති** කෙනට්ඨෙන අනුසයා? අනුසයනට්ඨෙන. කො එස අනුසයනට්ඨො නාමාති? අප්පහීනට්ඨො. එතෙ හි අප්පහීනට්ඨෙන තස්ස තස්ස සන්තානෙ අනුසෙන්ති නාම, තස්මා අනුසයාති වුච්චන්ති. **අනුසෙන්තීති** අනුරූපං කාරණං ලභිත්වා උප්පජ්ජන්තීති අත්ථො. අථාපි සියා – අනුසයනට්ඨො නාම අප්පහීනාකාරො. අප්පහීනාකාරො ච උප්පජ්ජතීති වත්තුං න යුජ්ජති, තස්මා න අනුසයා උප්පජ්ජන්තීති . තත්රිදං පටිවචනං – අප්පහීනාකාරො අනුසයො, අනුසයොති පන අප්පහීනට්ඨෙන

ඨාමගතකිලෙසො වුච්චති. සො චිත්තසම්පයුත්තො සාරම්මණො සප්පච්චයට්ඨෙන සහෙතුකො එකන්තාකුසලො අතීතොපි හොති අනාගතොපි පච්චුප්පන්නොපි, තස්මා උප්පජ්ජතීති වත්තුං යුජ්ජති.

තත්‍රිදං පමාණං – අභිධම්මෙ තාව කථාවත්ථුස්මිං (කථා. 554 ආදයො) ‘‘අනුසයා අබ්‍යාකතා, අනුසයා අහෙතුකා, අනුසයා චිත්තවිප්පයුත්තා’’ති සබ්බෙ වාදා පටිසෙධිතා. පටිසම්භිදාමග්ගෙ (පටි. ම. 3.21) ‘‘පච්චුප්පන්නෙ කිලෙසෙ පජහතී’’ති පුච්ඡං කත්වා අනුසයානං පච්චුප්පන්නභාවස්ස අත්ථිතාය ‘‘ථාමගතානුසයං පජහතී’’ති වුත්තං. ධම්මසඞ්ගහෙ පන මොහස්ස පදභාජනෙ ‘‘අවිජ්ජානුසයො අවිජ්ජාපරියුට්ඨානං අවිජ්ජාලඞ්ගී මොහො අකුසලමූලං, අයං තස්මිං සමයෙ මොහො හොතී’’ති (ධ. ස. 390) අකුසලචිත්තෙන සද්ධිං අවිජ්ජානුසයස්ස උප්පන්නභාවො වුත්තො. ඉමස්මිංයෙව අනුසයයමකෙ සත්තන්නං මහාවාරානං අඤ්ඤතරස්මිං උප්පජ්ජනවාරෙ ‘‘යස්ස කාමරාගානුසයො උප්පජ්ජති, තස්ස පටිඝානුසයො උප්පජ්ජතී’’තිආදි වුත්තං. තස්මා ‘‘අනුසෙන්තීති අනුරූපං කාරණං ලභිත්වා උප්පජ්ජන්තී’’ති යං වුත්තං, තං ඉමිනා තන්තිප්පමාණෙන සුවුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. යම්පි ‘‘චිත්තසම්පයුත්තො සාරම්මණො’’තිආදි වුත්තං, තම්පි සුවුත්තමෙව. අනුසයො හි නාමෙස පරිනිප්ඵන්නො චිත්තසම්පයුත්තො අකුසලධම්මොති නිට්ඨමෙත්ථ ගන්තබ්බං. **කාමරාගානුසයො**තිආදීසු කාමරාගො ච සො අප්පහීනට්ඨෙන අනුසයො චාති කාමරාගානුසයො. සෙසපදෙසුපි එසෙව නයො.

පරිච්ඡෙදපරිච්ඡින්නුද්දෙසවාරවණ්ණනා.

උප්පත්තිට්ඨානවාරවණ්ණනා

2. ඉදානි තෙසං උප්පත්තිට්ඨානං පකාසෙතුං **කත්ථ කාමරාගානුසයො අනුසෙතී**තිආදිමාහ. තත්ථ **කාමධාතුයා ද්වීසු වෙදනාසූ**ති කාමාවචරභූමියං සුඛාය ච උපෙක්ඛාය චාති ද්වීසු වෙදනාසු. **එත්ථ කාමරාගානුසයො අනුසෙතී**ති ඉමාසු ද්වීසු වෙදනාසු උප්පජ්ජති. සො පනෙස අකුසලවෙදනාසු සහජාතවසෙන ආරම්මණවසෙන චාති ද්වීහාකාරෙහි අනුසෙති. අකුසලාය සුඛාය වෙදනාය චෙව උපෙක්ඛාය වෙදනාය ච සහජාතොපි හුත්වා උප්පජ්ජති. තා වෙදනා ආරම්මණං කත්වාපි උප්පජ්ජතීති අත්ථො. අවසෙසා පන කාමාවචරකුසලවිපාකකිරියවෙදනා ආරම්මණමෙව කත්වා උප්පජ්ජති. කාමධාතුයා ද්වීසු වෙදනාසු අනුසයමානො චෙස තාහි වෙදනාහි සම්පයුත්තෙසු සඤ්ඤාසඞ්ඛාරවිඤ්ඤාණෙසුපි අනුසෙතියෙව. න හි සක්කා වෙදනාසු අනුසයමානෙන තංසම්පයුත්තෙහි සඤ්ඤාදීහි සද්ධිං අසහජාතෙන වා භවිතුං, තංසම්පයුත්තෙ වා සඤ්ඤාදයො ආරම්මණං අකත්වා උප්පජ්ජිතුං. එවං සන්තෙපි පන යස්මා ඉමා ද්වෙ වෙදනාව සාතසන්තසුඛත්තා අස්සාදට්ඨෙන කාමරාගානුසයස්ස උප්පත්තියා සෙසසම්පයුත්තධම්මෙසු පධානා, තස්මා ‘‘ද්වීසු වෙදනාසු එත්ථ කාමරාගානුසයො අනුසෙතී’’ති වුත්තං, ඔළාරිකවසෙන හි බොධනෙය්‍යා සුඛං බොධෙතුන්ති.

නනු චෙස ආරම්මණවසෙන අනුසයමානො න කෙවලං ඉමාසු ද්වීසු වෙදනාසු චෙව වෙදනාසම්පයුත්තධම්මෙසු ච අනුසෙති, ඉට්ඨෙසු පන රූපාදීසුපි අනුසෙතියෙව. වුත්තම්පි චෙතං විභඞ්ගප්පකරණෙ (විභ. 816) ‘‘යං ලොකෙ පියරූපං සාතරූපං, එත්ථ සත්තානං කාමරාගානුසයො අනුසෙතී’’ති ඉමස්මිම්පි පකරණෙ අනුසයවාරස්ස පටිලොමනයෙ වුත්තං. ‘‘යත්ථ කාමරාගානුසයො නානුසෙති තත්ථ දිට්ඨානුසයො නානුසෙතීති දුක්ඛාය වෙදනාය රූපධාතුයා අරූපධාතුයා එත්ථ කාමරාගානුසයො නානුසෙති, නො ච තත්ථ දිට්ඨානුසයො නානුසෙති. අපරියාපන්නෙ එත්ථ කාමරාගානුසයො ච නානුසෙති, දිට්ඨානුසයො ච නානුසෙතී’’ති. එත්ථ හි දුක්ඛවෙදනාය චෙව රූපධාතුආදීසු ච නානුසෙතීති වුත්තත්තා සසම්පයුත්තධම්මං දුක්ඛවෙදනං සඕකාසෙ රූපාරූපාවචරධම්මෙ නව ච, ලොකුත්තරධම්මෙ ඨපෙත්වා අවසෙසෙසු රූපසද්දගන්ධරසඵොට්ඨබ්බෙසු අනුසෙතීති වුත්තං හොති. තං ඉධ කස්මා න වුත්තන්ති? අනොළාරිකත්තා. හෙට්ඨා වුත්තනයෙන හි වෙදනානඤ්ඤෙව ඔළාරිකත්තා ඉමෙසං පන අනොළාරිකත්තා එතෙසු රූපාදීසු අනුසෙතීති න වුත්තං, අත්ථතො පන ලබ්භති. තස්මා එතෙසුපි කාමරාගානුසයො අනුසෙතියෙවාති වෙදිතබ්බො. න හි සත්ථා සබ්බං සබ්බත්ථ කථෙති. බොධනෙය්‍යසත්තානං පන වසෙන කත්ථචි යං ලබ්භති, තං සබ්බං කථෙති, කත්ථචි න කථෙති. තථා හි අනෙන කත්ථචි දිට්ඨානුසයො අනුසෙතීති පුච්ඡිත්වා ‘‘සබ්බසක්කායපරියාපන්නෙසු ධම්මෙසු එත්ථ දිට්ඨානුසයො අනුසෙතී’’ති යං ලබ්භති තං සබ්බං කථිතං. අපරස්මිං ඨානෙ විස්සජ්ජන්තෙන ‘‘රූපධාතුයා අරූපධාතුයා එත්ථ විචිකිච්ඡානුසයො ච මානානුසයො ච දිට්ඨානුසයො ච අනුසෙන්ති, කාමධාතුයා ද්වීසු වෙදනාසු එත්ථ විචිකිච්ඡානුසයො ච කාමරාගානුසයො ච මානානුසයො ච දිට්ඨානුසයො ච අනුසෙන්ති, දුක්ඛාය වෙදනාය එත්ථ විචිකිච්ඡානුසයො ච පටිඝානුසයො ච දිට්ඨානුසයො ච අවිජ්ජානුසයො ච අනුසෙන්තී’’ති යං ලබ්භති තං සබ්බං අකථෙත්වා රූපධාතුඅරූපධාතූහි සද්ධිං තිස්සො වෙදනාව කථිතා. වෙදනාසම්පයුත්තා පන අරූපධම්මා, සබ්බඤ්ච රූපං න කථිතං. කිඤ්චාපි න කථිතං, දිට්ඨානුසයො පනෙත්ථ අනුසෙතියෙව. එවමෙව කිඤ්චාපි ඉධ රූපාදිඉට්ඨාරම්මණං න කථිතං, කාමරාගානුසයො පනෙත්ථ අනුසෙතියෙවාති. එවං තාව කාමරාගානුසයස්ස අනුසයනට්ඨානං වෙදිතබ්බං.

පටිඝානුසයස්ස පන ‘‘දුක්ඛාය වෙදනාය’’ති වචනතො ද්වෙ දොමනස්සවෙදනා කායවිඤ්ඤාණසම්පයුත්තා දුක්ඛවෙදනාති තිස්සො වෙදනා අනුසයනට්ඨානං. සො පනෙස දොමනස්සවෙදනාසු සහජාතවසෙන ආරම්මණවසෙන චාති ද්වීහාකාරෙහි අනුසෙති. අවසෙසදුක්ඛවෙදනාය පන ආරම්මණවසෙනෙව අනුසෙති. තාසු වෙදනාසු අනුසයමානො චෙස තාහි සම්පයුත්තෙසු සඤ්ඤාක්ඛන්ධාදීසුපි අනුසෙතියෙව. යාය හි වෙදනාය එස සහජාතො, තංසම්පයුත්තෙහි සඤ්ඤාදීහිපි සහජාතොව. යා ච වෙදනා ආරම්මණං කරොති, තාහි සම්පයුත්තෙ සඤ්ඤාදයොපි

කරොතියෙව. එවං සන්තෙපි පන යස්මා දුක්ඛවෙදනාව අසාතදුක්ඛවෙදයිතත්තා නිරස්සාදට්ඨෙන පටිඝානුසයස්ස උප්පත්තියා සෙසසම්පයුත්තධම්මෙසු අධිකා; තස්මා ''දුක්ඛාය වෙදනාය එත්ථ පටිඝානුසයො අනුසෙතී''ති වුත්තං, ඔළාරිකවසෙන හි බොධනෙය්‍යා සුඛං බොධෙතුන්ති.

නනු චෙස ආරම්මණවසෙන අනුසයමානො න කෙවලං දුක්ඛවෙදනාය චෙව තංසම්පයුත්තධම්මෙසු ච අනුසෙති, අනිට්ඨෙසු පන රූපාදීසුපි අනුසෙතියෙව? වුත්තම්පි චෙතං විභඞ්ගප්පකරණෙ (විභ. 816) ''යං ලොකෙ අප්පියරූපං අසාතරූපං, එත්ථ සත්තානං පටිඝානුසයො අනුසෙතී''ති ඉමස්මිම්පි පකරණෙ අනුසයවාරස්ස පටිලොමනයෙ වුත්තං – ''කාමධාතුයා ද්වීසු වෙදනාසු එත්ථ පටිඝානුසයො නානුසෙති, නො ච තත්ථ කාමරාගානුසයො නානුසෙති. රූපධාතුයා අරූපධාතුයා අපරියාපන්නෙ එත්ථ පටිඝානුසයො ච නානුසෙති, කාමරාගානුසයො ච නානුසෙතී''ති. එත්ථ හි ද්වීසු කාමාවචරවෙදනාසු චෙව රූපධාතුආදීසු ච නානුසෙතීති වුත්තත්තා සසම්පයුත්තධම්මා ද්වෙ වෙදනා ඨපෙත්වා අවසෙසෙසු රූපාදීසු අනුසෙතීති වුත්තං හොති . තං ඉධ කස්මා න වුත්තන්ති? අනොළාරිකත්තා. හෙට්ඨා වුත්තනයෙන හි දුක්ඛවෙදනාය එව ඔළාරිකත්තා ඉමෙසං පන අනොළාරිකත්තා එතෙසු රූපාදීසු අනුසෙතීති න වුත්තං. අත්ථතො පන ලබ්භති, තස්මා එතෙසුපි පටිඝානුසයො අනුසෙතියෙවාති වෙදිතබ්බො.

කිං පන ඉතරා ද්වෙ වෙදනා ඉට්ඨාරම්මණං වා පටිඝස්ස ආරම්මණං න හොන්තීති? නො න හොන්ති. පරිහීනජ්ඣානස්ස විප්පටිසාරවසෙන සසම්පයුත්තධම්මා තා වෙදනා ආරබ්භ දොමනස්සං උප්පජ්ජති. ඉට්ඨාරම්මණස්ස ච පටිලද්ධස්ස විපරිණාමං වා අප්පටිලද්ධස්ස අප්පටිලාභං වා සමනුස්සරතොපි දොමනස්සං උප්පජ්ජති. දොමනස්සමත්තමෙව පන තං හොති, න පටිඝානුසයො. පටිඝානුසයො හි අනිට්ඨාරම්මණෙ පටිහඤ්ඤනවසෙන උප්පන්නො ථාමගතො කිලෙසො, තස්මා එත්ථ දොමනස්සෙන සද්ධිං පටිඝො උප්පන්නොපි අත්තනො පටිඝකිච්චං අකරණභාවෙන එව පටිඝානුසයො න හොති අබ්බොහාරිකත්තං ගච්ඡති. යථා හි පාණාතිපාතචෙතනාය සද්ධිං උප්පන්නොපි බ්‍යාපාදො මනොකම්මං නාම න හොති අබ්බොහාරිකත්තං ගච්ඡති, එවං පටිඝානුසයො න හොති, අබ්බොහාරිකත්තං ගච්ඡති. වුත්තම්පි චෙතං එකච්චං ඉට්ඨාරම්මණං නෙක්ඛම්මසිතම්පි වා දොමනස්සං සන්ධාය ''යං එවරූපං දොමනස්සං පටිඝං තෙන පජහති න තත්ථ පටිඝානුසයො අනුසෙතී''ති (ම. නි. 1.465). එවං පටිඝානුසයස්ස අනුසයනට්ඨානං වෙදිතබ්බං.

මානානුසයස්ස පන ''කාමධාතුයා ද්වීසු වෙදනාසූ''තිආදිවචනතො ද්වෙ කාමාවචරවෙදනා රූපාරූපධාතුයො චාති ඉදං තිවිධං අනුසයනට්ඨානං. තස්ස අකුසලාසු වෙදනාසු කාමරාගානුසයස්ස විය සහජාතානුසයතා වෙදිතබ්බා. සසම්පයුත්තධම්මාසු පන සබ්බාසුපි කාමාවචරාසු සුඛඅදුක්ඛමසුඛවෙදනාසු රූපාරූපධාතූසු ච ආරම්මණවසෙනෙව අනුසෙති. අනුසයවාරස්ස පන පටිලොමනයෙ ''දුක්ඛාය වෙදනාය අපරියාපන්නෙ එත්ථ කාමරාගානුසයො ච නානුසෙති, මානානුසයො ච නානුසෙතී''ති වුත්තත්තා ඨපෙත්වා දුක්ඛවෙදනඤ්චෙව නවවිධං ලොකුත්තරධම්මඤ්ච සෙසරූපාරූපධම්මෙසුපි අයං අනුසෙතියෙවාති. එවං මානානුසයස්ස අනුසයනට්ඨානං වෙදිතබ්බං.

දිට්ඨානුසයවිචිකිච්ඡානුසයා පන කෙවලං ලොකුත්තරධම්මෙස්වෙව නානුසෙන්ති. තෙභූමකෙසු පන සබ්බෙසුපි අනුසෙන්තියෙව. තෙන වුත්තං – ''සබ්බසක්කායපරියාපන්නෙසු ධම්මෙසු එත්ථ දිට්ඨානුසයො අනුසෙති, එත්ථ විචිකිච්ඡානුසයො අනුසෙතී''ති. තත්ථ **සබ්බසක්කායපරියාපන්නෙසූති** සංසාරවට්ටනිස්සිතට්ඨෙන සක්කායපරියාපන්නෙසු සබ්බධම්මෙසූති අත්ථො. තත්ථ පනෙතෙ පඤ්චසු චිත්තුප්පාදෙසු සහජාතානුසයනවසෙන අනුසෙන්ති. තෙ වා පන පඤ්ච චිත්තුප්පාදෙ අඤ්ඤෙ වා තෙභූමකධම්මෙ ආරබ්භ පවත්තිකාලෙ ආරම්මණානුසයනවසෙන අනුසෙන්තීති. එවං දිට්ඨානුසයවිචිකිච්ඡානුසයානං අනුසයනට්ඨානං වෙදිතබ්බං.

භවරාගානුසයො පන කිඤ්චාපි දිට්ඨිවිප්පයුත්තෙසු චතූසු චිත්තෙසු උප්පජ්ජනතො සහජාතානුසයනවසෙන ''කාමධාතුයා ද්වීසු වෙදනාසු අනුසෙතී''ති වත්තබ්බො භවෙය්‍ය. කාමධාතුයං පනෙස ද්වීහි වෙදනාහි සද්ධිං උප්පජ්ජමානොපි රූපාරූපාවචරධම්මමෙව පටිලභති. කාමධාතුයා පරියාපන්නං එකධම්මම්පි ආරම්මණං න කරොති, තස්මා ආරම්මණානුසයනවසෙන නියමං කත්වා ''රූපධාතුයා අරූපධාතුයා එත්ථ භවරාගානුසයො අනුසෙතී''ති වුත්තං. අපිච රාගො නාමෙස කාමරාගභවරාගවසෙන දුවිධො. තත්ථ කාමරාගො කාමධාතුයා ද්වීසු වෙදනාසු අනුසෙතීති වුත්තො. සචෙ පන භවරාගොපි කාමරාගො විය එවං වුච්චෙය්‍ය, කාමරාගෙන සද්ධිං දෙසනා සංකිණ්ණා විය භවෙය්‍යාති රාගකිලෙසං ද්විධා භින්දිත්වා කාමරාගතො භවරාගස්ස විසෙසදස්සනත්ථම්පි එවං දෙසනා කතාති. එවං භවරාගානුසයස්ස අනුසයනට්ඨානං වෙදිතබ්බං.

අවිජ්ජානුසයො පන සබ්බෙසුපි තෙභූමකධම්මෙසු අනුසෙති. තෙන වුත්තං ''සබ්බසක්කායපරියාපන්නෙසු ධම්මෙසු එත්ථ අවිජ්ජානුසයො අනුසෙතී''ති. තස්ස ද්වාදසසු චිත්තුප්පාදෙසු සහජාතානුසයතා වෙදිතබ්බා. ආරම්මණකරණවසෙන පන න කිඤ්චි තෙභූමකධම්මං ආරබ්භ න පවත්තතීති. එවං අවිජ්ජානුසයස්ස අනුසයනට්ඨානං වෙදිතබ්බං. අයං තාව පරිච්ඡෙදවාරපරිච්ඡින්නුද්දෙසවාරඋප්පත්තිට්ඨානවාරෙසු විනිච්ඡයකථා.

උප්පත්තිට්ඨානවාරවණ්ණනා.

මහාවාරො

1. අනුසයවාරවණ්ණනා

3. සත්තන්නං පන මහාවාරානං පඨමෙ අනුසයවාරෙ **යස්ස කාමරාගානුසයො අනුසෙති, තස්ස පටිඝානුසයො අනුසෙතීති** එත්ථ යදෙතං **''ආමන්තා''**ති පටිවචනං දින්නං, තං දුද්දින්නං විය ඛායති. කස්මා? කාමරාගපටිඝානං එකක්ඛණෙ අනුප්පත්තිතො. යථා හි ''යස්ස මනායතනං උප්පජ්ජති, තස්ස ධම්මායතනං උප්පජ්ජතීති 'ආමන්තා', අස්සාසපස්සාසානං උප්පාදක්ඛණෙ තෙසං කායසඞ්ඛාරො ච උප්පජ්ජති, වචීසඞ්ඛාරො ච උප්පජ්ජතී''තිආදීසු මනායතනධම්මායතනානි කායසඞ්ඛාරවචීසඞ්ඛාරා ච එකක්ඛණෙ උප්පජ්ජන්ති, න තථා කාමරාගපටිඝා. කාමරාගො හි අට්ඨසු ලොභසහගතචිත්තුප්පාදෙසු උප්පජ්ජති. පටිඝො ද්වීසු දොමනස්සසහගතෙසූති, නත්ථි නෙසං එකක්ඛණෙ උප්පත්ති; තස්මා එත්ථ 'නො'ති පටිසෙධො කත්තබ්බො සියා. තං අකත්වා පන 'ආමන්තා'ති පටිවචනස්ස දින්නත්තා හෙට්ඨායමකෙසු විය එත්ථ ඛණපච්චුප්පන්නවසෙන වත්තමානවොහාරං අග්ගහෙත්වා අඤ්ඤථා ගහෙතබ්බො.

කථං? අප්පහීනවසෙන. අප්පහීනතඤ්හි සන්ධාය අයං ''අනුසෙතී''ති වත්තමානවොහාරො වුත්තො, න ඛණපච්චුප්පන්නතං. යස්මා ච අප්පහීනතං සන්ධාය වුත්තො, තස්මා ''යස්ස කාමරාගානුසයො අනුසෙති, තස්ස පටිඝානුසයො අනුසෙතී''ති පුච්ඡාය යස්ස කාමරාගානුසයො අප්පහීනො, න අනුප්පත්තිධම්මතං ආපාදිතො, තස්ස පටිඝානුසයොපි අප්පහීනොති එවමත්ථො දට්ඨබ්බො. යස්මා ච තෙසු යස්සෙකො අප්පහීනො, තස්ස ඉතරොපි අප්පහීනොව හොති, තස්මා ''ආමන්තා''ති වුත්තං. යදි එවං, යං උපරි උප්පජ්ජනවාරෙ 'යස්ස කාමරාගානුසයො උප්පජ්ජති, තස්ස පටිඝානුසයො උප්පජ්ජතී'ති පුච්ඡිත්වා 'ආමන්තා'ති වුත්තං; තත්ථ කථං අත්ථො ගහෙතබ්බොති? තත්ථාපි අප්පහීනවසෙනෙව උප්පත්තිපච්චයෙ සති උප්පත්තියා අනිවාරිතවසෙන වා. යථා හි චිත්තකම්මාදීනි ආරභිත්වා අපරිනිට්ඨිතකම්මන්තා චිත්තකාරාදයො තෙසං කම්මන්තානං අකරණක්ඛණෙපි මිත්තසුහජ්ජාදීහි දිට්ඨදිට්ඨට්ඨානෙ ''ඉමෙසු දිවසෙසු කිං කරොථා''ති වුත්තා, ''චිත්තකම්මං කරොම, කට්ඨකම්මං කරොමා''ති වදන්ති. තෙ කිඤ්චාපි තස්මිං ඛණෙ න කරොන්ති අවිච්ඡින්නකම්මන්තත්තා පන කතඛණඤ්ච කත්තබ්බඛණඤ්ච උපාදාය කරොන්තියෙව නාම හොන්ති. එවමෙව යම්හි සන්තානෙ අනුසයා අප්පහීනා, යම්හි වා පන නෙසං සන්තානෙ උප්පත්තිපච්චයෙ සති උප්පත්ති අනිවාරිතා, තත්ථ අනුප්පජ්ජනක්ඛණෙපි උප්පන්නපුබ්බඤ්චෙව කාලන්තරෙ උප්පජ්ජනකඤ්ච උපාදාය යස්ස කාමරාගානුසයො උප්පජ්ජති, තස්ස පටිඝානුසයො උප්පජ්ජතියෙව නාමාති එවමත්ථො වෙදිතබ්බො. ඉතො පරෙසුපි එවරූපෙසු විස්සජ්ජනෙසු එසෙව නයො. **නො ච තස්සාති** ඉදං අනාගාමිස්ස කාමරාගබ්‍යාපාදානං අනවසෙසතො පහීනත්තා වුත්තං. **තිණ්ණං පුග්ගලානන්ති** පුථුජ්ජනසොතාපන්නසකදාගාමීනං. **ද්වින්නං පුග්ගලානන්ති** සොතාපන්නසකදාගාමීනං. පරතොපි එවරූපෙසු ඨානෙසු එසෙව නයො.

14. ඔකාසවාරස්ස පඨමදුතියපුච්ඡාසු යස්මා කාමරාගානුසයො කාමධාතුයා ද්වීසු වෙදනාසු අනුසෙති, පටිඝානුසයො දුක්ඛවෙදනාය; තස්මා **'නො'**ති පටිසෙධො කතො. තතියපුච්ඡායං උභින්නම්පි කාමධාතුයා ද්වීසු වෙදනාසු අනුසයනතො **'ආමන්තා'**ති පටිවචනං දින්නං. රූපධාතුඅරූපධාතුයා පන මානානුසයස්ස කාමරාගානුසයෙන සද්ධිං අසාධාරණං උප්පත්තිට්ඨානං. තස්මා **නො ච තත්ථ කාමරාගානුසයොති** වුත්තං. ඉමිනා නයෙන සබ්බෙසං උප්පත්තිට්ඨානවාරං ඔලොකෙත්වා සාධාරණාසාධාරණං උප්පත්තිට්ඨානං වෙදිතබ්බං.

20. දුකමූලකපුච්ඡායං යස්මා කාමරාගපටිඝානුසයා නාපි එකස්මිං ඨානෙ උප්පජ්ජන්ති, න එකං ධම්මං ආරම්මණං කරොන්ති, තස්මා **නත්ථීති** පටික්ඛෙපො කතො. අයඤ්හෙත්ථ අධිප්පායො. යස්මිං ඉමෙ ද්වෙ අනුසයා අනුසයෙය්‍යුං, තං ඨානමෙව නත්ථි. තස්මා ''කත්ථ මානානුසයො අනුසෙතී''ති අයං පුච්ඡා අපුච්ඡායෙවාති. අඤ්ඤෙසුපි එවරූපෙසු එසෙව නයො.

27. පුග්ගලොකාසවාරෙ **චතුන්නන්ති** පුථුජ්ජනසොතාපන්නසකදාගාමිඅනාගාමීනං.

36. පටිලොමනයෙ **යස්ස කාමරාගානුසයො නානුසෙතීති** අයං පුච්ඡා අනාගාමිං ගහෙත්වා පුච්ඡති.

56. **ද්වින්නං පුග්ගලානං සබ්බත්ථ කාමරාගානුසයො නානුසෙතීති** අනාගාමිඅරහන්තානං. **කාමධාතුයා තීසු වෙදනාසූති** ච වෙදනාග්ගහණෙන වෙදනාසම්පයුත්තකානම්පි තෙසං වත්ථාරම්මණානම්පීති සබ්බෙසම්පි කාමාවචරධම්මානං ගහණං වෙදිතබ්බං. අයං අනුසයවාරෙ විනිච්ඡයකථා.

අනුසයවාරවණ්ණනා.

2. සානුසයවාරවණ්ණනා

66-131. සානුසයවාරෙ පන **යො කාමරාගානුසයෙන සානුසයොති** යථා එකන්තරිකජරාදිරොගෙන ආබාධිකො යාව තම්හා රොගා න මුච්චති, තාව තස්ස රොගස්ස අනුප්පත්තික්ඛණෙපි සරොගොයෙව නාම හොති. එවං සසංකිලෙසස්ස වට්ටගාමිසත්තස්ස යාව අරියමග්ගෙන අනුසයා සමුග්ඝාතං න ගච්ඡන්ති, තාව තෙසං අනුසයානං අනුප්පත්තික්ඛණෙපි සානුසයොයෙව නාම හොති. එවරූපං සානුසයතං සන්ධාය **'ආමන්තා'**ති වුත්තං. සෙසමෙත්ථ අනුසයවාරසදිසමෙව.

ඔකාසවාරෙ පන ‘‘රූපධාතුයා අරූපධාතුයා එත්ථ මානානුසයෙන සානුසයො’’ති වුත්තෙ තාසු ධාතූසු පුග්ගලස්ස සානුසයතා පඤ්ඤායෙය්‍ය, අනුසයස්ස උප්පත්තිට්ඨානං න පඤ්ඤායෙය්‍ය. අනුසයස්ස ච උප්පත්තිට්ඨානදස්සනත්ථං අයං වාරො ආරද්ධො, තස්මා **තතො මානානුසයෙන සානුසයොති** වුත්තං. එවඤ්හි සති තතො ධාතුද්වයතො උප්පන්නෙන මානානුසයෙන සානුසයොති අනුසයස්ස උප්පත්තිට්ඨානං දස්සිතං හොති. ඉමස්ස පන පඤ්හස්ස අත්ථෙ අවුත්තෙ ආදිපඤ්හස්ස අත්ථො පාකටො න හොතීති පඨමං න වුත්තො, තස්මා සො එවං වෙදිතබ්බො. **යතො කාමරාගානුසයෙනාති** යතො උප්පන්නෙන කාමරාගානුසයෙන සානුසයො, කිං සො තතො උප්පන්නෙන පටිඝානුසයෙනපි සානුසයොති? යස්මා පනෙතෙ ද්වෙ එකස්මා ඨානා නුප්පජ්ජන්ති; තස්මා ‘‘නො’’ති පටිසෙධො කතො. **අරහා සබ්බත්ථාති** අරහා සබ්බධම්මෙසු උප්පජ්ජනකෙන කෙනචි අනුසයෙන නිරානුසයොති. ඉමිනා අත්ථවසෙන නිප්පදෙසට්ඨානෙසු භුම්මවචනමෙව කතන්ති. ඉමිනා උපායෙන සබ්බත්ථ අත්ථවිනිච්ඡයො වෙදිතබ්බොති.

සානුසයවාරවණ්ණනා.

3. පජහනවාරවණ්ණනා

132-197. පජහනවාරෙ **පජහතීති** තෙන තෙන මග්ගෙන පහානපරිඤ්ඤාවසෙන පජහති, ආයතිං අනුප්පත්තිධම්මතං ආපාදෙති. **ආමන්තාති** අනාගාමිමග්ගට්ඨං සන්ධාය පටිවචනං. **තදෙකට්ඨං පජහතීති** පහානෙකට්ඨතං සන්ධාය වුත්තං. **නොති** අරහත්තමග්ගට්ඨං සන්ධාය පටිසෙධො.

යතො කාමරාගානුසයං පජහතීති යතො උප්පජ්ජනකං කාමරාගානුසයං පජහතීති අත්ථො. **අට්ඨමකොති** අරහත්තඵලට්ඨතො පට්ඨාය පච්චොරොහනගණනාය ගණියමානො සොතාපත්තිමග්ගට්ඨො අට්ඨමකො නාම. දක්ඛිණෙය්‍යගණනාය හි අරහා අග්ගදක්ඛිණෙය්‍යත්තා පඨමො, අරහත්තමග්ගට්ඨො දුතියො, අනාගාමී තතියො…පෙ.… සොතාපත්තිමග්ගට්ඨො අට්ඨමො. සො ඉධ ‘‘අට්ඨමකො’’ති වුත්තො. නාමසඤ්ඤායෙව වා එසා තස්සාති. **අනාගාමිමග්ගසමඞ්ගිඤ්ච අට්ඨමකඤ්ච ඨපෙත්වා අවසෙසාති** සද්ධිං පුථුජ්ජනෙන සෙක්ඛාසෙක්ඛා. තෙසු හි පුථුජ්ජනො පහානපරිඤ්ඤාය අභාවෙන නප්පජහති. සෙසා තෙසං අනුසයානං පහීනත්තා. **ද්වින්නං මග්ගසමඞ්ගීනන්ති** ද්වෙ මග්ගසමඞ්ගිනො ඨපෙත්වාති අත්ථො. ඉමිනා නයෙන සබ්බත්ථ විනිච්ඡයො වෙදිතබ්බොති.

පජහනවාරවණ්ණනා.

4. පරිඤ්ඤාවාරවණ්ණනා

198-263. පරිඤ්ඤාවාරෙ **පරිජානාතීති** තීහි පරිඤ්ඤාහි පරිජානාති. සෙසමෙත්ථ හෙට්ඨා වුත්තනයමෙව. අයම්පි හි වාරො පජහනවාරො විය මග්ගට්ඨානඤ්ඤෙව වසෙන විස්සජ්ජිතොති.

පරිඤ්ඤාවාරවණ්ණනා.

5. පහීනවාරවණ්ණනා

264-274. පහීනවාරෙ ඵලට්ඨවසෙනෙව දෙසනා ආරද්ධා. අනාගාමිස්ස හි උභොපෙතෙ අනුසයා පහීනා, තස්මා ‘‘ආමන්තා’’ති වුත්තං.

275-296. ඔකාසවාරෙ **යත්ථ කාමරාගානුසයො පහීනො තත්ථ පටිඝානුසයො පහීනොති** පුච්ඡිත්වා **න වත්තබ්බො පහීනොති වා අප්පහීනොති** වාති වුත්තං තං කස්මාති? උප්පත්තිට්ඨානස්ස අසාධාරණත්තා. අඤ්ඤං හි කාමරාගානුසයස්ස උප්පත්තිට්ඨානං, අඤ්ඤං පටිඝානුසයස්ස. අභාවිතමග්ගස්ස ච යත්ථ අනුසයො උප්පජ්ජති, මග්ගෙ භාවිතෙ තත්ථෙව සො පහීනො නාම හොති . තත්ථ යස්මා නෙව කාමරාගානුසයට්ඨානෙ පටිඝානුසයො උප්පජ්ජති, න පටිඝානුසයට්ඨානෙ කාමරාගානුසයො, තස්මා තත්ථ සො පහීනොති වා අප්පහීනොති වා න වත්තබ්බො. සො හි යස්මිං අත්තනො උප්පත්තිට්ඨානෙ කාමරාගානුසයො පහීනො, තස්මිං අප්පහීනත්තා තත්ථ පහීනොති න වත්තබ්බො. යං කාමරාගානුසයස්ස උප්පත්තිට්ඨානං, තස්මිං අට්ඨිතත්තා තත්ථ අප්පහීනොති න වත්තබ්බො.

යත්ථ කාමරාගානුසයො පහීනො, තත්ථ මානානුසයො පහීනොති එත්ථ පන සාධාරණට්ඨානං සන්ධාය ආමන්තාති වුත්තං. කාමරාගානුසයො හි කාමධාතුයා ද්වීසු වෙදනාසු අනුසෙති. මානානුසයො තාසු චෙව රූපාරූපධාතූසු ච. සො ඨපෙත්වා අසාධාරණට්ඨානං සාධාරණට්ඨානෙ තෙන සද්ධිං පහීනො නාම හොති. තස්මා ‘ආමන්තා’ති වුත්තං. ඉමිනා නයෙන සබ්බස්මිම්පි ඔකාසවාරෙ පහීනතා ච නවත්තබ්බතා ච වෙදිතබ්බා. ‘නත්ථී’ති ආගතට්ඨානෙසු පන හෙට්ඨා වුත්තසදිසොව විනිච්ඡයො. පුග්ගලොකාසවාරො, ඔකාසවාරගතිකොයෙව.

297-307. පටිලොමනයෙ **යස්ස කාමරාගානුසයො අප්පහීනොති** පුථුජ්ජනසොතාපන්නසකදාගාමිවසෙන පුච්ඡති. කිඤ්චාපි හි ඉමෙ ද්වෙ අනුසයා පුථුජ්ජනතො පට්ඨාය යාව අනාගාමිමග්ගට්ඨා ඡන්නං පුග්ගලානං අප්පහීනා. ඉධ පන පරතො ‘‘තිණ්ණං පුග්ගලානං ද්වින්නං පුග්ගලාන’’න්තිආදිවචනතො මග්ගට්ඨා අනධිප්පෙතා, තස්මා පුථුජ්ජනසොතාපන්නසකදාගාමිනොව සන්ධාය ‘ආමන්තා’ති වුත්තං. **ද්වින්නං පුග්ගලානන්ති** සොතාපන්නසකදාගාමීනං. ඉමිනා නයෙන පුග්ගලවාරෙ විනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො.

308-329. ඔකාසවාරපුග්ගලොකාසවාරා පන හෙට්ඨා වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බාති.

පහීනවාරවණ්ණනා.

6. උප්පජ්ජනවාරවණ්ණනා

330. උප්පජ්ජනවාරො අනුසයවාරසදිසොයෙව.

7. ධාතුපුච්ඡාවාරවණ්ණනා

332-340. ධාතුවාරස්ස පුච්ඡාවාරෙ තාව **කති අනුසයා අනුසෙන්තීති** කති අනුසයා සන්තානං අනුගතා හුත්වා සයන්ති. **කති අනුසයා නානුසෙන්තීති** කති අනුසයා සන්තානං න අනුගතා හුත්වා සයන්ති. **කති අනුසයා භඞ්ගාති** කති අනුසයා අනුසෙන්ති නානුසෙන්තීති එවං විභජිතබ්බාති අත්ථො. සෙසමෙත්ථ යං වත්තබ්බං සියා, තං හෙට්ඨා පාළිවවත්ථානෙ වුත්තමෙව.

7. ධාතුවිස්සජ්ජනාවාරවණ්ණනා

341-349. නිද්දෙසවාරෙ පනස්ස **කස්සචි සත්ත අනුසයා අනුසෙන්තීති** පුථුජ්ජනවසෙන වුත්තං. **කස්සචි පඤ්චාති** සොතාපන්නසකදාගාමිවසෙන වුත්තං. තෙසඤ්හි දිට්ඨානුසයො ච විචිකිච්ඡානුසයො ච පහීනාති පඤ්චෙව අනුසෙන්ති. තත්ථ යථා අනුසයවාරෙ ‘‘අනුසෙන්තී’’ති පදස්ස උප්පජ්ජන්තීති අත්ථො ගහිතො, එවමිධ න ගහෙතබ්බො. කස්මා? තස්මිං ඛණෙ අනුප්පජ්ජනතො. කාමධාතුං උපපජ්ජන්තස්ස හි විපාකචිත්තඤ්චෙව කම්මසමුට්ඨානරූපඤ්ච උප්පජ්ජති, අකුසලචිත්තං නත්ථි. අනුසයා ච අකුසලචිත්තක්ඛණෙ උප්පජ්ජන්ති, න විපාකචිත්තක්ඛණෙති තස්මිං ඛණෙ අනුප්පජ්ජනතො තථා අත්ථො න ගහෙතබ්බො. කථං පන ගහෙතබ්බොති? යථා ලබ්භති තථා ගහෙතබ්බො. කථඤ්ච ලබ්භති? අප්පහීනට්ඨෙන. යථා හි රාගදොසමොහානං අප්පහීනත්තා. කුසලාබ්‍යාකතචිත්තසමඞ්ගී පුග්ගලො ‘‘සරාගො සදොසො සමොහො’’ති වුච්චති, එවං මග්ගභාවනාය අප්පහීනත්තා පටිසන්ධික්ඛණෙපි තස්ස තස්ස පුග්ගලස්ස තෙ තෙ අනුසයා අනුසෙන්තීති වුච්චන්ති. න කෙවලඤ්ච වුච්චන්ති, අප්පහීනත්තා පන තෙ අනුසෙන්තියෙව නාමාති වෙදිතබ්බා.

අනුසයා භඞ්ගා නත්ථීති යස්ස හි යො අනුසෙති, සො අනුසෙතියෙව; යො නානුසෙති, සො නානුසෙතියෙව. අයං අනුසෙති ච නානුසෙති ච, අයං සියා අනුසෙති සියා නානුසෙතීති, එවං විභජිතබ්බො අනුසයො නාම නත්ථි. **රූපධාතුං උපපජ්ජන්තස්ස කස්සචි තයොති** අනාගාමිවසෙන වුත්තං. තස්ස හි කාමරාගපටිඝදිට්ඨිවිචිකිච්ඡානුසයා චත්තාරොපි අනවසෙසතො පහීනා. ඉතරෙ තයොව අප්පහීනා. තෙන වුත්තං – ‘‘කස්සචි තයො අනුසයා අනුසෙන්තී’’ති.

න කාමධාතුන්ති කාමධාතුයා පටිසිද්ධත්තා සෙසා ද්වෙ ධාතුයො උපපජ්ජන්තස්සාති අත්ථො. **සත්තෙ වාති** යස්මා අරියසාවකස්ස රූපධාතුයා චුතස්ස කාමධාතුයං උපපත්ති නාම නත්ථි, පුථුජ්ජනස්සෙව හොති, තස්මා සත්තෙවාති නියමෙත්වා වුත්තං. ‘‘අරූපධාතුයා චුතස්ස කාමධාතුං උපපජ්ජන්තස්ස සත්තෙවා’’ති එත්ථාපි එසෙව නයො. **රූපධාතුයා උපපත්ති නත්ථීති** කස්මා නත්ථි? උපපත්තිනිප්ඵාදකස්ස රූපාවචරජ්ඣානස්ස අභාවා. සො හි සබ්බසො රූපසඤ්ඤානං සමතික්කමා තං ධාතුං උපපන්නොති නාස්ස තත්ථ රූපාවචරජ්ඣානං අත්ථි. තදභාවා රූපධාතුයං උපපත්ති නත්ථීති වෙදිතබ්බා. **අරූපධාතුයා චුතස්ස න කාමධාතුන්ති** එත්ථ අරූපධාතුයෙව අධිප්පෙතා. ඉමිනා නයෙන සබ්බවිස්සජ්ජනෙසු අත්ථො වෙදිතබ්බොති.

ධාතුවාරවණ්ණනා.

අනුසයයමකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

8. චිත්තයමකං

උද්දෙසවාරවණ්ණනා

1-62. ඉදානි තෙසඞ්ඛෙව මූලයමකෙ දෙසිතානං කුසලාදිධම්මානං ලබ්භමානවසෙන එකදෙසමෙව සඞ්ගණ්හිත්වා අනුසයයමකානන්තරං දෙසිතස්ස චිත්තයමකස්ස අත්ථවණ්ණනා හොති. තත්ථ පාළිවවත්ථානං තාව වෙදිතබ්බං. ඉමස්මිඤ්හි චිත්තයමකෙ මාතිකාඨපනං, ඨපිතමාතිකාය විස්සජ්ජනන්ති ද්වෙ වාරා හොන්ති. තත්ථ මාතිකාඨපනෙ පුග්ගලවාරො, ධම්මවාරො, පුග්ගලධම්මවාරොති ආදිතොව තයො සුද්ධිකමහාවාරා හොන්ති.

තත්ථ ''යස්ස චිත්තං උප්පජ්ජති, න නිරුජ්ඣතී''ති එවං පුග්ගලවසෙන චිත්තස්ස උප්පජ්ජනනිරුජ්ඣනාදිභෙදං දීපෙන්තො ගතො පුග්ගලවාරො නාම. ''යං චිත්තං උප්පජ්ජති, න නිරුජ්ඣතී''ති එවං ධම්මවසෙනෙව චිත්තස්ස උප්පජ්ජනනිරුජ්ඣනාදිභෙදං දීපෙන්තො ගතො ධම්මවාරො නාම. ''යස්ස යං චිත්තං උප්පජ්ජති, න නිරුජ්ඣතී''ති එවං උභයවසෙන චිත්තස්ස උප්පජ්ජනනිරුජ්ඣනාදිභෙදං දීපෙන්තො ගතො පුග්ගලධම්මවාරො නාම. තතො ''යස්ස සරාගං චිත්ත''න්ති සොළසන්නං පදානං වසෙන අපරෙ සරාගාදිපදවිසෙසිතා සොළස පුග්ගලවාරා, සොළස ධම්මවාරා, සොළස පුග්ගලධම්මවාරාති අට්ඨචත්තාලීසං මිස්සකවාරා හොන්ති. තෙ සරාගාදිපදමත්තං දස්සෙත්වා සඞ්ඛිත්තා. තතො ''යස්ස කුසලං චිත්ත''න්තිආදිනා නයෙන ඡසට්ඨිද්විසතසඞ්ඛානං අභිධම්මමාතිකාපදානං වසෙන අපරෙ කුසලාදිපදවිසෙසිතා ඡසට්ඨිද්විසතපුග්ගලවාරා, ඡසට්ඨිද්විසතධම්මවාරා ඡසට්ඨිද්විසතපුග්ගලධම්මවාරාති අට්ඨනවුතිසත්තසතා මිස්සකවාරා හොන්ති. තෙපි කුසලාදිපදමත්තං දස්සෙත්වා සඞ්ඛිත්තායෙව. යානිපෙත්ථ සනිදස්සනාදීනි පදානි චිත්තෙන සද්ධිං න යුජ්ජන්ති, තානි මොඝපුච්ඡාවසෙන ඨපිතානි.

තෙසු පන තීසු වාරෙසු සබ්බපඨමෙ සුද්ධිකපුග්ගලමහාවාරෙ උප්පාදනිරොධකාලසම්භෙදවාරො, උප්පාදුප්පන්නවාරො, නිරොධුප්පන්නවාරො, උප්පාදවාරො, නිරොධවාරො, උප්පාදනිරොධවාරො උප්පජ්ජමානනිරොධවාරො, උප්පජ්ජමානුප්පන්නවාරො, නිරුජ්ඣමානුප්පන්නවාරො, උප්පන්නුප්පාදවාරො, අතීතානාගතවාරො, උප්පන්නුප්පජ්ජමානවාරො, නිරුද්ධනිරුජ්ඣමානවාරො, අතික්කන්තකාලවාරොති චුද්දස අන්තරවාරා. තෙසු උප්පාදවාරො, නිරොධවාරො, උප්පාදනිරොධවාරොති ඉමෙසු තීසු වාරෙසු අනුලොමපටිලොමවසෙන ඡ ඡ කත්වා අට්ඨාරස යමකානි. උප්පන්නුප්පාදවාරෙ අතීතානාගතකාලවසෙන අනුලොමතො ද්වෙ, පටිලොමතො ද්වෙති චත්තාරි යමකානි. සෙසෙසු ආදිතො නිද්දිට්ඨෙසු තීසු, අනන්තරෙ නිද්දිට්ඨෙසු තීසු; අවසානෙ නිද්දිට්ඨෙසු චතූසූති දසසු වාරෙසු අනුලොමතො එකං, පටිලොමතො එකන්ති ද්වෙ ද්වෙ කත්වා වීසති යමකානි. එවං සබ්බෙසුපි චුද්දසසු අන්තරවාරෙසු ද්වාචත්තාලීස යමකානි, චතුරාසීති පුච්ඡා අට්ඨසට්ඨිඅත්ථසතං හොති. යථා ච එකස්මිං සුද්ධිකපුග්ගලමහාවාරෙ, තථා සුද්ධිකධම්මවාරෙපි සුද්ධිකපුග්ගලධම්මවාරෙපීති තීසු මහාවාරෙසු ඡබ්බීසතියමකසතං, තතො දිගුණා පුච්ඡා, තතො දිගුණා අත්ථා ච වෙදිතබ්බා. ඉදං පන වාරත්තයං සරාගාදිවසෙන සොළසගුණං, කුසලාදිවසෙන ඡසට්ඨිද්විසතගුණං කත්වා ඉමස්මිං චිත්තයමකෙ අනෙකානි යමකසහස්සානි, තතො දිගුණා පුච්ඡා, තතො දිගුණා අත්ථා ච හොන්තීති . පාඨො පන සංඛිත්තොති. එවං තාව ඉමස්මිං චිත්තයමකෙ පාළිවවත්ථානං වෙදිතබ්බං.

මාතිකාඨපනවණ්ණනා.

නිද්දෙසො

1. පුග්ගලවාරවණ්ණනා

63. ඉදානි ඨපිතානුක්කමෙන මාතිකං විස්සජ්ජෙතුං **යස්ස චිත්තං උප්පජ්ජති න නිරුජ්ඣතීති**ආදි ආරද්ධං. තත්ථ **උප්පජ්ජතීති** උප්පාදක්ඛණසමඞ්ගිතාය උප්පජ්ජති **න නිරුජ්ඣතීති** නිරොධක්ඛණං අප්පත්තතාය න නිරුජ්ඣති. **තස්ස චිත්තන්ති** තස්ස පුග්ගලස්ස තතො පට්ඨාය චිත්තං නිරුජ්ඣිස්සති නුප්පජ්ජිස්සතීති පුච්ඡති. **තෙසං චිත්තන්ති** යෙසං පරිච්ඡින්නවට්ටදුක්ඛානං ඛීණාසවානං සබ්බපච්ඡිමස්ස චුතිචිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණො වත්තති, එතෙසං තදෙව චුතිචිත්තං උප්පාදප්පත්තතාය උප්පජ්ජති නාම, භඞ්ගං අප්පත්තතාය න නිරුජ්ඣති. ඉදානි පන භඞ්ගං පත්වා තං තෙසං චිත්තං නිරුජ්ඣිස්සති, තතො අප්පටිසන්ධිකත්තා අඤ්ඤං නුප්පජ්ජිස්සති. **ඉතරෙසන්ති** පච්ඡිමචිත්තසමඞ්ගිං ඛීණාසවං ඨපෙත්වා අවසෙසානං සෙක්ඛාසෙක්ඛපුථුජ්ජනානං **නිරුජ්ඣිස්සති චෙව උප්පජ්ජිස්සති චාති** යං තං උප්පාදක්ඛණප්පත්තං තං නිරුජ්ඣිස්සතෙව. අඤ්ඤං පන තස්මිං වා අඤ්ඤස්මිං වා අත්තභාවෙ උප්පජ්ජිස්සති චෙව නිරුජ්ඣිස්සති ච. දුතියපුච්ඡාවිස්සජ්ජනෙපි තථාරූපස්සෙව ඛීණාසවස්ස චිත්තං සන්ධාය 'ආමන්තා'ති වුත්තං. **නුප්පජ්ජති නිරුජ්ඣතීති** භඞ්ගක්ඛණෙ අරහතො පච්ඡිමචිත්තම්පි සෙසානං භිජ්ජමානචිත්තම්පි. තතො පට්ඨාය පන අරහතො චිත්තං න නිරුජ්ඣිස්සතීති සක්කා වත්තුං උප්පජ්ජිස්සතීති පන න සක්කා. සෙසානං උප්පජ්ජිස්සතීති සක්කා වත්තුං, න නිරුජ්ඣිස්සතීති න සක්කා. තස්මා 'නො'ති පටිසෙධො කතො. දුතියපඤ්හෙ යස්ස චිත්තං න නිරුජ්ඣිස්සති, උප්පජ්ජිස්සතීති සො පුග්ගලොයෙව නත්ථි, තස්මා නත්ථීති පටික්ඛෙපො කතො.

65-82. **උප්පන්නන්ති** උප්පාදසමඞ්ගිනොපෙතං නාමං. උප්පාදං පත්වා අනිරුද්ධස්සාපි. තත්ථ උප්පාදසමඞ්ගිතං සන්ධාය 'ආමන්තා'ති, උප්පාදං පත්වා අනිරුද්ධභාවං සන්ධාය ''තෙසං චිත්තං උප්පන්න''න්ති වුත්තං. **අනුප්පන්නන්ති** උප්පාදං අප්පත්තං. **තෙසං චිත්තං උප්පජ්ජිත්ථාති** එත්ථාපි සබ්බෙසං තාව චිත්තං ඛණපච්චුප්පන්නමෙව හුත්වා උප්පාදක්ඛණං අතීතත්තා උප්පජ්ජිත්ථ නාම, නිරොධසමාපන්නානං නිරොධතො පුබ්බෙ උප්පන්නපුබ්බත්තා, අසඤ්ඤසත්තානං සඤ්ඤීභවෙ උප්පන්නපුබ්බත්තා. **උප්පජ්ජිත්ථ චෙව උප්පජ්ජති චාති** උප්පාදං පත්තත්තා උප්පජ්ජිත්ථ, අනතීතත්තා උප්පජ්ජති නාමාති අත්ථො.

උප්පාදක්ඛණෙ අනාගතඤ්චාති උප්පාදක්ඛණෙ ච චිත්තං අනාගතඤ්ච චිත්තන්ති අත්ථො.

83. අතික්කන්තකාලවාරෙ **උප්පජ්ජමානං ඛණන්ති** උප්පාදක්ඛණං. තත්ථ කිඤ්චාපි උප්පාදක්ඛණො උප්පජ්ජමානො නාම න හොති, උප්පජ්ජමානස්ස පන ඛණත්තා එවං වුත්තො. **ඛණං වීතික්කන්තං අතික්කන්තකාලන්ති** න චිරං වීතික්කන්තං තමෙව පන උප්පාදක්ඛණං වීතික්කන්තං හුත්වා අතික්කන්තකාලන්ති සඞ්ඛං ගච්ඡති. **නිරුජ්ඣමානං ඛණන්ති** නිරොධක්ඛණං. තත්ථ කිඤ්චාපි නිරොධක්ඛණො නිරුජ්ඣමානො නාම න හොති, නිරුජ්ඣමානස්ස පන ඛණත්තා එවං වුත්තො. **ඛණං වීතික්කන්තං අතික්කන්තකාලන්ති** කිං තස්ස චිත්තං එවං නිරොධක්ඛණම්පි වීතික්කන්තං හුත්වා අතික්කන්තකාලං නාම හොතීති පුච්ඡති. තත්ථ යස්මා භඞ්ගක්ඛණෙ චිත්තං උප්පාදක්ඛණං ඛණං වීතික්කන්තං හුත්වා අතික්කන්තකාලං හොති, නිරොධක්ඛණං ඛණං වීතික්කන්තං හුත්වා අතික්කන්තකාලං නාම න හොති. අතීතං පන චිත්තං උභොපි ඛණෙ ඛණං වීතික්කන්තං හුත්වා අතික්කන්තකාලං නාම, තස්මා ''භඞ්ගක්ඛණෙ චිත්තං උප්පාදක්ඛණං වීතික්කන්තං, භඞ්ගක්ඛණං අවීතික්කන්තං, අතීතං චිත්තං උප්පාදක්ඛණඤ්ච වීතික්කන්තං භඞ්ගක්ඛණඤ්ච වීතික්කන්තන්ති විස්සජ්ජනමාහ. දුතියපඤ්හස්ස විස්සජ්ජනෙ යස්මා අතීතං චිත්තං උභොපි ඛණෙ වීතික්කන්තං හුත්වා අතික්කන්තකාලං නාම හොති, තස්මා අතීතං චිත්තන්ති වුත්තං. පටිලොමපඤ්හස්ස විස්සජ්ජනෙ යස්මා උප්පාදක්ඛණෙ ච චිත්තං අනාගතඤ්ච චිත්තං උභොපි ඛණෙ ඛණං වීතික්කන්තං හුත්වා අතික්කන්තකාලං නාම න හොති, තෙසං ඛණානං අවීතික්කන්තත්තා. තස්මා ''උප්පාදක්ඛණෙ චිත්තං අනාගතං චිත්ත''න්ති වුත්තං. දුතියවිස්සජ්ජනං පාකටමෙව.

84-113. ධම්මවාරෙපි ඉමිනාවුපායෙන සබ්බවිස්සජ්ජනෙසු අත්ථො වෙදිතබ්බො. පුග්ගලධම්මවාරො ධම්මවාරගතිකොයෙව.

114-116. සබ්බෙපි මිස්සකවාරා **යස්ස සරාගං චිත්තන්ති**ආදිනා නයෙන මුඛමත්තං දස්සෙත්වා සඞ්ඛිත්තා. විත්ථාරො පන නෙසං හෙට්ඨා වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බො. තෙසු පන ''යස්ස සරාගං චිත්තං උප්පජ්ජති, න නිරුජ්ඣති; තස්ස චිත්තං නිරුජ්ඣිස්සති, නුප්පජ්ජිස්සතී''ති එවං විත්ථාරෙතබ්බතාය පුච්ඡාව සදිසා හොති. යස්මා පන සරාගං චිත්තං පච්ඡිමචිත්තං න හොති, තස්මා ''යස්ස සරාගං චිත්තං උප්පජ්ජති, න නිරුජ්ඣති; තස්ස චිත්තං නිරුජ්ඣිස්සති, නුප්පජ්ජිස්සතීති නො''ති එවං විස්සජ්ජිතබ්බත්තා විස්සජ්ජනං අසදිසං හොති. තං තං තස්සා තස්සා පුච්ඡාය අනුරූපවසෙන වෙදිතබ්බන්ති.

චිත්තයමකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

9. ධම්මයමකං

1. පණ්ණත්තිඋද්දෙසවාරවණ්ණනා

1-16. ඉදානි තෙසඞ්ඛෙඋව මූලයමකෙ දෙසිතානං කුසලාදිධම්මානං මාතිකං ඨපෙත්වා චිත්තයමකානන්තරං දෙසිතස්ස ධම්මයමකස්ස වණ්ණනා හොති. තත්ථ ඛන්ධයමකෙ වුත්තනයෙනෙව පාළිවවත්ථානං වෙදිතබ්බං. යථා හි තත්ථ පණ්ණත්තිවාරාදයො තයො මහාවාරා, අවසෙසා අන්තරවාරා ච හොන්ති, තථා ඉධාපි. ''යො කුසලං ධම්මං භාවෙති, සො අකුසලං ධම්මං පජහතී''ති ආගතත්තා පනෙත්ථ පරිඤ්ඤාවාරො, භාවනාවාරො නාමාති වෙදිතබ්බො. තත්ථ යස්මා අබ්‍යාකතො ධම්මො නෙව භාවෙතබ්බො, න පහාතබ්බො, තස්මා තං පදමෙව න උද්ධටං. පණ්ණත්තිවාරෙ පනෙත්ථ තිණ්ණං කුසලාදිධම්මානං වසෙන පදසොධනවාරො, පදසොධනමූලචක්කවාරො, සුද්ධධම්මවාරො, සුද්ධධම්මමූලචක්කවාරොති ඉමෙසු චතූසු වාරෙසු යමකගණනා වෙදිතබ්බා.

1. පණ්ණත්තිනිද්දෙසවාරවණ්ණනා

17-32. පණ්ණත්තිවාරනිද්දෙසෙ පන **කුසලා කුසලධම්මාති** කුසලානං එකන්තෙන කුසලධම්මත්තා ''ආමන්තා''ති වුත්තං. සෙසවිස්සජ්ජනෙසුපි එසෙව නයො. **අවසෙසා ධම්මා න අකුසලා ධම්මාති** අවසෙසා ධම්මා අකුසලා න හොන්ති, ධම්මා පන හොන්තීති අත්ථො. ඉමිනා නයෙන සබ්බවිස්සජ්ජනානි වෙදිතබ්බානි.

පණ්ණත්තිවාරවණ්ණනා.

2. පවත්තිවාරවණ්ණනා

33-34. පවත්තිවාරෙ පනෙත්ථ පච්චුප්පන්නකාලෙ පුග්ගලවාරස්ස අනුලොමනයෙ ''යස්ස කුසලා ධම්මා උප්පජ්ජන්ති, තස්ස අකුසලා ධම්මා උප්පජ්ජන්ති; යස්ස වා පන අකුසලා ධම්මා උප්පජ්ජන්ති, තස්ස කුසලා ධම්මා උප්පජ්ජන්තී''ති කුසලධම්මමූලකානි ද්වෙ යමකානි, අකුසලධම්මමූලකං එකන්ති තීණි යමකානි හොන්ති. තස්ස පටිලොමනයෙපි ඔකාසවාරාදීසුපි එසෙව නයො. එවමෙත්ථ සබ්බවාරෙසු තිණ්ණං තිණ්ණං යමකානං වසෙන යමකගණනා වෙදිතබ්බා. අත්ථවිනිච්ඡයෙ පනෙත්ථ ඉදං ලක්ඛණං – ඉමස්ස හි ධම්මයමකස්ස පවත්තිමහාවාරෙ ''උප්පජ්ජන්ති නිරුජ්ඣන්තී''ති ඉමෙසු උප්පාදනිරොධෙසු කුසලාකුසලධම්මා තාව එකන්තෙන පවත්තියංයෙව ලබ්භන්ති, න චුතිපටිසන්ධීසු. අබ්‍යාකතධම්මා පන පවත්තෙ ච චුතිපටිසන්ධීසු චාති තීසුපි කාලෙසු ලබ්භන්ති. එවමෙත්ථ යං යත්ථ යත්ථ ලබ්භති, තස්ස වසෙන තත්ථ තත්ථ විනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො.

තත්රිදං නයමුඛං – කුසලාකුසලානං තාව එකක්ඛණෙ අනුප්පජ්ජනතො ''නො''ති පටිසෙධො කතො. **අබ්‍යාකතා චාති** චිත්තසමුට්ඨානරූපවසෙන වුත්තං.

35-36. **යත්ථ කුසලා ධම්මා නුප්පජ්ජන්තීති** අසඤ්ඤභවං සන්ධාය වුත්තං. තෙනෙවෙත්ථ ''ආමන්තා''ති විස්සජ්ජනං කතං. **උප්පජ්ජන්තීති** ඉදම්පි අසඤ්ඤභවංයෙව සන්ධාය වුත්තං. අබ්‍යාකතානං පන අනුප්පත්තිට්ඨානස්ස අභාවා ''නත්ථී''ති පටික්ඛෙපො කතො.

49. **දුතියෙ අකුසලෙති** භවං අස්සාදෙත්වා උප්පන්නෙසු නිකන්තිජවනෙසු දුතියෙ ජවනචිත්තෙ. **දුතියෙ චිත්තෙ වත්තමානෙති** පටිසන්ධිතො දුතියෙ භවඞ්ගචිත්තෙ වත්තමානෙ සහ වා පටිසන්ධියා භවඞ්ගං විපාකවසෙන එකමෙව කත්වා භවනිකන්තියා ආවජ්ජනචිත්තෙ. තඤ්හි කිරියචිත්තත්තා අබ්‍යාකතජාතියං විපාකතො දුතියං නාම හොති.

57. **යස්ස චිත්තස්ස අනන්තරා අග්ගමග්ගන්ති** ගොත්‍රභුචිත්තං සන්ධාය වුත්තං. **කුසලා ධම්මා උප්පජ්ජිස්සන්තීති** තෙ අග්ගමග්ගධම්මෙයෙව සන්ධාය වුත්තං.

79. **යස්ස චිත්තස්ස අනන්තරා අග්ගමග්ගං පටිලභිස්සන්ති, තස්ස චිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙති** ඉදං චිත්තජාතිවසෙන වුත්තං. තජ්ජාතිකස්ස හි එකාවජ්ජනෙන උප්පන්නස්ස තතො ඔරිමචිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙපි එතං ලක්ඛණං ලබ්භතෙව.

99. නිරොධවාරෙපි කුසලාකුසලානං එකතො අනිරුජ්ඣනතො ''නො''ති වුත්තං. ඉමිනා නයමුඛෙන සබ්බත්ථ විනිච්ඡයො වෙදිතබ්බොති.

ධම්මයමකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

10. ඉන්ද්‍රියයමකං

ඉදානි තෙසඤ්ඤෙව මූලයමකෙ දෙසිතානං කුසලාදිධම්මානං ලබ්භමානවසෙන එකදෙසං සංගණ්හිත්වා ධම්මයමකානන්තරං දෙසිතස්ස ඉන්ද්‍රියයමකස්ස වණ්ණනා හොති. තත්ථ ඛන්ධයමකාදීසු වුත්තනයෙනෙව පාළිවවත්ථානං වෙදිතබ්බං. ඉධාපි හි පණ්ණත්තිවාරාදයො තයො මහාවාරා අවසෙසා අන්තරවාරා ච සද්ධිං කාලප්පභෙදාදීහි ඛන්ධයමකාදීසු ආගතසදිසාව. ඉන්ද්‍රියානං පන බහුතාය ධාතුයමකතොපි බහුතරානි යමකානි හොන්ති. යථා පන හෙට්ඨා පුග්ගලවාරාදීසු චක්ඛායතනචක්ඛුධාතුමූලකෙ නයෙ චක්ඛායතනචක්ඛුධාතූහි සද්ධිං ජිව්හායතනකායායතනානි න යොජිතානි. ජිව්හායතනකායායතනමූලකානි ච යමකානෙව න ගහිතානි, තථා ඉධාපි චක්ඛුන්ද්‍රියමූලකෙ නයෙ ජිව්හින්ද්‍රියකායින්ද්‍රියානි න යොජිතානි, ජිව්හින්ද්‍රියකායින්ද්‍රියමූලකානි ච යමකානෙව න ගහිතානි. තෙසං අග්ගහණෙ කාරණං තත්ථ වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං. මනින්ද්‍රියං පන යථා චක්ඛුන්ද්‍රියාදිමූලකෙහි තථෙව ඉත්ථින්ද්‍රියාදිමූලකෙහිපි සද්ධිං යස්මා යොජනං ගච්ඡති, තස්මා නික්ඛිත්තපටිපාටියා අයොජෙත්වා සබ්බෙහිපි චක්ඛුන්ද්‍රියමූලකාදීහි සද්ධිං පරියොසානෙ යොජිතන්ති වෙදිතබ්බං. චක්ඛුන්ද්‍රියෙන සද්ධිං ඉත්ථින්ද්‍රියපුරිසින්ද්‍රියජීවිතින්ද්‍රියානි යොජිතානි සුඛින්ද්‍රියදුක්ඛින්ද්‍රියදොමනස්සින්ද්‍රියානි පටිසන්ධියං නත්ථීති න ගහිතානි. සොමනස්සින්ද්‍රියඋපෙක්ඛින්ද්‍රියානි පටිසන්ධියං උප්පත්තිසබ්භාවතො ගහිතානි. තථා සද්ධින්ද්‍රියාදීනි පඤ්ච. ලොකුත්තරානි තීණි පටිසන්ධියං අභාවෙනෙව න ගහිතානි. ඉති යානි ගහිතානි, තෙසං වසෙනෙත්ථ චක්ඛුන්ද්‍රියමූලකෙ නයෙ යමකගණනා වෙදිතබ්බා. යථා චෙත්ථ, එවං සබ්බත්ථ. යානි පන න ගහිතානි, තෙසං වසෙන යමකානි න ගණෙතබ්බානි. ගණෙන්තෙන වා මොඝපුච්ඡාවසෙන ගණෙතබ්බානීති එවං තාව සබ්බවාරෙසු පාළිවවත්ථානමෙව වෙදිතබ්බං.

පවත්තිවාරවණ්ණනා

1-86. අත්ථවිනිච්ඡයෙ පනෙත්ථ ඉදං නයමුඛං – **සචක්ඛුකානං න ඉත්ථීනන්ති** බ්‍රහ්මපාරිසජ්ජාදීනඤ්චෙව රූපීනං පුරිසනපුංසකානඤ්ච වසෙන වුත්තං. තෙසඤ්හි ඉත්ථින්ද්‍රියං නුප්පජ්ජති. **සචක්ඛුකානං න පුරිසානන්ති** රූපීබ්‍රහ්මානඤ්චෙව ඉත්ථිනපුංසකානඤ්ච වසෙන වුත්තං. තෙසඤ්හි පුරිසින්ද්‍රියං නුප්පජ්ජති. **අචක්ඛුකානං උපපජ්ජන්තානං තෙසං ජීවිතින්ද්‍රියං උප්පජ්ජතීති** එකවොකාරචතුවොකාරකාමධාතුසත්තෙ සන්ධාය වුත්තං. **සචක්ඛුකානං විනා සොමනස්සෙනාති** උපෙක්ඛාසහගතානං චතුන්නං මහාවිපාකපටිසන්ධීනං වසෙන වුත්තං. **සචක්ඛුකානං විනා උපෙක්ඛායාති** සොමනස්සසහගතපටිසන්ධිකානං වසෙන වුත්තං. **උපෙක්ඛාය අචක්ඛුකානන්ති** අහෙතුකපටිසන්ධිවසෙන වුත්තං. **අහෙතුකානන්ති** අහෙතුකපටිසන්ධිචිත්තෙන සද්ධිං සද්ධින්ද්‍රියාදීනං අභාවතො වුත්තං. තත්ථ හි එකන්තෙනෙව සද්ධාසතිපඤ්ඤායො නත්ථි. සමාධිවීරියානි පන ඉන්ද්‍රියප්පත්තානි න හොන්ති. **සහෙතුකානං අචක්ඛුකානන්ති** ගබ්භසෙය්‍යකවසෙන චෙව අරූපීවසෙන ච වුත්තං. අඤ්ඤො හි සහෙතුකො අචක්ඛුකො නාම නත්ථි. **සචක්ඛුකානං අහෙතුකානන්ති** අපායෙ ඔපපාතිකවසෙන වුත්තං. **සචක්ඛුකානං ඤාණවිප්පයුත්තානන්ති** කාමධාතුයං දුහෙතුකපටිසන්ධිකානං වසෙන වුත්තං. **සචක්ඛුකානං ඤාණසම්පයුත්තානන්ති** රූපීබ්‍රහ්මානො චෙව කාමාවචරදෙවමනුස්සෙ ච සන්ධාය වුත්තං. **ඤාණසම්පයුත්තානං අචක්ඛුකානන්ති** අරූපිනො ච තිහෙතුකගබ්භසෙය්‍යකෙ ච සන්ධාය වුත්තං.

190. ජීවිතින්ද්‍රියමූලකෙ **විනා සොමනස්සෙන උපපජ්ජන්තානන්ති** ද්වෙපි ජීවිතින්ද්‍රියානි සන්ධාය වුත්තං. **පවත්තෙ සොමනස්සවිප්පයුත්තචිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙති** අරූපජීවිතින්ද්‍රියං සන්ධාය වුත්තං. ඉමිනා නයෙන සබ්බත්ථාපි පටිසන්ධිපවත්තිවසෙන ජීවිතින්ද්‍රියයොජනා වෙදිතබ්බා. සොමනස්සින්ද්‍රියාදිමූලකෙසුපි පටිසන්ධිපවත්තිවසෙනෙවත්ථො ගහෙතබ්බො. පටිලොමනයෙ පන නිරොධවාරෙ ච එතෙසඤ්චෙව අඤ්ඤෙසඤ්ච ධම්මානං යථාලාභවසෙන චුතිපටිසන්ධිපවත්තෙසු තීසුපි අනුප්පාදනිරොධා වෙදිතබ්බා.

281. අනාගතවාරෙ **එතෙනෙව භාවෙනාති** එතෙන පුරිසභාවෙනෙව, අන්තරා ඉත්ථිභාවං අනාපජ්ජිත්වා පුරිසපටිසන්ධිග්ගහණෙනෙවාති අත්ථො. **කතිචි භවෙ දස්සෙත්වා පරිනිබ්බායිස්සන්තීති** කතිචි පටිසන්ධියො ගහෙත්වා ඉත්ථිභාවං අප්පත්වාව පරිනිබ්බායිස්සන්තීති අත්ථො. දුතියපුච්ඡායපි එසෙව නයො.

361. පච්චුප්පන්නෙන අතීතවාරෙ **සුද්ධාවාසානං උපපත්තිචිත්තස්ස භඞ්ගක්ඛණෙ මනින්ද්‍රියඤ්ච නුප්පජ්ජිත්ථාති** චිත්තයමකෙ විය උප්පාදක්ඛණාතික්කමවසෙන අත්ථං අග්ගහෙත්වා තස්මිං භවෙ අනුප්පන්නපුබ්බවසෙන ගහෙතබ්බොති. ඉමිනා නයමුඛෙන සබ්බස්මිම්පි පවත්තිවාරෙ අත්ථවිනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො.

පවත්තිවාරවණ්ණනා.

පරිඤ්ඤාවාරවණ්ණනා

435-482. පරිඤ්ඤාවාරෙ පන චක්ඛුමූලකාදීසු එකමෙව චක්ඛුසොතයමකං දස්සිතං. යස්මා පන සෙසානිපි ලොකියඅබ්‍යාකතානි චෙව ලොකියඅබ්‍යාකතමිස්සකානි ච පරිඤ්ඤෙය්‍යානෙව, තස්මා තානි අනුපදිට්ඨානිපි ඉමිනාව

දස්සිතානි හොන්ති. යස්මා පන අකුසලං එකන්තතො පහාතබ්බමෙව, එකන්තං කුසලං භාවෙතබ්බමෙව, ලොකුත්තරාබ්‍යාකතං සච්ඡිකාතබ්බං, තස්මා ‘‘දොමනස්සින්ද්‍රියං පජහතී’’ති ‘‘අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමීතින්ද්‍රියං භාවෙතී’’ති ‘‘අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියං සච්ඡිකරොතී’’ති වුත්තං. අඤ්ඤින්ද්‍රියං පන භාවෙතබ්බම්පි අත්ථි සච්ඡිකාතබ්බම්පි, තං භාවනාවසෙනෙව ගහිතං. තත්ථ **ද්වෙ පුග්ගලා**ති සකදාගාමිමග්ගසමඞ්ගී ච, අරහත්තමග්ගසමඞ්ගී ච. තෙසු එකො සමුච්ඡින්දිතුං අසමත්ථත්තා දොමනස්සින්ද්‍රියං න පජහති නාම. එකො පහීනදොසත්තා **චක්ඛුන්ද්‍රියං න පරිජානාතී**ති අනුප්පාදං ආපාදෙතුං අසමත්ථතාය න පරිජානාති. ඉමිනා නයෙන සබ්බවිස්සජ්ජනෙසු අත්ථො වෙදිතබ්බොති.

පරිඤ්ඤාවාරවණ්ණනා.

ඉන්ද්‍රියයමකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

නිගමනකථා

එත්තාවතා ච –

යස්සොවාදෙ ඨත්වා, නිට්ඨිතකිච්චස්ස කිච්චසම්පන්නො;
යුවතිජනොපි අතීතො, සුවිහිතනියමො යමස්සාණං.

දෙවපරිසාය මජ්ඣෙ, දෙවපුරෙ සබ්බදෙවදෙවෙන;
යමකං නාම පකාසිතං, යමාමලලොමෙන යං තෙන.

පාළිවවත්ථානවිධිං, පුච්ඡාවිස්සජ්ජනෙ ච අත්ථනයං;
දස්සෙතුං ආරද්ධා, යමකඅට්ඨකථා මයා තස්ස.

සා සුබහුඅන්තරායෙ, ලොකම්හි යථා අනන්තරායෙන;
අයමජ්ජ පඤ්චමත්තෙහි, තන්තියා භාණවාරෙහි.

නිට්ඨං පත්තා එවං, නිට්ඨානං පාපුණන්තු සබ්බෙපි;
හිතසුඛනිබ්බත්තිකරා, මනොරථා සබ්බසත්තානන්ති.

යමකප්පකරණ-අට්ඨකථා නිට්ඨිතා.

නමො තස්ස භගවතො අරහතො සම්මාසම්බුද්ධස්ස

අභිධම්මපිටකෙ

පට්ඨානප්පකරණ-අට්ඨකථා

දෙවාතිදෙවො දෙවානං, දෙවදානවපූජිතො,
දෙසයිත්වා පකරණං, යමකං සුද්ධසංයමො.

අත්ථතො ධම්මතො චෙව, ගම්භීරස්සාථ තස්ස යං,
අනන්තරං මහාවීරො, සත්තමං ඉසිසත්තමො.

පට්ඨානං නාම නාමෙන, නාමරූපනිරොධනො,
දෙසෙසි අතිගම්භීර-නයමණ්ඩිතදෙසනං.

ඉදානි තස්ස සම්පත්තො, යස්මා සංවණ්ණනාක්කමො,
තස්මා නං වණ්ණයිස්සාමි, තං සුණාථ සමාහිතාති.

පච්චයුද්දෙසවණ්ණනා

සම්මාසම්බුද්ධෙන හි අනුලොමපට්ඨානෙ ද්වාවීසති තිකෙ නිස්සාය තිකපට්ඨානං නාම නිද්දිට්ඨං, සතං දුකෙ නිස්සාය දුකපට්ඨානං නාම නිද්දිට්ඨං. තතො පරං ද්වාවීසති තිකෙ ගහෙත්වා දුකසතෙ පක්ඛිපිත්වා දුකතිකපට්ඨානං නාම දස්සිතං. තතො පරං දුකසතං ගහෙත්වා ද්වාවීසතියා තිකෙසු පක්ඛිපිත්වා තිකදුකපට්ඨානං නාම දස්සිතං. තිකෙ පන තිකෙසුයෙව පක්ඛිපිත්වා තිකතිකපට්ඨානං නාම දස්සිතං. දුකෙ ච දුකෙසුයෙව පක්ඛිපිත්වා දුකදුකපට්ඨානං නාම දස්සිතං. එවං –

තිකඤ්ච පට්ඨානවරං දුකුත්තමං,
දුකං තිකඤ්චෙව තිකං දුකඤ්ච;
තිකං තිකඤ්චෙව දුකං දුකඤ්ච,
ඡ **අනුලොමම්හි** නයා සුගම්භීරාති.

පච්චනීයපට්ඨානෙපි ද්වාවීසති තිකෙ නිස්සාය තිකපට්ඨානං නාම. දුකසතං නිස්සාය දුකපට්ඨානං නාම. ද්වාවීසති තිකෙ දුකසතෙ පක්ඛිපිත්වා දුකතිකපට්ඨානං නාම. දුකසතං ද්වාවීසතියා තිකෙසු පක්ඛිපිත්වා තිකදුකපට්ඨානං නාම. තිකෙ තිකෙසුයෙව පක්ඛිපිත්වා තිකතිකපට්ඨානං නාම. දුකෙ දුකෙසුයෙව පක්ඛිපිත්වා දුකදුකපට්ඨානං නාමාති එවං පච්චනීයෙපි ඡහි නයෙහි පට්ඨානං නිද්දිට්ඨං. තෙන වුත්තං –

‘‘තිකඤ්ච පට්ඨානවරං දුකුත්තමං,
දුකං තිකඤ්චෙව තිකං දුකඤ්ච;
තිකං තිකඤ්චෙව දුකං දුකඤ්ච,
ඡ **පච්චනීයම්හි** නයා සුගම්භීරා’’ති.

තතො පරං අනුලොමපච්චනීයෙපි එතෙනෙවුපායෙන ඡ නයා දස්සිතා. තෙනාහ –

‘‘තිකඤ්ච පට්ඨානවරං දුකුත්තමං,
දුකං තිකඤ්චෙව තිකං දුකඤ්ච;
තිකං තිකඤ්චෙව දුකං දුකඤ්ච,
ඡ **අනුලොමපච්චනීයම්හි** නයා සුගම්භීරා’’ති.

තදනන්තරං පච්චනීයානුලොමම්හි එතෙහෙව ඡහි නයෙහි නිද්දිට්ඨං. තෙනාහ –

‘‘තිකඤ්ච පට්ඨානවරං දුකුත්තමං,
දුකං තිකඤ්චෙව තිකං දුකඤ්ච;
තිකං තිකඤ්චෙව දුකං දුකඤ්ච,
ඡ **පච්චනීයානුලොමම්හි** නයා සුගම්භීරා’’ති.

එවං අනුලොමෙ ඡ පට්ඨානානි, පච්චනීයෙ ඡ, අනුලොමපච්චනීයෙ ඡ, පච්චනීයානුලොමෙ ඡ පට්ඨානානීති ඉදං ‘‘චතුවීසතිසමන්තපට්ඨානසමොධානපට්ඨානමහාපකරණං නාමා’’ති හි වුත්තං.

තත්ථ යෙසං චතුවීසතියා සමන්තපට්ඨානානං සමොධානවසෙනෙතං චතුවීසතිසමන්තපට්ඨානසමොධානං පට්ඨානමහාපකරණං නාමාති වුත්තං, තෙසඤ්චෙව ඉමස්ස ච පකරණස්ස නාමත්ථො තාව එවං වෙදිතබ්බො. කෙනට්ඨෙන **පට්ඨානන්ති**? නානප්පකාරපච්චයට්ඨෙන. ‘ප-කාරො’ හි නානප්පකාරත්ථං දීපෙති, ඨානසද්දො පච්චයත්ථං. ඨානාට්ඨානකුසලතාතිආදීසු හි පච්චයො ඨානන්ති වුත්තො. ඉති නානප්පකාරානං පච්චයානං වසෙන දෙසිතත්තා ඉමෙසු චතුවීසතියා පට්ඨානෙසු එකෙකං පට්ඨානං නාම. ඉමෙසං පන පට්ඨානානං සමූහතො සබ්බම්පෙතං පකරණං පට්ඨානන්ති වෙදිතබ්බං.

අපරො නයො – කෙනට්ඨෙන පට්ඨානන්ති? විභජනට්ඨෙන. ‘‘පඤ්ඤාපනා පට්ඨපනා විවරණා විභජනා උත්තානීකම්ම’’න්ති (ම. නි. 1.371) ආගතට්ඨානස්මිඤ්හි විභජනට්ඨෙන පට්ඨානං පඤ්ඤායති. ඉති කුසලාදීනං ධම්මානං හෙතුපච්චයාදිවසෙන විභත්තත්තා ඉමෙසු චතුවීසතියා පට්ඨානෙසු එකෙකං පට්ඨානං නාම. ඉමෙසං පන පට්ඨානානං සමූහතො සබ්බම්පෙතං පකරණං පට්ඨානං නාමාති වෙදිතබ්බං.

අපරො නයො – කෙනට්ඨෙන පට්ඨානන්ති? පට්ඨිතත්ථෙන. ගමනට්ඨෙනාති අත්ථො. ‘‘ගොට්ඨා පට්ඨිතගාවො’’ති (ම. නි. 1.156) ආගතට්ඨානස්මිඤ්හි යෙන පට්ඨානෙන පට්ඨිතගාවොති වුත්තො, තං අත්ථතො ගමනං හොති. ඉති නාතිවිත්ථාරිතනයෙසු ධම්මසඞ්ගණීආදීසු අනිස්සඞ්ගගමනස්ස සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණස්ස හෙතුපච්චයාදිභෙදභින්නෙසු කුසලාදීසු විත්ථාරිතනයලාභතො නිස්සඞ්ගවසෙන පවත්තගමනත්තා ඉමෙසු චතුවීසතියා පට්ඨානෙසු එකෙකං පට්ඨානං නාම. ඉමෙසං පන පට්ඨානානං සමූහතො සබ්බම්පෙතං පකරණං පට්ඨානං නාමාති වෙදිතබ්බං.

තත්ථ අනුලොමම්හි තාව පඨමං තිකවසෙන දෙසිතත්තා තිකපට්ඨානං නාම. තස්ස පදච්ඡෙදො – තිකානං පට්ඨානං එත්ථ අත්ථීති **තිකපට්ඨානං**. තිකානං නානප්පකාරකා පච්චයා එතිස්සා දෙසනාය අත්ථීති අත්ථො. දුතියවිකප්පෙපි තිකානං පට්ඨානන්ත්වෙව තිකපට්ඨානං. හෙතුපච්චයාදිවසෙන තිකානං විභජනාති අත්ථො. තතියවිකප්පෙ හෙතුපච්චයාදිභෙදභින්නතාය ලද්ධවිත්ථාරා තිකා එව පට්ඨානං තිකපට්ඨානං. සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණස්ස නිස්සඞ්ගගමනභූමීති අත්ථො. දුකපට්ඨානාදීසුපි එසෙව නයො. එවං අනුලොමෙ ඡපට්ඨානානි විදිත්වා පච්චනීයාදීසුපි ඉමිනාවුපායෙන වෙදිතබ්බානි.

යස්මා පනෙතානි අනුලොමෙ, පච්චනීයෙ, අනුලොමපච්චනීයෙ, පච්චනීයානුලොමෙති සමන්තා ඡ ඡ හුත්වා චතුවීසති හොන්ති; තස්මා ‘‘චතුවීසති සමන්තපට්ඨානානී’’ති වුච්චන්ති. ඉති ඉමෙසං චතුවීසතියා ඛුද්දකපට්ඨානසඞ්ඛාතානං සමන්තපට්ඨානානං සමොධානවසෙනෙතං චතුවීසතිසමන්තපට්ඨානසමොධානං පට්ඨානමහාපකරණං නාම.

තං පනෙතං යෙ තිකාදයො නිස්සාය නිද්දිට්ඨත්තා ‘‘තිකපට්ඨානං දුකපට්ඨානං…පෙ…. දුකදුකපට්ඨාන’’න්ති වුත්තං, තෙ අනාමසිත්වා යෙසං පච්චයානං වසෙන තෙ තිකාදයො විභත්තා තෙ පච්චයෙ දස්සෙතුං ආදිතො තාවස්ස මාතිකානික්ඛෙපවාරො නාම වුත්තො; පච්චයවිභඞ්ගවාරොතිපි තස්සෙව නාමං. සො උද්දෙසනිද්දෙසතො දුවිධො. තස්ස **හෙතුපච්චයො…පෙ…. අවිගතපච්චයොති** අයං උද්දෙසො.

තත්ථ හෙතු ච සො පච්චයො චාති **හෙතුපච්චයො**. හෙතු හුත්වා පච්චයො, හෙතුභාවෙන පච්චයොති වුත්තං හොති. ආරම්මණපච්චයාදීසුපි එසෙව නයො. තත්ථ **හෙතූති** වචනාවයවකාරණමූලානමෙතං අධිවචනං. ‘‘පටිඤ්ඤා හෙතූ’’තිආදීසු හි ලොකෙ වචනාවයවො හෙතූති, වුච්චති. සාසනෙ පන ‘‘යෙ ධම්මා හෙතුප්පභවා’’තිආදීසු (මහාව. 60) කාරණං. ‘‘තයො කුසලා හෙතූ, තයො අකුසලා හෙතූ’’තිආදීසු (ධ. ස. 1059) මූලං හෙතූති වුච්චති. තං ඉධ අධිප්පෙතං. **පච්චයොති** එත්ථ පන අයං වචනත්ථො – පටිච්ච එතස්මා එතීති පච්චයො, අප්පච්චක්ඛාය නං වත්තතීති අත්ථො. යො හි ධම්මො යං ධම්මං අප්පච්චක්ඛාය තිට්ඨති වා උප්පජ්ජති වා, සො තස්ස පච්චයොති වුත්තං හොති.

ලක්ඛණතො පන උපකාරකලක්ඛණො පච්චයො, යො හි ධම්මො යස්ස ධම්මස්ස ඨිතියා වා උප්පත්තියා වා උපකාරකො හොති, සො තස්ස පච්චයොති වුච්චති. පච්චයො, හෙතු; කාරණං නිදානං සම්භවො, පභවොති අත්ථතො එකං, බ්‍යඤ්ජනතො නානං. ඉති මූලට්ඨෙන හෙතු, උපකාරකට්ඨෙන පච්චයොති සඞ්ඛෙපතො මූලට්ඨෙන උපකාරකො ධම්මො හෙතුපච්චයො. සො හි සාලිආදීනං සාලිබීජාදීනි විය, මණිප්පභාදීනං විය ච මණිවණ්ණාදයො කුසලාදීනං කුසලාදිභාවසාධකොති ආචරියානං අධිප්පායො. එවං සන්තෙ පන තංසමුට්ඨානරූපෙසු හෙතුපච්චයතා න සම්පජ්ජති. න හි සො තෙසං කුසලාදිභාවං සාධෙති, න ච පච්චයො න හොතීති. වුත්තඤ්හෙතං ‘‘හෙතූ හෙතුසම්පයුත්තකානං ධම්මානං තංසමුට්ඨානානඤ්ච රූපානං හෙතුපච්චයෙන පච්චයො’’ති. අහෙතුකචිත්තානඤ්ච විනා එතෙන අබ්‍යාකතභාවො සිද්ධො.

සහෙතුකානම්පි ච යොනිසොමනසිකාරාදිපටිබද්ධො කුසලාදිභාවො න සම්පයුත්තහෙතුපටිබද්ධො. යදි ච සම්පයුත්තහෙතූසු සභාවතොව කුසලාදිභාවො සියා, තංසම්පයුත්තෙසු හෙතුපටිබද්ධො අලොභො කුසලො වා සියා අබ්‍යාකතො වා. යස්මා පන උභයථාපි හොති, තස්මා යථා සම්පයුත්තෙසු, එවං හෙතූසුපි කුසලාදිතා පරියෙසිතබ්බා. කුසලාදිභාවසාධනවසෙන පන හෙතූනං මූලට්ඨං අග්ගහෙත්වා සුප්පතිට්ඨිතභාවසාධනවසෙන ගය්හමානෙ න කිඤ්චි විරුජ්ඣති. ලද්ධහෙතුපච්චයා හි ධම්මා විරූළ්හමූලා විය පාදපා ථිරා හොන්ති සුප්පතිට්ඨිතා, අහෙතුකා පන තිලබීජකාදිසෙවාලා විය න සුප්පතිට්ඨිතා. ඉති මූලට්ඨෙන උපකාරකොති සුප්පතිට්ඨිතභාවසාධනෙන උපකාරකො ධම්මො හෙතුපච්චයොති වෙදිතබ්බො.

තතො පරෙසු ආරම්මණවසෙන උපකාරකො ධම්මො **ආරම්මණපච්චයො**. සො ‘‘රූපායතනං චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුයා’’ති ආරභිත්වාපි ‘‘යං යං ධම්මං ආරබ්භ යෙ යෙ ධම්මා උප්පජ්ජන්ති චිත්තචෙතසිකා ධම්මා, තෙ තෙ ධම්මා තෙසං තෙසං ධම්මානං ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො’’ති ඔසාපිතත්තා න කොචි ධම්මො න හොති. යථා හි දුබ්බලො පුරිසො දණ්ඩං වා රජ්ජුං වා ආලම්බිත්වාව උට්ඨහති චෙව තිට්ඨති ච, එවං චිත්තචෙතසිකා ධම්මා රූපාදිආරම්මණං ආරබ්භෙව උප්පජ්ජන්ති චෙව තිට්ඨන්ති ච. තස්මා සබ්බෙපි චිත්තචෙතසිකානං ධම්මානං ආරම්මණභූතා ධම්මා ආරම්මණපච්චයොති වෙදිතබ්බා.

ජෙට්ඨකට්ඨෙන උපකාරකො ධම්මො **අධිපතිපච්චයො**. සො සහජාතාරම්මණවසෙන දුවිධො. තත්ථ ‘‘ඡන්දාධිපති ඡන්දසම්පයුත්තකානං ධම්මානං තංසමුට්ඨානානඤ්ච රූපානං අධිපතිපච්චයෙන පච්චයො’’තිආදිවචනතො ඡන්දවීරියචිත්තවීමංසසඞ්ඛාතා චත්තාරො ධම්මා සහජාතාධිපතිපච්චයොති වෙදිතබ්බා, නො ච ඛො එකතො. යදා හි ඡන්දං ධුරං ජෙට්ඨකං කත්වා චිත්තං පවත්තති, තදා ඡන්දොව අධිපති, න ඉතරෙ. එස නයො සෙසෙසුපි. යං පන ධම්මං ගරුං කත්වා අරූපධම්මා පවත්තන්ති, සො නෙසං ආරම්මණාධිපති. තෙන වුත්තං – ‘‘යං යං ධම්මං ගරුං කත්වා යෙ යෙ ධම්මා උප්පජ්ජන්ති චිත්තචෙතසිකා ධම්මා, තෙ තෙ ධම්මා තෙසං තෙසං ධම්මානං අධිපතිපච්චයෙන පච්චයො’’ති.

අනන්තරභාවෙන උපකාරකො ධම්මො **අනන්තරපච්චයො**. සමනන්තරභාවෙන උපකාරකො ධම්මො **සමනන්තරපච්චයො**. ඉදඤ්ච පච්චයද්වයං බහුධා පපඤ්චයන්ති. අයං පනෙත්ථ සාරො – යො හි එස චක්ඛුවිඤ්ඤාණානන්තරා මනොධාතු, මනොධාතුඅනන්තරා මනොවිඤ්ඤාණධාතූතිආදි චිත්තනියමො, සො යස්මා පුරිමචිත්තවසෙනෙව ඉජ්ඣති, න අඤ්ඤථා. තස්මා අත්තනො අත්තනො අනන්තරං අනුරූපස්ස චිත්තුප්පාදස්ස උප්පාදනසමත්ථොව ධම්මො අනන්තරපච්චයො. තෙනෙවාහ – ‘‘අනන්තරපච්චයොති චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතු තංසම්පයුත්තකා ච ධම්මා මනොධාතුයා තංසම්පයුත්තකානඤ්ච ධම්මානං අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො’’තිආදි.

යො අනන්තරපච්චයො, ස්වෙව සමනන්තරපච්චයො. බ්‍යඤ්ජනමත්තමෙව හෙත්ථ නානං, උපචයසන්තතිආදීසු විය, අධිවචනනිරුත්තිදුකාදීසු විය ච, අත්ථතො පන නානං නත්ථි. යම්පි ''අද්ධානන්තරතාය අනන්තරපච්චයො, කාලානන්තරතාය සමනන්තරපච්චයො''ති ආචරියානං මතං , තං ''නිරොධා වුට්ඨහන්තස්ස නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනකුසලං ඵලසමාපත්තියා සමනන්තරපච්චයෙන පච්චයො''තිආදීහි විරුජ්ඣති. යම්පි තත්ථ වදන්ති – ''ධම්මානං සමුට්ඨාපනසමත්ථතා න පරිහායති, භාවනාබලෙන පන වාරිතත්තා ධම්මා සමනන්තරං නුප්පජ්ජන්තී''ති, තම්පි කාලානන්තරතාය අභාවමෙව සාධෙති. භාවනාබලෙන හි තත්ථ කාලානන්තරතා නත්ථීති, මයම්පි එතදෙව වදාම. යස්මා ච කාලානන්තරතා නත්ථි, තස්මා සමනන්තරපච්චයතා න යුජ්ජති. කාලානන්තරතාය හි තෙසං සමනන්තරපච්චයො හොතීති ලද්ධි. තස්මා අභිනිවෙසං අකත්වා බ්‍යඤ්ජනමත්තතොවෙත්ථ නානාකරණං පච්චෙතබ්බං, න අත්ථතො. කථං? නත්ථි එතෙසං අන්තරන්ති හි අනන්තරා. සණ්ඨානාභාවතො සුට්ඨු අනන්තරාති සමනන්තරා.

උප්පජ්ජමානො සහ උප්පජ්ජමානභාවෙන උපකාරකො ධම්මො **සහජාතපච්චයො,** පකාසස්ස පදීපො විය. සො අරූපක්ඛන්ධාදිවසෙන ඡබ්බිධො හොති. යථාහ – චත්තාරො ඛන්ධා අරූපිනො අඤ්ඤමඤ්ඤං සහජාතපච්චයෙන පච්චයො. චත්තාරො මහාභූතා අඤ්ඤමඤ්ඤං…පෙ…. ඔක්කන්තික්ඛණෙ නාමරූපං අඤ්ඤමඤ්ඤං…පෙ…. චිත්තචෙතසිකා ධම්මා චිත්තසමුට්ඨානානං රූපානං…පෙ…. මහාභූතා උපාදාරූපානං…පෙ…. රූපිනො ධම්මා අරූපීනං ධම්මානං කිඤ්චිකාලෙ සහජාතපච්චයෙන පච්චයො; කිඤ්චි කාලෙ න සහජාතපච්චයෙන පච්චයොති. ඉදං හදයවත්ථුමෙව සන්ධාය වුත්තං.

අඤ්ඤමඤ්ඤං උප්පාදනුපත්ථම්භනභාවෙන උපකාරකො ධම්මො **අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයො**. අඤ්ඤමඤ්ඤූපත්ථම්භකං තිදණ්ඩං විය. සො අරූපක්ඛන්ධාදිවසෙන තිවිධො හොති. යථාහ – චත්තාරො ඛන්ධා අරූපිනො අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයෙන පච්චයො. චත්තාරො මහාභූතා…පෙ…. ඔක්කන්තික්ඛණෙ නාමරූපං අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයෙන පච්චයොති.

අධිට්ඨානාකාරෙන නිස්සයාකාරෙන ච උපකාරකො ධම්මො **නිස්සයපච්චයො,** තරුචිත්තකම්මාදීනං පථවීපටාදයො විය. සො ''චත්තාරො ඛන්ධා අරූපිනො අඤ්ඤමඤ්ඤං නිස්සයපච්චයෙන පච්චයො''ති එවං සහජාතෙ වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බො. ඡට්ඨො පනෙත්ථ කොට්ඨාසො ''චක්ඛායතනං චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුයා, සොතඝානජිව්හාකායායතනං කායවිඤ්ඤාණධාතුයා තංසම්පයුත්තකානඤ්ච ධම්මානං නිස්සයපච්චයෙන පච්චයො. යං රූපං නිස්සාය මනොධාතු ච මනොවිඤ්ඤාණධාතු ච වත්තන්ති , තං රූපං මනොධාතුයා ච මනොවිඤ්ඤාණධාතුයා ච තංසම්පයුත්තකානඤ්ච ධම්මානං නිස්සයපච්චයෙන පච්චයො''ති එවං විභත්තො.

උපනිස්සයපච්චයොති ඉධ පන අයං තාව වචනත්ථො – තදධීනවුත්තිතාය අත්තනො ඵලෙන නිස්සිතො, න පටික්ඛිත්තොති නිස්සයො. යථා පන භුසො ආයාසො උපායාසො, එවං භුසො නිස්සයො උපනිස්සයො. බලවකාරණස්සෙතං අධිවචනං. තස්මා බලවකාරණභාවෙන උපකාරකො ධම්මො උපනිස්සයපච්චයොති වෙදිතබ්බො. සො ආරම්මණූපනිස්සයො, අනන්තරූපනිස්සයො පකතූපනිස්සයොති තිවිධො හොති. තත්ථ ''දානං දත්වා සීලං සමාදියිත්වා උපොසථකම්මං කත්වා තං ගරුං කත්වා පච්චවෙක්ඛති, පුබ්බෙ සුචිණ්ණානි ගරුං කත්වා පච්චවෙක්ඛති, ඣානා වුට්ඨහිත්වා ඣානං ගරුං කත්වා පච්චවෙක්ඛති, සෙක්ඛා ගොත්‍රභුං ගරුං කත්වා පච්චවෙක්ඛන්ති, වොදානං ගරුං කත්වා පච්චවෙක්ඛන්ති, සෙක්ඛා මග්ගා වුට්ඨහිත්වා මග්ගං ගරුං කත්වා පච්චවෙක්ඛන්තී''ති එවමාදිනා නයෙන **ආරම්මණූපනිස්සයො** තාව ආරම්මණාධිපතිනා සද්ධිං නානත්තං අකත්වා විභත්තො. තත්ථ යං ආරම්මණං ගරුං කත්වා චිත්තචෙතසිකා උප්පජ්ජන්ති, තං නියමතො තෙසං ආරම්මණෙසු බලවාරම්මණං හොති . ඉති ගරුකාතබ්බමත්තට්ඨෙන ආරම්මණාධිපති, බලවකාරණට්ඨෙන ආරම්මණූපනිස්සයොති එවමෙතෙසං නානත්තං වෙදිතබ්බං.

අනන්තරූපනිස්සයොපි ''පුරිමා පුරිමා කුසලා ඛන්ධා පච්ඡිමානං පච්ඡිමානං කුසලානං ඛන්ධානං උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො''තිආදිනා නයෙන අනන්තරපච්චයෙන සද්ධිං නානත්තං අකත්වාව විභත්තො. මාතිකානික්ඛෙපෙ පන නෙසං ''චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතු තංසම්පයුත්තකා ච ධම්මා මනොධාතුයා තංසම්පයුත්තකානඤ්ච ධම්මානං අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො''තිආදිනා නයෙන අනන්තරස්ස ච ''පුරිමා පුරිමා කුසලා ධම්මා පච්ඡිමානං පච්ඡිමානං කුසලානං ධම්මානං උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො''තිආදිනා නයෙන උපනිස්සයස්ස ච ආගතත්තා නික්ඛෙපවිසෙසො අත්ථි, සොපි අත්ථතො එකීභාවමෙව ගච්ඡති. එවං සන්තෙපි අත්තනො අත්තනො අනන්තරං අනුරූපස්ස චිත්තුප්පාදස්ස පවත්තනසමත්ථතාය අනන්තරතා පුරිමචිත්තස්ස ච පච්ඡිමචිත්තුප්පාදනෙ බලවතාය අනන්තරූපනිස්සයතා වෙදිතබ්බා. යථා හි හෙතුපච්චයාදීසු කඤ්චි ධම්මං විනාපි චිත්තං උප්පජ්ජති, න එවං අනන්තරචිත්තං, විනා චිත්තස්ස උප්පත්ති නාම අත්ථි, තස්මා බලවපච්චයො හොති. ඉති අත්තනො අත්තනො අනන්තරං අනුරූපචිත්තුප්පාදවසෙන අනන්තරපච්චයො, බලවකාරණවසෙන අනන්තරූපනිස්සයොති එවමෙතෙසං නානත්තං වෙදිතබ්බං.

පකතූපනිස්සයො පන පකතො උපනිස්සයො පකතූපනිස්සයො. පකතො නාම අත්තනො සන්තානෙ නිප්ඵාදිතො වා සද්ධාසීලාදි; උපසෙවිතො වා උතුභොජනාදි. පකතියායෙව වා උපනිස්සයො පකතූපනිස්සයො, ආරම්මණානන්තරෙහි අසම්මිස්සොති අත්ථො. තස්ස ''පකතූපනිස්සයො – සද්ධං උපනිස්සාය දානං දෙති, සීලං සමාදියති, උපොසථකම්මං කරොති, ඣානං උප්පාදෙති, විපස්සනං උප්පාදෙති, මග්ගං උප්පාදෙති, අභිඤ්ඤං උප්පාදෙති, සමාපත්තිං උප්පාදෙති, සීලං… සුතං… චාගං… පඤ්ඤං උපනිස්සාය දානං දෙති…පෙ…. සමාපත්තිං උප්පාදෙති. සද්ධා… සීලං… සුතං… චාගො… පඤ්ඤා සද්ධාය… සීලස්ස… සුතස්ස… චාගස්ස… පඤ්ඤාය උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො''තිආදිනා නයෙන අනෙකප්පකාරකො පභෙදො වෙදිතබ්බො. ඉති ඉමෙ සද්ධාදයො පකතා චෙව බලවකාරණට්ඨෙන උපනිස්සයා චාති පකතූපනිස්සයොති.

පඨමතරං උප්පජ්ජිත්වා වත්තමානභාවෙන උපකාරකො ධම්මො **පුරෙජාතපච්චයො.** සො පඤ්චද්වාරෙ වත්ථාරම්මණහදයවත්ථුවසෙන එකාදසවිධො හොති . යථාහ – චක්ඛායතනං චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුයා තංසම්පයුත්තකානඤ්ච ධම්මානං පුරෙජාතපච්චයෙන පච්චයො. සොත... ඝාන... ජිව්හා... කායායතනං, රූපායතනං, සද්ද... ගන්ධ... රස... ඵොට්ඨබ්බායතනං, කායවිඤ්ඤාණධාතුයා තංසම්පයුත්තකානඤ්ච ධම්මානං පුරෙජාතපච්චයෙන පච්චයො. රූපසද්දගන්ධරසඵොට්ඨබ්බායතනං මනොධාතුයා තංසම්පයුත්තකානඤ්ච ධම්මානං පුරෙජාතපච්චයෙන පච්චයො. යං රූපං නිස්සාය මනොධාතු ච මනොවිඤ්ඤාණධාතු ච වත්තන්ති, තං රූපං මනොධාතුයා තංසම්පයුත්තකානඤ්ච ධම්මානං පුරෙජාතපච්චයෙන පච්චයො, මනොවිඤ්ඤාණධාතුයා තංසම්පයුත්තකානඤ්ච ධම්මානං කිඤ්චි කාලෙ පුරෙජාතපච්චයෙන පච්චයො, කිඤ්චි කාලෙ න පුරෙජාතපච්චයෙන පච්චයොති.

පුරෙජාතානං රූපධම්මානං උපත්ථම්භකට්ඨෙන උපකාරකො අරූපධම්මො **පච්ඡාජාතපච්චයො,** ගිජ්ඣපොතකසරීරානං ආහාරාසාචෙතනා විය. තෙන වුත්තං – ‘‘පච්ඡාජාතා චිත්තචෙතසිකා ධම්මා පුරෙජාතස්ස ඉමස්ස කායස්ස පච්ඡාජාතපච්චයෙන පච්චයො’’ති.

ආසෙවනට්ඨෙන අනන්තරානං පගුණබලවභාවාය උපකාරකො ධම්මො **ආසෙවනපච්චයො,** ගන්ථාදීසු පුරිමාපුරිමාභියොගො විය. සො කුසලාකුසලකිරියජවනවසෙන තිවිධො හොති. යථාහ – පුරිමා පුරිමා කුසලා ධම්මා පච්ඡිමානං පච්ඡිමානං කුසලානං ධම්මානං ආසෙවනපච්චයෙන පච්චයො . පුරිමා පුරිමා අකුසලා...පෙ.... කිරියාබ්‍යාකතා ධම්මා පච්ඡිමානං පච්ඡිමානං කිරියාබ්‍යාකතානං ධම්මානං ආසෙවනපච්චයෙන පච්චයොති.

චිත්තපයොගසඞ්ඛාතෙන කිරියාභාවෙන උපකාරකො ධම්මො **කම්මපච්චයො.** සො නානාක්ඛණිකාය චෙව කුසලාකුසලචෙතනාය සහජාතාය ච සබ්බායපි චෙතනාය වසෙන දුවිධො හොති. යථාහ – කුසලාකුසලං කම්මං විපාකානං ඛන්ධානං කටත්තා ච රූපානං කම්මපච්චයෙන පච්චයො. චෙතනා සම්පයුත්තකානං ධම්මානං තං සමුට්ඨානානඤ්ච රූපානං කම්මපච්චයෙන පච්චයොති.

නිරුස්සාහසන්තභාවෙන නිරුස්සාහසන්තභාවාය උපකාරකො විපාකධම්මො **විපාකපච්චයො.** සො පවත්තෙ චිත්තසමුට්ඨානානං, පටිසන්ධියං කටත්තා ච රූපානං, සබ්බත්ථ ච සම්පයුත්තධම්මානං විපාකපච්චයො හොති. යථාහ – විපාකාබ්‍යාකතො එකො ඛන්ධො තිණ්ණං ඛන්ධානං, චිත්තසමුට්ඨානානඤ්ච රූපානං, විපාකපච්චයෙන පච්චයො...පෙ.... පටිසන්ධික්ඛණෙ විපාකාබ්‍යාකතො එකො ඛන්ධො...පෙ.... ද්වෙ ඛන්ධා ද්වින්නං ඛන්ධානං කටත්තා ච රූපානං විපාකපච්චයෙන පච්චයො. ඛන්ධා වත්ථුස්ස විපාකපච්චයෙන පච්චයොති.

රූපාරූපානං උපත්ථම්භකට්ඨෙන උපකාරකා චත්තාරො ආහාරා **ආහාරපච්චයො.** යථාහ – කබළීකාරො ආහාරො ඉමස්ස කායස්ස ආහාරපච්චයෙන පච්චයො. අරූපිනො ආහාරා සම්පයුත්තකානං ධම්මානං තංසමුට්ඨානානඤ්ච රූපානං ආහාරපච්චයෙන පච්චයොති. පඤ්හාවාරෙ පන ‘‘පටිසන්ධික්ඛණෙ විපාකාබ්‍යාකතා ආහාරා සම්පයුත්තකානං ඛන්ධානං කටත්තා ච රූපානං ආහාරපච්චයෙන පච්චයො’’තිපි වුත්තං.

අධිපතියට්ඨෙන උපකාරකා ඉත්ථින්ද්‍රියපුරිසින්ද්‍රියවජ්ජා වීසතින්ද්‍රියා **ඉන්ද්‍රියපච්චයො.** තත්ථ චක්ඛුන්ද්‍රියාදයො පඤ්ච අරූපධම්මානංයෙව, සෙසා රූපාරූපානං පච්චයා හොන්ති. යථාහ – චක්ඛුන්ද්‍රියං චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුයා, සොත... ඝාන... ජිව්හා... කායින්ද්‍රියං කායවිඤ්ඤාණධාතුයා තංසම්පයුත්තකානඤ්ච ධම්මානං ඉන්ද්‍රියපච්චයෙන පච්චයො. රූපජීවිතින්ද්‍රියං කටත්තාරූපානං ඉන්ද්‍රියපච්චයෙන පච්චයො. අරූපිනො ඉන්ද්‍රියා සම්පයුත්තකානං ධම්මානං තංසමුට්ඨානානඤ්ච රූපානං ඉන්ද්‍රියපච්චයෙන පච්චයොති. පඤ්හාවාරෙ පන ‘‘පටිසන්ධික්ඛණෙ විපාකාබ්‍යාකතා ඉන්ද්‍රියා සම්පයුත්තකානං ඛන්ධානං කටත්තා ච රූපානං ඉන්ද්‍රියපච්චයෙන පච්චයො’’තිපි වුත්තං.

උපනිජ්ඣායනට්ඨෙන උපකාරකානි ඨපෙත්වා ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණෙසු කායිකසුඛදුක්ඛවෙදනාද්වයං සබ්බානිපි කුසලාදිභෙදානි සත්ත ඣානඞ්ගානි **ඣානපච්චයො.** යථාහ – ඣානඞ්ගානි ඣානසම්පයුත්තකානං ධම්මානං තංසමුට්ඨානානඤ්ච රූපානං ඣානපච්චයෙන පච්චයොති. පඤ්හාවාරෙ පන පටිසන්ධික්ඛණෙ විපාකාබ්‍යාකතානි ඣානඞ්ගානි සම්පයුත්තකානං ඛන්ධානං කටත්තා ච රූපානං ඣානපච්චයෙන පච්චයො’’තිපි වුත්තං.

යතො තතො වා නිය්‍යානට්ඨෙන උපකාරකානි කුසලාදිභෙදානි ද්වාදස මග්ගඞ්ගානි **මග්ගපච්චයො.** යථාහ – ‘‘මග්ගඞ්ගානි මග්ගසම්පයුත්තකානං ධම්මානං තංසමුට්ඨානානඤ්ච රූපානං මග්ගපච්චයෙන පච්චයො’’ති. පඤ්හාවාරෙ පන ‘‘පටිසන්ධික්ඛණෙ විපාකාබ්‍යාකතානි මග්ගඞ්ගානි සම්පයුත්තකානං ඛන්ධානං කටත්තා ච රූපානං මග්ගපච්චයෙන පච්චයො’’ති වුත්තං. න එතෙ පන ද්වෙපි ඣානමග්ගපච්චයා යථාසඞ්ඛ්‍යං ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණාහෙතුකචිත්තෙසු ලබ්භන්තීති වෙදිතබ්බා.

එකවත්ථුකඑකාරම්මණඑකුප්පාදෙකනිරොධසඞ්ඛාතෙන සම්පයුත්තභාවෙන උපකාරකා අරූපධම්මා **සම්පයුත්තපච්චයො.** යථාහ – ‘‘චත්තාරො ඛන්ධා අරූපිනො අඤ්ඤමඤ්ඤං සම්පයුත්තපච්චයෙන පච්චයො’’ති.

එකවත්ථුකාදිභාවානුපගමෙන උපකාරකා රූපිනො ධම්මා අරූපීනං, අරූපිනො ධම්මා රූපීනං **විප්පයුත්තපච්චයෙන** පච්චයො. සො සහජාතපච්ඡාජාතපුරෙජාතවසෙන තිවිධො හොති. වුත්තඤ්හෙතං – සහජාතා කුසලා ඛන්ධා චිත්තසමුට්ඨානානං රූපානං විප්පයුත්තපච්චයෙන පච්චයො. පච්ඡාජාතා කුසලා ඛන්ධා පුරෙජාතස්ස ඉමස්ස කායස්ස විප්පයුත්තපච්චයෙන පච්චයොති. අබ්‍යාකතපදස්ස පන සහජාතවිභඞ්ගෙ ‘‘පටිසන්ධික්ඛණෙ විපාකාබ්‍යාකතා ඛන්ධා

කටත්තාරූපානං විප්පයුත්තපච්චයෙන පච්චයො. ඛන්ධා වත්ථුස්ස, වත්ථු ඛන්ධානං විප්පයුත්තපච්චයෙන පච්චයො''ති වුත්තං. පුරෙජාතං පන චක්ඛුන්ද්‍රියාදිවත්ථුවසෙනෙව වෙදිතබ්බං. යථාහ – පුරෙජාතං චක්ඛායතනං චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස… පෙ…. කායායතනං කායවිඤ්ඤාණස්ස විප්පයුත්තපච්චයෙන පච්චයො. වත්ථු විපාකාබ්‍යාකතානං කිරියාබ්‍යාකතානං ඛන්ධානං වත්ථු කුසලානං ඛන්ධානං, වත්ථු අකුසලානං ඛන්ධානං විප්පයුත්තපච්චයෙන පච්චයොති.

පච්චුප්පන්නලක්ඛණෙන අත්ථිභාවෙන තාදිසස්සෙව ධම්මස්ස උපත්ථම්භකට්ඨෙන උපකාරකො ධම්මො **අත්ථිපච්චයො** . තස්ස අරූපක්ඛන්ධමහාභූතනාමරූපචිත්තචෙතසිකමහාභූතායතනවත්ථුවසෙන සත්තධා මාතිකා නික්ඛිත්තා. යථාහ – චත්තාරො ඛන්ධා අරූපිනො අඤ්ඤමඤ්ඤං අත්ථිපච්චයෙන පච්චයො; චත්තාරො මහාභූතා අඤ්ඤමඤ්ඤං, ඔක්කන්තික්ඛණෙ නාමරූපං අඤ්ඤමඤ්ඤං, චිත්තචෙතසිකා ධම්මා චිත්තසමුට්ඨානානං රූපානං මහාභූතා උපාදාරූපානං, චක්ඛායතනං චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුයා…පෙ…. කායායතනං…පෙ…. රූපායතනං…පෙ…. ඵොට්ඨබ්බායතනං කායවිඤ්ඤාණධාතුයා තංසම්පයුත්තකානඤ්ච ධම්මානං අත්ථිපච්චයෙන පච්චයො. රූපායතනං…පෙ.… ඵොට්ඨබ්බායතනං මනොධාතුයා තංසම්පයුත්තකානඤ්ච ධම්මානං අත්ථිපච්චයෙන පච්චයො. යං රූපං නිස්සාය මනොධාතු ච මනොවිඤ්ඤාණධාතු ච වත්තන්ති, තං රූපං මනොධාතුයා ච මනොවිඤ්ඤාණධාතුයා ච තංසම්පයුත්තකානඤ්ච ධම්මානං අත්ථිපච්චයෙන පච්චයොති. පඤ්හාවාරෙ පන සහජාතං, පුරෙජාතං, පච්ඡාජාතං, ආහාරං, ඉන්ද්‍රියන්තිපි නික්ඛිපිත්වා සහජාතෙ තාව ''එකො ඛන්ධො තිණ්ණං ඛන්ධානං චිත්තසමුට්ඨානානඤ්ච රූපානං අත්ථිපච්චයෙන පච්චයො''තිආදිනා නයෙන නිද්දෙසො කතො. පුරෙජාතෙ පුරෙජාතානං චක්ඛාදීනං වසෙන නිද්දෙසො කතො. පච්ඡාජාතෙ පුරෙජාතස්ස ඉමස්ස කායස්ස පච්ඡාජාතානං චිත්තචෙතසිකානං පච්චයවසෙන නිද්දෙසො කතො. ආහාරින්ද්‍රියෙසු පන ''කබළීකාරො ආහාරො ඉමස්ස කායස්ස අත්ථිපච්චයෙන පච්චයො. රූපජීවිතින්ද්‍රියං කටත්තාරූපානං අත්ථිපච්චයෙන පච්චයො''ති එවං නිද්දෙසො කතොති.

අත්තනො අනන්තරං උප්පජ්ජමානානං අරූපධම්මානං පවත්තිඔකාසස්ස දානෙන උපකාරකා සමනන්තරනිරුද්ධා අරූපධම්මා **නත්ථිපච්චයො**. යථාහ – සමනන්තරනිරුද්ධා චිත්තචෙතසිකා ධම්මා පටුප්පන්නානං චිත්තචෙතසිකානං ධම්මානං නත්ථිපච්චයෙන පච්චයොති.

තෙ එව විගතභාවෙන උපකාරකත්තා **විගතපච්චයො**. යථාහ – සමනන්තරවිගතා චිත්තචෙතසිකා ධම්මා පටුප්පන්නානං චිත්තචෙතසිකානං ධම්මානං විගතපච්චයෙන පච්චයොති.

අත්ථිපච්චයධම්මා එව අවිගතභාවෙන උපකාරකත්තා **අවිගතපච්චයො**ති වෙදිතබ්බා. දෙසනාවිලාසෙන පන තථා විනෙතබ්බවෙනෙය්‍යවසෙන වා අයං දුකො වුත්තො; සහෙතුකදුකං වත්වාපි හෙතුසම්පයුත්තදුකො විය.ති.

ඉමෙසු පන චතුවීසතියා පච්චයෙසු අසම්මොහත්ථං –

ධම්මතො කාලතො චෙව, නානප්පකාරභෙදතො;
පච්චයුප්පන්නතො චෙව, විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

තත්ථ **ධම්මතොති** – ඉමෙසු හි පච්චයෙසු හෙතුපච්චයො තාව නාමරූපධම්මෙසු නාමධම්මෙකදෙසො. ආරම්මණපච්චයො සද්ධිං පඤ්ඤත්තියා ච අභාවෙන සබ්බෙපි නාමරූපධම්මා. අධිපතිපච්චයෙ සහජාතාධිපති නාමධම්මෙකදෙසො, තථා කම්මඣානමග්ගපච්චයා. ආරම්මණාධිපති සබ්බෙපි ගරුකාතබ්බා ආරම්මණධම්මා. අනන්තරසමනන්තරපච්ඡාජාතආසෙවනවිපාකසම්පයුත්තනත්ථිවිගතපච්චයා නාමධම්මාව. නිබ්බානස්ස අසඞ්ගහිතත්තා නාමධම්මෙකදෙසොතිපි වත්තුං වට්ටති. පුරෙජාතපච්චයො රූපෙකදෙසො. සෙසා යථාලාභවසෙන නාමරූපධම්මාති එවං තාවෙත්ථ ධම්මතො විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

කාලතොති –

පච්චුප්පන්නාව හොන්තෙත්ථ, පච්චයා දස පඤ්ච ච;
අතීතා එව පඤ්චෙකො, තෙ කාලෙ ද්වෙපි නිස්සිතො;
තයො තිකාලිකා චෙව, විමුත්තා වාපි කාලතොති.

එතෙසු හි හෙතුපච්චයො සහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයපුරෙජාතපච්ඡාජාතවිපාකආහාරඉන්ද්‍රියඣානමග්ගසම්පයුත්තවිප්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතපච්චයොති ඉමෙ පන්නරස පච්චයා පච්චුප්පන්නධම්මාව හොන්ති. අනන්තරපච්චයො සමනන්තරආසෙවනනත්ථිවිගතපච්චයොති ඉමෙ පඤ්ච අතීතායෙව හොන්ති. එකො පන කම්මපච්චයො, සො පච්චුප්පන්නාතීතෙ ද්වෙපි කාලෙ නිස්සිතො හොති. සෙසා ආරම්මණපච්චයො අධිපතිපච්චයො උපනිස්සයපච්චයොති ඉමෙ තයො පච්චයා තෙකාලිකාපි හොන්ති, පඤ්ඤත්තියා සද්ධිං නිබ්බානස්ස සඞ්ගහිතත්තා කාලවිමුත්තාපීති. එවමෙත්ථ කාලතොපි විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

නානප්පකාරභෙදතො පච්චයුප්පන්නතොති ඉමෙසං පන ද්වින්නං පදානං අත්ථො නිද්දෙසවාරෙ ආවිභවිස්සතීති.

පච්චයුද්දෙසවණ්ණනා.

පච්චයනිද්දෙසො

1. හෙතුපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

1. ඉදානි සබ්බෙපි තෙ පච්චයෙ උද්දිට්ඨපටිපාටියා නිද්දිසිත්වා දස්සෙතුං **හෙතුපච්චයොති හෙතූ හෙතුසම්පයුත්තකානං ධම්මානං තංසමුට්ඨානානඤ්ච රූපානං හෙතුපච්චයෙන පච්චයො**තිආදිමාහ. තත්ථ **හෙතුපච්චයො**ති චතුවීසතියා පච්චයෙසු නික්ඛිත්තපටිපාටියා සබ්බපඨමං භාජෙතබ්බස්ස පදුද්ධාරො. සෙසපච්චයෙසුපි ඉමිනාව නයෙන පඨමං භාජෙතබ්බපදං උද්ධරිත්වා විස්සජ්ජනං කතන්ති වෙදිතබ්බං. අයං පනෙත්ථ සම්බන්ධො – යො පච්චයුද්දෙසෙ හෙතුපච්චයොති උද්දිට්ඨො, සො නිද්දෙසතො ''හෙතූ හෙතුසම්පයුත්තකානං ධම්මානං තංසමුට්ඨානානඤ්ච රූපානං හෙතුපච්චයෙන පච්චයො''ති එවං වෙදිතබ්බො . ඉමිනා උපායෙන සබ්බපච්චයෙසු භාජෙතබ්බස්ස පදස්ස විස්සජ්ජනෙන සද්ධිං සම්බන්ධො වෙදිතබ්බො.

ඉදානි **හෙතූ හෙතුසම්පයුත්තකානන්ති** එත්ථ ''හෙතුසම්පයුත්තකාන''න්ති අවත්වා ''හෙතූ හෙතුසම්පයුත්තකාන''න්ති කස්මා වුත්තන්ති? පච්චයස්ස චෙව පච්චයුප්පන්නානඤ්ච වවත්ථාපනතො. හෙතුසම්පයුත්තකානන්ති හි වුත්තෙ හෙතුනා සම්පයුත්තකානං හෙතුපච්චයෙන පච්චයොති අත්ථො භවෙය්‍ය. එවං සන්තෙ අසුකො නාම ධම්මො හෙතුපච්චයෙන පච්චයොති පච්චයවවත්ථානං න පඤ්ඤායෙය්‍ය. අථාපි හෙතුනා සම්පයුත්තකානං හෙතුසම්පයුත්තකානන්ති අත්ථං අග්ගහෙත්වාව යෙසං කෙසඤ්චි සම්පයුත්තකානං හෙතු හෙතුපච්චයෙන පච්චයොති අත්ථො භවෙය්‍ය, එවං සන්තෙ හෙතුනා විප්පයුත්තා චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදයොපි සම්පයුත්තකායෙව, හෙතුනා සම්පයුත්තා කුසලාදයොපි. තත්ථ අයං හෙතු අසුකස්ස නාම සම්පයුත්තකධම්මස්ස පච්චයොති පච්චයුප්පන්නවවත්ථානං න පඤ්ඤායෙය්‍ය. තස්මා පච්චයඤ්චෙව පච්චයුප්පන්නඤ්ච වවත්ථාපෙන්තො ''හෙතූ හෙතුසම්පයුත්තකාන''න්ති ආහ. තස්සත්ථො – හෙතුසම්පයුත්තකානං කුසලාදිධම්මානං යො හෙතු සම්පයුත්තකො, සො හෙතුපච්චයෙන පච්චයොති. තත්‍රාපි ''පච්චයො''ති අවත්වා ''හෙතුපච්චයෙනා''ති වචනං හෙතුනො අඤ්ඤථා පච්චයභාවපටිසෙධනත්ථං. අයඤ්හි හෙතු හෙතුපච්චයෙනාපි පච්චයො හොති, සහජාතාදිපච්චයෙනාපි. තත්‍රාස්ස ය්වායං සහජාතාදිපච්චයවසෙන අඤ්ඤථාපි පච්චයභාවො, තස්ස පටිසෙධනත්ථං හෙතුපච්චයෙනාති වුත්තං. එවං සන්තෙපි ''තංසම්පයුත්තකාන''න්ති අවත්වා කස්මා ''හෙතුසම්පයුත්තකාන''න්ති වුත්තන්ති? නිද්දිසිතබ්බස්ස අපාකටත්තා. තංසම්පයුත්තකානන්ති හි වුත්තෙ යෙන තෙ තංසම්පයුත්තකා නාම හොන්ති , අයං නාම සොති නිද්දිසිතබ්බො අපාකටො. තස්ස අපාකටත්තා යෙන සම්පයුත්තා තෙ තංසම්පයුත්තකාති වුච්චන්ති, තං සරූපතොව දස්සෙතුං ''හෙතුසම්පයුත්තකාන''න්ති වුත්තං.

තංසමුට්ඨානානන්ති එත්ථ පන නිද්දිසිතබ්බස්ස පාකටත්තා තං-ගහණං කතං. අයඤ්හෙත්ථ අත්ථො – තෙ හෙතූ චෙව හෙතුසම්පයුත්තකා ච ධම්මා සමුට්ඨානං එතෙසන්ති තංසමුට්ඨානානි. තෙසං තංසමුට්ඨානානං, හෙතුතො චෙව හෙතුසම්පයුත්තධම්මෙහි ච නිබ්බත්තානන්ති අත්ථො. ඉමිනා චිත්තසමුට්ඨානරූපං ගණ්හාති . කිං පන තං චිත්තතො අඤ්ඤෙනපි සමුට්ඨාතීති? ආම, සමුට්ඨාති. සබ්බෙපි හි චිත්තචෙතසිකා එකතො හුත්වා රූපං සමුට්ඨාපෙන්ති. ලොකියධම්මදෙසනායං පන චිත්තස්ස අධිකභාවතො තථාවිධං රූපං චිත්තසමුට්ඨානන්ති වුච්චති. තෙනෙවාහ චිත්තචෙතසිකා ධම්මා චිත්තසමුට්ඨානානං රූපානං සහජාතපච්චයෙන පච්චයොති.

යදි එවං ඉධාපි ''තංසමුට්ඨානාන''න්ති අවත්වා චිත්තසමුට්ඨානානන්ති කස්මා න වුත්තන්ති? අචිත්තසමුට්ඨානානම්පි සඞ්ගණ්හනතො. පඤ්හාවාරස්මිඤ්හි ''පටිසන්ධික්ඛණෙ විපාකාබ්‍යාකතා හෙතූ සම්පයුත්තකානං ඛන්ධානං කටත්තා ච රූපානං හෙතුපච්චයෙන පච්චයොති ආගතං''. තස්ස සඞ්ගණ්හනත්ථං ඉධ චිත්තසමුට්ඨානානන්ති අවත්වා තංසමුට්ඨානානන්ති වුත්තං. තස්සත්ථො – චිත්තජරූපං අජනයමානාපි තෙ හෙතූ හෙතුසම්පයුත්තකා ධම්මා සහජාතාදිපච්චයවසෙන සමුට්ඨානං එතෙසන්ති තංසමුට්ඨානානි. තෙසං තංසමුට්ඨානානං පවත්තෙ චිත්තජානං පටිසන්ධියඤ්ච කටත්තාරූපානම්පි හෙතූ හෙතුපච්චයෙන පච්චයොති. ඉමිනා උපායෙන අඤ්ඤෙසුපි තංසමුට්ඨානානන්ති ආගතට්ඨානෙසු අත්ථො වෙදිතබ්බො.

කස්මා පනායං හෙතු පටිසන්ධියමෙව කටත්තාරූපානං හෙතුපච්චයො හොති, න පවත්තෙති? පටිසන්ධියං කම්මජරූපානං චිත්තපටිබද්ධවුත්තිතාය. පටිසන්ධියඤ්හි කම්මජරූපානං චිත්තපටිබද්ධා පවත්ති, චිත්තවසෙන උප්පජ්ජන්ති චෙව තිට්ඨන්ති ච. තස්මිඤ්හි ඛණෙ චිත්තං චිත්තජරූපං ජනෙතුං න සක්කොති, තානිපි විනා චිත්තෙන උප්පජ්ජිතුං වා ඨාතුං වා න සක්කොන්ති. තෙනෙවාහ – ''විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූපං, තස්මිං පතිට්ඨිතෙ විඤ්ඤාණෙ නාමරූපස්ස අවක්කන්ති හොතී''ති (සං. නි. 2.39). පවත්තියං පන තෙසං චිත්තෙ විජ්ජමානෙපි කම්මපටිබද්ධාව පවත්ති, න චිත්තපටිබද්ධා. අවිජ්ජමානෙ චාපි චිත්තෙ නිරොධසමාපන්නානං උප්පජ්ජන්තියෙව.

කස්මා පන පටිසන්ධික්ඛණෙ චිත්තං චිත්තජරූපං ජනෙතුං න සක්කොතීති? කම්මවෙගක්ඛිත්තතාය චෙව අප්පතිට්ඨිතවත්ථුතාය ච දුබ්බලත්තා. තඤ්හි තදා කම්මවෙගක්ඛිත්තං අපුරෙජාතවත්ථුකත්තා ච අප්පතිට්ඨිතවත්ථුකන්ති දුබ්බලං හොති. තස්මා පපාතෙ පතිතමත්තො පුරිසො කිඤ්චි සිප්පං කාතුං විය රූපං ජනෙතුං න සක්කොති; කම්මජරූපමෙව පනස්ස චිත්තසමුට්ඨානරූපට්ඨානෙ තිට්ඨති. තඤ්ච කම්මජරූපස්සෙව බීජට්ඨානෙ තිට්ඨති. කම්මං පනස්ස ඛෙත්තසදිසං, කිලෙසා ආපසදිසා. තස්මා සන්තෙපි ඛෙත්තෙ ආපෙ ච පඨමුප්පත්තියං

බීජානුභාවෙන රුක්ඛුප්පත්ති විය පටිසන්ධික්ඛණෙ චිත්තානුභාවෙන රූපකායස්ස උප්පත්ති. බීජෙ පන විගතෙපි පථවීආපානුභාවෙන රුක්ඛස්ස උපරූපරි පවත්ති විය; විනා චිත්තෙන කම්මතොව කටත්තාරූපානං පවත්ති හොතීති වෙදිතබ්බා. වුත්තම්පි චෙතං – ‘‘කම්මං ඛෙත්තං විඤ්ඤාණං බීජං තණ්හා ස්නෙහො’’ති (අ. නි. 3.77).

අයඤ්ච පනත්ථො ඔකාසවසෙනෙව ගහෙතබ්බො. තයො හි ඔකාසා – නාමොකාසො, රූපොකාසො, නාමරූපොකාසොති. තත්ථ අරූපභවො නාමොකාසො නාම. තත්‍ර හි හදයවත්ථුමත්තම්පි රූපපච්චයං විනා අරූපධම්මාව උප්පජ්ජන්ති. අසඤ්ඤභවො රූපොකාසො නාම. තත්‍ර හි පටිසන්ධිචිත්තමත්තම්පි අරූපපච්චයං විනා රූපධම්මාව උප්පජ්ජන්ති. පඤ්චවොකාරභවො නාමරූපොකාසො නාම. තත්‍ර හි වත්ථුරූපමත්තම්පි විනා පටිසන්ධියං අරූපධම්මා, පටිසන්ධිචිත්තඤ්ච විනා කම්මජාපි රූපධම්මා නුප්පජ්ජන්ති. යුගනද්ධාව රූපාරූපානං උප්පත්ති. යථා හි සස්සාමිකෙ සරාජකෙ ගෙහෙ සද්වාරපාලකෙ රාජාණත්තිං විනා පඨමප්පවෙසො නාම නත්ථි, අපරභාගෙ පන විනාපි ආණත්තිං පුරිමාණත්තිආනුභාවෙනෙව හොති, එවමෙව පඤ්චවොකාරෙ පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණරාජස්ස සහජාතාදිපච්චයතං විනා රූපස්ස පටිසන්ධිවසෙන පඨමුප්පත්ති නාම නත්ථි. අපරභාගෙ පන විනාපි පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණස්ස සහජාතාදිපච්චයානුභාවං පුරිමානුභාවවසෙන ලද්ධප්පවෙසස්ස කම්මතො පවත්ති හොති. අසඤ්ඤභවො පන යස්මා අරූපොකාසො න හොති, තස්මා තත්ථ විනාව අරූපපච්චයා අසඤ්ඤොකාසත්තා රූපං පවත්තති, අස්සාමිකෙ සුඤ්ඤගෙහෙ අත්තනො ගෙහෙ ච පුරිසස්ස පවෙසො විය. අරූපභවොපි යස්මා රූපොකාසො න හොති, තස්මා තත්ථ විනාව රූපපච්චයා අඤ්ඤොකාසත්තා අරූපධම්මා පවත්තන්ති. පඤ්චවොකාරභවො පන රූපාරූපොකාසොති නත්ථෙත්ථ අරූපපච්චයං විනා පටිසන්ධික්ඛණෙ රූපානං උප්පත්තීති. ඉති අයං හෙතු පටිසන්ධියමෙව කටත්තාරූපානං පච්චයො හොති, න පවත්තෙති.

නනු ‘‘හෙතූ සහජාතානං හෙතුපච්චයෙන පච්චයොති වුත්තෙ සබ්බොපි අයමත්ථො ගහිතො හොති, අථ කස්මා ‘‘හෙතුසම්පයුත්තකානං ධම්මානං තංසමුට්ඨානානඤ්ච රූපාන’’න්ති ඉදං ගහිතන්ති? පවත්තියං කටත්තාරූපාදීනං පච්චයභාවපටිබාහනතො. එවඤ්හි සති යානි පවත්තියං හෙතුනා සහ එකක්ඛණෙ කටත්තාරූපානි චෙව උතුආහාරසමුට්ඨානානි ච ජායන්ති, තෙසම්පි හෙතූ හෙතුපච්චයොති ආපජ්ජෙය්‍ය, න ච සො තෙසං පච්චයො. තස්මා තෙසං පච්චයභාවස්ස පටිබාහනත්ථමෙතං ගහිතන්ති වෙදිතබ්බං.

ඉදානි ‘‘නානප්පකාරභෙදතො පච්චයුප්පන්නතො’’ති ඉමෙසං පදානං වසෙනෙත්ථ විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො. තෙසු **නානප්පකාරභෙදතොති** අයඤ්හි හෙතු නාම ජාතිතො කුසලාකුසලවිපාකකිරියභෙදතො චතුබ්බිධො. තත්ථ කුසලහෙතු භූමන්තරතො කාමාවචරාදිභෙදෙන චතුබ්බිධො, අකුසලහෙතු කාමාවචරොව විපාකහෙතු කාමාවචරාදිභෙදෙන චතුබ්බිධො, කිරියහෙතු කාමාවචරො රූපාවචරො අරූපාවචරොති තිවිධො. තත්ථ කාමාවචරකුසලහෙතු නාමතො අලොභාදිවසෙන තිවිධො. රූපාවචරාදිකුසලහෙතූසුපි එසෙව නයො. අකුසලහෙතු ලොභාදිවසෙන තිවිධො. විපාකකිරියහෙතූ පන අලොභාදිවසෙන තයො තයො හොන්ති. තංතංචිත්තසම්පයොගවසෙන පන තෙසං තෙසං හෙතූනං නානප්පකාරභෙදොයෙවාති එවං තාවෙත්ථ නානප්පකාරභෙදතො විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

පච්චයුප්පන්නතොති ඉමිනා පච්චයෙන ඉමෙ ධම්මා උප්පජ්ජන්ති, ඉමෙසං නාම ධම්මානං අයං පච්චයොති එවම්පි විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයොති අත්ථො. තත්ථ ඉමස්මිං තාව හෙතුපච්චයෙ කාමාවචරකුසලහෙතු කාමභවරූපභවෙසු අත්තනා සම්පයුත්තධම්මානඤ්චෙව චිත්තසමුට්ඨානරූපානඤ්ච හෙතුපච්චයො හොති, අරූපභවෙ සම්පයුත්තධම්මානංයෙව. රූපාවචරකුසලහෙතු කාමභවරූපභවෙසුයෙව සම්පයුත්තධම්මානඤ්චෙව චිත්තසමුට්ඨානරූපානඤ්ච හෙතුපච්චයො. අරූපාවචරකුසලහෙතු කාමාවචරකුසලහෙතුසදිසොව. තථා අපරියාපන්නකුසලහෙතු, තථා අකුසලහෙතු. කාමාවචරවිපාකහෙතු පන කාමභවස්මිංයෙව අත්තනා සම්පයුත්තධම්මානං, පටිසන්ධියං කටත්තාරූපානං, පවත්තෙ චිත්තසමුට්ඨානරූපානඤ්ච හෙතුපච්චයො. රූපාවචරවිපාකහෙතු රූපභවෙ වුත්තප්පකාරානඤ්ඤෙව හෙතුපච්චයො. අරූපාවචරවිපාකහෙතු අරූපභවෙ සම්පයුත්තකානඤ්ඤෙව හෙතුපච්චයො. අපරියාපන්නවිපාකහෙතු කාමභවරූපභවෙසු සම්පයුත්තකානඤ්චෙව චිත්තසමුට්ඨානරූපානඤ්ච අරූපභවෙ අරූපධම්මානඤ්ඤෙව හෙතුපච්චයො. කිරියහෙතූසු පන තෙභූමකෙසුපි කුසලහෙතුසදිසොව පච්චයොති. එවමෙත්ථ පච්චයුප්පන්නතොපි විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයොති.

හෙතුපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා.

2. ආරම්මණපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

2. ආරම්මණපච්චයනිද්දෙසෙ **රූපායතනන්ති** රූපසඞ්ඛාතං ආයතනං. සෙසෙසුපි එසෙව නයො. **චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුයාති** චක්ඛුවිඤ්ඤාණසඞ්ඛාතාය ධාතුයා. සෙසපදෙසුපි එසෙව නයො. **තංසම්පයුත්තකානන්ති** තාය චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුයා සම්පයුත්තකානං තිණ්ණං ඛන්ධානං, සබ්බෙසම්පි චක්ඛුපසාදවත්ථුකානං චතුන්නං ඛන්ධානං රූපායතනං ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයොති අත්ථො. ඉතො පරෙසුපි එසෙව නයො. **මනොධාතුයාති** සසම්පයුත්තධම්මාය තිවිධායපි මනොධාතුයා රූපායතනාදීනි පඤ්ච ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො, නො ච ඛො එකක්ඛණෙ. **සබ්බෙ ධම්මාති** එතානි ච රූපායතනාදීනි පඤ්ච අවසෙසා ච සබ්බෙපි ඤෙය්‍යධම්මා ඉමා ඡ ධාතුයො ඨපෙත්වා සෙසාය සසම්පයුත්තධම්මාය මනොවිඤ්ඤාණධාතුයා ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයොති අත්ථො. **යං යං**

ධම්මං ආරබ්භාති ඉමිනා යෙ එතෙ එතාසං සත්තන්නං විඤ්ඤාණධාතූනං ආරම්මණධම්මා වුත්තා, තෙ තාසං ධාතූනං ආරම්මණං කත්වා උප්පජ්ජනක්ඛණෙයෙව ආරම්මණපච්චයො හොන්තීති දීපෙති. එවං හොන්තාපි ච න එකතො හොන්ති, යං යං ආරබ්භ යෙ යෙ උප්පජ්ජන්ති, තෙසං තෙසං තෙ තෙ විසුං විසුං ආරම්මණපච්චයො හොන්තීතිපි දීපෙති. **උප්පජ්ජන්තීති** ඉදං යථා නජ්ජො සන්දන්ති, පබ්බතා තිට්ඨන්තීති සබ්බකාලසඞ්ගහවසෙන, එවං වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. තෙන යෙපි ආරබ්භ යෙ උප්පජ්ජිංසු, යෙපි උප්පජ්ජිස්සන්ති, තෙ සබ්බෙ ආරම්මණපච්චයෙනෙව උප්පජ්ජිංසු ච උප්පජ්ජිස්සන්ති චාති සිද්ධං හොති. **චිත්තචෙතසිකා ධම්මාති** ඉදං ''යෙ යෙ ධම්මා''ති වුත්තානං සරූපතො නිදස්සනං. **තෙ තෙ ධම්මාති** තෙ තෙ ආරම්මණධම්මා. **තෙසං තෙසන්ති** තෙසං තෙසං චිත්තචෙතසිකධම්මානං. අයං තාවෙත්ථ පාළිවණ්ණනා.

ඉදං පන ආරම්මණං නාම රූපාරම්මණං සද්දගන්ධරසඵොට්ඨබ්බධම්මාරම්මණන්ති කොට්ඨාසතො ඡබ්බිධං හොති. තත්ථ ඨපෙත්වා පඤ්ඤත්තිං අවසෙසං භූමිතො කාමාවචරං…පෙ.… අපරියාපන්නන්ති චතුබ්බිධං හොති. තත්ථ කාමාවචරං කුසලාකුසලවිපාකකිරියරූපභෙදතො පඤ්චවිධං; රූපාවචරං කුසලවිපාකකිරියතො තිවිධං, තථා අරූපාවචරං, අපරියාපන්නං කුසලවිපාකනිබ්බානවසෙන තිවිධං හොති. සබ්බමෙව වා එතං කුසලාකුසලවිපාකකිරියරූපනිබ්බානපඤ්ඤත්තිභෙදතො සත්තවිධං හොති. තත්ථ කුසලං භූමිභෙදතො චතුබ්බිධං හොති, අකුසලං කාමාවචරමෙව, විපාකං චතුභූමකං, කිරියං තිභූමකං, රූපං එකභූමකං කාමාවචරමෙව, නිබ්බානම්පි එකභූමකං අපරියාපන්නමෙව, පඤ්ඤත්ති භූමිවිනිමුත්තාති එවමෙත්ථ නානප්පකාරභෙදතො විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

එවං භින්නෙ පනෙතස්මිං ආරම්මණෙ කාමාවචරකුසලාරම්මණං කාමාවචරකුසලස්ස, රූපාවචරකුසලස්ස, අකුසලස්ස, කාමාවචරවිපාකස්ස, කාමාවචරකිරියස්ස, රූපාවචරකිරියස්ස චාති ඉමෙසං ඡන්නං රාසීනං ආරම්මණපච්චයො හොති. රූපාවචරකුසලාරම්මණං තෙසු ඡසු රාසීසු කාමාවචරවිපාකවජ්ජානං පඤ්චන්නං රාසීනං ආරම්මණපච්චයො හොති. අරූපාවචරකුසලාරම්මණං කාමාවචරකුසලස්ස, රූපාවචරකුසලස්ස, අරූපාවචරකුසලස්ස, අකුසලස්ස, අරූපාවචරවිපාකස්ස, කාමාවචරකිරියස්ස, රූපාවචරකිරියස්ස, අරූපාවචරකිරියස්ස චාති ඉමෙසං අට්ඨන්නං රාසීනං ආරම්මණපච්චයො හොති. අපරියාපන්නකුසලාරම්මණං කාමාවචරරූපාවචරතො කුසලකිරියානමෙව ආරම්මණපච්චයො හොති. අකුසලාරම්මණං කාමාවචරරූපාවචරකුසලස්ස, අකුසලස්ස, කාමාවචරවිපාකස්ස, කාමාවචරරූපාවචරකිරියස්ස චාති ඉමෙසං ඡන්නං රාසීනං ආරම්මණපච්චයො හොති.

කාමාවචරවිපාකාරම්මණං කාමාවචරරූපාවචරකුසලස්ස, අකුසලස්ස, කාමාවචරවිපාකස්ස, කාමාවචරරූපාවචරකිරියස්ස චාති ඉමෙසං ඡන්නං රාසීනං ආරම්මණපච්චයො හොති. රූපාවචරවිපාකාරම්මණං කාමාවචරරූපාවචරකුසලස්ස, අකුසලස්ස, කාමාවචරරූපාවචරකිරියස්ස චාති ඉමෙසං පඤ්චන්නං රාසීනං ආරම්මණපච්චයො හොති. අරූපාවචරවිපාකාරම්මණම්පි ඉමෙසංයෙව පඤ්චන්නං රාසීනං ආරම්මණපච්චයො හොති. අපරියාපන්නවිපාකාරම්මණං කාමාවචරරූපාවචරකුසලකිරියානඤ්ඤෙව ආරම්මණපච්චයො හොති.

කාමාවචරකිරියාරම්මණං කාමාවචරරූපාවචරකුසලස්ස, අකුසලස්ස, කාමාවචරවිපාකස්ස, කාමාවචරරූපාවචරකිරියස්ස චාති ඉමෙසං ඡන්නං රාසීනං ආරම්මණපච්චයො හොති. රූපාවචරකිරියාරම්මණං ඉමෙසු ඡසු රාසීසු කාමාවචරවිපාකවජ්ජානං පඤ්චන්නං රාසීනං ආරම්මණපච්චයො හොති. අරූපාවචරකිරියාරම්මණං තෙසං පඤ්චන්නං අරූපාවචරකිරියස්ස චාති ඉමෙසං ඡන්නං රාසීනං ආරම්මණපච්චයො හොති. චතුසමුට්ඨානං රූපක්ඛන්ධසඞ්ඛාතං රූපාරම්මණං කාමාවචරරූපාවචරකුසලස්ස අකුසලස්ස කාමාවචරවිපාකස්ස කාමාවචරරූපාවචරකිරියස්ස චාති ඉමෙසං ඡන්නං රාසීනං ආරම්මණපච්චයො හොති. නිබ්බානාරම්මණං කාමාවචරරූපාවචරකුසලස්ස, අපරියාපන්නතො කුසලවිපාකස්ස, කාමාවචරරූපාවචරකිරියස්ස චාති ඉමෙසං ඡන්නං රාසීනං ආරම්මණපච්චයො හොති. රූපාවචරකුසලකිරියානං කෙචි නිච්ඡන්ති, තං යුත්තිතො උපධාරෙතබ්බං. නානප්පකාරකං පන පඤ්ඤත්තිආරම්මණං තෙභූමකකුසලස්ස, අකුසලස්ස, රූපාවචරවිපාකස්ස, අරූපාවචරවිපාකස්ස, තෙභූමකකිරියස්ස චාති ඉමෙසං නවන්නං රාසීනං ආරම්මණපච්චයො හොති. තත්ථ යං යං ආරම්මණං යෙසං යෙසං පච්චයො, තෙ තෙ තංතංපච්චයුප්පන්නා නාම හොන්තීති එවමෙත්ථ පච්චයුප්පන්නතොපි විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයොති.

ආරම්මණපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා.

3. අධිපතිපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

3. අධිපතිපච්චයනිද්දෙසෙ **ඡන්දාධිපතීති** ඡන්දසඞ්ඛාතො අධිපති. ඡන්දං ධුරං කත්වා ඡන්දං ජෙට්ඨකං කත්වා චිත්තුප්පත්තිකාලෙ උප්පන්නස්ස කත්තුකම්‍යතාඡන්දස්සෙතං නාමං. සෙසෙසුපි එසෙව නයො. කස්මා පන යථා හෙතුපච්චයනිද්දෙසෙ හෙතූ හෙතුසම්පයුත්තකානං''න්ති වුත්තං, එවමිධ ''අධිපතී අධිපතිසම්පයුත්තකානන්ති අවත්වා ''ඡන්දාධිපති ඡන්දසම්පයුත්තකාන''න්තිආදිනා නයෙන දෙසනා කතාති? එකක්ඛණෙ අභාවතො. පුරිමනයස්මිඤ්හි ද්වෙ තයො හෙතූ එකක්ඛණෙපි හෙතුපච්චයො හොන්ති මූලට්ඨෙන. උපකාරකභාවස්ස අවිජහනතො. අධිපති පන ජෙට්ඨකට්ඨෙන උපකාරකො, න ච එකක්ඛණෙ බහූ ජෙට්ඨකා නාම හොන්ති. තස්මා එකතො උප්පන්නානම්පි නෙසං එකක්ඛණෙ අධිපතිපච්චයභාවො නත්ථි. තස්ස අධිපතිපච්චයභාවස්ස එකක්ඛණෙ අභාවතො ඉධ එවං දෙසනා කතාති.

එවං සහජාතාධිපතිං දස්සෙත්වා ඉදානි ආරම්මණාධිපතිං දස්සෙතුං **යං යං ධම්මං ගරුං කත්වා**තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ **යං යං ධම්ම**න්ති යං යං ආරම්මණධම්මං. **ගරුං කත්වා**ති ගරුකාරචිත්තීකාරවසෙන වා අස්සාදවසෙන වා ගරුං භාරියං ලද්ධබ්බං අවිජහිතබ්බං අනවඤ්ඤාතං කත්වා. **තෙ තෙ ධම්මා**ති තෙ තෙ ගරුකාතබ්බධම්මා. **තෙසං තෙසන්ති** තෙසං තෙසං ගරුකාරකධම්මානං. **අධිපතිපච්චයෙනා**ති ආරම්මණාධිපතිපච්චයෙන පච්චයො හොතීති අයං තාවෙත්ථ පාළිවණ්ණනා.

අයං පන අධිපති නාම සහජාතාරම්මණවසෙන දුවිධො. තත්ථ සහජාතො ඡන්දාදිවසෙන චතුබ්බිධො. තෙසු එකෙකො කාමාවචරාදිවසෙන භූමිතො චතුබ්බිධො. තත්ථ කාමාවචරො කුසලාකුසලකිරියවසෙන තිවිධො. අකුසලං පත්වා පනෙත්ථ වීමංසාධිපති න ලබ්භති. රූපාරූපාවචරො කුසලකිරියවසෙන දුවිධො, අපරියාපන්නො කුසලවිපාකවසෙන දුවිධො. ආරම්මණාධිපති පන ජාතිභෙදතො කුසලාකුසලවිපාකකිරියරූපනිබ්බානානං වසෙන ඡබ්බිධොති එවමෙත්ථ නානප්පකාරභෙදතො විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

එවං භින්නෙ පනෙත්ථ සහජාතාධිපතිම්හි තාව කාමාවචරකුසලකිරියසඞ්ඛාතො අධිපති ද්විහෙතුකතිහෙතුකෙසු චිත්තුප්පාදෙසු ඡන්දාදීනං අඤ්ඤතරං ජෙට්ඨකං කත්වා උප්පත්තිකාලෙ අත්තනා සම්පයුත්තධම්මානඤ්චෙව චිත්තසමුට්ඨානරූපස්ස ච අධිපතිපච්චයො හොති. රූපාවචරකුසලකිරියසඞ්ඛාතෙපි එසෙව නයො. අයං පන එකන්තෙනෙව ලබ්භති. න හි තෙ ධම්මා සහජාතාධිපතිං විනා උප්පජ්ජන්ති. අරූපාවචරකුසලකිරියසඞ්ඛාතො පන පඤ්චවොකාරෙ රූපාවචරඅධිපතිසදිසොව චතුවොකාරෙ පන සම්පයුත්තධම්මානඤ්ඤෙව අධිපතිපච්චයො හොති. තථා තත්ථුප්පන්නො සබ්බොපි කාමාවචරාධිපති. අපරියාපන්නො කුසලතොපි විපාකතොපි පඤ්චවොකාරෙ එකන්තෙනෙව සම්පයුත්තධම්මානඤ්චෙව චිත්තසමුට්ඨානරූපානඤ්ච අධිපතිපච්චයො හොති, චතුවොකාරෙ අරූපධම්මානඤ්ඤෙව. අකුසලො කාමභවෙ මිච්ඡත්තනියතචිත්තෙසු එකන්තෙනෙව සම්පයුත්තකානඤ්චෙව චිත්තසමුට්ඨානරූපානඤ්ච අධිපතිපච්චයො හොති. අනියතො කාමභවරූපභවෙසු අත්තනො අධිපතිකාලෙ තෙසඤ්ඤෙව. අරූපභවෙ අරූපධම්මානඤ්ඤෙව අධිපතිපච්චයො හොති. අයං තාව සහජාතාධිපතිම්හි නයො.

ආරම්මණාධිපතිම්හි පන කාමාවචරකුසලො ආරම්මණාධිපති කාමාවචරකුසලස්ස ලොභසහගතාකුසලස්සාති ඉමෙසං ද්වින්නං රාසීනං ආරම්මණාධිපතිපච්චයො හොති. රූපාවචරාරූපාවචරෙපි කුසලාරම්මණාධිපතිම්හි එසෙව නයො. අපරියාපන්නකුසලො පන ආරම්මණාධිපති කාමාවචරතො ඤාණසම්පයුත්තකුසලස්ස චෙව ඤාණසම්පයුත්තකිරියස්ස ච ආරම්මණාධිපතිපච්චයො හොති. අකුසලො පන ආරම්මණාධිපති නාම ලොභසහගතචිත්තුප්පාදො වුච්චති. සො ලොභසහගතාකුසලස්සෙව ආරම්මණාධිපතිපච්චයො හොති. කාමාවචරො පන විපාකාරම්මණාධිපති ලොභසහගතාකුසලස්සෙව ආරම්මණාධිපතිපච්චයො හොති. තථා රූපාවචරාරූපාවචරවිපාකාරම්මණාධිපති. ලොකුත්තරො පන විපාකාරම්මණාධිපති කාමාවචරතො ඤාණසම්පයුත්තකුසලකිරියානඤ්ඤෙව ආරම්මණාධිපතිපච්චයො හොති. කාමාවචරාදිභෙදතො පන තිවිධොපි කිරියාරම්මණාධිපති ලොභසහගතාකුසලස්සෙව ආරම්මණාධිපතිපච්චයො හොති. චතුසමුට්ඨානිකරූපසඞ්ඛාතො රූපක්ඛන්ධො ආරම්මණාධිපති ලොභසහගතාකුසලස්සෙව ආරම්මණාධිපතිපච්චයො හොති. නිබ්බානං කාමාවචරතො ඤාණසම්පයුත්තකුසලස්ස ඤාණසම්පයුත්තකිරියස්ස ලොකුත්තරකුසලස්ස ලොකුත්තරවිපාකස්ස චාති ඉමෙසං චතුන්නං රාසීනං ආරම්මණාධිපතිපච්චයො හොතීති එවමෙත්ථ පච්චයුප්පන්නතොපි විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයොති.

අධිපතිපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා.

4. අනන්තරපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

4. අනන්තරපච්චයනිද්දෙසෙ **මනොධාතුයා**ති විපාකමනොධාතුයා. **මනොවිඤ්ඤාණධාතුයා**ති සන්තීරණකිච්චාය අහෙතුකවිපාකමනොවිඤ්ඤාණධාතුයා. තතො පරං පන වොට්ඨබ්බනජවනතදාරම්මණභවඞ්ගකිච්චා මනොවිඤ්ඤාණධාතුයො වත්තබ්බා සියුං, තා අවුත්තාපි ඉමිනාව නයෙන වෙදිතබ්බාති නයං දස්සෙත්වා දෙසනා සඞ්ඛිත්තා. ''පුරිමා පුරිමා කුසලා ධම්මා''තිආදිකෙ ච ඡට්ඨනයෙ තා සඞ්ගහිතාතිපි ඉධ න වුත්තාති වෙදිතබ්බා. තත්ථ **පුරිමා පුරිමා**ති ඡසු ද්වාරෙසුපි අනන්තරාතීතා කුසලජවනධම්මා දට්ඨබ්බා. **පච්ඡිමානං පච්ඡිමානන්ති** අනන්තරඋප්පජ්ජමානානඤ්ඤෙව. **කුසලානන්ති** සදිසකුසලානං. **අබ්‍යාකතානන්ති** ඉදං පන කුසලානන්තරං තදාරම්මණභවඞ්ගඵලසමාපත්තිවසෙන වුත්තං. අකුසලමූලකෙ **අබ්‍යාකතානන්ති** තදාරම්මණභවඞ්ගසඞ්ඛාතානඤ්ඤෙව. අබ්‍යාකතමූලකෙ **අබ්‍යාකතානන්ති** ආවජ්ජනජවනවසෙන වා භවඞ්ගවසෙන වා පවත්තානං කිරියවිපාකාබ්‍යාකතානං කිරියමනොධාතුතො පට්ඨාය පන යාව වොට්ඨබ්බනකිච්චා මනොවිඤ්ඤාණධාතු, තාව පවත්තෙසු වීථිචිත්තෙසුපි අයං නයො ලබ්භතෙව. **කුසලානන්ති** පඤ්චද්වාරෙ වොට්ඨබ්බනානන්තරානං මනොද්වාරෙ ආවජ්ජනානන්තරානං පඨමජවනකුසලානං. **අකුසලානන්ති** පදෙපි එසෙව නයො. **යෙසං යෙසන්ති** ඉදං සබ්බෙසම්පි අනන්තරපච්චයධම්මානං. සඞ්ඛෙපලක්ඛණන්ති අයං තාවෙත්ථ පාළිවණ්ණනා.

අයං පන අනන්තරපච්චයො නාම ඨපෙත්වා නිබ්බානං චතුභූමකො අරූපධම්මරාසියෙවාති වෙදිතබ්බො. සො ජාතිවසෙන කුසලාකුසලවිපාකකිරියතො චතුධා භිජ්ජති. තත්ථ කුසලො කාමාවචරාදිභෙදතො චතුබ්බිධො හොති,

අකුසලො කාමාවචරොව විපාකො චතුභූමකො, කිරියානන්තරපච්චයො පන තෙ භූමකොති එවමෙත්ථ නානප්පකාරභෙදතො විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

එවං භින්නෙ පනෙත්ථ කාමාවචරකුසලො අත්තනා සදිසස්සෙව කාමාවචරකුසලස්ස අනන්තරපච්චයො හොති. ඤාණසම්පයුත්තකාමාවචරකුසලො පන රූපාවචරකුසලස්ස අරූපාවචරකුසලස්ස ලොකුත්තරකුසලස්සාති ඉමෙසං තිණ්ණං රාසීනං අනන්තරපච්චයො හොති. කාමාවචරකුසලො ච කාමාවචරවිපාකස්ස, රූපාවචරාරූපාවචරවිපාකස්ස, ඤාණසම්පයුත්තො ලොකුත්තරවිපාකස්සාපීති ඉමෙසං චතුන්නං රාසීනං අනන්තරපච්චයො හොති. රූපාවචරකුසලො රූපාවචරකුසලස්ස, ඤාණසම්පයුත්තකාමාවචරවිපාකස්ස, රූපාවචරවිපාකස්සාති ඉමෙසං තිණ්ණං රාසීනං අනන්තරපච්චයො හොති. අරූපාවචරකුසලො තෙසං ද්වින්නං විපාකානං අත්තනො කුසලස්ස විපාකස්ස චාති අවිසෙසෙන චතුන්නං රාසීනං අනන්තරපච්චයො හොති. විසෙසෙන පනෙත්ථ නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනකුසලො අනාගාමිඵලසඞ්ඛාතස්ස ලොකුත්තරවිපාකස්සපි අනන්තරපච්චයො හොති. ලොකුත්තරකුසලො ලොකුත්තරවිපාකස්සෙව අනන්තරපච්චයො හොති. අකුසලො අවිසෙසෙන අකුසලස්ස චෙව කුසලාකුසලවිපාකස්ස ච. විසෙසෙන පනෙත්ථ සුඛමජ්ඣත්තවෙදනාසම්පයුත්තො අකුසලො රූපාවචරාරූපාවචරවිපාකස්සාපීති ඉමෙසං චතුන්නං රාසීනං අනන්තරපච්චයො හොති.

කාමාවචරවිපාකස්ස ඤාණසම්පයුත්තො වා ඤාණවිප්පයුත්තො වා විපාකො කාමාවචරකිරියාවජ්ජනස්ස, ඤාණසම්පයුත්තවිපාකො පනෙත්ථ පටිසන්ධිවසෙන උප්පජ්ජමානස්ස රූපාවචරාරූපාවචරවිපාකස්සාපීති ඉමෙසං චතුන්නං රාසීනං අනන්තරපච්චයො හොති. රූපාවචරවිපාකො සහෙතුකකාමාවචරවිපාකස්ස රූපාවචරාරූපාවචරවිපාකස්ස කාමාවචරකිරියාවජ්ජනස්සාති ඉමෙසං චතුන්නං රාසීනං අනන්තරපච්චයො හොති. අරූපාවචරවිපාකො තිහෙතුකකාමාවචරවිපාකස්ස අරූපාවචරවිපාකස්ස කාමාවචරකිරියාවජ්ජනස්සාති තිණ්ණං රාසීනං අනන්තරපච්චයො හොති. ලොකුත්තරවිපාකො තිහෙතුකකාමාවචරවිපාකස්ස රූපාවචරාරූපාවචරලොකුත්තරවිපාකස්සාති චතුන්නං රාසීනං අනන්තරපච්චයො හොති.

කාමාවචරකිරියං කාමාවචරකුසලාකුසලස්ස චතුභූමකවිපාකස්ස තෙභූමකකිරියස්සාති නවන්නං රාසීනං අනන්තරපච්චයො හොති. රූපාවචරකිරියං තිහෙතුකකාමාවචරවිපාකස්ස රූපාවචරවිපාකස්ස රූපාවචරකිරියස්සාති තිණ්ණං රාසීනං අනන්තරපච්චයො හොති. අරූපාවචරකිරියං තිහෙතුකකාමාවචරවිපාකස්ස රූපාවචරාරූපාවචරලොකුත්තරවිපාකස්ස අරූපාවචරකිරියස්සාති පඤ්චන්නං රාසීනං අනන්තරපච්චයො හොතීති. එවමෙත්ථ පච්චයුප්පන්නතොපි විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයොති.

අනන්තරපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා.

5. සමනන්තරපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

5. සමනන්තරපච්චයනිද්දෙසොපි ඉමිනා සමානගතිකොව. ඉමෙ පන ද්වෙ පච්චයා මහාවිත්ථාරා, තස්මා සබ්බචිත්තුප්පත්තිවසෙන තෙසං උපපරික්ඛිත්වා විත්ථාරො ගහෙතබ්බොති.

සමනන්තරපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා.

6. සහජාතපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

6. සහජාතපච්චයනිද්දෙසෙ **අඤ්ඤමඤ්ඤන්**ති අඤ්ඤො අඤ්ඤස්ස. ඉමිනා එතෙසං ධම්මානං එකක්ඛණෙ පච්චයභාවඤ්චෙව පච්චයුප්පන්නභාවඤ්ච දීපෙති. **ඔක්කන්තික්ඛණෙ**ති පඤ්චවොකාරභවෙ පටිසන්ධික්ඛණෙ. තස්මිඤ්හි ඛණෙ නාමරූපං ඔක්කන්තං විය පක්ඛන්දන්තං විය පරලොකතො ඉමං ලොකං ආගන්ත්වා පවිසන්තං විය උප්පජ්ජති, තස්මා සො ඛණො ''ඔක්කන්තික්ඛණො''ති වුච්චති. එත්ථ ච **රූපන්**ති හදයවත්ථුමත්තමෙව අධිප්පෙතං. තඤ්හි නාමස්ස, නාමඤ්ච තස්ස අඤ්ඤමඤ්ඤං සහජාතපච්චයට්ඨං ඵරති. **චිත්තචෙතසිකා**ති පවත්තියං චත්තාරො ඛන්ධා. **සහජාතපච්චයෙනා**ති එත්ථ චිත්තසමුට්ඨානරූපා චිත්තචෙතසිකානං පච්චයට්ඨං න ඵරන්ති, තස්මා ''අඤ්ඤමඤ්ඤ''න්ති න වුත්තං. තථා උපාදාරූපා භූතානං. **රූපිනො ධම්මා අරූපීනං ධම්මානන්**ති හදයවත්ථු චතුන්නං ඛන්ධානං. **කිඤ්චි කාලෙ**ති කිස්මිඤ්චි කාලෙ. **සහජාතපච්චයෙනා**ති පටිසන්ධිං සන්ධාය වුත්තං. **න සහජාතපච්චයෙනා**ති පවත්තිං සන්ධාය වුත්තං.

අයං පන 'චත්තාරො ඛන්ධා අරූපිනො අඤ්ඤමඤ්ඤං සහජාතපච්චයෙන පච්චයො'ති එවං ඡහි කොට්ඨාසෙහි ඨිතො. තත්ථ තයො කොට්ඨාසා අඤ්ඤමඤ්ඤවසෙන වුත්තා, තයො න අඤ්ඤමඤ්ඤවසෙන. තත්ථ පඨමකොට්ඨාසෙ අරූපමෙව පච්චයො චෙව පච්චයුප්පන්නඤ්ච, දුතියෙ රූපමෙව, තතියෙ නාමරූපං, චතුත්ථෙ පච්චයො අරූපං, පච්චයුප්පන්නං රූපං; පඤ්චමෙ පච්චයොපි පච්චයුප්පන්නම්පි රූපමෙව; ඡට්ඨෙ පච්චයො රූපං, පච්චයුප්පන්නං අරූපන්ති අයං තාවෙත්ථ පාළිවණ්ණනා.

අයං පන සහජාතපච්චයො ජාතිවසෙන කුසලො අකුසලො විපාකො කිරියං රූපන්ති පඤ්චධා භිජ්ජති. තත්ථ කුසලො භූමිතො චතුබ්බිධො හොති, අකුසලො එකවිධොව විපාකො චතුබ්බිධො, කිරියසඞ්ඛාතො තිවිධො, රූපං එකවිධං කාමාවචරමෙවාති එවං තාවෙත්ථ නානප්පකාරභෙදතො විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

එවං භින්නෙ පනෙත්ථ චතුභූමකම්පි කුසලං පඤ්චවොකාරභවෙ අත්තනා සම්පයුත්තධම්මානඤ්චෙව චිත්තසමුට්ඨානරූපස්ස ච සහජාතපච්චයො හොති, තථා අකුසලං. යං පනෙත්ථ අරූපෙ උප්පජ්ජති, තං අරූපධම්මානංයෙව සහජාතපච්චයො හොති.

කාමාවචරරූපාවචරවිපාකං චිත්තසමුට්ඨානරූපස්ස චෙව සම්පයුත්තධම්මානඤ්ච සහජාතපච්චයො හොති. යං පනෙත්ථ රූපං න සමුට්ඨාපෙති, තං සම්පයුත්තධම්මානඤ්ඤෙව. යං පටිසන්ධියං උප්පජ්ජති, තං කටත්තාරූපානඤ්චාපි සහජාතපච්චයො හොති. අරූපාවචරවිපාකං සම්පයුත්තධම්මානඤ්ඤෙව. ලොකුත්තරවිපාකං පඤ්චවොකාරෙ සම්පයුත්තධම්මානඤ්චෙව චිත්තසමුට්ඨානරූපානඤ්ච, චතුවොකාරෙ අරූපානඤ්ඤෙව. කාමාවචරඅරූපාවචරකිරියා පඤ්චවොකාරෙ සම්පයුත්තකානඤ්චෙව චිත්තසමුට්ඨානරූපානඤ්ච සහජාතපච්චයො හොති, චතුවොකාරෙ අරූපානඤ්ඤෙව. රූපාවචරකිරියා සම්පයුත්තධම්මානඤ්චෙව චිත්තසමුට්ඨානරූපානඤ්ච එකන්තෙන සහජාතපච්චයො හොති.

චතුසමුට්ඨානිකස්ස රූපස්ස කම්මසමුට්ඨානරූපෙ එකං මහාභූතං තිණ්ණං, තීණි එකස්ස, ද්වෙ ද්වින්නං මහාභූතානං, මහාභූතා උපාදාරූපස්ස සහජාතපච්චයෙන පච්චයො. කාමාවචරරූපාවචරපටිසන්ධික්ඛණෙ වත්ථුරූපං විපාකක්ඛන්ධානං සහජාතපච්චයෙන පච්චයො. උතුචිත්තාහාරසමුට්ඨානෙසු පන මහාභූතානි අඤ්ඤමඤ්ඤඤ්චෙව උපාදාරූපස්ස ච සහජාතපච්චයෙන පච්චයොති එවමෙත්ථ පච්චයුප්පන්නතොපි විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයොති.

සහජාතපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා.

7. අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

7. අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයනිද්දෙසෙ සහජාතපච්චයනිද්දෙසස්ස පුරිමානං තිණ්ණං කොට්ඨාසානං වසෙන පාළි ආගතා. තස්සා තත්ථ වුත්තසදිසාව වණ්ණනාති පුන න ගහිතා. අයම්පි ච අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයො ජාතිවසෙන කුසලො අකුසලො විපාකො කිරියං රූපන්ති පඤ්චධා භින්නො. තත්ථ කුසලො භූමිතො චතුබ්බිධො. සබ්බං පුරිමසදිසමෙවාති එවමෙත්ථ නානප්පකාරභෙදතො විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

එවං භින්නෙ පනෙත්ථ සබ්බම්පි චතුභූමකං කුසලං අත්තනා සම්පයුත්තධම්මානං අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයෙන පච්චයො. තථා අකුසලං. විපාකෙ පන කාමාවචරරූපාවචරවිපාකං පටිසන්ධියං වත්ථුරූපස්ස, පවත්තෙ සම්පයුත්තධම්මානඤ්ඤෙව. අරූපාවචරලොකුත්තරවිපාකං අත්තනා සම්පයුත්තධම්මානඤ්ඤෙව අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයෙන පච්චයො. සබ්බම්පි කිරියං සම්පයුත්තධම්මානඤ්ඤෙව අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයෙන පච්චයො. චතුසමුට්ඨානිකරූපස්ස කම්මසමුට්ඨානෙ එකං මහාභූතං තිණ්ණං, තීණි එකස්ස, ද්වෙ ද්වින්නං මහාභූතානං අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයෙන පච්චයො. කාමාවචරරූපාවචරපටිසන්ධියං වත්ථුරූපං විපාකක්ඛන්ධානං අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයෙන පච්චයො. උතුචිත්තාහාරසමුට්ඨානෙසු මහාභූතානෙව මහාභූතානං අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයෙන පච්චයොති එවමෙත්ථ පච්චයුප්පන්නතොපි විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයොති.

අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා.

8. නිස්සයපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

8. නිස්සයපච්චයනිද්දෙසෙ සහජාතපච්චයනිද්දෙසස්ස පුරිමානං පඤ්චන්නං කොට්ඨාසානං වසෙන සහජාතනිස්සයනයං දස්සෙත්වා පුන ඡට්ඨෙන කොට්ඨාසෙන පුරෙජාතනිස්සයනයං දස්සෙතුං **චක්ඛායතනං චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුයා**තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ **යං රූපං නිස්සායා**ති වත්ථුරූපං සන්ධාය වුත්තං. තඤ්හි නිස්සාය තිවිධා මනොධාතු, ඨපෙත්වා අරූපවිපාකං ද්වාසත්තතිවිධා මනොවිඤ්ඤාණධාතූති ඉමානි පඤ්චසත්තති චිත්තානි වත්තන්තීති අයං තාවෙත්ථ පාළිවණ්ණනා. අයම්පි නිස්සයපච්චයො ජාතිවසෙන කුසලාදිභෙදතො පඤ්චධාව භිජ්ජති. තත්ථ කුසලො භූමිතො චතුබ්බිධොව අකුසලො එකවිධො විපාකො චතුබ්බිධො, කිරියසඞ්ඛාතො තිවිධො, රූපං එකවිධමෙවාති එවමෙත්ථ නානප්පකාරභෙදතො විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

එවං භින්නෙ පනෙත්ථ චතුභූමකම්පි කුසලං පඤ්චවොකාරෙ සම්පයුත්තක්ඛන්ධානඤ්චෙව චිත්තසමුට්ඨානරූපස්ස ච නිස්සයපච්චයෙන පච්චයො හොති. තථා අකුසලං . යං පනෙත්ථ ආරුප්පෙ උප්පජ්ජති, තං අරූපධම්මානඤ්ඤෙව නිස්සයපච්චයො හොති. කාමාවචරරූපාවචරවිපාකං පවත්තෙ සම්පයුත්තධම්මානඤ්චෙව චිත්තසමුට්ඨානරූපස්ස ච, පටිසන්ධියං කටත්තාරූපස්සාපි නිස්සයපච්චයො හොති. අරූපාවචරවිපාකං සම්පයුත්තක්ඛන්ධානංයෙව හොති. ලොකුත්තරවිපාකං පඤ්චවොකාරෙ; සම්පයුත්තකානඤ්චෙව චිත්තසමුට්ඨානරූපස්ස ච, චතුවොකාරෙ අරූපස්සෙව නිස්සයපච්චයො හොති. කාමාවචරඅරූපාවචරකිරියා

පඤ්චවොකාරෙ සම්පයුත්තකානඤ්චෙව චිත්තසමුට්ඨානරූපස්ස ච නිස්සයපච්චයො හොති, චතුවොකාරෙ අරූපානඤ්ඤෙව. රූපාවචරකිරියා සම්පයුත්තකානඤ්චෙව චිත්තසමුට්ඨානරූපස්ස ච එකන්තෙන නිස්සයපච්චයො හොති.

චතුසමුට්ඨානිකරූපස්ස ච කම්මසමුට්ඨානරූපෙ එකං මහාභූතං තිණ්ණං, තීණි එකස්ස, ද්වෙ ද්වින්නං මහාභූතානං, මහාභූතා උපාදාරූපානං, වත්ථුරූපං පඤ්චවොකාරභවෙ චතුභූමකකුසලස්ස, අකුසලස්ස, ඨපෙත්වා ආරුප්පවිපාකඤ්චෙව ද්වෙ පඤ්චවිඤ්ඤාණානි ච සෙසතෙභූමකවිපාකස්ස, තෙභූමකකිරියස්සාති ඉමෙසං චතුන්නං ධම්මරාසීනං නිස්සයපච්චයො හොති. චක්ඛායතනාදීනි පඤ්ච සසම්පයුත්තානං චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං නිස්සයපච්චයො හොති. උතුචිත්තාහාරසමුට්ඨානෙසු පන මහාභූතා මහාභූතානඤ්චෙව උපාදාරූපස්ස ච නිස්සයපච්චයෙන පච්චයොති එවමෙත්ථ පච්චයුප්පන්නතොපි විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයොති.

නිස්සයපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා.

9. උපනිස්සයපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

9. උපනිස්සයපච්චයනිද්දෙසෙ **පුරිමා පුරිමාති** අනන්තරූපනිස්සයෙ සමනන්තරාතීතා ලබ්භන්ති, ආරම්මණූපනිස්සයපකතූපනිස්සයෙසු නානාවීථිවසෙන පුරිමතරා. තෙ තයොපි රාසයො කුසලවසෙන කුසලපදෙ ලබ්භන්ති, කුසලෙන පන අකුසලෙ සමනන්තරාතීතා න ලබ්භන්ති. තෙනෙව වුත්තං – ‘‘අකුසලානං ධම්මානං කෙසඤ්චි උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො’’ති . ඉදඤ්හි – ‘‘කුසලො ධම්මො අකුසලස්ස ධම්මස්ස උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො; ආරම්මණූපනිස්සයො පකතූපනිස්සයො. ආරම්මණූපනිස්සයො – දානං දත්වා සීලං සමාදියිත්වා උපොසථකම්මං කත්වා තං ගරුං කත්වා අස්සාදෙති අභිනන්දති, තං ගරුං කත්වා රාගො උප්පජ්ජති, දිට්ඨි උප්පජ්ජති, පුබ්බෙ සුචිණ්ණානි ගරුං කත්වා අස්සාදෙති අභිනන්දති, තං ගරුං කත්වා රාගො උප්පජ්ජති, දිට්ඨි උප්පජ්ජති. ඣානා වුට්ඨහිත්වා ඣානං ගරුං කත්වා අස්සාදෙති අභිනන්දති, තං ගරුං කත්වා රාගො උප්පජ්ජති දිට්ඨි උප්පජ්ජති. පකතූපනිස්සයො – සද්ධං උපනිස්සාය මානං ජප්පෙති, දිට්ඨිං ගණ්හාති. සීලං සුතං චාගං පඤ්ඤං උපනිස්සාය මානං ජප්පෙති, දිට්ඨිං ගණ්හාති. සද්ධා සීලං සුතං චාගො පඤ්ඤා රාගස්ස දොසස්ස මොහස්ස මානස්ස දිට්ඨියා පත්ථනාය උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො’’ති ඉමං නයං සන්ධාය වුත්තං. කුසලෙන අබ්යාකතෙ තයොපි ලබ්භන්ති, තථා අකුසලෙන අකුසලෙ.

අකුසලෙන පන කුසලෙ සමනන්තරාතීතා න ලබ්භන්ති. තෙන වුත්තං – ‘‘කුසලානං ධම්මානං කෙසඤ්චි උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො’’ති. ඉදම්පි හි – ‘‘අකුසලො ධම්මො කුසලස්ස ධම්මස්ස උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො. පකතූපනිස්සයො – රාගං උපනිස්සාය දානං දෙති, සීලං සමාදියති, උපොසථකම්මං කරොති, ඣානං උප්පාදෙති විපස්සනං උප්පාදෙති, මග්ගං උප්පාදෙති, අභිඤ්ඤං උප්පාදෙති, සමාපත්තිං උප්පාදෙති; දොසං මොහං මානං දිට්ඨිං පත්ථනං උපනිස්සාය දානං දෙති…පෙ…. සමාපත්තිං උප්පාදෙති. රාගො දොසො මොහො මානො දිට්ඨි පත්ථනා සද්ධාය සීලස්ස සුතස්ස චාගස්ස පඤ්ඤාය උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො. පාණං හන්ත්වා තස්ස පටිඝාතත්ථාය දානං දෙතී’’තිආදිනා නයෙන පඤ්හාවාරෙ ආගතං පකතූපනිස්සයමෙව සන්ධාය වුත්තං. අකුසලං පන කුසලස්ස ආරම්මණූපනිස්සයො න හොති. කස්මා? තං ගරුං කත්වා තස්ස අප්පවත්තනතොති යථා අනන්තරූපනිස්සයො, එවං ආරම්මණූපනිස්සයොපෙත්ථ න ලබ්භතීති වෙදිතබ්බො. අකුසලෙන අබ්යාකතපදෙ ආරම්මණූපනිස්සයොව න ලබ්භති. න හි අබ්යාකතා ධම්මා අකුසලං ගරුං කරොන්ති . යස්මා පන අනන්තරතා ලබ්භති, තස්මා එත්ථ ‘‘කෙසඤ්චී’’ති න වුත්තං. අබ්යාකතෙන පන අබ්යාකතෙ කුසලෙ අකුසලෙති තීසු නයෙසු තයොපි උපනිස්සයා ලබ්භන්තෙව. **පුග්ගලොපි සෙනාසනම්පීති** ඉදං ද්වයං පකතූපනිස්සයවසෙන වුත්තං. ඉදඤ්හි ද්වයං කුසලාකුසලපවත්තියා බලවපච්චයො හොති. පච්චයභාවො චස්ස පනෙත්ථ පරියායවසෙන වෙදිතබ්බොති අයං තාවෙත්ථ පාළිවණ්ණනා.

අයං පන උපනිස්සයපච්චයො නාම සද්ධිං එකච්චාය පඤ්ඤත්තියා සබ්බෙපි චතුභූමකධම්මා. විභාගතො පන ආරම්මණූපනිස්සයාදිවසෙන තිවිධො හොති. තත්ථ ආරම්මණූපනිස්සයො ආරම්මණාධිපතිනා නින්නානාකරණොති හෙට්ඨා වුත්තනයෙනෙව නානප්පකාරභෙදතො ගහෙතබ්බො. අනන්තරූපනිස්සයො අනන්තරපච්චයෙන නින්නානාකරණො, සොපි හෙට්ඨා වුත්තනයෙනෙව නානප්පකාරභෙදතො වෙදිතබ්බො. පච්චයුප්පන්නතොපි නෙසං තත්ථ වුත්තනයෙනෙව විනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො. පකතූපනිස්සයො පන ජාතිවසෙන කුසලාකුසලවිපාකකිරියරූපභෙදතො පඤ්චවිධො හොති, කුසලාදීනං පන භූමිභෙදතො අනෙකවිධොති එවං තාවෙත්ථ නානප්පකාරභෙදතො විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

එවං භින්නෙ පනෙත්ථ තෙභූමකකුසලො චතුභූමකස්සාපි කුසලස්ස අකුසලස්ස විපාකකිරියස්සාති චතුන්නං රාසීනං පකතූපනිස්සයො හොති. ලොකුත්තරො අකුසලස්සෙව න හොති. අම්හාකං ආචරියෙන ‘‘ලොකුත්තරධම්මො නිබ්බත්තිතො’’ති ඉමිනා පන නයෙන අඤ්ඤෙසං අකුසලස්සාපි හොති. යස්ස වා උප්පජ්ජිස්සති, තස්සාපි අනුත්තරෙසු විමොක්ඛෙසු පිහං උපට්ඨාපයතො ඉමිනා නයෙන හොතියෙව. අකුසලො සබ්බෙසම්පි චතුභූමකානං ඛන්ධානං පකතූපනිස්සයො හොති, තථා තෙභූමකවිපාකො. ලොකුත්තරවිපාකෙ හෙට්ඨිමානි තීණි ඵලානි අකුසලස්සෙව න හොන්ති, උපරිට්ඨිමං කුසලස්සාපි. පුරිමනයෙන පන අඤ්ඤෙසං වා යස්ස වා උප්පජ්ජිස්සති, තස්ස සන්තානෙ

සබ්බොපි ලොකුත්තරවිපාකො සබ්බෙසං කුසලාදීනං අරූපක්ඛන්ධානං පකතූපනිස්සයො හොති. කිරියසඞ්ඛාතොපි පකතූපනිස්සයො චතුභූමකානං අකුසලාදික්ඛන්ධානං හොතියෙව, තථා රූපසඞ්ඛාතො. සයං පන රූපං ඉමස්මිං පට්ඨානමහාපකරණෙ ආගතනයෙන උපනිස්සයපච්චයං න ලභති, සුත්තන්තිකපරියායෙන පන ලභතීති වත්තුං වට්ටති. එවමෙත්ථ පච්චයුප්පන්නතොපි විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයොති.

උපනිස්සයපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා.

10. පුරෙජාතපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

10. පුරෙජාතපච්චයනිද්දෙසෙ **පුරෙජාතපච්චයෙන පච්චයොති** එත්ථ පුරෙජාතං නාම යස්ස පච්චයො හොති, තතො පුරිමතරං ජාතං ජාතික්ඛණං අතික්කමිත්වා ඨිතික්ඛණප්පත්තං. **චක්ඛායතනන්ති**ආදි වත්ථුපුරෙජාතවසෙන වුත්තං. **රූපායතනන්ති**ආදි ආරම්මණපුරෙජාතවසෙන. **කිඤ්චිකාලෙ පුරෙජාතපච්චයෙනාති** පවත්තිං සන්ධාය වුත්තං. **කිඤ්චිකාලෙ න පුරෙජාතපච්චයෙනාති** පටිසන්ධිං සන්ධාය වුත්තං. එවං සබ්බථාපි පඤ්චද්වාරෙ වත්ථාරම්මණවසෙන, මනොද්වාරෙ වත්ථුවසෙනෙවායං පාළි ආගතා, පඤ්හාවාරෙ පන ‘‘ආරම්මණපුරෙජාතං – සෙක්ඛා වා පුථුජ්ජනා වා චක්ඛුං අනිච්චතො දුක්ඛතො අනත්තතො විපස්සන්ති’’ති ආගතත්තා මනොද්වාරෙපි ආරම්මණපුරෙජාතං ලබ්භතෙව. ඉධ පන සාවසෙසවසෙන දෙසනා කතාති අයං තාවෙත්ථ පාළිවණ්ණනා.

අයං පන පුරෙජාතපච්චයො සුද්ධරූපමෙව හොති. තඤ්ච ඛො උප්පාදක්ඛණං අතික්කමිත්වා ඨිතිප්පත්තං අට්ඨාරසවිධං රූපරූපමෙව. තං සබ්බම්පි වත්ථුපුරෙජාතං ආරම්මණපුරෙජාතන්ති ද්විධා ඨිතං. තත්ථ චක්ඛායතනං… පෙ…. කායායතනං වත්ථුරූපන්ති ඉදං වත්ථුපුරෙජාතං නාම. සෙසං ඉමාය පාළියා ආගතඤ්ච අනාගතඤ්ච වණ්ණො සද්දො ගන්ධො රසො චතස්සො ධාතුයො තීණි ඉන්ද්‍රියානි කබළීකාරො ආහාරොති ද්වාදසවිධං රූපං ආරම්මණපුරෙජාතපච්චයො නාමාති එවමෙත්ථ නානප්පකාරභෙදතො විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

එවං භින්නෙ පනෙත්ථ චක්ඛායතනං ද්වින්නං චක්ඛුවිඤ්ඤාණානං පුරෙජාතපච්චයෙන පච්චයො, තථා ඉතරානි චත්තාරි සොතවිඤ්ඤාණාදීනං. වත්ථුරූපං පන ඨපෙත්වා ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණානි චත්තාරො ච ආරුප්පවිපාකෙ සෙසානං සබ්බෙසම්පි චතුභූමකානං කුසලාකුසලාබ්‍යාකතානං චිත්තචෙතසිකානං පුරෙජාතපච්චයො හොති. රූපාදීනි පන පඤ්චාරම්මණානි ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණානඤ්චෙව මනොධාතූනඤ්ච එකන්තෙනෙව පුරෙජාතපච්චයා හොන්ති. අට්ඨාරසවිධම්පි පනෙතං රූපරූපං කාමාවචරකුසලස්ස රූපාවචරතො අභිඤ්ඤාකුසලස්ස අකුසලස්ස තදාරම්මණභාවිනො කාමාවචරවිපාකස්ස කාමාවචරකිරියස්ස රූපාවචරතො අභිඤ්ඤාකිරියස්සාති ඉමෙසං ඡන්නං රාසීනං පුරෙජාතපච්චයො හොතීති එවමෙත්ථ පච්චයුප්පන්නතොපි විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයොති.

පුරෙජාතපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා.

11. පච්ඡාජාතපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

11. පච්ඡාජාතපච්චයනිද්දෙසෙ **පච්ඡාජාතාති** යස්ස කායස්ස පච්චයා හොන්ති, තස්මිං උප්පජ්ජිත්වා ඨිතෙ ජාතා. **පුරෙජාතස්සාති** තෙසං උප්පාදතො පඨමතරං ජාතස්ස ජාතික්ඛණං අතික්කමිත්වා ඨිතිප්පත්තස්ස. **ඉමස්ස කායස්සාති** ඉමස්ස චතුසමුට්ඨානිකතිසමුට්ඨානිකභූතුපාදාරූපසඞ්ඛාතස්ස කායස්ස. එත්ථ ච තිසමුට්ඨානිකකායොති ආහාරසමුට්ඨානස්ස අභාවතො බ්‍රහ්මපාරිසජ්ජාදීනං කායො වෙදිතබ්බො. අයමෙත්ථ පාළිවණ්ණනා. අයං පන පච්ඡාජාතපච්චයො නාම සඞ්ඛෙපතො ඨපෙත්වා ආරුප්පවිපාකෙ අවසෙසා චතුභූමකා අරූපක්ඛන්ධා. සො ජාතිවසෙන කුසලාකුසලවිපාකකිරියභෙදෙන චතුධා භිජ්ජතීති එවමෙත්ථ නානප්පකාරභෙදතො විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

එවං භින්නෙ පනෙත්ථ පඤ්චවොකාරභවෙ උප්පන්නං චතුභූමකකුසලඤ්ච අකුසලඤ්ච උප්පාදක්ඛණං අතික්කමිත්වා ඨිතිප්පත්තස්ස චතුසමුට්ඨානිකතිසමුට්ඨානිකරූපකායස්ස පච්ඡාජාතපච්චයො හොති. විපාකෙපි ඨපෙත්වා පටිසන්ධිවිපාකං අවසෙසො කාමාවචරරූපාවචරවිපාකො තස්සෙව එකන්තෙන පච්ඡාජාතපච්චයො හොති. ලොකුත්තරොපි පඤ්චවොකාරෙ උප්පන්නවිපාකො තස්සෙව පච්ඡාජාතපච්චයො හොති. තෙභූමකකිරියාපි පඤ්චවොකාරෙ උප්පන්නාව වුත්තප්පකාරස්ස කායස්ස පච්ඡාජාතපච්චයො හොතීති එවමෙත්ථ පච්චයුප්පන්නතොපි විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයොති.

පච්ඡාජාතපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා.

12. ආසෙවනපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

12. ආසෙවනපච්චයනිද්දෙසෙ **පුරිමා පුරිමාති** සබ්බනයෙසු සමනන්තරාතීතාව දට්ඨබ්බා. කස්මා පනෙත්ථ අනන්තරපච්චයෙ විය ‘‘පුරිමා පුරිමා කුසලා ධම්මා පච්ඡිමානං පච්ඡිමානං අබ්‍යාකතානං ධම්මාන’’න්තිආදිනා නයෙන

භින්නජාතිකෙහි සද්ධිං නිද්දෙසො න කතොති? අත්තනො ගතිං ගාහාපෙතුං අසමත්ථතාය. භින්නජාතිකා හි භින්නජාතිකානං අරූපධම්මානං ආසෙවනගුණෙන පගුණබලවභාවං සාධයමානා අත්තනො කුසලාදිභාවසඞ්ඛාතං ගතිං ගාහාපෙතුං න සක්කොන්ති. තස්මා තෙහි සද්ධිං නිද්දෙසං අකත්වා යෙ යෙසං වාසනාසඞ්ඛාතෙන ආසෙවනෙන පගුණතරබලවතරභාවවිසිට්ඨං අත්තනො කුසලාදිභාවසඞ්ඛාතං ගතිං ගාහාපෙතුං සක්කොන්ති, තෙසං තෙහි සමානජාතිකෙහෙව සද්ධිං නිද්දෙසො කතොති වෙදිතබ්බො. අථ විපාකාබ්‍යාකතං කස්මා න ගහිතන්ති? ආසෙවනාභාවෙන. විපාකඤ්හි කම්මවසෙන විපාකභාවප්පත්තං කම්මපරිණාමිතං හුත්වා වත්තති නිරුස්සාහං දුබ්බලන්ති තං ආසෙවනගුණෙන අත්තනො සභාවං ගාහාපෙත්වා පරිභාවෙත්වා නෙව අඤ්ඤං විපාකං උප්පාදෙතුං සක්කොති, න පුරිමවිපාකානුභාවං ගහෙත්වා උප්පජ්ජිතුන්ති. කම්මවෙගක්ඛිත්තං පන පතිතං විය හුත්වා උප්පජ්ජතීති සබ්බථාපි විපාකෙ ආසෙවනං නත්ථීති ආසෙවනාභාවෙන විපාකං න ගහිතං. කුසලාකුසලකිරියානන්තරං උප්පජ්ජමානම්පි චෙතං කම්මපටිබද්ධවුත්තිතාය ආසෙවනගුණං න ගණ්හාතීති කුසලාදයොපිස්ස ආසෙවනපච්චයා න හොන්ති. අපිච නානාජාතිකත්තාපෙතෙ න හොන්තියෙව. භූමිතො පන ආරම්මණතො වා නානාජාතිකත්තං නාම නත්ථි. තස්මා කාමාවචරකුසලකිරියාමහග්ගතකුසලකිරියානම්පි, සඞ්ඛාරාරම්මණඤ්ච අනුලොමකුසලං නිබ්බානාරම්මණස්ස ගොත්‍රභුකුසලස්ස ආසෙවනපච්චයො හොතියෙවාති අයං තාවෙත්ථ පාළිවණ්ණනා. අයං පන ආසෙවනපච්චයො ජාතිතො තාව කුසලො අකුසලො කිරියාබ්‍යාකතොති තිධා ඨිතො. තත්ථ කුසලො භූමිතො කාමාවචරො රූපාවචරො අරූපාවචරොති තිවිධො හොති, අකුසලො කාමාවචරොව කිරියාබ්‍යාකතො කාමාවචරො රූපාවචරො අරූපාවචරොති තිවිධොව, ලොකුත්තරො ආසෙවනපච්චයො නාම නත්ථීති එවමෙත්ථ නානප්පකාරභෙදතො විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

එවං භින්නෙ පනෙත්ථ කාමාවචරකුසලං අත්තනො අනන්තරස්ස කාමාවචරකුසලස්සෙව. යං පනෙත්ථ ඤාණසම්පයුත්තං, තං අත්තනා සදිසවෙදනස්ස රූපාවචරකුසලස්ස අරූපාවචරකුසලස්ස ලොකුත්තරකුසලස්සාති ඉමෙසං රාසීනං ආසෙවනපච්චයො හොති. රූපාවචරකුසලං පන රූපාවචරකුසලස්සෙව. අරූපාවචරකුසලං අරූපාවචරකුසලස්සෙව. අකුසලං පන අකුසලස්සෙව ආසෙවනපච්චයො හොති. කිරියතො පන කාමාවචරකිරියසඞ්ඛාතො තාව කාමාවචරකිරියස්සෙව. යො පනෙත්ථ ඤාණසම්පයුත්තො, සො අත්තනා සදිසවෙදනස්ස රූපාවචරකිරියස්ස අරූපාවචරකිරියස්සාති ඉමෙසං රාසීනං ආසෙවනපච්චයො හොති. රූපාවචරකිරියසඞ්ඛාතො පන රූපාවචරකිරියස්සෙව, අරූපාවචරකිරියසඞ්ඛාතො අරූපාවචරකිරියස්සෙව ආසෙවනපච්චයො හොති. විපාකො පන එකධම්මස්සාපි එකධම්මොපි වා කොචි විපාකස්ස ආසෙවනපච්චයො නත්ථීති එවමෙත්ථ පච්චයුප්පන්නතොපි විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයොති.

ආසෙවනපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා.

13. කම්මපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

13. කම්මපච්චයනිද්දෙසෙ **කම්මන්ති** චෙතනාකම්මමෙව. **කටත්තා ච රූපානන්ති** කම්මස්ස කටත්තා උප්පන්නරූපානං. **කම්මපච්චයෙනාති** අනෙකානම්පි කප්පකොටීනං මත්ථකෙ අත්තනො ඵලං උප්පාදෙතුං සමත්ථෙන නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයෙනාති අත්ථො. කුසලාකුසලඤ්හි කම්මං අත්තනො පවත්තික්ඛණෙ ඵලං න දෙති. යදි දදෙය්‍ය, යං මනුස්සො දෙවලොකූපගං කුසලකම්මං කරොති, තස්සානුභාවෙන තස්මිංයෙව ඛණෙ දෙවො භවෙය්‍ය. යස්මිං පන ඛණෙ තං කතං, තතො අඤ්ඤස්මිං ඛණෙ අවිජ්ජමානම්පි කෙවලං කටත්තායෙව දිට්ඨෙව ධම්මෙ උපපජ්ජෙ වා අපරෙ වා පරියායෙ අවසෙසපච්චයසමායොගෙ සති ඵලං උප්පාදෙති නිරුද්ධාපි පුරිමසිප්පාදිකිරියා විය කාලන්තරෙ පච්ඡිමසිප්පාදිකිරියාය. තස්මා නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයොති වුච්චති. **චෙතනා සම්පයුත්තකානං ධම්මානන්ති** යා කාචි චෙතනා අත්තනා සම්පයුත්තකානං ධම්මානං. **තංසමුට්ඨානානන්ති** ඉමිනා පටිසන්ධික්ඛණෙ කටත්තාරූපම්පි ගණ්හාති. **කම්මපච්චයෙනාති** ඉදං සහජාතචෙතනං සන්ධාය වුත්තං. කුසලාදීසු හි යා කාචි සහජාතචෙතනා සෙසධම්මානං චිත්තපයොගසඞ්ඛාතෙන කිරියාභාවෙන උපකාරිකා හොති. තස්මා සහජාතකම්මපච්චයොති වුච්චති. අයං තාවෙත්ථ පාළිවණ්ණනා.

අයං පන කම්මපච්චයො අත්ථතො චතුභූමිකචෙතනාමත්තමෙව. සො හි ජාතිභෙදතො කුසලො අකුසලො විපාකො කිරියාති චතුධා භිජ්ජති. තත්ථ කුසලො භූමිතො කාමාවචරාදිවසෙන චතුධා භිජ්ජති. අකුසලො එකධාව විපාකො චතුධා, කිරියා තිධාවාති එවමෙත්ථ නානප්පකාරභෙදතො විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

එවං භින්නෙ පනෙත්ථ සහජාතා කාමාවචරකුසලචෙතනා පඤ්චවොකාරෙ අත්තනා සම්පයුත්තධම්මානඤ්චෙව චිත්තසමුට්ඨානරූපස්ස ච, චතුවොකාරෙ සම්පයුත්තක්ඛන්ධානඤ්ඤෙව සහජාතකම්මපච්චයො හොති. උප්පජ්ජිත්වා නිරුද්ධා පන අත්තනො විපාකානං ඛන්ධානං කටත්තා ච රූපානං නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයෙන පච්චයො හොති. සා ච ඛො පඤ්චවොකාරෙයෙව, න අඤ්ඤත්ථ. සහජාතා රූපාවචරකුසලචෙතනා අත්තනා සම්පයුත්තධම්මානඤ්චෙව චිත්තසමුට්ඨානරූපානඤ්ච එකන්තෙනෙව සහජාතකම්මපච්චයෙන පච්චයො. උප්පජ්ජිත්වා නිරුද්ධා පන අත්තනො විපාකානඤ්චෙව කටත්තාරූපානඤ්ච නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයෙන පච්චයො. අරූපාවචරා පන ලොකුත්තරා ච සහජාතා කුසලචෙතනා පඤ්චවොකාරෙ අත්තනා සම්පයුත්තධම්මානඤ්චෙව චිත්තසමුට්ඨානරූපානඤ්ච, චතුවොකාරෙ සම්පයුත්තක්ඛන්ධානඤ්ඤෙව සහජාතකම්මපච්චයෙන පච්චයො. උප්පජ්ජිත්වා නිරුද්ධා පනෙසා දුවිධාපි අත්තනො අත්තනො විපාකක්ඛන්ධානඤ්ඤෙව නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයෙන පච්චයො. සහජාතා

අකුසලචෙතනා පඤ්චවොකාරෙ අත්තනා සම්පයුත්තක්ඛන්ධානඤ්චෙව චිත්තසමුට්ඨානරූපානඤ්ච චතුවොකාරෙ අරූපක්ඛන්ධානඤ්ඤෙව සහජාතකම්මපච්චයෙන පච්චයො. උප්පජ්ජිත්වා නිරුද්ධා පන විපාකක්ඛන්ධානඤ්චෙව කටත්තාරූපානඤ්ච නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයෙන පච්චයො.

කාමාවචරරූපාවචරතෙ‍ා විපාකචෙතනා අත්තනා සම්පයුත්තධම්මානං පවත්තෙ චිත්තසමුට්ඨානරූපානං, පටිසන්ධියං කටත්තාරූපානඤ්ච සහජාතකම්මපච්චයෙන පච්චයො. අරූපාවචරවිපාකචෙතනා අත්තනා සම්පයුත්තධම්මානඤ්ඤෙව සහජාතකම්මපච්චයෙන පච්චයො. ලොකුත්තරවිපාකචෙතනා පඤ්චවොකාරෙ අත්තනා සම්පයුත්තධම්මානඤ්චෙව චිත්තසමුට්ඨානරූපස්ස ච, චතුවොකාරෙ අරූපස්සෙව සහජාතකම්මපච්චයෙන පච්චයො. තෙභූමිකා කිරියචෙතනා පඤ්චවොකාරෙ සම්පයුත්තධම්මානඤ්චෙව චිත්තසමුට්ඨානරූපස්ස ච සහජාතකම්මපච්චයෙන පච්චයො. යා පනෙත්ථ ආරුප්පෙ උප්පජ්ජති, සා අරූපධම්මානඤ්ඤෙව සහජාතකම්මපච්චයෙන පච්චයොති එවමෙත්ථ පච්චයුප්පන්නතොපි විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයොති.

කම්මපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා.

14. විපාකපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

14. විපාකපච්චයනිද්දෙසෙ **විපාකා චත්තාරො ඛන්ධාති** යස්මා කම්මසමුට්ඨානාපි රූපා විපාකා න හොන්ති, තස්මා ''විපාකා''ති වත්වා ''චත්තාරො ඛන්ධා''ති වුත්තං. එවං අයං පාළි අරූපධම්මානඤ්ඤෙව විපාකපච්චයවසෙන ආගතා. පඤ්හාවාරෙ පන ''විපාකාබ්‍යාකතො එකො ඛන්ධො තිණ්ණං ඛන්ධානං චිත්තසමුට්ඨානානඤ්ච රූපානං විපාකපච්චයෙන පච්චයො. පටිසන්ධික්ඛණෙ විපාකාබ්‍යාකතො එකො ඛන්ධො තිණ්ණන්නං ඛන්ධානං කටත්තා ච රූපානං විපාකපච්චයෙන පච්චයො''ති ආගතත්තා චිත්තසමුට්ඨානකම්මසමුට්ඨානරූපානම්පි විපාකපච්චයො ලබ්භති. ඉධ පන සාවසෙසවසෙන දෙසනා කතාති අයං තාවෙත්ථ පාළිවණ්ණනා. අයං පන විපාකපච්චයො විපාකභාවෙන ජාතිතො එකවිධො, භූමිභෙදතො කාමාවචරාදිවසෙන චතුධා භිජ්ජතීති එවමෙත්ථ නානප්පකාරභෙදතො විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

එවං භින්නෙ පනෙත්ථ කාමාවචරරූපාවචරවිපාකො අත්තනා සම්පයුත්තධම්මානං පවත්තෙ චිත්තසමුට්ඨානරූපානං පටිසන්ධියං කටත්තාරූපානඤ්ච විපාකපච්චයො හොති. අරූපාවචරවිපාකො සම්පයුත්තධම්මානඤ්ඤෙව. ලොකුත්තරවිපාකො පඤ්චවොකාරෙ සම්පයුත්තධම්මානඤ්චෙව චිත්තසමුට්ඨානරූපස්ස ච, චතුවොකාරෙ සම්පයුත්තක්ඛන්ධානඤ්ඤෙව විපාකපච්චයො හොතීති එවමෙත්ථ පච්චයුප්පන්නතොපි විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයොති.

විපාකපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා.

15. ආහාරපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

15. ආහාරපච්චයනිද්දෙසෙ **කබළීකාරො ආහාරොති** චතුසන්තතිසමුට්ඨානෙ රූපෙ ඔජා ආහාරො නාම. සො පන යස්මා කබළං කරිත්වා අජ්ඣොහරිතොව ආහාරකිච්චං කරොති, න බහි ඨිතො, තස්මා ආහාරොති අවත්වා ''කබළීකාරො ආහාරො''ති වුත්තං. කබළං කරිත්වා අජ්ඣොහරිතබ්බවත්ථුකත්තා වා කබළීකාරොති නාමමෙතං තස්ස. **අරූපිනො ආහාරාති** ඵස්සචෙතනාවිඤ්ඤාණාහාරා . **තංසමුට්ඨානානන්ති** ඉධාපි කම්මසමුට්ඨානානි ගහිතානෙව. වුත්තඤ්හෙතං පඤ්හාවාරෙ – පටිසන්ධික්ඛණෙ විපාකාබ්‍යාකතා ආහාරා සම්පයුත්තකානං ඛන්ධානං කටත්තා ච රූපානං ආහාරපච්චයෙන පච්චයොති. අයං තාවෙත්ථ පාළිවණ්ණනා.

අයං පන ආහාරපච්චයො සඞ්ඛෙපතො කබළීකාරො ආහාරො, ඵස්සො, චෙතනා, විඤ්ඤාණන්ති චත්තාරොව ධම්මා හොන්ති. තත්ථ ඨපෙත්වා කබළීකාරාහාරං සෙසා තයො අරූපාහාරා ජාතිවසෙන කුසලාකුසලවිපාකකිරියභෙදතො චතුධා භිජ්ජන්ති. පුන භූමිභෙදෙන කුසලො චතුධා, අකුසලො එකධා, විපාකො චතුධා, කිරියා තිධාති එවං අනෙකධා භිජ්ජන්ති. කබළීකාරාහාරො පන ජාතිතො අබ්‍යාකතො, භූමිතො කාමාවචරොවාති එවමෙත්ථ නානප්පකාරභෙදතො විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

එවං භින්නෙ පනෙත්ථ චතුභූමකාපි තයො කුසලාහාරා පඤ්චවොකාරෙ අත්තනා සම්පයුත්තධම්මානඤ්චෙව චිත්තසමුට්ඨානරූපස්ස ච ආහාරපච්චයෙන පච්චයො, ඨපෙත්වා පන රූපාවචරං අවසෙසා ආරුප්පෙ සම්පයුත්තධම්මානඤ්ඤෙව ආහාරපච්චයෙන පච්චයො. අකුසලාහාරෙසුපි එසෙව නයො. චතුභූමකවිපාකාහාරා පන සබ්බත්ථ සම්පයුත්තකානං ආහාරපච්චයා හොන්ති. කාමාවචරරූපාවචරවිපාකා පනෙත්ථ පඤ්චවොකාරෙ උප්පජ්ජමානා පවත්තෙ චිත්තසමුට්ඨානරූපස්ස පටිසන්ධියං කටත්තාරූපස්සාපි ආහාරපච්චයා හොන්ති. ලොකුත්තරා පන චිත්තසමුට්ඨානරූපස්සෙව, ආරුප්පෙ උප්පන්නා රූපස්ස පච්චයා න හොන්ති. තෙභූමකාපි තයො කිරියාහාරා පඤ්චවොකාරෙ සම්පයුත්තධම්මානඤ්චෙව චිත්තසමුට්ඨානරූපස්ස ච, කාමාවචරාරූපාවචරා පන ආරුප්පෙ සම්පයුත්තධම්මානඤ්ඤෙව ආහාරපච්චයෙන පච්චයො . චතුසන්තතිසමුට්ඨානො කබළීකාරාහාරො කිඤ්චාපි ''ඉමස්ස කායස්සා''ති අවිසෙසතො වුත්තො, විසෙසතො පනායමෙත්ථ ආහාරසමුට්ඨානරූපස්ස ජනකො චෙව

අනුපාලකො ච හුත්වා ආහාරපච්චයෙන පච්චයො හොති, සෙසතිසන්තතිසමුට්ඨානස්ස අනුපාලකොව හුත්වා ආහාරපච්චයෙන පච්චයො හොතීති එවමෙත්ථ පච්චයුප්පන්නතොපි විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයොති.

ආහාරපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා.

16. ඉන්ද්‍රියපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

16. ඉන්ද්‍රියපච්චයනිද්දෙසෙ **චක්ඛුන්ද්‍රියන්ති** චක්ඛුසඞ්ඛාතං ඉන්ද්‍රියං. **ඉන්ද්‍රියපච්චයෙනාති** සයං පුරෙජාතො හුත්වා අරූපධම්මානං උප්පාදතො පට්ඨාය යාව භඞ්ගා ඉන්ද්‍රියපච්චයෙන පච්චයො හොති. සොතින්ද්‍රියාදීසුපි එසෙව නයො. **අරූපිනො ඉන්ද්‍රියාති** එත්ථ අරූපජීවිතින්ද්‍රියම්පි සඞ්ගහිතං. **තංසමුට්ඨානානන්ති** එත්ථ හෙට්ඨා වුත්තනයෙනෙව කටත්තාරූපම්පි සඞ්ගහිතං. වුත්තඤ්හෙතං පඤ්හාවාරෙ – පටිසන්ධික්ඛණෙ විපාකාබ්‍යාකතා ඉන්ද්‍රියා සම්පයුත්තකානං ඛන්ධානං කටත්තා ච රූපානං ඉන්ද්‍රියපච්චයෙන පච්චයොති. එවං තාවෙත්ථ පාළිවණ්ණනා වෙදිතබ්බා.

අයං පන ඉන්ද්‍රියපච්චයො ඉත්ථින්ද්‍රියපුරිසින්ද්‍රියවජ්ජානං සමවීසතියා ඉන්ද්‍රියානං වසෙන ඨිතො. ඉත්ථින්ද්‍රියපුරිසින්ද්‍රියානි හි කිඤ්චාපි ඉත්ථිලිඞ්ගපුරිසලිඞ්ගාදීනං බීජභූතානි, කලලාදිකාලෙ පන විජ්ජමානෙසුපි තෙසු ඉත්ථිලිඞ්ගපුරිසලිඞ්ගාදීනං අභාවා තානි නෙව තෙසං, න අඤ්ඤෙසං ඉන්ද්‍රියපච්චයතං ඵරන්ති. ඉන්ද්‍රියපච්චයො හි අත්තනො විජ්ජමානක්ඛණෙ අවිනිබ්භුත්තධම්මානං ඉන්ද්‍රියපච්චයතං අඵරන්තො නාම නත්ථි, තස්මා තානි ඉන්ද්‍රියපච්චයා න හොන්ති. යෙසං පනෙතානි බීජභූතානි, තෙසං තානි සුත්තන්තිකපරියායෙන පකතූපනිස්සයභාවං භජන්ති. ඉති ඉන්ද්‍රියපච්චයො සමවීසතියා ඉන්ද්‍රියානං වසෙන ඨිතොති වෙදිතබ්බො. සො ජාතිතො කුසලාකුසලවිපාකකිරියරූපවසෙන පඤ්චධා භිජ්ජති. තත්ථ කුසලො භූමිවසෙන චතුධා, අකුසලො කාමාවචරොව විපාකො චතුධාව කිරියාසඞ්ඛාතො තිධා, රූපං කාමාවචරමෙවාති එවං අනෙකධා භිජ්ජතීති එවං තාවෙත්ථ නානප්පකාරභෙදතො විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

එවං භින්නෙ පනෙත්ථ චතුභූමකොපි කුසලින්ද්‍රියපච්චයො පඤ්චවොකාරෙ සම්පයුත්තධම්මානඤ්චෙව චිත්තසමුට්ඨානරූපස්ස ච ඉන්ද්‍රියපච්චයෙන පච්චයො, තථා අකුසලො. ඨපෙත්වා පන රූපාවචරකුසලං අවසෙසා කුසලාකුසලා ආරුප්පෙ සම්පයුත්තධම්මානඤ්ඤෙව ඉන්ද්‍රියපච්චයෙන පච්චයො. චතුභූමකො විපාකින්ද්‍රියපච්චයො එකන්තෙනෙව සම්පයුත්තකානං ඉන්ද්‍රියපච්චයෙන පච්චයො. කාමාවචරරූපාවචරා පනෙත්ථ පඤ්චවොකාරෙ උප්පජ්ජනතො පවත්තෙ චිත්තසමුට්ඨානරූපස්ස, පටිසන්ධියං කටත්තාරූපස්සාපි ඉන්ද්‍රියපච්චයෙන පච්චයා හොන්ති. ලොකුත්තරා චිත්තසමුට්ඨානරූපස්සෙව. ආරුප්පෙ උප්පන්නා ලොකුත්තරවිපාකා ඉන්ද්‍රියා රූපස්ස පච්චයා න හොන්ති. තෙභූමකා කිරියින්ද්‍රියා පඤ්චවොකාරෙ සම්පයුත්තධම්මානඤ්චෙව චිත්තසමුට්ඨානරූපස්ස ච, කාමාවචරාරූපාවචරා පන ආරුප්පෙ සම්පයුත්තධම්මානඤ්ඤෙව ඉන්ද්‍රියපච්චයතං ඵරන්ති. චක්ඛුන්ද්‍රියාදිවසෙන ඡබ්බිධෙ රූපින්ද්‍රියෙ චක්ඛුන්ද්‍රියං කුසලාකුසලවිපාකතො සම්පයුත්තධම්මානං ද්වින්නං චක්ඛුවිඤ්ඤාණානං, සොතින්ද්‍රියාදීනි තථාවිධානඤ්ඤෙව සොතවිඤ්ඤාණාදීනං, රූපජීවිතින්ද්‍රියං අත්තනා සහජාතරූපානං ඨිතික්ඛණෙ ඉන්ද්‍රියපච්චයෙන පච්චයො. සහජාතපච්චයතා පන තස්ස නත්ථීති එවමෙත්ථ පච්චයුප්පන්නතොපි විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයොති.

ඉන්ද්‍රියපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා.

17. ඣානපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

17. ඣානපච්චයනිද්දෙසෙ **ඣානඞ්ගානීති** ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණවජ්ජෙසු සෙසචිත්තෙසු උප්පන්නානි විතක්කවිචාරපීතිසොමනස්සදොමනස්සුපෙක්ඛාචිත්තෙකග්ගතාසඞ්ඛාතානි සත්ත අඞ්ගානි. පඤ්චන්නං පන විඤ්ඤාණකායානං අභිනිපාතමත්තත්තා තෙසු විජ්ජමානානිපි උපෙක්ඛාසුඛදුක්ඛානි උපනිජ්ඣානාකාරස්ස අභාවතො ඣානඞ්ගානීති න උද්ධටානි. තත්ථ පවත්තිනත්තා පන සෙසාහෙතුකෙසුපි ඣානඞ්ගං න උද්ධටමෙව. **තංසමුට්ඨානානන්ති** ඉධාපි කටත්තාරූපං සඞ්ගහිතන්ති වෙදිතබ්බං. වුත්තඤ්හෙතං පඤ්හාවාරෙ – ''පටිසන්ධික්ඛණෙ විපාකාබ්‍යාකතානි ඣානඞ්ගානි සම්පයුත්තකානං ඛන්ධානං කටත්තා ච රූපානං ඣානපච්චයෙන පච්චයො''ති. අයං තාවෙත්ථ පාළිවණ්ණනා. අයං පන ඣානපච්චයො සත්තන්නං ඣානඞ්ගානං වසෙන ඨිතොපි ජාතිභෙදතො කුසලාකුසලවිපාකකිරියවසෙන චතුධා භිජ්ජති, පුන භූමිවසෙන චතුධා; එකධා, චතුධා, තිධාති ද්වාදසධා භිජ්ජතීති එවමෙත්ථ නානප්පකාරභෙදතො විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

එවං භින්නෙ පනෙත්ථ චතුභූමකම්පි කුසලඣානඞ්ගං පඤ්චවොකාරෙ සම්පයුත්තධම්මානඤ්චෙව චිත්තසමුට්ඨානරූපස්ස ච, ඨපෙත්වා රූපාවචරං අවසෙසං ආරුප්පෙ සම්පයුත්තධම්මානඤ්ඤෙව ඣානපච්චයෙන පච්චයො. අකුසලෙපි එසෙව නයො. කාමාවචරරූපාවචරවිපාකං පවත්තෙ සම්පයුත්තධම්මානඤ්චෙව චිත්තසමුට්ඨානරූපස්ස ච, පටිසන්ධියං සම්පයුත්තධම්මානඤ්චෙව කටත්තාරූපස්ස ච, ආරුප්පවිපාකං සම්පයුත්තධම්මානඤ්ඤෙව, යඤ්ච ආරුප්පෙ ලොකුත්තරවිපාකං උප්පජ්ජති, තඤ්ච. පඤ්චවොකාරෙ පන තං චිත්තසමුට්ඨානරූපස්සපි ඣානපච්චයෙන පච්චයො හොති. තෙභූමකම්පි කිරියඣානඞ්ගං පඤ්චවොකාරෙ

සම්පයුත්තධම්මානඤ්චෙව චිත්තසමුට්ඨානරූපස්ස ච. යං පනෙත්ථ ආරුප්පෙ උප්පජ්ජති, තං සම්පයුත්තධම්මානඤ්ඤෙව ඣානපච්චයෙන පච්චයොති එවමෙත්ථ පච්චයුප්පන්නතොපි විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයොති.

ඣානපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා.

18. මග්ගපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

18. මග්ගපච්චයනිද්දෙසෙ **මග්ගඞ්ගානීති** අහෙතුකචිත්තුප්පාදවජ්ජෙසු සෙසචිත්තෙසු උප්පන්නානි පඤ්ඤා, විතක්කො, සම්මාවාචාකම්මන්තාජීවා, වීරියං, සති, සමාධි, මිච්ඡාදිට්ඨි, මිච්ඡාවාචාකම්මන්තාජීවාති ඉමානි ද්වාදසඞ්ගානි. මග්ගස්ස පන හෙතුපච්ඡිමකත්තා අහෙතුකචිත්තෙසු මග්ගඞ්ගානි න උද්ධටානි. **තංසමුට්ඨානානන්ති** ඉධාපි කටත්තාරූපං සඞ්ගහිතමෙව. වුත්තඤ්හෙතං පඤ්හාවාරෙ – ‘‘පටිසන්ධික්ඛණෙ විපාකාබ්‍යාකතානි මග්ගඞ්ගානි සම්පයුත්තකානං ඛන්ධානං කටත්තා ච රූපානං මග්ගපච්චයෙන පච්චයො’’ති. අයං තාවෙත්ථ පාළිවණ්ණනා.

අයං පන මග්ගපච්චයො ද්වාදසන්නං මග්ගඞ්ගානං වසෙන ඨිතොපි ජාතිභෙදතො කුසලාදිවසෙන චතුධා, කුසලාදීනඤ්ච කාමාවචරාදිභූමිභෙදතො ද්වාදසධා භිජ්ජතීති එවමෙත්ථ නානප්පකාරභෙදතො විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො . එවං භින්නෙ පනෙත්ථ චතුභූමකම්පි කුසලමග්ගඞ්ගං පඤ්චවොකාරෙ සම්පයුත්තධම්මානඤ්චෙව චිත්තසමුට්ඨානරූපස්ස ච, ඨපෙත්වා රූපාවචරං අවසෙසං ආරුප්පෙ සම්පයුත්තධම්මානඤ්ඤෙව මග්ගපච්චයෙන පච්චයොති සබ්බං ඣානපච්චයෙ විය විත්ථාරෙතබ්බන්ති එවමෙත්ථ පච්චයුප්පන්නතොපි විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයොති.

මග්ගපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා.

19. සම්පයුත්තපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

19. සම්පයුත්තපච්චයනිද්දෙසෙ පාළි උත්තානත්ථා එව. අයං පන සම්පයුත්තපච්චයො නාම සඞ්ඛෙපතො සබ්බෙපි අරූපිනො ඛන්ධා. පභෙදතො පනෙස ජාතිතො කුසලාදීනං, භූමිතො ච කාමාවචරාදීනං වසෙන අනෙකධා භිජ්ජතීති එවමෙත්ථ නානප්පකාරභෙදතො විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො. එවං භින්නෙ පනෙත්ථ චතුභූමකෙසුපි කුසලක්ඛන්ධෙසු එකො ඛන්ධො තිණ්ණං ඛන්ධානං, තයො එකස්ස, ද්වෙ ද්වින්නන්ති එවං සබ්බෙපි අඤ්ඤමඤ්ඤං සම්පයුත්තපච්චයෙන පච්චයො. අකුසලවිපාකකිරියක්ඛන්ධෙසුපි එසෙව නයොති එවමෙත්ථ පච්චයුප්පන්නතොපි විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයොති.

සම්පයුත්තපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා.

20. විප්පයුත්තපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

20. විප්පයුත්තපච්චයනිද්දෙසෙ **රූපිනො ධම්මා අරූපීනන්ති** ඉදං තාව හදයවත්ථුනො චෙව චක්ඛුන්ද්‍රියාදීනඤ්ච වසෙන වෙදිතබ්බං. රූපධම්මෙසු හි එතෙයෙව ඡ කොට්ඨාසා අරූපක්ඛන්ධානං විප්පයුත්තපච්චයෙන පච්චයා හොන්ති. රූපායතනාදයො පන ආරම්මණධම්මා කිඤ්චාපි විප්පයුත්තධම්මා, විප්පයුත්තපච්චයා පන න හොන්ති. කිං කාරණා? සම්පයොගාසඞ්කාය අභාවතො. අරූපිනො හි ඛන්ධා චක්ඛාදීනං වත්ථූනං අබ්භන්තරතො නික්ඛමන්තා විය උප්පජ්ජන්ති. තත්ථ ආසඞ්කා හොති – ‘‘කිං නු ඛො එතෙ එතෙහි සම්පයුත්තා, උදාහු විප්පයුත්තා’’ති. ආරම්මණධම්මා පන වත්ථුනිස්සයෙන උප්පජ්ජමානානං ආරම්මණමත්තා හොන්තීති නත්ථි තෙසු සම්පයොගාසඞ්කා. ඉති සම්පයොගාසඞ්කාය අභාවතො න තෙ විප්පයුත්තපච්චයා. හදයවත්ථුආදීසු එව පනායං විප්පයුත්තපච්චයතා වෙදිතබ්බා. වුත්තම්පි චෙතං පඤ්හාවාරෙ – වත්ථු කුසලානං ඛන්ධානං විප්පයුත්තපච්චයෙන පච්චයො. වත්ථු අකුසලානං ඛන්ධානං විප්පයුත්තපච්චයෙන පච්චයො. චක්ඛායතනං චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස විප්පයුත්තපච්චයෙන පච්චයො. සොත… ඝාන… ජිව්හා… කායායතනං කායවිඤ්ඤාණස්ස විප්පයුත්තපච්චයෙන පච්චයො. වත්ථු විපාකාබ්‍යාකතානං කිරියාබ්‍යාකතානං ඛන්ධානං විප්පයුත්තපච්චයෙන පච්චයොති.

අරූපිනො ධම්මා රූපීනන්ති ඉදං පන චතුන්නං ඛන්ධානං වසෙන වෙදිතබ්බං. අරූපධම්මෙසු හි චත්තාරො ඛන්ධාව සහජාතපුරෙජාතානං රූපධම්මානං විප්පයුත්තපච්චයා හොන්ති, නිබ්බානං පන අරූපම්පි සමානං රූපස්ස විප්පයුත්තපච්චයො න හොති. ‘‘චතූහි සම්පයොගො චතූහි විප්පයොගො’’ති හි වුත්තං. ඉති චතුන්නං අරූපක්ඛන්ධානංයෙව විප්පයුත්තපච්චයතා වෙදිතබ්බා. වුත්තම්පි චෙතං පඤ්හාවාරෙ – සහජාතා කුසලා ඛන්ධා චිත්තසමුට්ඨානානං රූපානං විප්පයුත්තපච්චයෙන පච්චයො. පච්ඡාජාතා කුසලා ඛන්ධා පුරෙජාතස්ස ඉමස්ස කායස්ස විප්පයුත්තපච්චයෙන පච්චයො. පටිසන්ධික්ඛණෙ විපාකාබ්‍යාකතා ඛන්ධා කටත්තාරූපානං විප්පයුත්තපච්චයෙන පච්චයො, ඛන්ධා වත්ථුස්සාති. එවං තාවෙත්ථ පාළිවණ්ණනා වෙදිතබ්බා.

අයං පන විප්පයුත්තපච්චයො නාම සඞ්ඛෙපතො පඤ්චවොකාරභවෙ වත්තමානා රූපාරූපධම්මා. තෙසු රූපං වත්ථුනො චක්ඛාදීනඤ්ච වසෙන ඡධා භින්නං, අරූපං පඤ්චවොකාරභවෙ උප්පන්නකුසලාකුසලවිපාකකිරියවසෙන චතුධා භින්නං. තස්ස භූමිතො කාමාවචරාදිවසෙන චතුධා, එකධා, තිධා, තිධාති එකාදසධා භෙදො හොති. ආරුප්පවිපාකඤ්හි විප්පයුත්තපච්චයො න හොතීති එවමෙත්ථ නානප්පකාරභෙදතො විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

එවං භින්නෙ පනෙත්ථ පඤ්චවොකාරභවෙ උප්පන්නං චතුභූමකම්පි කුසලං අකුසලඤ්ච අත්තනා සමුට්ඨාපිතචිත්තසමුට්ඨානරූපස්ස සහජාතවිප්පයුත්තපච්චයෙන පච්චයො හොති. උප්පාදක්ඛණං පන අතික්කමිත්වා ඨිතික්ඛණං පත්තස්ස පුරෙජාතස්ස චතුසමුට්ඨානිකතිසමුට්ඨානිකරූපකායස්ස පච්ඡාජාතවිප්පයුත්තපච්චයෙන පච්චයො හොති. එත්ථ ච තිසමුට්ඨානිකකායොති ආහාරසමුට්ඨානස්ස අභාවතො බ්‍රහ්මපාරිසජ්ජාදීනං කායො වෙදිතබ්බො. කාමාවචරරූපාවචරවිපාකං පන පවත්තෙ චිත්තසමුට්ඨානරූපස්ස, පටිසන්ධියං කටත්තාරූපස්ස ච සහජාතවිප්පයුත්තපච්චයෙන පච්චයො හොති. ලොකුත්තරවිපාකං චිත්තසමුට්ඨානරූපස්සෙව. තිවිධම්පි පනෙතං පුරෙජාතස්ස චතුසමුට්ඨානිකතිසමුට්ඨානිකකායස්ස පච්ඡාජාතවිප්පයුත්තපච්චයෙන පච්චයො. තෙභූමකම්පි කිරියං චිත්තසමුට්ඨානස්ස සහජාතවිප්පයුත්තපච්චයෙන පච්චයො, පුරෙජාතස්ස චතුසමුට්ඨානිකතිසමුට්ඨානිකකායස්ස පච්ඡාජාතවිප්පයුත්තපච්චයෙන පච්චයො. ඡධා ඨිතෙසු පන රූපෙසු වත්ථුරූපං පටිසන්ධික්ඛණෙ කාමාවචරරූපාවචරවිපාකානං සහජාතවිප්පයුත්තපච්චයෙන පච්චයො, පවත්තෙ උප්පජ්ජමානානං චතුභූමකකුසලානං අකුසලානං ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණවජ්ජානං තෙභූමකවිපාකානං තෙභූමකකිරියානඤ්ච පුරෙජාතවිප්පයුත්තපච්චයෙන පච්චයො. චක්ඛායතනාදීනි චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං පුරෙජාතවිප්පයුත්තපච්චයෙන පච්චයොති එවමෙත්ථ පච්චයුප්පන්නතොපි විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයොති.

විප්පයුත්තපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා.

21. අත්ථිපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

21. අත්ථිපච්චයනිද්දෙසෙ **චත්තාරො ඛන්ධා**තිආදීහි සහජාතවසෙන අත්ථිපච්චයො නිද්දිට්ඨො. **චක්ඛායතන**න්තිආදීහි පුරෙජාතවසෙන. **යං රූපං නිස්සායා**ති එත්ථ සහජාතපුරෙජාතවසෙන අත්ථිපච්චයො නිද්දිට්ඨො. එවමයං පාළි සහජාතපුරෙජාතානඤ්ඤෙව අත්ථිපච්චයානං වසෙන ආගතා. පඤ්හාවාරෙ පන සහජාතං, පුරෙජාතං, පච්ඡාජාතං, ආහාරං, ඉන්ද්‍රියන්ති ඉමෙසං වසෙන ආගතත්තා පච්ඡාජාතආහාරින්ද්‍රියවසෙනාපි අත්ථිපච්චයො ලබ්භති. ඉධ පන සාවසෙසවසෙන දෙසනා කතාති අයං තාවෙත්ථ පාළිවණ්ණනා.

අයං පන අත්ථිපච්චයො නාම දුවිධො – අඤ්ඤමඤ්ඤතො, න අඤ්ඤමඤ්ඤතො. තත්ථ අඤ්ඤමඤ්ඤං තිවිධං – අරූපං අරූපෙන, රූපං රූපෙන, රූපාරූපං රූපාරූපෙන. ‘‘චත්තාරො ඛන්ධා අරූපිනො’’ති එත්ථ හි සබ්බචිත්තුප්පත්තිවසෙන අරූපං අරූපෙන වුත්තං. ‘‘චත්තාරො මහාභූතා’’ති එත්ථ සබ්බසන්තතිවසෙන රූපං රූපෙන. ‘‘ඔක්කන්තික්ඛණෙ නාමරූප’’න්ති එත්ථ පටිසන්ධිඛන්ධානඤ්චෙව වත්ථුනො ච වසෙන රූපාරූපං රූපාරූපෙන වුත්තං. න අඤ්ඤමඤ්ඤම්පි තිවිධං – ‘‘අරූපං රූපස්ස, රූපං රූපස්ස, රූපං අරූපස්ස චිත්තචෙතසිකා ධම්මා’’ති එත්ථ හි පඤ්චවොකාරවසෙන අරූපං රූපස්ස වුත්තං. ‘‘මහාභූතා උපාදාරූපාන’’න්ති එත්ථ සබ්බසන්තතිවසෙන රූපං රූපස්ස. ‘‘චක්ඛායතනං චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුයා’’තිආදීසු වත්ථාරම්මණවසෙන රූපං අරූපස්ස අත්ථිපච්චයොති වුත්තං.

අපිචෙස අත්ථිපච්චයො නාම සඞ්ඛෙපතො ඛණත්තයප්පත්තං නාමඤ්චෙව රූපඤ්ච, වත්තමානා පඤ්චක්ඛන්ධාතිපි වත්තුං වට්ටති. සො ජාතිභෙදතො කුසලාකුසලවිපාකකිරියරූපවසෙන පඤ්චධා භිජ්ජති . තත්ථ කුසලො සහජාතපච්ඡාජාතවසෙන දුවිධො හොති, තථා අකුසලො විපාකකිරියසඞ්ඛාතො ච. තෙසු කුසලො කාමාවචරාදිභෙදෙන චතුධා භිජ්ජති, අකුසලො කාමාවචරොව විපාකො චතුභූමකො, කිරියාසඞ්ඛාතො තිභූමකො. රූපසඞ්ඛාතො අත්ථිපච්චයො කාමාවචරොව. සො පන සහජාතපුරෙජාතවසෙන දුවිධො. තත්ථ පඤ්ච වත්ථූනි ආරම්මණානි ච පුරෙජාතානෙව, හදයවත්ථු සහජාතං වා හොති පුරෙජාතං වා. පඤ්හාවාරෙ පන ආගතො ආහාරො ඉන්ද්‍රියඤ්ච සහජාතාදිභෙදං න ලභතීති එවමෙත්ථ නානප්පකාරභෙදතො විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

එවං භින්නෙ පනෙත්ථ චතුභූමකකුසලොපි සහජාතො අත්ථිපච්චයො පඤ්චවොකාරෙ ‘‘එකො ඛන්ධො තිණ්ණන්නං ඛන්ධාන’’න්තිආදිනා නයෙන අඤ්ඤමඤ්ඤං ඛන්ධානඤ්චෙව චිත්තසමුට්ඨානරූපස්ස ච ඨපෙත්වා පන රූපාවචරකුසලං අවසෙසො ආරුප්පෙ සම්පයුත්තක්ඛන්ධානඤ්ඤෙව සහජාතකුසලො අත්ථිපච්චයෙන පච්චයො හොති. චතුභූමකො පනෙස පඤ්චවොකාරෙ චතුසමුට්ඨානිකතිසමුට්ඨානිකකායස්ස පච්ඡාජාතො කුසලො අත්ථිපච්චයෙන පච්චයො හොති. අකුසලෙපි එසෙව නයො. සොපි හි පඤ්චවොකාරෙ සම්පයුත්තක්ඛන්ධානඤ්චෙව චිත්තසමුට්ඨානරූපස්ස ච, චතුවොකාරෙ සම්පයුත්තක්ඛන්ධානඤ්ඤෙව සහජාතාකුසලො අත්ථිපච්චයෙන පච්චයො. පඤ්චවොකාරෙ චතුසමුට්ඨානිකතිසමුට්ඨානිකකායස්ස පච්ඡාජාතාකුසලො අත්ථිපච්චයෙන පච්චයො.

විපාකතො පන කාමාවචරරූපාවචරො අත්ථිපච්චයො නියමෙනෙව පටිසන්ධික්ඛණෙ ඛන්ධානඤ්චෙව කටත්තාරූපස්ස ච සහජාතත්ථිපච්චයෙන පච්චයො. පවත්තෙ පන සම්පයුත්තක්ඛන්ධානඤ්චෙව චිත්තසමුට්ඨානරූපස්ස ච සහජාතත්ථිපච්චයෙන පච්චයො, ඨිතිප්පත්තස්ස චතුසමුට්ඨානිකතිසමුට්ඨානිකකායස්ස පච්ඡාජාතත්ථිපච්චයෙන පච්චයො. අරූපාවචරවිපාකො පන ආරුප්පෙ උප්පන්නලොකුත්තරවිපාකො ච අත්තනා

සම්පයුත්තක්ඛන්ධානඤ්ඤෙව සහජාතත්ථිපච්චයෙන පච්චයො. පඤ්චවොකාරෙ ලොකුත්තරවිපාකො සම්පයුත්තක්ඛන්ධානඤ්චෙව චිත්තසමුට්ඨානරූපස්ස ච සහජාතත්ථිපච්චයෙන පච්චයො, චතුසමුට්ඨානිකතිසමුට්ඨානිකකායස්ස පච්ඡාජාතත්ථිපච්චයෙන පච්චයො. කිරියතො රූපාවචරො අත්ථිපච්චයො සම්පයුත්තක්ඛන්ධානඤ්චෙව චිත්තසමුට්ඨානරූපස්ස ච සහජාතත්ථිපච්චයෙන පච්චයො, චතුසමුට්ඨානිකතිසමුට්ඨානිකකායස්ස පච්ඡාජාතත්ථිපච්චයෙන පච්චයො. කාමාවචරාරූපාවචරො පන ආරුප්පෙ සම්පයුත්තක්ඛන්ධානඤ්ඤෙව, පඤ්චවොකාරෙ චිත්තසමුට්ඨානරූපස්සාපි සහජාතත්ථිපච්චයෙන පච්චයො, චතුසමුට්ඨානිකතිසමුට්ඨානිකකායස්ස පච්ඡාජාතත්ථි පච්චයෙන පච්චයො.

රූපසඞ්ඛාතො පන අත්ථිපච්චයො සහජාතො, පුරෙජාතො, ආහාරො, ඉන්ද්‍රියන්ති චතුබ්බිධො. තත්ථ සහජාතරූපත්ථිපච්චයො චතුසමුට්ඨානවසෙන චතුධා ඨිතො. තත්ථ කම්මසමුට්ඨානො එකං මහාභූතං තිණ්ණන්නං මහාභූතානං, තීණි එකස්ස, ද්වෙ ද්වින්නං, මහාභූතා උපාදාරූපානන්ති එවං සහජාතත්ථිපච්චයෙන පච්චයො හොති. පටිසන්ධික්ඛණෙ වත්ථුරූපං කාමාවචරරූපාවචරවිපාකක්ඛන්ධානං සහජාතත්ථිපච්චයෙන පච්චයො හොති. තෙසම්පි තිසමුට්ඨානිකරූපං එකං මහාභූතං තිණ්ණන්නං මහාභූතානං, තීණි එකස්ස, ද්වෙ ද්වින්නං, මහාභූතා උපාදාරූපානන්ති එවං සහජාතත්ථිපච්චයෙන පච්චයො හොති. පුරෙජාතත්ථිපච්චයො පන වත්ථුපුරෙජාතආරම්මණපුරෙජාතවසෙන දුවිධො හොති. සො දුවිධොපි හෙට්ඨා පුරෙජාතපච්චයෙ වුත්තනයෙනෙව යොජෙත්වා ගහෙතබ්බො. ආහාරත්ථිපච්චයොපි හෙට්ඨා කබළීකාරාහාරපච්චයෙ යොජිතනයෙනෙව යොජෙතබ්බො. ඉධ පනෙස අත්තනො අනිරුද්ධක්ඛණෙ පච්චයභාවෙන අත්ථිපච්චයොති වුත්තො. රූපජීවිතින්ද්‍රියම්පි හෙට්ඨා ඉන්ද්‍රියපච්චයෙ රූපජීවිතින්ද්‍රියයොජනායං වුත්තනයෙනෙව යොජෙතබ්බං. ඉධ පනෙතම්පි අත්තනො අනිරුද්ධක්ඛණෙයෙව පච්චයභාවෙන අත්ථිපච්චයොති වුත්තන්ති එවමෙත්ථ පච්චයුප්පන්නතොපි විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයොති.

අත්ථිපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා.

22. නත්ථිපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

22. නත්ථිපච්චයනිද්දෙසෙ **සමනන්තරනිරුද්ධාති** අඤ්ඤෙන චිත්තුප්පාදෙන අනන්තරිකා හුත්වා සමනන්තරනිරුද්ධා. **පටුප්පන්නානන්ති** පච්චුප්පන්නානං. ඉමිනා නත්ථිපච්චයස්ස ඔකාසදානට්ඨෙන නත්ථිපච්චයභාවං සාධෙති. පුරිමෙසු හි නිරොධවසෙන පච්ඡිමානං පවත්තනොකාසං අදෙන්තෙසු තෙසං පටුප්පන්නභාවො න සියාති අයමෙත්ථ පාළිවණ්ණනා. සෙසං සබ්බං අනන්තරපච්චයෙ වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං. පච්චයලක්ඛණමෙව හෙත්ථ නානං, පච්චයානං පන පච්චයුප්පන්නානඤ්ච නානාකරණං නත්ථි. කෙවලං පන තත්ථ ‘‘චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතු තංසම්පයුත්තකා ච ධම්මා මනොධාතුයා’’තිආදිනා නයෙන පච්චයා ච පච්චයුප්පන්නා ච සරූපතො දස්සිතා. ඉධ පන ‘‘සමනන්තරනිරුද්ධා චිත්තචෙතසිකා ධම්මා පටුප්පන්නානං චිත්තචෙතසිකානං ධම්මාන’’න්ති සබ්බෙපි තෙ නිරොධුප්පාදවසෙන සාමඤ්ඤතො දස්සිතාති.

නත්ථිපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා.

23. විගතපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

23. විගතපච්චයනිද්දෙසෙ **සමනන්තරවිගතාති** සමනන්තරමෙව විගතා. ඉමිනා විගතපච්චයස්ස විගච්ඡමානභාවෙනෙව පච්චයභාවං දස්සෙති. ඉති නත්ථිපච්චයස්ස ච ඉමස්ස ච බ්‍යඤ්ජනමත්තෙයෙව නානත්තං, න අත්ථෙති.

විගතපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා.

24. අවිගතපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

24. අවිගතපච්චයනිද්දෙසෙ **චත්තාරො ඛන්ධාතිආදීනං** සබ්බාකාරෙන අත්ථිපච්චයනිද්දෙසෙ වුත්තනයෙනෙව අත්ථො වෙදිතබ්බො. ඉමස්සපි හි පච්චයස්ස අත්ථිපච්චයෙන සද්ධිං බ්‍යඤ්ජනමත්තෙයෙව නානත්තං, න අත්ථෙති.

අවිගතපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා.

පච්චයනිද්දෙසපකිණ්ණකවිනිච්ඡයකථා

ඉදානි එවං උද්දෙසනිද්දෙසතො දස්සිතෙසු ඉමෙසු චතුවීසතියා පච්චයෙසු ඤාණචාරස්ස විසදභාවත්ථං අනෙකධම්මානං එකපච්චයභාවතො, එකධම්මස්ස අනෙකපච්චයභාවතො, එකපච්චයස්ස අනෙකපච්චයභාවතො, පච්චයසභාගතො, පච්චයවිසභාගතො, යුගළකතො, ජනකාජනකතො, සබ්බට්ඨානිකාසබ්බට්ඨානිකතො, රූපං රූපස්සාතිආදිවිකප්පතො, භවභෙදතොති ඉමෙසං දසන්නං පදානං වසෙන පකිණ්ණකවිනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො. තත්ථ

අනෙකධම්මානං එකපච්චයභාවතොති එතෙසු හි ඨපෙත්වා කම්මපච්චයං අවසෙසෙසු තෙවීසතියා පච්චයෙසු අනෙකධම්මා එකතො පච්චයා හොන්ති. කම්මපච්චයො පන එකො චෙතනාධම්මොයෙවාති එවං තාවෙත්ථ අනෙකධම්මානං එකපච්චයභාවතො විනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො.

එකධම්මස්ස අනෙකපච්චයභාවතොති හෙතුපච්චයෙ තාව අමොහො එකො ධම්මො. සො පුරෙජාතකම්මාහාරඣානපච්චයොව න හොති, සෙසානං වීසතියා පච්චයානං වසෙන පච්චයො හොති. අලොභාදොසා ඉන්ද්‍රියමග්ගපච්චයාපි න හොන්ති, සෙසානං අට්ඨාරසන්නං පච්චයානං වසෙන පච්චයා හොන්ති. ලොභමොහා විපාකපච්චයාපි න හොන්ති, සෙසානං සත්තරසන්නං පච්චයානං වසෙන පච්චයා හොන්ති. දොසො අධිපතිපච්චයොපි න හොති, සෙසානං සොළසන්නං පච්චයානං වසෙන පච්චයො හොති. ආරම්මණපච්චයෙ රූපායතනං චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුයා ආරම්මණපුරෙජාතඅත්ථිඅවිගතවසෙන චතුධා පච්චයො; තථා මනොධාතුයා අහෙතුකමනොවිඤ්ඤාණධාතුයා ච. සහෙතුකාය පන ආරම්මණාධිපතිආරම්මණූපනිස්සයවසෙනාපි පච්චයො හොති. ඉමිනා නයෙන සබ්බෙසං ආරම්මණපච්චයධම්මානං අනෙකපච්චයභාවො වෙදිතබ්බො.

අධිපතිපච්චයෙ ආරම්මණාධිපතිනො ආරම්මණපච්චයෙ වුත්තනයෙනෙව අනෙකපච්චයභාවො වෙදිතබ්බො. සහජාතාධිපතීසු වීමංසා අමොහහෙතු විය වීසතිධා පච්චයො හොති. ඡන්දො හෙතුපුරෙජාතකම්මආහාරඉන්ද්‍රියඣානමග්ගපච්චයො න හොති, සෙසානං සත්තරසන්නං පච්චයානං වසෙන පච්චයො හොති. චිත්තං හෙතුපුරෙජාතකම්මඣානමග්ගපච්චයො න හොති, සෙසානං එකූනවීසතියා පච්චයානං වසෙන පච්චයො හොති. වීරියං හෙතුපුරෙජාතකම්මාහාරඣානපච්චයො න හොති, සෙසානං එකූනවීසතියා වසෙන පච්චයො හොති.

අනන්තරපච්චයෙ ''චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතු''තිආදිනා නයෙන වුත්තෙසු චතූසු ඛන්ධෙසු වෙදනාක්ඛන්ධො හෙතුපුරෙජාතකම්මාහාරමග්ගපච්චයො න හොති, සෙසානං එකූනවීසතියා වසෙන පච්චයො හොති. සඤ්ඤාක්ඛන්ධො ඉන්ද්‍රියඣානපච්චයොපි න හොති, සෙසානං සත්තරසන්නං වසෙන පච්චයො හොති. සඞ්ඛාරක්ඛන්ධෙ හෙතූ හෙතුපච්චයෙ වුත්තනයෙන, ඡන්දවීරියානි අධිපතිපච්චයෙ වුත්තනයෙනෙව පච්චයා හොන්ති. ඵස්සො හෙතුපුරෙජාතකම්මඉන්ද්‍රියඣානමග්ගපච්චයො න හොති, සෙසානං අට්ඨාරසන්නං වසෙන පච්චයො හොති. චෙතනා හෙතුපුරෙජාතඉන්ද්‍රියඣානමග්ගපච්චයො න හොති. සෙසානං එකූනවීසතියා වසෙන පච්චයො හොති. විතක්කො හෙතුපුරෙජාතකම්මාහාරින්ද්‍රියපච්චයො න හොති, සෙසානං එකූනවීසතියා වසෙන පච්චයො හොති. විචාරො මග්ගපච්චයොපි න හොති, සෙසානං අට්ඨාරසන්නං වසෙන පච්චයො හොති. පීති තෙසඤ්ඤෙව වසෙන පච්චයො හොති. චිත්තෙකග්ගතා හෙතුපුරෙජාතකම්මාහාරපච්චයො න හොති, සෙසානං වීසතියා වසෙන පච්චයො හොති. සද්ධා හෙතුපුරෙජාතකම්මාහාරඣානමග්ගපච්චයො න හොති, සෙසානං අට්ඨාරසන්නං වසෙන පච්චයො හොති. සති තෙහි චෙව මග්ගපච්චයෙන චාති එකූනවීසතියා වසෙන පච්චයො හොති. ජීවිතින්ද්‍රියං සද්ධාය වුත්තානං අට්ඨාරසන්නං වසෙන පච්චයො හොති. හිරොත්තප්පං තතො ඉන්ද්‍රියපච්චයං අපනෙත්වා සෙසානං සත්තරසන්නං වසෙන පච්චයො හොති. තථා කායපස්සද්ධාදීනි යුගළකානි, යෙවාපනකෙසු අධිමොක්ඛමනසිකාරතත්‍රමජ්ඣත්තතා කරුණාමුදිතා ච. විරතියො පන තෙහි චෙව මග්ගපච්චයෙන චාති අට්ඨාරසධා පච්චයා හොන්ති. මිච්ඡාදිට්ඨි තතො විපාකපච්චයං අපනෙත්වා සත්තරසධා, මිච්ඡාවාචාකම්මන්තාජීවා තෙහි චෙව කම්මාහාරපච්චයෙහි චාති එකූනවීසතිධා. අහිරිකං අනොත්තප්පං මානො ථීනං මිද්ධං උද්ධච්චන්ති ඉමෙ හෙතුපුරෙජාතකම්මවිපාකාහාරින්ද්‍රියඣානමග්ගපච්චයා න හොන්ති, සෙසානං පන සොළසන්නං පච්චයානං වසෙන පච්චයා හොන්ති. විචිකිච්ඡාඉස්සාමච්ඡරියකුක්කුච්චානි තතො අධිපතිපච්චයං අපනෙත්වා පන්නරසධා විඤ්ඤාණක්ඛන්ධස්ස. අධිපතිපච්චයෙ වුත්තනයෙනෙව අනෙකපච්චයභාවො වෙදිතබ්බො. සමනන්තරපච්චයෙපි එසෙව නයො.

සහජාතපච්චයෙ චතූසු තාව ඛන්ධෙසු එකෙකස්ස ධම්මස්ස අනෙකපච්චයභාවො වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බො. චත්තාරි මහාභූතානි ආරම්මණආරම්මණාධිපතිසහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයඋපනිස්සයපුරෙජාතඅත්ථිඅවිගතවසෙන නවධා පච්චයා හොන්ති. හදයවත්ථු තෙසඤ්චෙව විප්පයුත්තස්ස ච වසෙන දසධා පච්චයො හොති. අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයෙ අපුබ්බං නත්ථි. නිස්සයපච්චයෙ චක්ඛායතනාදීනි ආරම්මණආරම්මණාධිපතිනිස්සයඋපනිස්සයපුරෙජාතඉන්ද්‍රියවිප්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතවසෙන නවධා පච්චයා හොන්ති. උපනිස්සයෙ අපුබ්බං නත්ථි. පුරෙජාතපච්චයෙ රූපසද්දගන්ධරසායතනානි ආරම්මණආරම්මණාධිපතිඋපනිස්සයපුරෙජාතඅත්ථිඅවිගතවසෙන ඡධා පච්චයා හොන්ති. එත්තකමෙවෙත්ථ අපුබ්බං. පච්ඡාජාතාදීසු අපුබ්බං නත්ථි. ආහාරපච්චයෙ කබළීකාරාහාරො ආරම්මණආරම්මණාධිපතිඋපනිස්සයආහාරඅත්ථිඅවිගතවසෙන ඡධා පච්චයො හොති. ඉන්ද්‍රියාදීසු අපුබ්බං නත්ථි. එවමෙත්ථ එකධම්මස්ස අනෙකපච්චයභාවතොපි විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

එකපච්චයස්ස අනෙකපච්චයභාවතොති හෙතුපච්චයාදීසු යස්ස කස්සචි එකස්ස පච්චයස්ස යෙනාකාරෙන යෙනත්ථෙන යො පච්චයුප්පන්නානං පච්චයො හොති, තං ආකාරං තං අත්ථං අවිජහිත්වාව අඤ්ඤෙහිපි යෙහාකාරෙහි යෙහි අත්ථෙහි සො තස්මිඤ්ඤෙව ඛණෙ තෙසං ධම්මානං අනෙකපච්චයභාවං ගච්ඡති, තතො අනෙකපච්චයභාවතො තස්ස විනිච්ඡයො වෙදිතබ්බොති අත්ථො. සෙය්‍යථිදං – අමොහො හෙතුපච්චයො, සො හෙතුපච්චයත්තං අවිජහන්තොව අධිපතිසහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයවිපාකඉන්ද්‍රියමග්ගසම්පයුත්තවිප්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතානං වසෙන

අපරෙහිපි එකාදසහාකාරෙහි අනෙකපච්චයභාවං ගච්ඡති. අලොභාදොසා තතො අධිපතිඉන්ද්‍රියමග්ගපච්චයෙ තයො අපනෙත්වා සෙසානං වසෙන අනෙකපච්චයභාවං ගච්ඡන්ති. ඉදං විපාකහෙතූසුයෙව ලබ්භති, කුසලකිරියෙසු පන විපාකපච්චයතා පරිහායති. ලොභදොසමොහා තෙ තයො විපාකඤ්චාති චත්තාරො අපනෙත්වා සෙසානං වසෙන අනෙකපච්චයභාවං ගච්ඡන්ති.

ආරම්මණපච්චයො තං ආරම්මණපච්චයත්තං අවිජහන්තංයෙව ආරම්මණාධිපතිනිස්සයඋපනිස්සයපුරෙජාතවිප්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතානං වසෙන අපරෙහිපි සත්තහාකාරෙහි අනෙකපච්චයභාවං ගච්ඡති. අයමෙත්ථ උක්කට්ඨපරිච්ඡෙදො, අරූපධම්මානං පන අතීතානාගතානං වා රූපධම්මානං ආරම්මණපච්චයභාවෙ සති ආරම්මණාධිපතිආරම්මණූපනිස්සයමත්තඤ්ඤෙව උත්තරි ලබ්භති. අධිපතිපච්චයෙ වීමංසා අමොහසදිසා. ඡන්දො අධිපතිපච්චයො අධිපතිපච්චයත්තං අවිජහන්තොව සහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයවිපාකසම්පයුත්තවිප්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතානං වසෙන අපරෙහිපි අට්ඨහාකාරෙහි අනෙකපච්චයභාවං ගච්ඡති. වීරියං තෙසඤ්චෙව ඉන්ද්‍රියමග්ගපච්චයානඤ්චාති ඉමෙසං වසෙන අපරෙහිපි දසහාකාරෙහි අනෙකපච්චයභාවං ගච්ඡති. චිත්තං තතො මග්ගපච්චයං අපනෙත්වා ආහාරපච්චයං පක්ඛිපිත්වා ඉමෙසං වසෙන අධිපතිපච්චයතො උත්තරි දසහාකාරෙහි අනෙකපච්චයභාවං ගච්ඡති. ආරම්මණාධිපතිනො පන හෙට්ඨා ආරම්මණපච්චයෙ වුත්තනයෙනෙව අනෙකපච්චයභාවො වෙදිතබ්බො.

අනන්තරසමනන්තරපච්චයා අනන්තරසමනන්තරපච්චයත්තං අවිජහන්තාව උපනිස්සයකම්මආසෙවනනත්ථිවිගතානං වසෙන අපරෙහිපි පඤ්චහාකාරෙහි අනෙකපච්චයභාවං ගච්ඡන්ති. අරියමග්ගචෙතනායෙව චෙත්ථ කම්මපච්චයතං ලභති, න සෙසධම්මා. සහජාතපච්චයො සහජාතපච්චයත්තං අවිජහන්තොව හෙතුඅධිපතිඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයකම්මවිපාකආහාරඉන්ද්‍රියඣානමග්ගසම්පයුත්තවිප්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතානං වසෙන අපරෙහි චුද්දසහාකාරෙහි අනෙකපච්චයභාවං ගච්ඡති. අයම්පි උක්කට්ඨපරිච්ඡෙදො වත්ථුසහජාතාදීනං පන වසෙනෙත්ථ හෙතුපච්චයාදීනං අභාවොපි වෙදිතබ්බො. අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයෙපි එසෙව නයො.

නිස්සයපච්චයො නිස්සයපච්චයත්තං අවිජහන්තොව චතුවීසතියා පච්චයෙසු අත්තනො නිස්සයපච්චයත්තඤ්චෙව අනන්තරසමනන්තරපච්ඡාජාතආසෙවනනත්ථිවිගතපච්චයෙ ච ඡ අපනෙත්වා සෙසානං වසෙන අපරෙහිපි සත්තරසහාකාරෙහි අනෙකපච්චයභාවං ගච්ඡති. අයම්පි උක්කට්ඨපරිච්ඡෙදොව වත්ථුනිස්සයාදීනං පන වසෙනෙත්ථ හෙතුපච්චයාදීනං ආභාවොපි වෙදිතබ්බො.

උපනිස්සයපච්චයෙ ආරම්මණූපනිස්සයො ආරම්මණාධිපතිසදිසො. අනන්තරූපනිස්සයො අනන්තරූපනිස්සයපච්චයත්තං අවිජහන්තොව අනන්තරසමනන්තරකම්මආසෙවනනත්ථිවිගතානං වසෙන අපරෙහිපි ඡහාකාරෙහි අනෙකපච්චයභාවං ගච්ඡති. අරියමග්ගචෙතනායෙව චෙත්ථ කම්මපච්චයතං ලභති, න සෙසධම්මා. පකතූපනිස්සයො පකතූපනිස්සයොව. පුරෙජාතපච්චයො අත්තනො පුරෙජාතපච්චයත්තං අවිජහන්තොව ආරම්මණආරම්මණාධිපතිනිස්සයඋපනිස්සයඉන්ද්‍රියවිප්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතානං වසෙන අපරෙහිපි අට්ඨහාකාරෙහි අනෙකපච්චයභාවං ගච්ඡති. අයම්පි උක්කට්ඨනිද්දෙසොව ආරම්මණපුරෙජාතෙ පනෙත්ථ නිස්සයඉන්ද්‍රියවිප්පයුත්තපච්චයතා න ලබ්භති. ඉතො උත්තරිපි ලබ්භමානාලබ්භමානං වෙදිතබ්බං. පච්ඡාජාතපච්චයො අත්තනො පච්ඡාජාතපච්චයභාවං අවිජහන්තොව විප්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතානං වසෙන අපරෙහිපි තීහාකාරෙහි අනෙකපච්චයභාවං ගච්ඡති. ආසෙවනපච්චයො ආසෙවනපච්චයත්තං අවිජහන්තොව අනන්තරසමනන්තරඋපනිස්සයනත්ථිවිගතානං වසෙන අපරෙහිපි පඤ්චහාකාරෙහි අනෙකපච්චයභාවං ගච්ඡති.

කම්මපච්චයො කම්මපච්චයත්තං අවිජහන්තොව එකක්ඛණිකො තාව සහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයවිපාකආහාරසම්පයුත්තවිප්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතානං වසෙන අපරෙහිපි නවහාකාරෙහි අනෙකපච්චයභාවං ගච්ඡති. නානාක්ඛණිකො උපනිස්සයඅනන්තරසමනන්තරනත්ථිවිගතානං වසෙන අපරෙහිපි පඤ්චහාකාරෙහි අනෙකපච්චයභාවං ගච්ඡති. විපාකපච්චයො විපාකපච්චයත්තං අවිජහන්තොව හෙතුඅධිපතිසහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයකම්මආහාරඉන්ද්‍රියඣානමග්ගසම්පයුත්තවිප්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතානං වසෙන අපරෙහිපි චුද්දසහාකාරෙහි අනෙකපච්චයභාවං ගච්ඡති. ආහාරපච්චයෙ කබළීකාරො ආහාරො ආහාරපච්චයත්තං අවිජහන්තොව අත්ථිඅවිගතානං වසෙන අපරෙහිපි ද්වීහාකාරෙහි අනෙකපච්චයභාවං ගච්ඡති. සෙසා තයො ආහාරපච්චයත්තං අවිජහන්තාව යථානුරූපං අධිපතිසහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයකම්මවිපාකඉන්ද්‍රියසම්පයුත්තවිප්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතානං වසෙන අපරෙහිපි එකාදසහාකාරෙහි අනෙකපච්චයභාවං ගච්ඡන්ති.

ඉන්ද්‍රියපච්චයෙ රූපිනො පඤ්චින්ද්‍රියා ඉන්ද්‍රියපච්චයත්තං අවිජහන්තාව නිස්සයපුරෙජාතවිප්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතානං වසෙන අපරෙහිපි පඤ්චහාකාරෙහි අනෙකපච්චයභාවං ගච්ඡන්ති. රූපජීවිතින්ද්‍රියම්පි ඉන්ද්‍රියපච්චයත්තං අවිජහන්තඤ්ඤෙව අත්ථිඅවිගතානං වසෙන අපරෙහිපි ද්වීහාකාරෙහි අනෙකපච්චයභාවං ගච්ඡති. අරූපිනො ඉන්ද්‍රියානිපි යථානුරූපං ඉන්ද්‍රියපච්චයත්තං අවිජහන්තානෙව හෙතුඅධිපතිසහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයවිපාකආහාරඣානමග්ගසම්පයුත්තවිප්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතානං වසෙන අපරෙහිපි තෙරසහාකාරෙහි අනෙකපච්චයභාවං ගච්ඡන්ති. ඣානපච්චයො ඣානපච්චයත්තං අවිජහන්තොව

යථානුරූපං සහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයවිපාකඉන්ද්‍රියමග්ගසම්පයුත්තවිප්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතානං වසෙන අපරෙහිපි දසහාකාරෙහි අනෙකපච්චයභාවං ගච්ඡති. මග්ගපච්චයො මග්ගපච්චයත්තං අවිජහන්තොව යථානුරූපං ඣානපච්චයෙ වුත්තානං දසන්නං හෙතුඅධිපතිනඤ්චාති ඉමෙසං වසෙන අපරෙහිපි ද්වාදසහාකාරෙහි අනෙකපච්චයභාවං ගච්ඡති.

සම්පයුත්තපච්චයො සම්පයුත්තපච්චයත්තං අවිජහන්තොව යථානුරූපං හෙතුඅධිපතිසහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයකම්මවිපාකආහාරඉන්ද්‍රියඣානමග්ගඅත්ථිඅවිගතානං වසෙන අපරෙහිපි තෙරසහාකාරෙහි අනෙකපච්චයභාවං ගච්ඡති. විප්පයුත්තපච්චයො විප්පයුත්තපච්චයත්තං අවිජහන්තොව අනන්තරසමනන්තරආසෙවනසම්පයුත්තනත්ථිවිගතසඞ්ඛාතෙ ඡ පච්චයෙ අපනෙත්වා සෙසානං වසෙන යථානුරූපං අපරෙහිපි සත්තරසහාකාරෙහි අනෙකපච්චයභාවං ගච්ඡති. තත්ථ රූපස්ස ච අරූපස්ස ච පච්චයවිභාගො වෙදිතබ්බො. අත්ථිපච්චයො අත්ථිපච්චයත්තං අවිජහන්තොව අනන්තරසමනන්තරආසෙවනනත්ථිවිගතසඞ්ඛාතෙ පඤ්ච පච්චයෙ අපනෙත්වා සෙසානං වසෙන යථානුරූපං අපරෙහි අට්ඨාරසහාකාරෙහි අනෙකපච්චයභාවං ගච්ඡති. නත්ථිපච්චයවිගතපච්චයා අනන්තරපච්චයසදිසා . අවිගතපච්චයො අත්ථිපච්චයසදිසොයෙවාති එවමෙත්ථ එකපච්චයස්ස අනෙකපච්චයභාවතොපි විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

පච්චයසභාගතොති එතෙසු හි චතුවීසතියා පච්චයෙසු අනන්තරසමනන්තරඅනන්තරූපනිස්සයආසෙවනනත්ථිවිගතා සභාගා, තථා ආරම්මණආරම්මණාධිපතිආරම්මණූපනිස්සයාති ඉමිනා උපායෙනෙත්ථ පච්චයසභාගතොපි විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

පච්චයවිසභාගතොති පුරෙජාතපච්චයො පනෙත්ථ පච්ඡාජාතපච්චයෙන විසභාගො, තථා සම්පයුත්තපච්චයො විප්පයුත්තපච්චයෙන, අත්ථිපච්චයො නත්ථිපච්චයෙන, විගතපච්චයො අවිගතපච්චයෙනාති ඉමිනා උපායෙනෙත්ථ පච්චයවිසභාගතොපි විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

යුගළකතොති එතෙසු ච අත්ථසරික්ඛතාය, සද්දසරික්ඛතාය, කාලපටිපක්ඛතාය, හෙතුඵලතාය, අඤ්ඤමඤ්ඤපටිපක්ඛතායාති ඉමෙහි කාරණෙහි යුගළකතො විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො. අනන්තරසමනන්තරා හි අත්ථසරික්ඛතාය එකං යුගළකං නාම; නිස්සයූපනිස්සයා සද්දසරික්ඛතාය, පුරෙජාතපච්ඡාජාතා කාලපටිපක්ඛතාය, කම්මපච්චයවිපාකපච්චයා හෙතුඵලතාය, සම්පයුත්තවිප්පයුත්තපච්චයා අඤ්ඤමඤ්ඤපටිපක්ඛතාය එකං යුගළකං නාම, තථා අත්ථිනත්ථිපච්චයා, විගතාවිගතපච්චයා චාති එවමෙත්ථ යුගළකතොපි විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො. **ජනකාජනකතොති** එතෙසු ච අනන්තරසමනන්තරානන්තරූපනිස්සයපකතූපනිස්සයාසෙවනපච්චයා නානාක්ඛණිකො, කම්මපච්චයො, නත්ථිවිගතපච්චයාති ඉමෙ පච්චයා ජනකායෙව, න අජනකා. පච්ඡාජාතපච්චයො කෙවලං උපත්ථම්භකොයෙව, න ජනකො. සෙසා ජනකා ච අජනකා ච උපත්ථම්භකා චාති අත්ථො. එවමෙත්ථ ජනකාජනකතොපි විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

සබ්බට්ඨානිකාසබ්බට්ඨානිකතොති එතෙසු ච සහජාතනිස්සයඅත්ථිඅවිගතපච්චයා සබ්බට්ඨානිකා නාම, සබ්බෙසං සඞ්ඛතානං රූපාරූපධම්මානං ඨානභූතා කාරණභූතාති අත්ථො. එතෙහි විනා උප්පජ්ජමානො එකධම්මොපි නත්ථීති. ආරම්මණආරම්මණාධිපතිඅනන්තරසමනන්තරානන්තරූපනිස්සයපකතූපනිස්සයාසෙවනසම්පයුත්තනත්ථිවිගතපච්චයා අසබ්බට්ඨානිකා නාම. න සබ්බෙසං රූපාරූපධම්මානං ඨානභූතා, අරූපක්ඛන්ධානඤ්ඤෙව පන ඨානභූතා කාරණභූතාති අත්ථො. අරූපධම්මායෙව හි එතෙහි උප්පජ්ජන්ති, න රූපධම්මා. පුරෙජාතපච්ඡාජාතාපි අසබ්බට්ඨානිකා අරූපරූපානඤ්ඤෙව යථාක්කමෙන පච්චයභාවතො. වුත්තාවසෙසාපි එකච්චානං රූපාරූපධම්මානං උප්පත්තිහෙතුතො න සබ්බට්ඨානිකාති එවමෙත්ථ සබ්බට්ඨානිකා සබ්බට්ඨානිකතොපි විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

රූපං රූපස්සාතිආදිවිකප්පතොති එතෙසු ච චතුවීසතියා පච්චයෙසු එකපච්චයොපි එකන්තෙන රූපමෙව හුත්වා රූපස්සෙව පච්චයො නාම නත්ථි, එකන්තෙන පන රූපං හුත්වා අරූපස්සෙව පච්චයො නාම අත්ථි. කතරො පනෙසොති? පුරෙජාතපච්චයො. පුරෙජාතපච්චයො හි එකන්තෙන රූපමෙව හුත්වා අරූපස්සෙව පච්චයො හොති. එකන්තෙන රූපමෙව හුත්වා රූපාරූපස්සෙව පච්චයො නාමාතිපි නත්ථි, එකන්තෙන පන අරූපං හුත්වා අරූපස්සෙව පච්චයො නාම අත්ථි. කතරො පනෙසොති? අනන්තරසමනන්තරආසෙවනසම්පයුත්තනත්ථිවිගතවසෙන ඡබ්බිධො. සො හි සබ්බොපි එකන්තෙන අරූපමෙව හුත්වා අරූපස්සෙව පච්චයො හොති. එකන්තෙන අරූපමෙව හුත්වාපි එකන්තෙන රූපස්සෙව පච්චයො නාමාතිපි අත්ථි. කතරො පනෙසොති? පච්ඡාජාතපච්චයො. සො හි එකන්තෙන අරූපං හුත්වා රූපස්සෙව පච්චයො හොති; එකන්තෙන පන අරූපධම්මොව හුත්වා රූපාරූපානං පච්චයොපි අත්ථි. කතරො පනෙසොති? හෙතුකම්මවිපාකඣානමග්ගවසෙන පඤ්චවිධො. සො හි සබ්බොපි එකන්තෙන අරූපමෙව හුත්වා රූපධම්මානං අරූපධම්මානම්පි පච්චයො හොති. එකන්තෙන පන රූපාරූපමෙව හුත්වා රූපස්සෙව පච්චයො නාමාතිපි නත්ථි, අරූපස්සෙව පන හොති. කතරො පනෙසොති? ආරම්මණපච්චයො චෙව උපනිස්සයපච්චයො ච. ඉදඤ්හි ද්වයං එකන්තෙන රූපාරූපමෙව හුත්වා අරූපස්සෙව පච්චයො හොති. එකන්තෙන රූපාරූපමෙව හුත්වා පන රූපාරූපස්සෙව පච්චයො නාමාතිපි අත්ථි. කතරො පනෙසොති? අධිපතිසහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයආහාරඉන්ද්‍රියවිප්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතවසෙන නවවිධො. සො හි සබ්බොපි එකන්තෙන රූපාරූපමෙව හුත්වා රූපාරූපස්සෙව පච්චයො හොතීති එවමෙත්ථ රූපං රූපස්සාතිආදිවිකප්පතොපි විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

භවභෙදතොති ඉමෙසු පන චතුවීසතියා පච්චයෙසු පඤ්චවොකාරභවෙ තාව න කොචි පච්චයො න ලබ්භති නාම. චතුවොකාරභවෙ පන තයො පුරෙජාතපච්ඡාජාතවිප්පයුත්තපච්චයෙ අපනෙත්වා සෙසා එකවීසතිමෙව ලබ්භන්ති. එකවොකාරභවෙ සහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයකම්මඉන්ද්‍රියඅත්ථිඅවිගතවසෙන සත්තෙව ලබ්භන්ති. බාහිරෙ පන අනින්ද්‍රියබද්ධරූපෙ සහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයඅත්ථිඅවිගතවසෙන පඤ්චෙව ලබ්භන්තීති එවමෙත්ථ භවභෙදතොපි විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයොති.

පච්චයනිද්දෙසවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පුච්ඡාවාරො

1. පච්චයානුලොමවණ්ණනා

එවං අනුලොමපට්ඨානාදීසු තිකපට්ඨානාදිවසෙන චතුවීසතිසමන්තපට්ඨානසමොධානෙ පට්ඨානමහාපකරණෙ යෙ තිකාදයො නිස්සාය නිද්දිට්ඨත්තා එතං තිකපට්ඨානං, දුකපට්ඨානං…පෙ.… දුකදුකපට්ඨානන්ති වුත්තං. තෙ අනාමසිත්වා යෙසං පච්චයානං වසෙන තෙ තිකාදයො විභත්තා, තෙ පච්චයෙ එව තාව ඉමිනා මාතිකානික්ඛෙපපච්චයවිභඞ්ගසඞ්ඛාතෙන වාරෙන උද්දෙසතො ච නිද්දෙසතො ච දස්සෙත්වා, ඉදානි යෙ තිකාදයො නිස්සාය නිද්දිට්ඨත්තා එතං තිකපට්ඨානං, දුකපට්ඨානං…පෙ.… දුකදුකපට්ඨානන්ති වුත්තං. තෙ තිකාදයො ඉමෙසං පච්චයානං වසෙන විත්ථාරෙත්වා දස්සෙතුං එකෙකං තිකදුකං නිස්සාය සත්තහි මහාවාරෙහි දෙසනා කතා. තෙසං ඉමානි නාමානි – පටිච්චවාරො, සහජාතවාරො, පච්චයවාරො, නිස්සයවාරො, සංසට්ඨවාරො, සම්පයුත්තවාරො, පඤ්හාවාරොති.

තත්ථ ''කුසලං ධම්මං පටිච්ච කුසලො ධම්මො''ති එවං පටිච්චාභිධානවසෙන වුත්තො **පටිච්චවාරො** නාම. කුසලං ධම්මං සහජාතො කුසලො ධම්මො''ති එවං සහජාතාභිධානවසෙන වුත්තො **සහජාතවාරො** නාම. සො පුරිමෙන පටිච්චවාරෙන අත්ථතො නින්නානාකරණො. පටිච්චාභිධානවසෙන බුජ්ඣනකානං වසෙන පන පඨමො වුත්තො, සහජාතාභිධානවසෙන බුජ්ඣනකානං වසෙන දුතියො. ද්වීසුපි චෙතෙසු රූපාරූපධම්මවසෙන පච්චයා චෙව පච්චයුප්පන්නධම්මා ච වෙදිතබ්බා. තෙ ච ඛො සහජාතාව, න පුරෙජාතපච්ඡාජාතා ලබ්භන්ති. ''කුසලං ධම්මං පච්චයා කුසලො ධම්මො''ති එවං පච්චයාභිධානවසෙන වුත්තො පන **පච්චයවාරො** නාම. සොපි පුරිමවාරද්වයං විය රූපාරූපධම්මවසෙනෙව වෙදිතබ්බො. පච්චයො පනෙත්ථ පුරෙජාතොපි ලබ්භති. අයමස්ස පුරිමවාරද්වයතො විසෙසො. තදනන්තරො ''කුසලං ධම්මං නිස්සාය කුසලො ධම්මො''ති එවං නිස්සයාභිධානවසෙන වුත්තො **නිස්සයවාරො** නාම. සො පුරිමෙන පච්චයවාරෙන අත්ථතො නින්නානාකරණො. පච්චයාභිධානවසෙන බුජ්ඣනකානං වසෙන පන පඨමො වුත්තො, නිස්සයාභිධානවසෙන බුජ්ඣනකානං වසෙන දුතියො. තතො පරං ''කුසලං ධම්මං සංසට්ඨො කුසලො ධම්මො''ති එවං සංසට්ඨාභිධානවසෙන වුත්තො **සංසට්ඨවාරො** නාම. ''කුසලං ධම්මං සම්පයුත්තො කුසලො ධම්මො''ති එවං සම්පයුත්තාභිධානවසෙන වුත්තො **සම්පයුත්තවාරො** නාම. සො පුරිමෙන සංසට්ඨවාරෙන අත්ථතො නින්නානාකරණො. සංසට්ඨාභිධානවසෙන බුජ්ඣනකානං වසෙන පන පඨමො වුත්තො, සම්පයුත්තාභිධානවසෙන දුතියො. ද්වීසුපි චෙතෙසු අරූපධම්මවසෙනෙව පච්චයා පච්චයුප්පන්නා ච වෙදිතබ්බා. සත්තමවාරෙ පන යස්මා ''කුසලො ධම්මො කුසලස්ස ධම්මස්ස හෙතුපච්චයෙන පච්චයො''තිආදිනා නයෙන තෙ තෙ පඤ්හෙ උද්ධරිත්වා පුන ''කුසලා හෙතූ සම්පයුත්තකානං ඛන්ධාන''න්තිආදිනා නයෙන සබ්බෙපි තෙ පඤ්හා නිජ්ජටා නිග්ගුම්බා ච කත්වා විභත්තා, තස්මා සො වාරො පඤ්හානං සාධුකං විභත්තත්තා **පඤ්හාවාරොත්**වෙව සඞ්ඛ්‍යං ගතො. රූපාරූපධම්මවසෙනෙව පනෙත්ථ පච්චයාපි පච්චයුප්පන්නාපි වෙදිතබ්බා.

තත්ථ යො තාව එස සබ්බපඨමො පටිච්චවාරො නාම, සො උද්දෙසතො නිද්දෙසතො ච දුවිධො හොති. තත්ථ උද්දෙසවාරො පඨමො, පුච්ඡාවාරොතිපි වුච්චති. පණ්ණත්තිවාරොතිපි තස්සෙව නාමං. සො හි කුසලාදයො පටිච්ච කුසලාදීනං හෙතුපච්චයාදීනං වසෙන උද්දිට්ඨත්තා උද්දෙසවාරො, කුසලාදයො පටිච්ච හෙතුපච්චයාදිවසෙන කුසලාදීනං උප්පත්තියා පුච්ඡිතත්තා පුච්ඡාවාරො, කුසලාදයො පටිච්ච හෙතුපච්චයාදිවසෙන කුසලාදීනං උප්පත්තියා පඤ්ඤාපිතත්තා පණ්ණත්තිවාරොතිපි වුත්තො.

25-34. තත්ථ **සියා කුසලං ධම්මං පටිච්ච කුසලො ධම්මො උප්පජ්ජෙය්‍ය හෙතුපච්චයාති** පරිකප්පපුච්ඡා. අයඤ්හෙත්ථ අත්ථො – යො කුසලො ධම්මො උප්පජ්ජෙය්‍ය හෙතුපච්චයා, කිං සො කුසලං ධම්මං පටිච්ච සියාති අථ වා කුසලං ධම්මං පටිච්ච යො කුසලො ධම්මො උප්පජ්ජෙය්‍ය, සො හෙතුපච්චයා සියාති අයමෙත්ථ අත්ථො. තත්ථ **පටීති** සදිසත්ථෙ වත්තති. සදිසපුග්ගලො හි පටිපුග්ගලො, සදිසභාගො ච පටිභාගොති වුච්චති. **ඉච්චාති** ගමනුස්සුක්කවචනමෙතං. උභයං එකතො කත්වා **පටිච්චාති** පටිගන්ත්වා සහුප්පත්තිසඞ්ඛාතෙන සදිසභාවෙන පත්වා, තෙන සද්ධිං එකතො උප්පත්තිභාවං උපගන්ත්වාති වුත්තං හොති. **කුසලො ධම්මොති** එවං සහුප්පත්තිභාවෙන කුසලං ධම්මං පටිච්ච කුසලො ධම්මො උප්පජ්ජෙය්‍ය හෙතුපච්චයාති පුච්ඡති. අථ වා **පටිච්චාති** පච්චයං කත්වා. තං පන පච්චයකරණං පුරෙජාතෙපි පච්චයෙ ලබ්භති සහජාතෙපි. ඉධ සහජාතං අධිප්පෙතං. **සියා කුසලං ධම්මං පටිච්ච අකුසලොති**ආදීසුපි එසෙව නයො. තත්ථ කිඤ්චාපි සහජාතවසෙන කුසලං ධම්මං පටිච්ච අකුසලො නත්ථි, ඉමස්මිං පන

පුච්ඡාවාරෙ යම්පි විස්සජ්ජියමානං අත්ථතො ලබ්භති, යම්පි න ලබ්භති, තං සබ්බං පුච්ඡාවසෙන උද්ධටං. පරතො පන විස්සජ්ජනෙ යං න ලබ්භති, තං පහාය යං ලබ්භති, තදෙව විස්සජ්ජිතං.

එවමෙත්ථ පුච්ඡානං අත්ථඤ්චෙව පුච්ඡාගතිඤ්ච ඤත්වා ඉදානි ගණනවසෙන පුච්ඡාපරිච්ඡෙදො වෙදිතබ්බො . එත්ථ හි ''කුසලං ධම්මං පටිච්චා''ති කුසලපදං ආදිං කත්වා කුසලාකුසලාබ්‍යාකතන්තා තිස්සො පුච්ඡා, පුන තදෙවාදිං කත්වා කුසලාබ්‍යාකතාදිවසෙන දුකප්පභෙදන්තා තිස්සො, පුන තදෙවාදිං කත්වා තිකන්තා ච එකා, එවං කුසලං ධම්මං පටිච්චාති කුසලාදිකා සත්ත පුච්ඡා, තථා අකුසලාදිකා, තථා අබ්‍යාකතාදිකා, තථා කුසලාබ්‍යාකතාදිකා, අකුසලාබ්‍යාකතාදිකා, කුසලාකුසලාදිකා, කුසලාකුසලාබ්‍යාකතාදිකාති සබ්බාපි සත්තන්නං සත්තකානං වසෙන කුසලත්තිකං නිස්සාය හෙතුපච්චයෙ එකූනපඤ්ඤාසං පුච්ඡා.

තත්ථ එකමූලකාවසානා නව, එකමූලදුකාවසානා නව, එකමූලතිකාවසානා තිස්සො, දුකමූලඑකාවසානා නව, දුකමූලදුකාවසානා නව, දුකමූලතිකාවසානා තිස්සො, තිකමූලඑකාවසානා තිස්සො, තිකමූලදුකාවසානා තිස්සො, තිකමූලතිකාවසානා එකාති එවමෙතා මූලවසෙනාපි වෙදිතබ්බා. යථා ච හෙතුපච්චයෙ එකූනපඤ්ඤාසං, ආරම්මණපච්චයාදීසුපි තථෙවාති සබ්බෙසුපි චතුවීසතියා පච්චයෙසු –

සහස්සමෙකඤ්ච සතං, ඡසත්තති පුනාපරා;
පුච්ඡා සම්පිණ්ඩිතා හොන්ති, නයම්හි එකමූලකෙ.

35-36. තතො පරං **හෙතුපච්චයා ආරම්මණපච්චයා**ති දුමූලකනයො ආරද්ධො. තත්ථ හෙතාරම්මණදුකො…පෙ.… හෙතුඅවිගතදුකොති හෙතුපච්චයෙන සද්ධිං තෙවීසති දුකා හොන්ති. තෙසු හෙතුපච්චයෙ විය හෙතාරම්මණදුකෙපි එකූනපඤ්ඤාසං පුච්ඡා, තාසු පාළියං ද්වෙයෙව දස්සිතා. යථා ච හෙතාරම්මණදුකෙ එකූනපඤ්ඤාසං තථා හෙතාධිපතිදුකාදීසුපි. තත්ථ පඨමපුච්ඡාවසෙන හෙතාධිපතිදුකො, හෙතානන්තරදුකො, හෙතුසමනන්තරදුකොති පටිපාටියා තයො දුකෙ දස්සෙත්වා පරියොසානෙ හෙතුඅවිගතදුකො දස්සිතො, සෙසං සඞ්ඛිත්තං. පුච්ඡාපරිච්ඡෙදො පනෙත්ථ එවං වෙදිතබ්බො.

සහස්සමෙකඤ්ච සතං, සත්තවීසතිමෙව ච;
දුකෙසු තෙවීසතියා, පුච්ඡා හොන්ති දුමූලකෙ.

37. තතො පරං **හෙතුපච්චයා ආරම්මණපච්චයා අධිපතිපච්චයා**ති තිමූලකනයො ආරද්ධො. තත්ථ හෙතාරම්මණදුකෙන සද්ධිං අධිපතිපච්චයාදීසු බාවීසතියා පච්චයෙසු එකමෙකස්ස යොජනාවසෙන බාවීසති තිකා හොන්ති. තෙසු පඨමපුච්ඡාවසෙන පඨමත්තිකඤ්ච දුතියත්තිකඤ්ච දස්සෙත්වා පරියොසානතිකො දස්සිතො, සෙසං සඞ්ඛිත්තං. යථා පන දුකෙසු, එවං තිකෙසුපි එකමෙකස්මිං තිකෙ එකූනපඤ්ඤාසං කත්වා සබ්බෙසුපි බාවීසතියා තිකෙසු –

සහස්සමෙකං පුච්ඡානං, අට්ඨසත්තතිමෙව ච;
පුච්ඡා ගණනතො හොන්ති, නයම්හි තිකමූලකෙ.

38. තතො පරං **හෙතුපච්චයා ආරම්මණපච්චයා අධිපතිපච්චයා අනන්තරපච්චයා**ති චතුමූලකනයො ආරද්ධො. තත්ථ පඨමත්තිකෙන සද්ධිං අනන්තරපච්චයාදීසු එකවීසතියා පච්චයෙසු එකමෙකස්ස යොජනාවසෙන එකවීසති චතුක්කා හොන්ති. තෙසු ද්වෙ චතුක්කෙ දස්සෙත්වා සෙසං සඞ්ඛිත්තං. ඉධාපි එකමෙකස්මිං චතුක්කෙ එකූනපඤ්ඤාසං කත්වා සබ්බෙසුපි එකවීසතියා චතුක්කෙසු –

සහස්සමෙකං පුච්ඡානං, එකූනතිංස පුනාපරා;
පුච්ඡා ගණනතො හොන්ති, නයම්හි චතුමූලකෙ.

තතො පරං පඤ්චමූලකං ආදිං කත්වා යාව සබ්බමූලකා දෙසනා කතා, තං සබ්බං සඞ්ඛිපිත්වා හෙට්ඨා වුත්තඤ්ච උපරි වත්තබ්බඤ්ච එකතො කත්වා පාළියං ''එකමූලකං, දුමූලකං, තිමූලකං, චතුමූලකං, පඤ්චමූලකං, සබ්බමූලකං අසම්මුය්හන්තෙන විත්ථාරෙතබ්බ''න්ති නයො දස්සිතො. තත්ථ එකමූලකාදීසු යං වත්තබ්බං, තං වුත්තමෙව. පඤ්චමූලකෙ පන පඨමචතුක්කෙන සද්ධිං සමනන්තරපච්චයාදීසු සමවීසතියා පච්චයෙසු එකමෙකස්ස යොජනාවසෙන සමවීසති පඤ්චකා හොන්ති. තෙසු එකමෙකස්මිං එකූනපඤ්ඤාසං කත්වා –

සතානි නව පුච්ඡානං, අසීති ච පුනාපරා;
පුච්ඡා ගණනතො හොන්ති, නයම්හි පඤ්චමූලකෙ.

ඡමූලකෙ පඨමපඤ්චකෙන සද්ධිං සහජාතපච්චයාදීසු එකූනවීසතියා පච්චයෙසු එකමෙකස්ස යොජනාවසෙන එකූනවීසති ඡක්කා හොන්ති. තෙසු එකමෙකස්මිං එකූනපඤ්ඤාසං කත්වා –

සතානි නව පුච්ඡානං, එකතිංස තතොපරා;
පුච්ඡා ගණනතො හොන්ති, නයම්හි ඡක්කමූලකෙ.

සත්තමූලකෙ පඨමඡක්කෙන සද්ධිං අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයාදීසු අට්ඨාරසසු පච්චයෙසු එකමෙකස්ස යොජනාවසෙන අට්ඨාරස සත්තකා හොන්ති. තෙසු එකමෙකස්මිං එකූනපඤ්ඤාසං කත්වා –

සතානි අට්ඨ පුච්ඡානං, ද්වාසීති ච තතොපරා;
පුච්ඡා ගණනතො හොන්ති, නයම්හි සත්තමූලකෙ.

අට්ඨමූලකෙ පඨමසත්තකෙන සද්ධිං නිස්සයපච්චයාදීසු සත්තරසසු පච්චයෙසු එකමෙකස්ස යොජනාවසෙන සත්තරස අට්ඨකා හොන්ති. තෙසු එකමෙකස්මිං එකූනපඤ්ඤාසං කත්වා –

සතානි අට්ඨ පුච්ඡානං, තෙත්තිංසා ච තතොපරා;
පුච්ඡා ගණනතො හොන්ති, නයම්හි අට්ඨමූලකෙ.

නවමූලකෙ පඨමඅට්ඨකෙන සද්ධිං උපනිස්සයපච්චයාදීසු සොළසසු පච්චයෙසු එකමෙකස්ස යොජනාවසෙන සොළස නවකා හොන්ති. තෙසු එකමෙකස්මිං එකූනපඤ්ඤාසං කත්වා –

සතානි සත්ත පුච්ඡානං, චතුරාසීති තතොපරා;
පුච්ඡා ගණනතො හොන්ති, නයම්හි නවමූලකෙ.

දසමූලකෙ පඨමනවකෙන සද්ධිං පුරෙජාතපච්චයාදීසු පන්නරසසු පච්චයෙසු එකමෙකස්ස යොජනාවසෙන පන්නරස දසකා හොන්ති. තෙසු එකමෙකස්මිං එකූනපඤ්ඤාසං කත්වා –

සතානි සත්ත පුච්ඡානං, පඤ්චතිංස තතොපරා;
පුච්ඡා ගණනතො හොන්ති, නයම්හි දසමූලකෙ.

එකාදසමූලකෙ පඨමදසකෙන සද්ධිං පච්ඡාජාතපච්චයාදීසු චුද්දසසු පච්චයෙසු එකමෙකස්ස යොජනාවසෙන චුද්දස එකාදසකා හොන්ති. තෙසු එකමෙකස්මිං එකූනපඤ්ඤාසං කත්වා –

ඡ සතානි ච පුච්ඡානං, ඡළාසීති තතොපරා;
නයම්හි පුච්ඡා ගණිතා, එකාදසකමූලකෙ.

ද්වාදසමූලකෙ පඨමඑකාදසකෙන සද්ධිං ආසෙවනපච්චයාදීසු තෙරසසු පච්චයෙසු එකමෙකස්ස යොජනාවසෙන තෙරස ද්වාදසකා හොන්ති. තෙසු එකමෙකස්මිං එකූනපඤ්ඤාසං කත්වා –

ඡ සතානි ච පුච්ඡානං, සත්තතිංස තතොපරා;
පුච්ඡා ගණනතො හොන්ති, නයෙ ද්වාදසමූලකෙ.

තෙරසමූලකෙ පඨමද්වාදසකෙන සද්ධිං කම්මපච්චයාදීසු ද්වාදසසු පච්චයෙසු එකමෙකස්ස යොජනාවසෙන ද්වාදස තෙරසකා හොන්ති. තෙසු එකමෙකස්මිං එකූනපඤ්ඤාසං කත්වා –

සතානි පඤ්ච පුච්ඡානං, අට්ඨාසීති පුනාපරා;
පුච්ඡා ගණනතො හොන්ති, නයෙ තෙරසමූලකෙ.

චුද්දසමූලකෙ පඨමතෙරසකෙන සද්ධිං විපාකපච්චයාදීසු එකාදසසු පච්චයෙසු එකමෙකස්ස යොජනාවසෙන එකාදස චුද්දසකා හොන්ති. තෙසු එකමෙකස්මිං එකූනපඤ්ඤාසං කත්වා –

සතානි පඤ්ච පුච්ඡානං, තිංස චාථ නවාපරා;
පුච්ඡා ගණනතො හොන්ති, නයෙ චුද්දසමූලකෙ.

පන්නරසමූලකෙ පඨමචුද්දසකෙන සද්ධිං ආහාරපච්චයාදීසු දසසු පච්චයෙසු එකමෙකස්ස යොජනාවසෙන දස පන්නරසකා හොන්ති. තෙසු එකමෙකස්මිං එකූනපඤ්ඤාසං කත්වා –

සතානි චත්තාරි පුච්ඡානං, නවුති ච තතොපරා;
පුච්ඡා ගණනතො හොන්ති, නයෙ පන්නරසමූලකෙ.

සොළසමූලකෙ පඨමපන්නරසකෙන සද්ධිං ඉන්ද්‍රියපච්චයාදීසු නවසු පච්චයෙසු එකමෙකස්ස යොජනාවසෙන නව සොළසකා හොන්ති. තෙසු එකමෙකස්මිං එකූනපඤ්ඤාසං කත්වා –

සතානි චත්තාරි චත්තා-ලීසෙකා චෙව පුනාපරා;
පුච්ඡා ගණනතො හොන්ති, නයෙ සොළසමූලකෙ.

සත්තරසමූලකෙ පඨමසොළසකෙන සද්ධිං ඣානපච්චයාදීසු අට්ඨසු පච්චයෙසු එකමෙකස්ස යොජනාවසෙන අට්ඨ සත්තරසකා හොන්ති. තෙසු එකමෙකස්මිං එකූනපඤ්ඤාසං කත්වා –

සතානි තීණි පුච්ඡානං, නවුති ද්වෙ පුනාපරා;
පුච්ඡා ගණනතො හොන්ති, නයෙ සත්තරසමූලකෙ.

අට්ඨාරසමූලකෙ පඨමසත්තරසකෙන සද්ධිං මග්ගපච්චයාදීසු සත්තසු පච්චයෙසු එකමෙකස්ස යොජනාවසෙන සත්ත අට්ඨාරසකා හොන්ති. තෙසු එකමෙකස්මිං එකූනපඤ්ඤාසං කත්වා –

සතානි තීණි පුච්ඡානං, තෙචත්තාරීසමෙව ච;
පුච්ඡා ගණනතො හොන්ති, නයෙ අට්ඨාරසමූලකෙ.

එකූනවීසතිමූලකෙ පඨමඅට්ඨාරසකෙන සද්ධිං සම්පයුත්තපච්චයාදීසු ඡසු පච්චයෙසු එකමෙකස්ස යොජනාවසෙන ඡ එකූනවීසතිකා හොන්ති. තෙසු එකමෙකස්මිං එකූනපඤ්ඤාසං කත්වා –

ද්වෙ සතා නවුති චෙව, චතස්සො ච පුනාපරා;
පුච්ඡා ගණනතො හොන්ති, නයෙ එකූනවීසතිකෙ.

වීසතිමූලකෙ පඨමඑකූනවීසතිකෙන සද්ධිං විප්පයුත්තපච්චයාදීසු පඤ්චසු පච්චයෙසු එකමෙකස්ස යොජනාවසෙන පඤ්චවීසතිකා හොන්ති. තෙසු එකමෙකස්මිං එකූනපඤ්ඤාසං කත්වා –

ද්වෙ සතා හොන්ති පුච්ඡානං, චත්තාලීසා ච පඤ්ච ච;
පුච්ඡා ගණනතො හොන්ති, නයෙ වීසතිමූලකෙ.

එකවීසතිමූලකෙ පඨමවීසතිකෙන සද්ධිං අත්ථිපච්චයාදීසු චතූසු පච්චයෙසු එකමෙකස්ස යොජනාවසෙන චත්තාරො එකවීසතිකා හොන්ති. තෙසු එකමෙකස්මිං එකූනපඤ්ඤාසං කත්වා –

සතං ඡනවුති චෙව, පුච්ඡා හොන්ති සම්පිණ්ඩිතා;
ගණිතා ලක්ඛණඤ්ඤූහි, එකවීසතිකෙ නයෙ.

ද්වාවීසතිමූලකෙ පඨමඑකවීසතිකෙන සද්ධිං නත්ථිපච්චයාදීසු තීසු පච්චයෙසු එකමෙකස්ස යොජනාවසෙන තයො ද්වාවීසතිකා හොන්ති. තෙසු එකමෙකස්මිං එකූනපඤ්ඤාසං කත්වා –

චත්තාලීසාධිකං සතං, සත්ත චෙව පුනාපරා;
පුච්ඡා ගණනතො හොන්ති, නයෙ ද්වාවීසතිමූලකෙ.

තෙවීසතිමූලකෙ පඨමද්වාවීසතිකෙන සද්ධිං ද්වීසු විගතාවිගතපච්චයෙසු එකමෙකස්ස යොජනාවසෙන ද්වෙ තෙවීසතිකා හොන්ති. තෙසු එකමෙකස්මිං එකූනපඤ්ඤාසං කත්වා –

අට්ඨනවුතිමෙවිධ, පුච්ඡා ගණනතො මතා;
නයම්හි තෙවීසතිමෙ, තෙවීසතිකමූලකෙ.

චතුවීසතිමූලකො පන සබ්බපච්චයානං සමොධානවසෙන වෙදිතබ්බො, තෙනෙව සබ්බමූලකොති වුත්තො. තත්ථ එකූනපඤ්ඤාසමෙව පුච්ඡා හොන්තීති සබ්බාපෙතා හෙතුපච්චයපදමෙව ගහෙත්වා එකමූලකාදීනං සබ්බමූලකපරියොසානානං වසෙන සත්ථාරා දෙවපරිසති විත්ථාරතො විභත්තා පුච්ඡා ඉධ සඞ්ඛෙපෙන දස්සිතා.

තාසං පන සබ්බාසම්පි අයං ගණනපිණ්ඩො – එකමූලකනයස්මිඤ්හි එකාදස සතානි ඡසත්තති ච පුච්ඡා ආගතා. හෙතුපච්චයනයෙ තෙනෙව මූලකෙන එකූනපඤ්ඤාසං කත්වා ඉමස්මිං හෙතුපච්චයමූලකෙ ගහෙතබ්බා, සෙසා සෙසපච්චයමූලකෙසු පක්ඛිපිතබ්බා. දුමූලකෙ සත්තවීසානි එකාදස සතානි, තිමූලකෙ සහස්සං අට්ඨසත්තති ච, චතුමූලකෙ සහස්සං එකූනතිංසඤ්ච, පඤ්චමූලකෙ අසීතාධිකානි නව සතානි, ඡමූලකෙ එකතිංසානි නව සතානි, සත්තමූලකෙ ද්වාසීතානි අට්ඨ සතානි, අට්ඨමූලකෙ තෙත්තිංසානි අට්ඨ සතානි, නවමූලකෙ චතුරාසීතානි සත්ත

සතානි, දසමූලකෙ පඤ්චතිංසානි සත්ත සතානි, එකාදසමූලකෙ ඡසීතානි ඡ සතානි, ද්වාදසමූලකෙ සත්තතිංසානි ඡ සතානි, තෙරසමූලකෙ අට්ඨාසීතානි පඤ්ච සතානි, චුද්දසමූලකෙ එකූනචත්තාලීසානි පඤ්ච සතානි, පන්නරසමූලකෙ නවුතානි චත්තාරි සතානි, සොළසමූලකෙ එකචත්තාලීසානි චත්තාරි සත්තානි, සත්තරසමූලකෙ ද්වානවුතානි තීණි සතානි, අට්ඨාරසමූලකෙ තෙචත්තාලීසානි තීණි සතානි, එකූනවීසතිමූලකෙ චතුනවුතානි ද්වෙ සතානි, වීසතිමූලකෙ පඤ්චචත්තාලීසානි ද්වෙ සතානි, එකවීසතිමූලකෙ ඡනවුතිසතං, ද්වාවීසතිමූලකෙ සත්තචත්තාලීසසතං, තෙවීසතිමූලකෙ අට්ඨනවුති, සබ්බමූලකෙ එකූනපඤ්ඤාසාති එවං හෙතුපදං ආදිං කත්වා විභත්තෙසු එකමූලකාදීසු –

චුද්දසෙව සහස්සානි, පුන සත්ත සතානි ච;
පුච්ඡා හෙතුපදස්සෙව, එකමූලාදිභෙදතොති.

39-40. එවං හෙතුපච්චයං ආදිං කත්වා එකමූලකතො පට්ඨාය යාව සබ්බමූලකනයා පුච්ඡාභෙදං දස්සෙත්වා ඉදානි ආරම්මණපච්චයං ආදිං කත්වා දස්සෙතුං **සියා කුසලං ධම්මං පටිච්ච කුසලො ධම්මො උප්පජ්ජෙය්‍ය ආරම්මණපච්චයා හෙතුපච්චයාති**ආදිමාහ. තත්ථ **ආරම්මණපච්චයා හෙතුපච්චයාති** එත්තාවතා ආරම්මණපච්චයං ආදිං කත්වා හෙතුපච්චයපරියොසානො එකමූලකනයො දස්සිතො. තතො පරං **ආරම්මණපච්චයා අධිපතිපච්චයාති** දුකමූලකං ආරද්ධං. තත්ථ ඉමං පඨමදුකඤ්චෙව ආරම්මණාවිගතදුකඤ්ච දස්සෙත්වා සෙසං සඞ්ඛිත්තං. **ආරම්මණපච්චයා හෙතුපච්චයාති** අයං ඔසානදුකොපි න දස්සිතො. සචෙ පන කත්ථචි වාචනාමග්ගෙ සන්දිස්සති, ස්වෙව වාචනාමග්ගො ගහෙතබ්බො. තතො පරං ආරම්මණපච්චයවසෙන තිකමූලකාදයො අදස්සෙත්වාව අධිපතිපච්චයං ආදිං කත්වා එකකාදයො දස්සෙතුං **අධිපතිපච්චයා, අනන්තරපච්චයා, සමනන්තරපච්චයා, සහජාතපච්චයා, අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයාති** එත්තකමෙව වුත්තං, තං එකමූලකවසෙන වා සබ්බමූලකවසෙන වා වෙදිතබ්බං.

41. තතො පරං අවිගතපච්චයං ආදිං කත්වා දුමූලකමෙව දස්සෙතුං – **අවිගතපච්චයා හෙතුපච්චයාති**ආදි ආරද්ධං. තත්ථ අවිගතහෙතුදුකො, අවිගතාරම්මණදුකො, අවිගතාධිපතිදුකොති පටිපාටියා තයො දුකෙ වත්වා පරියොසානෙ ච අවිගතවිගතදුකො එකො දුකො දස්සිතො. තතො අවිගතපච්චයවසෙනෙව තිමූලකං දස්සෙතුං – ''අවිගතපච්චයා හෙතුපච්චයා ආරම්මණපච්චයා, අවිගතපච්චයා හෙතුපච්චයා අධිපතිපච්චයා, අවිගතපච්චයා හෙතුපච්චයා අනන්තරපච්චයා''ති එවං පටිපාටියා තයො තිකෙ වත්වා ''අවිගතපච්චයා හෙතුපච්චයා විගතපච්චයා''ති පරියොසානත්තිකො වුත්තො. තතො අවිගතපච්චයවසෙනෙව චතුමූලකං දස්සෙතුං ''අවිගතපච්චයා හෙතුපච්චයා ආරම්මණපච්චයා අධිපතිපච්චයා, අවිගතපච්චයා හෙතුපච්චයා ආරම්මණපච්චයා අනන්තරපච්චයා''ති ද්වෙ චතුක්කෙ වත්වා ''විගතපච්චයා''ති පදං උද්ධරිත්වා ඨපිතං, සෙසං සබ්බං සඞ්ඛිත්තං. තස්ස සඞ්ඛිත්තභාවං දස්සෙතුං ''එකෙකස්ස පදස්ස එකමූලකං, දුමූලකං, තිමූලකං, සබ්බමූලකං අසම්මුය්හන්තෙන විත්ථාරෙතබ්බ''න්ති වුත්තං. තස්මා යථා හෙතුපච්චයං ආදිං කත්වා හෙතුආදිපදවසෙන එකමූලකෙ එකාදස පුච්ඡාසතානි ඡසත්තති ච පුච්ඡා…පෙ…. සබ්බමූලකෙ එකූනපඤ්ඤාසං, එවං ආරම්මණපච්චයාදීසුපි එකමෙකං ආදිං කත්වා ආරම්මණාදිපදවසෙන එකමෙකස්ස පදස්ස එකමූලකෙ එකාදස පුච්ඡාසතානි ඡසත්තති ච පුච්ඡා…පෙ…. සබ්බමූලකෙ එකූනපඤ්ඤාසාති එකෙකස්ස පදස්ස එකමූලකාදිභෙදෙ සත්තසතාධිකානි චුද්දස පුච්ඡා සහස්සානි හොන්ති. තාසං සබ්බෙසුපි චතුවීසතියා පච්චයෙසු අයං ගණනපරිච්ඡෙදො –

ද්වාපඤ්ඤාසසහස්සාන-ට්ඨසතානි තීණි සතසහස්සානි;
කුසලත්තිකස්ස පුච්ඡා, අනුලොමනයම්හි සුවිභත්තා.

යථා ච කුසලත්තිකස්ස, එවං වෙදනාත්තිකාදීනම්පීති සබ්බෙසුපි ද්වාවීසතියා තිකෙසු –

එකසට්ඨිසහස්සානි, ඡ සතානි සත්තසත්තති;
සතසහස්සානි පුච්ඡානං, තිකභෙදෙ පභෙදතො.

සඞ්ඛිත්තා වාචනාමග්ගෙ.

දුකෙසු පන ''සියා හෙතුං ධම්මං පටිච්ච හෙතුධම්මො උප්පජ්ජෙය්‍ය හෙතුපච්චයා''ති එවං හෙතුං පටිච්ච හෙතු, හෙතුං පටිච්ච නහෙතු, හෙතුං පටිච්ච හෙතු ච නහෙතු ච, නහෙතුං පටිච්ච නහෙතු, නහෙතුං පටිච්ච හෙතු, නහෙතුං පටිච්ච හෙතු ච නහෙතු ච, හෙතුඤ්ච නහෙතුඤ්ච පටිච්ච හෙතු, හෙතුඤ්ච නහෙතුඤ්ච පටිච්ච නහෙතු, හෙතුඤ්ච නහෙතුඤ්ච පටිච්ච හෙතු ච නහෙතු චාති එකමෙකස්මිං දුකෙ හෙතුපච්චයාදීසු එකමෙකස්මිං පච්චයෙ නව පුච්ඡා හොන්ති. තාසු හෙතුපච්චයං ආදිං කත්වා එකමූලකෙ ද්වෙසතානි සොළස ච පුච්ඡා හොන්ති. තාසු හෙතුපච්චයස්සෙව අඤ්ඤෙන අසම්මිස්සා නව පුච්ඡා ගහෙතබ්බා, සෙසා අට්ඨ වාරෙන ගහිතා.

තාසං දුකමූලකාදීසු තෙවීසතියා වාරෙසු එකෙකං නවකං අපනෙත්වා යාව සබ්බමූලකා අයං ගණනපරිච්ඡෙදො – දුකමූලකෙ තාව එකමූලකෙ දස්සිතෙසු ද්වීසු සොළසාධිකෙසු පුච්ඡාසතෙසු නව අපනෙත්වා ද්වෙසතානි සත්ත ච පුච්ඡා හොන්ති, තතො නව අපනෙත්වා තිමූලකෙ අට්ඨනවුතිසතං. එවං පුරිමපුරිමතො නව නව අපනෙත්වා චතුමූලකෙ එකූනනවුතිසතං, පඤ්චමූලකෙ අසීතිසතං, ඡමූලකෙ එකසත්තතිසතං, සත්තමූලකෙ ද්වාසට්ඨිසතං, අට්ඨමූලකෙ තෙපණ්ණාසසතං, නවමූලකෙ චතුචත්තාලීසසතං, දසමූලකෙ පඤ්චතිංසසතං, එකාදසමූලකෙ

ඡබ්බීසසතං, ද්වාදසමූලකෙ සත්තරසාධිකසතං, තෙරසමූලකෙ අට්ඨාධිකසතං, චුද්දසමූලකෙ නවනවුති, පන්නරසමූලකෙ නවුති, සොළසමූලකෙ එකාසීති, සත්තරසමූලකෙ ද්වාසත්තති, අට්ඨාරසමූලකෙ තෙසට්ඨි, එකූනවීසතිමූලකෙ චතුපඤ්ඤාසං, වීසතිමූලකෙ පඤ්චචත්තාලීසං, එකවීසතිමූලකෙ ඡත්තිංසං, ද්වාවීසතිමූලකෙ සත්තවීස, තෙවීසතිමූලකෙ අට්ඨාරස, සබ්බමූලකෙ නවාති. යථා පනෙතානි හෙතුපච්චයවසෙන එකමූලකෙ සොළසාධිකානි ද්වෙ පුච්ඡාසතානි...පෙ.... සබ්බමූලකෙ නව, එවං ආරම්මණපච්චයාදීසුපි එකමෙකං ආදිං කත්වා ආරම්මණාදිපදවසෙන එකෙකස්ස පදස්ස එකමූලකෙ සොළසාධිකානි ද්වෙ පුච්ඡාසතානි...පෙ.... සබ්බමූලකෙ නවාති එකෙකස්ස පදස්ස එකමූලකාදිභෙදෙ ද්වෙ පුච්ඡා සහස්සානි සත්තසතානි ච පුච්ඡා හොන්ති. තාසං සබ්බෙසුපි චතුවීසතියා පච්චයෙසු අයං ගණනපරිච්ඡෙදො –

චතුසට්ඨිසහස්සානි, පුන අට්ඨසතානි ච;
පුච්ඡා හෙතුදුකස්සෙව, අනුලොමනයෙ මතා.

යථා ච හෙතුදුකස්ස, එවං සහෙතුකදුකාදීනම්පීති සබ්බස්මිම්පි දුකසතෙ –

සට්ඨි සතසහස්සානි, චත්තාරි ච තතොපරං;
අසීති ච සහස්සානි, පුච්ඡා දුකසතෙ විදූ.

අයං තාව සුද්ධිකෙ තිකපට්ඨානෙ චෙව දුකපට්ඨානෙ ච පුච්ඡානං ගණනපරිච්ඡෙදො.

යං පන තතො පරං ද්වාවීසති තිකෙ ගහෙත්වා දුකසතෙ පක්ඛිපිත්වා **දුකතිකපට්ඨානං** නාම දෙසිතං, තත්ථ ''සියා හෙතුං කුසලං ධම්මං පටිච්ච හෙතු කුසලො ධම්මො උප්පජ්ජෙය්‍ය හෙතුපච්චයා''ති එවං ද්වාවීසතියා තිකෙසු එකෙකං තිකං දුකානං සතෙන සතෙන සද්ධිං යොජෙත්වා දස්සෙතබ්බානං පුච්ඡානං හෙට්ඨා වුත්තනයෙන සබ්බෙසං එකමූලකාදීනං වසෙන ගහෙත්වා පරිච්ඡෙදො වෙදිතබ්බො.

යම්පි තතො පරං දුකසතං ගහෙත්වා ද්වාවීසතියා තිකෙසු පක්ඛිපිත්වා **තිකදුකපට්ඨානං** නාම දෙසිතං, තත්ථාපි ''සියා කුසලං හෙතුං ධම්මං පටිච්ච කුසලො හෙතුධම්මො උප්පජ්ජෙය්‍ය හෙතුපච්චයා''ති එවං දුකසතෙ එකෙකං දුකං ද්වාවීසතියා තිකෙහි සද්ධිං යොජෙත්වා දස්සෙතබ්බානං පුච්ඡානං හෙට්ඨා වුත්තනයෙන සබ්බෙසං එකමූලකාදීනං වසෙන ගහෙත්වා පරිච්ඡෙදො වෙදිතබ්බො.

යම්පි තතො පරං තිකෙ තිකෙසුයෙව පක්ඛිපිත්වා **තිකතිකපට්ඨානං** නාම දෙසිතං, තත්ථාපි ''සියා කුසලං සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තං ධම්මං පටිච්ච කුසලො සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තො ධම්මො උප්පජ්ජෙය්‍ය හෙතුපච්චයා''ති එවං ද්වාවීසතියා තිකෙසු එකෙකං තිකං සෙසෙහි එකවීසතියා තිකෙහි සද්ධිං යොජෙත්වා දස්සෙතබ්බානං පුච්ඡානං හෙට්ඨා වුත්තනයෙන සබ්බෙසං එකමූලකාදීනං වසෙන ගහෙත්වා පරිච්ඡෙදො වෙදිතබ්බො.

යම්පි තතො පරං දුකෙ දුකෙසුයෙව පක්ඛිපිත්වා **දුකදුකපට්ඨානං** නාම දෙසිතං, තත්ථාපි ''සියා හෙතුං සහෙතුකං ධම්මං පටිච්ච හෙතු සහෙතුකො ධම්මො උප්පජ්ජෙය්‍ය හෙතුපච්චයා''ති එවං දුකසතෙ එකෙකං දුකං සෙසෙහි නවනවුතියා දුකෙහි සද්ධිං යොජෙත්වා දස්සෙතබ්බානං පුච්ඡානං හෙට්ඨා වුත්තනයෙන සබ්බෙසං එකමූලකාදීනං වසෙන ගහෙත්වා පරිච්ඡෙදො වෙදිතබ්බො. තථාගතෙන හි සබ්බම්පෙතං පභෙදං දස්සෙත්වාව දෙවපරිසාය ධම්මො දෙසිතො, ධම්මසෙනාපතිස්ස පන තෙන ''අජ්ජ ඉදඤ්චිදඤ්ච දෙසිත''න්ති සඞ්ඛිපිත්වා නයදස්සනමත්තෙනෙව දෙසනා අක්ඛාතා. ථෙරෙනාපි සඞ්ඛිපිත්වාව වාචනාමග්ගො පවත්තිතො, සො ථෙරෙන පවත්තිතනයෙනෙව සඞ්ගීතිකාලෙ සඞ්ගහං ආරොපිතො.

තං පනස්ස සඞ්ඛෙපනයං දස්සෙතුං **තිකඤ්ච පට්ඨානවරන්ති** අයං ගාථා ඨපිතා. තස්සත්ථො – **තිකඤ්ච පට්ඨානවරන්ති** පවරං තිකපට්ඨානඤ්ච. **දුකුත්තමන්ති** උත්තමං සෙට්ඨං දුකපට්ඨානඤ්ච. **දුකතිකඤ්චෙවාති** දුකතිකපට්ඨානඤ්ච. **තිකදුකඤ්චාති** තිකදුකපට්ඨානඤ්ච. **තිකතිකඤ්චෙවාති** තිකතිකපට්ඨානඤ්ච. **දුකදුකඤ්චාති** දුකදුකපට්ඨානඤ්ච. **ඡ අනුලොමම්හි නයා සුගම්භීරාති** එතෙ තිකපට්ඨානාදයො සුට්ඨු ගම්භීරා ඡ නයා අනුලොමම්හි වෙදිතබ්බාති. තත්ථ ද්වෙ අනුලොමානි – ධම්මානුලොමඤ්ච පච්චයානුලොමඤ්ච. තත්ථ ''කුසලං ධම්මං පටිච්ච කුසලො ධම්මො''ති එවං අභිධම්මමාතිකාපදෙහි සඞ්ගහිතානං ධම්මානං අනුලොමදෙසනාවසෙන පවත්තං **ධම්මානුලොමං** නාම. ''හෙතුපච්චයා ආරම්මණපච්චයා''ති එවං චතුවීසතියා පච්චයානං අනුලොමදෙසනාවසෙන පවත්තං **පච්චයානුලොමං** නාම.

තත්ථ හෙට්ඨා අට්ඨකථායං ''තිකඤ්ච පට්ඨානවරං...පෙ.... ඡ අනුලොමම්හි නයා සුගම්භීරා''ති අයං ගාථා ධම්මානුලොමං සන්ධාය වුත්තා. ඉධ පන අයං ගාථා තස්මිං ධම්මානුලොමෙ පච්චයානුලොමං සන්ධාය වුත්තා. තස්මා ''ඡ අනුලොමම්හි නයා සුගම්භීරා''ති අට්ඨකථාගාථාය ධම්මානුලොමෙ තිකපට්ඨානාදයො ඡ නයා සුගම්භීරාති එවමත්ථො වෙදිතබ්බො. ඉමස්මිං පනොකාසෙ ''හෙතුපච්චයා ආරම්මණපච්චයා''ති එවං පවත්තෙ පච්චයානුලොමෙ එතෙ ධම්මානුලොමෙ තිකපට්ඨානාදයො ''ඡ නයා සුගම්භීරා''ති එවමත්ථො වෙදිතබ්බො. තෙසු අනුලොමෙ තිකපට්ඨානෙ කුසලත්තිකමත්තස්සෙව වසෙන අයං ඉමස්මිං පටිච්චවාරස්ස පණ්ණත්තිවාරෙ සඞ්ඛිපිත්වා

පුච්ඡාපභෙදො දස්සිතො. සෙසෙසු පන තිකෙසු සෙසපට්ඨානෙසු ච එකාපි පුච්ඡා න දස්සිතා. තතො පරෙසු පන සහජාතවාරාදීසු කුසලත්තිකස්සාපි වසෙන පුච්ඡං අනුද්ධරිත්වා ලබ්භමානකවසෙන විස්සජ්ජනමෙව දස්සිතං. ''ඡ අනුලොමම්හි නයා සුගම්භීරා''ති වචනතො පන ඉමස්මිං පච්චයානුලොමෙ ඡපි එතෙ පට්ඨානනයා පුච්ඡාවසෙන උද්ධරිත්වා දස්සෙතබ්බා. පට්ඨානං වණ්ණයන්තානඤ්හි ආචරියානං භාරො එසොති.

2. පච්චයපච්චනීයවණ්ණනා

42-44. ඉදානි පච්චනීයං හොති. තං දස්සෙතුං **සියා කුසලං ධම්මං පටිච්ච කුසලො ධම්මො උප්පජ්ජෙය්‍ය න හෙතුපච්චයා**තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ අනුලොමපුච්ඡාහි සමප්පමාණොව පුච්ඡාපරිච්ඡෙදො. තෙනෙවෙත්ථ ''යථා අනුලොමෙ හෙතුපච්චයො විත්ථාරිතො, එවං පච්චනීයෙපි නහෙතුපච්චයො විත්ථාරෙතබ්බො''ති වත්වා පුන පරියොසානෙ ''යථා අනුලොමෙ එකෙකස්ස පදස්ස එකමූලකං, දුමූලකං, තිමූලකං, චතුමූලකං යාව තෙවීසතිමූලකං, එවං පච්චනීයෙපි විත්ථාරෙතබ්බ''න්ති වුත්තං. **තෙවීසතිමූලක**න්ති ඉදඤ්චෙත්ථ දුමූලකංයෙව සන්ධාය වුත්තං. පරියොසානෙ පන සබ්බමූලකං චතුවීසතිමූලකම්පි හොතියෙව. තං සබ්බං සඞ්ඛිත්තමෙවාති.

තිකඤ්ච පට්ඨානවරං…පෙ…. ඡ පච්චනීයම්හි නයා සුගම්භීරාති එත්ථාපි ද්වෙ පච්චනීයානි – ධම්මපච්චනීයඤ්ච පච්චයපච්චනීයඤ්ච. තත්ථ ''කුසලා ධම්මා''ති එවං අභිධම්මමාතිකාපදෙහි සඞ්ගහිතානං ධම්මානං ''න කුසලං ධම්මං පටිච්ච න කුසලො ධම්මො''ති පච්චනීයදෙසනාවසෙන පවත්තං **ධම්මපච්චනීයං** නාම. ''නහෙතුපච්චයා නාරම්මණපච්චයා''ති එවං චතුවීසතියා පච්චයානං පච්චනීයදෙසනාවසෙන පවත්තං **පච්චයපච්චනීයං** නාම. තත්ථ හෙට්ඨා අට්ඨකථායං ''තිකඤ්ච පට්ඨානවරං…පෙ…. ඡ පච්චනීයම්හි නයා සුගම්භීරා''ති අයං ගාථා ධම්මපච්චනීයං සන්ධාය වුත්තා. ඉධ පන අයං ගාථා ධම්මානුලොමෙයෙව පච්චයපච්චනීයං සන්ධාය වුත්තා. තස්මා ''ඡ පච්චනීයම්හි නයා සුගම්භීරා''ති අට්ඨකථාගාථාය ධම්මපච්චනීයෙ තිකපට්ඨානාදයො ඡ නයා සුගම්භීරාති එවමත්ථො වෙදිතබ්බො. ඉමස්මිං පනොකාසෙ න හෙතුපච්චයා නාරම්මණපච්චයාති එවං පවත්තෙ පච්චයපච්චනීයෙ එතෙ ධම්මානුලොමෙයෙව තිකපට්ඨානාදයො ඡ නයා සුගම්භීරාති එවමත්ථො වෙදිතබ්බො.

තෙසු අනුලොමතිකපට්ඨානෙයෙව කුසලත්තිකමත්තස්ස වසෙන අයං ඉමස්මිං පටිච්චවාරස්ස පණ්ණත්තිවාරෙ සඞ්ඛිපිත්වා පුච්ඡාපභෙදො දස්සිතො. සෙසෙසු පන තිකෙසු සෙසපට්ඨානෙසු ච එකාපි පුච්ඡා න දස්සිතා. තතො පරෙසු පන සහජාතවාරාදීසු කුසලත්තිකස්සාපි වසෙන පුච්ඡං අනුද්ධරිත්වා ලබ්භමානකවසෙන විස්සජ්ජනමෙව දස්සිතං. ''ඡ පච්චනීයම්හි නයා සුගම්භීරා''ති වචනතො පන ඉමස්මිං පච්චයපච්චනීයෙ ඡපි එතෙ පට්ඨානනයා පුච්ඡාවසෙන උද්ධරිත්වා දස්සෙතබ්බා. පට්ඨානං වණ්ණයන්තානඤ්හි ආචරියානං භාරො එසොති.

3. අනුලොමපච්චනීයවණ්ණනා

45-48. ඉදානි අනුලොමපච්චනීයං හොති. තං දස්සෙතුං **සියා කුසලං ධම්මං පටිච්ච කුසලො ධම්මො උප්පජ්ජෙය්‍ය හෙතුපච්චයා නආරම්මණපච්චයා**තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ ''හෙතුපච්චයා නආරම්මණපච්චයා…පෙ…. හෙතුපච්චයා නඅවිගතපච්චයා''ති හෙතුපදස්ස සෙසෙසු තෙවීසතියා පච්චයෙසු එකෙකෙන සද්ධිං යොජනාවසෙන හෙතුපදාදිකෙ එකමූලකෙ තෙවීසති අනුලොමපච්චනීයානි. තෙසු එකෙකස්මිං එකූනපඤ්ඤාසං කත්වා සත්තවීසාධිකානි එකාදස පුච්ඡාසතානි හොන්ති. දුමූලකෙ පන හෙතාරම්මණපදානං සෙසෙසු ද්වාවීසතියා පච්චයෙසු එකෙකෙන සද්ධිං යොජනාවසෙන ද්වාවීසති අනුලොමපච්චනීයානීති එවං අනුලොමෙ වුත්තෙසු සබ්බෙසු එකමූලකාදීසු එකෙකං පදං පරිහාපෙත්වා අවසෙසානං වසෙන පුච්ඡාගණනා වෙදිතබ්බා. එකමූලකාදීසු චෙත්ථ යා පුච්ඡා පාළියං ආගතා, යා ච න ආගතා, තා සබ්බා හෙට්ඨා වුත්තනයානුසාරෙනෙව වෙදිතබ්බා.

තිකඤ්ච පට්ඨානවරං…පෙ…. ඡ අනුලොමපච්චනීයම්හි නයා සුගම්භීරාති එත්ථ පන හෙට්ඨා වුත්තනයෙනෙව ද්වෙ අනුලොමපච්චනීයානි – ධම්මානුලොමපච්චනීයං පච්චයානුලොමපච්චනීයඤ්ච. තත්ථ ''කුසලා ධම්මා''ති එවං අභිධම්මමාතිකාපදෙහි සඞ්ගහිතානං ධම්මානං ''කුසලං ධම්මං පටිච්ච න කුසලො ධම්මො''ති අනුලොමපච්චනීයදෙසනාවසෙන පවත්තං **ධම්මානුලොමපච්චනීයං** නාම. ''හෙතුපච්චයා නආරම්මණපච්චයා''ති එවං චතුවීසතියා පච්චයෙසු ලබ්භමානපදානං අනුලොමපච්චනීයදෙසනාවසෙන පවත්තං **පච්චයානුලොමපච්චනීයං** නාම. තත්ථ හෙට්ඨා අට්ඨකථායං ''තිකඤ්ච පට්ඨානවරං…පෙ…. ඡ අනුලොමපච්චනීයම්හි නයා සුගම්භීරා''ති අයං ගාථා ධම්මානුලොමපච්චනීයං සන්ධාය වුත්තා. ඉධ පන අයං ගාථා ධම්මානුලොමෙයෙව පච්චයානුලොමපච්චනීයං සන්ධාය වුත්තා. තස්මා ''ඡ අනුලොමපච්චනීයම්හි නයා සුගම්භීරා''ති අට්ඨකථාගාථාය ධම්මානුලොමපච්චනීයෙ තිකපට්ඨානාදයො ඡ නයා සුගම්භීරාති එවමත්ථො වෙදිතබ්බො. ඉමස්මිං පනොකාසෙ හෙතුපච්චයා නාරම්මණපච්චයාති එවං පවත්තෙ පච්චයානුලොමපච්චනීයෙ එතෙ ධම්මානුලොමෙයෙව තිකපට්ඨානාදයො ඡ නයා සුගම්භීරාති එවමත්ථො වෙදිතබ්බො.

තෙසු අනුලොමෙ තිකපට්ඨානෙයෙව කුසලත්තිකමත්තස්ස වසෙන අයං ඉමස්මිං පටිච්චවාරස්ස පණ්ණත්තිවාරෙ සඞ්ඛිපිත්වා පුච්ඡාපභෙදො දස්සිතො. සෙසෙසු පන තිකෙසු සෙසපට්ඨානෙසු ච එකාපි පුච්ඡා න දස්සිතා. තතො පරෙසු පන සහජාතවාරාදීසු කුසලත්තිකස්සාපි වසෙන පුච්ඡං අනුද්ධරිත්වා ලබ්භමානකවසෙන විස්සජ්ජනමෙව දස්සිතං. ''ඡ

අනුලොමපච්චනීයම්හි නයා සුගම්භීරා''ති වචනතො පන ඉමස්මිං පච්චයානුලොමපච්චනීයෙ ඡපි එතෙ පට්ඨානනයා පුච්ඡාවසෙන උද්ධරිත්වා දස්සෙතබ්බා. පට්ඨානං වණ්ණයන්තානඤ්හි ආචරියානං භාරො එසොති.

4. පච්චනීයානුලොමවණ්ණනා

49-52. ඉදානි පච්චනීයානුලොමං හොති. තං දස්සෙතුං **සියා කුසලං ධම්මං පටිච්ච කුසලො ධම්මො උප්පජ්ජෙය්‍ය නහෙතුපච්චයා ආරම්මණපච්චයාති**ආදි ආරද්ධං. තත්ථ අනුලොමපච්චනීයපුච්ඡාහි සමප්පමාණො එව පුච්ඡාපරිච්ඡෙදො. එකමූලකාදීසු චෙත්ථ යා පුච්ඡා පාළියං ආගතා, යා ච න ආගතා, තා සබ්බා හෙට්ඨා වුත්තනයානුසාරෙනෙව වෙදිතබ්බා.

තිකඤ්ච පට්ඨානවරං…පෙ…. ඡ පච්චනීයානුලොමම්හි නයා සුගම්භීරාති එත්ථාපි හෙට්ඨා වුත්තනයෙනෙව ද්වෙ පච්චයානුලොමානි – ධම්මපච්චනීයානුලොමං පච්චයපච්චනීයානුලොමඤ්ච. තත්ථ ''කුසලා ධම්මා''ති එවං අභිධම්මමාතිකාපදෙහි සඞ්ගහිතානං ධම්මානං ''නකුසලං ධම්මං පටිච්ච කුසලො ධම්මො''ති පච්චනීයානුලොමදෙසනාවසෙන පවත්තං **ධම්මපච්චනීයානුලොමං** නාම. ''නහෙතුපච්චයා ආරම්මණපච්චයා''ති එවං චතුවීසතියා පච්චයෙසු ලබ්භමානපදානං පච්චයපච්චනීයානුලොමදෙසනාවසෙන පවත්තං **පච්චයපච්චනීයානුලොමං** නාම. තත්ථ හෙට්ඨා අට්ඨකථායං ''තිකඤ්ච පට්ඨානවරං…පෙ…. ඡ පච්චනීයානුලොමම්හි නයා සුගම්භීරා''ති අයං ගාථා ධම්මපච්චනීයානුලොමං සන්ධාය වුත්තා. ඉධ පන අයං ගාථා ධම්මානුලොමෙයෙව පච්චයපච්චනීයානුලොමං සන්ධාය වුත්තා. තස්මා ''ඡ පච්චනීයානුලොමම්හි නයා සුගම්භීරා''ති අට්ඨකථාය ධම්මපච්චනීයානුලොමෙ තිකපට්ඨානාදයො ඡ නයා සුගම්භීරාති එවමත්ථො වෙදිතබ්බො. ඉමස්මිං පනොකාසෙ නහෙතුපච්චයා ආරම්මණපච්චයාති එවං පවත්තෙ පච්චයපච්චනීයානුලොමෙ එතෙ ධම්මානුලොමෙයෙව තිකපට්ඨානාදයො ඡ නයා සුගම්භීරාති එවමත්ථො වෙදිතබ්බො.

තෙසු අනුලොමතිකපට්ඨානෙයෙව කුසලත්තිකමත්තස්සපි වසෙන අයං ඉමස්මිං පටිච්චවාරස්ස පණ්ණත්තිවාරෙ සඞ්ඛිපිත්වා පුච්ඡාපභෙදො දස්සිතො. සෙසෙසු පන තිකෙසු සෙසපට්ඨානෙසු ච එකාපි පුච්ඡා න දස්සිතා. තතො පරෙසු පන සහජාතවාරාදීසු කුසලත්තිකස්සපි වසෙන පුච්ඡං අනුද්ධරිත්වා ලබ්භමානකවසෙන විස්සජ්ජනමෙව දස්සිතං. ''ඡ පච්චනීයානුලොමම්හි නයා සුගම්භීරා''ති වචනතො පන ඉමස්මිං පච්චයපච්චනීයානුලොමෙ ඡපි එතෙ පට්ඨානනයා පුච්ඡාවසෙන උද්ධරිත්වා දස්සෙතබ්බා. පට්ඨානං වණ්ණයන්තානඤ්හි ආචරියානං භාරො එසොති.

පුච්ඡාවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

1. කුසලත්තිකවණ්ණනා

1. පටිච්චවාරවණ්ණනා

1. පච්චයානුලොමං

(1.) විභඞ්ගවාරො

53. ඉදානි යා එතා පණ්ණත්තිවාරෙ කුසලත්තිකං නිස්සාය හෙතුපච්චයාදිවසෙන එකූනපඤ්ඤාසං ආදිං කත්වා නයමත්තං දස්සෙන්තෙන අපරිමාණා පුච්ඡා දස්සිතා. තත්ථ කුසලාකුසලාදීනං සහුප්පත්තියා අභාවතො යා පුච්ඡා ''කුසලං ධම්මං පටිච්ච අකුසලො ධම්මො උප්පජ්ජති හෙතුපච්චයා''ති එවං විස්සජ්ජනං න ලභන්ති. තා පහාය යා විස්සජ්ජනං ලභන්ති, තායෙව විස්සජ්ජෙතුං අයං **කුසලං ධම්මං පටිච්ච කුසලො ධම්මො උප්පජ්ජති හෙතුපච්චයා**තිආදිනා නයෙන පටිච්චවාරස්ස නිද්දෙසවාරො ආරද්ධො.

තත්ථ සියා – සචෙ ඉමා හෙතුපච්චයාදිවසෙන එකූනපඤ්ඤාසං පුච්ඡා සබ්බසො විස්සජ්ජනං න ලභන්ති, අථ කස්මා දස්සිතා? නනු යා ලභන්ති, තායෙව දස්සෙතබ්බාති? ආම, දස්සෙතබ්බා සියුං. තථා දස්සියමානා පන සබ්බෙසු තිකදුකපට්ඨානාදීසු එකෙකස්මිං තිකෙ, දුකෙ, දුකතිකෙ, තිකදුකෙ, තිකතිකෙ, දුකදුකෙ ච සඞ්ඛෙපං අකත්වා දස්සෙතබ්බායෙව භවෙය්‍යුං. කස්මා? යස්මා යා කුසලත්තිකෙ ලභන්ති, න තායෙව වෙදනාත්තිකාදීසු. ධම්මානුලොමපච්චනීයෙ ච තිකපට්ඨානෙ විතක්කත්තිකපීතිත්තිකානං විස්සජ්ජනෙ සබ්බාපෙතා විස්සජ්ජනං ලභන්ති, තස්මා උක්කට්ඨපරිච්ඡෙදෙන එකෙකස්මිං තිකෙ යත්තකාහි පුච්ඡාහි භවිතබ්බං සබ්බා කුසලත්තිකෙ දස්සිතා. එවං දස්සිතාසු හි යා තත්ථ විස්සජ්ජනං න ලභන්ති, තා පහාය යා ලභන්ති, තා වුච්චමානා සක්කා සුඛෙන විජානිතුන්ති සුඛෙන විජානනත්ථං සබ්බාපි කුසලත්තිකෙ දස්සිතා. යා පනෙත්ථ විස්සජ්ජනං න ලභන්ති, තා පහාය යා ලභන්ති, තායෙව විස්සජ්ජිතාති වෙදිතබ්බා.

තත්ථ **කුසලං ධම්මං පටිච්චා**ති චතුභූමකකුසලධම්මෙසු වෙදනාක්ඛන්ධාදිභෙදං එකං ධම්මං පටිච්ච පටිගන්ත්වා සහුප්පත්තිසඞ්ඛාතෙන සදිසභාවෙන පත්වා, තෙන සද්ධිං එකතො උප්පත්තිභාවං උපගන්ත්වාති අත්ථො. **කුසලො ධම්මො**ති චතුභූමකකුසලධම්මෙසුයෙව සඤ්ඤාක්ඛන්ධාදිභෙදො එකො ධම්මො. **උප්පජ්ජතී**ති උප්පාදතො යාව නිරොධගමනා උද්ධං පජ්ජති, නිබ්බත්තතීතිපි අත්ථො . අත්තානං ලභති, උප්පාදාදයො තයොපි ඛණෙ පාපුණාතීති වුත්තං හොති. **හෙතුපච්චයා**ති කුසලහෙතුනා හෙතුපච්චයභාවං සාධෙන්තෙන.

එවං ''උප්පජ්ජෙය්‍යා''ති පුච්ඡාය ''උප්පජ්ජතී''ති විස්සජ්ජනං වත්වා ඉදානි යං ධම්මං පටිච්ච යො ධම්මො උප්පජ්ජති, තං ධම්මං ඛන්ධවසෙන දස්සෙතුං **කුසලං එකං ඛන්ධ**න්තිආදිමාහ. තත්ථ **එක**න්ති වෙදනාදීසු චතූසු යංකිඤ්චි එකං. **තයො ඛන්ධා**ති යො යො පච්චයභාවෙන ගහිතො, තං තං ඨපෙත්වා අවසෙසා තයො ඛන්ධා. **තයො ඛන්ධෙ**ති වෙදනාදීසු යො එකො ඛන්ධො උප්පජ්ජතීති ගහිතො, තං ඨපෙත්වා සෙසෙ තයො. **ද්වෙ ඛන්ධෙ**ති වෙදනාසඤ්ඤාදුකාදීසු ඡසු දුකෙසු යෙකෙචි ද්වෙ ඛන්ධෙ පටිච්ච. **ද්වෙ ඛන්ධා**ති යෙ යෙ පච්චයභාවෙන ගහිතා, තෙ තෙ ඨපෙත්වා අවසෙසා ද්වෙ ඛන්ධා කුසලහෙතුනා හෙතුපච්චයභාවං සාධෙන්තෙන උප්පජ්ජන්තීති අත්ථො.

යස්මා පන එකො ඛන්ධො එකස්සෙව ද්වින්නංයෙව වා, ද්වෙ වා පන එකස්සෙව පච්චයො නාම නත්ථි, තස්මා ''එකං ඛන්ධං පටිච්ච එකො ඛන්ධො, එකං ඛන්ධං පටිච්ච ද්වෙ ඛන්ධා, ද්වෙ ඛන්ධෙ පටිච්ච එකො ඛන්ධො''ති න වුත්තං. **කුසලං ධම්මං පටිච්ච අබ්‍යාකතො ධම්මො උප්පජ්ජතී**තිආදීසුපි වුත්තනයෙනෙව අත්ථො වෙදිතබ්බො. **චිත්තසමුට්ඨානං රූප**න්ති ඉදං පටිච්චත්ථස්ස සහජාතත්ථත්තා යං කුසලෙන සහජාතඤ්චෙව හෙතුපච්චයඤ්ච ලභති, තං දස්සෙතුං වුත්තං. පරතොපි එවරූපෙසු ඨානෙසු අයමෙව නයො.

විපාකාබ්‍යාකතං කිරියාබ්‍යාකතන්ති එත්ථ හෙතුපච්චයාභාවතො අහෙතුකං, රූපෙන සද්ධිං අනුප්පත්තිතො ආරුප්පවිපාකඤ්ච න ගහෙතබ්බං. **පටිසන්ධික්ඛණෙ**ති කටත්තාරූපසඞ්ඛාතස්ස අබ්‍යාකතස්ස අබ්‍යාකතං පටිච්ච උප්පත්තිදස්සනත්ථං වුත්තං. **විපාකාබ්‍යාකත**න්ති තස්මිං ඛණෙ විජ්ජමානාබ්‍යාකතවසෙන වුත්තං. **ඛන්ධෙ පටිච්ච වත්ථු, වත්ථුං පටිච්ච ඛන්ධා**ති ඉදං කටත්තාරූපග්ගහණෙන වත්ථුම්හි ගහිතෙපි වත්ථුං පටිච්ච ඛන්ධානං උප්පත්තිදස්සනත්ථං වුත්තං.

එකං මහාභූතන්තිආදි රූපාබ්‍යාකතං පටිච්ච රූපාබ්‍යාකතස්ස උප්පත්තිදස්සනත්ථං වුත්තං. **එකං ඛන්ධ**න්තිආදීසු වුත්තනයෙනෙව පනෙත්ථ අත්ථයොජනා වෙදිතබ්බා. එවං රූපාබ්‍යාකතම්හි භූතෙ පටිච්ච භූතානං උප්පත්තිං වත්වා ඉදානි භූතෙ පටිච්ච උපාදාරූපානං උප්පත්තිං දස්සෙතුං **මහාභූතෙ පටිච්ච චිත්තසමුට්ඨාන**න්තිආදි වුත්තං. එවං සන්තෙ උපාදාරූපන්ති එත්තකමෙව වත්තබ්බං, ඉතරද්වයං කස්මා වුත්තන්ති? මහාභූතෙපි පටිච්ච උප්පත්තිදස්සනත්ථං. යඤ්හි හෙට්ඨා ''චිත්තසමුට්ඨානඤ්ච රූපං කටත්තා ච රූප''න්ති දස්සිතං, තං න කෙවලං ඛන්ධෙයෙව ච පටිච්ච උප්පජ්ජති,

මහාභූතෙපි පන පටිච්ච උප්පජ්ජතීති දස්සනත්ථමිදං වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. තත්ථ චිත්තසමුට්ඨානං පවත්තෙයෙව, කටත්තාරූපං පටිසන්ධියම්පි. **උපාදාරූපන්ති** තස්සෙව උභයස්ස විසෙසනං.

කුසලෙ ඛන්ධෙ ච මහාභූතෙ ච පටිච්චාති එත්ථ චිත්තසමුට්ඨානාව මහාභූතා ගහිතා. **චිත්තසමුට්ඨානං රූපන්ති** එත්ථ පන භූතරූපම්පි උපාදාරූපම්පි ගහිතං. ''එකං මහාභූතං පටිච්ච තයො මහාභූතා''තිආදිනා නයෙන හි භූතරූපම්පි ඛන්ධෙ ච මහාභූතෙ ච පටිච්ච උප්පජ්ජති. **මහාභූතෙ පටිච්ච උපාදාරූපන්ති** වුත්තනයෙන උපාදාරූපම්පි. **අකුසලඤ්ච අබ්‍යාකතඤ්චාති** පඤ්හාවිස්සජ්ජනෙසුපි එසෙව නයො. එවං හෙතුපච්චයෙ නව පුච්ඡා විස්සජ්ජිතා. එතායෙව හි එත්ථ ලබ්භන්ති, සෙසා චත්තාලීස මොඝපුච්ඡාති න විස්සජ්ජිතා. ඉමිනා උපායෙන ආරම්මණපච්චයාදීසුපි පුච්ඡාවිස්සජ්ජනානං අත්ථො වෙදිතබ්බො. තත්ථ තත්ථ පන විචාරෙතබ්බයුත්තකමෙව විචාරයිස්සාම.

54. ආරම්මණපච්චයෙ තාව රූපස්ස ආරම්මණපච්චයවසෙන අනුප්පත්තිතො තාසු නවසු රූපමිස්සකා පහාය තිස්සොව පුච්ඡා විස්සජ්ජිතා. තෙනෙව ච කාරණෙන ''වත්ථුං පටිච්ච ඛන්ධා''ති වත්වා ''ඛන්ධෙ පටිච්ච වත්ථූ''ති න වුත්තං. න හි තං ආරම්මණපච්චයෙන උප්පජ්ජති.

55. අධිපතිපච්චයෙ **විපාකාබ්‍යාකතන්ති** ලොකුත්තරමෙව සන්ධාය වුත්තං. තෙනෙවෙත්ථ ''පටිසන්ධික්ඛණෙ''ති න ගහිතං. සෙසං හෙතුපච්චයසදිසමෙව.

56. අනන්තරසමනන්තරෙසුපි රූපං න ලබ්භතීති ආරම්මණපච්චයෙ විය තිස්සොව පුච්ඡා.

57. සහජාතපච්චයෙ **පටිසන්ධික්ඛණෙති** පඤ්චවොකාරෙ පටිසන්ධිවසෙන වුත්තං. හෙට්ඨා පන පච්චයවිභඞ්ගෙ ''ඔක්කන්තික්ඛණෙ''ති ආගතං තම්පි ඉමිනා සද්ධිං අත්ථතො එකං, බ්‍යඤ්ජනමත්තමෙව හෙත්ථ නානන්ති. අපිච ''තිණ්ණං සන්නිපාතා ගබ්භස්ස අවක්කන්ති හොතී''ති (ම. නි. 1.408) වචනතො **ඔක්කන්තීති** පඤ්චවොකාරපටිසන්ධියාවෙතං නාමං. **පටිසන්ධීති** සබ්බභවසාධාරණං. ඉධ පන ''කටත්තා ච රූප''න්තිආදිවචනතො පඤ්චවොකාරපටිසන්ධියෙව අධිප්පෙතා. සා හි රූපස්සපි අරූපස්සපි පච්චයභාවඤ්චෙව පච්චයුප්පන්නභාවඤ්ච සඞ්ගණ්හාති, තස්මා පරිපුණ්ණවිස්සජ්ජනා හොතීති ගහිතා. **බාහිරං එකං මහාභූතන්ති** අනින්ද්‍රියබද්ධෙසු පථවීපාසාණාදීසු මහාභූතං සන්ධාය වුත්තං. පච්චයවිභඞ්ගවාරස්මිඤ්හි චත්තාරො මහාභූතාති අජ්ඣත්තිකඤ්ච බාහිරඤ්ච එකතො කත්වා ගහිතං. සඞ්ඛෙපදෙසනා හි සා. අයං පන විත්ථාරදෙසනා, තස්මා සබ්බං විභජිත්වා දස්සෙන්තො ''බාහිරං එකං මහාභූත''න්තිආදිමාහ. **අසඤ්ඤසත්තානං එකං මහාභූතං පටිච්චාති** ද්විසන්තතිසමුට්ඨානභූතවසෙන වුත්තං. මහාභූතෙ පටිච්ච **කටත්තාරූපන්ති** ඉදං පන කම්මසමුට්ඨානවසෙනෙව වුත්තං. **උපාදාරූපන්ති** උතුසමුට්ඨානවසෙනෙව.

58. අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයෙ **ඛන්ධෙ පටිච්ච වත්ථු, වත්ථුං පටිච්ච ඛන්ධාති** චතුන්නම්පි ඛන්ධානං එකතො වත්ථුනා අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයතං දස්සෙතුං වුත්තං.

59. නිස්සයපච්චයෙ යස්මා පටිච්චත්ථො නාම සහජාතත්ථො, තස්මා යා හෙට්ඨා පච්චයවිභඞ්ගවාරෙ චක්ඛායතනාදීනං නිස්සයපච්චයතා දස්සිතා, න සා ගහිතා. චක්ඛායතනාදීනි හි පුරෙජාතානි හුත්වා පච්චයා හොන්ති, ඉධ සහජාතමෙව ලබ්භති. තෙනෙව වුත්තං – ''නිස්සයපච්චයො සහජාතපච්චයසදිසො''ති.

60. උපනිස්සයපච්චයෙ රූපස්ස උපනිස්සයපච්චයාභාවා තීණෙව විස්සජ්ජනානි ලබ්භන්ති, තෙන වුත්තං ''ආරම්මණපච්චයසදිස''න්ති. තත්ථ කිඤ්චාපි න සබ්බෙ කුසලාකුසලාබ්‍යාකතා ආරම්මණූපනිස්සයං ලභන්ති, යෙ පන ලභන්ති, තෙසං වසෙනෙතං වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං.

61. පුරෙජාතපච්චයෙ **වත්ථුං පුරෙජාතපච්චයාති** වත්ථුං පටිච්ච වත්ථුනා පුරෙජාතපච්චයතං සාධෙන්තෙන උප්පජ්ජන්තීති අත්ථො. **විපාකාබ්‍යාකතං එකං ඛන්ධන්ති** එත්ථ යං විපාකාබ්‍යාකතස්ස වත්ථු ඔක්කන්තික්ඛණෙ සහජාතපච්චයො හොති, තං පුරෙජාතපච්චයභාජනියත්තා ඉධ න ගහෙතබ්බං. යෙපි කුසලාදයො ආරුප්පෙ පුරෙජාතපච්චයං න ලභන්ති, තෙපි පුරෙජාතපච්චයභාජනියතොයෙව ඉධ න ගහෙතබ්බා. ආරම්මණං පන නියමතො පුරෙජාතපච්චයභාවං න ලභති. රූපායතනාදීනි හි චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනංයෙව පුරෙජාතපච්චයතං සාධෙන්ති, මනොවිඤ්ඤාණධාතුයා අතීතානාගතානිපි ආරම්මණං හොන්තියෙව. තස්මා ඉධ න ගහිතං. ඛන්ධවසෙන හි අයං දෙසනා, න විඤ්ඤාණධාතුවසෙන. ''විපාකාබ්‍යාකතං එකං ඛන්ධ''න්ති දෙසනාය ච සබ්බාපි විඤ්ඤාණධාතුයො ගහිතා, න චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුආදයො එවාති.

පච්ඡාජාතො කුසලාකුසලානං පච්චයො න හොති, අබ්‍යාකතස්සපි උපත්ථම්භකොව න ජනකො, තස්මා ''උප්පජ්ජති පච්ඡාජාතපච්චයා''ති එවං වත්තබ්බො එකධම්මොපි නත්ථීති පච්ඡාජාතපච්චයවසෙන විස්සජ්ජනං න කතං.

62. ආසෙවනපච්චයෙ කාමං සබ්බා කිරියා ආසෙවනපච්චයං න ලභන්ති, ලබ්භමානවසෙන පන ''කිරියාබ්‍යාකත''න්ති වුත්තං. තස්මා ජවනකිරියාවෙත්ථ ගහිතාති වෙදිතබ්බා.

63. කම්මපච්චයෙ කුසලාකුසලෙසු එකක්ඛණිකො කම්මපච්චයො වෙදිතබ්බො, තථා කිරියාබ්‍යාකතෙ. විපාකාබ්‍යාකතෙ පන නානාක්ඛණිකොපි, තථා පටිසන්ධික්ඛණෙ මහාභූතානං. චිත්තසමුට්ඨානානං පන එකක්ඛණිකො. කටත්තාරූපානං නානාක්ඛණිකොව තථා අසඤ්ඤසත්තරූපානං. කටත්තාරූපං පනෙත්ථ ජීවිතින්ද්‍රියං. සෙසං න එකන්තතො කම්මසමුට්ඨානත්තා උපාදාරූපන්ති වුත්තං. එවං සන්තෙපි ඉධ කම්මසමුට්ඨානමෙව අධිප්පෙතං.

64. විපාකපච්චයෙ කුසලාකුසලං කිරියඤ්ච න ලබ්භතීති අබ්‍යාකතවසෙනෙව විස්සජ්ජනං කතං. **චිත්තසමුට්ඨානන්ති** විපාකචිත්තසමුට්ඨානමෙව. **කටත්තාරූපන්ති** යථාලාභවසෙන ඉන්ද්‍රියරූපඤ්ච වත්ථුරූපඤ්ච. **උපාදාරූපන්ති** තදවසෙසං තස්මිං සමයෙ විජ්ජමානකං උපාදාරූපං.

65. ආහාරපච්චයෙ සබ්බෙසම්පි කුසලාදීනං ඛන්ධානං චිත්තසමුට්ඨානරූපස්ස ච අරූපාහාරවසෙන උප්පත්ති වෙදිතබ්බා, තථා පටිසන්ධික්ඛණෙ මහාභූතානං. **චිත්තසමුට්ඨානන්ති** භවඞ්ගාදිචිත්තසමුට්ඨානං. **ආහාරසමුට්ඨානන්ති** කබළීකාරාහාරසමුට්ඨානං . **චිත්තසමුට්ඨානන්ති** කුසලාකුසලචිත්තසමුට්ඨානමෙව. පච්චයවිභඞ්ගවාරෙ ආහාරපටිපාටියා පඨමං කබළීකාරො ආහාරො දස්සිතො, ඉධ පන කුසලං ධම්මන්ති පුච්ඡාවසෙන පඨමං අරූපාහාරා දස්සිතාති වෙදිතබ්බා.

66. ඉන්ද්‍රියපච්චයෙ පච්චයවිභඞ්ගෙ ඉන්ද්‍රියපටිපාටියා පඨමං චක්ඛුන්ද්‍රියාදීනි දස්සිතානි, ඉධ පන කුසලාදිපුච්ඡාවසෙන පඨමං අරූපින්ද්‍රියානං පච්චයතා දස්සිතා. තත්ථ කුසලාදීසු යථාලාභවසෙන අරූපින්ද්‍රියා ගහෙතබ්බා. අසඤ්ඤසත්තානං භූතරූපෙසුපි ජීවිතින්ද්‍රියන්ති.

67. ඣානමග්ගපච්චයෙසු හෙතුපච්චයසදිසමෙව විස්සජ්ජනං, තෙනෙවෙත්ථ ''හෙතුපච්චයසදිස''න්ති වුත්තං.

68. සම්පයුත්තපච්චයෙ විස්සජ්ජනං ආරම්මණපච්චයගතිකං, තෙනෙවෙත්ථ ''ආරම්මණපච්චයසදිස''න්ති වුත්තං.

69. විප්පයුත්තපච්චයෙ **වත්ථුං විප්පයුත්තපච්චයාති** වත්ථුං පටිච්ච විප්පයුත්තපච්චයා, වත්ථුනා විප්පයුත්තපච්චයතං සාධෙන්තෙන උප්පජ්ජන්තීති අත්ථො. **ඛන්ධෙ විප්පයුත්තපච්චයාති** ඛන්ධෙ පටිච්ච විප්පයුත්තපච්චයා, ඛන්ධෙහි විප්පයුත්තපච්චයතං සාධෙන්තෙහි උප්පජ්ජතීති අත්ථො. **ඛන්ධා වත්ථුං විප්පයුත්තපච්චයාති** වත්ථුං පටිච්ච ඛන්ධා විප්පයුත්තපච්චයා. වත්ථුනා විප්පයුත්තපච්චයතං සාධෙන්තෙන උප්පජ්ජන්තීති අත්ථො. **චිත්තසමුට්ඨානරූපං ඛන්ධෙ විප්පයුත්තපච්චයාති** ඛන්ධෙ පටිච්ච විප්පයුත්තපච්චයා චිත්තසමුට්ඨානං රූපං ඛන්ධෙහි විප්පයුත්තපච්චයතං සාධෙන්තෙහි උප්පජ්ජතීති අත්ථො. සෙසවිස්සජ්ජනෙසුපි **වත්ථුං විප්පයුත්තපච්චයාති**ආදීසුපි වුත්තනයෙනෙවත්ථො වෙදිතබ්බො. විපාකාබ්‍යාකතෙ චෙත්ථ වත්ථුග්ගහණෙන චක්ඛාදීනි සඞ්ගහිතබ්බානි. **එකං මහාභූතන්ති**ආදි රූපාබ්‍යාකතස්ස පච්චයභාවං දස්සෙතුං වුත්තං. **චිත්තසමුට්ඨානන්ති** අබ්‍යාකතචිත්තසමුට්ඨානම්පි කුසලාකුසලචිත්තසමුට්ඨානම්පි.

70. අත්ථිපච්චයෙ සබ්බං සහජාතපච්චයගතිකං. තෙනෙවෙත්ථ ''සහජාතපච්චයසදිස''න්ති වුත්තං.

71-72. නත්ථිවිගතා ආරම්මණපච්චයගතිකා, අවිගතං සහජාතගතිකං. තෙනෙවෙත්ථ ''ආරම්මණපච්චයසදිසං, සහජාතපච්චයසදිස''න්ති වුත්තං . **ඉමෙ තෙවීසති පච්චයාති** සඞ්ඛිපිත්වා දස්සිතානං වසෙනෙතං වුත්තං. **විත්ථාරෙතබ්බාති** යා පුච්ඡා විස්සජ්ජනං ලභන්ති, තාසං වසෙන විත්ථාරෙතබ්බා. අයං හෙතුපච්චයං ආදිං කත්වා එකමූලකෙ පච්චයානුලොමෙ පටිච්චවාරස්ස කුසලත්තිකවිස්සජ්ජනෙ අත්ථවණ්ණනා.

(2.) සඞ්ඛ්‍යාවාරො

73. ඉදානි යෙ එත්ථ හෙතුපච්චයාදීසු එකෙකස්මිං පච්චයෙ විස්සජ්ජනවාරා ලද්ධා, තෙ ගණනවසෙන දස්සෙතුං **හෙතුයා නවාති**ආදි ආරද්ධං. තත්ථ හෙතුයා නවාති හෙතුපච්චයෙ නව පුච්ඡාවිස්සජ්ජනවාරා හොන්ති. සෙය්‍යථිදං – කුසලෙන කුසලං, කුසලෙන අබ්‍යාකතං, කුසලෙන කුසලාබ්‍යාකතං; අකුසලෙන අකුසලං, අකුසලෙන අබ්‍යාකතං, අකුසලෙන අකුසලාබ්‍යාකතං, අබ්‍යාකතෙන අබ්‍යාකතං, කුසලාබ්‍යාකතෙන අබ්‍යාකතං, අකුසලාබ්‍යාකතෙන අබ්‍යාකතන්ති.

ආරම්මණෙ තීණීති කුසලෙන කුසලං, අකුසලෙන අකුසලං, අබ්‍යාකතෙන අබ්‍යාකතං. **අධිපතියා නවාති** හෙතුයා වුත්තසදිසාව. ද්වාදසසු හි පච්චයෙසු නව නවාති වුත්තං. සබ්බෙසුපි පුච්ඡාවිස්සජ්ජනානි හෙතුපච්චයසදිසානෙව. විභඞ්ගෙ පන අත්ථි විසෙසො. දසසු පච්චයෙසු තීණි තීණීති වුත්තං. සබ්බෙසුපි පුච්ඡාවිස්සජ්ජනානි

ආරම්මණසදිසානෙව. විභඞ්ගෙ පන අත්ථි විසෙසො. අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයස්මිඤ්හි අබ්‍යාකතපදස්ස විස්සජ්ජනෙ රූපම්පි ලබ්භති, තථා පුරෙජාතපච්චයෙ. ආසෙවනපච්චයෙ විපාකානි චෙව වීථිචිත්තානි ච න ලබ්භන්ති. **විපාකෙ එකන්ති** අබ්‍යාකතමෙව. එවමෙත්ථ සඞ්ඛෙපතො නව තීණි එකන්ති, තිවිධොව වාරපරිච්ඡෙදො. විත්ථාරතො ද්වාදස නවකා, දස තිකා, එකං එකකන්ති සබ්බෙසුපි තෙවීසතියා පච්චයෙසු එකූනචත්තාලීසාධිකං වාරසතං හොති, එකූනචත්තාලීසාධිකඤ්ච පුච්ඡාසතං. එකූනචත්තාලීසාධිකං පුච්ඡාවිස්සජ්ජනසතන්තිපි තස්සෙව නාමං.

74. එවං හෙතුපච්චයාදිකෙ එකමූලකෙ ගණනං දස්සෙත්වා ඉතො පරෙසු දුමූලකාදීසු විත්ථාරදෙසනං සඞ්ඛිපිත්වා එකමූලකෙ දස්සිතාය දෙසනාය ලබ්භමානගණනඤ්ඤෙව ආදාය වාරපරිච්ඡෙදං දස්සෙතුං දුමූලකෙ තාව **හෙතුපච්චයා ආරම්මණෙ තීණී**තිආදිමාහ. තත්‍රිදං ලක්ඛණං – බහුගණනොපි පච්චයො අබහුගණනෙන සද්ධිං යුත්තො තෙන සමානගණනොව හොති. තෙන වුත්තං ''හෙතුපච්චයා ආරම්මණෙ තීණී''ති. හෙතුආරම්මණදුකෙ ආරම්මණෙ වුත්තානි තීණෙව විස්සජ්ජනානි ලබ්භන්තීති අත්ථො. සමානගණනො පන සමානගණනෙන සද්ධිං යුත්තො අපරිහීනගණනොව හොති. තෙන වුත්තං ''හෙතුපච්චයා අධිපතියා නවා''ති. හෙතාධිපතිදුකෙ නවෙව විස්සජ්ජනානි ලබ්භන්තීති අත්ථො. **විපාකෙ එකන්ති** හෙතුවිපාකදුකෙ විපාකෙ වුත්තං එකමෙව විස්සජ්ජනං ලබ්භතීති එවං තාව දුමූලකෙ වාරපරිච්ඡෙදො වෙදිතබ්බො.

75. තිමූලකාදීසුපි ඉදමෙව ලක්ඛණං. තෙනෙවාහ – **හෙතුපච්චයා ආරම්මණපච්චයා අධිපතියා තීණී**ති. හෙතාරම්මණාධිපතිතිකෙ ආරම්මණෙ වුත්තානි තීණෙව විස්සජ්ජනානි ලබ්භන්තීති අත්ථො. එවං සබ්බත්ථ නයො නෙතබ්බො.

76-79. ද්වාදසමූලකෙ පන විපාකපච්චයො න ලබ්භති, තස්මා **ආසෙවනපච්චයා කම්මෙ තීණී**ති වත්වා විපාකං අපරාමසිත්වා **ආහාරෙ තීණී**ති වුත්තං. තෙරසමූලකාදීසුපි එසෙව නයො. තෙ පන සඞ්ඛිපිත්වා තෙවීසතිමූලකොවෙත්ථ දස්සිතො. සො දුවිධො හොති – සාසෙවනො වා සවිපාකො වා. තත්ථ පඨමං සාසෙවනො දස්සිතො, සො තීණෙව විස්සජ්ජනානි ලභති. තෙන වුත්තං ''ආසෙවනපච්චයා අවිගතෙ තීණී''ති. සවිපාකො පන ආසෙවනං න ලභති, තස්මා තං පහාය විපාකවසෙන ගණනාය දස්සනත්ථං අනන්තරායෙව ''හෙතුපච්චයා...පෙ.... විපාකපච්චයා ආහාරෙ එක''න්ති එකං නයං දස්සෙත්වා පච්ඡා තෙවීසතිමූලකොව දස්සිතො. එතෙසු පන ද්වීසු තෙවීසතිමූලකෙසු කිඤ්චාපි එකස්මිං විපාකපච්චයො නත්ථි, එකස්මිං ආසෙවනපච්චයො, පච්ඡාජාතපච්චයො පන උභයත්ථාපි. රුළ්හීසද්දෙන පනෙතෙ තෙවීසතිමූලකාත්වෙව වෙදිතබ්බා. තෙසු සාසෙවනෙ ආසෙවනස්ස වසෙන සබ්බත්ථ තීණෙව විස්සජ්ජනානි, සවිපාකෙ විපාකපච්චයස්ස වසෙන එකමෙවාති අයං හෙතුපච්චයං ආදිං කත්වා එකමූලකාදීසු ගණනා.

යං පනෙතං හෙතුමූලකානන්තරං ''ආරම්මණෙ ඨිතෙන සබ්බත්ථ තීණෙව පඤ්හා''ති වුත්තං, තං ආරම්මණපච්චයං ආදිං කත්වා එකමූලකෙපි දුමූලකාදීසුපි සබ්බත්ථ ආරම්මණපදෙ චෙව ආරම්මණෙන සද්ධිං සෙසපච්චයයොජනාසු ච යත්ථ නවහි භවිතබ්බං, තත්ථ තයොව පඤ්හා හොන්තීති දස්සනත්ථං වුත්තං. විපාකපදෙ පන විපාකපදෙන සද්ධිං සෙසපච්චයයොජනාසු ච එකොව පඤ්හො හොතීති. ඉති යං හෙට්ඨා අවොචුම්හ ''බහුගණනොපි පච්චයො අබහුගණනෙන සද්ධිං යුත්තො තෙන සමානගණනො හොතී''ති, තං සුවුත්තමෙව.

80-85. ඉදානි යෙ ආරම්මණාදීනං පච්චයානං වසෙන එකමූලකාදයො දස්සෙතබ්බා, තෙසු එකමූලකො තාව හෙතුඑකමූලකෙනෙව සදිසොති එකස්මිම්පි පච්චයෙ න දස්සිතො. ආරම්මණපච්චයවසෙන පන දුමූලකෙ ගණනං දස්සෙතුං **ආරම්මණපච්චයා හෙතුයා තීණි, අධිපතියා තීණි...පෙ.... අවිගතෙ තීණී**ති වුත්තං. එත්ථ ච ''ආරම්මණපච්චයා අධිපතියා තීණි...පෙ.... අවිගතෙ තීණී''ති වත්තබ්බෙ යෙ හෙතුපච්චයාදයො පච්චයා බහුගණනා, තෙසං ඌනතරගණනෙහි ච සමානගණනෙහි ච සද්ධිං සංසන්දනෙ යා ගණනා ලබ්භති, තං දස්සෙතුං ආරම්මණපච්චයස්ස පුරිමභාගෙ ඨිතම්පි හෙතුපච්චයං පච්ඡිමභාගෙව ඨපෙත්වා ''ආරම්මණපච්චයා හෙතුයා තීණී''ති වුත්තං. තෙනෙතං ආවි කරොති – ආරම්මණපච්චයො යෙන යෙන බහුතරගණනෙන වා සමානගණනෙන වා පච්චයෙන සද්ධිං දුකතිකාදිභෙදං ගච්ඡති, සබ්බත්ථ තීණෙව පඤ්හාවිස්සජ්ජනානි වෙදිතබ්බානි. විපාකපච්චයෙන පන සද්ධිං සංසන්දනෙ එකමෙව ලබ්භති, තං විපාකපච්චයාදිකාය ගණනාය ආවි භවිස්සතීති ඉධ න දස්සිතං. යා චෙසා දුමූලකෙ ගණනා දස්සිතා, තිමූලකාදීසුපි එසාව ගණනාති ආරම්මණපච්චයවසෙන තිමූලකාදයො න විත්ථාරිතා.

ඉදානි අධිපතිපච්චයාදිවසෙන දුමූලකාදීසු ගණනං දස්සෙතුං **අධිපතිපච්චයා හෙතුයා නවා**තිආදි වුත්තං. තත්ථාපි වුත්තනයෙනෙව පච්චයසන්නිවෙසො වෙදිතබ්බො. යථා ච අධිපතිපච්චයා හෙතුයා නව, එවං සෙසෙසුපි හෙතුනා සමානගණනාසු නවෙව. ඉති යො යො පච්චයො ආදිම්හි තිට්ඨති, තෙන තෙන සද්ධිං සමානගණනානං සංසන්දනෙ ආදිම්හි ඨිතස්ස වසෙන ගණනා හොති. තෙන පන සද්ධිං ඌනතරගණනානං සංසන්දනෙ ඌනතරගණනානංයෙව වසෙන ගණනා හොතීති වෙදිතබ්බො. යථා ච ආරම්මණපච්චයවසෙන එවං අධිපතිපච්චයවසෙනාපි තතො පරෙසං අනන්තරාදීනං වසෙනාපි තිමූලකාදයො න විත්ථාරිතා. තස්මා දුමූලකෙ දස්සිතගණනාවසෙනෙව සබ්බත්ථ සාධෙතබ්බා. තෙනෙව වුත්තං ''එකෙකං පච්චයං මූලකං කාතුන සජ්ඣායමග්ගෙන ගණෙතබ්බා''ති.

පච්චයානුලොමවණ්ණනා.

පටිච්චවාරො

පච්චයපච්චනීයවණ්ණනා

86-87. පච්චයපච්චනීයං පන යස්මා කුසලපදෙ න ලබ්භති කුසලධම්මස්ස හෙතුපච්චයෙන විනා අනුප්පත්තිතො, තස්මා **අකුසලං ධම්මං පටිච්චා**තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ **නහෙතුපච්චයා**ති හෙතුපච්චයපටික්ඛෙපො හෙතුපච්චයං විනා අඤ්ඤෙන පච්චයෙන උප්පජ්ජතීති අත්ථො. **විචිකිච්ඡාසහගතො උද්ධච්චසහගතො මොහො**ති අයඤ්හි සම්පයුත්තධම්මානඤ්චෙව චිත්තසමුට්ඨානරූපස්ස ච සයං හෙතුපච්චයො හොති, අඤ්ඤස්ස පන සම්පයුත්තහෙතුනො අභාවා න හෙතුපච්චයා උප්පජ්ජතීති ඨපෙත්වා හෙතුපච්චයං සෙසෙහි අත්තනො අනුරූපපච්චයෙහි උප්පජ්ජති. ඉමිනා නයෙන සබ්බපච්චයපටික්ඛෙපෙසු අත්ථො වෙදිතබ්බො. **අහෙතුකං විපාකාබ්‍යාකත**න්ති ඉදං රූපසමුට්ඨාපකවසෙනෙව වෙදිතබ්බං. අඤ්ඤෙසුපි එවරූපෙසු එසෙව නයො.

88. නඅධිපතිපච්චයෙ කාමං අධිපතිපි අත්තනා සද්ධිං දුතියස්ස අධිපතිනො අභාවා නඅධිපතිපච්චයං ලභති, යථා පන විචිකිච්ඡුද්ධච්චසහගතො මොහො අහෙතුකො, න තථා අධිපතයො එව නිරාධිපති. ඡන්දාදීසු පන අඤ්ඤතරං අධිපතිං අකත්වා කුසලාදීනං උප්පත්තිකාලෙ සබ්බෙපි කුසලාදයො නිරාධිපතිනො. තස්මා මොහං විය විසුං අධිපතිමත්තමෙව අනුද්ධරිත්වා සබ්බසඞ්ගාහිකවසෙන එසා ‘‘එකං ඛන්ධං පටිච්ච තයො ඛන්ධා’’තිආදිකා දෙසනා කතාති වෙදිතබ්බා.

89. නානන්තරනසමනන්තරෙසු නාරම්මණෙ විය රූපමෙව පච්චයුප්පන්නං. තෙන වුත්තං ‘‘නාරම්මණපච්චයසදිස’’න්ති. සහජාතපච්චයො පරිහීනො. යථා චෙස, තථා නිස්සයඅත්ථිඅවිගතපච්චයාපි. කිං කාරණා? එතෙහි විනා කස්සචි අනුප්පත්තිතො. සහජාතනිස්සයඅත්ථිඅවිගතපච්චයෙපි හි පච්චක්ඛාය එකොපි රූපාරූපධම්මො නුප්පජ්ජති, තස්මා තෙ පරිහීනා.

90. නඅඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයවිභඞ්ගෙ **පටිසන්ධික්ඛණෙ විපාකාබ්‍යාකතෙ ඛන්ධෙ පටිච්ච කටත්තාරූප**න්ති හදයවත්ථුවජ්ජං වෙදිතබ්බං.

91. නඋපනිස්සයපච්චයවිභඞ්ගෙ රූපමෙව පච්චයුප්පන්නං, තඤ්හි උපනිස්සයං න ලභති. අරූපං පන කිඤ්චාපි ආරම්මණූපනිස්සයපකතූපනිස්සයෙ න ලභෙය්‍ය, අනන්තරූපනිස්සයමුත්තකං පන නත්ථි. තෙන වුත්තං ‘‘නාරම්මණපච්චයසදිස’’න්ති.

92. නපුරෙජාතෙ **චිත්තසමුට්ඨානරූප**න්ති පඤ්චවොකාරවසෙන වුත්තං.

93. **නපච්ඡාජාතපච්චයා**ති එත්ථ සහජාතපුරෙජාතපච්චයා සඞ්ගහං ගච්ඡන්ති. තස්මා සහජාතපච්චයසදිසා එත්ථ පාළි, සා නඅධිපතිපච්චයෙ විත්ථාරිතාති ඉධ සඞ්ඛිත්තා. නාසෙවනපච්චයෙ කුසලාකුසලා පඨමජවනවසෙන වෙදිතබ්බා, තථා කිරියාබ්‍යාකතං. පාළි පන ඉධාපි නඅධිපතිපච්චයෙ විත්ථාරිතවසෙන වෙදිතබ්බා. තෙනෙවාහ – ‘‘නපච්ඡාජාතපච්චයම්පි නාසෙවනපච්චයම්පි නාධිපතිපච්චයසදිස’’න්ති.

94-97. නකම්මපච්චයෙ විපාකචෙතනා නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයං ලභතීති න ගහිතා. නාහාරපච්චයෙ එකච්චං රූපමෙව පච්චයුප්පන්නං, තථා නඉන්ද්‍රියපච්චයෙ.

98. නඣානපච්චයෙ පඤ්චවිඤ්ඤාණධම්මා චෙව එකච්චඤ්ච රූපං පච්චයුප්පන්නං. පඤ්චවිඤ්ඤාණස්මිඤ්හි වෙදනා ච චිත්තෙකග්ගතා ච දුබ්බලත්තා උපනිජ්ඣානලක්ඛණං න පාපුණන්තීති ඣානපච්චයෙ න ගහිතා.

99-102. නමග්ගපච්චයෙ අහෙතුකවිපාකකිරියඤ්චෙව එකච්චඤ්ච රූපං පච්චයුප්පන්නං. නසම්පයුත්තනොනත්ථිනොවිගතෙසු රූපමෙව පච්චයුප්පන්නං. තෙන වුත්තං ‘‘නාරම්මණපච්චයසදිස’’න්ති.

103. **නහෙතුයා ද්වෙ**ති එකමූලකගණනාය යථාපාළිමෙව නියාමති.

104. දුමූලකෙ **නහෙතුපච්චයා නාරම්මණෙ එක**න්ති එත්ථ කිඤ්චාපි බහුගණනෙන සද්ධිං ඌනතරගණනස්ස සංසන්දනෙ ඌනතරගණනවසෙන නහෙතුයා විය ද්වීහි භවිතබ්බං. නාරම්මණවසෙන පන අරූපධම්මානං පරිහීනත්තා අබ්‍යාකතං පටිච්ච රූපාබ්‍යාකතස්ස උප්පත්තිං සන්ධාය ‘‘එක’’න්ති වුත්තං . සබ්බෙසු එකකෙසුපි එසෙව නයො. ද්වෙති වුත්තට්ඨානෙ පන නහෙතුයා ලද්ධවසෙන වාරද්වයං වෙදිතබ්බං.

105-106. තිමූලකාදීසු පන සබ්බෙසු නාරම්මණපච්චයස්ස අපරිහීනත්තා එකමෙව විස්සජ්ජනන්ති අයං පච්චනීයෙ නහෙතුපච්චයං ආදිං කත්වා එකමූලකාදීසු ගණනා.

107-130. නාරම්මණපච්චයාදයො පන එකමූලකෙ තාව පුරිමෙන සදිසත්තා ඉධාපි න දස්සිතායෙව. නාරම්මණපච්චයවසෙන දුමූලකෙ **නාරම්මණපච්චයා, නහෙතුයා එක**න්ති නහෙතුදුමූලකෙ වුත්තමෙව. **නාධිපතියා**

පඤ්චාති නාරම්මණපච්චයෙ ලද්ධවසෙන වෙදිතබ්බාති එවං සබ්බසංසන්දනෙසු ඌනතරගණනස්සෙව පච්චයස්ස වසෙන ගණනා වෙදිතබ්බා. යත්ථ යත්ථ ච නාරම්මණපච්චයො පවිසති, තත්ථ තත්ථ රූපමෙව පච්චයුප්පන්නං. නානන්තරනසමනන්තරනඅඤ්ඤමඤ්ඤනඋපනිස්සයනාහාරනඉන්ද්‍රියනසම්පයුත්තනොනත්ථිනොවිගතපච්චයානං පවිට්ඨට්ඨානෙපි එසෙව නයො. නාහාරනඉන්ද්‍රියනඣානනමග්ගපච්චයා සබ්බත්ථ සදිසවිස්සජ්ජනා. නසහජාතාදිචතුක්කං ඉධාපි පරිහීනමෙවාති ඉදමෙත්ථ ලක්ඛණං. ඉමිනා පන ලක්ඛණෙන සබ්බෙසු දුමූලකාදීසු ''අයං පච්චයො මූලං, අයමෙත්ථ දුමූලකො, අයං තිමූලකො, අයං සබ්බමූලකො''ති සල්ලක්ඛෙත්වා ඌනතරගණනස්ස පච්චයස්ස වසෙන ගණනා වෙදිතබ්බාති.

පච්චයපච්චනීයවණ්ණනා.

පච්චයානුලොමපච්චනීයවණ්ණනා

131-189. ඉදානි අනුලොමපච්චනීයෙ ගණනං දස්සෙතුං **හෙතුපච්චයා නාරම්මණෙ පඤ්චාති**ආදි ආරද්ධං. තත්ථ හෙතාධිපතිමග්ගපච්චයෙසු අනුලොමතො ඨිතෙසු සහජාතාදයො චත්තාරො සබ්බට්ඨානිකපච්චයා, ආහාරින්ද්‍රියඣානමග්ගපච්චයා චත්තාරොති ඉමෙ අට්ඨ පච්චනීයතො න ලබ්භන්ති. හෙතුපච්චයාදිවසෙන හි උප්පජ්ජමානො ධම්මො ඉමෙ අට්ඨ පච්චයෙ අලභන්තො නාම නත්ථි. ආරම්මණඅනන්තරසමනන්තරඋපනිස්සයසම්පයුත්තනත්ථිවිගතපච්චයෙසු පන අනුලොමතො ඨිතෙසු අරූපට්ඨානිකා පච්චනීකතො න ලබ්භන්ති. න හි ආරම්මණපච්චයාදීහි උප්පජ්ජමානා අනන්තරසමනන්තරපච්චයාදයො න ලභන්ති. සහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයකම්මාහාරින්ද්‍රියඅත්ථිඅවිගතපච්චයෙසු පන අනුලොමතො ඨිතෙසු චත්තාරො සබ්බට්ඨානිකායෙව, පච්චනීකතො න ලබ්භන්ති. එතෙසඤ්හි පච්චයානං වසෙන උප්පජ්ජමානො සබ්බට්ඨානිකෙ අලභන්තො නාම නත්ථි. පච්ඡාජාතපච්චයස්ස අනුලොමතො ඨානං නාම නත්ථි. එවං සෙසෙසු අනුලොමතො ඨිතෙසු යෙ ච ලබ්භන්ති, යෙ ච න ලබ්භන්ති, තෙ සල්ලක්ඛෙත්වා සබ්බෙසුපි දුමූලකාදීසු නයෙසු තෙසං තෙසං පච්චයානං සංසන්දනෙ ඌනතරගණනානංයෙව වසෙන ගණනා වෙදිතබ්බාති.

පච්චයානුලොමපච්චනීයවණ්ණනා.

පච්චයපච්චනීයානුලොමවණ්ණනා

190. ඉදානි පච්චනීයානුලොමෙ ගණනං දස්සෙතුං **නහෙතුපච්චයා ආරම්මණෙ ද්වෙති**ආදි ආරද්ධං. තත්ථ හෙතුම්හි පච්චනීකතො ඨිතෙ ඨපෙත්වා අධිපතිං අවසෙසා අනුලොමතො ලබ්භන්ති. පච්ඡාජාතො පන අනුලොමතො සබ්බත්ථෙව න ලබ්භති, යෙ නව පච්චයා ''අරූපානඤ්ඤෙව''ති වුත්තා, තෙසු පුරෙජාතඤ්ච ආසෙවනඤ්ච ඨපෙත්වා අවසෙසෙසු සත්තසු පච්චනීකතො ඨිතෙසු සෙසා අරූපට්ඨානිකා අනුලොමතො න ලබ්භන්ති. යො හි ආරම්මණාදීහි නුප්පජ්ජති, න සො අනන්තරාදයො ලභති. පටිසන්ධිවිපාකො පන පුරෙජාතතො, සබ්බවිපාකො ච සද්ධිං කිරියමනොධාතුයා ආසෙවනතො අනුප්පජ්ජමානොපි අනන්තරාදයො ලභති, තස්මා ''පුරෙජාතඤ්ච ආසෙවනඤ්ච ඨපෙත්වා''ති වුත්තං.

පුරෙජාතපච්ඡාජාතආසෙවනවිපාකවිප්පයුත්තෙසු පච්චනීකතො ඨිතෙසු එකං ඨපෙත්වා අවසෙසා අනුලොමතො ලබ්භන්ති. කම්මපච්චයෙ පච්චනීකතො ඨිතෙ ඨපෙත්වා විපාකපච්චයං අවසෙසා අනුලොමතො ලබ්භන්ති. ආහාරින්ද්‍රියෙසු පච්චනීකතො ඨිතෙසු ඨපෙත්වා සබ්බට්ඨානිකෙ චෙව අඤ්ඤමඤ්ඤකම්මාහාරින්ද්‍රියපච්චයෙ ච අවසෙසා අනුලොමතො න ලබ්භන්ති, ඉතරෙ යුජ්ජමානකවසෙන ලබ්භන්ති. ඣානපච්චයෙ පච්චනීකතො ඨිතෙ. හෙතාධිපතිආසෙවනමග්ගපච්චයා අනුලොමතො න ලබ්භන්ති. මග්ගපච්චයෙ පච්චනීකතො ඨිතෙ හෙතාධිපතිපච්චයා අනුලොමතො න ලබ්භන්ති. විප්පයුත්තපච්චයෙ පච්චනීකතො ඨිතෙ පුරෙජාතපච්චයං ඨපෙත්වා අවසෙසා අනුලොමතො ලබ්භන්ති. එවං තෙසු තෙසු පච්චයෙසු පච්චනීකතො ඨිතෙසු යෙ යෙ අනුලොමතො න ලබ්භන්ති, තෙ තෙ ඤත්වා තෙසං තෙසං පච්චයානං සංසන්දනෙ ඌනතරගණනානං වසෙන ගණනා වෙදිතබ්බා.

191-195. දුමූලකාදීසු ච නයෙසු යං යං පච්චයං ආදිං කත්වා යෙ යෙ දුකාදයො දස්සිතා, තෙ තෙ ලබ්භමානාලබ්භමානපච්චයවසෙන යථා යථා දස්සිතා, තථා තථා සාධුකං සල්ලක්ඛෙතබ්බා. තත්ථ යං නහෙතුවසෙන දුමූලකාදයො නයෙ දස්සෙන්තෙන **නහෙතුපච්චයා නාරම්මණපච්චයා...පෙ.... නාසෙවනපච්චයාති** වත්වා ''යාව ආසෙවනා සබ්බං සදිස''න්ති වුත්තං. තස්ස, ''නඅඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයා සහජාතෙ එක''න්තිආදීහි සදිසතා වෙදිතබ්බා. යං පන ''නකම්මෙ ගණිතෙ පඤ්ච ගණ්හාතී''ති සීහළභාසාය ලිඛිතං, තස්සත්ථො – නහෙතුපච්චයං ආදිං කත්වා නකම්මපච්චයාති එවං නකම්මපච්චයෙන සට්ඨිතෙ සහජාතෙ එකන්ති එවං දස්සිතා පඤ්චෙව පච්චයා අනුලොමතො ලබ්භන්ති, න අඤ්ඤෙති. එවං අඤ්ඤෙසුපි එවරූපෙසු ඨානෙසු බ්‍යඤ්ජනං අනාදියිත්වා අධිප්පෙතත්ථොයෙව ගහෙතබ්බො. එවරූපඤ්හි බ්‍යඤ්ජනං අත්තනො සඤ්ඤානිබන්ධනත්ථං පොරාණෙහි සකසකභාසාය ලිඛිතං.

අපිච ඉමස්මිං පච්චනීයානුලොමෙ පච්චයුප්පන්නධම්මෙසුපි අත්ථි ධම්මො කම්මපච්චයං ලභති, න ඉන්ද්‍රියපච්චයං. සො අසඤ්ඤෙසු චෙව පඤ්චවොකාරෙ පවත්තෙ ච රූපජීවිතින්ද්‍රියවසෙන වෙදිතබ්බො. අත්ථි ධම්මො මග්ගපච්චයං ලභති, නහෙතුපච්චයං. සො විචිකිච්ඡුද්ධච්චසහජාතමොහවසෙන වෙදිතබ්බො. අත්ථි ධම්මො

ඣානපච්චයං ලභති, නමග්ගපච්චයං. සො මනොධාතුඅහෙතුකමනොවිඤ්ඤාණධාතුවසෙන වෙදිතබ්බො. යත්ථ කටත්තාරූපානි නානාක්ඛණිකකම්මවසෙනෙව කම්මපච්චයං ලභන්ති, තත්ථ රූපධම්මා හෙතාධිපතිවිපාකින්ද්‍රියඣානමග්ගපච්චයෙ න ලභන්ති, සබ්බට්ඨානිකා පච්චනීයා න හොන්ති. අහෙතුකෙ අධිපතිපච්චයො නත්ථීති ඉමෙසම්පි පකිණ්ණකානං වසෙනෙත්ථ ගණනවාරො අසම්මොහතො වෙදිතබ්බො.

තත්‍රායං නයො – **නහෙතුපච්චයා ආරම්මණෙ ද්වෙ**ති එත්ථ තාව අහෙතුකමොහො චෙව අහෙතුකවිපාකකිරියා ච පච්චයුප්පන්නං, තස්මා අකුසලෙනාකුසලං, අබ්‍යාකතෙන අබ්‍යාකතං සන්ධායෙත්ථ ද්වෙති වුත්තං. සෙසෙසුපි එසෙව නයො. ආසෙවනෙ පන විපාකං න ලබ්භති, තථා කිරියමනොධාතු. තස්මා කිරියාහෙතුමනොවිඤ්ඤාණධාතුවසෙනෙත්ථ අබ්‍යාකතෙන අබ්‍යාකතං වෙදිතබ්බං. **විපාකෙ එකන්**ති අබ්‍යාකතෙන අබ්‍යාකතමෙව. **මග්ගෙ එකන්**ති අකුසලෙන අකුසලමෙව.

196-197. **නාරම්මණමූලකෙ හෙතුයා පඤ්චා**ති රූපමෙව සන්ධාය වුත්තං. තඤ්හි කුසලං අකුසලං අබ්‍යාකතං කුසලාබ්‍යාකතං අකුසලාබ්‍යාකතඤ්චාති පඤ්ච කොට්ඨාසෙ පටිච්ච උප්පජ්ජති. සබ්බපඤ්චකෙසු එසෙව නයො. **අඤ්ඤමඤ්ඤෙ එකන්**ති භූතරූපානි චෙව වත්ථුඤ්ච සන්ධාය වුත්තං. තානි හි නාරම්මණපච්චයා අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයා උප්පජ්ජන්ති. තිමූලකෙපි එසෙව නයො.

198-202. නාධිපතිමූලකෙ **හෙතුයා නවා**ති අනුලොමෙ හෙතුම්හි වුත්තානෙව. **තීණී**තිආදීනිපි හෙට්ඨා අනුලොමෙ වුත්තසදිසානෙව. තිමූලකෙ **ද්වෙ**ති හෙට්ඨා නහෙතුපච්චයා ආරම්මණෙ වුත්තසදිසානෙව.

203-233. නපුරෙජාතමූලකෙ **හෙතුයා සත්තා**ති හෙට්ඨා ‘‘ආරුප්පෙ කුසලං එකං ඛන්ධං පටිච්චා’’තිආදිනා නයෙන පුරෙජාතෙ දස්සිතානෙව. සබ්බසත්තකෙසු එසෙව නයො. නකම්මමූලකෙ **හෙතුයා තීණී**තිආදීසු චෙතනාව පච්චයුප්පන්නා. තස්මා කුසලං අකුසලං අබ්‍යාකතඤ්ච පටිච්ච උප්පත්තිං සන්ධාය තීණීති වුත්තං. ඉමිනා නයෙන ‘‘එකං ද්වෙ තීණි පඤ්ච සත්ත නවා’’ති ආගතට්ඨානෙසු ගණනා වෙදිතබ්බා. ‘‘චත්තාරි ඡ අට්ඨා’’ති ඉමා පන තිස්සො ගණනා නත්ථෙවාති.

පච්චයපච්චනීයානුලොමවණ්ණනා.

නිට්ඨිතා ච පටිච්චවාරස්ස අත්ථවණ්ණනා.

2. සහජාතවාරවණ්ණනා

234-242. සහජාතවාරෙ **කුසලං ධම්මං සහජාතො**ති කුසලං ධම්මං පටිච්ච තෙන සහජාතො හුත්වාති අත්ථො. සෙසමෙත්ථ පටිච්චවාරෙ වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං. අවසානෙ පනස්ස ‘‘පටිච්චත්තං නාම සහජාතත්තං, සහජාතත්තං නාම පටිච්චත්ත’’න්ති ඉදං උභින්නම්පි එතෙසං වාරානං අත්ථතො නින්නානාකරණභාවදස්සනත්ථං වුත්තං. අත්ථතො හි එතෙ ද්වෙපි නින්නානාකරණා. එවං සන්තෙපි අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස අත්ථනියමනත්ථං වුත්තා. ‘‘චක්ඛුඤ්ච පටිච්ච රූපෙ චා’’තිආදීසු හි අසහජාතම්පි පටිච්ච උප්පජ්ජතීති වුච්චති. සහජාතම්පි ච උපාදාරූපං භූතරූපස්ස පච්චයො න හොති. ඉති පටිච්චවාරෙන සහජාතපච්චයභාවං, සහජාතවාරෙන ච පටිච්චාති වුත්තස්ස සහජාතභාවං නියමෙතුං උභොපෙතෙ වුත්තා. අපිච තථා බුජ්ඣනකානං අජ්ඣාසයවසෙන දෙසනාවිලාසෙන නිරුත්තිපටිසම්භිදාප්පභෙදජානනවසෙන වාපි එතෙ උභොපි වුත්තාති.

සහජාතවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. පච්චයවාරවණ්ණනා

243. පච්චයවාරෙ **කුසලං ධම්මං පච්චයා**ති කුසලධම්මෙ පතිට්ඨිතො හුත්වා කුසලං ධම්මං නිස්සයට්ඨෙන පච්චයං කත්වාති අත්ථො. **කුසලං එකං ඛන්ධං පච්චයා**ති කුසලං එකං ඛන්ධං නිස්සයපච්චයං කත්වා තයො ඛන්ධා උප්පජ්ජන්ති හෙතුපච්චයාති වුත්තං හොති. ඉමිනාවුපායෙන සබ්බපදෙසු අත්ථො වෙදිතබ්බො. **වත්ථුං පච්චයා විපාකාබ්‍යාකතා කිරියාබ්‍යාකතා ඛන්ධා**ති ඉදං පඤ්චවොකාරෙ පවත්තිවසෙන වුත්තං. පඤ්චවොකාරෙ පවත්තියඤ්හි ඛන්ධානං පුරෙජාතං වත්ථු නිස්සයපච්චයො හොති. පටිච්චට්ඨස්ස පන සහජාතට්ඨත්තා පටිච්චවාරෙ එස නයො න ලබ්භතීති පටිසන්ධියං සහජාතමෙව වත්ථුං සන්ධාය ‘‘වත්ථුං පටිච්ච ඛන්ධා’’ති වුත්තං. **කුසලං එකං ඛන්ධඤ්ච වත්ථුඤ්ච පච්චයා තයො ඛන්ධා**තිආදීසුපි ඉමිනාව නයෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො.

අබ්‍යාකතං ධම්මං පච්චයා කුසලො ච අබ්‍යාකතො චාති කුසලාබ්‍යාකතානං හෙතුපච්චයවසෙන එකතො උප්පත්තිං සන්ධාය වුත්තං. කුසලුප්පත්තික්ඛණස්මිඤ්හි වත්ථුං නිස්සාය කුසලා ඛන්ධා, චිත්තසමුට්ඨානෙ ච මහාභූතෙ නිස්සාය චිත්තසමුට්ඨානං උපාදාරූපං හෙතුපච්චයවසෙන එකතො උප්පජ්ජති. ඉති පච්චයභූතස්ස අබ්‍යාකතස්ස නානත්තෙපි පච්චයුප්පන්නානං හෙතුපච්චයවසෙන එකතො උප්පත්තිං සන්ධායෙතං වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං.

අඤ්ඤෙසුපි එවරූපෙසු ඨානෙසු එසෙව නයො. එවං ඉමස්මිං හෙතුපච්චයෙ සහජාතඤ්ච පුරෙජාතඤ්ච නිස්සයට්ඨෙන පච්චයං කත්වා සත්තරස පඤ්හා විස්සජ්ජිතා. තත්ථ ඛන්ධා චෙව භූතා ච සහජාතවසෙන, වත්ථු සහජාතපුරෙජාතවසෙන ගහිතං. පටිච්චවාරෙ පන සහජාතවසෙන පච්චයො ලබ්භති, තස්මා තත්ථ නවෙව පඤ්හා විස්සජ්ජිතා. යෙ පනෙතෙ එත්ථ සත්තරස පඤ්හා විස්සජ්ජිතා, තෙසු එකාදිකෙ එකාවසානෙ විස්සජ්ජනෙ කුසලාදීසු එකපච්චයතො එකො පච්චයුප්පන්නො. එකාදිකෙ දුකාවසානෙ එකපච්චයතො නානාපච්චයුප්පන්නො. දුකාදිකෙ එකාවසානෙ නානාපච්චයතො එකො පච්චයුප්පන්නො. දුකාදිකෙ දුකාවසානෙ නානාපච්චයතො නානාපච්චයුප්පන්නො.

248-252. ආරම්මණපච්චයාදීසුපි ඉමිනාවුපායෙන පඤ්හාවිස්සජ්ජනප්පභෙදො වෙදිතබ්බො. යං පනෙතං ආරම්මණපච්චයෙ **වත්ථුං පච්චයා ඛන්ධා**ති වුත්තං, තං පටිසන්ධික්ඛණෙ විපාකක්ඛන්ධෙයෙව සන්ධාය වුත්තං. චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනි අබ්‍යාකතං නිස්සාය ආරම්මණපච්චයෙන උප්පජ්ජන්තානං පභෙදදස්සනත්ථං වුත්තානි. පුන **වත්ථුං පච්චයා**ති පවත්තෙ විපාකකිරියාබ්‍යාකතානං උප්පත්තිදස්සනත්ථං වුත්තං. සෙසං පුරිමනයෙනෙව වෙදිතබ්බං. එවං ඉමස්මිං ආරම්මණපච්චයෙ සහජාතඤ්ච පුරෙජාතඤ්ච පච්චයං කත්වා සත්ත පඤ්හා විස්සජ්ජිතා. තත්ථ ඛන්ධා සහජාතවසෙන, වත්ථු සහජාතපුරෙජාතවසෙන, චක්ඛායතනාදීනි පුරෙජාතවසෙනෙව ගහිතානි. පටිච්චවාරෙ පන සහජාතවසෙනෙව පච්චයො ලබ්භති. තස්මා තත්ථ තයොව පඤ්හා විස්සජ්ජිතා.

253-254. අධිපතිපච්චයෙ විපාකාබ්‍යාකතං ලොකුත්තරමෙව වෙදිතබ්බං. අනන්තරසමනන්තරා රූපාභාවෙන ආරම්මණසදිසා. පරතො ආසෙවනනත්ථිවිගතෙසුපි එසෙව නයො.

255. සහජාතපච්චයෙ **කටත්තාරූපං උපාදාරූප**න්ති උපාදාරූපසඞ්ඛාතං කටත්තාරූපං. ඉදං අසඤ්ඤසත්තානඤ්ඤෙව රූපං සන්ධාය වුත්තං. චක්ඛායතනාදීනි පඤ්චවොකාරවසෙන වුත්තානි.

256-257. අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයෙ ච **යථා ආරම්මණපච්චයා එව**න්ති විස්සජ්ජනසමතං සන්ධාය වුත්තං. පච්චයුප්පන්නෙසු පන නානත්තං අත්ථි.

258. උපනිස්සයපච්චයෙ **ආරම්මණපච්චයසදිස**න්ති රූපාභාවතොපි විස්සජ්ජනසමතායපි වුත්තං.

259-260. **වත්ථුං පුරෙජාතපච්චයා**තිආදීනං පටිච්චවාරෙ වුත්තනයෙනෙවත්ථො ගහෙතබ්බො.

261-266. කම්මපච්චයෙ **තීණී**ති කුසලං පච්චයා කුසලො අබ්‍යාකතො කුසලාබ්‍යාකතො චාති එවං තීණි වෙදිතබ්බානි. අකුසලෙපි එසෙව නයො.

267-268. විප්පයුත්තපච්චයෙ **ඛන්ධෙ විප්පයුත්තපච්චයා**ති ඛන්ධෙ නිස්සාය විප්පයුත්තපච්චයා උප්පජ්ජන්තීති අත්ථො. **ඛන්ධා වත්ථුං විප්පයුත්තපච්චයා**ති ඛන්ධා වත්ථුං නිස්සාය විප්පයුත්තපච්චයා උප්පජ්ජන්තීති අත්ථො. සෙසං හෙට්ඨා වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං.

269-276. ඉදානි යථාලද්ධානි විස්සජ්ජනානි ගණනවසෙන දස්සෙතුං **හෙතුයා සත්තරසා**තිආදිමාහ. තත්ථ **හෙතුයා සත්තරසා**ති කුසලෙන කුසලං, කුසලෙන අබ්‍යාකතං, කුසලෙන කුසලාබ්‍යාකතන්ති එවං කුසලවසෙන එකාදිකානි එකාවසානානි ද්වෙ, දුකාවසානං එකන්ති තීණි වුත්තානි හොන්ති, තථා අකුසලවසෙන. අබ්‍යාකතෙන අබ්‍යාකතං, තෙනෙව කුසලං, අකුසලං, කුසලාබ්‍යාකතං අකුසලාබ්‍යාකතඤ්ච; කුසලාබ්‍යාකතෙහි කුසලං, අබ්‍යාකතං, කුසලාබ්‍යාකතං; අකුසලාබ්‍යාකතෙහි අකුසලං, අබ්‍යාකතං, අකුසලාබ්‍යාකතන්ති එවං සත්තරස වෙදිතබ්බානි.

ආරම්මණෙ සත්තාති කුසලෙන කුසලං; අකුසලෙන අකුසලං, අබ්‍යාකතෙන අබ්‍යාකතං, කුසලං, අකුසලං; කුසලාබ්‍යාකතෙන කුසලං; අකුසලාබ්‍යාකතෙන අකුසලන්ති එවං සත්ත.

විපාකෙ එකන්ති අබ්‍යාකතෙන අබ්‍යාකතමෙව. එවමෙත්ථ සත්තරස, සත්ත, එකන්ති තයො වාරපරිච්ඡෙදා හොන්ති. තෙසු ද්වාදස සත්තරසකා, දස සත්තකා, එකං එකකන්ති තෙ සබ්බෙ සාධුකං සල්ලක්ඛෙත්වා පරතො දුකතිකාදිවසෙන පච්චයසංසන්දනෙ ඌනතරගණනස්ස වසෙන ගණනා වෙදිතබ්බා. සක්කා හි ඉමාය ගණනාය දුකමූලාදීසු වාරපරිච්ඡෙදෙ ජානිතුන්ති පුන ''කුසලං ධම්මං පච්චයා කුසලො ධම්මො''ති අනාමසිත්වා ගණනවසෙනෙව වාරපරිච්ඡෙදං දස්සෙතුං **හෙතුපච්චයා ආරම්මණෙ සත්තා**තිආදි ආරද්ධං.

තත්ථ කුසලං ධම්මං පච්චයා කුසලො ධම්මො උප්පජ්ජති හෙතුපච්චයා ආරම්මණපච්චයා. කුසලං එකං ඛන්ධං පච්චයා තයො ඛන්ධාති ඉමිනා නයෙන ආරම්මණෙ ලද්ධවිස්සජ්ජනානි විත්ථාරෙතබ්බානි. අයං තාව අනුලොමෙ නයො.

277-285. පච්චනීයෙ පන කුසලං න ලබ්භතීති **අකුසලං ධම්මං පච්චයා**ති අකුසලමෙව ආදිං කත්වා විස්සජ්ජනං ආරද්ධං. තං යථාපාළිමෙව නියාති. යඤ්හෙත්ථ වත්තබ්බං සියා, තං පටිච්චවාරස්ස පච්චනීයෙ වුත්තමෙව.

286-287. යං පනෙතං පච්චනීයෙ ලද්ධවිස්සජ්ජනපරිච්ඡෙදං ගණනතො දස්සෙතුං **නහෙතුයා චත්තාරී**තිආදි වුත්තං, තත්ථ චත්තාරි, සත්තරස, සත්ත, පඤ්ච, තීණි, එකන්ති ඡ පරිච්ඡෙදා. තෙසං වසෙන දුකතිකාදීසු පච්චයසංසන්දනෙ ගණනා වෙදිතබ්බා. යො හි පච්චයො සත්තරස විස්සජ්ජනානි ලභති, තෙන සද්ධිං සදිසසංසන්දනෙ සත්තරස, ඌනතරසංසන්දනෙ සෙසා ඡපි පරිච්ඡෙදා ලබ්භන්ති. එවං සෙසෙසුපි අධිකපරිච්ඡෙදං ඨපෙත්වා සමසමා ඌනතරා ච ලබ්භන්තීති.

එත්ථ ච අධිකතරා න ලබ්භන්තීති අයමෙත්ථ නියමො. සමසමා පන ඌනතරා ච අත්ථා විරොධෙ සති ලබ්භන්ති. තෙනෙත්ථ ''නහෙතුපච්චයා නාරම්මණෙ එක''න්තිආදි වුත්තං. එත්ථ හි නහෙතුයා චතුන්නං, නාරම්මණෙ පඤ්චන්නං ආගතත්තා නහෙතුවසෙන චත්තාරීති වත්තබ්බං සියා, නාරම්මණෙන සද්ධිං ඝටිතත්තා පන ආරම්මණධම්මො විරුජ්ඣතීති අකුසලං ධම්මං පච්චයා අකුසලො ධම්මො, අබ්‍යාකතං ධම්මං පච්චයා අකුසලො, අකුසලඤ්ච අබ්‍යාකතඤ්ච ධම්මං පච්චයා අකුසලොති තීණි විස්සජ්ජනානි පරිහීනානි. අබ්‍යාකතං ධම්මං පච්චයා අබ්‍යාකතොති රූපවසෙන එකමෙව වුත්තං. එවං සබ්බත්ථ විරුද්ධාවිරුද්ධං ඤත්වා ලබ්භමානපරිච්ඡෙදො වෙදිතබ්බො. අපිචෙත්ථ ඉදං නයමත්තදස්සනං. **නාධිපතියා චත්තාරී**ති නහෙතුයා ලද්ධානෙව. සෙසචතුක්කෙසුපි එසෙව නයො.

නානන්තරෙ එකන්ති අහෙතුකචිත්තසමුට්ඨානස්ස චෙව සෙසරූපස්ස ච වසෙන අබ්‍යාකතෙන අබ්‍යාකතං. එවං සබ්බෙසු එකකෙසු යුජ්ජමානකරූපං ජානිතබ්බං. **නපුරෙජාතෙ ද්වෙ**ති ඉධාපි නහෙතුවසෙන චත්තාරීති වත්තබ්බං සියා, නපුරෙජාතෙන සද්ධිං ඝටිතත්තා පන අබ්‍යාකතං ධම්මං පච්චයා අකුසලො, අකුසලඤ්ච අබ්‍යාකතඤ්ච ධම්මං පච්චයා අකුසලොති වත්ථුපුරෙජාතවසෙන ද්වෙ විස්සජ්ජනානි පරිහීනානි. ආරුප්පෙ පන අහෙතුකමොහස්ස අහෙතුකකිරියස්ස ච වසෙන ද්වෙ වුත්තානි. **නවිප්පයුත්තෙ ද්වෙ**ති ආරුප්පෙ අහෙතුකාකුසලකිරියවසෙන ද්වෙ. නොනත්ථි නොවිගතෙසු එකන්ති සබ්බස්ස රූපස්ස වසෙන අබ්‍යාකතෙන අබ්‍යාකතං දට්ඨබ්බං. තිකාදීසු අපුබ්බං නත්ථි.

288. නාරම්මණමූලකෙ පන **නඅධිපතියා පඤ්චා**ති නාරම්මණෙ ලද්ධානෙව. **නකම්මෙ එක**න්ති එත්ථ චිත්තසමුට්ඨානඤ්ච කටත්තාරූපඤ්ච අග්ගහෙත්වා සෙසරූපවසෙන අබ්‍යාකතෙන අබ්‍යාකතං වෙදිතබ්බං.

289-296. නාධිපතිමූලකෙ **නපුරෙජාතෙ සත්තා**ති නපුරෙජාතෙ ලද්ධානෙව. **නපච්ඡාජාතෙ සත්තරසා**ති ඉමානිපි තත්ථ ලද්ධානි සත්තරසෙව.
නානන්තරනසමනන්තරනඅඤ්ඤමඤ්ඤනඋපනිස්සයනසම්පයුත්තනොනත්ථිනොවිගතමූලකානි නාරම්මණමූලකසදිසානෙව. ඉමිනාව නයමත්තදස්සනෙන සබ්බත්ථ ආගතානාගතං ලබ්භමානාලබ්භමානඤ්ච වෙදිතබ්බන්ති.

පච්චනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

297-328. ඉමිනායෙව පන ලක්ඛණෙන අනුලොමං පුරතො කත්වා අනුලොමපච්චනීයෙ පච්චනීයං පුරතො කත්වා පච්චනීයානුලොමෙ ච ගණනපරිච්ඡෙදො ආගතානාගතං ලබ්භමානාලබ්භමානඤ්ච වෙදිතබ්බන්ති.

පච්චයවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. නිස්සයවාරවණ්ණනා

329-337. නිස්සයවාරෙ **කුසලං ධම්මං නිස්සායා**ති කුසලං ධම්මං පතිට්ඨට්ඨෙන නිස්සයං කත්වාති අත්ථො. සෙසමෙත්ථ පච්චයවාරෙ වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං. අවසානෙ පනස්ස ''පච්චයත්තං නාම නිස්සයත්තං, නිස්සයත්තං නාම පච්චයත්ත''න්ති ඉදං උභින්නම්පි එතෙසං වාරානං අත්ථතො නින්නානාකරණභාවදස්සනත්ථං වුත්තං. අත්ථතො හි එතෙපි පටිච්චසහජාතා විය නින්නානාකරණා. එවං සන්තෙපි අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස අත්ථනියමනත්ථං වුත්තා. අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරාතිආදීසු හි අනිස්සාය වත්තමානං නානාක්ඛණිකම්පි ''පච්චයා උප්පජ්ජතී''ති වුත්තං. අඤ්ඤමඤ්ඤං අල්ලීයිත්වා ඨිතකට්ඨාදීසු ච එකං එකස්ස නිස්සයපච්චයො න හොති, තථා උපාදාරූපං මහාභූතස්ස නිස්සයපච්චයො න හොතියෙව. ඉති පච්චයවාරෙන නිස්සයපච්චයභාවං නිස්සයවාරෙන ච පච්චයාති වුත්තස්ස සහජාතපුරෙජාතභාවං නියමෙතුං උභොපෙතෙ වුත්තා. අපිච තථා බුජ්ඣනකානං අජ්ඣාසයවසෙන දෙසනාවිලාසෙන නිරුත්තිපටිසම්භිදාපභෙදජානනවසෙන චාපි එතෙ උභොපි වුත්තාති.

නිස්සයවාරවණ්ණනා.

5. සංසට්ඨවාරවණ්ණනා

338-346. සංසට්ඨවාරෙ **කුසලං ධම්මං සංසට්ඨොති** කුසලං ධම්මං එකුප්පාදාදිලක්ඛණෙන සම්පයොගට්ඨෙන පච්චයං කත්වාති අත්ථො. **කුසලං එකං ඛන්ධං සංසට්ඨොති** කුසලං එකං ඛන්ධං සම්පයුත්තපච්චයං කත්වා තයො ඛන්ධා උප්පජ්ජන්ති හෙතුපච්චයාති වුත්තං හොති. ඉමිනා උපායෙන සබ්බපදෙසු අත්ථො වෙදිතබ්බො. ඉමස්මිං පන හෙතුපච්චයෙ අරූපධම්මස්සෙව සම්පයොගට්ඨෙන පච්චයං කත්වා තයො පඤ්හා විස්සජ්ජිතා. යථා ච හෙතුපච්චයෙ, තථා ආරම්මණපච්චයාදීසුපි, කෙවලං විපාකපච්චයෙ එකමෙව විස්සජ්ජනං.

347-350. ඉදානි යථාලද්ධානි විස්සජ්ජනානි ගණනවසෙන දස්සෙතුං **හෙතුයා තීණී**තිආදි වුත්තං. තත්ථ සබ්බතිකෙසු කුසලෙන කුසලං, අකුසලෙන අකුසලං, අබ්‍යාකතෙන අබ්‍යාකතන්ති අයමෙව නියමො. එකකෙ පන අබ්‍යාකතෙන අබ්‍යාකතමෙව ලබ්භතීති එවමෙත්ථ බාවීසතියා පච්චයෙසු තීණි, විපාකෙ එකන්ති ද්වෙ පරිච්ඡෙදා. පච්ඡාජාතෙ අනුලොමං නත්ථි. තස්මා තීණි එකන්ති ඉමෙසඤ්ඤෙව වසෙන දුකතිකාදීසු පච්චයසංසන්දනෙ යත්ථ විපාකපච්චයො පවිසති; තත්ථ එකං, සෙසෙසු තීණීති එවං ගණනා වෙදිතබ්බා. සෙසමෙත්ථ අනුලොමෙ උත්තානත්ථමෙව.

351-354. පච්චනීයෙ පන කුසලං න ලබ්භතීති අකුසලමෙව ආදිං කත්වා විස්සජ්ජනං කතං, තං උත්තානත්ථමෙව.

359. යං පනෙත්ථ පච්චනීයෙ විස්සජ්ජනපරිච්ඡෙදං ගණනතො දස්සෙතුං **නහෙතුයා ද්වෙ**තිආදි වුත්තං, තත්ථ ද්වෙ තීණි එකන්ති තයො පරිච්ඡෙදා. තෙසං වසෙන දුකතිකාදීසු පච්චයසංසන්දනෙ ගණනා වෙදිතබ්බා. ඉධාපි අධිකතරගණනානං ඌනතරගණනෙන සද්ධිං සංසන්දනෙ ඌනතරගණනමෙව ලබ්භති, සමගණනෙන සද්ධිං සමගණනං. යස්මා චෙත්ථ අරූපධම්මායෙව පච්චයුප්පන්නා, තස්මා නහෙතුනාධිපතිනපුරෙජාතනපච්ඡාජාතනාසෙවනනකම්මනවිපාකනඣානනමග්ගනවිප්පයුත්තවසෙන දසෙව පච්චයා පච්චනීකතො දස්සිතා, සෙසා චුද්දස න ලබ්භන්ති. යෙපි ලබ්භන්ති, තෙසුපි විපාකෙ පච්චයුප්පන්නෙ නකම්මනවිපාකා න ලබ්භන්ති.

360-368. **නහෙතුපච්චයා නාධිපතියා ද්වෙති** නහෙතුයා ලද්ධං ද්වයමෙව. සෙසද්වයෙසුපි එසෙව නයො. **නකම්මෙ එකන්ති** අහෙතුකකිරියචෙතනං පච්චයුප්පන්නං කත්වා අබ්‍යාකතෙන අබ්‍යාකතං. **නවිපාකෙ ද්වෙති** අහෙතුකමොහකිරියවසෙන ද්වෙ. **නඣානෙ එකන්ති** අහෙතුකපඤ්චවිඤ්ඤාණවසෙන අබ්‍යාකතවිස්සජ්ජනං වෙදිතබ්බං. **නමග්ගෙ එකන්ති** අහෙතුකවිපාකකිරියවසෙන අබ්‍යාකතවිස්සජ්ජනං. ඉමිනාවුපායෙන සබ්බසංසන්දනෙසු අත්ථො වෙදිතබ්බොති.

369-383. අනුලොමපච්චනීයෙ හෙට්ඨා වුත්තා නහෙතුආදයො දසෙව පච්චනීයතො ලබ්භන්ති, න සෙසා. යෙපි ලබ්භන්ති, තෙසු හෙතුම්හි අනුලොමතො ඨිතෙ ඣානමග්ගා පච්චනීයතො න ලබ්භන්තීති සබ්බං හෙට්ඨා වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බන්ති.

384-391. පච්චනීයානුලොමෙ නහෙතුපච්චයුප්පන්නෙසු අහෙතුකමොහොව ඣානමග්ගපච්චයං ලභති, සෙසා න ලභන්ති. නඣානපච්චයෙ අට්ඨාහෙතුකචිත්තානිපි. **නකම්මපච්චයා නහෙතුපච්චයා නාධිපතිපච්චයා නපුරෙජාතපච්චයා ආරම්මණෙ එකන්ති** ආරුප්පෙ අහෙතුකකිරියචෙතනාවසෙන අබ්‍යාකතෙන අබ්‍යාකතං. ඉමිනා උපායෙන යං ලබ්භති, යඤ්ච න ලබ්භති, තස්ස වසෙන සබ්බත්ථ ගණනා වෙදිතබ්බාති.

සංසට්ඨවාරවණ්ණනා.

6. සම්පයුත්තවාරවණ්ණනා

392-400. සම්පයුත්තවාරෙ **කුසලං ධම්මං සම්පයුත්තොති** කුසලං ධම්මං සම්පයුත්තපච්චයං කත්වාති අත්ථො. සෙසමෙත්ථ සංසට්ඨවාරෙ වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං. අවසානෙ පනස්ස ''සංසට්ඨත්තං නාම සම්පයුත්තත්තං, සම්පයුත්තත්තං නාම සංසට්ඨත්ත''න්ති ඉදං උභින්නම්පි එතෙසං වාරානං අත්ථතො නින්නානාකරණභාවදස්සනත්ථං වුත්තං. අත්ථතො හි එතෙපි පටිච්චසහජාතා විය පච්චයනිස්සයා විය ච නින්නානාකරණා. එවං සන්තෙපි අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස අත්ථනියමනත්ථං වුත්තා. ''සංසට්ඨා යොජිතා හයා''තිආදීසු (ජා. 2.22.70) හි අසම්පයුත්තම්පි සංසට්ඨන්ති වුච්චති. ''යා සා වීමංසා කොසජ්ජසහගතා කොසජ්ජසම්පයුත්තා''තිආදීසු (සං. නි. 5.832) අසංසට්ඨං වොකිණ්ණම්පි සම්පයුත්තන්ති. ඉති සංසට්ඨවාරෙන එකුප්පාදලක්ඛණස්ස සම්පයුත්තස්ස සංසට්ඨභාවං සම්පයුත්තවාරෙන ච සංසට්ඨස්ස එකුප්පාදාදිලක්ඛණස්ස සම්පයුත්තභාවං නියමෙතුං උභොපෙතෙ වුත්තා. අපිච තථා බුජ්ඣනකානං අජ්ඣාසයවසෙන දෙසනාවිලාසෙන නිරුත්තිපටිසම්භිදාපභෙදජානනවසෙන වාපි එතෙ උභොපි වුත්තාති.

සම්පයුත්තවාරවණ්ණනා.

එතෙසු පන ඡසු වාරෙසු අත්ථි කොචි පච්චයො එකන්තං අනුලොමතො න තිට්ඨති, පච්චනීකතොව තිට්ඨති; අත්ථි එකන්තං පච්චනීකතො න තිට්ඨති, අනුලොමතොව තිට්ඨති; අත්ථි අනෙකන්තං අනුලොමතො චෙව තිට්ඨති, පච්චනීකතො චාති ඉදං පකිණ්ණකං වෙදිතබ්බං. තත්ථ පඨමො පඤ්හො පච්ඡාජාතස්ස, දුතියො මහාචතුක්කස්ස, තතියො යුජ්ජමානකානං සෙසානං වසෙන වෙදිතබ්බොති.

7. පඤ්හාවාරවිභඞ්ගවණ්ණනා

401-403. පඤ්හාවාරෙ ''සියා කුසලො ධම්මො කුසලස්ස ධම්මස්ස හෙතුපච්චයෙන පච්චයො''තිආදිනා කුසලත්තිකෙ උද්ධරිතබ්බපුච්ඡානං ලබ්භමානවසෙන විස්සජ්ජනං දස්සෙතුං **කුසලො ධම්මො කුසලස්ස ධම්මස්ස හෙතුපච්චයෙන පච්චයොති**ආදි වුත්තං. කුසලො ච නාමෙස සයං උප්පජ්ජන්තො ඨපෙත්වා පච්ඡාජාතඤ්ච විපාකඤ්ච සෙසෙහි ද්වාවීසතියා පච්චයෙහි උප්පජ්ජති. කුසලස්ස පච්චයො හොන්තො ඨපෙත්වා පුරෙජාතපච්ඡාජාතවිපාකවිප්පයුත්තෙ සෙසෙහි වීසතියා පච්චයෙහි පච්චයො හොති. තස්මා යෙහි පච්චයෙහි කුසලො කුසලස්ස පච්චයො හොති, තෙ පච්චයෙ පටිපාටියා දස්සෙතුං **හෙතුපච්චයෙනා**තිආදි ආරද්ධං.

තත්ථ යා එසා පච්චයවිභඞ්ගවාරෙ විය ''හෙතුසම්පයුත්තකානං ධම්මාන''න්ති අකත්වා ''හෙතු සම්පයුත්තකානං ඛන්ධාන''න්ති දෙසනා කතා, තස්සා එව කරණෙ ඉදං පයොජනං – තත්ථ හි සුඤ්ඤතට්ඨං දීපෙතුං ධම්මානන්ති වුත්තං. ඉධ පච්චයතො උප්පජ්ජමානා ධම්මා රාසිතො උප්පජ්ජන්ති, න එකෙකතොති රාසට්ඨං දීපෙතුං ඛන්ධානන්ති වුත්තං. පටිච්චවාරාදීසු වා ඛන්ධවසෙන පච්චයුප්පන්නදෙසනා ආරුළ්හාති තෙනෙවානුක්කමෙන ඉධාපි ආරුළ්හාති. කස්මා පනෙතෙසු එවං ආරුළ්හාති? අසඞ්කරතො විභාගදස්සනත්ථං. ''එකං ධම්මං පටිච්ච සෙසා ධම්මා''ති හි ආදිනා නයෙන වුච්චමානෙ අසුකධම්මං නාම නිස්සාය අසුකධම්මාති න සක්කා අසඞ්කරතො පච්චයෙ පච්චයුප්පන්නෙ ච ජානිතුං, එවං සන්තෙ උද්දෙසනිද්දෙසා නිබ්බිසෙසා සියුං. තස්මා අසඞ්කරතො විභාගදස්සනත්ථං එවං ආරුළ්හාති වෙදිතබ්බා. **චිත්තසමුට්ඨානානන්ති** ඉදං යස්ස අබ්‍යාකතස්ස කුසලො හෙතුපච්චයෙන පච්චයො හොති, තමෙව දස්සෙතුං වුත්තං. පච්චයවිභඞ්ගෙ පන කුසලාදිවසෙන විභාගං අකත්වා සාමඤ්ඤතො සබ්බෙසං හෙතූනං වසෙන උප්පන්නරූපදස්සනත්ථං චිත්තසමුට්ඨානානන්ති අවත්වා තංසමුට්ඨානානන්ති වුත්තං. තස්මා තත්ථ අබ්‍යාකතහෙතුසමුට්ඨානරූපං, ඔක්කන්තික්ඛණෙ කටත්තාරූපම්පි සඞ්ගහං ගතං. ඉමිනා උපායෙන සෙසෙසුපි එවරූපෙසු විස්සජ්ජනෙසු අත්ථො වෙදිතබ්බො.

404. දානං දත්වාති දෙය්‍යධම්මං චජිත්වා. යාය වා චෙතනාය සො දියාති, සා චෙතනා දානං. **දත්වාති** තං චෙතනං පරියොදාපෙත්වා විසුද්ධං කත්වා. **සීලං සමාදියිත්වාති** පඤ්චඞ්ගාදිවසෙන නිච්චසීලං ගණ්හිත්වා. ඉමිනා සමාදානවිරතියෙව දස්සිතා. සම්පත්තවිරතිසමුච්ඡෙදවිරතියො පන ලොකෙ සීලන්ති අපාකටත්තා න වුත්තා. කිඤ්චාපි න වුත්තා, ආරම්මණපච්චයා පන හොන්තියෙව. තත්ථ සමුච්ඡෙදවිරති සෙක්ඛානංයෙව කුසලස්ස ආරම්මණං හොති, න ඉතරෙසං. **උපොසථකම්මං කත්වාති** ''පාණං න හනෙ, න චාදින්නමාදියෙ''ති (අ. නි. 3.71) එවං වුත්තං උපොසථදිවසෙසු අට්ඨඞ්ගඋපොසථකිරියං කත්වා. **තං පච්චවෙක්ඛතීති** තං කුසලං සෙක්ඛොපි පුථුජ්ජනොපි පච්චවෙක්ඛති, අරහාපි පච්චවෙක්ඛතෙව. අරහතොපි හි පුබ්බෙ කතං කුසලං කුසලමෙව, යෙන පන චිත්තෙන පච්චවෙක්ඛති, තං කිරියචිත්තං නාම හොති. තස්මා ''එතං කුසලො ධම්මො කුසලස්ස ධම්මස්සා''ති ඉමස්මිං අධිකාරෙ න ලබ්භති. **පුබ්බෙ සුචිණ්ණානීති** ''දත්වා සමාදියිත්වා කත්වා''ති හි ආසන්නෙ කතානි වුත්තානි, ඉමානි න ආසන්නෙ කතානීති වෙදිතබ්බානි. දානාදීහි වා සෙසානි කාමාවචරකුසලානි දස්සෙතුං ඉදං වුත්තං. **ඣානා වුට්ඨහිත්වාති** ඣානා වුට්ඨහිත්වා. අයමෙව වා පාළි. **සෙක්ඛා ගොත්‍රභුන්ති** සොතාපන්නං සන්ධාය වුත්තං. සො හි ගොත්‍රභුං පච්චවෙක්ඛති. **වොදානන්ති** ඉදං පන සකදාගාමිඅනාගාමිනො සන්ධාය වුත්තං. තෙසඤ්හි තං චිත්තං වොදානං නාම හොති. **සෙක්ඛාති** සොතාපන්නසකදාගාමිඅනාගාමිනො. **මග්ගා වුට්ඨහිත්වාති** මග්ගඵලභවඞ්ගාතික්කමවසෙන අත්තනා පටිලද්ධා මග්ගා වුට්ඨහිත්වා, සුද්ධමග්ගතොයෙව පන වුට්ඨාය පච්චවෙක්ඛණං නාම නත්ථි.

කුසලං අනිච්චතොති එත්ථ විපස්සනූපගං තෙභූමකකුසලමෙව වෙදිතබ්බං, විපස්සනාකුසලං පන කාමාවචරමෙව. **චෙතොපරියඤාණෙනාති** රූපාවචරකුසලං දස්සෙති. **ආකාසානඤ්චායතනන්ති**ආදීහි අරූපාවචරකුසලාරම්මණවසෙන උප්පජ්ජමානං අරූපාවචරකුසලමෙව. **කුසලා ඛන්ධා ඉද්ධිවිධඤාණස්සාති**ආදීහි පුග්ගලං අනාමසිත්වා ධම්මවසෙන දස්සෙති. තෙනෙවෙත්ථ හෙට්ඨා ගහිතම්පි චෙතොපරියඤාණං පුන වුත්තං.

405. **අස්සාදෙතීති** සොමනස්සසහගතලොභසම්පයුත්තචිත්තෙහි අනුභවති චෙව රජ්ජති ච . **අභිනන්දතීති** සප්පීතිකතණ්හාවසෙන නන්දති හට්ඨපහට්ඨො හොති, දිට්ඨාභිනන්දනාය වා අභිනන්දති. **රාගො උප්පජ්ජතීති** අස්සාදෙන්තස්ස රාගො උප්පජ්ජති නාම. ඉදං අට්ඨපි ලොභසහගතානි ගහෙත්වා වුත්තං. **දිට්ඨි උප්පජ්ජතීති** අභිනන්දන්තස්ස අත්තා අත්තනියන්තිආදිවසෙන චතූහිපි චිත්තෙහි සම්පයුත්තා දිට්ඨි උප්පජ්ජති. අසන්නිට්ඨානගතස්ස පනෙත්ථ විචිකිච්ඡා උප්පජ්ජති. වික්ඛෙපගතස්ස උද්ධච්චං, අකතං වත මෙ කල්‍යාණන්ති විප්පටිසාරිනො දොමනස්සං. **තං ආරබ්භාති** තානි සුචිණ්ණානි ආරම්මණං කත්වාති අත්ථො. බහුවචනස්ස හෙස එකවචනාදෙසො, ජාතිවසෙන වා එකවචනමෙවෙතං.

406. **අරහා මග්ගා වුට්ඨහිත්වාති** මග්ගවීථියං ඵලානන්තරස්ස භවඞ්ගස්ස අතික්කමවසෙන වුට්ඨහිත්වා. පච්චවෙක්ඛණචිත්තානි පනස්ස කිරියාබ්‍යාකතානි. එවං කිරියාබ්‍යාකතස්ස ආරම්මණපච්චයං දස්සෙත්වා පුන විපාකාබ්‍යාකතස්ස දස්සෙතුං **සෙක්ඛා වා**තිආදිමාහ. **කුසලෙ නිරුද්ධෙ**ති විපස්සනාජවනවීථියා පච්ඡින්නාය. **විපාකො**ති කාමාවචරවිපාකො. **තදාරම්මණතා**ති තදාරම්මණතාය, තං කුසලස්ස ජවනස්ස ආරම්මණභූතං විපස්සිතකුසලං ආරම්මණං කත්වා උප්පජ්ජතීති අත්ථො. න කෙවලඤ්ච තදාරම්මණවසෙනෙව, පටිසන්ධිභවඞ්ගවුතිවසෙනාපි. විපාකො හි කම්මං ආරම්මණං කත්වා ගහිතපටිසන්ධිකස්ස කුසලාරම්මණො හොතියෙව, සො පන දුබ්බිඤ්ඤෙය්‍යත්තා ඉධ න දස්සිතො.

කුසලං අස්සාදෙතීතිආදි අකුසලජවනාවසානෙ කුසලාරම්මණවිපාකං දස්සෙතුං වුත්තං. **විඤ්ඤාණඤ්චායතනවිපාකස්සා**ති ඉදං දුබ්බිඤ්ඤෙය්‍යම්පි සමානං මහග්ගතවිපාකස්ස තදාරම්මණභාවෙන අනුප්පත්තිතො ලබ්භමානකවසෙන වුත්තං. **කිරියස්සා**ති අරහත්තං පත්වා අසමාපන්නපුබ්බෙ ආකාසානඤ්චායතනෙ පටිලොමතො වා එකන්තරිකවසෙන වා සමාපන්නකිරියාය. **චෙතොපරියඤාණස්සා**තිආදීනි පරතො ආවජ්ජනාය යොජෙතබ්බානි. යා එතෙසං ආවජ්ජනා, තස්සා කුසලා ඛන්ධා ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයොති අයඤ්හෙත්ථ අත්ථො.

407-409. **රාගන්ති** අත්තනො වා පරස්ස වා රාගං. අත්තනො රාගවසෙන පනෙත්ථ වණ්ණනා පාකටා හොති. **අස්සාදෙතී**තිආදීනි වුත්තත්ථානෙව. විචිකිච්ඡාදීසු පන තීසු අස්සාදෙතබ්බතාය අභාවෙන ''අස්සාදෙති''ති න වුත්තං. දිට්ඨි පනෙත්ථ උප්පජ්ජති, සා අස්සාදෙතීති පදස්ස පරිහීනත්තා ආගතපටිපාටියා පඨමං න වුත්තා. විචිකිච්ඡාදීසුයෙව තං තං සභාගං පඨමං වත්වා තස්ස තස්ස අනන්තරා වුත්තා. ඉමෙසු ච පන රාගාදීසු ''කිං මෙ පාපධම්මා උප්පජ්ජන්තී''ති අක්ඛන්තිවසෙන වා, ''කතං පාපං කතං ලුද්ද''න්ති විප්පටිසාරාදිවසෙන වා දොමනස්සුප්පත්ති වෙදිතබ්බා.

410. **චක්ඛුං අනිච්චතො**ති විපස්සනානුක්කමෙන ඔළාරිකායතනානි වත්ථුරූපඤ්චාති එකාදස රූපානි පාකටත්තා ගහිතානි. පුන රූපායතනාදීනි චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං ආරම්මණත්තා ගහිතානි. යස්මා පනෙසා විඤ්ඤාණකායවසෙන දෙසනා, න ධාතුවසෙන, තස්මා මනොධාතු න ගහිතා. එවං සබ්බත්ථ ගහිතාගහිතං වෙදිතබ්බං.

411. **ඵලං පච්චවෙක්ඛන්ති නිබ්බානං පච්චවෙක්ඛන්තී**ති පච්චවෙක්ඛණකුසලස්ස ආරම්මණදස්සනත්ථං වුත්තං.

413-416. ආරම්මණාධිපතිනිද්දෙසෙ සෙක්ඛපුථුජ්ජනානං වසෙන චතුභූමකකුසලං දස්සිතං, තථා සහජාතාධිපතිනිද්දෙසෙ. අරහතො උත්තමධම්මං අධිගතත්තා ලොකියකුසලෙසු ගරුකාරො නත්ථීති අග්ගමග්ගොව දස්සිතො.

417. අනන්තරපච්චයෙ **පුරිමා පුරිමා**ති එකභූමකාපි නානාභූමකාපි කුසලා එකතො කත්වා වුත්තා. **අනුලොමං ගොත්‍රභුස්ස, අනුලොමං වොදානස්සා**ති නානාරම්මණවසෙන. **ගොත්‍රභු මග්ගස්ස, වොදානං මග්ගස්සා**ති නානාභූමිවසෙන. **කුසලං වුට්ඨානස්සා**ති එත්ථ පන **කුසලන්ති** තෙභූමකකුසලං. **වුට්ඨානන්ති** තෙභූමකවිපාකං. තෙහි කුසලජවනවීථිතො වුට්ඨහන්ති, තස්මා වුට්ඨානන්ති වුච්චති. තං දුවිධං හොති – තදාරම්මණං භවඞ්ගඤ්ච. තත්ථ කාමාවචරකුසලස්ස උභයම්පි වුට්ඨානං හොති, මහග්ගතස්ස භවඞ්ගමෙව. **මග්ගො ඵලස්සා**ති ඉදං යස්මා ලොකුත්තරවිපාකං ජවනවීථිපරියාපන්නත්තා වුට්ඨානං නාම න හොති, තස්මා විසුං වුත්තං. **අනුලොමං සෙක්ඛාය**ති අසෙක්ඛාය කුසලං අනන්තරං න හොති, තස්මා විභාගං කරොති. **ඵලසමාපත්තියා**ති සොතාපත්තිඵලසකදාගාමිඵලඅනාගාමිඵලසමාපත්තියාපි. **ඵලසමාපත්තියා**ති අනාගාමිඵලසමාපත්තියා. අකුසලෙ දුවිධම්පි වුට්ඨානං ලබ්භති. **විපාකාබ්‍යාකතා කිරියාබ්‍යාකතා**ති එත්ථ විපාකාබ්‍යාකතා විපාකාබ්‍යාකතානංයෙව, කිරියාබ්‍යාකතා කිරියාබ්‍යාකතානංයෙව වෙදිතබ්බා. **භවඞ්ගං ආවජ්ජනාය**තිආදි වොමිස්සකවසෙන වුත්තං. තත්ථ **කිරියා**ති කාමාවචරකිරියා. සා දුවිධස්සාපි වුට්ඨානස්ස අනන්තරපච්චයො හොති, මහග්ගතා භවඞ්ගස්සෙව. ඉති යෙ හෙට්ඨා පච්චයවිභඞ්ගනිද්දෙසෙ ''පුරිමා පුරිමා කුසලා ධම්මා පච්ඡිමානං පච්ඡිමානං කුසලානං ධම්මානං අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො''ති ආරභිත්වා කුසලං කුසලස්ස, කුසලං අබ්‍යාකතස්ස, අකුසලං අකුසලස්ස, අකුසලං අබ්‍යාකතස්ස, අබ්‍යාකතං අබ්‍යාකතස්ස, අබ්‍යාකතං කුසලස්ස, අබ්‍යාකතං අකුසලස්සාති සත්ත වාරා දස්සිතා; තෙසං වසෙන ඉධ සඞ්ඛෙපතො අනන්තරපච්චයො විභත්තො.

විත්ථාරතො පනෙත්ථ –

> දසධා සත්තරසධා, සමසට්ඨිවිධෙන ච;
> බහුධාපි ච නිද්දෙසං, සාධුකං උපලක්ඛයෙ.

අයඤ්හි අනන්තරපච්චයො න කෙවලං සත්තධාව නිද්දෙසං ලභති, කුසලං පන කුසලස්ස විපාකස්ස; අකුසලං අකුසලස්ස විපාකස්ස; විපාකං විපාකස්ස කිරියස්ස; කිරියං කුසලස්ස අකුසලස්ස විපාකස්ස කිරියස්සාති එවං දසධාපි නිද්දෙසං ලභති. න කෙවලං දසධායෙව, කුසලං පන කුසලස්ස කුසලවිපාකස්ස අකුසලවිපාකස්ස; අකුසලං අකුසලස්ස අකුසලවිපාකස්ස කුසලවිපාකස්ස; කුසලවිපාකං කුසලවිපාකස්ස අකුසලවිපාකස්ස කිරියස්ස; අකුසලවිපාකං

අකුසලවිපාකස්ස කුසලවිපාකස්ස කිරියස්ස; කිරියං කිරියස්ස කුසලස්ස අකුසලස්ස කුසලවිපාකස්ස අකුසලවිපාකස්සාති එවං සත්තරසධා නිද්දෙසං ලභති.

න කෙවලඤ්ච සත්තරසධාව සමසට්ඨිවිධෙනාපි නිද්දෙසං ලභතෙව. කථං? කාමාවචරකුසලඤ්හි භූමිභෙදෙන චතුබ්බිධස්ස කුසලස්ස අනන්තරපච්චයො හොති, රූපාවචරාරූපාවචරං සකසකභූමිකස්සෙවාති කුසලං කුසලස්ස ඡබ්බිධෙන අනන්තරපච්චයො. කාමාවචරකුසලං පන කාමාවචරකුසලවිපාකස්ස අකුසලවිපාකස්ස රූපාවචරවිපාකස්ස අරූපාවචරවිපාකස්ස ලොකුත්තරවිපාකස්ස; රූපාවචරකුසලං රූපාවචරවිපාකස්ස කාමාවචරකුසලවිපාකස්ස; අරූපාවචරකුසලං කාමාවචරකුසලවිපාකස්ස රූපාවචරඅරූපාවචරලොකුත්තරවිපාකස්ස; ලොකුත්තරකුසලං ලොකුත්තරවිපාකස්සාති කුසලං විපාකස්ස ද්වාදසවිධෙන අනන්තරපච්චයො . අකුසලං අකුසලස්ස අකුසලවිපාකස්ස තෙභූමකකුසලවිපාකස්සාති පඤ්චවිධෙන අනන්තරපච්චයො.

කාමාවචරකුසලවිපාකං කාමාවචරකුසලවිපාකස්ස අකුසලවිපාකස්ස රූපාවචරවිපාකස්ස අරූපාවචරවිපාකස්සාති කාමාවචරකුසලවිපාකං විපාකස්ස චතුබ්බිධෙන අනන්තරපච්චයො. රූපාවචරවිපාකං තෙභූමකකුසලවිපාකස්සාති තිවිධෙන අනන්තරපච්චයො. අරූපාවචරවිපාකං අරූපාවචරවිපාකස්ස කාමාවචරකුසලවිපාකස්සාති දුවිධෙන අනන්තරපච්චයො. ලොකුත්තරවිපාකං චතුභූමකකුසලවිපාකස්සාති චතුබ්බිධෙන අනන්තරපච්චයො. එවං කුසලවිපාකං විපාකස්ස තෙරසධාපි අනන්තරපච්චයො. අකුසලවිපාකං අකුසලවිපාකස්ස කාමාවචරකුසලවිපාකස්සාති දුවිධෙන අනන්තරපච්චයො. එවං සබ්බථාපි විපාකං විපාකස්ස පඤ්චදසවිධෙන අනන්තරපච්චයො. කාමාවචරකුසලවිපාකං පන කාමාවචරකිරියස්ස, තථා අකුසලවිපාකං, තථා රූපාවචරවිපාකං, තථා අරූපාවචරවිපාකඤ්චාති විපාකං කිරියස්ස ච චතුබ්බිධෙන අනන්තරපච්චයො.

කාමාවචරකිරියං තෙභූමකකිරියස්ස, රූපාවචරාරූපාවචරකිරියං රූපාවචරාරූපාවචරානඤ්ඤෙවාති කිරියං කිරියස්ස පඤ්චවිධෙන අනන්තරපච්චයො. කාමාවචරකිරියං අකුසලවිපාකස්ස චෙව චතුභූමකකුසලවිපාකස්ස ච, රූපාවචරකිරියං කාමාවචරකුසලවිපාකරූපාවචරවිපාකානං අරූපාවචරකිරියං චතුභූමකකුසලවිපාකස්සාපීති කිරියං විපාකස්ස එකාදසවිධෙන අනන්තරපච්චයො. කාමාවචරකිරියං පන කාමාවචරකුසලස්ස අකුසලස්සාති කුසලාකුසලානං දුවිධෙන අනන්තරපච්චයො හොති. එවං සමසට්ඨිවිධෙනාපි නිද්දෙසං ලභති.

න කෙවලඤ්ච සමසට්ඨිවිධෙනෙව, බහුවිධෙනාපි ලභතෙව. කථං? කාමාවචරපඨමමහාකුසලචිත්තං තාව අත්තනො, චතුන්නඤ්ච රූපාවචරකුසලානං පාදකයොගෙන සොළසන්නං සොමනස්සලොකුත්තරානන්ති එකවීසතියා ච කුසලානං, ජවනපරියොසානෙ තදාරම්මණභවඞ්ගවසෙන උප්පජ්ජමානානං එකාදසන්නං කාමාවචරවිපාකානං, භවඞ්ගවසෙනෙව පවත්තානං රූපාවචරාරූපාවචරවිපාකානං, ඵලසමාපත්තිවසෙන පවත්තානං ද්වාදසන්නං ලොකුත්තරවිපාකානන්ති එවං එකවීසතියා කුසලානං; ද්වත්තිංසාය විපාකානන්ති තෙපඤ්ඤාසාය චිත්තානං අනන්තරපච්චයො හොති . තථා දුතියකුසලචිත්තං. තතියචතුත්ථානි පන ඨපෙත්වා උපරිභූමකකුසලානි ච ලොකුත්තරවිපාකානි ච සෙසඑකවීසතිචිත්තානං. පඤ්චමඡට්ඨානි අත්තනො ච, නවන්නඤ්ච උපරිභූමකඋපෙක්ඛාකුසලානං, තෙවීසතියා ච විපාකානන්ති තෙත්තිංසාය. සත්තමඅට්ඨමානි එකවීසතියාව.

පඤ්ච රූපාවචරකුසලානි අත්තනො අත්තනො පච්ඡිමානං රූපාවචරකුසලානං, චතුන්නම්පි ඤාණසම්පයුත්තමහාවිපාකානං, පඤ්චන්නං රූපාවචරවිපාකානඤ්චාති දසන්නං. එතෙනෙව ච නයෙන අරූපාවචරකුසලෙසු පඨමං අත්තනො විපාකෙන සද්ධිං එකාදසන්නං, දුතියං ද්වාදසන්නං, තතියං තෙරසන්නං, චතුත්ථං චුද්දසන්නං ඵලසමාපත්තියා චාති පන්නරසන්නං ලොකුත්තරකුසලං අත්තනො අත්තනො විපාකස්සෙව. අට්ඨසු ලොභසහගතෙසු එකෙකං අකුසලං එකාදසන්නං කාමාවචරවිපාකමනොවිඤ්ඤාණධාතූනං නවන්නං, මහග්ගතවිපාකානං අත්තනො අත්තනො පච්ඡිමස්ස චාති එකවීසතියා. ද්වෙ දොමනස්සසහගතානි උපෙක්ඛාසහගතානං ඡන්නං කාමාවචරවිපාකමනොවිඤ්ඤාණධාතූනං අත්තනො පච්ඡිමස්ස චාති සත්තන්නං. විචිකිච්ඡුද්ධච්චසහගතද්වයං සොමනස්සසහගතාහෙතුකවිපාකෙන සද්ධිං එකාදසන්නං කාමාවචරවිපාකමනොවිඤ්ඤාණධාතූනං නවන්නං රූපාවචරාරූපාවචරවිපාකානං අත්තනො පච්ඡිමස්ස චාති එකවීසතියා.

කුසලවිපාකපඤ්චවිඤ්ඤාණා කුසලවිපාකමනොධාතුයා, මනොධාතු ද්වින්නං විපාකමනොවිඤ්ඤාණධාතූනං. තාසු ද්වීසු සොමනස්සසහගතා දසන්නං විපාකමනොවිඤ්ඤාණධාතූනං භවඞ්ගභූතානං තදාරම්මණකාලෙ අත්තනො පච්ඡිමස්ස වොට්ඨබ්බනකිරියස්ස චාති ද්වාදසන්නං. උපෙක්ඛාසහගතාහෙතුකමනොවිඤ්ඤාණධාතු පන ආවජ්ජනමනොධාතුයා ද්විට්ඨානිකාය ආවජ්ජනමනොවිඤ්ඤාණධාතුයා දසන්නඤ්ච විපාකමනොවිඤ්ඤාණධාතූනන්ති ද්වාදසන්නමෙව. තිහෙතුකමහාවිපාකා සොමනස්සසහගතාහෙතුකවජ්ජානං දසන්නම්පි කාමාවචරවිපාකමනොවිඤ්ඤාණධාතූනං රූපාවචරාරූපාවචරවිපාකානං ආවජ්ජනද්වයස්ස චාති එකවීසතියා, දුහෙතුකවිපාකා ඨපෙත්වා මහග්ගතවිපාකෙ සෙසානං ද්වාදසන්නං. පඤ්ච රූපාවචරවිපාකා තෙභූමකකුසලවිපාකසහෙතුකපටිසන්ධිචිත්තානං සත්තරසන්නං ආවජ්ජනද්වයස්ස චාති එකූනවීසතියා. අරූපාවචරවිපාකෙසු පඨමං කාමාවචරකුසලවිපාකතිහෙතුකපටිසන්ධිචිත්තානං, චතුන්නං අරූපාවචරවිපාකචිත්තානං චතුන්නං මනොද්වාරාවජ්ජනස්ස චාති නවන්නං. දුතියං හෙට්ඨිමවිපාකං වජ්ජෙත්වා අට්ඨන්නං, තතියං ද්වෙ

හෙට්ඨිමානි වජ්ජෙත්වා සත්තන්නං, චතුත්ථං තීණි හෙට්ඨිමානි වජ්ජෙත්වා ඡන්නං චත්තාරි ලොකුත්තරවිපාකානි තිහෙතුකවිපාකානං තෙරසන්නං අත්තනො අත්තනො පච්ඡිමස්ස චාති චුද්දසන්නං.

අකුසලවිපාකපඤ්චවිඤ්ඤාණා අකුසලවිපාකමනොධාතුයා, මනොධාතු අකුසලවිපාකාහෙතුකමනොවිඤ්ඤාණධාතුයා. සා තදාරම්මණකාලෙ අත්තනො පච්ඡිමස්ස චුතිකාලෙ පටිසන්ධිවසෙන භවඞ්ගවසෙන ච පවත්තානං ඉතරෙසම්පි නවන්නං කාමාවචරවිපාකානං උපෙක්ඛාසහගතානං ද්වින්නං පරිත්තකිරියානඤ්චාති ද්වාදසන්නං. කිරියමනොධාතු දසන්නං විඤ්ඤාණානං හසිතුප්පාදකිරියා පඤ්චවොකාරෙ භවඞ්ගවසෙන පවත්තානං නවන්නං තිහෙතුකවිපාකානං, තදාරම්මණවසෙන පවත්තානං පඤ්චන්නං සොමනස්සසහගතවිපාකානං අත්තනො පච්ඡිමස්ස චාති අග්ගහිතග්ගහණෙන තෙරසන්නං. වොට්ඨබ්බනකිරියා ඨපෙත්වා කිරියමනොධාතුං දසන්නං කාමාවචරකිරියානං, කාමාවචරකුසලාකුසලානං පඤ්චවොකාරෙ භවඞ්ගවසෙන පවත්තානං පන්නරසන්නං විපාකචිත්තානඤ්චාති පඤ්චචත්තාලීසාය.

කාමාවචරතිහෙතුකසොමනස්සසහගතකිරියද්වයං භවඞ්ගවසෙන පවත්තානං තෙරසන්නං තිහෙතුකවිපාකානං තදාරම්මණවසෙන පඤ්චන්නං සොමනස්සසහගතවිපාකානං පරිකම්මවසෙන පවත්තමානානං චතුන්නං රූපාවචරකිරියානං අරහත්තඵලසමාපත්තියා අත්තනො පච්ඡිමස්ස චාති අග්ගහිතග්ගහණෙන ද්වාවීසතියා දුහෙතුකසොමනස්සසහගතකිරියද්වයං යථාවුත්තානං තෙරසන්නං භවඞ්ගචිත්තානං පඤ්චන්නං තදාරම්මණානං අත්තනො පච්ඡිමස්ස චාති අග්ගහිතග්ගහණෙන සත්තරසන්නං. කාමාවචරතිහෙතුකඋපෙක්ඛාසහගතකිරියද්වයං තෙසංයෙව තෙරසන්නං භවඞ්ගානං, තදාරම්මණවසෙන පවත්තානං ඡන්නං උපෙක්ඛාසහගතවිපාකානං, පරිකම්මවසෙන පවත්තානං එකිස්සා රූපාවචරකිරියාය චතුන්නං අරූපාවචරකිරියානං අරහත්තඵලසමාපත්තියා අත්තනො පච්ඡිමස්ස චාති අග්ගහිතග්ගහණෙන චතුවීසතියා. දුහෙතුකඋපෙක්ඛාසහගතකිරියද්වයං තෙසංයෙව තෙරසන්නං භවඞ්ගානං ඡන්නං තදාරම්මණානං අත්තනො පච්ඡිමස්ස චාති අග්ගහිතග්ගහණෙන අට්ඨාරසන්නං. රූපාවචරකිරියෙසු එකෙකං නවන්නං පඤ්චවොකාරෙ තිහෙතුකභවඞ්ගානං අත්තනො පච්ඡිමස්ස චාති දසන්නං. අරූපාවචරකිරියෙසු පඨමං පඤ්චවොකාරෙ නවන්නං භවඞ්ගානං, චතුවොකාරෙ එකස්ස අත්තනො පච්ඡිමස්ස චාති එකාදසන්නං. දුතියං චතුවොකාරෙ ද්වෙ භවඞ්ගානි ලභති. තතියං තීණි, චතුත්ථං චත්තාරි ඵලසමාපත්තිඤ්චාති තෙසු එකෙකං යථාපටිපාටියා එකාදසන්නං ද්වාදසන්නං තෙරසන්නං පඤ්චදසන්නඤ්ච අනන්තරපච්චයො හොති. එවං බහුවිධෙනාපි නිද්දෙසං ලභති. තෙන වුත්තං –

‘‘දසධා සත්තරසධා, සමසට්ඨිවිධෙන ච;
බහුධාපි ච නිද්දෙසං, සාධුකං උපලක්ඛයෙ’’ති.

සමනන්තරපච්චයාදයො උත්තානත්ථායෙව.

423. උපනිස්සයෙ **සද්ධං උපනිස්සායාති** කම්මකම්මඵලඉධලොකපරලොකාදීසු සද්ධං උපනිස්සයං කත්වා. යථා හි පුරිසො හෙට්ඨාපථවියං උදකං අත්ථීති සද්දහිත්වා පථවිං ඛනති, එවං සද්ධො කුලපුත්තො දානාදීනං ඵලඤ්ච ආනිසංසඤ්ච සද්දහිත්වා දානාදීනි පවත්තෙති. තස්මා ‘‘සද්ධං උපනිස්සායා’’ති වුත්තං.

සීලං උපනිස්සායාතිආදීසුපි ඉමෙ සීලාදයො ධම්මෙ උපනිස්සයං කත්වාති අත්ථො. සීලවා හි සීලානුභාවෙසු සීලානිසංසෙසු ච කුසලො සීලං උපනිස්සාය සීලවන්තානං දානං දෙති, උපරූපරි සීලං සමාදියති සුපරිසුද්ධං අඛණ්ඩං, චාතුද්දසීආදීසු පක්ඛදිවසෙසු උපොසථකම්මං කරොති, සීලසම්පදං නිස්සාය ඣානාදීනි උප්පාදෙති. බහුස්සුතොපි දානාදිපුඤ්ඤකිරියායත්තා සබ්බසම්පත්තියො දානාදීනඤ්ච සඞ්කිලෙසවොදානාදිභෙදං සුතමයාය පඤ්ඤාය පටිවිජ්ඣිත්වා යීතො සුතං උපනිස්සාය දානාදීනි පවත්තෙති. චාගවාපි චාගාධිමුත්තො අත්තනො චාගසම්පදං උපනිස්සාය දානං දෙති, සීලවන්තො හුත්වා දින්නං මහප්ඵලන්ති සීලං සමාදියති, උපොසථකම්මං කරොති, තාය පටිපත්තියා පරිසුද්ධචිත්තො ඣානාදීනි උප්පාදෙති. පඤ්ඤවාපි ඉධලොකපරලොකහිතඤ්චෙව ලොකසමතික්කමනුපායඤ්ච උපපරික්ඛන්තො ‘‘සක්කා ඉමාය පටිපත්තියා ඉධලොකහිතම්පි පරලොකහිතම්පි ලොකසමතික්කමනූපායඤ්ච සම්පාදෙතු’’න්ති පඤ්ඤං උපනිස්සාය දානාදීනි පවත්තෙති. යස්මා පන න කෙවලං සද්ධාදයො දානාදීනංයෙව උපනිස්සයා, අත්තනො අපරභාගෙ උප්පජ්ජමානානං සද්ධාදීනම්පි උපනිස්සයා එව, තස්මා **සද්ධා සීලං සුතං චාගො පඤ්ඤා සද්ධාය සීලස්ස සුතස්ස චාගස්ස පඤ්ඤායාති** වුත්තං.

පරිකම්මන්ති අනන්තරං අග්ගහෙත්වා පුබ්බභාගෙ පරිකම්මං ගහෙතබ්බං. **යථාකම්මූපගඤාණස්ස අනාගතංසඤාණස්සාති** ඉමෙසං ද්වින්නං දිබ්බචක්ඛුපරිකම්මමෙව, පරිකම්මං විසුං නත්ථි. දිබ්බචක්ඛුස්සෙව පරිභණ්ඩඤාණානි එතානි, තස්මිං ඉජ්ඣමානෙ ඉජ්ඣන්ති එවං සන්තෙපි තදධිමුත්තතාය සහිතං දිබ්බචක්ඛුපරිකම්මං තෙසං පරිකම්මන්ති වෙදිතබ්බං. න හි එතානි සබ්බෙසං දිබ්බචක්ඛුකානං සමගතිකානි හොන්ති. තස්මා භවිතබ්බමෙත්ථ පරිකම්මවිසෙසෙනාති. **දිබ්බචක්ඛු දිබ්බාය සොතධාතුයාති** දූරෙ රූපානි දිස්වා තෙසං සද්දං සොතුකාමස්ස දිබ්බචක්ඛු සොතධාතුවිසුද්ධියා උපනිස්සයො හොති. තෙසං පන සද්දං සුත්වා තත්ථ ගන්තුකාමතාදිවසෙන දිබ්බසොතධාතු ඉද්ධිවිධඤාණස්ස උපනිස්සයො හොති. එවං සබ්බත්ථ තස්ස තස්ස උපකාරකභාවවසෙන උපනිස්සයපච්චයතා වෙදිතබ්බා.

මග්ගං උපනිස්සාය අනුප්පන්නං සමාපත්තින්ති තෙන තෙන මග්ගෙන සිථිලීකතපාරිපන්ථකත්තා පහීනපාරිපන්ථකත්තා ච තං තං සමාපත්තිං උප්පාදෙන්තීති තෙසං මග්ගො සමාපත්තියා උපනිස්සයො හොති. **විපස්සන්තීති** උපරූපරිමග්ගත්ථාය විපස්සන්ති. **අත්ථපටිසම්භිදායාති**ආදි පටිසම්භිදානං මග්ගපටිලාභෙනෙව ඉජ්ඣනතො වුත්තං. එවංඉද්ධානඤ්ච පනෙතාසං පච්ඡා තෙසු තෙසු ආරම්මණෙසු පවත්තියා මග්ගොව උපනිස්සයො නාම හොති.

සද්ධං උපනිස්සාය මානං ජප්පෙතීති අහමස්මි සද්ධො පසන්නොති මානං පවත්තෙති. **දිට්ඨිං ගණ්හාතීති** තස්මිං තස්මිං වචනෙ සද්ධාවසෙනෙව ගන්ත්වා පඤ්ඤාය අත්ථං අනුපපරික්ඛන්තො ‘‘අත්ථි පුග්ගලො’’තිආදිවසෙන දිට්ඨිං ගණ්හාති. **සීලං සුතං චාගං පඤ්ඤන්ති** අහමස්මි සීලවා සුතවා චාගී පඤ්ඤාසම්පන්නොති මානං ජප්පෙති. සීලසුතචාගපඤ්ඤාසු පන මානමඤ්ඤනං විය දිට්ඨිමඤ්ඤනං උප්පාදෙන්තො දිට්ඨිං ගණ්හාති. **රාගස්සාති**ආදීසු සද්ධාදිසම්පදං උපනිස්සාය අත්තුක්කංසනකාලෙ තෙසු එකෙකො ධම්මො රාගස්ස, පරවම්භනකාලෙ දොසස්ස, උභයෙන සම්පයුත්තස්ස මොහස්ස, වුත්තප්පකාරානං මානදිට්ඨීනං, සද්ධාදිසම්පදං උපනිස්සාය භවභොගසම්පත්තිපත්ථනාය උපනිස්සයො හොති. එවමෙත්ථ ලොකියකුසලඤ්ඤෙව දස්සිතං. ලොකුත්තරං පන සන්තං පණීතං උත්තමං අකුසලවිද්ධංසනං. තස්මා චන්දො විය අන්ධකාරතමානං න අකුසලස්ස උපනිස්සයො හොතීති න ගහිතං.

ආතාපෙතීතිආදි කායිකදුක්ඛවසෙන අබ්‍යාකතධම්මදස්සනත්ථං වුත්තං. සද්ධො හි සද්ධං නිස්සාය අතිසීතං අතිඋණ්හන්ති අනොසක්කිත්වා නානප්පකාරානි නවකම්මවෙය්‍යාවච්චාදීනි කරොන්තො අත්තානං ආතාපෙති පරිතාපෙති, භොගං උප්පාදෙත්වා පුඤ්ඤානි කරිස්සාමීති පරියෙට්ඨිමූලකං දුක්ඛං පච්චනුභොති. සීලවාපි සීලානුරක්ඛණත්ථං අබ්භොකාසිකත්තාදිවසෙන අත්තානං ආතාපෙති පරිතාපෙති, පිණ්ඩචාරිකත්තාදිවසෙන පරියෙට්ඨිමූලකං දුක්ඛං පච්චනුභොති. සුතවාපි බාහුස්සච්චානුරූපං පටිපත්තිං පටිපජ්ජිස්සාමීති වුත්තනයෙනෙව පටිපජ්ජන්තො අත්තානං ආතාපෙති පරිතාපෙති, පරියෙට්ඨිමූලකං දුක්ඛං පච්චනුභොති. චාගවාපි චාගාධිමුත්තතාය අත්තනො යාපනමත්තෙපි පච්චයෙ අනවසෙසෙත්වා පරිච්චජන්තො, අඞ්ගාදිපරිච්චාගං වා පන කරොන්තො අත්තානං ආතාපෙති පරිතාපෙති, පරිච්චජිතබ්බස්ස වත්ථුනො උප්පාදනත්ථං පරියෙට්ඨිමූලකං දුක්ඛං පච්චනුභොති. පඤ්ඤවාපි උපරූපරි පඤ්ඤං වඩ්ඪෙස්සාමීති සප්පඤ්ඤතං නිස්සාය සීතුණ්හාදීනි අගණෙත්වා සජ්ඣායමනසිකාරෙසු යොගං කරොන්තො අත්තානං ආතාපෙති පරිතාපෙති, මිච්ඡාජීවෙ ආදීනවං සම්මාජීවෙ ච ආනිසංසං දිස්වා මිච්ඡාජීවං පහාය පරිසුද්ධෙන ආජීවෙන ජීවිතවුත්තිං පරියෙසන්තො පරියෙට්ඨිමූලකං දුක්ඛං පච්චනුභොති.

කායිකස්ස සුඛස්සාති සද්ධාදිසම්පත්තිං උපනිස්සාය උප්පන්නානි සුඛොපකරණානි පරිභුඤ්ජනකාලෙ සද්ධාදිසමුට්ඨානපණීතරූපඵුට්ඨකායස්ස ච තෙසං වසෙන අවිප්පටිසාරමූලකපාමොජ්ජපීතිසමුට්ඨානරූපඵුට්ඨකායස්ස ච සුඛුප්පත්තිකාලෙ තෙසං කතත්තා උප්පන්නවිපාකසුඛකාලෙ ච කායිකස්ස සුඛස්ස, වුත්තනයෙනෙව දුක්ඛුප්පත්තිකාලෙ සද්ධාදිගුණසම්පත්තිං අසහමානෙහි පයුත්තවධබන්ධනාදිකාලෙ ච කායිකස්ස දුක්ඛස්ස, සද්ධාදයො උපනිස්සාය පවත්තිතඵලසමාපත්තිකාලෙ පන ඵලසමාපත්තියා එතෙසු එකෙකො උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො හොතීති වෙදිතබ්බො. **කුසලං කම්මන්ති** කුසලචෙතනා අත්තනො විපාකස්ස උපනිස්සයපච්චයො, සා පන බලවචෙතනාව ලබ්භති, න දුබ්බලා. තත්‍රිදං වත්ථු – එකා කිර ඉත්ථී උබ්බන්ධිතුකාමා රුක්ඛෙ රජ්ජුං ලග්ගෙත්වා සංවිධාතබ්බං සංවිදහති. අථෙකො චොරො රත්තිභාගෙ තං ගෙහං උපසඞ්කමිත්වා ‘‘ඉමාය රජ්ජුයා කිඤ්චිදෙව බන්ධිත්වා හරිස්සාමී’’ති සත්ථෙන ඡින්දිතුං උපගතො. අථ සා රජ්ජු ආසීවිසො හුත්වා සුසූති අකාසි. චොරො භීතො අපසක්කි. ඉත්ථී අත්තනො නිවෙසනා නික්ඛමිත්වා රජ්ජුපාසෙ ගීවං පටිමුඤ්චිත්වා උබ්බන්ධා කාලමකාසි. එවං බලවචෙතනා අන්තරායෙ නිවාරෙත්වා අත්තනො විපාකස්ස උපනිස්සයො හොති. න පනෙතං එකන්තතො ගහෙතබ්බං. කතොකාසඤ්හි කම්මං එව විපාකස්ස අන්තරායං පටිබාහිත්වා විපච්චති, විපාකජනකං පන කම්මං විපාකස්ස උපනිස්සයපච්චයො න හොතීති න වත්තබ්බං. **කම්මන්ති** එත්ථ චතුභූමකම්පි වෙදිතබ්බං. යං පන පරතො ‘‘මග්ගො ඵලසමාපත්තියා’’ති වුත්තං, තං අචෙතනාවසෙන. තෙනෙතං දීපෙති – යො කොචි විපාකජනකො ධම්මො, සො අත්තනො විපාකස්ස උපනිස්සයපච්චයො හොතීති.

රාගං උපනිස්සාය පාණං හනතීති යස්මිං වත්ථුස්මිං සාරත්තො හොති, තස්මිං වා විරුද්ධං, තස්ස වා අත්ථාය පාණං හනති. අදින්නාදානාදීසුපි එතෙනෙවුපායෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො. **සන්ධිං ඡින්දතීති** අදින්නාදානවසෙන වුත්තං. තත්ථ **සන්ධින්ති** ගෙහසන්ධිං. **නිල්ලොපං හරතීති** නිලීයිත්වා හරති. **එකාගාරිකං කරොතීති** බහූහි සද්ධිං එකමෙව ගෙහං පරිවාරෙත්වා විලුම්පති. **පරිපන්ථෙ තිට්ඨතීති** පන්ථදූහනකම්මං කරොති. **දොසං උපනිස්සායාති**ආදීසු ‘‘අනත්ථං මෙ අචරී’’තිආදිවසෙන උප්පන්නං දොසං උපනිස්සයං කත්වා. **මොහං උපනිස්සායාති** පාණාතිපාතාදීසු ආදීනවපටිච්ඡාදකං මොහං උපනිස්සයං කත්වා. **මානං උපනිස්සායාති** අහං කිං හනිතුං න සක්කොමි, ආදාතුං න සක්කොමීති මානං උපනිස්සයං කත්වා. කෙනචි වා පන අවඤ්ඤාතො හොති පරිභූතො හීළිතො, තං ඔමානං උපනිස්සයං කත්වාතිපි අත්ථො. **දිට්ඨිං උපනිස්සායාති** යඤ්ඤාදීසු බ්‍රාහ්මණාදයො විය පාදසිකමිලක්ඛුආදයො විය ච දිට්ඨිං උපනිස්සයං කත්වා. **පත්ථනං උපනිස්සායාති** ‘‘සචෙ මෙ ඉදං නාම ඉජ්ඣිස්සති, එවරූපං තෙ බලිකම්මං කරිස්සාමීති එවං දෙවතායාචනසඞ්ඛාතං වා, අසුකං නාම මෙ ඝාතෙත්වා දෙහි, අසුකස්ස සන්තකං ආහර, එහි වා මෙ එතානි කම්මානි කරොන්තස්ස සහායො හොහී’’ති එවමාදිං වා පත්ථනං උපනිස්සයං කත්වා. **රාගො දොසො මොහො**

මානො දිට්ඨී පත්ථනා රාගස්සාති. එත්ථ රාගො රාගස්සාපි උපනිස්සයො හොති දොසාදීනම්පි. දොසාදීසුපි එසෙව නයො.

පාණාතිපාතො පාණාතිපාතස්සාති පාණාතිපාතී අසංවරෙ ඨිතත්තා අඤ්ඤම්පි පාණං හනති. යො වා එතෙන හතො, තස්ස ඤාතිමිත්තෙහි උපද්දුතො තෙසු අඤ්ඤම්පි හනති. එවං පාණාතිපාතො පාණාතිපාතස්ස උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො. භණ්ඩසාමිකං පන ගොපකං වා ඝාතෙත්වා පරභණ්ඩහරණෙ, සාමිකං ඝාතෙත්වා තස්ස දාරාතික්කමෙ, නාහං හනාමීති මුසාභණනෙ, කතස්ස පටිච්ඡාදනත්ථාය අකතස්ස වා කරණත්ථාය පෙසුඤ්ඤං උපසංහාරෙ, තෙනෙව නයෙන ඵරුසවාචානිච්ඡාරණෙ, සම්ඵප්පලාපභණනෙ, පරං හනිත්වා අභිජ්ඣායිතබ්බපරවිත්තූපකරණාභිජ්ඣායනෙ, යො තෙන ඝාතිතො හොති; තස්ස මිත්තාමච්චා උච්ඡිජ්ජන්තූතිආදිචින්තනෙ ‘‘එවං මෙ පාණාතිපාතො නිජ්ජිණ්ණො භවිස්සතී’’ති දුක්කරකාරිකාදිවසෙන දිට්ඨිග්ගහණකාලෙ පාණාතිපාතො අදින්නාදානාදීනම්පි උපනිස්සයො හොති. ඉමිනා උපායෙන අදින්නාදානාදිමූලකෙසුපි චක්කෙසු අත්ථො වෙදිතබ්බො.

මාතුඝාතිකම්මං මාතුඝාතිකම්මස්සාති අඤ්ඤං මාතරං හනන්තං දිස්වා ‘‘වට්ටති එවං කාතු’’න්ති අත්තනො මාතරං හනන්තස්ස වා, එකස්මිං භවෙ හන්ත්වා අපරස්මිම්පි හනනවසෙන වා, එකස්මිංයෙව භවෙ ‘‘ගච්ඡ, මෙ මාතරං හනාහී’’ති පුනප්පුනං ආණාපනවසෙන වා, ද්වීහි පහාරෙහි නියතමරණාය දුතියපහාරදානවසෙන වා මාතුඝාතිකම්මං මාතුඝාතිකම්මස්ස උපනිස්සයො හොති. සෙසානිපි යථායොගං ඉමිනාව නයෙන වෙදිතබ්බානි. යස්මා පන බලවාකුසලං දුබ්බලාකුසලස්ස උපනිස්සයො න හොති, තස්මා කම්මපථානන්තරියකම්මවසෙනෙව දෙසනා කතාති වදන්ති. තං න එකන්තතො ගහෙතබ්බං. පාණාතිපාතාදීනි හි කත්වා ‘‘කස්මා එවමකාසී’’ති චොදියමානො කොපමත්තකම්පි කරොති. විප්පටිසාරීපි හොති. අප්පමත්තකෙපි ච කිලෙසෙ උප්පන්නෙ තං වඩ්ඪෙත්වා වීතික්කමං කරොති. තස්මා බලවං දුබ්බලස්ස දුබ්බලඤ්ච බලවස්සාපි උපනිස්සයො හොතියෙව. යං පන පච්චයවිභඞ්ගස්ස උද්දෙසවණ්ණනායං වුත්තං ‘‘බලවකාරණට්ඨෙන උපනිස්සයො හොතී’’ති, තං කාරණභාවස්සෙව බලවතාය වුත්තං, න උපනිස්සයපච්චයධම්මානං. කම්මකිලෙසා හි බලවන්තොපි දුබ්බලාපි බලවකාරණං හොන්තියෙව.

රාගං උපනිස්සාය දානං දෙතීතිආදීසු අහො වතාහං චාතුමහාරාජිකානං දෙවානං සහබ්‍යතං උපපජ්ජෙය්‍යන්ති උපපත්තිභවෙ වා භොගෙසු වා රාගං උපනිස්සාය දානං දෙති. සීලසමාදානඋපොසථකම්මෙසුපි එසෙව නයො. ඣානං පන රාගවික්ඛම්භනත්ථාය, විපස්සනං රාගස්ස පහානත්ථාය, මග්ගං සමුච්ඡෙදනත්ථාය උප්පාදෙන්තො රාගං උපනිස්සාය උප්පාදෙති නාම. වීතරාගභාවත්ථාය පන අභිඤ්ඤං සමාපත්තිඤ්ච උප්පාදෙන්තො රාගං උපනිස්සාය උප්පාදෙති නාම. එත්තාවතා හි වීතරාගො නාම හොති.

සද්ධායාති දානාදිවසෙන පවත්තසද්ධාය සීලාදීසුපි එසෙව නයො. යථෙව හි දානාදිවසෙන සද්ධාදයො උප්පාදෙන්තො රාගං උපනිස්සාය උප්පාදෙති නාම, එවං රාගාදයොපි සද්ධාදීනං උපනිස්සයපච්චයා නාම හොන්තීති වෙදිතබ්බා. **තස්ස පටිඝාතත්ථායාති** තස්ස පටිබාහනත්ථාය, විපාකොකාසස්ස අනුප්පදානත්ථායාති අත්ථො. සප්පටිඝාතෙසු තාව එවං හොතු, යානි පන අප්පටිඝාතානි ආනන්තරියකම්මානි, තෙසු ‘‘තස්ස පටිඝාතත්ථායා’’ති කස්මා වුත්තන්ති? තස්ස අජ්ඣාසයවසෙන. තප්පටිඝාතත්ථාය පවත්තෙමීති හිස්ස අජ්ඣාසයො, තං ගහෙත්වා එවං වුත්තං.

රාගං උපනිස්සාය අත්තානං ආතාපෙතීති යත්ථ රත්තො, තස්ස දුක්කරෙන පත්තිං සම්පස්සන්තො එවං කරොතීති සබ්බං පුරිමනයෙනෙව වෙදිතබ්බං. **කායිකස්ස සුඛස්සාති** රාගාදිසමතික්කමවසෙන කුසලං කත්වා පටිලද්ධසුඛස්ස වා රාගාදිවසෙන අනාදීනවදස්සාවිනො කාමෙ පරිභුඤ්ජනවසෙන උප්පන්නසුඛස්ස වා. **දුක්ඛස්සාති** ආතාපනාදිවසෙන උප්පන්නසුඛස්ස වා රාගාදිහෙතු පවත්තවධබන්ධනාදිවසෙන උප්පන්නදුක්ඛස්ස වා. **ඵලසමාපත්තියාති** රාගාදයො සමුච්ඡින්දිත්වා වා උප්පාදිතාය තෙහි වා අට්ටීයමානෙන සමාපන්නාය.

කායිකං සුඛන්තිආදීසු සුඛෙ උප්පන්නෙ තං අස්සාදෙත්වා පුනප්පුනං තථාරූපෙහෙව පච්චයෙහි තං උප්පාදෙන්තස්ස පුරිමං පච්ඡිමස්ස උපනිස්සයො හොති. සීතාදීසු පන අග්ගිසන්තාපනාදීනි අතිසෙවන්තස්ස පුබ්බභාගෙ සුඛං අපරභාගෙ දුක්ඛස්ස, ‘‘සුඛො වත ිමිස්සා පරිබ්බාජිකාය තරුණාය ලොමසාය බාහාය සම්ඵස්සො’’ති කාමෙසු පාතබ්‍යතං ආපජ්ජන්තස්ස ඉධ කායිකං සුඛං නෙරයිකස්ස කායිකදුක්ඛස්ස, අරොගභාවෙන පන සුඛිනො ඵලසමාපත්තිං සමාපජ්ජන්තස්ස කායිකං සුඛං ඵලසමාපත්තියා උපනිස්සයපච්චයො හොති. දුක්ඛපටිඝාතාය පන සුඛං සෙවන්තස්ස දුක්ඛපටිඝාතාය ච භගවතො විය ආබාධං වික්ඛම්භෙත්වා ඵලසමාපත්තිං සමාපජ්ජන්තස්ස කායිකදුක්ඛං කායිකසුඛස්ස චෙව ඵලසමාපත්තියා ච, උපනිස්සයපච්චයො හොති. උතුසප්පායො සුඛස්ස චෙව ඵලසමාපත්තියා ච, අසප්පායො දුක්ඛස්ස. උතුඅසප්පායං වා අභිභවිත්වා සමාපත්තිසමුට්ඨිතරූපවසෙන උප්පන්නං සුඛං අනුභවිතුකාමස්ස අසප්පායොපි උතු ඵලසමාපත්තියා පච්චයොව. භොජනසෙනාසනෙසුපි එසෙව නයො. පුන **කායිකං සුඛ**න්තිආදීනි කෙවලං එකතො දස්සිතානි. හෙට්ඨා වුත්තනයෙනෙව පනෙසං පච්චයභාවො වෙදිතබ්බො. **ඵලසමාපත්ති කායිකස්ස සුඛස්සාති** සමාපත්තිසමුට්ඨානරූපවසෙන උප්පන්නස්ස සුඛස්ස. තං හෙස සමාපත්තිතො වුට්ඨාය අනුභවති.

කායිකං සුඛං උපනිස්සාය දානන්තිආදීසු ''අහො වත මෙ ඉදං සුඛං න පරිහායෙය්‍යා''ති පත්තස්ස වා අපරිහායනවසෙන; ''අහො වතාහං ආයතිං එවරූපං සුඛං පාපුණෙය්‍යා''න්ති අප්පත්තස්ස වා පත්තිවසෙන; දුක්ඛෙපි ''අහො වත මෙ දුක්ඛං පරිහායෙය්‍යා''ති පත්තස්ස පරිහායනවසෙන වා; ''ආයතිං එවරූපං නුප්පජ්ජෙය්‍යා''ති අනුප්පාදපත්ථනාවසෙන වා සුඛදුක්ඛානං උපනිස්සයතා වෙදිතබ්බා. උතුභොජනසෙනාසනානි වුත්තනයානෙව. පුන **කායිකං සුඛන්**තිආදීසු යස්මා ''සාධු ඛො, මාරිස, මොග්ගල්ලාන, බුද්ධසරණගමනං හොතී''ති සුඛප්පත්තානම්පි, ''සම්මාසම්බුද්ධො වත, සො භගවා, යො එවරූපස්ස දුක්ඛස්ස පරිඤ්ඤාය ධම්මං දෙසෙතී''ති (උදා. 18) දුක්ඛප්පත්තානම්පි සද්ධා උප්පජ්ජති. සුඛදුක්ඛෙහි ච සංයොගවියොගත්ථාය සීලාදිපරිපූරණං කරෙය්‍ය, තස්මා සුඛදුක්ඛානි සද්ධාදීනං උපනිස්සයභාවෙන දස්සිතානි. උතුආදීනිපි යථායොගං යොජෙතබ්බානි. **කායිකං සුඛං උපනිස්සාය පාණං හනතී**තිආදීසුපි වුත්තනයානුසාරෙනෙව සුඛාදීනං උපනිස්සයතා වෙදිතබ්බා.

ඉමස්මිං පන උපනිස්සයභාජනීයෙ කුසලො කුසලස්ස තිවිධෙනාපි උපනිස්සයො, අකුසලස්ස දුවිධෙන, අබ්‍යාකතස්ස තිවිධෙන. අකුසලො අකුසලස්ස තිවිධෙන, කුසලස්ස එකවිධෙන, අබ්‍යාකතස්ස දුවිධෙන. අබ්‍යාකතොපි අබ්‍යාකතස්ස තිවිධෙන, තථා කුසලස්ස, තථා අකුසලස්සාති. එවං කුසලො අට්ඨවිධෙන, අකුසලො ඡබ්බිධෙන, අබ්‍යාකතො නවවිධෙනාති තෙවීසතිවිධෙන උපනිස්සයො භාජිතොති වෙදිතබ්බො.

424. පුරෙජාතෙ චක්ඛාදීනි ඔළාරිකවසෙන වුත්තානි. ආපොධාතුආදීනිපි පන පුරෙජාතාරම්මණානි හොන්තියෙව. **වත්ථු පුරෙජාතං චක්ඛායතනන්**තිආදි යං වත්ථු හුත්වා පුරෙජාතං හොති, තං දස්සෙතුං වුත්තං. **වත්ථු විපාකාබ්‍යාකතානන්**ති පවත්තියං පුරෙජාතපච්චයං සන්ධාය වුත්තං.

425. පච්ඡාජාතෙ **ඉමස්ස කායස්සා**ති චාතුමහාභූතිකකායස්ස. **පච්ඡාජාතපච්චයෙන පච්චයොති** උපත්ථම්භනවසෙන පච්ඡාජාතො හුත්වා පච්චයො. උපත්ථම්භකට්ඨෙන පච්චයත්තායෙව හෙස පච්ඡාජාතපච්චයොති ඉමස්මිං පඤ්හාවාරෙ අනුලොමතො ආගතො.

426. ආසෙවනපච්චයෙ **අනුලොමං ගොත්‍රභුස්සා**තිආදීනං විසුං ගහණෙ හෙට්ඨා වුත්තනයෙනෙව කාරණං වෙදිතබ්බං.

427. කම්මපච්චයෙ **කුසලා චෙතනා සම්පයුත්තකානන්**ති එත්ථ සහජාතනානාක්ඛණිකවිභාගස්ස අභාවතො සහජාතාති න වුත්තා. අබ්‍යාකතවිස්සජ්ජනෙ පන සො විභාගො අත්ථි, තස්මා තත්ථ වුත්තා. පටිසන්ධිග්ගහණං කටත්තාරූපානං වසෙන කතං. **චෙතනා වත්ථුස්සා**ති කිඤ්චාපි පටිසන්ධික්ඛණෙ වත්ථුපතිට්ඨිතා අරූපධම්මා වත්ථුපච්චයා වත්තන්ති, චෙතනා පන වත්ථුස්සාපි පච්චයොති දස්සෙතුං වුත්තං.

428. විපාකපච්චයෙ පටිසන්ධිවාරෙ ඉමිනාව නයෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො.

429-438. ආහාරපච්චයෙ **ඉමස්ස කායස්සා**ති ඉමස්මිං චතුසන්තතිවසෙන පවත්තෙ චාතුමහාභූතිකකායෙ ආහාරසමුට්ඨානස්ස ජනකවසෙන, සෙසස්ස උපත්ථම්භකවසෙන ආහාරපච්චයෙන පච්චයො. ඉන්ද්‍රියපච්චයාදීසුපි පටිසන්ධිවාරො වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බො. සෙසං සබ්බත්ථ උත්තානත්ථමෙවාති.

පඤ්හාවාරවිභඞ්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පඤ්හාවාරස්ස සටනෙ අනුලොමගණනා

439. ඉදානෙත්ථ යථාලද්ධානි විස්සජ්ජනානි ගණනාවසෙන දස්සෙතුං **හෙතුයා සත්තා**තිආදි වුත්තං. තත්ථ **සත්තා**ති කුසලෙන කුසලං, අබ්‍යාකතං, කුසලාබ්‍යාකතන්ති තීණි. තථා අකුසලෙන; අබ්‍යාකතෙන අබ්‍යාකතමෙවාති එවං සත්ත. **ආරම්මණෙ නවා**ති එකමූලකඑකාවසානානි නව. **අධිපතියා දසා**ති කුසලං කුසලස්ස සහජාතතො චෙව ආරම්මණතො ච; අකුසලස්ස ආරම්මණතොව අබ්‍යාකතස්ස සහජාතතො චෙව ආරම්මණතො ච; කුසලාබ්‍යාකතස්ස සහජාතතොවාති කුසලමූලකානි චත්තාරි. අකුසලං අකුසලස්ස සහජාතතො චෙව ආරම්මණතො ච; අබ්‍යාකතස්ස සහජාතතොව තථා අකුසලාබ්‍යාකතස්සාති අකුසලමූලකානි තීණි. අබ්‍යාකතො අබ්‍යාකතස්ස සහජාතතො චෙව ආරම්මණතො ච; කුසලස්ස ආරම්මණතොව තථා අකුසලස්සාති අබ්‍යාකතමූලකානි තීණීති එවං දස. එත්ථ පන ආරම්මණාධිපතිපි සත්තධා, සහජාතාධිපතිපි සත්තධාව ලබ්භති.

අනන්තරෙ සත්තාති කුසලමූලකානි ද්වෙ, තථා අකුසලමූලකානි, අබ්‍යාකතමූලකානි තීණීති එවං සත්ත. සමනන්තරෙපි එතානෙව. **සහජාතෙ නවා**ති කුසලමූලකානි තීණි, අකුසලමූලකානි තීණි, අබ්‍යාකතමූලකං එකං, තථා කුසලාබ්‍යාකතමූලකං, අකුසලාබ්‍යාකතමූලකඤ්චාති එවං නව. **අඤ්ඤමඤ්ඤෙ තීණී**ති කුසලෙන කුසලං, අකුසලෙන අකුසලං , අබ්‍යාකතෙන අබ්‍යාකතන්ති එවං තීණි. **නිස්සයෙ තෙරසා**ති සහජාතතොව කුසලමූලකානි තීණි, තථා අකුසලමූලකානි, තථා අබ්‍යාකතමූලකානි. එත්ථ පන පුරෙජාතම්පි ලබ්භති. අබ්‍යාකතඤ්හි අබ්‍යාකතස්ස සහජාතම්පි හොති පුරෙජාතම්පි; කුසලස්ස පුරෙජාතමෙව තථා අකුසලස්ස. පුන කුසලාබ්‍යාකතො සහජාතපුරෙජාතතො කුසලස්ස,

සහජාතතොව අබ්‍යාකතස්ස, තථා අකුසලාබ්‍යාකතොති එවං තෙරස. **උපනිස්සයෙ නවාති** එකමූලකෙකාවසානා නව. තෙසං විභඞ්ගෙ තෙවීසති භෙදා දස්සිතා. තෙසු ආරම්මණූපනිස්සයෙ සත්ත, අනන්තරූපනිස්සයෙ සත්ත, පකතූපනිස්සයෙ නව හොන්ති. **පුරෙජාතෙ තීණීති** අබ්‍යාකතො අබ්‍යාකතස්ස, කුසලස්ස, අකුසලස්සාති එවං තීණි.

පච්ඡාජාතෙ තීණීති කුසලො අබ්‍යාකතස්ස, අකුසලො අබ්‍යාකතස්ස, අබ්‍යාකතො අබ්‍යාකතස්සාති එවං තීණි. **ආසෙවනෙ තීණි** අඤ්ඤමඤ්ඤසදිසානි. **කම්මෙ සත්ත** හෙතුසදිසානි. තත්ථ ද්වීසු විස්සජ්ජනෙසු නානාක්ඛණිකකම්මම්පි ආගතං, පඤ්චසු සහජාතමෙව. **විපාකෙ එකං** අබ්‍යාකතෙන අබ්‍යාකතං. **ආහාරඉන්ද්‍රියඣානමග්ගෙසු සත්ත** හෙතුසදිසානෙව. ඉන්ද්‍රියං පනෙත්ථ සහජාතපුරෙජාතවසෙන ආගතං. **සම්පයුත්තෙ තීණි** අඤ්ඤමඤ්ඤසදිසානි. **විප්පයුත්තෙ පඤ්චාති** සහජාතපච්ඡාජාතතො කුසලෙන අබ්‍යාකතං, අකුසලෙන අබ්‍යාකතං, සහජාතපුරෙජාතපච්ඡාජාතතො අබ්‍යාකතෙන අබ්‍යාකතං, වත්ථුපුරෙජාතතො අබ්‍යාකතෙන කුසලං, තථා අකුසලන්ති එකං කුසලමූලං, එකං අකුසලමූලං, තීණි අබ්‍යාකතමූලානීති එවං පඤ්ච.

අත්ථියා තෙරසාති සහජාතතො කුසලෙන කුසලං, සහජාතපච්ඡාජාතතො කුසලෙන අබ්‍යාකතං, සහජාතතොව කුසලෙන කුසලාබ්‍යාකතන්ති කුසලමූලානි තීණි, තථා අකුසලමූලානි, සහජාතපුරෙජාතපච්ඡාජාතාහාරින්ද්‍රියතො පන අබ්‍යාකතෙන අබ්‍යාකතං, වත්ථාරම්මණපුරෙජාතතො අබ්‍යාකතෙන කුසලං, තථා අකුසලං, සහජාතපුරෙජාතතො කුසලො ච අබ්‍යාකතො ච අකුසලස්ස; ස්වෙව අබ්‍යාකතස්ස සහජාතපච්ඡාජාතආහාරින්ද්‍රියතො සහජාතපුරෙජාතතො ච කුසලො ච අබ්‍යාකතො ච කුසලස්ස; ස්වෙව අබ්‍යාකතස්ස සහජාතපච්ඡාජාතආහාරින්ද්‍රියතොති එවං තෙරස. **නත්ථිවිගතෙසු සත්ත** අනන්තරසදිසානි. **අවිගතෙ තෙරස** අත්ථිසදිසානීති. එවමෙත්ථ සත්ත ගණනපරිච්ඡෙදා එකං තීණි පඤ්ච සත්ත නව දස තෙරසාති. තෙසු විපාකවසෙන එකමෙව එකකං, අඤ්ඤමඤ්ඤපුරෙජාතපච්ඡාජාතාසෙවනසම්පයුත්තවසෙන පඤ්ච තිකා, විප්පයුත්තවසෙන එකමෙව පඤ්චකං, හෙතුඅනන්තරසමනන්තරකම්මආහාරින්ද්‍රියඣානමග්ගනත්ථිවිගතවසෙන දස සත්තකා, ආරම්මණසහජාතඋපනිස්සයවසෙන තයො නවකා, අධිපතිවසෙන එකං දසකං, නිස්සයඅත්ථිඅවිගතවසෙන තයො තෙරසකාති එවං තස්මිං තස්මිං පච්චයෙ නිද්දිට්ඨවාරෙ ගණනවසෙන සාධුකං සල්ලක්ඛෙත්වා තෙසං වසෙන දුකතිකාදීසු පච්චයසංසන්දනෙ ගණනා වෙදිතබ්බා.

440. යෙ පන පච්චයා යෙසං පච්චයානං විසභාගා වා විරුද්ධා වා හොන්ති, තෙ තෙහි සද්ධිං න යොජෙතබ්බා. සෙය්‍යථිදං – හෙතුපච්චයස්ස තාව ආරම්මණානන්තරසමනන්තරූපනිස්සයපුරෙජාතපච්ඡාජාතකම්මාසෙවනාහාරඣානනත්ථිවිගතා අධිපතිපච්චයෙ ච ඨපෙත්වා වීමංසං සෙසාධිපතිනො විසභාගා, සහජාතාදයො සභාගා. කස්මා? තථා භාවාභාවතො. හෙතුපච්චයො හි යෙසං හෙතුපච්චයො හොති, තෙසං සහජාතාදිපච්චයොපි හොති, ආරම්මණාදිපච්චයො පන න හොතීති ආරම්මණාදයො තස්ස විසභාගා නාම. තස්මා සො තෙහි, තෙ වා තෙන සද්ධිං, න යොජෙතබ්බා. පුරෙජාතපච්ඡාජාතසම්පයුත්තවිප්පයුත්තඅත්ථිනත්ථිවිගතාවිගතා ච අඤ්ඤමඤ්ඤවිරුද්ධා, තෙපි අඤ්ඤමඤ්ඤං න යොජෙතබ්බා. තත්ථ අයොජනීයෙ වජ්ජෙත්වා යොජනීයෙහි යොගෙ යෙ වාරා ලබ්භන්ති, තෙ සඞ්ඛෙපතො දස්සෙතුං **හෙතුපච්චයා අධිපතියා චත්තාරීති**ආදි වුත්තං.

තත්ථ කිඤ්චාපි හෙතුපච්චයස්ස අධිපතිනා සංසන්දනෙ ඌනතරගණනවසෙන සත්තහි වාරෙහි භවිතබ්බං, යස්මා පන අධිපතීසු වීමංසාව හෙතුපච්චයො, න ඉතරෙ, තස්මා විසභාගෙ වජ්ජෙත්වා සභාගවසෙන ''චත්තාරී''ති වුත්තං. තානි එවං වෙදිතබ්බානි – කුසලො ධම්මො කුසලස්ස ධම්මස්ස හෙතුපච්චයෙන පච්චයො අධිපතිපච්චයෙන පච්චයො; කුසලා වීමංසා සම්පයුත්තකානං ඛන්ධානං, කුසලො ධම්මො අබ්‍යාකතස්ස ධම්මස්ස හෙතුපච්චයෙන පච්චයො අධිපතිපච්චයෙන පච්චයො; කුසලා වීමංසා චිත්තසමුට්ඨානානං රූපානං, කුසලො ධම්මො කුසලස්ස ච අබ්‍යාකතස්ස ච ධම්මස්ස හෙතුපච්චයෙන පච්චයො අධිපතිපච්චයෙන පච්චයො; කුසලා වීමංසා සම්පයුත්තකානං ඛන්ධානං චිත්තසමුට්ඨානානඤ්ච රූපානං, අබ්‍යාකතො ධම්මො අබ්‍යාකතස්ස ධම්මස්ස හෙතුපච්චයෙන පච්චයො අධිපතිපච්චයෙන පච්චයො; විපාකාබ්‍යාකතා කිරියාබ්‍යාකතා වීමංසා සම්පයුත්තකානං ඛන්ධානං චිත්තසමුට්ඨානානඤ්ච රූපානන්ති. එත්ථ ච විපාකාබ්‍යාකතා ලොකුත්තරතොව ගහෙතබ්බා. ආරම්මණපච්චයඅනන්තරපච්චයාදයො පන විසභාගත්තා න යොජිතා. ඉමිනා උපායෙන සබ්බත්ථ ලබ්භමානඤ්ච අලබ්භමානඤ්ච ඤත්වා ලබ්භමානවසෙන වාරා උද්ධරිතබ්බා.

සහජාතෙ සත්තාති හෙතුයා ලද්ධානෙව. **අඤ්ඤමඤ්ඤෙ තීණීති** සුද්ධිකඅඤ්ඤමඤ්ඤෙ ලද්ධානෙව. **නිස්සයෙ සත්තාති** හෙතුයා ලද්ධානෙව. **විපාකෙ එකන්ති** සුද්ධිකවිපාකෙ ලද්ධමෙව. **ඉන්ද්‍රියමග්ගෙසු චත්තාරීති** හෙට්ඨා වුත්තනයානෙව . **සම්පයුත්තෙ තීණීති** සුද්ධිකසම්පයුත්තෙ ලද්ධානෙව. **විප්පයුත්තෙ තීණීති** කුසලාදිචිත්තසමුට්ඨානං රූපං පච්චයුප්පන්නං කත්වා වෙදිතබ්බානි. **අත්ථිඅවිගතෙසු සත්තාති** හෙතුයා ලද්ධානෙව.

441-443. එවං යෙහි අධිපතිපච්චයාදීහි එකාදසහි පච්චයෙහි සද්ධිං හෙතුපච්චයො යොජනං ලභති, තෙසං වසෙන දුමූලකනයෙ ගණනං දස්සෙත්වා ඉදානි තිමූලකාදීසු තස්ස දස්සනත්ථං ලක්ඛණං ඨපෙන්තො **හෙතුසහජාතනිස්සයඅත්ථිඅවිගතන්ති සත්තාති**ආදිමාහ. පොත්ථකෙසු පන නිස්සඋපනිස්සඅධිපාති එවං පරිහීනක්ඛරානි පච්චයනාමානි ලිඛන්ති, තං සඤ්ඤාකරණමත්තවසෙන ලිඛිතං. තස්මා තාදිසෙසු ඨානෙසු පරිපුණ්ණා පාළි කාතබ්බා.

යං පනිදං ලක්ඛණං ඨපිතං, තෙන ඉදං දීපෙති – අයං හෙතුපච්චයො සහජාතාදීහි චතූහි සද්ධිං සංසන්දනෙ අත්තනො විභඞ්ගෙ ලද්ධානි සත්තෙව විස්සජ්ජනානි ලභති. සචෙ පනෙත්ථ අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයො පවිසති, අඤ්ඤමඤ්ඤෙ ලද්ධානි තීණි ලභති. සචෙ සම්පයුත්තපච්චයො පවිසති, තානෙව තීණි ලභති. සචෙ විප්පයුත්තපච්චයො පවිසති, හෙතුවිප්පයුත්තදුකෙ ලද්ධානි තීණි ලභති. සචෙ විපාකපච්චයො පවිසති, සබ්බෙහි විපාකසභාගෙහි සද්ධිං සංසන්දනෙ එවමෙව විස්සජ්ජනං ලභති. සචෙ පනෙත්ථ ඉන්ද්‍රියමග්ගපච්චයා පවිසන්ති, තෙහි සද්ධිං දුමූලකෙ ලද්ධානි චත්තාරියෙව ලභති. සචෙ තෙහි සද්ධිං අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයො පවිසති, හෙතාධිපතිදුකෙ දස්සිතෙසු චතූසු විස්සජ්ජනෙසු “කුසලො ධම්මො අබ්‍යාකතස්ස, කුසලො ධම්මො කුසලස්ස ච අබ්‍යාකතස්ස චා”ති ද්වෙ අපනෙත්වා සෙසානි ද්වෙ ලභති. සචෙපි තත්ථ සම්පයුත්තපච්චයො පවිසති, තානෙව ද්වෙ ලභති. සචෙ පන විප්පයුත්තපච්චයො පවිසති, ඉතරානි ද්වෙ ලභති. සචෙ පන තෙසු විපාකපච්චයො පවිසති, සබ්බත්ථ එකමෙව ලභති. අධිපතිනා පන සද්ධිං හෙතාධිපතිදුකතො ඌනතරගණනෙසු අප්පවිසන්තෙසු චත්තාරියෙව ලභති. ඌනතරගණනෙසු පවිසන්තෙසු තෙසං වසෙන ද්වෙ එකන්ති ලභති. එවං තෙසං තෙසං පච්චයානං සමායොගෙ ලබ්භමානං ගණනං විදිත්වා තිමූලකාදීසු ගණනා උද්ධරිතබ්බාති.

එතෙසු පන සටනෙසු සබ්බපඨමානි චත්තාරි සටනානි සාමඤ්ඤතො නවන්නම්පි හෙතූනං වසෙන වුත්තානි අවිපාකානි. අබ්‍යාකතෙන අබ්‍යාකතවිස්සජ්ජනෙ පනෙත්ථ විපාකහෙතුපි ලබ්භති.

තතො පරානි පඤ්ච සටනානි විපාකහෙතුවසෙන වුත්තානි. තත්ථ සබ්බෙපි සහජාතවිපාකා චෙව විපාකසහජාතරූපා ච. තෙසු පඨමෙ සටනෙ විපාකා චෙව තංසමුට්ඨානරූපා ච ලබ්භන්ති, දුතියෙ විපාකා චෙව පටිසන්ධියඤ්ච වත්ථුරූපං. තතියෙ අරූපධම්මාව. චතුත්ථෙ විපාකචිත්තසමුට්ඨානරූපමෙව ලබ්භති. පඤ්චමෙ වත්ථුරූපමෙව.

තතො පරානි පඤ්චදස සටනානි ඉන්ද්‍රියමග්ගයුත්තානි අමොහහෙතුවසෙන වුත්තානි. තත්ථ පඨමානි නව නිරාධිපතීනි, පච්ඡිමානි ඡ සාධිපතීනි. නිරාධිපතිකෙසුපි පඨමානි චත්තාරි සාමඤ්ඤතො සබ්බත්ථ අමොහවසෙන වුත්තානි, පච්ඡිමානි පඤ්ච විපාකාමොහවසෙන. තත්ථ නිරාධිපතිකෙසු පඨමෙ **චත්තාරී**ති හෙට්ඨා හෙතාධිපතිදුකෙ දස්සිතානෙව. දුතියෙ චිත්තසමුට්ඨානරූපං පරිහායති. තතියෙ වත්ථුරූපං පරිහායති. චතුත්ථෙ කුසලො ධම්මො චිත්තසමුට්ඨානානං, අබ්‍යාකතො තංසමුට්ඨානානන්ති රූපමෙව ලබ්භති. තතො පරානි විපාකයුත්තානි පඤ්ච හෙට්ඨා වුත්තනයානෙව. සාධිපතිකෙසු පඨමානි තීණි සටනානි සාමඤ්ඤතො විපාකාවිපාකහෙතුවසෙන වුත්තානි. තෙසු පඨමෙ චත්තාරි වුත්තනයානෙව. දුතියෙ රූපං පරිහායති, තතියෙ අරූපං පරිහායති. තතො පරානි තීණි විපාකහෙතුවසෙන වුත්තානි. තෙසු පඨමෙ රූපාරූපං ලබ්භති, දුතියෙ අරූපමෙව, තතියෙ රූපමෙව. එවම්පි තෙසං තෙසං පච්චයානං සමායොගෙ ලබ්භමානං ගණනං විදිත්වා තිමූලකාදීසු ගණනා උද්ධරිතබ්බාති.

හෙතුමූලකං නිට්ඨිතං.

444. ආරම්මණමූලකෙපි අධිපතිපච්චයාදයො සත්ත ආරම්මණෙන සභාගා, සෙසා සොළස විසභාගාති තෙ අයොජෙත්වා සත්තෙව යොජිතා. තෙසු **අධිපතියා සත්තා**ති කුසලො ධම්මො කුසලස්ස ධම්මස්ස, අකුසලස්ස ධම්මස්ස, අබ්‍යාකතස්සාති එවං කුසලමූලානි තීණි, අකුසලමූලං එකං, අබ්‍යාකතමූලානි තීණීති සත්ත. **නිස්සයෙ තීණී**ති වත්ථුවසෙන අබ්‍යාකතමූලානෙව. උපනිස්සයෙ සත්ත හෙට්ඨිමානි එව. **පුරෙජාතෙ තීණී**ති වත්ථාරම්මණවසෙන අබ්‍යාකතමූලානි. **විප්පයුත්තෙ තීණී**ති වත්ථුවසෙනෙව. **අත්ථිඅවිගතෙසු තීණී**ති වත්ථාරම්මණවසෙන. යථා පන හෙතුමූලකෙ ලක්ඛණදස්සනත්ථං සටනානි ඨපිතානි, තථා ආරම්මණමූලකාදීසුපි.

445. තත්ථ යානි තාව ඉමස්මිං ආරම්මණමූලකෙ පඤ්ච සටනානි ඨපිතානි. තත්ථ පඨමං ආරම්මණාධිපතිවසෙන සාධිපතිකං. තත්ථ **සත්තා**ති ආරම්මණාධිපතිදුකෙ ලද්ධවිස්සජ්ජනානෙව. දුතියං නිරාධිපතිකං. තත්ථ **තීණී**ති වත්ථාරම්මණවසෙන ආරම්මණවසෙනෙව වා අබ්‍යාකතමූලානි. තතියං නිස්සයෙන වුත්තං. තත්ථ **තීණී**ති වත්ථුවසෙන අබ්‍යාකතමූලානි. චතුත්ථපඤ්චමානි සාධිපතිකානි. තෙසු චතුත්ථෙ **එකන්ති** වත්ථාරම්මණවසෙන ආරම්මණවසෙනෙව වා අබ්‍යාකතමූලං අකුසලං. පඤ්චමෙ **එකන්ති** නිස්සයතො අබ්‍යාකතමූලකං අකුසලං. එවම්ධාපි ලබ්භමානවසෙන තිකාදීසු ගණනා වෙදිතබ්බා. තථා අධිපතිමූලකාදීසු. ආරම්මණඉන්ද්‍රියවිපාකවසෙන විත්ථාරයොජනං පන අවත්වා තත්ථ තත්ථ වත්තබ්බයුත්තකමෙව වදාමාති.

446. අධිපතිමූලකෙ **සහජාතෙ සත්තා**ති සහජාතාධිපතිවසෙන කුසලමූලානි තීණි, අකුසලමූලානි තීණි, අබ්‍යාකතමූලං එකං. සහජාතෙන පන සද්ධිං ආරම්මණාධිපති, ආරම්මණාධිපතිනා ච සද්ධිං සහජාතං න ලබ්භති. **අඤ්ඤමඤ්ඤෙ තීණී**ති සහජාතාධිපතිවසෙනෙව. **නිස්සයෙ අට්ඨා**ති කුසලමූලානි තීණි, අකුසලමූලානි තීණි, අබ්‍යාකතමූලානි ද්වෙ. අබ්‍යාකතො හි අධිපති අබ්‍යාකතස්ස සහජාතතො චෙව ආරම්මණතො ච නිස්සයො හොති, අකුසලස්ස ආරම්මණතොව. කුසලස්ස පන උභයථාපි න හොතීති අබ්‍යාකතමූලානි ද්වෙයෙවාති එවං අට්ඨ. **උපනිස්සයෙ සත්ත** ආරම්මණසදිසානෙව. **පුරෙජාතෙ එකන්ති** අබ්‍යාකතාධිපති ආරම්මණවසෙන අකුසලස්ස. **විපාකෙ එකං** අබ්‍යාකතෙන අබ්‍යාකතං ලොකුත්තරං. ආහාරාදීසු සත්ත හෙට්ඨා එකමූලකෙ ලද්ධානෙව. **විප්පයුත්තෙ**

චත්තාරීති කුසලෙන අබ්‍යාකතං, තථා අකුසලෙන, අබ්‍යාකතෙන අබ්‍යාකතඤ්ච කුසලඤ්ච. අත්ථිඅවිගතෙසු අට්ඨ නිස්සයසදිසානෙව.

447-452. ඝටනානි පනෙත්ථ පටිපාටියා ආරම්මණාදීහි අයොජෙත්වා පඨමං අත්ථිඅවිගතෙහි යොජිතානි. කිං කාරණාති? උභයාධිපතිමිස්සකත්තා. තත්ථ පඨමෙ ඝටනෙ ආරම්මණාධිපතිවසෙන චත්ථාරම්මණං ලබ්භති , දුතියෙ නිස්සයවසෙන ගරුං කත්වා අස්සාදෙන්තස්ස වත්ථුමෙව, තතියෙ සහජාතාධිපතිවසෙන කුසලාදයො රූපානං, ආරම්මණාධිපතිවසෙන වත්ථු අකුසලස්ස. තතො පරානි තීණි ඝටනානි ආරම්මණාධිපතිවසෙන වුත්තානි. තත්ථ පඨමෙ **සත්තාති** හෙට්ඨා වුත්තානෙව. දුතියෙ **එකන්ති** පුරෙජාතානි චත්ථාරම්මණානි අකුසලස්ස. තතියෙ වත්ථුමෙව අකුසලස්ස. තතො පරානි තීණි ඝටනානි විපාකාවිපාකසාධාරණානි සහජාතාධිපතිවසෙන වුත්තානි. තත්ථ පඨමෙ රූපාරූපං ලබ්භති, දුතියෙ අරූපමෙව, තතියෙ රූපමෙව. තතො පරානි තීණි විපාකාධිපතිවසෙන වුත්තානි. තෙසුපි පඨමෙ රූපාරූපං ලබ්භති, දුතියෙ අරූපං, තතියෙ රූපමෙව. තතො පරානි ඡ ඝටනානි ආහාරින්ද්‍රියයුත්තානි චිත්තාධිපතිවසෙන වුත්තානි. තත්ථ තීණි අවිපාකානි, තීණි සවිපාකානි. තෙසු ගණනා පාකටායෙව. තතො පරානි ඡ ඝටනානි තථෙව විරියාධිපතිවසෙන වුත්තානි. නනු ච අධිපතිපටිපාටියා පඨමං විරියාධිපතිවසෙන වත්තබ්බානි සියුං, කස්මා තථා න වුත්තානීති? පරතො හෙතුවසෙන වුත්තඝටනෙහි සදිසත්තා. පරතො හි හෙතුවසෙන ඝටනානි අමොහස්ස වීමංසාධිපතිත්තා වීමංසාය ච සම්මාදිට්ඨිභාවතො මග්ගසම්පයුත්තානි. විරියම්පි ච සම්මාවායාමමිච්ඡාවායාමභාවෙන මග්ගොති තෙන සද්ධිං ඝටනානි පරතො හෙතුවසෙන වුත්තඝටනෙහි සදිසානීති පරිවත්තෙත්වා වුත්තානි. තෙසුපි ගණනා පාකටායෙව.

453-456. අනන්තරසමනන්තරමූලකෙසු **සත්තාති** කුසලො කුසලස්ස අබ්‍යාකතස්ස ච, තථා අකුසලො, අබ්‍යාකතො තිණ්ණන්නම්පීති එවං සත්ත. **කම්මෙ එකන්ති** කුසලා මග්ගචෙතනා අත්තනො විපාකාබ්‍යාකතස්ස. ඝටනානි පනෙතෙසු තීණි තීණියෙව. තානි බහුතරපටිපාටියා වුත්තානි.

457-460. සහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයමූලකෙසු යෙ යෙ දුකමූලකෙ පච්චයා වුත්තා තෙ තෙයෙව ආදිතො ඨිතෙන සභාගා. තස්මා දුකමූලකෙ ගණනං ඤත්වා යෙ උපරි පච්චයා ඨිතා, තෙසු ඌනතරගණනස්ස වසෙන සබ්බඝටනෙසු ගණනා වෙදිතබ්බා. තත්ථ සහජාතමූලකෙ දස ඝටනානි. තෙසු පඤ්ච අවිපාකානි, පඤ්ච සවිපාකානි. තත්ථ අවිපාකෙසු තාව පඨමෙ කුසලො කුසලස්ස අබ්‍යාකතස්ස , කුසලාබ්‍යාකතස්ස, කුසලාබ්‍යාකතො අබ්‍යාකතස්සාති චත්තාරි, තථා අකුසලො, අබ්‍යාකතො අබ්‍යාකතස්සෙවාති එවං නව. තත්ථ කුසලාකුසලාදිකෙසු අට්ඨසු විස්සජ්ජනෙසු අරූපඤ්චෙව චිත්තසමුට්ඨානරූපඤ්ච ලබ්භති. අබ්‍යාකතෙ වත්ථුරූපම්පි. දුතියෙ ඝටනෙ අබ්‍යාකතවිස්සජ්ජනෙ රූපෙසු වත්ථුමෙව ලබ්භති, තතියෙ තීසුපි අරූපමෙව, චතුත්ථෙ චිත්තසමුට්ඨානරූපමෙව, පඤ්චමෙ පටිසන්ධියං වත්ථුනා සද්ධිං අරූපධම්මා. සවිපාකෙසු පඨමෙ විපාකා චෙව විපාකචිත්තසමුට්ඨානරූපඤ්ච, දුතියෙ විපාකා චෙව වත්ථුරූපඤ්ච, තතියෙ විපාකමෙව, චතුත්ථෙ විපාකචිත්තසමුට්ඨානමෙව, පඤ්චමෙ වත්ථුරූපමෙව ලබ්භති.

අඤ්ඤමඤ්ඤමූලකෙ ඡ ඝටනානි. තෙසු පඨමානි තීණි අවිපාකානි, පච්ඡිමානි තීණි සවිපාකානි. තෙසු ගණනා පාකටායෙව.

461. නිස්සයමූලකෙ **නිස්සයපච්චයා ආරම්මණෙ තීණීති** වත්ථුං ආරම්මණං කත්වා පවත්තකුසලාදිවසෙන වෙදිතබ්බානි. **උපනිස්සයෙ එකන්ති** වත්ථුං ආරම්මණූපනිස්සයං කත්වා උප්පන්නාකුසලං. සෙසං දුමූලකෙ හෙට්ඨා වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං.

462-464. ඉමස්මිං පන නිස්සයපච්චයෙ වීසති ඝටනානි. තෙසු පුරිමානි ඡ ඝටනානි පුරෙජාතසහජාතවසෙන වුත්තානි, තතො චත්තාරි පුරෙජාතවසෙනෙව, තතො දස සහජාතවසෙනෙව. තත්ථ පඨමෙ ඝටනෙ **තෙරසාති** නිස්සයපච්චයවිභඞ්ගෙ වුත්තානෙව. දුතියෙ **අට්ඨාති** සහජාතාධිපතිවසෙන සත්ත, වත්ථුං ගරුං කත්වා අකුසලඤ්චාති අට්ඨ. තතියෙ සත්ත ඉන්ද්‍රියපච්චයෙ ලද්ධානෙව. චතුත්ථෙ පඤ්ච විප්පයුත්තෙ ලද්ධානි. පඤ්චමෙ **චත්තාරීති** කුසලාදීනි චිත්තසමුට්ඨානානං, වත්ථු ච අකුසලස්ස. ඡට්ඨෙ **තීණීති** කුසලාදීනි චිත්තසමුට්ඨානස්ස. පුරෙජාතවසෙන චතූසු පඨමෙ **තීණීති** වත්ථු කුසලාදීනං, චක්ඛාදීනි ච අබ්‍යාකතස්ස. දුතියෙ වත්ථුමෙව කුසලාදීනං. තතියෙ **එකන්ති** වත්ථු අකුසලස්ස. චතුත්ථෙ චක්ඛාදීනි විඤ්ඤාණපඤ්චකස්ස. සහජාතවසෙන දස සවිපාකාවිපාකවසෙන ද්විධා භින්දිත්වා සහජාතමූලකෙ වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බානි.

465. උපනිස්සයමූලකෙ **ආරම්මණෙ සත්තාති** ආරම්මණූපනිස්සයෙ ලද්ධානෙව. **අධිපතියා සත්තාති** තානෙව. අනන්තරසමනන්තරෙසු අනන්තරූපනිස්සයෙ ලද්ධානෙව. **නිස්සයෙ එකන්ති** වත්ථු අකුසලස්ස. **පුරෙජාතෙ එකන්ති** තස්සෙව වත්ථුං වා ආරම්මණං වා. **ආසෙවනෙ තීණි** අනන්තරූපනිස්සයවසෙන. **කම්මෙ ද්වෙ** පකතූපනිස්සයවසෙන. ලොකුත්තරකුසලචෙතනා පන අනන්තරූපනිස්සයොපි හොති. **විප්පයුත්තෙ එකං** ආරම්මණූපනිස්සයවසෙන, තථා අත්ථිඅවිගතෙසු. නත්ථිවිගතෙසු සත්ත අනන්තරසමානෙව.

466. උපනිස්සයමූලකානි පන සත්ත සටනානි හොන්ති. තත්ථ පුරිමානි තීණි ආරම්මණූපනිස්සයවසෙන වුත්තානි. තත්ථ පඨමෙ **සත්තාති** කුසලො කුසලාදීනං, තථා අබ්‍යාකතො, අකුසලො අකුසලස්සෙවාති එවං සත්ත. දුතියෙ **එකන්ති** චක්ඛාදිඅබ්‍යාකතං අකුසලස්ස. තතියෙ වත්ථු අකුසලස්ස. තතො පරානි ද්වෙ අනන්තරූපනිස්සයවසෙන වුත්තානි. තෙසු ගණනා පාකටායෙව. තතො ද්වෙ අනන්තරපකතූපනිස්සයවසෙන වුත්තානි. තත්ථ පඨමෙ ලොකියකුසලාකුසලචෙතනාපච්චයභාවතො ගහෙතබ්බා, දුතියෙ ලොකුත්තරකුසලාව.

467-468. පුරෙජාතමූලකෙ **ආරම්මණෙ තීණීති** අබ්‍යාකතො කුසලාදීනං. **අධිපතියා එකන්ති** අබ්‍යාකතො අකුසලස්ස. සෙසෙසුපි එසෙව නයො. එත්ථ පන සත්ත සටනානි. තෙසු පඨමං වත්ථාරම්මණවසෙන වුත්තං, දුතියං වත්ථුවසෙනෙව, තතියං ආරම්මණවසෙන, චතුත්ථං වත්ථුස්ස ආරම්මණකාලවසෙන, පඤ්චමං ආරම්මණාධිපතිවසෙන, ඡට්ඨං වත්ථුනො ආරම්මණාධිපතිකාලවසෙන, සත්තමං චක්ඛාදිවසෙන.

469-472. පච්ඡාජාතමූලකෙ වීසති පච්චයා න යුජ්ජන්ති, තයොව යොජනං ලභන්ති. එකමෙවෙත්ථ සටනං, තං කායස්ස කුසලාදීනං වසෙන වෙදිතබ්බං. ආසෙවනමූලකෙපි එකමෙව සටනං.

473-477. කම්මමූලකෙ **අනන්තරෙ එකන්ති** මග්ගචෙතනාවසෙන වුත්තං. **අඤ්ඤමඤ්ඤෙ තීණීති** එත්ථ පටිසන්ධියං වත්ථුපි ගහෙතබ්බං. **උපනිස්සයෙ ද්වෙති** අනන්තරපකතූපනිස්සයවසෙන හෙට්ඨා වුත්තානෙව. එවං සෙසානිපි හෙට්ඨා වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බානි. එත්ථ පන එකාදස සටනානි. තත්ථ පඨමානි ද්වෙ පකතූපනිස්සයානන්තරූපනිස්සයවිභාගතො නානාක්ඛණිකකම්මවසෙන වුත්තානි. තතො පරානි චත්තාරි විපාකාවිපාකතො එකක්ඛණිකකම්මවසෙන වුත්තානි. තත්ථ පඨමෙ අරූපෙන සද්ධිං චිත්තසමුට්ඨානරූපං ලබ්භති, දුතියෙ අරූපෙන සද්ධිං වත්ථු, තතියෙ අරූපමෙව, චතුත්ථෙ චිත්තසමුට්ඨානරූපමෙව. පටිසන්ධියං පන කටත්තාරූපම්පි ලබ්භති. තතො පරානි පඤ්ච සවිපාකානි, තානි හෙට්ඨා වුත්තනයානෙව. විපාකමූලකෙ පඤ්ච සටානානි උත්තානත්ථානෙව.

478-483. ආහාරමූලකෙ **සත්තාති**ආදීනි වුත්තනයානෙව. සටනානි පනෙත්ථ චතුත්තිංස. තෙසු පඨමානි පඤ්ච විපාකාවිපාකසාමඤ්ඤතො වුත්තානි. තත්ථ පඨමෙ චත්තාරොපි ආහාරා ලබ්භන්ති; දුතියෙ තයො අරූපාහාරාව. තතියෙ වත්ථුපි පච්චයුප්පන්නං හොති, චතුත්ථෙ තං පරිහායති. පඤ්චමෙ රූපමෙව පච්චයුප්පන්නං. තතො පරානි පඤ්ච සවිපාකසටනානි, තානි හෙට්ඨා වුත්තනයානෙව. තතො පරානි නව සටනානි චෙතනාහාරවසෙන වුත්තානි. තතො පරානි නව නිරාධිපතිවිඤ්ඤාණාහාරවසෙන . තතො පරානි සාධිපතිවිඤ්ඤාණාහාරවසෙන ඡ සටනානි වුත්තානි. තත්ථ තීණි විපාකාවිපාකසාමඤ්ඤවසෙන වුත්තානි. තීණි විපාකවසෙනෙව. තත්ථ ලොකියානං විපාකානං අභාවතො වත්ථු පරිහායති.

484-495. ඉන්ද්‍රියමූලකෙ **පුරෙජාතෙ එකන්ති** චක්ඛුන්ද්‍රියාදීනං වසෙන අබ්‍යාකතෙන අබ්‍යාකතං. සෙසං දුමූලකං හෙට්ඨා වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං. සටනානි පනෙත්ථ ඡ සත්තති. තත්ථ පඨමෙ සබ්බානිපි ඉන්ද්‍රියානි පච්චයට්ඨෙන ලබ්භන්ති. දුතියෙ රූපජීවිතින්ද්‍රියං හායති. න හි තං නිස්සයො හොති. තතියෙ අරූපින්ද්‍රියානි රූපානං. චතුත්ථෙ චක්ඛාදීනි චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං. තතො පරානි නව සටනානි සහජාතඅරූපින්ද්‍රියවසෙන වුත්තානි, තතො නව මග්ගභූතානං ඉන්ද්‍රියානං වසෙන, තතො නව ඣානඞ්ගභූතානං, තතො නව ඣානමග්ගභූතානං, තතො නව මනින්ද්‍රියවසෙනෙව, තතො සාධිපතීනි ඡ, තතො වීරියවසෙන මග්ගසම්පයුත්තානි ඡ, තතො අමොහහෙතුවසෙන නිරාධිපතීනි නව, සාධිපතීනි ඡ. තෙසු සබ්බෙසු විපාකපච්චයෙන අයුත්තානි ච යුත්තානි ච හෙට්ඨා වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බානි.

496-500. ඣානමූලකෙපි දුමූලකං හෙට්ඨා වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං. සටනානි පනෙත්ථ ඡත්තිංස. තෙසු පඨමානි නව ඉන්ද්‍රියමග්ගභාවං අනාමසිත්වා සාධාරණඣානඞ්ගවසෙනෙව වුත්තානි. තතො පරානි නව ඉන්ද්‍රියභූතඣානඞ්ගවසෙන, තතො නව මග්ගභූතඣානඞ්ගවසෙන, තතො නව ඉන්ද්‍රියමග්ගභූතඣානඞ්ගවසෙන. චතූසුපි චෙතෙසු නවකෙසු ආදිතො චත්තාරි චත්තාරි විපාකාවිපාකසාධාරණානි. අවසානෙ පඤ්ච පඤ්ච විපාකානෙව, තානි හෙට්ඨා වුත්තනයානෙව.

501-508. මග්ගමූලකෙපි දුමූලකං වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං. සටනානි පනෙත්ථ සත්තපඤ්ඤාස. තෙසු පඨමානි නව ඉන්ද්‍රියඣානභාවං අනාමසිත්වා සුද්ධිකමග්ගවසෙනෙව වුත්තානි. තතො නව ඉන්ද්‍රියභූතමග්ගවසෙන, තතො නව ඣානභූතමග්ගවසෙන, තතො නව ඉන්ද්‍රියඣානභූතමග්ගවසෙන, තතො ඡ අධිපතිභූතමග්ගවසෙන, තතො නව නිරාධිපතිමග්ගහෙතුවසෙන, තතො ඡ සාධිපතිමග්ගහෙතුවසෙන, තත්ථ නවකෙසු පඤ්ච පඤ්ච ඡක්කෙසු තීණි තීණි විපාකානි. සෙසානි සාධාරණානි, තානි හෙට්ඨා වුත්තනයානෙව.

509-510. සම්පයුත්තමූලකෙ දුමූලකං උත්තානත්ථමෙව. එත්ථ පන ද්වෙයෙව සටනානි. තත්ථ එකං සාධාරණවසෙන, එකං විපාකවසෙන වුත්තං.

511-514. විප්පයුත්තමූලකෙපි දුමූලකං උත්තානත්ථමෙව. සටනානි පනෙත්ථ තෙරස. තත්ථ පඨමෙ **පඤ්චාති** කුසලො අබ්‍යාකතස්ස, තථා අකුසලො, අබ්‍යාකතො තිණ්ණන්නම්පි. එත්ථ ච ඉමෙ විප්පයුත්තාදයො සහජාතාපි

හොන්ති, පච්ඡාජාතපුරෙජාතාපි. දුතියෙ පුරෙජාතසහජාතාව තතියෙ තෙයෙව අධිපතිවසෙන. තත්ථ කුසලො අබ්‍යාකතස්ස තථා අකුසලො, අබ්‍යාකතො පන අබ්‍යාකතස්ස ච ආරම්මණාධිපතිවසෙන අකුසලස්ස චාති එවං චත්තාරි. චතුත්ථෙ **තීණී**ති කුසලාදීනි අබ්‍යාකතස්ස. ඉන්ද්‍රියානි පනෙත්ථ රූපානිපි අරූපානිපි. පඤ්චමෙ පච්චයා අරූපාව ඡට්ඨෙ වත්ථුවසෙන රූපාව සත්තමෙ කුසලාබ්‍යාකතානං විපස්සනාවසෙන, අකුසලස්ස අස්සාදනවසෙන වත්ථුමෙව. අට්ඨමෙ තදෙවාකුසලස්ස, නවමෙ චක්ඛාදීනි අබ්‍යාකතස්ස, දසමෙ කුසලාදයො චිත්තසමුට්ඨානානං, එකාදසමෙ පටිසන්ධියං වත්ථු ඛන්ධානං, ද්වාදසමෙ පටිසන්ධියං ඛන්ධා කටත්තාරූපානං, තෙරසමෙ පටිසන්ධියං ඛන්ධා වත්ථුස්ස.

515-518. අත්ථිපච්චයමූලකෙ **උපනිස්සයෙ එක**න්ති ආරම්මණූපනිස්සයවසෙන අබ්‍යාකතං අකුසලස්ස. සෙසං දුමූලකෙ උත්තානමෙව. ඝටනානි පනෙත්ථ එකූනතිංස. තෙසු පඨමෙ අරූපවත්ථාරම්මණමහාභූතඉන්ද්‍රියාහාරානං වසෙන සහජාතපුරෙජාතපච්ඡාජාතපච්චයා ලබ්භන්ති. දුතියෙ පච්ඡාජාතකබළීකාරාහාරා න ලබ්භන්ති. පඨමදුතියඝටනානෙව අධිපතිනා සද්ධිං උපරි තතියචතුත්ථානි කතානි. පුන පඨමමෙව චතූහි ආහාරෙහි සද්ධිං පඤ්චමං, රූපින්ද්‍රියෙහි සද්ධිං ඡට්ඨං, රූපාරූපින්ද්‍රියෙහි සද්ධිං සත්තමං කතං. දුතියමෙව වා පන ඉන්ද්‍රියෙහි සද්ධිං සත්තමං කතං. පඨමදුතියානෙව විප්පයුත්තපච්චයෙන සද්ධිං අට්ඨමනවමානි. තෙසු නවමං අධිපතිනා සද්ධිං දසමං කතං. තතො එකාදසමෙ පච්චයවසෙන වත්ථු භායති. ද්වාදසමෙ අරූපධම්මායෙව පච්චයා, තෙරසමෙ වත්ථාරම්මණා, චුද්දසමෙ වත්ථුමෙව, පන්නරසමෙ ආරම්මණමෙව, සොළසමෙ වත්ථුමෙව ආරම්මණං, සත්තරසමෙ පන තදෙව ආරම්මණාධිපතිභාවෙන, අට්ඨාරසමෙපි තදෙව ආරම්මණූපනිස්සයවසෙන, එකූනවීසතිමෙ චක්ඛාදයොව පච්චයා. ඉමානි එකූනවීසති පකිණ්ණකඝටනානි නාම සහජාතං අග්ගහෙත්වා වුත්තානි. තතො පරානි දස සහජාතවසෙන වුත්තානි.

519. නත්ථිවිගතමූලකෙසු අනන්තරසමනන්තරමූලකෙසු විය උපනිස්සයාසෙවනකම්මවසෙන තීණියෙව ඝටනානි, අවිගතමූලකං අත්ථිමූලකසදිසමෙවාති.

යානි පනෙතානි ඉමස්මිං පඤ්හාවාරෙ ඝටනානි වුත්තානි, තානි සබ්බානිපි දුවිධානියෙව – පකිණ්ණකතො සහජාතතො ච. තත්ථ සබ්බෙසම්පි ආරම්මණමූලකාදීනං ආදිතො සහජාතං අග්ගහෙත්වා වුත්තානි **පකිණ්ණකානි** නාම. තානි ආරම්මණමූලකෙ පඤ්චපි, අධිපතිමූලකෙ ඡ, අනන්තරමූලකෙ තීණිපි, තථා සමනන්තරමූලකෙ, නිස්සයමූලකෙ දස, උපනිස්සයමූලකෙ සත්ත, පුරෙජාතමූලකෙ සත්ත, පච්ඡාජාතමූලකෙ එකමෙව, තථා ආසෙවනමූලකෙ, කම්මමූලකෙ ද්වෙ, ආහාරමූලකෙ එකං, ඉන්ද්‍රියමූලකෙ චත්තාරි, විප්පයුත්තමූලකෙ නව, අත්ථිමූලකෙ එකූනවීසති, නත්ථිමූලකෙ තීණිපි, තථාවිගතමූලකෙ. අවිගතමූලකෙ එකූනවීසතීති සබ්බානිපි සතඤ්චෙව තීණි ච හොන්ති. සහජාතනිස්සයභාවෙන පනෙතානි පකිණ්ණකානීති වුත්තානි.

යානි පන සහජාතං ලබ්භන්ති, තානි **සහජාතඝටනානි** නාමාති වුච්චන්ති. තානි ආරම්මණමූලකෙ අනන්තරසමනන්තරපුරෙජාතපච්ඡාජාතආසෙවනනත්ථිවිගතමූලකෙසු න ලබ්භන්ති. න හි තෙ පච්චයා සහජාතානං පච්චයා හොන්ති. යථා ච සහජාතානං න හොන්ති, තථා හෙතුසහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤවිපාකඣානමග්ගසම්පයුත්තපච්චයා. අසහජාතානන්ති හෙතුමූලකෙ සබ්බානි චතුවීසතිපි ඝටනානි සහජාතඝටනානෙව. තථා අධිපතිමූලකෙ චතුවීසති, සහජාතමූලකෙ දසපි, අඤ්ඤමඤ්ඤමූලකෙ ඡපි, නිස්සයමූලකෙ දස, කම්මමූලකෙ නව, විපාකමූලකෙ පඤ්චපි, ආහාරමූලකෙ තෙත්තිංස, ඉන්ද්‍රියමූලකෙ ද්වාසත්තති ඣානමූලකෙ ඡත්තිංසාපි, මග්ගමූලකෙ සත්තපඤ්ඤාසම්පි, සම්පයුත්තමූලකෙ ද්වෙපි, විප්පයුත්තමූලකෙ චත්තාරි, අත්ථිමූලකෙ දස, අවිගතමූලකෙ දසාති සබ්බානිපි තීණි සතානි ද්වාදස ච හොන්ති. ඉති පුරිමානි සතං තීණි ච ඉමානි ච ද්වාදසුත්තරානි තීණි සතානීති සබ්බානිපි පඤ්චදසාධිකානි චත්තාරි ඝටනසතානි පඤ්හාවාරෙ ආගතානි. තෙසු යෙ යෙ පච්චයධම්මා නාමවසෙන න පාකටා හුත්වා පඤ්ඤායන්ති, තෙපි හෙතුමූලකාදීනං නයානං ආදිතො විපාකාවිපාකසාමඤ්ඤතො වුත්තෙසු ඝටනෙසු දස්සෙතබ්බා. ද්වාදසෙව හි හෙතු ඡ ආරම්මණා චත්තාරො අධිපතයො චත්තාරො ආහාරා වීසති ඉන්ද්‍රියානි සත්ත ඣානඞ්ගානි ද්වාදස මග්ගඞ්ගානීති එතෙ පච්චයධම්මා නාම. තෙසු යෙ යෙ ධම්මා එකන්තෙන කුසලා, එකන්තෙනෙව අකුසලා, එකන්තෙන කුසලවිපාකා, එකන්තෙනෙවාකුසලවිපාකා, එකන්තෙනෙව විපාකා, එකන්තෙනෙව අවිපාකා තෙ තෙ සාධුකං සල්ලක්ඛෙත්වා යෙ තත්ථ විපාකා, තෙ විපාකඝටනෙසු, යෙ අවිපාකා, තෙ අවිපාකඝටනෙසු යථායොගං යොජෙතබ්බාති.

පඤ්හාවාරස්ස ඝටනෙ අනුලොමගණනා.

පච්චනීයුද්ධාරවණ්ණනා

527. ඉදානි පච්චනීයං හොති. තත්ථ යථා පටිච්ච වාරාදීසු ‘‘අකුසලං ධම්මං පටිච්ච අකුසලො ධම්මො උප්පජ්ජති නහෙතුපච්චයා’’තිආදිනා නයෙන ලබ්භමානා පඤ්හා ලබ්භමානානං පච්චයානං වසෙන සරූපතොව විත්ථාරිතා. එවං අවිත්ථාරෙත්වා එකෙන ලක්ඛණෙන සඞ්ඛෙපතො පච්චනීයං දස්සෙතුං ධම්මසඞ්ගාහකෙහි **කුසලො ධම්මො කුසලස්ස ධම්මස්ස ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො**තිආදිනා නයෙන අනුලොමතො කුසලාදීනං පච්චයා උද්ධටා. තෙ ච ඛො පච්චයා සමූහවසෙන, නො එකෙකපච්චයවසෙනෙව; තස්මා යෙ යත්ථ සමූහතො දස්සිතා, තෙ විභජිත්වා වෙදිතබ්බා. සබ්බෙපි හි ඉමෙ චතුවීසති පච්චයා අට්ඨසු පච්චයෙසු සඞ්ගහං ගච්ඡන්ති. කතරෙසු අට්ඨසු? ආරම්මණෙ, සහජාතෙ, උපනිස්සයෙ, පුරෙජාතෙ, පච්ඡාජාතෙ, කම්මෙ, ආහාරෙ, ඉන්ද්‍රියෙති. කථං? ඨපෙත්වා හි ඉමෙ අට්ඨ පච්චයෙ සෙසෙසු

සොළසසු හෙතුපච්චයො අඤ්ඤමඤ්ඤවිපාකඣානමග්ගසම්පයුත්තපච්චයොති ඉමෙ ඡ පච්චයා එකන්තෙන සහජාතා හුත්වා සහජාතානඤ්ඤෙව පච්චයභාවතො සහජාතපච්චයෙ සඞ්ගහං ගච්ඡන්ති. අනන්තරපච්චයො සමනන්තරආසෙවනනත්ථිවිගතපච්චයොති ඉමෙ පන පඤ්ච උප්පජ්ජිත්වා නිරුද්ධා අත්තනො අනන්තරං උප්පජ්ජමානානඤ්ඤෙව පච්චයභාවතො අනන්තරූපනිස්සයලක්ඛණෙන උපනිස්සයෙ සඞ්ගහං ගච්ඡන්ති. නිස්සයපච්චයො සහජාතපුරෙජාතභෙදතො දුවිධො. තත්ථ සහජාතනිස්සයො සහජාතානඤ්ඤෙව නිස්සයපච්චයභාවතො සහජාතපච්චයෙ සඞ්ගහං ගච්ඡති, පුරෙජාතනිස්සයො පුරෙජාතපච්චයෙ සඞ්ගහං ගච්ඡති.

අධිපතිපච්චයොපි සහජාතාධිපතිආරම්මණාධිපතිවසෙන දුවිධො. තත්ථ සහජාතාධිපති සහජාතානංයෙව අධිපතිපච්චයභාවතො සහජාතපච්චයෙ සඞ්ගහං ගච්ඡති. ආරම්මණාධිපති ආරම්මණූපනිස්සයො හොතියෙවාති ආරම්මණූපනිස්සයලක්ඛණෙන උපනිස්සයපච්චයෙ සඞ්ගහං ගච්ඡති. විප්පයුත්තපච්චයො සහජාතපුරෙජාතපච්ඡාජාතභෙදතො තිවිධො. තත්ථ සහජාතවිප්පයුත්තො සහජාතානඤ්ඤෙව විප්පයුත්තපච්චයභාවතො සහජාතපච්චයෙ සඞ්ගහං ගච්ඡති. පුරෙජාතවිප්පයුත්තො පුරෙ උප්පජ්ජිත්වා පච්ඡා උප්පජ්ජමානානං පච්චයභාවතො පුරෙජාතෙ සඞ්ගහිතො. පච්ඡාජාතවිප්පයුත්තො පච්ඡා උප්පජ්ජිත්වා පුරෙ උප්පන්නානං උපත්ථම්භනවසෙන පච්චයභාවතො පච්ඡාජාතපච්චයෙ සඞ්ගහං ගච්ඡති. අත්ථිපච්චයඅවිගතපච්චයා සහජාතපුරෙජාතපච්ඡාජාතආහාරින්ද්‍රියානඤ්චෙව අත්ථිඅවිගතෙසු ච එකෙකස්ස වසෙන ඡහි භෙදෙහි ඨිතා. තත්ථ සහජාතඅත්ථිඅවිගතා සහජාතානඤ්ඤෙව අත්ථිඅවිගතපච්චයභාවතො. සහජාතපච්චයෙ සඞ්ගහං ගච්ඡන්ති. පුරෙජාතා පුරෙ උප්පජ්ජිත්වා පච්ඡා උප්පජ්ජමානානං පච්චයභාවතො පුරෙජාතපච්චයෙ සඞ්ගහං ගච්ඡන්ති. පච්ඡාජාතා පච්ඡා උප්පජ්ජිත්වා පුරෙ උප්පන්නානං උපත්ථම්භනවසෙන පච්චයභාවතො පච්ඡාජාතපච්චයෙ සඞ්ගහං ගච්ඡන්ති. ආහාරභූතා කබළීකාරාහාරපච්චයෙ සඞ්ගහං ගච්ඡන්ති. ඉන්ද්‍රියභූතා රූපජීවිතින්ද්‍රියපච්චයෙ සඞ්ගහං ගච්ඡන්තීති එවං ඉමෙ සොළස පච්චයා ඉමෙසු අට්ඨසු පච්චයෙසු සඞ්ගහං ගච්ඡන්තීති වෙදිතබ්බා.

ඉමෙසම්පි පන අට්ඨන්නං පච්චයානං අඤ්ඤමඤ්ඤං සඞ්ගහො අත්ථියෙව. ආදිතො නිද්දිට්ඨො හි ආරම්මණපච්චයො අධිපතිඅනධිපතිභෙදෙන දුවිධො. තත්ථ අධිපතිභූතො ආරම්මණූපනිස්සයලක්ඛණෙන උපනිස්සයෙ සඞ්ගහං ගච්ඡති. අනධිපතිභූතො සුද්ධො ආරම්මණපච්චයොව. කම්මපච්චයොපි සහජාතනානාක්ඛණිකවසෙන දුවිධො. තත්ථ සහජාතකම්මං අත්තනා සහජාතානඤ්ඤෙව කම්මපච්චයභාවතො සහජාතෙයෙව සඞ්ගහං ගච්ඡති. නානාක්ඛණිකකම්මං බලවදුබ්බලවසෙන දුවිධං. තත්ථ බලවකම්මං විපාකධම්මානං උපනිස්සයොව හුත්වා පච්චයො හොතීති උපනිස්සයෙ සඞ්ගහං ගච්ඡති. බලවම්පි පන රූපානං දුබ්බලඤ්ච අරූපානං නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයෙනෙව පච්චයො. ආහාරපච්චයොපි රූපාරූපතො දුවිධො. තත්ථ අරූපාහාරො අත්තනා සහජාතානඤ්ඤෙව පච්චයො හොතීති සහජාතපච්චයෙ සඞ්ගහං ගච්ඡති. රූපාහාරො සහජාතපුරෙජාතපච්ඡාජාතානං පච්චයො න හොති. අත්තනො පන උප්පාදක්ඛණං අතික්කමිත්වා ඨිතිප්පත්තො ආහාරපච්චයතං සාධෙතීති ආහාරපච්චයොව හොති. ඉන්ද්‍රියපච්චයොපි රූපාරූපතො දුවිධො. තත්ථ අරූපින්ද්‍රියපච්චයො අත්තනා සහජාතානඤ්ඤෙව ඉන්ද්‍රියපච්චයතං සාධෙතීති සහජාතෙයෙව සඞ්ගහං ගච්ඡති. රූපින්ද්‍රියපච්චයො පන අජ්ඣත්තබහිද්ධාභෙදතො දුවිධො. තත්ථ අජ්ඣත්තං ඉන්ද්‍රියපච්චයො පුරෙ උප්පජ්ජිත්වා පච්ඡා උප්පජ්ජමානානං සසම්පයුත්තධම්මානං චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං ඉන්ද්‍රියපච්චයො හොතීති පුරෙජාතෙයෙව සඞ්ගහං ගච්ඡති. බාහිරො ඉන්ද්‍රියපච්චයො නාම රූපජීවිතින්ද්‍රියං, තං සහජාතානං පච්චයො හොන්තම්පි අනුපාලනමත්තවසෙනෙව හොති, න ජනකවසෙනාති ඉන්ද්‍රියපච්චයොව හොති. එවං ඉමෙ අට්ඨ පච්චයා අඤ්ඤමඤ්ඤම්පි සඞ්ගහං ගච්ඡන්තීති වෙදිතබ්බා. අයං තාව අට්ඨසු පච්චයෙසු අවසෙසානං සොළසන්නඤ්චෙව තෙසංයෙව ච අට්ඨන්නං අඤ්ඤමඤ්ඤවසෙන සඞ්ගහනයො.

ඉදානි ඉමෙසං අට්ඨන්නං පච්චයානං එකෙකස්මිං චතුවීසතියාපි පච්චයෙසු යෙ යෙ සඞ්ගහං ගච්ඡන්ති, තෙ තෙ වෙදිතබ්බා. තත්ථ අට්ඨන්නං තාව සබ්බපඨමෙ ආරම්මණපච්චයෙ ආරම්මණපච්චයොව සඞ්ගහං ගච්ඡති, න සෙසා තෙවීසති. දුතියෙ සහජාතපච්චයෙ හෙතුපච්චයො සහජාතාධිපතිපච්චයො සහජාතපච්චයො අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයො සහජාතනිස්සයපච්චයො සහජාතකම්මපච්චයො විපාකපච්චයො සහජාතආහාරපච්චයො සහජාතඉන්ද්‍රියපච්චයො ඣානපච්චයො මග්ගපච්චයො සම්පයුත්තපච්චයො සහජාතවිප්පයුත්තපච්චයො සහජාතත්ථිපච්චයො සහජාතාවිගතපච්චයොති ඉමෙ පන්නරස පච්චයා සඞ්ගහං ගච්ඡන්ති. තතියෙ උපනිස්සයපච්චයෙ අධිපතිභූතො ආරම්මණපච්චයො ආරම්මණභූතො අධිපතිපච්චයො අනන්තරසමනන්තරඋපනිස්සයආසෙවනපච්චයා නානාක්ඛණිකො බලවකම්මපච්චයො නත්ථිපච්චයො විගතපච්චයොති ඉමෙ නව පච්චයා සඞ්ගහං ගච්ඡන්ති. චතුත්ථෙ පුරෙජාතපච්චයෙ පුරෙජාතනිස්සයපච්චයො පුරෙජාතපච්චයො පුරෙජාතින්ද්‍රියපච්චයො පුරෙජාතවිප්පයුත්තපච්චයො පුරෙජාතත්ථිපච්චයො පුරෙජාතාවිගතපච්චයොති ඉමෙ ඡ පච්චයා සඞ්ගහං ගච්ඡන්ති. පඤ්චමෙ පච්ඡාජාතපච්චයෙ පච්ඡාජාතපච්චයො පච්ඡාජාතවිප්පයුත්තපච්චයො පච්ඡාජාතත්ථිපච්චයො පච්ඡාජාතාවිගතපච්චයොති ඉමෙ චත්තාරො පච්චයා සඞ්ගහං ගච්ඡන්ති. ඡට්ඨෙ කම්මපච්චයෙ නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයොව සඞ්ගහිතො. සත්තමෙ ආහාරපච්චයෙ කබළීකාරාහාරවසෙනෙව ආහාරපච්චයො ආහාරත්ථිපච්චයො ආහාරාවිගතපච්චයොති ඉමෙ තයො පච්චයා සඞ්ගහිතා. අට්ඨමෙ ඉන්ද්‍රියපච්චයෙ රූපජීවිතින්ද්‍රියපච්චයො ඉන්ද්‍රියත්ථිපච්චයො ඉන්ද්‍රියාවිගතපච්චයොති ඉමෙ තයො පච්චයා සඞ්ගහං ගච්ඡන්ති. එවං ඉමෙසං අට්ඨන්නං පච්චයානං එකෙකස්මිං ඉමෙ විමෙ ච පච්චයා සඞ්ගහං ගතාති ඤත්වා යෙ යත්ථ සඞ්ගහං ගතා, තෙ තස්ස ගණනෙන ගහිතාව හොන්තීති වෙදිතබ්බා.

එවං සබ්බපච්චයසඞ්ගාහකානං ඉමෙසං අට්ඨන්නං පච්චයානං වසෙන එකූනපඤ්ඤාසාය පඤ්හෙසු ඉමස්මිං පච්චනීයෙ ‘‘කුසලො ධම්මො කුසලස්ස ධම්මස්ස ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො’’තිආදයො ඉමෙ පන්නරස පඤ්හා උද්ධරිත්වා විස්සජ්ජිතා. තත්ථ කුසලො කුසලස්ස, කුසලො අකුසලස්ස, කුසලො අබ්‍යාකතස්ස, කුසලො කුසලාබ්‍යාකතස්සාති කුසලාදිකා චත්තාරො පඤ්හා; තථා අකුසලාදිකා; අබ්‍යාකතො පන අබ්‍යාකතස්ස, අබ්‍යාකතො කුසලස්ස, අබ්‍යාකතො අකුසලස්සාති අබ්‍යාකතාදිකා තයො; කුසලො ච අබ්‍යාකතො ච කුසලස්ස; තථා අබ්‍යාකතස්ස; අකුසලො ච අබ්‍යාකතො ච අකුසලස්ස; තථා අබ්‍යාකතස්සාති දුමූලකෙකාවසානා චත්තාරො හොන්ති. තෙසු පඨමෙ පඤ්හෙ යෙහි භවිතබ්බං, තෙ සබ්බෙ සඞ්ගහෙත්වා තයො පච්චයා වුත්තා. දුතියෙ ද්වෙ, තතියෙ පඤ්ච, චතුත්ථෙ එකොව පඤ්චමෙ තයො, ඡට්ඨෙ ද්වෙ, සත්තමෙ පඤ්ච, අට්ඨමෙ එකොව නවමෙ සත්ත, දසමෙ තයො, එකාදසමෙ තයො, ද්වාදසමෙ ද්වෙ, තෙරසමෙ චත්තාරො, චුද්දසමෙ ද්වෙ, පන්නරසමෙපි චත්තාරොව. තෙ ‘‘සහජාතපච්චයෙනා’’ති අවත්වා ‘‘සහජාතං පච්ඡාජාත’’න්ති වුත්තා. තත්ථ කාරණං පරතො වක්ඛාම.

සමාසතො පනෙත්ථ එකො ද්වෙ තයො චත්තාරො පඤ්ච සත්තාති ඡළෙව පච්චයපරිච්ඡෙදා හොන්ති. අයං පඤ්හාවාරස්ස පච්චනීයෙ උක්කට්ඨවසෙන පඤ්හාපරිච්ඡෙදො චෙව තෙ තෙ පච්චයෙ සඞ්ගහෙත්වා දස්සිතපච්චයපරිච්ඡෙදො ච. ‘‘න හෙතුපච්චයො’’තිආදීසු හි චතුවීසතියාපි පච්චයපච්චනීයෙසු එකපච්චනීයෙපි ඉතො උද්ධං පඤ්හා වා පච්චයා වා න ලබ්භන්ති, හෙට්ඨා ලබ්භන්ති. තස්මා යෙසු පඤ්හෙසු ‘‘කුසලො ධම්මො කුසලස්ස ච අබ්‍යාකතස්ස ච ධම්මස්ස සහජාතපච්චයෙන පච්චයො’’ති එවං එකොව පච්චයො ආගතො, තස්මිං පච්චයෙ පටික්ඛිත්තෙ තෙ පඤ්හා පරිහායන්ති. යස්මිං පන පඤ්හෙ ‘‘කුසලො ධම්මො අකුසලස්ස ධම්මස්ස ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො’’ති එවං ද්වෙ පච්චයා ආගතා. තත්ථ නාරම්මණපච්චයාති එවං එකස්මිං පච්චයෙ පටික්ඛිත්තෙපි ඉතරස්ස පච්චයස්ස වසෙන සො පඤ්හො ලබ්භතෙව. තෙසු පන ද්වීසුපි පච්චයෙසු පටික්ඛිත්තෙසු සො වාරො පච්ඡිජ්ජති. එවමෙව යෙසු පඤ්හෙසු තයො චත්තාරො පඤ්ච සත්ත වා ලබ්භන්ති, තෙසු ඨපෙත්වා පටික්ඛිත්තෙ පච්චයෙ අවසෙසානං වසෙන තෙ පඤ්හා ලබ්භන්තියෙව. සබ්බෙසු පන පච්චයෙසු පටික්ඛිත්තෙසු සබ්බෙපි තෙ වාරා පච්ඡිජ්ජන්තීති ඉදමෙව චෙත්ථ ලක්ඛණං. ඉමිනා ලක්ඛණෙන ආදිතො පට්ඨාය තෙසු තෙසු පඤ්හෙසු සඞ්ඛිපිත්වා වුත්තපච්චයානං පභෙදො ච තස්මිං තස්මිං පච්චනීයෙ තෙසං තෙසං පඤ්හානං පරිහානි ච වෙදිතබ්බා.

තත්‍රායං විත්ථාරකථා – පඨමපඤ්හෙ තාව තීහි පච්චයෙහි එකූනවීසති පච්චයා දස්සිතා. කථං? කුසලො හි කුසලස්ස පුරෙජාතපච්ඡාජාතවිපාකවිප්පයුත්තෙහෙව පච්චයො න හොති , සෙසෙහි වීසතියා හොති, තෙසු ආරම්මණපච්චයො එකොව සහජාතෙ පන සබ්බසඞ්ගාහිකවසෙන පන්නරස පච්චයා සඞ්ගහං ගච්ඡන්තීති වුත්තා. තෙසු හෙතුපච්චයෙ පටික්ඛිත්තෙ චුද්දස හොන්ති. කුසලො පන කුසලස්ස නෙව විපාකපච්චයො න, විප්පයුත්තපච්චයොති තෙ ද්වෙ අපනෙත්වා සෙසෙ ද්වාදස සන්ධාය සහජාතපච්චයෙන පච්චයොති වුත්තං. උපනිස්සයපච්චයෙපි සබ්බසඞ්ගාහිකවසෙන නව පච්චයා සඞ්ගහං ගච්ඡන්තීති වුත්තා. තෙසු අධිපතිභූතො ආරම්මණපච්චයො ආරම්මණභූතො ච අධිපතිපච්චයො ආරම්මණූපනිස්සයවසෙන උපනිස්සයමෙව අනුපවිට්ඨො. කුසලො පන කුසලස්ස නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයො න හොතීති තං අපනෙත්වා සෙසෙ ඡ සන්ධාය උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයොති වුත්තං. එවං පඨමපඤ්හෙ තීහි පච්චයෙහි එකූනවීසතිපච්චයා දස්සිතාති වෙදිතබ්බා. තෙසු ඉමස්මිං හෙතුපච්චනීයෙ ‘‘කුසලො ධම්මො කුසලස්ස ධම්මස්ස නහෙතුපච්චයෙන පච්චයොති දානං දත්වා සීලං සමාදියිත්වා උපොසථකම්මං කත්වා තං පච්චවෙක්ඛති, පුබ්බෙ සුචිණ්ණානි පච්චවෙක්ඛතී’’ති එවමාදිනා ආරම්මණපච්චයාදීසු වුත්තනයෙනෙව උද්ධරිත්වා පාළි දස්සෙතබ්බා.

ආරම්මණපච්චයෙ පන පටික්ඛිත්තෙ තස්ස විත්ථාරං අපනෙත්වා හෙතුපච්චයවිත්ථාරං පක්ඛිපිත්වා සායෙව පාළි දස්සෙතබ්බා, සෙසපච්චයපටික්ඛෙපෙසුපි එසෙව නයො. තස්මිං පන පච්චයෙ පටික්ඛිත්තෙ යෙ වාරා පරිහායන්ති, තෙ පරතො වක්ඛාම.

දුතියපඤ්හෙ පන ද්වීහි පච්චයෙහි තයො පච්චයා දස්සිතා. කථං? කුසලො හි අකුසලස්ස අනන්තරාදිවසෙන පච්චයො න හොති. තස්මා තෙ අපනෙත්වා ආරම්මණූපනිස්සයවසෙන සඞ්ගහිතං ආරම්මණාධිපතිඤ්චෙව පකතූපනිස්සයඤ්ච සන්ධාය උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයොති වුත්තං. තස්මා සුද්ධො ආරම්මණපච්චයො ආරම්මණාධිපතිවසෙන අධිපතිපච්චයො උපනිස්සයපච්චයොති දුතියපඤ්හෙ ද්වීහි පච්චයෙහි ඉමෙ තයො පච්චයා දස්සිතාති වෙදිතබ්බා.

තතියපඤ්හෙ පන පඤ්චහි පච්චයෙහි අට්ඨාරස පච්චයා දස්සිතා. කථං? කුසලො හි අබ්‍යාකතස්ස අඤ්ඤමඤ්ඤපුරෙජාතාසෙවනවිපාකසම්පයුත්තෙහියෙව පච්චයො න හොති, සෙසෙහි එකූනවීසතියා හොති. තෙසු ආරම්මණපච්චයො එකො. යස්මා පන කුසලො අබ්‍යාකතස්ස අඤ්ඤමඤ්ඤවිපාකසම්පයුත්තවසෙන පච්චයො න හොති, හෙතුපච්චයො පටික්ඛිත්තො, කම්මපච්චයො විසුං ගහිතො, තස්මා ඉමෙ පඤ්ච අපනෙත්වා සහජාතෙන දස පච්චයා දස්සිතා. උපනිස්සයෙන හෙට්ඨා වුත්තෙසු ඡසු ඨපෙත්වා ආසෙවනං සෙසා පඤ්ච. පච්ඡාජාතො එකොව තථා සහජාතනානාක්ඛණිකවසෙන දුවිධොපි කම්මපච්චයොති එවං තතියපඤ්හෙ පඤ්චහි පච්චයෙහි ඉමෙ අට්ඨාරස පච්චයා දස්සිතාති වෙදිතබ්බා.

චතුත්ථපඤ්හෙ පන එකෙන පච්චයෙන දස. කථං? කුසලො හි කුසලාබ්‍යාකතස්ස සහජාතෙ වුත්තෙසු පන්නරසසු අඤ්ඤමඤ්ඤවිපාකසම්පයුත්තවිප්පයුත්තෙහි පච්චයො න හොති, හෙතුපච්චයො පටික්ඛිත්තො. ඉති ඉමෙ පඤ්ච අපනෙත්වා සෙසා දස පච්චයා එත්ථ එකෙන පච්චයෙන දස්සිතාති වෙදිතබ්බා.

528. යථා ච ඉමෙසු කුසලාදිකෙසු චතූසු, තථා අකුසලාදිකෙසුපි චතූසු පඤ්හෙසු තෙහි තෙහි පච්චයෙහි තෙ තෙයෙව පච්චයා දස්සිතාති වෙදිතබ්බා.

529. තතො පරානං අබ්‍යාකතාදීනං තිණ්ණං පඤ්හානං පඨමපඤ්හෙ සත්තහි පච්චයෙහි තෙවීසති පච්චයා දස්සිතා. කථං? අබ්‍යාකතො හි අබ්‍යාකතස්ස චතුවීසතියාපි පච්චයෙහි පච්චයො හොති. හෙතුපච්චයෙ පන පටික්ඛිත්තෙ තෙවීසති හොන්ති. තෙසු ආරම්මණපච්චයො එකොව. යස්මා පනෙත්ථ අසහජාතානම්පි සඞ්ගහණත්ථං ආහාරින්ද්‍රියපච්චයා විසුං ගහිතා. තස්මා ඉමෙ තයො අපනෙත්වා සහජාතෙන ද්වාදස පච්චයා දස්සිතා. උපනිස්සයෙන හෙට්ඨා වුත්තා ඡ, පුරෙජාතො එකොව තථා පච්ඡාජාතආහාරින්ද්‍රියපච්චයාති එවමෙත්ථ සත්තහි පච්චයෙහි ඉමෙ තෙවීසති පච්චයා දස්සිතාති වෙදිතබ්බා. දුතියෙ තීහි පච්චයෙහි ද්වාදස දස්සිතා. කථං? ආරම්මණපච්චයො එකො, උපනිස්සයෙන පන ආරම්මණූපනිස්සයවසෙන ආරම්මණාධිපතිඅනන්තරසමනන්තරනත්ථිවිගතඋපනිස්සයපච්චයොති ඡ දස්සිතා. පුරෙජාතෙන පුරෙජාතනිස්සයවිප්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතා පඤ්චාති එවමෙත්ථ තීහි පච්චයෙහි ඉමෙ ද්වාදස පච්චයා දස්සිතාති වෙදිතබ්බා. තතියෙපි එසෙව නයො.

530. තතො පරානං දුකමූලකානං චතුන්නං පඤ්හානං පඨමපඤ්හෙ ''සහජාතපච්චයෙන පුරෙජාතපච්චයෙනා''ති අවත්වා ''සහජාතං පුරෙජාත''න්ති වුත්තෙහි ද්වීහි නිස්සයඅත්ථිඅවිගතවසෙන තයො පච්චයා දස්සිතා. කුසලා හි ඛන්ධා වත්ථුනා සද්ධිං එකතො කුසලස්ස පච්චයභාවං සාධයමානා කිඤ්චාපි සහජාතා, සහජාතපච්චයා පන න හොන්ති වත්ථුමිස්සකත්තා . තස්මා තෙසං සහජාතානං නිස්සයඅත්ථිඅවිගතානං වසෙන සහජාතන්ති වුත්තං. වත්ථුම්හිපි එසෙව නයො. තම්පි හි කිඤ්චාපි පුරෙජාතං, ඛන්ධමිස්සකත්තා පන පුරෙජාතපච්චයො න හොති. කෙවලං පුරෙජාතානං නිස්සයාදීනං වසෙන පුරෙජාතන්ති වුත්තං.

දුතියපඤ්හෙ ''සහජාතං පච්ඡාජාතං ආහාරං ඉන්ද්‍රිය''න්ති වුත්තෙහි චතූහිපි සහජාතනිස්සයඅත්ථිඅවිගතවසෙන චත්තාරො පච්චයා දස්සිතා. ඉමස්මිඤ්හි වාරෙ සහජාතපච්චයො ලබ්භති, පච්ඡාජාතපච්චයාදයො න ලබ්භන්ති. පච්ඡාජාතානං පන ආහාරින්ද්‍රියසඞ්ඛාතානඤ්ච අත්ථිඅවිගතානං වසෙනෙතං වුත්තං. කුසලා හි ඛන්ධා අබ්‍යාකතා ච මහාභූතා උපාදාරූපානං සහජාතපච්චයෙන නිස්සයපච්චයෙන අත්ථිඅවිගතපච්චයෙහීති චතුධා පච්චයා හොන්ති. පච්ඡාජාතා පන කුසලා තෙහියෙව භූතෙහි සද්ධිං තෙසඤ්ඤෙව උපාදාරූපානං අත්ථිඅවිගතවසෙන පච්චයො. කබළීකාරාහාරොපි පච්ඡාජාතෙහි කුසලෙහි සද්ධිං පුරෙජාතස්ස කායස්ස අත්ථිඅවිගතවසෙනෙව පච්චයො. රූපජීවිතින්ද්‍රියම්පි පච්ඡාජාතෙහි කුසලෙහි සද්ධිං කටත්තාරූපානං අත්ථිඅවිගතපච්චයෙනෙව පච්චයො. ඉති ඉමං චතුධා පච්චයභාවං සන්ධාය ''සහජාතං පච්ඡාජාතං, ආහාරං ඉන්ද්‍රිය''න්ති ඉදං වුත්තං. පච්ඡාජාතාහාරින්ද්‍රියපච්චයා පනෙත්ථ න ලබ්භන්තියෙව. පරතො අකුසලමිස්සකපඤ්හද්වයෙපි එසෙව නයොති. එවමෙත්ථ තෙසු තෙසු පඤ්හෙසු සඞ්ඛිපිත්වා වුත්තපච්චයානං පභෙදො වෙදිතබ්බො. තස්මිං තස්මිං පන පච්චයෙ තෙසං තෙසං පඤ්හානං පරිහානාපරිහානිං පරතො ආවිකරිස්සාමාති.

පච්චනීයුද්ධාරස්ස අත්ථවණ්ණනා.

පච්චනීයගණනවණ්ණනා

532. ඉදානි එතෙ ''කුසලො ධම්මො කුසලස්ස ධම්මස්සා''තිආදයො අනුලොමවසෙන පන්නරස වාරා දස්සිතා. යස්මා පච්චනීයෙපි එතෙයෙව, න ඉතො උද්ධං; හෙට්ඨා පන හොන්ති, තස්මා යස්ස යස්ස පච්චයස්ස පච්චනීයෙ යෙ යෙ වාරා ලබ්භන්ති, තෙ තෙ ආදිතො පට්ඨාය ගණනවසෙන දස්සෙතුං **නහෙතුයා පන්නරසා**තිආදි ආරද්ධං.

තත්ථ **නහෙතුයා** සබ්බෙසම්පි යථාදස්සිතානං පච්චයානං වසෙන පන්නරස ලබ්භන්ති. **නාරම්මණෙ** සහජාතෙ හෙතුපච්චයො පවිසති. තස්මිං තස්මිං වාරෙ සුද්ධො ආරම්මණපච්චයො පරිහායති, සෙසපච්චයවසෙන තෙ වාරා විස්සජ්ජනං ලභන්ති. යථා ච නාරම්මණෙ, එවං සෙසෙසුපි. සහජාතෙ හෙතුපච්චයො පවිසති. තස්මිං තස්මිඤ්ච වාරෙ නඋපනිස්සයෙ නඅනන්තරෙති එවං පච්චනීයතො ඨිතා පච්චයා පරිහායන්ති, අවසෙසපච්චයවසෙන තෙ තෙ වාරා විස්සජ්ජනං ලභන්ති. **නසහජාතෙ** පන ''කුසලො ධම්මො කුසලස්ස ච අබ්‍යාකතස්ස ච, අකුසලො ධම්මො අකුසලස්ස ච අබ්‍යාකතස්ස ච, කුසලො ච අබ්‍යාකතො ච ධම්මා කුසලස්ස, අකුසලො ච අබ්‍යාකතො ච ධම්මා අකුසලස්සාති ඉමෙ චත්තාරො වාරා පරිහායන්ති. එතෙසඤ්හි චතුන්නං පුරිමෙසු ද්වීසු සහජාතපච්චයෙන පච්චයොති එකාදසන්නං පච්චයානං වසෙන එකොව පච්චයසඞ්ගහො වුත්තො. තෙ තස්මිං පටික්ඛිත්තෙ අඤ්ඤෙනාකාරෙන විස්සජ්ජනං න ලභන්ති. පච්ඡිමෙසු ද්වීසු නිස්සයඅත්ථිඅවිගතපච්චයෙ සන්ධාය ''සහජාතං පුරෙජාත''න්ති වුත්තං. තෙ සහජාතෙ පටික්ඛිත්තෙ අවසෙසානං හෙතුආදීනඤ්ච පුරෙජාතානඤ්චෙව නිස්සයඅත්ථිඅවිගතානං වසෙන විස්සජ්ජනං න ලභන්ති, තස්මා ඉමෙ චත්තාරොපි වාරා පරිහායන්ති. අවසෙසානං වසෙන ''එකාදසා''ති වුත්තං.

තත්ථ සියා – යථා හෙතුම්හි පටික්ඛිත්තෙ සෙසානං අධිපතිආදීනං වසෙන තෙ වාරා ලද්ධා, එවං සහජාතෙ පටික්ඛිත්තෙ අවසෙසානං හෙතුආදීනං වසෙන කස්මා න ලබ්භන්තීති? නිප්පදෙසත්තා. හෙතුආදයො හි සහජාතානං එකදෙසමත්තතො සප්පදෙසා, තස්මා තෙසු පටික්ඛිත්තෙසු අඤ්ඤෙසං වසෙන තෙ වාරා ලබ්භන්ති. සහජාතො පන නිප්පදෙසො සබ්බෙපි හෙතුආදයො ගණ්හාති, තස්මා තස්මිං පටික්ඛිත්තෙ සබ්බෙපි තෙ පටික්ඛිත්තා හොන්ති. න හි අසහජාතා හෙතුපච්චයාදයො නාම අත්ථි . ඉති සහජාතස්ස නිප්පදෙසත්තා තස්මිං පටික්ඛිත්තෙ සබ්බෙපි තෙ උභොපි වාරා න ලබ්භන්ති. ''සහජාතං පුරෙජාත''න්ති විස්සජ්ජිතවාරෙසු පන කිඤ්චාපි සහජාතපච්චයොයෙව නත්ථි, යස්මා පනෙත්ථ සහජාතාව අරූපක්ඛන්ධා නිස්සයඅත්ථිඅවිගතවසෙන පච්චයා, සහජාතෙ ච පටික්ඛිත්තෙ එකන්තෙන සහජාතනිස්සයඅත්ථිඅවිගතා පටික්ඛිත්තා හොන්ති, තස්මා තස්ස පටික්ඛිත්තත්තා තෙපි වාරා න ලබ්භන්තීති එවං සබ්බථාපෙත්ථ ඉමෙ චත්තාරො වාරා පරිහායන්ති. අවසෙසානඤ්ඤෙව වසෙන එකාදසාති වුත්තං.

නඅඤ්ඤමඤ්ඤනනිස්සයනසම්පයුත්තෙපි තෙයෙව වාරා පරිහායන්ති. කස්මා? සහජාතගතිකත්තා. යථෙව හි අරූපධම්මභූතො සහජාතපච්චයො නිප්පදෙසෙන චත්තාරො අරූපක්ඛන්ධෙ ගණ්හාති, තථා අඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයසම්පයුත්තාපීති සහජාතගතිකත්තා එතෙසුපි පටික්ඛිත්තෙසු තෙ වාරා න ලබ්භන්තීති වෙදිතබ්බා. තෙන වුත්තං **නඅඤ්ඤමඤ්ඤෙ එකාදස, නනිස්සයෙ එකාදස, නසම්පයුත්තෙ එකාදසාති**.

තත්ථ සියා – කිඤ්චාපි ඉමෙ අවිසෙසෙන කුසලාදිභෙදානං චතුන්නං ඛන්ධානං සඞ්ගාහකත්තා සහජාතගතිකා, කුසලො පන කුසලාබ්‍යාකතස්ස ඨපෙත්වා සහජාතපච්චයං අඤ්ඤථා පච්චයොව න හොති, තස්මා තස්මිං පටික්ඛිත්තෙ සො වාරො පරිහායතු. කුසලො පන කුසලාබ්‍යාකතානං නෙව අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයො හොති, තස්මිං පටික්ඛිත්තෙ සො වාරො කස්මා පරිහායතීති? අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයධම්මවසෙන පවත්තිසබ්භාවතො. යථෙව හි කුසලාබ්‍යාකතා කුසලස්ස සහජාතපච්චයොව න හොන්ති. සහජාතධම්මවසෙන පන නිස්සයපච්චයාදීහි පවත්තිසබ්භාවතො තස්මිං පටික්ඛිත්තෙ සො වාරො පරිහායති, එවම්ධාපි අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයධම්මවසෙන සහජාතාදීහි පවත්තිසබ්භාවතො තස්මිං පටික්ඛිත්තෙ සො වාරො පරිහායති. **නඅඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයෙන පච්චයො**ති පදස්ස හි අයමත්ථො – යෙ ධම්මා අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයසඞ්ගහං ගතා, න තෙහි පච්චයො. කුසලො ච කුසලාබ්‍යාකතානං සහජාතාදිවසෙන පච්චයො හොන්තො අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයධම්මෙහෙව පච්චයො හොති, තස්මා තස්මිං පටික්ඛිත්තෙ සො වාරො පරිහායති. යථා ච සො වාරො, තථා සෙසාපි තයොති චත්තාරොපි තෙ වාරා පරිහායන්ති.

නනිස්සයෙ එකාදසාති එත්ථාපි යස්මා තෙසං වාරානං එකන්තෙන සහජාතපච්චයධම්මාව නිස්සයභූතා, තස්මා නිස්සයෙ පටික්ඛිත්තෙ පරිහායන්ති. **නපුරෙජාතෙ තෙරසා**ති සහජාතං පුරෙජාතන්ති වුත්තවිස්සජ්ජනෙ ද්විමූලකෙ ද්වෙ අපනෙත්වා තෙරස. යථා හි තෙ සහජාතෙ පටික්ඛිත්තෙ පුරෙජාතානඤ්ඤෙව නිස්සයඅත්ථිඅවිගතානං වසෙන විස්සජ්ජනං න ලභන්ති, තථා පුරෙජාතෙපි පටික්ඛිත්තෙ සහජාතානඤ්ඤෙව නිස්සයඅත්ථිඅවිගතානං වසෙන විස්සජ්ජනං න ලභන්ති, තස්මා තෙ අපනෙත්වා තෙරසාති වෙදිතබ්බා.

නපච්ඡාජාතෙ පන්නරසාති එත්ථ ''පච්ඡාජාතපච්චයෙන පච්චයො''ති වා ''සහජාතං පච්ඡාජාතං ආහාරං ඉන්ද්‍රිය''න්ති වා ආගතට්ඨානෙසු ඨපෙත්වා පච්ඡාජාතං අවසෙසවසෙනපි තෙ පඤ්හා ලබ්භන්ති, තස්මා පන්නරසෙව වුත්තා. **නකම්මෙ**තිආදීසු යස්මා කම්මවිපාකාහාරින්ද්‍රියඣානමග්ගාපි කුසලාදිභෙදානං චතුන්නං ඛන්ධානං එකදෙසොව තස්මා ඨපෙත්වා තෙ ධම්මෙ අවසෙසධම්මවසෙන සහජාතධම්මා පච්චයා හොන්තීති එකම්පි පඤ්හාවිස්සජ්ජනං න පරිහීනං . **නසම්පයුත්තෙ එකාදසා**ති යස්මා තෙසු චතූසු වාරෙසු සම්පයුත්තධම්මා සහජාතාදිපච්චයෙන පච්චයා හොන්ති, තස්මා සම්පයුත්තපච්චයපටික්ඛෙපෙන තෙයෙව වාරා පරිහායන්තීති වෙදිතබ්බා. **නවිප්පයුත්තෙ නවා**ති දුමූලකඑකාවසානා චත්තාරො එකමූලකදුකාවසානා ද්වෙ චාති ඉමෙ ඡ වාරා එකන්තෙන විප්පයුත්තපච්චයධම්මෙහි යුත්තා. තෙහි සහජාතාදිවසෙන පච්චයා හොන්ති, තස්මා විප්පයුත්තෙ පටික්ඛිත්තෙ සබ්බෙපි තෙ පරිහායන්තීති නවෙව ලබ්භන්ති. තෙන වුත්තං ''නවිප්පයුත්තෙ නවා''ති. නොඅත්ථිනොඅවිගතෙසුපි තෙයෙව වෙදිතබ්බා. එකන්තෙන හි තෙ වාරා අත්ථිඅවිගතපච්චයධම්මයුත්තා, තස්මා තෙ තෙසං පටික්ඛෙපෙ පරිහායන්ති. යෙපි ලබ්භන්ති, තෙසු ආරම්මණවසෙන අනන්තරාදිවසෙන වා විස්සජ්ජනානි කාතබ්බානි. සහජාතපුරෙජාතපච්ඡාජාතආහාරින්ද්‍රියභෙදතො පඤ්චන්නං අත්ථිඅවිගතානං විප්පයුත්තධම්මානං වා වසෙන න කාතබ්බානීති.

533. එවං පච්චනීයෙ ලද්ධවාරෙ ගණනතො දස්සෙත්වා ඉදානි දුමූලකාදිවසෙන පච්චයගණනං දස්සෙතුං **නහෙතුපච්චයා නාරම්මණෙ පන්නරසා**තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ නහෙතුමූලකදුකෙසු අතිරෙකගණනො ඌනතරගණනෙන සද්ධිං යොජිතො ඌනතරගණනොව හොති.

තිමූලකෙ **නඋපනිස්සයෙ තෙරසා**ති කුසලො අකුසලස්ස, අකුසලො කුසලස්සාති ද්වෙ වාරා පරිහායන්ති. කස්මා? නාරම්මණෙන සද්ධිං නඋපනිස්සයස්ස ඝටිතත්තා. ආරම්මණවසෙන හි උපනිස්සයවසෙන ච ඉමෙසං පවත්ති. තඤ්ච උභයං පටික්ඛිත්තං. ආරම්මණාධිපති ච ආරම්මණූපනිස්සයග්ගහණෙන ගහිතො හොතියෙව.

ඡමූලකෙපි **නඋපනිස්සයෙ තෙරසා**ති තෙයෙව තෙරස. සත්තමූලකෙ පන **නඋපනිස්සයෙ සත්තා**ති නසහජාතෙන සද්ධිං ඝටිතත්තා තත්ථ පරිහීනෙහි චතූහි සද්ධිං ''කුසලො කුසලස්ස, කුසලො අකුසලස්ස, අකුසලො අකුසලස්ස, අකුසලො කුසලස්සා''ති ඉමෙ අනන්තරූපනිස්සයපකතූපනිස්සයවසෙන පවත්තමානා චත්තාරොති අට්ඨ පරිහායන්ති,

තස්මා අවසෙසානං වසෙන සත්තාති වුත්තං. **නපුරෙජාතෙ එකාදසාති** නසහජාතෙන සද්ධිං සටිතත්තා එකාදස. **නපච්ඡාජාතෙ නවාති** තෙසු එකාදසසු සහජාතං පච්ඡාජාතං ආහාරං ඉන්ද්‍රියන්ති ලද්ධවිස්සජ්ජනෙසු දුමූලකෙ අබ්‍යාකතන්තෙ ද්වෙ වාරෙ අපනෙත්වා. තෙ හි සහජාතෙ පටික්ඛිත්තෙපි පච්ඡාජාතවසෙන අපරිහීනා. සහජාතෙන පන සද්ධිං පච්ඡාජාතෙ පටික්ඛිත්තෙ පරිහායන්තීති සෙසානං වසෙන නවාති වුත්තං. අට්ඨමූලකෙ **ননිස්සයෙ එකාදසාති** සබ්බං හෙට්ඨා වුත්තසදිසමෙව. නවමූලකෙ **නඋපනිස්සයෙ පඤ්චාති** කුසලාදයො අබ්‍යාකතන්තා තයො දුමූලකා අබ්‍යාකතන්තා ද්වෙ වාති පඤ්ච. තෙසු නානාක්ඛණිකකම්මකබළීකාරාහාරරූපජීවිතින්ද්‍රියපච්ඡාජාතධම්මවසෙන විස්සජ්ජනං වෙදිතබ්බං.

දසමූලකෙ **නපුරෙජාතෙ පඤ්චාති**ආදීසුපි තෙයෙව. **නපච්ඡාජාතෙ තීණීති** පච්ඡාජාතවසෙන ලබ්භමානෙ දුමූලකෙ අබ්‍යාකතන්තෙ ද්වෙ අපනෙත්වා අවසෙසා. නවිප්පයුත්තෙපි තෙයෙව තයො. **නොඅත්ථියා ද්වෙති** නානාක්ඛණිකකම්මවසෙන කුසලඤ්ච අකුසලඤ්ච කටත්තාරූපස්ස. විපාකං පනෙත්ථ නඋපනිස්සයෙන සද්ධිං සටිතත්තා න ලබ්භති. එකාදසමූලකෙ හෙට්ඨා වුත්තසදිසාව ගණනා. ද්වාදසමූලකෙ **නකම්මෙ එකන්ති** අබ්‍යාකතෙන අබ්‍යාකතං. තත්ථ ච ආහාරින්ද්‍රියවසෙන විස්සජ්ජනං වෙදිතබ්බං. තෙරසමූලකාදීසුපි සබ්බත්ථ **එකන්ති** ආගතට්ඨානෙ ඉදමෙව ගහෙතබ්බං. නාහාරෙ පන ඉන්ද්‍රියවසෙන විස්සජ්ජනං වෙදිතබ්බං. නඉන්ද්‍රියෙ ආහාරවසෙන. චුද්දසමූලකාදීසු නකම්මෙන සද්ධිං සටිතත්තා නොඅත්ථිනොඅවිගතා න ලබ්භන්තීති න වුත්තා. **නාහාරපච්චයා නඣානපච්චයාති** නඉන්ද්‍රියං අපනෙත්වා වුත්තං. තස්මා තත්ථ ඉන්ද්‍රියවසෙන එකං වෙදිතබ්බං. **නවිපාකපච්චයා නඉන්ද්‍රියපච්චයාති** නාහාරං අපනෙත්වා වුත්තං, තස්මා තත්ථ ආහාරවසෙන එකං වෙදිතබ්බං. ඉමෙසු පන ද්වීසු පච්චනීයතො ඨිතෙසු ගණනා නාම නත්ථි, තස්මා එකතො න දස්සිතාති.

නහෙතුමූලකං.

534. නාරම්මණමූලකාදීසුපි පන්නරසතෙරසඑකාදසනවාති සබ්බදුකෙසු චත්තාරොව මූලගණනපරිච්ඡෙදා. තිකාදීසු පන බහුපච්චයසමායොගෙ ඉතරානිපි සත්ත පඤ්ච තීණි ද්වෙ එකන්ති පරිච්ඡින්නගණනානි විස්සජ්ජනානි ලබ්භන්තියෙව. තෙසු යෙසං පච්චයානං සමායොගෙ යං යං ලබ්භති, තං තං හෙට්ඨා වුත්තනයෙන සාධුකං සල්ලක්ඛෙත්වා උද්ධරිතබ්බං. සබ්බෙසු වෙතෙසු නාරම්මණමූලකාදීසු නාරම්මණාදීනි පදානි අතික්කන්තෙන හෙතුපදෙන සද්ධිං පඨමං බන්ධිත්වාව චක්කානි කතානි. යස්මා පන තානි නහෙතුමූලකෙ වුත්තසදිසානෙව හොන්ති, තස්මා විත්ථාරෙන අදස්සෙත්වා සඞ්ඛෙපං කත්වා දස්සිතානි. තත්ථ යථා නහෙතුමූලකෙ නාරම්මණනඋපනිස්සයා විසුං විසුං පන්නරස වාරෙ ලභන්තාපි සමායොගෙ තෙරස ලභිංසු, එවං සබ්බත්ථ තෙරසෙව ලභන්ති. යථා ච නාරම්මණනසහජාතෙහි සද්ධිං නඋපනිස්සයෙ සත්ත වාරා හොන්ති, එවං නඋපනිස්සයනාරම්මණෙහි සද්ධිං නසහජාතෙපි සත්ත.

538. **නනිස්සයපච්චයා නඋපනිස්සයපච්චයා නපච්ඡාජාතෙ තීණීති** කුසලාදීනි අබ්‍යාකතන්තානි. තෙසු කටත්තාරූපඤ්ච ආහාරසමුට්ඨානඤ්ච පච්චයුප්පන්නං.

543-544. නාහාරනඉන්ද්‍රියමූලකෙසු චතුක්කෙසු නකම්මෙන සද්ධිං අසටිතත්තා නහෙතුමූලකෙ විය එකෙන්තෙන ලබ්භන්ති. නඉන්ද්‍රියමූලකෙ නඋපනිස්සයෙ ච නපුරෙජාතෙ ච ඨපෙත්වා **නාහාරෙ තීණීති කාතබ්බන්ති** නඉන්ද්‍රියපච්චයතො පට්ඨාය ඉමෙ ද්වෙ පච්චයෙ ඝටෙත්වා නඉන්ද්‍රියපච්චයා…පෙ…. නඋපනිස්සයපච්චයා නාහාරෙ තීණි. නඉන්ද්‍රියපච්චයා…පෙ…. නපුරෙජාතපච්චයා නාහාරෙ තීණීති එවං ඉමෙහි පච්චයෙහි සද්ධිං නාහාරපච්චයෙ ච ගණනා කාතබ්බාති අත්ථො. තත්ථ **තීණීති** කුසලාදීනෙව අබ්‍යාකතස්ස. තත්ථ කුසලාකුසලා කටත්තාරූපානං පුරෙජාතස්ස ච කායස්ස පච්ඡාජාතපච්චයෙන, අබ්‍යාකතා පන චිත්තචෙතසිකා පච්ඡාජාතපච්චයෙනෙවාති ඉමෙසං වසෙන තීණි විස්සජ්ජනානි කාතබ්බානි. පරතො පන නපච්ඡාජාතෙන සද්ධිං සටිතත්තා නාහාරෙ **ද්වෙති** වුත්තං. තත්ථ කටත්තාරූපවසෙන කුසලං අබ්‍යාකතස්ස, තථා අකුසලන්ති එත්තකමෙව ලබ්භති. ආහාරස්ස පන පටික්ඛිත්තත්තා කබළීකාරාහාරො අත්ථිඅවිගතවසෙනාපි පච්චයභාවං න ලභති.

545. නවිප්පයුත්තමූලකස්ස චතුමූලකෙ **නඋපනිස්සයෙ පඤ්චාති** කුසලො සහජාතකුසලස්ස, කුසලො කටත්තාරූපසඞ්ඛාතස්ස අබ්‍යාකතස්ස, අකුසලො සහජාතඅකුසලස්ස, තථා කටත්තාරූපසඞ්ඛාතස්ස අබ්‍යාකතස්ස, අබ්‍යාකතො සහජාතඅබ්‍යාකතස්සාති එවං පඤ්ච. **නවිප්පයුත්තපච්චයා…පෙ…. නඋපනිස්සයෙ තීණීති** හෙට්ඨා වුත්තනයෙනෙව කුසලාදයො තයො අබ්‍යාකතස්ස.

546. **නොඅත්ථිපච්චයා නහෙතුයා නවාති** නහෙතුපච්චයා නොඅත්ථියා වුත්තා නවෙව. සබ්බෙපි හි තෙ එකමූලකෙකාවසානා අනන්තරපකතූපනිස්සයවසෙන ලබ්භන්ති. **නාරම්මණෙ නවාති**පි තෙයෙව නාරම්මණෙ ඨත්වා නඋපනිස්සයෙ ද්වෙ කාතබ්බා. **යාව නිස්සයම්පීති** නොඅත්ථිමූලකෙ නයෙ ‘‘නොඅත්ථිපච්චයා නහෙතුපච්චයා නාරම්මණපච්චයා’’ති එවං චක්කබන්ධගමනෙන නාරම්මණපච්චයෙ ඨත්වා ඉමෙහි වා තීහි, ඉතො පරෙසු නාධිපතිආදීසු අඤ්ඤතරඤ්ඤතරෙන වා සද්ධිං යාව නිස්සයපච්චයං පාපුණාති, තාව ගන්ත්වා නඋපනිස්සයෙ ද්වෙ විස්සජ්ජනානි කාතබ්බානීති අත්ථො.

එවං ලක්ඛණං ඨපෙත්වා පුන නාරම්මණතො පට්ඨාය යාව නිස්සයා සත්ත පච්චයෙ ගහෙත්වා **නඋපනිස්සයෙ ද්වෙ**ති ආහ. තත්ථ නොඅත්ථිපච්චයා නහෙතුපච්චයා නාරම්මණපච්චයා නඋපනිස්සයෙ ද්වෙ, නොඅත්ථිපච්චයා නහෙතුනාරම්මණනාධිපතිපච්චයා නඋපනිස්සයෙ ද්වෙති එවං නාරම්මණතො පුරිමපච්ඡිමෙහි නිස්සයපරියොසානෙහි සබ්බපදෙහි සද්ධිං යොජනා කාතබ්බා. **ද්වෙ**ති පනෙත්ථ කුසලො අබ්‍යාකතස්ස, අකුසලො අබ්‍යාකතස්සාති නානාක්ඛණිකකම්මවසෙන කටත්තාරූපස්ස පච්චයවසෙන වෙදිතබ්බානි. නඋපනිස්සයපදෙන සද්ධිං නපුරෙජාතාදීසු සබ්බත්ථ ද්වෙ. කම්මපච්චයො පනෙත්ථ න ගහිතො. තස්මිඤ්හි ගහිතෙ තෙපි ද්වෙ වාරා ඡිජ්ජන්ති, විස්සජ්ජනමෙව න ලබ්භති. එවං යෙන යෙන සද්ධිං යස්ස යස්ස සංසන්දනෙ. යං ලබ්භති, යඤ්ච පරිහායති, තං සබ්බං සාධුකං සල්ලක්ඛෙත්වා සබ්බපච්චනීයෙසු ගණනා උද්ධරිතබ්බාති.

පච්චනීයගණනවණ්ණනා.

අනුලොමපච්චනීයවණ්ණනා

550. අනුලොමපච්චනීයෙ ‘‘හෙතුයා සත්ත, ආරම්මණෙ නවා’’ති එවං අනුලොමෙ ‘‘නහෙතුයා පන්නරස, නාරම්මණෙ පන්නරසා’’ති එවං පච්චනීයෙ ච ලද්ධගණනෙසු පච්චයෙසු යො පච්චයො අනුලොමතො ඨිතො, තස්ස අනුලොමෙ ලද්ධවාරෙහි සද්ධිං යෙ පච්චනීයතො ඨිතස්ස පච්චනීයෙ ලද්ධවාරෙසු සදිසවාරා, තෙසං වසෙන ගණනා වෙදිතබ්බා. අනුලොමස්මිඤ්හි හෙතුපච්චයෙ ‘‘හෙතුයා සත්තා’’ති සත්ත වාරා ලද්ධා, පච්චනීයෙ නාරම්මණපච්චයෙ ‘‘නාරම්මණෙ පන්නරසා’’ති පන්නරස ලද්ධා. තෙසු යෙ හෙතුයා සත්ත වුත්තා, තෙහි සද්ධිං නාරම්මණෙ වුත්තෙසු පන්නරසසු ‘‘කුසලො කුසලස්ස, අබ්‍යාකතස්ස, කුසලාබ්‍යාකතස්ස, අකුසලො අකුසලස්ස, අබ්‍යාකතස්ස, අකුසලාබ්‍යාකතස්ස, අබ්‍යාකතො අබ්‍යාකතස්සා’’ති ඉමෙ සත්ත සදිසා. තෙ සන්ධාය **හෙතුපච්චයා නආරම්මණෙ සත්තා**ති වුත්තං. **නඅධිපතියා සත්තා**තිආදීසුපි එසෙව නයො.

නසහජාතස්ස පන හෙතුපච්චයස්ස අභාවා නසහජාතෙ එකොපි න ලබ්භති, තස්මා තෙන සද්ධිං යොජනා න කතා. **නඅඤ්ඤමඤ්ඤෙ** කුසලාදයො තයො රූපාබ්‍යාකතස්ස ලබ්භන්ති, තෙ සන්ධාය **තීණී**ති වුත්තං. තථා **නසම්පයුත්තෙ**. **නවිප්පයුත්තෙ** පන කුසලං කුසලස්ස, අකුසලං අකුසලස්ස, අබ්‍යාකතං අබ්‍යාකතස්සාති අරූපධම්මවසෙන තීණි වෙදිතබ්බානි. නනිස්සයනොඅත්ථිනොඅවිගතා නසහජාතො විය න ලබ්භන්තියෙවාති තෙහිපි සද්ධිං යොජනා න කතා. එවමෙත්ථ සත්ත තීණීති ද්වෙයෙව ගණනපරිච්ඡෙදා, තෙසං වසෙන ඌනතරගණනෙන සද්ධිං අතිරෙකගණනස්සපි ගණනං පරිහාපෙත්වා පච්චයඝටනෙසු ගණනා වෙදිතබ්බා.

551. තත්ථ **හෙතුසහජාතනිස්සයඅත්ථිඅවිගතන්ති නාරම්මණෙ සත්තා**ති කුසලො ධම්මො කුසලස්ස ධම්මස්ස හෙතුපච්චයෙන පච්චයො, සහජාතනිස්සයඅත්ථිඅවිගතපච්චයෙන පච්චයො, නාරම්මණපච්චයෙන පච්චයො. කුසලා හෙතූ සම්පයුත්තකානං ඛන්ධානං හෙතුපච්චයෙන පච්චයො, සහජාතනිස්සයඅත්ථිඅවිගතපච්චයෙන පච්චයො, නාරම්මණපච්චයෙන පච්චයොති ඉමිනා නයෙන සත්ත වාරා උද්ධරිතබ්බා. **නාධිපතියා සත්තා**තිආදීසුපි එසෙව නයො. දුතියෙ ඝටනෙ අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස පවිට්ඨත්තා ඨපෙත්වා නසම්පයුත්තං සෙසෙසු **තීණී**ති වුත්තං. නසම්පයුත්තෙ පන අඤ්ඤමඤ්ඤවිප්පයුත්තං පටිසන්ධිනාමරූපං සන්ධාය එකන්ති වුත්තං. අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයො චෙත්ථ අනුලොමඝටනෙ පවිට්ඨත්තා පච්චනීයතො න ලබ්භති, තස්මා ‘‘නඅඤ්ඤමඤ්ඤෙ’’ති න වුත්තං. යථා චෙත්ථ, එවං සෙසඝටනෙසුපි පවිට්ඨපච්චයා පච්චනීයතො න ලබ්භන්තීති න වුත්තා. තතියඝටනෙ සම්පයුත්තස්ස පවිට්ඨත්තා සබ්බත්ථ තීණියෙව. චතුත්ථඝටනෙ විප්පයුත්තස්ස පවිට්ඨත්තා තීණි කුසලාදීනි චිත්තසමුට්ඨානරූපස්ස. පඤ්චමෙ විපාකස්ස පවිට්ඨත්තා සබ්බත්ථ එකං අබ්‍යාකතෙන අබ්‍යාකතං. ඉතො පරෙසුපි විපාකසම්පයුත්තෙසු එසෙව නයො.

552. **හෙතුසහජාතනිස්සයඉන්ද්‍රියමග්ගඅත්ථිඅවිගතන්ති නාරම්මණෙ චත්තාරී**ති කුසලො කුසලස්ස, අබ්‍යාකතස්ස, කුසලාබ්‍යාකතස්ස; අබ්‍යාකතො අබ්‍යාකතස්සාති ඉමෙසං වසෙන වෙදිතබ්බානි. සෙසෙසුපි එසෙව නයො. **නඅඤ්ඤමඤ්ඤෙ ද්වෙ**ති කුසලො අබ්‍යාකතස්ස, තථා අබ්‍යාකතො. පරතොපි ද්වීසු එසෙව නයො. ඉමිනා උපායෙන සබ්බඝටනෙසු ලබ්භමානවසෙන ගණනා වෙදිතබ්බා. සබ්බානිපි චෙතානි ඉමස්මිං අනුලොමපච්චනීයෙ සහජාතවසෙන චෙව පකිණ්ණකවසෙන ච පන්නරසාධිකානි චත්තාරි ඝටනසතානි වුත්තානි. තෙසු තස්මිං තස්මිං ඝටනෙ යෙ අනුලොමතො ඨිතා පච්චයා, තෙසං එකොපි පච්චනීයතො න ලබ්භති. හෙතුමූලකෙ චෙත්ථ පඨමෙ ඝටනෙ අනුලොමතො පඤ්චන්නං පච්චයානං ඨිතත්තා පච්චනීයතො එකූනවීසති පච්චයා ආගතා. එවං සෙසෙසුපි අනුලොමතො ඨිතාවසෙසා පච්චනීයතො ආගතා. අනුලොමතො චෙත්ථ බහූසුපි ඨිතෙසු පච්චනීයතො එකෙකොව ආගතොති වෙදිතබ්බො. යථා ච හෙතුමූලකෙ, එවං ආරම්මණාදිමූලකෙසුපි සබ්බමෙතං විධානං යථානුරූපතො වෙදිතබ්බන්ති.

අනුලොමපච්චනීයවණ්ණනා.

පච්චනීයානුලොමවණ්ණනා

631. පච්චනීයානුලොමෙපි ''හෙතුයා සත්ත, ආරම්මණෙ නවා''ති එවං අනුලොමෙ ''නහෙතුයා පන්නරස, නාරම්මණෙ පන්නරසා''ති එවං පච්චනීයෙ ච ලද්ධගණනෙසු පච්චයෙසු යො පච්චනීයතො ඨිතො, තස්ස පච්චනීයතො ලද්ධවාරෙසු යෙ අනුලොමතො ඨිතස්ස අනුලොමතො ලද්ධවාරෙහි සදිසා වාරා, තෙසං වසෙන ගණනා වෙදිතබ්බා. පච්චනීයස්මිඤ්හි නහෙතුපච්චයෙ ''නහෙතුයා පන්නරසා''ති පන්නරස වාරා ලද්ධා, අනුලොමෙ ආරම්මණපච්චයෙ ''ආරම්මණෙ නවා''ති නව වාරා ලද්ධා. තත්ථ යෙ නහෙතුයා පන්නරස වුත්තා, තෙසු යෙ වාරා ආරම්මණෙ වුත්තෙහි නවහි සදිසා, තෙසං වසෙන ගණනා වෙදිතබ්බා. තත්ථ යෙ ආරම්මණෙ නව වුත්තා, තෙ නහෙතුයා වුත්තෙසු පන්නරසසු කුසලො ''කුසලාකුසලාබ්‍යාකතානං, අකුසලො අකුසලකුසලාබ්‍යාකතානං, අබ්‍යාකතො අබ්‍යාකතකුසලාකුසලාන''න්ති ඉමෙහි නවහි සදිසා, තෙ සන්ධාය **නහෙතුයා ආරම්මණෙ නවා**ති වුත්තං. **අධිපතියා දසා**තිආදීසුපි එසෙව නයො. ආරම්මණාදීනඤ්හි අනුලොමගණනාය යෙ වාරා වුත්තා නහෙතුපච්චයෙන සද්ධිං සංසන්දනෙපි තෙ සබ්බෙ ලබ්භන්තීති වෙදිතබ්බා. ''කුසලො ධම්මො කුසලස්ස ධම්මස්ස නහෙතුපච්චයෙන පච්චයො ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො, දානං දත්වා සීලං සමාදියිත්වා උපොසථකම්මං කත්වා තං පච්චවෙක්ඛති, පුබ්බෙ සුචිණ්ණානි පච්චවෙක්ඛතී''ති ඉමිනා උපායෙන තෙසං පාළි උද්ධරිතබ්බා.

නහෙතුපච්චයා අධිපතියා දසාති එත්ථ ඨපෙත්වා වීමංසාධිපතිං සෙසාධිපතිවසෙන අනුලොමවිභඞ්ගෙ ආගතවාරා උද්ධරිතබ්බා. එවමෙත්ථ නව දසසත්තතීණිතෙරසඑකන්ති ඡ ගණනපරිච්ඡෙදා, තෙසං වසෙන ඌනතරගණනෙන සද්ධිං අතිරෙකගණනස්සාපි ගණනං පරිහාපෙත්වා නහෙතුමූලකාදීනං නයානං තිමූලකාදීසු සබ්බසංසන්දනෙසු ගණනා වෙදිතබ්බා. ඉදං තාව සාධාරණලක්ඛණං . න පනෙතං සබ්බසංසන්දනෙසු ගච්ඡති, යෙහි පන පච්චයෙහි සද්ධිං යෙසං පච්චයානං සංසන්දනෙ යෙ වාරා විරුජ්ඣන්ති, තෙ අපනෙත්වා අවසෙසානං වසෙනපෙත්ථ ගණනා වෙදිතබ්බා.

නහෙතුපච්චයා නආරම්මණපච්චයා අධිපතියා සත්තාති එත්ථ හි කුසලො අකුසලස්ස; අබ්‍යාකතො කුසලස්ස, අකුසලස්සාති ඉමෙ ආරම්මණාධිපතිවසෙන ලබ්භමානා තයො වාරා විරුජ්ඣන්ති. කස්මා? නආරම්මණපච්චයාති වුත්තත්තා. තස්මා තෙ අපනෙත්වා සහජාතාධිපතිනයෙනෙවෙත්ථ ''කුසලො කුසලස්ස, අබ්‍යාකතස්ස, කුසලාබ්‍යාකතස්ස; අකුසලො අකුසලස්ස, අබ්‍යාකතස්ස, අකුසලාබ්‍යාකතස්ස; අබ්‍යාකතො අබ්‍යාකතස්සා''ති සත්ත වාරා වෙදිතබ්බා. තෙපි නහෙතුපච්චයාති වචනතො ඨපෙත්වා වීමංසාධිපතිං සෙසාධිපතීනං වසෙන. එවං සබ්බත්ථ ඌනතරගණනපච්චයවසෙන අවිරුජ්ඣමානගණනවසෙන ච ගණනා වෙදිතබ්බා.

යෙසු ච පච්චයෙසු පච්චනීයතො ඨිතෙසු යෙ අනුලොමතො න තිට්ඨන්ති, තෙපි වෙදිතබ්බා. සෙය්‍යථිදං – අනන්තරෙ පච්චනීයතො ඨිතෙ සමනන්තරාසෙවනනත්ථිවිගතා අනුලොමතො න තිට්ඨන්ති, සහජාතෙ පච්චනීයතො ඨිතෙ හෙතුඅඤ්ඤමඤ්ඤවිපාකඣානමග්ගසම්පයුත්තා අනුලොමතො න තිට්ඨන්ති, නිස්සයෙ පච්චනීයතො ඨිතෙ වත්ථුපුරෙජාතො අනුලොමතො න තිට්ඨති. ආහාරෙ වා ඉන්ද්‍රියෙ වා පච්චනීයතො ඨිතෙ හෙතුඅඤ්ඤමඤ්ඤවිපාකඣානමග්ගසම්පයුත්තා අනුලොමතො න තිට්ඨන්ති. ආරම්මණෙ පන පච්චනීයතො ඨිතෙ අධිපතිඋපනිස්සයා අනුලොමතො න තිට්ඨන්ති, ආරම්මණාධිපතිආරම්මණූපනිස්සයා පන න ලබ්භන්ති. ඉමිනා උපායෙන සබ්බත්ථ යං ලබ්භති, යඤ්ච න ලබ්භති, තං ජානිත්වා ලබ්භමානවසෙන වාරා උද්ධරිතබ්බා.

තත්ථ සබ්බෙසුපි තිමූලකාදීසු **අනන්තරෙ සත්තා**තිආදයො දුමූලකෙ ලද්ධවාරායෙව සත්තමූලකාදීසු පන **නසහජාතපච්චයා නිස්සයෙ තීණී**ති පුරෙජාතවසෙන වත්ථුනිස්සයෙ තීණි. **කම්මෙ ද්වෙ** නානාක්ඛණිකවසෙනෙව. **ආහාරෙ එකං** කබළීකාරාහාරවසෙන. **ඉන්ද්‍රියෙ එකං** රූපින්ද්‍රියවසෙන. කමෙන ගන්ත්වා **විප්පයුත්තෙ තීණී**ති කුසලාදීනං අබ්‍යාකතන්තානි පච්ඡාජාතවසෙන. **අත්ථිඅවිගතෙසු පඤ්චා**ති තානි චෙව තීණි, කුසලාබ්‍යාකතා අබ්‍යාකතස්ස, අකුසලාබ්‍යාකතා අබ්‍යාකතස්සාති ඉමානි ච ද්වෙ පච්ඡාජාතාහාරින්ද්‍රියවසෙනාති. පච්ඡාජාතපච්චයස්ස පච්චනීකභාවතො පට්ඨාය පන **අත්ථිඅවිගතෙසු එකන්**ති අබ්‍යාකතො අබ්‍යාකතස්ස ආහාරින්ද්‍රියවසෙන. නාහාරෙ ගහිතෙ නඉන්ද්‍රියපච්චයාති න ගහෙතබ්බං. තථා නඉන්ද්‍රියෙ ගහිතෙ නාහාරපච්චයාති. කස්මා? ද්වීසු එකතො ගහිතෙසු ගණෙතබ්බවාරස්ස අභාවතො. ඣානමග්ගාදීසුපි පච්චනීකතො ඨිතෙසු ආහාරතො වා ඉන්ද්‍රියතො වා එකං අනුලොමං අකත්වාව අවසානෙ **ඉන්ද්‍රියෙ එකං, අත්ථියා එකං, අවිගතෙ එකං, ආහාරෙ එකං, අත්ථියා එකං, අවිගතෙ එකන්**ති වුත්තං. සෙසමෙත්ථ උත්තානත්ථමෙවාති.

නහෙතුමූලකං.

636. නාරම්මණමූලකාදීසු නඅඤ්ඤමඤ්ඤමූලකෙ **නඅඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයා හෙතුයා තීණී**ති කුසලාදීනි චිත්තසමුට්ඨානානං. **අධිපතියා අට්ඨා**ති අධිපතියා වුත්තෙසු දසසු ''කුසලො කුසලාබ්‍යාකතස්ස, අකුසලො අකුසලාබ්‍යාකතස්සා''ති ද්වෙ අපනෙත්වා සෙසානි අට්ඨ. **සහජාතෙ පඤ්චා**ති හෙතුයා වුත්තෙහි තීහි සද්ධිං ''කුසලො ච අබ්‍යාකතො ච අබ්‍යාකතස්ස, අකුසලො ච අබ්‍යාකතො ච අබ්‍යාකතස්සා''ති ඉමෙ ද්වෙ. **නිස්සයෙ සත්තා**ති තෙහි පඤ්චහි සද්ධිං ''අබ්‍යාකතො කුසලස්ස, අබ්‍යාකතො අකුසලස්සා''ති ඉමෙ ද්වෙ වත්ථුවසෙන. **කම්මෙ තීණී**ති හෙතුයා වුත්තානෙව. සෙසතිකෙසුපි එසෙව නයො. **අධිපතියා තීණී**ති හෙට්ඨා වුත්තානෙව.

644. නාහාරමූලකෙ **අඤ්ඤමඤ්ඤෙ තීණී**ති ඨපෙත්වා ආහාරෙ සෙසචෙතසිකවසෙන වෙදිතබ්බානි. යථා ච හෙට්ඨා, තථා ඉධාපි නාහාරනඉන්ද්‍රියෙසු එකෙකමෙව ගහිතං, න ද්වෙ එකතො.

648. **නසම්පයුත්තපච්චයා හෙතුයා තීණී**ති හෙට්ඨා නඅඤ්ඤමඤ්ඤෙ වුත්තානෙව. **අධිපතියා අට්ඨා**ති වුත්තානෙව. නවිප්පයුත්තමූලකෙ **කම්මෙ පඤ්චා**ති කුසලාදිචෙතනා සහජාතකුසලාදීනං, නානාක්ඛණිකා කුසලාකුසලචෙතනා කම්මසමුට්ඨානරූපස්සාති එවං පඤ්ච. **ආහාරින්ද්‍රියෙසු තීණි** සහජාතසදිසානි. **ඣානමග්ගාදීසු තීණි** හෙතුසදිසානි.

650. නොඅත්ථිමූලකෙ යස්මා හෙතු නොඅත්ථි නාම න හොති, නියමතො අත්ථියෙව, තස්මා තං අග්ගහෙත්වා **නාරම්මණෙ නවා**ති වුත්තං. යථා ච හෙතු, තථා අඤ්ඤෙපි අත්ථිපච්චයලක්ඛණයුත්තා එත්ථ අනුලොමතො න තිට්ඨන්ති. **කම්මෙ ද්වෙ**ති ඉදං පන නානාක්ඛණිකකම්මවසෙන වුත්තං. පච්චනීයතො සබ්බෙ ලබ්භන්ති. යං පන අනුලොමතො ලබ්භමානම්පි අග්ගහෙත්වා තතො පුරෙතරා පච්චයා පච්චනීයතො ගය්හන්ති, සො පච්ඡා යොජනං ලභති. තෙනෙවෙත්ථ ''නොඅත්ථිපච්චයා නහෙතුපච්චයා…පෙ…. නොඅවිගතපච්චයා කම්මෙ ද්වෙ''ති වුත්තං. කස්මා පනෙස සකට්ඨානෙයෙව න ගහිතොති ? යස්මා අවසෙසෙසුපි පච්චනීයතො ඨිතෙසු එකොව අනුලොමතො ලබ්භති. ඉදඤ්හි ඉමස්මිං පච්චයානුලොමෙ ලක්ඛණං – යො සබ්බෙසු පච්චනීයතො ඨිතෙසු එකොව අනුලොමතො ලබ්භති, සො පච්ඡා වුච්චතීති. **නොඅත්ථිපච්චයා නොහෙතුපච්චයා…පෙ…. නොඅවිගතපච්චයා උපනිස්සයෙ නවා**ති එත්ථාපි එසෙව නයො. ඉදං පන පකතූපනිස්සයවසෙන වුත්තං. ඉමිනා උපායෙන සබ්බත්ථ ලබ්භමානං අලබ්භමානං පුරෙවුත්තං පච්ඡාවුත්තඤ්ච වෙදිතබ්බන්ති.

පඤ්හාවාරස්ස පච්චනීයානුලොමවණ්ණනා.

නිට්ඨිතා ච කුසලත්තිකපට්ඨානස්ස වණ්ණනාති.

2. වෙදනාත්තිකවණ්ණනා

1. වෙදනාත්තිකෙ තිස්සො වෙදනා රූපං නිබ්බානන්ති ඉමෙ ධම්මා න ලබ්භන්ති, තස්මා **එකං ඛන්ධං පටිච්ච ද්වෙ ඛන්ධා**තිආදි වුත්තං. පටිසන්ධික්ඛණෙ **සුඛාය වෙදනායා**ති සහෙතුකපටිසන්ධිවසෙන වුත්තං. දුක්ඛවෙදනා පටිසන්ධියං න ලබ්භතීති දුතියවාරෙ පටිසන්ධිග්ගහණං න කතං. තතියවාරෙ **පටිසන්ධික්ඛණෙ**ති සහෙතුකපටිසන්ධිවසෙන වුත්තං. සෙසමෙත්ථ ඉතො පරෙසු ච පච්චයෙසු යථාපාළිමෙව නියානි. සබ්බත්ථ තයො තයො වාරා වුත්තා. තෙන වුත්තං **හෙතුයා තීණි…පෙ…. අවිගතෙ තීණී**ති.

6. පච්චයසංසන්දනෙ පන සහෙතුකාය විපාකදුක්ඛවෙදනාය අභාවතො හෙතුමූලකනයෙ **විපාකෙ ද්වෙ**ති වුත්තං. අධිපතිආදීහි සද්ධිං සංසන්දනෙසුපි විපාකෙ ද්වෙයෙව. කස්මා? විපාකෙ දුක්ඛවෙදනාය අධිපතිඣානමග්ගානං අභාවතො. යෙහි ච සද්ධිං සංසන්දනෙ විපාකෙ ද්වෙ වාරා ලබ්භන්ති, විපාකෙන සද්ධිං සංසන්දනෙ තෙසුපි ද්වෙයෙව.

10. පච්චනීයෙ නපුරෙජාතෙ ආරුප්පෙ ච පටිසන්ධියඤ්ච දුක්ඛවෙදනාය අභාවතො ද්වෙ වාරා ආගතා. නවිප්පයුත්තෙපි ආරුප්පෙ දුක්ඛාභාවතො ද්වෙයෙව. සබ්බඅරූපධම්මපරිග්ගාහකා පන සහජාතාදයො පච්චයා ඉමස්මිං පච්චනීයවාරෙ පරිහායන්ති. කස්මා? වෙදනාසම්පයුත්තස්ස ධම්මස්ස වෙදනාසම්පයුත්තං පටිච්ච සහජාතාදීහි විනා අනුප්පත්තිතො පච්ඡාජාතපච්චයඤ්ච විනාව උප්පත්තිතො.

17. පච්චයසංසන්දනෙ පන **නපුරෙජාතෙ එක**න්ති ආරුප්පෙ පටිසන්ධියඤ්ච අහෙතුකාදුක්ඛමසුඛවෙදනාසම්පයුත්තං සන්ධාය වුත්තං. **නකම්මෙ ද්වෙ**ති අහෙතුකකිරියසම්පයුත්තචෙතනාවසෙන වුත්තං. සුඛාය හි අදුක්ඛමසුඛාය ච වෙදනාය සම්පයුත්තෙ ධම්මෙ පටිච්ච තාහි වෙදනාහි සම්පයුත්තා අහෙතුකකිරියචෙතනා උප්පජ්ජන්ති. නහෙතුපච්චයා නවිපාකෙපි එසෙව නයො. **නවිප්පයුත්තෙ එක**න්ති ආරුප්පෙ ආවජ්ජනවසෙන වුත්තං. ඉමිනා උපායෙන සබ්බසංසන්දනෙසු ගණනා වෙදිතබ්බා.

25-37. අනුලොමපච්චනීයෙ පච්චනීයෙ ලද්ධපච්චයා එව පච්චනීයතො තිට්ඨන්ති. පච්චනීයානුලොමෙ සබ්බා රූපධම්මපරිග්ගාහකා සහජාතාදයො අනුලොමතොව තිට්ඨන්ති, න පච්චනීයතො. අහෙතුකස්ස පන චිත්තුප්පාදස්ස අධිපති නත්ථීති අධිපතිපච්චයො අනුලොමතො න තිට්ඨති. පටිච්චවාරාදීසු පන පච්ඡාජාතො අනුලොමතො න ලබ්භතියෙවාති පරිහීනො. යෙ චෙත්ථ අනුලොමතො ලබ්භන්ති, තෙ පච්චනීයතො ලබ්භමානෙහි සද්ධිං පරිවත්තෙත්වාපි යොජිතායෙව. තෙසු තීණි ද්වෙ එකන්ති තයොව වාරපරිච්ඡෙදා, තෙ සබ්බත්ථ යථානුරූපං සල්ලක්ඛෙතබ්බා. යො චායං පටිච්චවාරෙ වුත්තො, සහජාතවාරාදීසුපි අයමෙව වණ්ණනානයො.

38. පඤ්හාවාරෙ පන **සම්පයුත්තකානං ඛන්ධානන්ති** තෙන සද්ධිං සම්පයුත්තකානං ඛන්ධානං තෙහියෙව වා හෙතූහි සුඛවෙදනාදීහි වා.

39. **විප්පටිසාරිස්සා**ති දානාදීසු තාව ''කස්මා මයා ඉදං කතං, දුට්ඨු මෙ කතං, අකතං සෙය්‍යො සියා''ති එවං විප්පටිසාරිස්ස. ඣානපරිහානියං පන ''පරිහීනං මෙ ඣානං, මහාජානියො වතම්හී''ති එවං විප්පටිසාරිස්ස. **මොහො උප්පජ්ජතී**ති දොසසම්පයුත්තමොහො. තථා **මොහං අරබ්භා**ති දොසසම්පයුත්තමොහමෙව.

45. **සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තං භවඞ්ගං අදුක්ඛමසුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තස්ස භවඞ්ගස්සා**ති තදාරම්මණසඞ්ඛාතං පිට්ඨිභවඞ්ගං මූලභවඞ්ගස්ස. **වුට්ඨානස්සා**ති තදාරම්මණස්ස භවඞ්ගස්ස වා. උභයම්පි හෙතං කුසලාකුසලජවනතො වුට්ඨිතත්තා වුට්ඨානන්ති වුච්චති. **කිරියං වුට්ඨානස්සා**ති එත්ථාපි එසෙව නයො. **ඵලං වුට්ඨානස්සා**ති ඵලචිත්තං භවඞ්ගස්ස. භවඞ්ගෙන හි ඵලතො වුට්ඨිතො නාම හොති. පරතො ''වුට්ඨාන''න්ති ආගතට්ඨානෙසුපි එසෙව නයො.

46. **දුක්ඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තා ඛන්ධා**ති දොමනස්සසම්පයුත්තා අකුසලා ඛන්ධා. **අදුක්ඛමසුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තස්ස වුට්ඨානස්සා**ති තදාරම්මණසඞ්ඛාතස්ස ආගන්තුකභවඞ්ගස්ස වා උපෙක්ඛාසම්පයුත්තමූලභවඞ්ගස්ස වා. සචෙ පන සොමනස්සසහගතං මූලභවඞ්ගං හොති, තදාරම්මණස්ස ච උප්පත්තිකාරණං න හොති, ජවනස්ස ආරම්මණතො අඤ්ඤස්මිම්පි ආරම්මණෙ අදුක්ඛමසුඛවෙදනං අකුසලවිපාකං උප්පජ්ජතෙව. තම්පි හි ජවනතො වුට්ඨිතත්තා වුට්ඨානන්ති වුච්චති. සහජාතපච්චයාදිනිද්දෙසා උත්තානත්ථායෙව. නහෙත්ථ කිඤ්චි අත්ථි, යං න සක්කා සියා හෙට්ඨා වුත්තනයෙන වෙදෙතුං, තස්මා සාධුකං උපලක්ඛෙතබ්බං.

62. ඉදානි යස්මිං යස්මිං පච්චයෙ යෙ යෙ වාරා ලද්ධා, සබ්බෙ තෙ සඞ්ඛිපිත්වා ගණනාය දස්සෙතුං **හෙතුයා තීණී**තිආදි වුත්තං. තත්ථ සබ්බානි තීණි සුද්ධානං තිණ්ණං පදානං වසෙන වෙදිතබ්බානි. ආරම්මණෙ නව එකමූලකෙකාවසානානි. අධිපතියා පඤ්ච සහජාතාධිපතිවසෙන අමිස්සානි තීණි, ආරම්මණාධිපතිවසෙන ච ''සුඛාය සම්පයුත්තො සුඛාය සම්පයුත්තස්ස, අදුක්ඛමසුඛාය සම්පයුත්තො අදුක්ඛමසුඛාය සම්පයුත්තස්සා''ති ද්වෙ, තානි න ගණෙතබ්බානි. සුඛාය පන සම්පයුත්තො අදුක්ඛමසුඛාය, අදුක්ඛමසුඛාය සම්පයුත්තො සුඛායාති ඉමානි ද්වෙ

ගණෙතබ්බානීති එවං පඤ්ච. **අනන්තරසමනන්තරෙසු සත්තාති** සුඛා ද්වින්නං, තථා දුක්ඛා, අදුක්ඛමසුඛා තිණ්ණම්පීති එවං සත්ත. **උපනිස්සයෙ නවාති** සුඛසම්පයුත්තො සුඛසම්පයුත්තස්ස තිහිපි උපනිස්සයෙහි, දුක්ඛසම්පයුත්තස්ස පකතූපනිස්සයෙනෙව, උපෙක්ඛාසම්පයුත්තස්ස තිහිපි, දුක්ඛසම්පයුත්තො දුක්ඛසම්පයුත්තස්ස අනන්තරපකතූපනිස්සයෙහි, සුඛසම්පයුත්තස්ස පකතූපනිස්සයෙන, අදුක්ඛමසුඛසම්පයුත්තස්ස ද්විධා, අදුක්ඛමසුඛසම්පයුත්තො අදුක්ඛමසුඛසම්පයුත්තස්ස තිධාපි, තථා සුඛසම්පයුත්තස්ස, දුක්ඛසම්පයුත්තස්ස අනන්තරපකතූපනිස්සයෙහීති එවං නව. පච්චයභෙදතො පනෙත්ථ පකතූපනිස්සයා නව, අනන්තරූපනිස්සයා සත්ත, ආරම්මණූපනිස්සයා චත්තාරොති වීසති උපනිස්සයා. පුරෙජාතපච්ඡාජාතා පනෙත්ථ ඡිජ්ජන්ති. න හි පුරෙජාතා පච්ඡාජාතා වා අරූපධම්මා අරූපධම්මානං පච්චයා හොන්ති.

කම්මෙ අට්ඨාති සුඛසම්පයුත්තො සුඛසම්පයුත්තස්ස ද්විධාපි, දුක්ඛසම්පයුත්තස්ස නානාක්ඛණිකතොව තථා ඉතරස්ස. දුක්ඛසම්පයුත්තො දුක්ඛසම්පයුත්තස්ස ද්විධාපි, සුඛසම්පයුත්තස්ස නත්ථි, ඉතරස්ස නානාක්ඛණිකතොව අදුක්ඛමසුඛසම්පයුත්තො අදුක්ඛමසුඛසම්පයුත්තස්ස ද්විධාපි, ඉතරෙසං නානාක්ඛණිකතොති එවං අට්ඨ. පච්චයභෙදතො පනෙත්ථ නානාක්ඛණිකා අට්ඨ, සහජාතා තීණීති එකාදස කම්මපච්චයා. යථා ච පුරෙජාතපච්ඡාජාතා, එවං විප්පයුත්තපච්චයොපෙත්ථ ඡිජ්ජති. අරූපධම්මා හි අරූපධම්මානං විප්පයුත්තපච්චයො න හොන්ති. **නත්ථිවිගතෙසු සත්ත** අනන්තරසදිසාව. එවමෙත්ථ තීණි පඤ්ච සත්ත අට්ඨ නවාති පඤ්ච ගණනපරිච්ඡෙදා. තෙසං වසෙන පච්චයසංසන්දනෙ ඌනතරගණනෙන සද්ධිං සංසන්දනෙසු අතිරෙකඤ්ච අලබ්භමානඤ්ච අපනෙත්වා ගණනා වෙදිතබ්බා.

63-64. හෙතුයා සද්ධිං ආරම්මණං න ලබ්භති, තථා අනන්තරාදයො. **අධිපතියා ද්වෙති** දුක්ඛපදං ඨපෙත්වා සෙසානි ද්වෙ. දුක්ඛසම්පයුත්තො හි හෙතු අධිපති නාම නත්ථි, තස්මා සො න ලබ්භතීති අපනීතො. සෙසද්වයෙසුපි එසෙව නයො. ඉති හෙතුමූලකෙ ද්වෙයෙව ගණනපරිච්ඡෙදා, තෙසං වසෙන ඡ සටනානි වුත්තානි. තෙසු පඨමං අවිපාකභූතානං ඤාණවිප්පයුත්තනිරාධිපතිධම්මානං වසෙන වුත්තං, දුතියං තෙසඤ්ඤෙව විපාකභූතානං, තතියචතුත්ථානි තෙසඤ්ඤෙව ඤාණසම්පයුත්තානං, පඤ්චමං අවිපාකභූතසාධිපතිඅමොහවසෙන, ඡට්ඨං විපාකභූතසාධිපතිඅමොහවසෙන. පඨමං වා සබ්බහෙතුවසෙන, දුතියං සබ්බවිපාකහෙතුවසෙන, තතියං සබ්බාමොහහෙතුවසෙන, චතුත්ථං සබ්බවිපාකාමොහහෙතුවසෙන. පඤ්චමං සබ්බසාධිපතිඅමොහවසෙන, ඡට්ඨං සබ්බසාධිපතිවිපාකාමොහවසෙන.

66. ආරම්මණමූලකෙ **අධිපතියා චත්තාරීති** ආරම්මණාධිපතිවසෙන සුඛං සුඛස්ස, අදුක්ඛමසුඛස්ස, අදුක්ඛමසුඛං අදුක්ඛමසුඛස්ස, සුඛස්සාති එවං චත්තාරි. උපනිස්සයෙපි ආරම්මණූපනිස්සයවසෙන චත්තාරො වුත්තා. සටනානි පනෙත්ථ එකමෙව. අධිපතිමූලකාදීසුපි හෙට්ඨා වුත්තනයෙනෙව යං ලබ්භති යඤ්ච න ලබ්භති, තං සබ්බං සාධුකං සල්ලක්ඛෙත්වා සංසන්දනසටනගණනා වෙදිතබ්බා.

83-87. පච්චනීයම්හි කුසලත්තිකෙ වුත්තනයෙනෙව අනුලොමතො පච්චයෙ උද්ධරිත්වා තත්ථ ලද්ධානං වාරානං වසෙන පච්චනීයතො ගණනවසෙන **නහෙතුයා නවාති** සබ්බපච්චයෙසු නව වාරා දස්සිතා . තෙ එකමූලකෙකාවසානානං නවන්නං විස්සජ්ජනානං වසෙන ''සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තො ධම්මො සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තස්ස ධම්මස්ස නහෙතුපච්චයෙන පච්චයො, සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තෙන චිත්තෙන දානං දත්වා''තිආදිනා නයෙන පාළිං උද්ධරිත්වා දස්සෙතබ්බා. පච්චයසංසන්දනෙ පනෙත්ථ **නහෙතුපච්චයා...පෙ.... නඋපනිස්සයෙ අට්ඨාති** නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයවසෙන වෙදිතබ්බා. දුබ්බලකම්මඤ්හි විපාකස්ස න උපනිස්සයො හොති. කෙවලං පන නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයෙනෙව පච්චයො හොති. සෙසමෙත්ථ අනුලොමපච්චනීයපච්චනීයානුලොමෙසු ච තෙසං තෙසං පච්චයානං යොගෙ ලද්ධවාරවසෙන සක්කා හෙට්ඨා වුත්තනයෙනෙව ගණෙතුං, තස්මා න විත්ථාරිතන්ති.

වෙදනාත්තිකවණ්ණනා.

3. විපාකත්තිකවණ්ණනා

1-23. විපාකත්තිකෙ **විපාකං ධම්මං පටිච්ච විපාකො ධම්මො උප්පජ්ජති හෙතුපච්චයා**ති යෙ හෙතුපච්චයෙ තෙරස වාරා වුත්තා, තෙ සඞ්ඛිපිත්වා ගණනාය දස්සෙතුං **හෙතුයා තෙරසා**ති වුත්තං. **ආරම්මණෙ පඤ්චා**තිආදීසුපි එසෙව නයො. එවමෙත්ථ තෙරස පඤ්ච නව සත්ත තීණි ද්වෙති ඡ ගණනපරිච්ඡෙදා, තෙසං වසෙන පච්චයසංසන්දනෙ හෙට්ඨා වුත්තනයෙනෙව ගණනා වෙදිතබ්බා.

24-52. පච්චනීයෙපි **විපාකං ධම්මං පටිච්ච විපාකො ධම්මො උප්පජ්ජති නහෙතුපච්චයා**ති යෙ නහෙතුපච්චයෙ දස වාරා වුත්තා, තෙ සඞ්ඛිපිත්වා ගණනාය දස්සෙතුං **නහෙතුයා දසා**ති වුත්තං. **න ආරම්මණෙ පඤ්චා**තිආදීසුපි එසෙව නයො. එවමෙත්ථ දස පඤ්ච තෙරස ද්වාදස ද්වෙ එකං නව තීණීති අට්ඨ ගණනපරිච්ඡෙදා, තෙසං වසෙන පච්චයසංසන්දනෙ හෙට්ඨා වුත්තනයෙනෙව විත්ථාරතො ගණනා වෙදිතබ්බා. පාළි පන සඞ්ඛිත්තා, එතෙසඤ්ඤෙව පන ලද්ධගණනපරිච්ඡෙදානං වාරානං වසෙන සංසන්දිත්වා අනුලොමපච්චනීයං පච්චනීයානුලොමඤ්ච වෙදිතබ්බං.

සහජාතවාරො ඉමිනාව එකගතිකො. පච්චයනිස්සයසංසට්ඨසම්පයුත්තවාරා යථාපාළිමෙව නියාන්ති.

92. පඤ්හාවාරෙ **කුසලාකුසලෙ නිරුද්ධෙ**ති එතස්මිං විපස්සනාවසෙන පවත්තෙ කුසලෙ සාරජ්ජනාදිවසෙන පවත්තෙ අකුසලෙ ච නිරුද්ධෙ. **විපාකො තදාරම්මණතා උප්පජ්ජතී**ති කාමාවචරවිපාකො තදාරම්මණතාය උප්පජ්ජති. යෙ පන ''විපස්සනාජවනානං විචිකිච්ඡුද්ධච්චානඤ්ච පරියොසානෙ තදාරම්මණං නත්ථී''ති වදන්ති, තෙ ඉමාය තන්තියා පටිසෙධෙතබ්බා. **ආකාසානඤ්චායතනකුසලං විඤ්ඤාණඤ්චායතනස්ස කිරියස්ස ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො**ති අරහත්තං පත්වා අසමාපන්නපුබ්බා සමාපත්තියො පටිලොමතො සමාපජ්ජන්තස්ස වසෙනෙතං වුත්තං. ඉමිනා උපායෙන සබ්බවිස්සජ්ජනෙසු සාධුකං පාළිං උපපරික්ඛිත්වා අත්ථො වෙදිතබ්බො.

120. **හෙතුයා සත්ත, ආරම්මණෙ නව, අධිපතියා දසා**තිආදීසුපි සහජාතාධිපතිවසෙන ආරම්මණාධිපතිවසෙන සහජාතනිස්සයවසෙන පුරෙජාතනිස්සයවසෙන අනන්තරූපනිස්සයවසෙන ආරම්මණූපනිස්සයවසෙන පකතූපනිස්සයවසෙන සහජාතවිප්පයුත්තවසෙන පුරෙජාතපච්ඡාජාතවිප්පයුත්තවසෙනාති යත්ථ යත්ථ යථා යථා යත්තකානි විස්සජ්ජනානි ලබ්භන්ති, තත්ථ තත්ථ තථා තථා තානි සබ්බානි සල්ලක්ඛෙතබ්බානි. තථා පච්චනීයාදීසු අනුලොමවසෙන වාරුද්ධරණං, අනුලොමතො ලද්ධවාරානං පච්චනීයතො ගණනා, පච්චයසංසන්දනං, අනුලොමපච්චනීයෙ පච්චනීයානුලොමෙ ච සුද්ධිකෙසු චෙව සංසන්දනවසෙන ච පවත්තෙසු හෙතුමූලකාදීසු ලබ්භමානවාරගණනා, අලබ්භමානානං අලබ්භමානතාති සබ්බං හෙට්ඨා වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං.

යථා චෙත්ථ, එවං ඉතො පරෙසුපි තිකදුකෙසු. පට්ඨානපකරණඤ්හි පාළිතොව අනන්තං අපරිමාණං. තස්ස පදපටිපාටියා අත්ථං වණ්ණයිස්සාමීති පටිපන්නස්ස අතිදීඝායුකස්සාපි ආයු නප්පහොති. න චස්ස එකදෙසං වණ්ණෙත්වා සෙසම්හි නයතො දස්සියමානෙ න සක්කා අත්ථො ජානිතුං, තස්මා ඉතො පරං එත්තකම්පි අවත්වා සෙසෙසු තිකදුකෙසු හෙට්ඨා අවුත්තප්පකාරත්තා යං යං අවස්සං වත්තබ්බං, තං තදෙව වක්ඛාම. යං පන අවත්වා ගමිස්සාම, තං පාළිනයෙනෙව වෙදිතබ්බන්ති.

විපාකත්තිකවණ්ණනා.

4. උපාදින්නත්තිකවණ්ණනා

51. උපාදින්නුපාදානියත්තිකස්ස පඤ්හාවාරෙ **වත්ථු උපාදානියානං ඛන්ධානං පුරෙජාතපච්චයෙන පච්චයොති** පවත්තිං සන්ධාය වුත්තං. පටිසන්ධියං පන තං පුරෙජාතං න හොති.

72. **උපාදින්නුපාදානියො කබළීකාරො ආහාරො උපාදින්නුපාදානියස්ස කායස්ස ආහාරපච්චයෙන පච්චයොති** එත්ථ උපාදින්නුපාදානියො කබළීකාරාහාරො නාම කම්මසමුට්ඨානානං රූපානං අබ්භන්තරගතා ඔජා. **උපාදින්නුපාදානියස්ස කායස්සාති** තස්සෙව කම්මසමුට්ඨානරූපකායස්ස ආහාරපච්චයෙන පච්චයො. රූපජීවිතින්ද්‍රියං විය කටත්තාරූපානං අනුපාලනඋපත්ථම්භනවසෙන පච්චයො, න ජනකවසෙන. යං පන මණ්ඩූකාදයො ගිලිත්වා ඨිතානං අහිආදීනං කායස්ස ජීවමානකමණ්ඩූකාදිසරීරෙ ඔජා ආහාරපච්චයෙන පච්චයොති වදන්ති, තං න ගහෙතබ්බං. න හි ජීවමානකසරීරෙ ඔජා අඤ්ඤස්ස සරීරස්ස ආහාරපච්චයතං සාධෙති. **අනුපාදින්නුපාදානියස්ස කායස්සාති** එත්ථ පන ජනකවසෙනාපි ලබ්භති. **උපාදින්නුපාදානියස්ස ච අනුපාදින්නුපාදානියස්ස** චාති එත්ථ එකස්ස උපත්ථම්භකවසෙන, එකස්ස ජනකවසෙන, උභින්නම්පි වා උපත්ථම්භකවසෙනෙව වුත්තො. ද්වෙ පන ආහාරා එකතො පච්චයා හොන්තා උපත්ථම්භකාව හොන්ති, න ජනකා. සෙසමෙත්ථ පාළිමෙව සාධුකං ඔලොකෙත්වා වෙදිතබ්බං.

උපාදින්නත්තිකවණ්ණනා.

5-22. සඞ්කිලිට්ඨත්තිකාදිවණ්ණනා

සඞ්කිලිට්ඨසඞ්කිලෙසිකත්තිකෙ සබ්බං කුසලත්තිකෙ වුත්තනයානුසාරෙනෙව වෙදිතබ්බං.

79. විතක්කත්තිකෙ **යථාකම්මූපගඤාණස්ස පරිකම්ම**න්ති දිබ්බචක්ඛුපරිකම්මමෙව තස්ස උප්පාදනත්ථාය පරිකම්මං. උප්පන්නස්ස පන වළඤ්ජනකාලෙ පරිකම්මං සන්ධායෙතං වුත්තං. සෙසමෙත්ථ යථාපාළිමෙව නියාති.

82. ති තදාරම්මණභවඞ්ගමූලභවඞ්ගානං වසෙන වුත්තං. සෙසමෙත්ථ සබ්බං පාළිවසෙනෙව වෙදිතබ්බං.

දස්සනත්තිකෙ **දස්සනෙන පහාතබ්බො රාගො උප්පජ්ජතී**තිආදීසු දස්සනෙන පහාතබ්බො පුථුජ්ජනස්ස උප්පජ්ජති. භාවනාය පහාතබ්බො සොතාපන්නස්සාපීති එවං උපරිමස්ස උපරිමස්ස හෙට්ඨිමා හෙට්ඨිමා නුප්පජ්ජන්තීති වෙදිතබ්බා. දස්සනෙන පහාතබ්බො ධම්මො භාවනාය පහාතබ්බස්ස ධම්මස්ස එකෙනපි පච්චයෙන පච්චයො න හොති. සෙසමෙත්ථ පාළිං අනුගන්ත්වා කුසලත්තිකෙ වුත්තලක්ඛණවසෙනෙව වෙදිතබ්බං.

දස්සනෙනපහාතබ්බහෙතුකත්තිකෙ දස්සනෙනපහාතබ්බහෙතුකාදීනං විභාගො අට්ඨකථාකණ්ඩෙ වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බො. විචිකිච්ඡුද්ධච්චසහගතො මොහො අහෙතුකත්තා තතියපදෙ පවිට්ඨො. එවමෙත්ථ යෙසං දස්සනභාවනාහි පහාතබ්බො හෙතු අත්ථි, තෙ පහාතබ්බහෙතුකා. යෙසං සො නත්ථි තෙ නෙවදස්සනෙන නභාවනායපහාතබ්බහෙතුකාති ඉමං පහාතබ්බහෙතුකවිභාගං ඤත්වා සෙසං දස්සනෙනපහාතබ්බත්තිකෙ චෙව කුසලත්තිකෙ ච දස්සිතලක්ඛණානුසාරෙනෙව වෙදිතබ්බං.

ආචයගාමිත්තිකෙ ච පටිච්චවාරසංසට්ඨවාරෙසු අනුලොමං කුසලත්තිකසදිසමෙව. සෙසං විස්සජ්ජනතො ගණනතො ච යථාපාළිමෙව නියාති.

සෙක්ඛත්තිකෙ අසෙක්ඛො ධම්මො සෙක්ඛස්ස ධම්මස්ස න කෙනචි පච්චයෙන පච්චයො. සෙක්ඛො අසෙක්ඛස්ස අනන්තරපකතූපනිස්සයො පන හොති. සෙසමෙත්ථ යථාපාළිමෙව නියාති, තථා පරිත්තත්තිකෙ.

පරිත්තාරම්මණත්තිකෙ **අප්පමාණාරම්මණාචෙතනා**ති සෙක්ඛානං ගොත්‍රභුචෙතනා, පච්චවෙක්ඛණචෙතනාතිපි වත්තුං වට්ටති. **විපාකානං පරිත්තාරම්මණාන**න්ති පටිසන්ධියං කම්මං ආරම්මණං කත්වා, පවත්තෙ චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදිවසෙනරූපාදිආරම්මණං, තදාරම්මණවසෙන ජවනෙන ගහිතපරිත්තාරම්මණඤ්ච ආරම්මණං කත්වා උප්පන්නානං. යෙ පන ‘‘ගොත්‍රභුචිත්තෙන නත්ථි පටිසන්ධී’’ති වදන්ති, තෙ ඉමිනා සුත්තෙන පටිසෙධෙතබ්බා. සෙසමෙත්ථ පාළිනයෙනෙව වෙදිතබ්බං. හීනත්තිකො සඞ්කිලිට්ඨත්තිකසදිසො.

මිච්ඡත්තත්තිකෙ මිච්ඡත්තනියතො සම්මත්තනියතස්ස, සම්මත්තනියතො වා මිච්ඡත්තනියතස්ස කෙනචි පච්චයෙන පච්චයො න හොති. මිච්ඡත්තනියතො වා සම්මත්තනියතො වා සහජාතාධිපතිරහිතො නාම නත්ථි. සම්මත්තනියතෙ එකන්තතො ආරම්මණපුරෙජාතං නත්ථි, මිච්ඡත්තනියතෙ සියා ආරම්මණපුරෙජාතං. අනියතං චිත්තං ආරබ්භ නියතා මිච්ඡාදිට්ඨි උප්පජ්ජෙය්‍ය. සෙසා නියතං ආරබ්භ නියතං නුප්පජ්ජති, මිච්ඡත්තනියතං ගරුං කත්වා න කොචි ධම්මො උප්පජ්ජති. කුසලො මිච්ඡත්තස්ස උපනිස්සයපච්චයො න හොති. සෙසමෙත්ථ පාළියං වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං.

මග්ගාරම්මණත්තිකෙ පටිච්චවාරස්ස අනුලොමෙ විපාකපච්චයො නත්ථි. කම්මපච්චයෙපි ඉමස්මිං තිකෙ නානාක්ඛණිකං න ලබ්භති, තථා උප්පන්නත්තිකඅතීතත්තිකෙසු. පච්චනීයෙ **අහෙතුකං මග්ගාරම්මණ**න්ති අහෙතුකං මග්ගාරම්මණං, ආවජ්ජනං සන්ධායෙතං වුත්තං. සෙසමෙත්ථ පාළිඅනුසාරෙනෙව වෙදිතබ්බං.

උප්පන්නත්තිකෙ ච අතීතත්තිකෙ ච පටිච්චවාරාදයො නත්ථි, පඤ්හාවාරමත්තමෙව ලබ්භති. කස්මා? පටිච්චවාරාදයො හි සහජාතපුරෙජාතානඤ්ඤෙව හොන්ති. ඉමෙ ච තිකා අතීතානාගතමිස්සකා. උප්පන්නත්තිකෙ චෙත්ථ අනන්තරභාගියාපි පච්චයා න ලබ්භන්ති. කස්මා? උප්පන්නත්තිකෙ අතීතස්ස අභාවතො. උප්පන්නො ච අනුප්පන්නො චාති ඉමෙ චෙත්ථ ද්වෙ ධම්මා උප්පන්නස්ස ච අනුප්පන්නස්ස චාති ඉමෙසං ද්වින්නං න කෙනචි පච්චයෙන පච්චයො. අනුප්පන්නො ච උප්පාදී චාති ඉමෙ පන ද්වෙ උප්පන්නස්ස ආරම්මණූපනිස්සයවසෙන ද්වීහි පච්චයෙහි පච්චයො. සෙසමෙත්ථ පාළියං ආගතනයෙනෙව වෙදිතබ්බං.

අතීතත්තිකෙ පච්චුප්පන්නං අතීතානාගතස්ස, අතීතානාගතඤ්ච අතීතානාගතස්ස න කෙනචි පච්චයෙන පච්චයො. නිබ්බානං පන ද්වීසුපි ඉමෙසු තිකෙසු නෙව පච්චයතො න පච්චයුප්පන්නතො ලබ්භති. සෙසම්ධාපි පාළියං ආගතනයෙනෙව වෙදිතබ්බං.

අජ්ඣත්තත්තිකෙ අජ්ඣත්තබහිද්ධාපදං න ගහිතං. අජ්ඣත්තබහිද්ධාසඞ්ඛාතා හි උභො රාසයො නෙව එකතො පච්චයා හොන්ති, න පච්චයුප්පන්නා; තස්මා හත්ථතලෙ ඨපිතස්ස සාසපස්ස වණ්ණොපි හත්ථතලවණ්ණෙන සද්ධිං

එකතො ආරම්මණං න හොතීති වෙදිතබ්බො. යථා ච අජ්ඣත්තබහිද්ධාපදං, එවමෙත්ථ අජ්ඣත්තාරම්මණත්තිකෙපි අජ්ඣත්තබහිද්ධාරම්මණපදං න ලබ්භති. සෙසං යථාපාළිමෙව නියාති.

සනිදස්සනත්තිකෙපි පාළිවසෙනෙව අත්ථො ගහෙතබ්බො. ගණනාපෙත්ථ පාළියං ආගතවාරෙ සඞ්ඛිපිත්වා හෙට්ඨා වුත්තනයෙනෙව සංසන්දනෙසු සංසන්දිත්වා වෙදිතබ්බාති.

ධම්මානුලොමෙ තිකපට්ඨානවණ්ණනා.

2. දුකපට්ඨානවණ්ණනා

දුකපට්ඨානෙපි සබ්බදුකෙසු පඤ්හාවිස්සජ්ජනානි චෙව ගණනා ච පාළියං ආගතනයෙනෙව වෙදිතබ්බා. අපිචෙත්ථ සහෙතුකහෙතුසම්පයුත්තදුකානං විස්සජ්ජනං හෙතුදුකවිස්සජ්ජනසදිසං; තථා හෙතුචෙවසහෙතුකහෙතුචෙවහෙතුසම්පයුත්තදුකානං, තථා සප්පච්චයසඞ්ඛතදුකානං. **ඉදං දුකං යථා සප්පච්චයදුකං, එවං කාතබ්බ**න්ති ඉදං යස්මා සප්පච්චයො විය අප්පච්චයෙන සඞ්ඛතොපි, අසඞ්ඛතෙන සද්ධිං යොජනං න ලබ්භති, තස්මා වුත්තං. සාරම්මණචිත්තසම්පයුත්තසංසට්ඨදුකාපි සදිසවිස්සජ්ජනායෙව; තථා ආසවඔඝයොගගොච්ඡකා. එතෙ හි තයො අඤ්ඤමඤ්ඤං සදිසවිස්සජ්ජනායෙව. අපිච ලොකියසාසවසංයොජනියගන්ථනියනීවරණියපරාමට්ඨසඞ්කිලෙසිකදුකා ආසවවිප්පයුත්තසාසවසංයොජනවිප්පයුත්තසංයොජනියගන්ථවිප්පයුත්තගන්ථනියනීවරණවිප්පයුත්තනීවරණියපරාමාසවිප්පයුත්තපරාමට්ඨකිලෙසවිප්පයුත්තසඞ්කිලෙසිකපරියාපන් ඉමෙපි දුකා සමානා.

කිලෙසදුකං සංයොජනදුකසදිසං. සඞ්කිලිට්ඨකිලෙසසම්පයුත්තනීවරණසම්පයුත්තදස්සනෙනපහාතබ්බසරණදුකාපි සමානා. තථාකිලෙසා චෙව සඞ්කිලිට්ඨනීවරණා චෙව නීවරණසම්පයුත්තකිලෙසා චෙව කිලෙසසම්පයුත්තදුකා. ඉමිනා නයෙන සබ්බෙසං අත්ථතො සදිසානං දුකානං විස්සජ්ජනානි සදිසානෙව හොන්තීති වෙදිතබ්බානි. සබ්බස්මිම්පි පන පට්ඨානෙ කෙනචිවිඤ්ඤෙය්‍යාදුකං න ලබ්භති. ආසවා චෙව ආසවසම්පයුත්තා ච, සංයොජනා චෙව සංයොජනසම්පයුත්තා ච, ගන්ථා චෙව ගන්ථසම්පයුත්තා ච, නීවරණා චෙව නීවරණසම්පයුත්තා ච, කිලෙසා චෙව සඞ්කිලිට්ඨා චාති එවරූපෙසු දුකෙසු විපාකපච්චයො චෙව නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයො ච න ලබ්භති. නහෙතුසහෙතුකනහෙතුඅහෙතුකෙසු හෙතුපච්චයො නත්ථි. හෙතූ චෙව හෙතුසම්පයුත්තා ච, ආසවා චෙව ආසවසම්පයුත්තා ච, ගන්ථා චෙව ගන්ථසම්පයුත්තා චාති ඉමෙසු දුකෙසු නහෙතුනඣානනමග්ගා න ලබ්භන්ති. සංයොජනා චෙව සංයොජනසම්පයුත්තා ච, නීවරණා චෙව නීවරණසම්පයුත්තා ච, කිලෙසා චෙව කිලෙසසම්පයුත්තා ච, කිලෙසා චෙව සඞ්කිලිට්ඨා චාති ඉමෙසු පන විචිකිච්ඡුද්ධච්චසහගතස්ස මොහස්ස වසෙන නහෙතුපච්චයො ලබ්භති; නඣානනමග්ගපච්චයා න ලබ්භන්තීති එවං සබ්බදුකෙසු ලබ්භමානාලබ්භමානං උපපරික්ඛිත්වා පාළිවසෙනෙව වාරගණනා වෙදිතබ්බාති.

දුකපට්ඨානවණ්ණනා.

3. දුකතිකපට්ඨානවණ්ණනා

දුකතිකපට්ඨානෙ හෙතුං කුසලං ධම්මං පටිච්ච හෙතු කුසලො ධම්මො උප්පජ්ජති හෙතුපච්චයාති එවං පඤ්හාමත්තුද්ධාරවසෙනෙව සඞ්ඛෙපතො දෙසනා කතා. ''කුසලං අලොභං පටිච්ච අදොසො අමොහො''තිආදිනා පන නයෙන විත්ථාරො වත්තබ්බො සියා, සො හෙට්ඨා දස්සිතනයෙන සක්කා අවුත්තොපි ජානිතුන්ති එකපදෙපි එකපච්චයො වා න වුත්තො. යා පනෙසා සඞ්ඛෙපතො දෙසනා කතා, සා එවං කතාති වෙදිතබ්බා. හෙතුදුකෙන හි සද්ධිං කුසලපදං යොජෙත්වා පටිච්චවාරෙ අනුලොමස්ස චෙව පච්චනීයස්ස ච වසෙන සබ්බෙ ලබ්භමානකපච්චයා දස්සිතා, අනුලොමපච්චනීයපච්චනීයානුලොමනයා චෙව සහජාතවාරාදයො ච න දස්සිතා, කෙවලං ''පටිච්චවාරසදිසංයෙව විත්ථාරෙතබ්බ''න්ති වුත්තං. පඤ්හාවාරෙ පඤ්හම්පි අවිස්සජ්ජෙත්වා කෙවලං පඤ්හුද්ධාරමත්තං කත්වා අනුලොමපච්චනීයවසෙනෙව ලබ්භමානපච්චයා දස්සිතා. යථා ච කුසලපදං, එවං අකුසලඅබ්‍යාකතපදානිපි හෙතුදුකෙන සද්ධිං යොජෙත්වා හෙතුකුසලදුකතිකං නිද්දිසිතබ්බන්ති වුත්තං.

තතො පරං **හෙතුං සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තං ධම්ම**න්තිආදිනා නයෙන හෙතුවෙදනාදුකතිකාදීනි එකවීසති දුකතිකානි දස්සිතානි. යස්මා පන හෙතු නාම සනිදස්සනසප්පටිඝො අනිදස්සනසප්පටිඝො වා නත්ථි, තස්මා හෙතුපදෙන සද්ධිං සනිදස්සනසප්පටිඝඅනිදස්සනසප්පටිඝපදානි න යොජිතානි. එවං හෙතුදුකෙන සද්ධිං ලබ්භමානකවසෙන ද්වාවීසති තිකෙ යොජෙත්වා පුන තෙ සහෙතුකදුකාදීහි සරණදුකපරියොසානෙහි සබ්බදුකෙහි සද්ධිං යොජිතා. තත්ථ යං යං පදං යෙන යෙන පදෙන සද්ධිං යොජනං න ගච්ඡති, තං තං පාළියංයෙව න ලබ්භතීති වුත්තං. එවමෙත්ථ එකෙන දුකෙන සද්ධිං බාවීසති තිකෙ යොජෙත්වා පුන අපරෙන බාවීසති, අපරෙන බාවීසතීති පටිපාටියා දුකසතෙ ලබ්භමානදුකපදෙහි සද්ධිං ද්වාවීසති තිකා යොජිතාති ද්වාවීසති තිකෙ ගහෙත්වා දුකසතෙ පක්ඛිපිත්වා දුකතිකපට්ඨානං නාම දෙසිතං. තත්ථ යෙසු යෙසු ඨානෙසු නයං දස්සෙත්වා පාළියා සඞ්ඛෙපො කතො, තෙසු තෙසු ඨානෙසු දස්සිතනයානුරූපෙන තස්සා විත්ථාරො වෙදිතබ්බොති.

දුකතිකපට්ඨානවණ්ණනා.

4. තිකදුකපට්ඨානවණ්ණනා

තිකදුකපට්ඨානෙපි කුසලං හෙතුං ධම්මං පටිච්ච කුසලො හෙතු ධම්මො උප්පජ්ජති හෙතුපච්චයාති පඤ්හාමත්තුද්ධාරවසෙනෙව දෙසනා කතා. තත්ථ යථා හෙට්ඨා හෙතුදුකෙන සද්ධිං කුසලපදං යොජෙත්වා සබ්බපච්චයවසෙන සබ්බවාරෙසු සඞ්ඛෙපතො දෙසනා කතා, එවමිධ කුසලත්තිකෙන සද්ධිං හෙතුපදං යොජෙත්වා සබ්බපච්චයවසෙන සබ්බවාරෙසු සඞ්ඛෙපතො දෙසනා කතා. යථා ච හෙතුපදං, එවං නහෙතුපදම්පි කුසලත්තිකෙන සද්ධිං යොජෙත්වා කුසලත්තිකහෙතුදුකං නිට්ඨාපිතං. තතො පරං **සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තං හෙතුං ධම්ම**න්තිආදිනා නයෙන වෙදනාත්තිකහෙතුදුකාදීනි එකවීසති තිකදුකානි දස්සිතානි.

එවං බාවීසතියා තිකෙහි සද්ධිං හෙතුදුකං යොජෙත්වා පුන තෙහියෙව සද්ධිං සහෙතුකදුකාදයො සරණදුකපරියොසානා ලබ්භමානවසෙන සබ්බදුකා යොජිතා. ඉධාපි යං යං පදං යොජනං න ගච්ඡති, තං තං පාළියංයෙව පටික්ඛිත්තං. එවං දුකසතං ගහෙත්වා ද්වාවීසතියා තිකෙසු පක්ඛිපිත්වා තිකදුකපට්ඨානං නාම දෙසිතං. තත්‍රාපි යෙන යෙන නයෙන පාළි සඞ්ඛිත්තා, සො සො නයො විත්ථාරතො වෙදිතබ්බො.

තිකදුකපට්ඨානවණ්ණනා.

5. තිකතිකපට්ඨානවණ්ණනා

තිකතිකපට්ඨානෙපි කුසලං සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තං ධම්මං පටිච්ච කුසලො සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තො ධම්මො උප්පජ්ජති හෙතුපච්චයාති පඤ්හුද්ධාරවසෙනෙව සඞ්ඛෙපතො දෙසනා කතා. එත්ථ ච කුසලත්තිකං වෙදනාත්තිකාදීහි, වෙදනාත්තිකාදයො ච කුසලත්තිකෙනාති එවං තිකෙසුයෙව තිකා පක්ඛිත්තා. යෙන යෙන ච පදෙන සද්ධිං යං යං පදං යොජනං න ගච්ඡති, තං තං හාපෙත්වා ලබ්භමානවසෙනෙව සබ්බපච්චයෙසු වාරා ච ගණනනයා ච දස්සිතා, තස්මා තෙ සාධුකං පාළිං උපපරික්ඛිත්වා වෙදිතබ්බා. යථා ච කුසලත්තිකං වෙදනාත්තිකාදීහි, වෙදනාත්තිකාදයො ච තෙන සද්ධිං යොජෙත්වා වෙදිතබ්බා; තථා එකෙකං තිකං සෙසෙහි. සෙසා ච තෙහි සද්ධිං යොජෙත්වා වෙදිතබ්බාති.

තිකතිකපට්ඨානවණ්ණනා.

6. දුකදුකපට්ඨානවණ්ණනා

දුකදුකපට්ඨානෙපි හෙතුසහෙතුකං ධම්මං පටිච්ච හෙතුසහෙතුකො ධම්මො උප්පජ්ජති හෙතුපච්චයාති පඤ්හුද්ධාරවසෙනෙව සඞ්ඛෙපතො දෙසනා කතා. තත්ථ හෙතුදුකං සහෙතුකදුකාදීහි, සහෙතුකදුකාදීනි ච තෙන සද්ධිං යොජිතානි. එකෙකං පන දුකං සෙසෙහි, සෙසා ච තෙහි සද්ධිං පටිපාටියා යොජෙතබ්බා. ඉදඤ්හි දුකදුකපට්ඨානං නාම ‘දුකෙසුයෙව දුකෙ පක්ඛිපිත්වා’ දෙසිතං. තෙනෙත්ථ සබ්බදුකෙහි සද්ධිං සබ්බදුකානං යොජනා වෙදිතබ්බා. පාළි පන සඞ්ඛිත්තා. යෙන යෙන ච පදෙන සද්ධිං යං යං පදං යොජනං න ගච්ඡති, තං තං හාපෙත්වාව දෙසනා කතාති.

දුකදුකපට්ඨානවණ්ණනා.

එත්තාවතා –

තිකඤ්ච පට්ඨානවරං දුකුත්තමං,
දුකං තිකඤ්චෙව තිකං දුකඤ්ච;
තිකං තිකඤ්චෙව දුකං දුකඤ්ච,
ඡ අනුලොමම්හි නයා සුගම්භීරාති. –

අට්ඨකථායං වුත්තගාථාය දීපිතා. **ධම්මානුලොමපට්ඨානෙ** ඡ නයා නිද්දිට්ඨා හොන්ති. පච්චයවසෙන පනෙත්ථ එකෙකස්මිං පට්ඨානෙ අනුලොමාදයො චත්තාරො චත්තාරො නයාති එකෙන පරියායෙන චතුවීසතිනයපටිමණ්ඩිතං අනුලොමපට්ඨානංයෙව වෙදිතබ්බං.

7-12. පච්චනීයපට්ඨානවණ්ණනා

1. ඉදානි කුසලාදීනං පදානං පටික්ඛෙපවසෙන ධම්මානං පච්චනීයතාය ලද්ධනාමං **පච්චනීයපට්ඨානං** දස්සෙතුං **නකුසලං ධම්මං පටිච්ච නකුසලො ධම්මො උප්පජ්ජති හෙතුපච්චයා**තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ **නකුසලං ධම්මං පටිච්චා**ති කුසලස්ස පච්චයභාවං වාරෙති. **නකුසලො ධම්මො උප්පජ්ජතී**ති කුසලස්ස උප්පත්තිං වාරෙති, තස්මා ''අකුසලාබ්‍යාකතං එකං ඛන්ධං පටිච්ච අකුසලාබ්‍යාකතා තයො ඛන්ධා චිත්තසමුට්ඨානඤ්ච රූප''න්ති එවමාදිනා නයෙනෙත්ථ පඤ්හං විස්සජ්ජිතබ්බං. තස්මිං තස්මිං පච්චයෙ ලද්ධගණනා පන පාළියං වුත්තායෙව. යෙපි වාරා සදිසවිස්සජ්ජනා, තෙපි තත්ථෙව දස්සිතා. තස්මා සබ්බමෙත්ථ හෙට්ඨා වුත්තනයානුසාරෙන පාළිං උපපරික්ඛිත්වා වෙදිතබ්බං. යථා චෙත්ථ, එවං දුකපට්ඨානෙ, දුකතිකපට්ඨානෙ, තිකදුකපට්ඨානෙ තිකතිකපට්ඨානෙ, දුකදුකපට්ඨානෙ ච.

එත්තාවතා –

තිකඤ්ච පට්ඨානවරං දුකුත්තමං,
දුකං තිකඤ්චෙව තිකං දුකඤ්ච;
තිකං තිකඤ්චෙව, දුකං දුකඤ්ච,
ඡ පච්චනීයම්හි නයා සුගම්භීරාති. –

අට්ඨකථායං වුත්තගාථාය දීපිතා. **ධම්මපච්චනීයපට්ඨානෙ** ඡ නයා නිද්දිට්ඨා හොන්ති. පච්චයවසෙන පනෙත්ථ එකෙකස්මිං පට්ඨානෙ අනුලොමාදයො චත්තාරො චත්තාරො නයාති එකෙන පරියායෙන චතුවීසතිනයපටිමණ්ඩිතං පච්චනීයපට්ඨානඤ්ඤෙව වෙදිතබ්බං.

පච්චනීයපට්ඨානවණ්ණනා.

13-18. අනුලොමපච්චනීයපට්ඨානවණ්ණනා

1. ඉදානි කුසලාදීසු ධම්මෙසු පච්චයධම්මං අප්පටික්ඛිපිත්වා පච්චයුප්පන්නස්ස කුසලාදිභාවපටික්ඛෙපවසෙන ධම්මානං අනුලොමපච්චනීයතාය ලද්ධනාමං **අනුලොමපච්චනීයපට්ඨානං** දස්සෙතුං **කුසලං ධම්මං පටිච්ච න කුසලො ධම්මො උප්පජ්ජති හෙතුපච්චයා**තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ **කුසලං ධම්මං පටිච්චා**ති කුසලස්ස පච්චයභාවං අනුජානාති. **න කුසලො ධම්මො උප්පජ්ජතී**ති කුසලස්සෙව උප්පත්තිං වාරෙති. තස්මා ‘‘කුසලෙ ඛන්ධෙ පටිච්ච චිත්තසමුට්ඨානං රූප’’න්තිආදිනා නයෙන විස්සජ්ජනං දස්සිතං, තං සබ්බං පාළිං ඔලොකෙත්වා සාධුකං සල්ලක්ඛෙතබ්බං. යම්පි යෙන සදිසං, යඤ්ච යත්ථ ලබ්භති, යො ච යෙසං විස්සජ්ජනානං යෙසු පච්චයෙසු ගණනපරිච්ඡෙදො, සො සබ්බො පාළියං දස්සිතො, තස්මා පාළියෙව එත්ථ අත්ථො. යථා චෙත්ථ, එවං දුකපට්ඨානාදීසුපීති.

එත්තාවතා –

තිකඤ්ච පට්ඨානවරං දුකුත්තමං,
දුකං තිකඤ්චෙව තිකං දුකඤ්ච;
තිකං තිකඤ්චෙව දුකං දුකඤ්ච,
ඡ අනුලොමපච්චනීයම්හි නයා සුගම්භීරාති. –

අට්ඨකථායං වුත්තගාථාය දීපිතා **ධම්මානුලොමපච්චනීයපට්ඨානෙ** ඡ නයා නිද්දිට්ඨා හොන්ති. පච්චයවසෙන පනෙත්ථ එකෙකස්මිං පට්ඨානෙ අනුලොමාදයො චත්තාරො චත්තාරො නයාති එකෙන පරියායෙන චතුවීසතිනයපටිමණ්ඩිතං අනුලොමපච්චනීයපට්ඨානඤ්ඤෙව වෙදිතබ්බං.

අනුලොමපච්චනීයපට්ඨානවණ්ණනා.

19-24. පච්චනීයානුලොමපට්ඨානවණ්ණනා

1. ඉදානි කුසලාදීසු ධම්මෙසු පච්චයධම්මං පටික්ඛිපිත්වා පච්චයුප්පන්නස්ස කුසලාදිභාවං අප්පටික්ඛෙපවසෙන ධම්මානං පච්චනීයානුලොමතාය ලද්ධනාමං **පච්චනීයානුලොමපට්ඨානං** දස්සෙතුං **නකුසලං ධම්මං පටිච්ච අකුසලො ධම්මො උප්පජ්ජති හෙතුපච්චයාති**ආදි ආරද්ධං. තත්ථ **නකුසලං ධම්මං පටිච්චාති** කුසලස්ස පච්චයභාවං වාරෙති. **අකුසලො ධම්මො උප්පජ්ජතීති** අකුසලස්ස උප්පත්තිං අනුජානාති. නකුසලඤ්හි අකුසලං අබ්‍යාකතං වා, තඤ්ච සහජාතපච්චයං කත්වා උප්පජ්ජමානො කුසලො නාම නත්ථි, තස්මා අකුසලාබ්‍යාකතවසෙන දෙසනා කතා. තත්ථ ‘‘අකුසලං එකං ඛන්ධං පටිච්ච තයො ඛන්ධා’’ති එවං නකුසලං ධම්මං පටිච්ච විස්සජ්ජනං වෙදිතබ්බං. **අබ්‍යාකතො ධම්මො උප්පජ්ජති හෙතුපච්චයාති** අයං පන පඤ්හො ‘‘විපාකාබ්‍යාකතං කිරියාබ්‍යාකතං එකං ඛන්ධං පටිච්ච තයො ඛන්ධා චිත්තසමුට්ඨානඤ්ච රූප’’න්ති විස්සජ්ජිතොව. ඉති සබ්බපඤ්හෙසු අවිස්සජ්ජිතස්ස අත්ථානුරූපං විස්සජ්ජිතස්ස ච පාළිආගතමෙව විස්සජ්ජනං. එකෙකස්මිඤ්ච තිකදුකෙ වාරප්පභෙදපච්චයගණනවිධානං සබ්බං හෙට්ඨා වුත්තනයානුසාරෙනෙව වෙදිතබ්බං.

එත්තාවතා ච –

තිකඤ්ච පට්ඨානවරං දුකුත්තමං,
දුකං තිකඤ්චෙව තිකං දුකඤ්ච;
තිකං තිකඤ්චෙව දුකං දුකඤ්ච,
ඡ පච්චනීයානුලොමම්හි නයා සුගම්භීරාති. –

අට්ඨකථායං වුත්තගාථාය දීපිතා. **ධම්මපච්චනීයානුලොමපට්ඨානෙ** ඡ නයා නිද්දිට්ඨා හොන්ති. පච්චයවසෙන පනෙත්ථ එකෙකස්මිං පට්ඨානෙ අනුලොමාදයො චත්තාරො චත්තාරො නයාති එකෙන පරියායෙන චතුවීසතිනයපටිමණ්ඩිතං පච්චනීයානුලොමපට්ඨානඤ්ඤෙව වෙදිතබ්බං.

පච්චනීයානුලොමපට්ඨානවණ්ණනා.

එවං ධම්මානුලොමාදිවසෙන චතූසු වාරෙසු එකෙකස්මිං චතුවීසතියා චතුවීසතියා නයානං වසෙන ඡන්නවුති නයා හොන්ති. තත්ථ පච්චයනයෙ අග්ගහෙත්වා එකෙකස්මිං පට්ඨානෙ තිකදුකාදීනඤ්ඤෙව ඡන්නං ඡන්නං නයානං වසෙනෙතං චතුවීසතිනයපටිමණ්ඩිතං **සමන්තපට්ඨානමහාපකරණං** වෙදිතබ්බං. කෙචි පන ‘‘කුසලාරම්මණො ධම්මො අකුසලාරම්මණො ධම්මො’’තිආදිනා නයෙන ආරම්මණමාතිකං නාම ඨපෙත්වා ‘‘කුසලාරම්මණො ධම්මො කුසලාරම්මණස්ස ධම්මස්ස හෙතුපච්චයෙන පච්චයො’’තිආදිනා නයෙන ආරම්මණපට්ඨානං නාම දස්සෙත්වා අපරම්පි ඵස්සාදීනං වසෙනපි ඵස්සපට්ඨානං නාම උද්ධරිත්වා දස්සෙන්ති. තං නෙව පාළියං න අට්ඨකථාසු සන්දිස්සතීති ඉධ න විචාරිතං. සඞ්ගීතිආරුළ්හපාළිවසෙනෙව පනෙත්ථ වණ්ණනා කතාති වෙදිතබ්බා.

එත්තාවතා ච –

සම්මූළ්හා යත්ථ පජා, තන්තාකුලාදිභාවමාපන්නා;
නෙකවිධදුක්ඛගහනං, සංසාරං නාතිවත්තන්ති.

පච්චයභෙදෙ කුසලො, ලොකෙ ගරුතම්පි පච්චයාකාරං;
අතිනිපුණගම්භීරං, ජවනබ්භූමිං බුද්ධඤාණස්ස.

කුසලාදිධම්මභෙදං, නිස්සාය නයෙහි විවිධගණනෙහි;
විත්ථාරෙන්තො සත්තම-මභිධම්මප්පකරණං සත්ථා.

සුවිහිතසන්නිට්ඨානො , පට්ඨානං නාම යං පකාසෙසි;
සද්ධාය සමාරද්ධා, යා අට්ඨකථා මයා තස්ස.

ආචරියානං වාදං, අවිහාය විභජ්ජවාදිසිස්සානං;
අතිබහුවිධන්තරායෙ, ලොකම්හි අනන්තරායෙන.

සා එවං අජ්ජ කතා, චුද්දසමත්තෙහි භාණවාරෙහි;
අත්ථං පකාසයන්තී, පට්ඨානවරස්ස සකලස්ස.

සන්නිට්ඨානං පත්තා යථෙව නිට්ඨං තථා බහුජනස්ස;
සම්පාපුණන්තු සීඝං, කල්‍යාණා සබ්බසඞ්කප්පා.

එත්තාවතා –

සත්තප්පකරණං නාථො, අභිධම්මමදෙසයි;
දෙවාතිදෙවො දෙවානං, දෙවලොකම්හි යං පුරෙ.

තස්ස අට්ඨකථා එසා, සකලස්සාපි නිට්ඨිතා;
චිරට්ඨිතත්ථං ධම්මස්ස, නිට්ඨපෙන්තෙන තං මයා.

යං පත්තං කුසලං තස්ස, ආනුභාවෙන පාණිනො;
සබ්බෙ සද්ධම්මරාජස්ස, ඤත්වා ධම්මං සුඛාවහං.

පාපුණන්තු විසුද්ධාය, සුඛාය පටිපත්තියා;
අසොකමනුපායාසං, නිබ්බානසුඛමුත්තමං.

චිරං තිට්ඨතු සද්ධම්මො, ධම්මෙ හොන්තු සගාරවා;
සබ්බෙපි සත්තා කාලෙන, සම්මා දෙවො පවස්සතු.

යථා රක්ඛිංසු පොරාණා, සුරාජානො තථෙවිමං;
රාජා රක්ඛතු ධම්මෙන, අත්තනොව පජං පජන්ති.

පට්ඨානප්පකරණ-අට්ඨකථා නිට්ඨිතා.

නිට්ඨිතා ච පඤ්චපකරණට්ඨකථාති.

නිගමනකථා

පරමවිසුද්ධසද්ධාබුද්ධිවීරියපටිමණ්ඩිතෙන සීලාචාරජ්ජවමද්දවාදිගුණසමුදයසමුදිතෙන සකසමයසමයන්තරගහනජ්ඣොගාහණසමත්ථෙන පඤ්ඤාවෙය්‍යත්තියසමන්නාගතෙන තිපිටකපරියත්තිප්පභෙදෙ සාට්ඨකථෙ සත්ථුසාසනෙ අප්පටිහතඤාණප්පභාවෙන මහාවෙය්‍යාකරණෙන කරණසම්පත්තිජනිතසුඛවිනිග්ගතමධුරොදාරවචනලාවණ්ණයුත්තෙන යුත්තමුත්තවාදිනා වාදීවරෙන මහාකවිනා පභින්නපටිසම්භිදාපරිවාරෙ ඡළභිඤ්ඤාදිප්පභෙදගුණපටිමණ්ඩිතෙ උත්තරිමනුස්සධම්මෙ සුප්පතිට්ඨිතබුද්ධීනං ථෙරවංසප්පදීපානං ථෙරානං මහාවිහාරවාසීනං වංසාලඞ්කාරභූතෙන විපුලවිසුද්ධබුද්ධිනා **බුද්ධඝොසොති** ගරූහි ගහිතනාමධෙය්‍යෙන ථෙරෙන කතා අයං සකලස්සපි අභිධම්මපිටකස්ස අට්ඨකථා –

තාව තිට්ඨතු ලොකස්මිං, ලොකනිත්ථරණෙසිනං;
දස්සෙන්තී කුලපුත්තානං, නයං පඤ්ඤාවිසුද්ධියා.

යාව බුද්ධොති නාමම්පි, සුද්ධචිත්තස්ස තාදිනො;
ලොකම්හි ලොකජෙට්ඨස්ස, පවත්තති මහෙසිනොති.

අභිධම්මපිටක-අට්ඨකථා නිට්ඨිතා.